

ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ACADEMIC NOTES

Серія: Педагогічні науки

Series: Pedagogical

Випуск 205 (2022)

Edition 205 (2022)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

Випуск 205 (2022)
Edition 205 (2022)

Кропивницький – 2022
Kropyvnytskyi – 2022

УДК 378
Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2022-1-205

Н 34 **Наукові записки.** Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Випуск 205. 288 с.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Рецензенти: **Олексюк О. М.,** доктор педагогічних наук, професор.
Кучай О. В., доктор педагогічних наук, професор.

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща

Калініченко Н. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіца, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Растригіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 3 від 12.09.2022 року)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2022-1-205

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: EPC of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, 2022. Edition 205. 288 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Reviewers: **Oleksyuk O. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.
Kuchai O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Kalinichenko N. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kostikova I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian
State Pedagogical University
(Protocol № 3 from 12.09. 2022)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University, 2022

ЗМІСТ

<i>БІДА Олена Анатоліївна, ОРОС Льдіка Імріївна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна. ЗАСТОСУВАННЯ АНДРОГОГІЧНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ЗВО.....</i>	<i>12</i>
<i>БОРОДІСЬКО Олександра Володимирівна. ГРОМАДСЬКО-ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ: ДОСВІД КРАЇН ЄС</i>	<i>18</i>
<i>ГАЛЕТА Ярослав Володимирович, КОЗЛЕНКО Володимир Григорович. ТЕХНОЛОГІЯ ОСВІТНЬОГО МАРКЕТИНГУ ЯК НАПРЯМ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	<i>27</i>
<i>ЗАДОРОЖНА Ірина Павлівна. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ЕНЕРГЕТИКІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ</i>	<i>31</i>
<i>КОСТЕНКО Лариса Давидівна. ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У 1991–2014 РР.....</i>	<i>35</i>
<i>ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна, ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович. СІМ'Я ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕТНОРЕГІОНАЛЬНОГО.....</i>	<i>39</i>
<i>РАДУЛ Ольга Сергіївна. УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....</i>	<i>44</i>
<i>РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна, ЛЕВИЦЬКА Наталія Валентинівна. ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....</i>	<i>49</i>
<i>РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна. ОРГАНІЗАЦІЯ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО</i>	<i>54</i>
<i>САВЧЕНКО Наталія Сергіївна. ОСВІТНІЙ ЗВ'ЯЗОК «ВЧИТЕЛЬ – УЧЕНЬ» У РЕФЛЕКСІЯХ НАУКОВЦІВ МИНУЛОГО (ІІ ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....</i>	<i>59</i>
<i>ТЕРЕЩУК Андрій Іванович, АБРАМОВА Оксана Віталіївна, ПУЛЯК Ольга Василівна. НАСКРІЗНІ УМІННЯ ПРИТАМАННІ КЛЮЧОВИМ КОМПЕТЕНТНОСТЯМ: УМОВИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ.....</i>	<i>64</i>
<i>ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна. НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....</i>	<i>69</i>
<i>ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна, ПІДГІРНА Валентина Никифорівна, СМЧУК Тетяна Володимирівна, ІЛКУ Вікторія Володимирівна. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»).....</i>	<i>73</i>

<i>ГОНЧАРУК Віталій Володимирович, ЛЮЛЕНКО Світлана Олександрівна, ПАРАХНЕНКО Владислав Геннадійович.</i> ЕКОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	78
<i>ГОРЯЧОК Інна Владиславівна, ВОЙТАЛЮК Світлана Василівна.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ПОЛОНІСТІВ.....	84
<i>ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович.</i> ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	90
<i>ДУБІНКА Микола Михайлович.</i> «Я-КОНЦЕПЦІЯ» ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЙ Р. БЕРНСА.....	94
<i>ДУШЕЧКІНА Наталія Юріївна.</i> ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	100
<i>ЖИГОРА Ірина Валеріївна, ЖИГОРА Валерій Сергійович.</i> ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	105
<i>ЖИТОМИРСЬКА Тетяна Михайлівна.</i> ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ТЕХНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	110
<i>ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна, БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна.</i> ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ (ДЦП).....	114
<i>ЛІШТАБА Тетяна Василівна.</i> МОВЛЕННЄВИЙ ІМІДЖ ТРЕНЕРА	119
<i>МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович.</i> ДИСТАНЦІЙНЕ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	124
<i>МАРТІН Аліна Миколаївна.</i> УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	129
<i>МОГИЛОВ Олександр Дмитрович, ПАНЧЕНКО Кирило Ігорович, ТАРАСОВ Андрій Валерійович, РУДЕНКО Сергій Вікторович, ЛЯШКО Юрій Юрійович.</i> ПОЛЬОВА АРХЕОЛОГІЧНА ШКОЛА – ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СИСТЕМИ.....	133
<i>ОНОФРІЙЧУК Людмила Миколаївна, ЧЕРВОНІЙ Марія Вікторівна, ГРИГА Маргарита Василівна.</i> ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ.....	140

<i>ПАЩЕНКО Валентина Василівна. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТВОРЕННЯ КОМАНДНО-ЦІЛЬОВОЇ МОТИВАЦІЇ ДЛЯ НОВИХ ЧЛЕНІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРУПИ.....</i>	<i>145</i>
<i>ПЕРЦОВ Олександр Володимирович. ВІЙСЬКОВА ОСВІТА НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ У 1865–1917 РР. (ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ, ОСНОВІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ВНУТРІШНІЙ УСТРІЙ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ).....</i>	<i>150</i>
<i>ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна. ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ПОЛОНІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ».....</i>	<i>156</i>
<i>ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович. ПИТАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ</i>	<i>162</i>
<i>РЕЗНИК Сніжана Дмитрівна. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....</i>	<i>167</i>
<i>СТРИЖАКОВ Артем Олегович. СОЦІУМ ТА ЛЮДИНА.....</i>	<i>172</i>
<i>СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна, ПИЛИПЕНКО Олена Олексіївна, КОСТИВ Микола Володимирович, КОСТИВ Андрій Володимирович. БІЛІНГВАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ПОВЕРХНЕВОГО НАТЯГУ ДЕЯКИХ ЛІКАРСЬКИХ РЕЧОВИН З АНТИСЕПТИЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ.....</i>	<i>177</i>
<i>ТИМОЩУК Ганна Василівна. ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ДОШОК В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....</i>	<i>181</i>
<i>ТКАЧУК Тетяна Іванівна, ПАСЛАВСЬКА Інга Болеславівна. СТИЛІСТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ В СУЧАСНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ</i>	<i>185</i>
<i>ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна. ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО З БАТЬКАМИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....</i>	<i>189</i>
<i>ТУРЧАК Анатолій Леонідович, МАРКОВА Олена Віталіївна. ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ТРЕНЕРА ЗА ОСВІТНИМИ КОМПОНЕНТАМИ «БІОМЕХАНІКА» І «БІОХІМІЯ»</i>	<i>193</i>
<i>ХОМЕНКО Людмила Миколаївна. ПРОЄКТУВАННЯ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....</i>	<i>201</i>

<i>ХОМЯК Григорій Григорович. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ВМІННЯ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РОБОТИ.....</i>	<i>206</i>
<i>ХРАПАЧ Дмитро Миколайович. РОБОЧИЙ ЗОШИТ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ПРАКТИК БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ТРАНСПОРТ».....</i>	<i>211</i>
<i>ЧЕРНІЙ Валентина Петрівна, ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна. НСВОРОВА Олена Валеріївна. ПІГІЄНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ ДІВЧАТ З НАДЛИШКОВОЮ МАСОЮ ТІЛА ПІД ЧАС ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ ШЕЙПІНГОМ.....</i>	<i>216</i>
<i>ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ.....</i>	<i>220</i>
<i>ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....</i>	<i>224</i>
<i>ЯКОВЛЄВА Марина Леонідівна, ШЕПЕЛЬ Марина Євгенівна, КОЖЕВНІКОВА Вікторія Олегівна, ТРЕТЯК Вікторія Валеріївна. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ ЧЕРЕЗ ЧИТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТЕКСТІВ.....</i>	<i>230</i>
<i>ЯНЧУК Дмитро Олександрович. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В НОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ.....</i>	<i>236</i>
<i>ДЗЮБЕНКО Ірина Анатоліївна. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	<i>241</i>
<i>КОВАЛЬ Юлія Андріївна. МЕТОД ПРОЄКТІВ – ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....</i>	<i>247</i>
<i>КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович, БІДА Олена Анатоліївна, БІЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна. ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....</i>	<i>252</i>
<i>АНОТАЦІЇ.....</i>	<i>257</i>

CONTENT

<i>BIDA Olena Anatoliivna, OROS Ildiko Imriivna, CHYCHUK Antonina Petrivna. APPLICATION OF THE ANDROGOGIC APPROACH IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION</i>	12
<i>BORODIYENKO Oleksandra Volodymyrivna. PUBLIC AND PRIVATE-BASED UNIVERSITY GOVERNANCE: EU COUNTRIES' EXPERIENCE</i>	18
<i>HALETA Yaroslav Volodymyr, KOZLENKO Volodymyr Grigorievich. TECHNOLOGY OF EDUCATIONAL MARKETING AS DIRECTION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY</i>	27
<i>ZADOROZHNA Iryna Pavlivna. PECULIARITIES OF FORMING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENERGY ENGINEERS BY MEANS OF APPLYING EDUCATIONAL PROJECTS</i>	31
<i>KOSTENKO Larysa Davydivna. ACTIVITIES OF THE SMALL ACADEMY OF SCIENCES IN 1994–2014RR</i> Лариса Давидівна.....	35
<i>OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna, YAKOVENKO Serhii Anatoliiovych. FAMILY AND FAMILY EDUCATION IN KHERSON GUBERNIYA OF THE XIX - FIRST QUARTER OF THE XX CENTURY THROUGH THE PRISM OF SOCIAL AND ETHNOREGIONAL FACTORS</i>	39
<i>RADUL Olha Serhiyivna. PRIMARY SCHOOL TEACHER IN MODERN WORLD</i>	44
<i>ROGULSKA Oksana Oleksandrivna, LEVYTSKA Natalia Valentiniivna. THE IMPLEMENTATION OF "FLIPPED CLASSROOM" MODEL OF BLENDED LEARNING AT THE HISTORY OF FOREIGN LITERATURE LESSONS IN DISTANCE EDUCATIO</i>	49
<i>RIABOVOL Liliia Tarasivna. ORGANIZATION OF STUDENT-CENTERED LEARNING AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION</i>	54
<i>SAVCHENKO Natalia Sergeevna. EDUCATIONAL RELATIONSHIP "TEACHER - STUDENT" IN THE REFLECTIONS OF SCIENTISTS OF THE PAST (SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURY)</i>	59
<i>TERESHCHUK Andriy Ivanovich, ABRAMOVA Oksana Vitalyevna, PULIAK Olha Vasilivna. TRANSVERSAL SKILLS BELONGING TO KEY COMPETENCES: CONDITIONS AND WAYS OF FORMATION IN TECHNOLOGY LESSONS</i>	64
<i>FILONENKO Oksana Volodymyrivna. SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING</i>	69

<i>CHUBREI Oleksandra Stepanivna, PIDGIRNA Valentyna Nikiforovna, YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna, ILKU Viktoriya Volodymyrivna. MODERN ASPECTS OF TEACHING GEOGRAPHY (ON THE EXAMPLE OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PROJECT "INTELLIGENCE OF UKRAINE")</i>	73
<i>HONCHARUK Vitaliy Volodymyrovych, LIULENKO Svetlana Oleksandrivna, PARAKHNENKO Vladyslav Gennadiyovych. ENVIRONMENTAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE</i>	78
<i>HORYACHOK Inna Vladyslavivna, VOYTALYUK Svitlana Vasylivna. THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES FOR POLONIST STUDENTS</i>	84
<i>HONCHARENKO Ivan Serhiyovych. PROFESSIONAL PERSONALITY DEVELOPMENT AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHER</i>	90
<i>DUBÌNKA Mykola Mikhaylovich. «I-CONCEPT» AS A FACTOR OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF THE PERSONALITY FROM THE POSITIONS OF R. BURNS</i>	94
<i>DUSHECHKINA Nataliia Yuriivna. PEDAGOGICAL ORIENTATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE OF SPECIALISTS OF THE OPERATIONAL AND RESCUE SERVICE OF THE CIVIL PROTECTION</i>	100
<i>ZHYHORA Iryna Valeriivna, ZHYHORA Valerii Serhiiovych. INFORMATION CULTURE IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS</i>	105
<i>ZHYTOMIRSKA Tetyana Mykhailivna. THE INFLUENCE OF INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF THE TECHNICAL CULTURE OF FUTURE MANAGERS OF THE MARITIME INDUSTRY</i>	110
<i>ZAVITRENKO Dolores Zhoraiвна. BEREZENKO Nataliia Olegivna. THE FEATURES OF PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH CERIBRAL PARALICITY</i>	114
<i>LISHTABA Tetyana Vasylivna. SPEECH IMAGE OF THE COACH</i>	119
<i>MALETS Dmytro Oleksandrovich. DISTANCE TEACHING OF PHYSICAL CULTURE IN THE AMERICAN EDUCATION SYSTEM</i>	124
<i>MARTIN Alina Mykolaivna. INTRODUCTION OF HEALTH PRESERVING TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL PROCESS OF ESTABLISHMENTS OF PRESCHOOL EDUCATION</i>	129
<i>MOHYLOV Oleksandr Dmytrovych, PANCHENKO Kyrylo Ihorovych, TARASOV Andriy Valeriyovych, RUDENKO Serhii Viktorovych, LYASHKO Yuriy Yuriiovych. FIELD ARCHAEOLOGICAL SCHOOL AS AN ELEMENT OF THE MODERN EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC SYSTEM</i>	133

<i>ONOFRIYCHUK Lyudmila Mykolayivna, CHERVONIY Maria Viktorivna, GRIGA Margarita Vasilivna.</i> VOCAL AND CHORAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN NATIONAL TRADITIONS	140
<i>PASHCHENKO Valentyna Vasylivna.</i> METHODOLOGICAL APPROACHES TO BUILDING COMPETENCE AMONG FUTURE PSYCHOLOGISTS TO CREATE COMMAND AND TARGET MOTIVATION FOR NEW PROFESSIONAL TEAM MEMBERS	145
<i>PERTSOV Oleksandr Volodymyrovych.</i> MILITARY EDUCATION IN YELISAVETHRAD REGION IN 1865–1917. (PRECONDITIONS FOR CREATION, MAIN STAGES OF DEVELOPMENT AND INTERNAL ORGANIZATION OF MILITARY INSTITUTIONS).....	150
<i>PODLEVSKA Nelia Volodymyrivna.</i> PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGIST POLONISTS IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE ‘INTRODUCTION TO SLAVIC PHILOLOGY’	156
<i>PRYSYAZHNYI Vitaly Viktorovich.</i> THE ISSUE OF MUSICAL AND AESTHETIC EDUCATION IN SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF UKRAINIAN RESEARCHERS	162
<i>RESNIK Snizhana Dmytrivna.</i> TOOLKIT FOR INTERNAL AUDIT OF THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION	167
<i>STRYZHAKOV Artem Olegovich.</i> SOCIAL MEDIUM AND INDIVIDUAL.....	172
<i>SUKHOVIRSKA Lyudmila Pavlivna, PYLYPENKO Olena Oleksiivna, KOSTIV Mykola Volodymyrovych, KOSTIV Andriy Volodymyrovych.</i> BILINGUAL APPROACH IN THE STUDY OF SURFACE INDUCTION OF SOME MEDICINAL SUBSTANCES WITH ANTISEPTIC PROPERTIES.....	177
<i>TYMOSCHUK Hanna Vasylivna.</i> DIDACTIC ASPECTS OF USING SERVICES FOR CREATING VIRTUAL BOARDS IN THE EDUCATIONAL PROCESS	181
<i>TKACHUK Tetyana Ivanivna, PASLAVSKA Inha Boleslavivna.</i> STYLISTIC PERSPECTIVES OF THE TRANSLATION OF ENGLISH-SPEAKING SOURCES IN THE MODERN INTERPRETATION OF FUTURE PHILOLOGISTS	185
<i>TOMASHEVS’KA Iryna Petrivna.</i> INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE INTERACTION OF PRESCHOOL WITH PARENTS IN MODERN CONDITIONS	189
<i>TURCHAK Anatoly Leonidovich, Markova Olena Vitaliyivna.</i> FORMATION OF THE PEDAGOGICAL SKILLS OF THE FUTURE COACH BASED ON THE EDUCATIONAL COMPONENTS OF "BIOMECHANICS" AND "BIOCHEMISTRY"	193

<i>KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna</i> . DESIGNING SEWING PRODUCTS IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS	201
<i>KHOMYAK Hryhoriy Grigorovich</i> . PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL SKILLS OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER FOR ORGANIZATION EXTRA-CLASS PHYSICAL AND SPORT WORK	206
<i>KHRAPACH Dmytro Mykolajovych</i> . WORKBOOK AS A COMPONENT OF METHODOLOGICAL PROVISION OF PRODUCTION PRACTICES OF BACHELORS OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE «TRANSPORT» MAJOR	211
<i>CHERNII Valentyna Petrivna, SHEVCHENKO Olha Volodymyrivna, NIEVOROVA Olena Valeriivna</i> . HYGIENIC FEATURES OF NUTRITION OF GIRLS WITH EXCESS BODY WEIGHT DURING HEALTHY SHAPING CLASSES	216
<i>SHAMANSKA Olena Ihorivna</i> . THE FEATURES OF THE CASE-STUDY USING IN THE CONTEXT OF FORMATION OF THE ADULT EDUCATION EFFECTIVENESS SYSTEM IN UKRAINE	220
<i>IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna</i> . INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN	224
<i>YAKOVLIEVA Maryna Leonidivna, SHEPEL Maryna Yevhenivna, KOZHEVNIKOVA Viktoriia Olehivna, TRETIK Viktoriia Valeriivna</i> . FUTURE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS SPECIALISTS' PROFESSIONAL IMAGE DEVELOPMENT THROUGH READING ENGLISH PROFESSIONAL TEXTS.....	230
<i>YANCHUK Dmytro Oleksandrovych</i> . NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN A NEW HISTORICAL MEANING	236
<i>DYUBENKO Iryna Anatoliivna</i> . FORMATION OF CIVIL CULTURE OF STUDENT YOUTH	241
<i>KOVAL Yuliia Andriivna</i> . PROJECT METHOD - MEANS OF FORMATION IN ENGINEERS OF TECHNICAL EDUCATION OF ECOLOGICAL CULTURE.....	247
<i>KUZMINSKYI Anatoliiy Ivanovych, BIDA Olena Anatoliivna, BILETSKA Iryna Oleksandrivna</i> . EDUCATION OF CIVIC RESPONSIBILITY IN THE PROCESS OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS PROFESSIONAL TRAINING.....	252
ANNOTATIONS.....	257

УДК 37:364.65

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-12-17

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ОРОС Ільдїка Імрїївна –

доктор філософії, доцент, президент,
професор кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7300-9362>
e-mail: ildiko@kmf.uz.ua

ЧИЧУК Антонїна Петрїївна –

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки і психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: Toniabida@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ АНДРОГОГІЧНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальним питання про необхідність навчатися впродовж усього життя стало тому, що ні загальноосвітня, ні вища школа не здатні озброїти людину знаннями раз і назавжди. Освіта дорослих нині розглядається як система, покликана компенсувати недоліки загальноосвітньої і вищої школи [2].

Аналіз практики освіти дорослих в Україні свідчить, що реформування цієї галузі здійснюється занадто повільними темпами, не створено сучасної законодавчої бази, не використовуються можливості соціального партнерства, не усвідомлюється потенціал неформальної та інформальної освіти дорослих, не розроблено андрагогічні засади навчання дорослої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження важливими є праці вчених з проблем освіти дорослих: концептуальні засади обґрунтовуються в працях С. Вершловського, Л. Лук'янової, В. Онушкіна та ін.; історико-педагогічні проблеми висвітлюються у дослідженнях Л. Вовк, Н. Побірченко, Л. Сігаєвої, Б. Ступарика та ін.; особливості процесу навчання дорослої людини розкриваються у працях з андрагогіки С. Архіпової, О. Вербицького, М. Громкової, Ю. Калиновського, І. Колесникової, Н. Протасової та ін.

Мета статті. Обґрунтувати необхідність застосування андрагогічного підходу при підготовці фахівців у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження виникає необхідність з'ясувати поняття «освіта», «освіта дорослих», «неформальна

освіта», «інформальна освіта», «андрагогіка», «андрагогічний підхід».

Поняття «освіта» має динамічний характер і являє собою основу розвитку суспільства й держави, соціалізації особистості на базі засвоєння знань і формування світогляду, а також продукування продуктивної сили суспільства – робочої сили.

Уперше поняття «освіта дорослих» визначив Комітет під керівництвом А. Сміта (A. Smith) у 1919 р., згідно з яким освіта дорослих обмежувалась дисциплінами загальнокультурного гуманітарного циклу і пригнічувала професійно-технічний елемент, тобто виконувала компенсаторну функцію (ліквідувала прогалини у базовій освіті дорослих). На Генеральній конференції ЮНЕСКО в Найробі (Кенія) у 1976 р. в «Рекомендаціях про освіту дорослих» було прийнято таке визначення дефініції, що аналізується: «освіта дорослих означає весь комплекс організованих процесів освіти, формальних або інших, що продовжують або поповнюють освіту, яку отримують у школах, вищих навчальних закладах, а також практичне навчання. На основі цих процесів особи, які розглядаються як дорослі члени суспільства, частиною якого вони є, розвивають свої здібності, збагачують знання, підвищують технічну й професійну кваліфікацію або отримують нову орієнтацію і змінюють погляди чи поведінку з подвійною перспективою – всебічного особистого розвитку та участі у збалансованому й незалежному соціальному, економічному та культурному розвитку» [7].

Отже, в представлене визначення поняття «освіта дорослих» включено різні форми

освітньої діяльності дорослого населення: як формальну, так і неформальну та інформальну освіту, як освіту, спрямовану на розвиток загальної освіти, так і зорієнтовану на задоволення професійно-освітніх та особистісних потреб людини. Подібне висвітлення поняття «освіта дорослих» дає і К. Еванс (K. Evans), який у визначенні включає всі види післядипломної формальної й неформальної освіти і зазначає, що освіта дорослих це соціальний інститут, що історично склався. Це складна поліфункціональна, соціально-педагогічна і соціально-культурна система, спрямована на задоволення професійно-освітніх і особистісних потреб людини. Вона включає всі види післядипломної професійної і додаткової, формальної та неформальної освіти і спрямована на збереження й розвиток загального освітнього простору. Комплекс проблем, зв'язаних з її функціонуванням і розвитком, має свою змістову своєрідну специфіку, зумовлену особливостями контингенту дорослих людей [16].

Таку думку підтримують також учені Д. Титаренко й І. Фольварочний. Зокрема, Д. Титаренко стверджує, що освіта дорослих охоплює як систему формальної освіти, так і неформальної з метою підвищення кваліфікації та перенавчання, розвитку громадянської активності і демократії, посилення підтримки соціально незахищених груп населення в їхній інтеграції у суспільство і персональному зростанні [13].

Дослідник І. Фольварочний так схарактеризував термін «освіта дорослих»: це розгляд її як будь-якої освітньої діяльності дорослої людини незалежно від змісту, професійної спрямованості, термінів і форм навчання, ступеня інституалізації. Єдиним критерієм є вік людини [14]. Отже, вчений вважає, що єдиним критерієм освіти дорослих є вік людини, незалежно від спрямованості (всебічного чи професійного розвитку), форм навчання тощо.

Англійський педагог П. Джарвіс (P. Jarvis) під освітою дорослих розуміє будь-яку навчальну діяльність, у якій беруть участь особи, які вважаються соціально зрілими особистостями [17]. Зрозуміло, що автор у наведеному трактуванні не відокремлює освіту формальну від неформальної, він основним критерієм дорослої людини визначає, як і дослідник І. Фольварочний, вік людини.

Відомий англійський учений Коліна Тітмус (C. Titmus), характеризуючи структуру освіти дорослих, на основі системного аналізу побудував її модель. Цінним у його дослідженні є те, що освіту дорослих він розглядає як систему, яка складається з трьох елементів:

- шкільна освіта дорослих;
- професійна освіта дорослих;
- позашкільна або загальна освіта дорослих.

Систему освіти дорослих учений розглядає як єдине ціле, що досягається шляхом функціональної взаємодії її частин [7; 18].

Як видно із зазначеного, вчені характерними рисами освіти дорослих визначають:

- здобуття освіти в дорослому віці;
- використання різних форм освіти в дорослому віці;
- тривалий процес здобуття освіти в дорослому віці.

Система освіти дорослих функціонує як своєрідний випереджувальний механізм, який стабілізує прогресивний розвиток суспільства і сприяє всебічному цілісному розвитку кожної людини в період її самостійної діяльності. Завдання освіти дорослих ускладнюються і потребують узгоджених зусиль філософів, соціологів, педагогів, психологів, економістів, тобто міждисциплінарного підходу до розгляду її питань [2].

Проаналізувавши дослідження таких науковців як П. Джарвіс (P. Jarvis), К. Еванс (K. Evans), Л. Сігасва, Д. Титаренко, К. Тітмус (C. Titmus), І. Фольварочний та ін. ми доходимо висновку, що освіта дорослих – це структурний елемент неперервної освіти, яка в період дорослого життя особистості стала необхідністю, адже постійні зміни у сфері знань і вмінь потребують їх постійного вдосконалення через різні форми навчання (формальної, неформальної, інформальної), набуваючи функції підґрунтя концепції «суспільства, що навчається», основними рисами якого є навчання впродовж життя та вільний доступ до всіх форм навчання.

Освіта дорослих відбувається як у закладах формальної освіти (університети, технікуми, професійно-технічні училища), так і поза ними, тобто в неформальних закладах (центри освіти, різноманітні курси і просвітницькі організації) та за допомогою інших джерел (інформальна освіта).

Коротко схарактеризуємо названі форми освіти. За визначенням І. Швець і Т. Федоренко, формальна освіта – це початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ЗВО (аспірантура і докторантура), підвищення кваліфікації і перепідготовка фахівців і керівників з вищою і середньою професійною освітою післядипломної освіти.

Вчені Х.-П. Блоссфельд (Hans-Peter Blossfeld), Д. Воно де Вільена (Daniela Vono de Vilhena), Е. Кілпі Яконен (Elina Kilpi Jakonen), С. Шюпер (Susanne Schührer) зазначають, що додаткова формальна освіта позитивно впливає

на перспективи працівників на ринку праці. Особливо це помітно проявляється при підвищенні доходів від праці і при підвищенні професійного статусу [1].

На думку С. Архипової, формальна освіта – це інституціоналізована й ієрархічно структурована освітня система (наприклад, вечірня школа, заклад вищої освіти, інститут післядипломної освіти) [2].

За визначенням ЮНЕСКО, формальна освіта здійснюється в навчальних закладах та установах освіти, спрямована на одержання або зміну освітнього рівня та/або кваліфікації згідно з визначеними освітньо-професійними програмами і термінами навчання, заходами державної атестації, що підтверджується наданням відповідних документів [9].

Вчені М. Карпенко, Т. Федоренко, І. Швець зазначають, що хоча поняття «неформальна освіта» частково збігається з такими поняттями як «додаткова» і «продовжена» освіта, однак, саме неформальна освіта безпосередньо відображає й задовольняє особистісні потреби і запити індивідуума, мобілізуючи тим самим його природну здатність до духовного внутрішнього самовдосконалення. Таким чином, створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості та морального вдосконалення шляхом надання широких можливостей у виборі напряму і форм освітньої діяльності як у професійній сфері, так і в різних сферах дозвілля [6; 15].

Як видно із зазначеного, визначаючи роль неформальної освіти у задоволенні потреб особистості, вчені наголошують на тому, що така форма освіти може забезпечити умови для самореалізації кожного індивідуума через можливості у виборі напряму і форм освітньої діяльності.

Неформальний вид освіти визнаний ЮНЕСКО – неформальна освіта здійснюється в освітніх установах або громадських організаціях (клубах, гуртках), під час індивідуальних занять з репетитором, тренером і зазвичай не підтверджується наданням документа [9].

Дослідники Т. Федоренко і І. Швець вважають, що неформальна освіта являє собою професійно спрямовані і загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих та на різних курсах інтенсивного навчання [15].

За трактуванням С. Архипової, неформальна освіта – це гнучка й різноманітна за організацією й формами система навчання, зорієнтована на конкретні потреби й інтереси тих, хто навчається [2].

Ми під неформальною освітою розуміємо організовану, структуровану навчальну діяльність, що посилено розвивається, спрямовану на задоволення потреб населення;

здійснювану за межами закладів формальної освіти, без видачі легалізованого диплома, чи будь-якого іншого академічного чи професійно спрямованого документа про освіту.

Щодо інформальної освіти, то Т. Федоренко і І. Швець дають таке її визначення: інформальна освіта – це освіта, яка здобувається за межами стандартного освітнього середовища; це індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя та реалізується за рахунок власної активності індивідів у навколишньому культурно-освітньому середовищі; це спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засоби масової інформації тощо. При цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві джерела свого розвитку [15].

А. Гончарук вважає, що інформальне навчання – це процес формування й збагачення установок, освоєння нових знань і вмінь, що відбувається поза межами системи освіти як специфічним соціальним інститутом, тобто в ході повсякденної життєдіяльності людини шляхом спілкування, читання, відвідування установ культури, навчання на своєму досвіді і досвіді інших [5].

Інформальна форма освіти дорослих визнана ЮНЕСКО як неофіційна, самоорганізована (самоосвіта), індивідуальна пізнавальна діяльність (життєвий, соціальний досвід) [9].

На думку С. Архипової, інформальна освіта зв'язана з опануванням нових знань, вмінь і ціннісних установок у процесі повсякденної життєдіяльності людини («навчання життям») [2].

Освіта дорослих базується на теорії навчання дорослих – андрагогії, науково-методичною основою якої є технологія навчання дорослих. В її основі лежить також концепція вільного, «відкритого» навчання (open learning), психологія навчання дорослих, що розвивається в контексті неперервної освіти людини впродовж усього життя [14].

За висловом О. Ситник (2012), андрагогіка – це «теорія навчання й виховання молоді, яка дозріває, дорастає, тобто охоплює різні категорії дорослих людей» [12].

Андрагогіка, в розумінні І. Левченко, це теорія й методика навчання дорослих. Дослідниця сформулювала вихідні основи андрагогіки, які полягають у наступному:

- провідна роль у процесі навчання належить дорослому учню, який прагне до самореалізації;
- дорослий учень володіє досвідом, який він використовує в процесі навчання;
- процес навчання дорослого організовується у вигляді його спільної діяльності із викладачем;

• дорослий учень невідкладно використовує отримані знання, вміння і навички в процесі навчання [8].

Отже, із зазначеного витікає, що андрагогіка визначає всі параметри навчання дорослого учня, а також обґрунтовує організацію процесу навчання дорослих, однак єдиного і загальноприйнятого трактування ролі, місця і функцій андрагогіки немає, її складові залишаються відкритими для наукових дискусій.

Андрагогічний підхід у педагогіці становить теоретико-методологічну основу теорії освіти дорослих. Підібрати методи неперервної освіти, забезпечити мотивацію навчання, творчий розвиток дорослих учнів у системі післядипломної педагогічної освіти дозволяють принципи андрагогічного підходу, зокрема: пріоритетність самостійності; індивідуалізація; усвідомленість навчання; актуалізація його результатів; використання життєвого досвіду, компетентностей тощо [3].

Організацію процесу навчання в межах андрагогічного підходу доцільно здійснювати за такими етапами навчання: визначення реальної проблеми, для вирішення якої необхідне навчання (загальна освіта, професійні навички, здоров'я, сімейне життя, суспільне життя, дозвілля, розвиток особистості); діагностика того, хто навчається (визначення освітніх потреб, виходячи з рівня життєвого досвіду, психофізіологічних особливостей тощо); планування процесу навчання (мета, цілі, форми, методи навчання, критерії, форми, методи оцінювання досягнень); створення умов реалізації процесу навчання (створення позитивного освітнього середовища); реалізація процесу навчання; оцінювання процесу й результатів навчання; корекція процесу навчання [10].

Особливості андрагогічного підходу при навчанні дорослих полягають у врахуванні цінності життєвого і професійного досвіду людини, передбачають можливість вибору індивідуальної освітньої траєкторії, самоконтролю процесу навчання, самореалізації. Це максимально забезпечує відповідність індивідуальним можливостям особистості, виробленню педагогом власної світоглядної позиції, з повною відповідальністю за свій вибір. Таким чином, навчання базується на досвіді, а сутність навчання полягає у досягненні конкретного результату й активному використанні набутих знань та умінь. Цей підхід, фактично, становить методологічну основу теорії освіти дорослих. Андрагогічний підхід дає змогу виокремити ті методи навчання дорослих, які найбільшою мірою підвищують їх мотивацію, забезпечують проблемнорефлексивний підхід, сприяють розвитку професійної компетентності,

подоланню негативних тенденцій освіти. Якість професійної підготовки та перепідготовки обумовлена рівнем упровадження андрагогічного підходу. Андрагогіка як наука про навчання й освіту дорослих, як наголошує В. Буренко, допомагає студенту-дорослому і викладачеві у процесі навчання опанувати вміннями, навичками з планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу свого навчання, відбору змісту, форм, методів і прийомів навчання. Навчання в контексті андрагогічного підходу допомагає дорослим враховувати власні (і своїх колег у навчанні) вікові, психологічні, соціальні, професійні особливості, використовувати набутий досвід під час навчання, визначати свої навчальні потреби, мету навчання б і шляхи її досягнення, сприяє створенню умов, необхідних для самореалізації людини і підвищення ефективності та результативності її життєдіяльності [11].

Зміст і структура андрагогічного підходу містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної перепідготовки й умови їх ефективного застосування (врахування індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо).

Компонентами моделі професійної перепідготовки вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти на засадах андрагогічного підходу вважаються вимоги до діяльності, методи і принципи навчання дорослої людини. Ця модель дає змогу аналізувати:

1. Методи навчання (групові, ігрові, рефлексивні, комбіновані, інтегровані, проблемно-пошукові).

2. Мотивацію навчання (досвід учителя, індивідуальні можливості, індивідуальні стилі навчання, активні форми роботи з розвитку професійних умінь, роль викладача у створенні оптимальних умов для професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю).

3. Принципи навчання дорослих (самостійне навчання, спільна діяльність, опора на досвід, індивідуалізація, системність, контекстність, актуалізація, еkleктичність, самосвідомість).

4. Принципи педагогічної творчості викладача (суб'єктивність, діагностика, оптимальність, взаємозалежність).

Зусилля теоретиків і практиків у сфері післядипломної освіти необхідно зосередити на розробці інноваційних передумов підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл. Для цього необхідно враховувати: змістові

характеристики системи післядипломної педагогічної освіти; синергетичні передумови розвитку професіоналізму вчителів; андрагогічні умови якісного забезпечення процесу підвищення фахової кваліфікації [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Виписано актуальність питання про необхідність навчання впродовж усього життя. Освіта дорослих нині розглядається як система, покликана компенсувати недоліки загальноосвітньої і вищої школи. Андрагогічний підхід у педагогіці становить теоретико-методологічну основу теорії освіти дорослих.

З'ясовано сутність понять «освіта», «освіта дорослих», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «андрагогіка», «андрагогічний підхід».

Виокремлено характерні риси освіти дорослих (здобуття освіти в дорослому віці; використання різних форм освіти в дорослому віці; тривалий процес здобуття освіти в дорослому віці).

Підкреслено, що зміст і структура андрагогічного підходу містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної перепідготовки й умови їх ефективного застосування (врахування індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо).

Виділено етапи навчання, за якими необхідно проводити організацію процесу навчання в межах андрагогічного підходу (визначення реальної проблеми, для вирішення якої необхідне навчання; діагностика того, хто навчається; планування процесу навчання; створення умов реалізації процесу навчання; реалізація процесу навчання; оцінювання процесу й результатів навчання; корекція процесу навчання).

Запропоновано компоненти моделі професійної перепідготовки вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти на засадах андрагогічного підходу. Ними вважаються вимоги до діяльності, методи і принципи навчання дорослої людини.

Виокремлено принципи андрагогічного підходу, зокрема: пріоритетність самостійності; індивідуалізація; усвідомленість навчання, актуалізація його результатів; використання життєвого досвіду, компетентностей тощо.

Подальшого розгляду потребують питання організації процесу навчання в межах андрагогічного підходу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т. К. *Особливості навчання дорослих*. URL: http://www.oipopp.ed-sp.net/metod/585/585_1.doc
2. Архипова С. П. *Освіта соціально незахищених категорій дорослих: теорія, методологія, практика*. Черкаси: ФОП Чабаненко, 2011.
3. Варецька О. В. *Розвиток соціальної компетентності післядипломної педагогічної освіти: монографія*. Запоріжжя: Кругозір, 2015. 532 с.
4. Войцехівський М. Ф. Педагогічні аспекти професійного розвитку особистості вчителя в системі післядипломної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2010. № 2. С. 37–49.
5. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. 2012. № 54. С. 31–36.
6. Карпенко М. М. Перспективи реалізації в Україні концепції освіти протягом життя: чинники і механізми. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 4 (21). С. 45–51.
7. Коваленко С. М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка, Житомир, 2005.
8. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 25. С. 86–91.
9. Лук'янова Л. Б. *Концепція освіти дорослих в Україні*. Ніжин: Лисенко М. М., 2011. 15 с.
10. Олійник В.В. Освіта впродовж життя: як і чого вчити дорослих? *Управління освітою : часопис для керівників освіт. галузі*. 2010. № 1. С. 4–7.
11. Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія / кол. авторів; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018. 452 с.
12. Ситник О. І. Освіта дорослих: європейський досвід та українські перспективи. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір»*. 2012. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10744/1/O_Sitnik_28_03_12_konf_GL.pdf
13. Титаренко Д. В. Сучасний стан громадського управління освітою дорослих в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 4/5(30/31). С. 21–27.
14. Фольварочний І. В. Європейські тенденції в розвитку освіти дорослих. 2016. URL: https://www.narodnaosvit.a.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/folvarochniy.htm
15. Швець І. Б., Федоренко Т. С. Сучасні тенденції поширення професійного навчання протягом життя. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 1(31). С. 208–215.
16. Evans E. J. Autonomous literacy or social practice? Students' constructions of technology literacy. *Journal of Literacy and Technology*. 2005. № 5 (1). P. 114–125.
17. Jarvis P. *Adult and continuing education: theory and practice*. London: Croom Helm. 1983.
18. Titmus C. The modelling of systems of adult education. In P. Besnard & P. Lietard (Eds.). *Adult Education in Europe. Methodology* Prague: Centre for Leisure and Education. 1983. P. 11–140.

REFERENCES

1. Andryushchenko, T. K. *Osoblyvosti navchannya doroslykh* [Peculiarities of adult education.]. URL: http://www.oipop.ed-sp.net/metod/585/585_1.doc
2. Arkhypova, S. P. (2011). *Osvita sotsial'no nezakhyshchenykh katehoriy doroslykh: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Education of socially vulnerable categories of adults: theory, methodology, practice.]. Cherkasy: FOP Chabanenko.
3. Varets'ka, O. V. (2015). *Rozvytok sotsial'noyi kompetentnosti pisyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity: monohrafiya* [Development of social competence in postgraduate pedagogical education: monograph.]. Zaporizhzhya: Kruhozir. 532.
4. Voytsekhivs'kyi, M. F. (2010). *Pedahohichni aspekty profesynoho rozvytku osobystosti vchytelya v systemi pisyadyplomnoyi osvity* [Pedagogical aspects of the professional development of the teacher's personality in the system of post-graduate education.]. *Osvitolohichnyy dyskurs*. № 2. S. 37–49.
5. Honcharuk, A. (2012). *Neformal'na osvita doroslykh u krayinakh ES* [Informal education of adults in EU countries]. *Pedahohichni nauky*. № 54. S. 31–36.
6. Karpenko, M. M. (2011). *Perspektyvy realizatsiyi v Ukraini kontseptsiyi osvity protyahom zhyttya: chynnyky i mekhanizmy* [Prospects for the implementation of the lifelong education concept in Ukraine: factors and mechanisms.]. *Stratehichni priorytety*. № 4(21). S. 45–51.
7. Kovalenko, S. M. (2005). *Tendentsiyi rozvytku osvity doroslykh v Anhliyi (ostannya chvert' 19 – pochatok 21st.)* [Trends in the development of adult education in England (the last quarter of the 20th century – the beginning of the 21st century).]. *Dys. kand. ped. nauk*. Zhytomyr's'kyi derzhavnyy universytet im. I. Franka. Zhytomyr.
8. Levchenko, I. (2012). *Osvita doroslykh yak naukova problema* [Adult education as a scientific problem.]. *Humanitarnyy visnyk*. № 25. S. 86–91.
9. Luk'yanova, L. B. (2011). *Kontseptsiya osvity doroslykh v Ukraini* [The concept of adult education in Ukraine.]. Nizhyn: Lysenko M. M. 15 s.
10. Oliynyk, V.V. (2010). *Osvita vprovodzh zhyttya: yak i choho vchyty doroslykh?* [Lifelong education: how and what to teach adults?]. *Upravlinnya osvitoiu : chasop. dlya kerivnykiv osvit. haluzi*. № 1. S. 4–7.
11. *Profesiyna osvita: andrahohichnyy pidkhid: monohrafiya* (2018) [Professional education: andragogic approach: monograph] / kol. avtoriv; za red. O. A. Dubasenyuk. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. 452 s.
12. Sytnyk, O. I. (2012). *Osvita doroslykh: yevropeys'kyi dosvid ta ukraïns'ki perspektyvy* [Adult education: European experience and Ukrainian perspectives.]. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Suchasni stratehiyi universytet-s'koyi osvity: yakisnyy vymir»*. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10744/1/O_Sitnik_28_03_12_konf_GI.pdf
13. Tytarenko, D. V. (2016). *Suchasny stan hromads'koho upravlinnya osvitoiu doroslykh v Ukraini* [The current state of public management of adult education in Ukraine.]. *Aspekty publichnoho upravlinnya*. 2016. № 4/5 (30/31). S. 21–27.
14. Fol'varochnyy, I. V. (2016). *Yevropeys'ki tendentsiyi v rozvytku osvity doroslykh* [European trends in the development of adult education.]. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupy sku/9/statti/folvarochniy.htm
15. Shvets', I. B. & Fedorenko, T. S. (2013). *Suchasni tendentsiyi poshyrennya profesynoho navchannya protyahom zhyttya* [Modern trends in the spread of vocational training during life]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*. № 1(31). S. 208–215.
16. Evans, E. J. (2005). *Autonomous literacy or social practice? Students' constructions of technology literacy*. *Journal of Literacy and Technology*. № 5 (1). S. 114–125.
17. Jarvis, P. (1983). *Adult and continuing education: theory and practice*. London: Croom Helm.
18. Titmus, C. (1983). *The modelling of systems of adult education*. In P. Besnard, & P. Lietard (Eds.), *Adult Education in Europe*. Methodology Prague: Centre for Leisure and Education. S. 11–140.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

ОРОС Ільдіка Імріївна – доктор філософії, доцент, президент, професор кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BIDA Olena Anatoliivna – doctor of pedagogical sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian Institute. Ferenc Rakoczi II.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

OROS Ildiko Imriivna – Doctor of Philosophy, Associate Professor, President, Professor of Pedagogy and Psychology, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

CHYCHUK Antonina Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022 р.

УДК 351:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-18-27

БОРОДІЄНКО Олександра Володимирівна –

доктор педагогічних наук, доцент, старший дослідник,

провідний науковий співробітник відділу

забезпечення якості вищої освіти

Інституту вищої освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9133-0344>

e-mail: oborodienko@ukr.net

ГРОМАДСЬКО-ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Необхідність зміни парадигми управління університетами зумовлюється, з одного боку, трансформаційними перетвореннями в суспільно-економічному розвитку країни як результату повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, а з іншого – необхідністю оперативного вирішення актуальних стратегічних проблем діяльності університетів [3]. У цьому випадку можливість залучення широкого кола учасників до забезпечення стійкого розвитку університетів є тим ресурсом, який, за умови його ефективного використання, здатен забезпечити синергетичний та експоненційний ефекти в площині забезпечення загальної ефективності. Інкорпорування публічно-громадського управління також відображає принципово нові відносини між університетами як суб'єктами управління та населенням (громадянським суспільством), за яких громадські інститути виступають співучасниками та співтворювачами процесу управління, ініціаторами та виконавцями певних соціально-економічних та управлінських перетворень. На інституційному рівні публічно-громадське управління сприяє збільшенню ресурсної бази процесу прийняття і реалізації управлінських рішень, оскільки громадянське суспільство можна розглядати як вагомий ресурс зовнішнього середовища управління [4]. Воно також стає основним чинником дотримання балансу, рівності, взаємної відповідальності у відносинах особистості, суспільства і держави з метою встановлення соціальної справедливості.

Сучасний стан розвитку громадсько-публічного управління університетами в Україні характеризується спорадичністю, несистемністю, формалізацією відносин між партнерами. Позитивними вбачаються певні спроби щодо впровадження нових та удосконалення існуючих механізмів громадсько-публічного управління університетами, які реалізуються переважно в рамках міжнародних проектів. Також можна відзначити розширення напрямів взаємодії університетів зі стейкхолдерами в процесі здійснення публічно-громадського управління

університетами та спроби інституціоналізації та імплементації новітніх форм публічно-громадського управління університетами (професійних дорадчих комітетів зі спеціальності, комітетів з підтримки забезпечення якості, центрів педагогічної та управлінської досконалості, ресурсних центрів, багатодомених кластерних мереж, стартап-центрів, асоціацій випускників університетів, наглядових рад університетів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняному науковому просторі та сучасній теоретико-правовій доктрині відсутні розвідки щодо теоретичних та прикладних аспектів розбудови феномену публічно-приватного управління університетами. Саме тому неузгодженість теоретико-методологічного та науково-практичного бачення публічно-громадського управління університетами обумовлює необхідність у виробленні сучасного й універсального його розуміння. Сучасний стан наукової розробленості цієї проблеми характеризується фрагментарністю, певною концептуальною невпорядкованістю й не завжди ґрунтується на єдиній теоретичній та методологічній базі. Ми трактуємо поняття “громадсько-публічне управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів” як процес управління співпрацею між різними суб'єктами (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства) на основі поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління, що має на меті підвищення ефективності та результативності діяльності університетів, створення їх порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків та доповнення ресурсного забезпечення партнерів, підвищення рівня управлінської та економічної спроможності та життєздатності, адаптації до змінних умов середовища, забезпечення сталого продукування та поширення інновацій, створення інноваційної екосистеми.

У вітчизняному просторі наукові розвідки з проблем розвитку публічно-громадського управління університетами практично відсутні. Проте, проблеми, споріднені з предметом нашого дослідження, розроблялись

дослідниками у сфері публічного управління, права, економіки, педагогіки, які у тому числі вивчали прогресивний зарубіжний досвід з означених проблем: юридично-правовим питанням громадського контролю присвячено наукові пошуки таких учених, як Л. Акопов, О. Андрійко, Р. Арутюнян, В. Беляєв, С. Бостан, С. Бобровник, О. Гетманець, О. Гавриленко, В. Гарашук, С. Денисюк, О. Забралова, О. Зайчук, Д. Єрмоленко, В. Ільков, В. Кириченко, В. Колісник, А. Колодій, О. Коломитцева, В. Копейчиков, В. Костицький, С. Кушнір, В. Лемак, П. Любченко, Р. Максакова, А. Монаєнко, Т. Наливайко, А. Олійник, Н. Оніщенко, В. Пальченкова, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, Л. Рогатіна, О. Селіванова, А. Селіванов, О. Скакун, І. Сквірський, О. Скрипнюк, Д. Слинько, О. Сушинський, В. Тацій, Ю. Тодика, Л. Удовика, О. Фрицький, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, С. Шестак та ін.; вивченню проблематики громадсько-державного партнерства присвячено розвідки М. Аксентьева, О. Акіліної, В. Алексейчук, О. Бородієнко, С. Буніна, О. Васильєвої, Н. Громадської, Н. Діденка, Я. Жовнирчик, В. Жукова, С. Корольок, Н. Коноваленко, А. Малаєвої, В. Скуративського, Г. Тодосова, В. Фадєєва, М. Яворського; аналізу зарубіжних моделей тристороннього партнерства (держава-бізнес-громадянське суспільство) присвячено праці М. Гарвіна, В. Геєця, Е. Лібанової, Б. Гаврилишина, Н. Діденко, Л. Вербовської, К. Козлова, Г. Трунової, А. Шуліка, П. Шилепницького, С. Перегудов, А. Михненко. Аналіз показує, що існує необхідність наукового осмислення зарубіжного досвіду та кращих практик щодо розвитку публічно-громадського управління університетами з метою виокремлення продуктивних аналогів та їх адаптації до вітчизняних реалій.

Мета статті. Метою статті є аналіз прогресивного досвіду публічно-громадського управління університетами окремих країн ЄС в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності. Для аналізу було обрано університети, які посідають провідні позиції у Шанхайському академічному міжнародному рейтингу університетів та представляють такі країни, як Франція (яка є однією з провідних країн в ЄС з високим рівнем розвитку університетської освіти), Великобританія (як країну з унікальною моделлю розвитку університетської освіти), Норвегія (країна, яка характеризується високим рівнем інкорпорування публічно-громадського управління на всіх рівнях освіти) та Польща (як колишня посткомуністична країна з

аналогічною Україні трансформаційною моделлю розвитку університетської освіти).

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує аналіз, на стратегічному рівні провідні університети країн ЄС приділяють значну увагу питанням розбудови ефективного публічно-громадського управління. Так, у Стратегічному плані Оксфордського університету на період з 2018 до 2024 рр. (Oxford University. Strategic Plan 2018-2024) поряд із питаннями якості освіти та наукових досліджень окремий розділ присвячено розвитку такого управління. Відзначається, що шляхом співпраці з державними, приватними, волонтерськими та комерційними організаціями та випускниками університет поглибить інноваційну культуру та збільшить вплив на регіональному, національному та глобальному рівні [9]. В аспекті поглиблення публічно-громадського управління університет бере на себе ряд зобов'язань: співпрацювати з партнерами з метою створення регіональної інноваційної екосистеми світового рівня; вибудовувати міцні та конструктивні відносини з місцевою та регіональною спільнотами; взаємодіяти з громадськістю та політиками для заохочення широкого використання результатів досліджень і досвіду. На стратегічному рівні визначено такі вектори: розвиток спільної з компаніями, організаціями та професійними спільнотами дослідницької діяльності; підтримка спінаутів і стартапів; створення інноваційних центрів та районів; збільшення масштабів інноваційної діяльності у сфері охорони здоров'я; залучення громадськості до спільних досліджень та викладання в університеті; широке охоплення громадянського суспільства освітніми програмами; посилення культурного, економічного та суспільного впливу університету на місцевому та регіональному рівнях; формування напрямів досліджень, які відповідають суспільному запиту; створення в університеті інноваційної мікрокультури, яка базується на широкому залученні громадськості [9].

У Стратегії розвитку Каролінського університету на період до 2030 року визначено чотири основні стратегічні вектори – створення такої структури фінансування та розподілення ресурсів, яка б продукувала синергію освіти та досліджень; підсилення лідерства та корпоративної культури, яка сприяє творчості, різноманітності, рівним можливостям, залученості, довірі та сталому розвитку; створення простору для діалогу щодо етичних аспектів медичних досліджень; посилення прозорості та підзвітності структур публічно-громадського управління університетом [20]. Розробники стратегії вважають за необхідне посилювати співпрацю з соціальними

акторами, сектором охорони здоров'я, кінцевими споживачами результатів досліджень, дослідницькими установами та профільними університетами, спрямовану на: створення інтегрованих команд, обмін даними, спільне здійснення клінічних досліджень, впровадження їх результатів, спільну роботу над реформуванням сектору охорони здоров'я, постійне оновлення навчальних планів у відповідності із вимогами сектору охорони здоров'я, удосконалення моделі компетенцій майбутніх працівників, удосконалення практикоорієнтованої підготовки студентів шляхом проходження клінічної практики на базі партнерських закладів, створення регіональних профільних дослідницьких вузлів (на базі Каролінського, Стокгольмського університетів, Королівського технологічного коледжу та закладів охорони здоров'я), широке впровадження інтегрованої концепції наук про життя, створення нових робочих місць (зокрема, які пов'язані з дослідженнями в сфері медицини та охорони здоров'я), створення спільно з бізнесовими структурами так званого інноваційного середовища (на базі кампусів Solna і Flemingsberg) тощо [20]. Для реалізації цих завдань планується, з одного боку, створити орган публічно-громадського управління спільними проектами (до складу якого ввійдуть також заклади охорони здоров'я, регіональні органи управління системою охорони здоров'я) та спільну інформаційну платформу для збереження, обробки та обміну даними.

У своїй стратегічній візії Стокгольмський університет: здійснює високоякісні фундаментальні і прикладні дослідження; має широку міжнародну взаємодію з провідними дослідницькими центрами; співпрацює з місцевими акторами – закладами вищої освіти, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями – з метою розвитку сучасної дослідницької інфраструктури та відкритої науки; сповідує концепцію інтегрованості освіти та досліджень; має найкращі науково-педагогічні кадри; є рушійною силою активної співпраці та сталого соціального розвитку громади; має досконалу систему управління та адміністрування всіх бізнес-процесів; характеризується розвинутою матеріально-технічною базою та освітнім середовищем [17]. Ключовою стратегічною ідеєю є академічна співпраця, яка уможливує поширення досвіду та результатів досліджень, ефективний обмін ідеями та знаннями між університетом та інституціями громадянського суспільства, забезпечення якості університетської освіти та освіти впродовж життя, відповідність кваліфікацій вимогам ринку праці. Важлива роль у публічно-громадському управлінні університетом

відводиться академічній співпраці Стокгольмського університету зі стейкхолдерами, яка набуває таких форм: інкорпорування в освітній та дослідницький процес експертизи зовнішніх стейкхолдерів (практичних кейсів, завдань, запитів), поширення результатів наукових досліджень, реалізація спільних проектів (із залученням бізнес-сектору, громадянського суспільства та неприбуткових організацій), створення платформи для міжсекторального діалогу, співпраці та обміну знаннями з питань сталого розвитку суспільства (Stockholm University's Sustainability Forum), спільне здійснення освітнього процесу (зокрема, педагогами-ад'юнктами закладів професійної освіти) [17].

Серед принципів корпоративної культури Технічного університету Мюнхена (інновації для людей, природи, суспільства; найвищі міжнародні стандарти в діяльності; глобальна зорієнтованість та толерантність; розвиток талантів у етичному контексті; створення цінності у різноманітності та визнанні; навчання без кордонів; освіта впродовж життя; підприємницьке мислення та діяльність; зв'язок між поколіннями) одним із ключових є співпраця з промисловістю, політикою та громадськістю з метою якісної підготовки студентів, яка б відповідала актуальним вимогам громади [21].

Варшавський університет є прикладом того, як публічно-громадське управління сприяє інкорпоруванню особливостей зовнішнього середовища в стратегію закладу. Розробники стратегії розвитку університету наголошують на необхідності відповідати очікуванням стейкхолдерів, поглиблюючи всебічну співпрацю з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, бізнесом, оперативно реагуючи на зміни у зовнішньому середовищі [18]. Наголошується на тому, що університет вправує потреби партнерів (професійних асоціацій, органів державної влади, державних служб та адміністрації, ринку праці та випускників), ініціюючи тематику наукових досліджень у відповідності із запитом суспільства. З іншого боку, заклад постійно інформує громадянське суспільство про результати своєї діяльності, залучаючи представників громад до спільної діяльності та управління університетом. Одним із стратегічних пріоритетів є розвиток та активізація співпраці із зовнішнім середовищем, у тому числі з бізнес-середовищем та органами самоврядування. У цьому аспекті всіляко підтримуються ініціативи співробітників, студентів та окремих підрозділів у сфері досліджень, консультаційних та освітніх послуг, які відповідають пріоритетам та цілям

регіонального розвитку, потребам ринку праці та економіки [18].

Однією з моделей розвитку публічно-громадського управління університетами є так звана *модель залучення громадськості*. Так, Кембриджський університет реалізує свою місію – сприяння розвитку суспільства через освіту, навчання та дослідження – шляхом створення середовища взаємодії університетської спільноти та громадськості (на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях) у процесі здійснення наукових досліджень. Залучення громадськості реалізується у формах обміну досвідом, знаннями, забезпечення доступу до ресурсів, колекцій, інтеграції зусиль академічної спільноти та громадськості у процесі здійснення наукових досліджень. В цілому, процес залучення громадськості до здійснення спільних наукових досліджень відповідає ідеї так званої громадянської науки (Citizen Science) – співпраці між академічною спільнотою та представниками громадянського суспільства, зацікавлених в зборі даних, документуванні змін, моніторингу соціальних і природних явищ та феноменів, з метою популяризації досліджень, сприяння творчості, науковій грамотності та інноваціям [11]. Стрімкий розвиток громадянської науки протягом останніх десятиліть зумовлений, з одного боку, стрімкими змінами в суспільних та природних явищах суспільства (які неможливо ретельно вивчити через брак ресурсів та емпіричних даних), а з іншого – бажанням громадськості брати участь у процесах спільного продукування знань, активного формування порядку денного, краудсорсингу, збору та аналізу широкого спектру наукових даних [6].

Кембриджський університет здійснює вагому підтримку зусиль академічної спільноти щодо взаємодії з громадськістю (пропонує фінансування дослідницьких проєктів, які передбачають залучення представників громад; надає потрібні для такої взаємодії ресурси (цифрові платформи взаємодії, приміщення тощо); підтримує мережу контактів для розвитку благодійного, освітнього та волонтерського партнерства між університетом та громадами; пропонує тренінгові програми для академічного персоналу та студентів з відповідних питань). Створене в університеті середовище підтримки академічної спільноти включає: щорічну конференцію, мережу (Public Engagement Network), бюлетень, тренінги для академічного персоналу, відзначення спеціальною нагородою осіб, які мають визначні досягнення в аспекті залучення громадськості. *Формами залучення громадськості* до взаємодії з академічною спільнотою Кембриджського університету є: Cambridge Public Engagement Network Exchange

Series; Cambridge Festival; Open Cambridge; Cambridge Series; Sustainable Futures Academy; FunLab [15].

Іншою моделлю є так звана *модель академічних партнерств*, яка реалізується в межах публічно-громадського управління дослідницькою діяльністю університетів (university-public sector research partnerships governance), яке розглядається як постійна операційна діяльність щодо перетворення змінного інституційного середовища на базис розвитку дослідницької діяльності [13] та містить такі складові: структура і процес управління дослідницькою діяльністю університетів, пошук зовнішніх джерел фінансування, управління дослідницькими проєктами та відносинами зі стейкхолдерами, управління персоналом, трансфер технологій та широке розповсюдження знань, створення та управління структурами партнерства [13]. Сутнісними ознаками управління академічними партнерствами є: спрямованість на розвиток потенціалу (як університетів в цілому, так і індивідуального потенціалу учасників); продукування та поширення нових знань; продукування синергетичного ефекту за рахунок компліментарності учасників; забезпечення економічного зростання; розвиток як професійних (зокрема, дослідницької), так і загальних компетентностей учасників (зокрема, компетентностей у концептуалізації дослідницьких проєктів, написання грантових заявок тощо); формалізація взаємодії (у тому числі й шляхом створення інституційних структур та встановлення чітких правил взаємодії); зростаюча необхідність підзвітності університетів партнерським організаціям; базування на принципах кроссекторальної взаємодії, узгодженості, передбачуваності, послідовності і актуальності; створення інноваційної екосистеми; розвиток моделей відкритих інновацій (open innovation models), заснованих на використанні масових платформ співпраці (mass collaboration systems) [1; 12; 13; 14; 27].

Провідні університети країн ЄС здійснюють суттєву підтримку представників академічної спільноти, які беруть участь у академічних партнерствах. Особливістю спільних дослідницьких проєктів є те, що вони мають характер міждисциплінарності або ж мультидисциплінарності. Часто в університетах створюються відповідні структурні підрозділи, метою діяльності яких є супроводження спільної дослідницької діяльності на всіх її етапах – пошук та встановлення контактів з потенційними партнерами, здійснення перемовин, укладання договорів тощо [7]. Функціонують також так звані галузеві групи, які співпрацюють з професійними спільнотами в рамках реалізації конкретних проєктів. Так,

група з математики, фізики та наук про життя в Оксфордському університеті співпрацює з різними компаніями – від транснаціональних корпорацій до невеликих стартапів – над спільним здійсненням проєктів в рамках магістерських і докторських програм підготовки та постдокторських досліджень. Група медичних наук співпрацює з дослідниками та виробниками ліків над спільними проєктами клінічних та доклінічних досліджень. Сфери спільних інтересів включають фундаментальну біологію, розробку та випробування ліків, конструювання медичних приладів, геноміку та діагностування, розвиток технологій, клінічні дослідження та охорону здоров'я. Група гуманітарних досліджень співпрацюють з організаціями, громадським сектором та бізнесом над спільними дослідницькими проєктами, обміном знаннями та практиками, залученням громадськості до здійснення досліджень. Група соціальних наук співпрацює з широким колом стейкхолдерів над вивченням впливу політичних, правових та економічних систем на соціальний та економічний добробут, права людини та безпеку [7].

Якщо моделі залучення громадськості та академічних партнерств здійснюються переважно на проєктній основі, то *модель інституціоналізованого публічно-громадського управління університетами* характеризується процесом операціоналізації, що втілюється у роботі постійно діючих органів публічно-громадського управління. Прикладом такого органу управління може слугувати Рада Стокгольмського університету, який є вищим органом управління університетом. У раді збалансовано представлено: академічну, студентську спільноту університету (президент, віце-президент та член Студентської спілки Стокгольмського університету), представників трудового колективу (президент університету, представник офісу президента та три постійних члена колективу) та представників зовнішніх стейкхолдерів [24].

Рада Варшавського університету є іншим прикладом інституціоналізації процесу публічно-громадського управління. Персональний склад цього органу охоплює знаних діячів в сфері науки, освіти, управління, бізнесу [25]. Повноваження цього дорадчого органу включають: консультування з питань розбудови стратегії університету, внесення змін до Статуту, моніторинг фінансової діяльності та управління університетом, погодження кандидатів на посаду ректора, висловлювання рекомендацій щодо виконання стратегії та преміювання працівників за виконання додаткової роботи, погодження річного бюджету університету, загального та фінансового планів, обрання провайдера послуг

для здійснення аудиту фінансової діяльності закладу, погодження відчуження майна університету на користь третьої сторони (у випадку, якщо ринкова вартість такого майна перевищує 2 млн.злотих). Для виконання своїх повноважень Рада університету має право доступу до будь-якої документації, включаючи фінансову [25].

У Мюнхенському університеті функціонують два органи публічно-громадського управління: Рада університету та Консультативна (опікунська) рада. Повноваженнями Ради університету є вибори президента та віцепрезидента, внесення доповнень до Конституції закладу та внесення пропозицій щодо реорганізації закладу [26]. Достатньо широкі повноваження цього органу реалізуються: головою та його заступником, членами ради, які є представниками університету (10 осіб), членами ради – представниками зовнішніх стейкхолдерів (10 осіб) та членами-консультантами (7 осіб) [26].

Консультативна рада (Kuratorium) покликана, з одного боку, сприяти виконанню основних завдань університету, а з іншого – просувати інтереси закладу у зовнішньому оточенні. До складу ради входять 25 осіб, які продемонстрували особливу відданість поліпшенню добробуту університету [2].

Піклувальна рада Технічного університету Мюнхена є основним органом публічно-громадського управління закладом. Його склад сформовано на принципах паритетності: десять представників університету (це обрані члени Сенату) та десять представників зовнішніх стейкхолдерів (провідних діячів у сфері науки, культури, бізнесу та політики). Повноваження цього органу розповсюджуються на виконання статуту та планів розвитку університету, внесення змін у освітні програми, обрання президента та віцепрезидентів Сенату університету. Зокрема, члени Піклувальної ради: визначають структуру університету, надають пропозиції щодо кандидатів вищих посадових осіб (віцепрезидентів з питань персоналу, адміністрування та фінансів), консультують з питань розбудови програми діяльності закладу, запровадження/оновлення/відміни програм підготовки, обирають президента університету та за його поданням – його заступників, вносять пропозиції щодо створення/реорганізації структурних підрозділів університету, формують пропозиції щодо фінансового плану та бюджету університету [22].

Рада Технічного університету Мюнхена – інший орган публічно-громадського управління, метою діяльності якого є просування та захист інтересів закладу. Функції ради носять консультативно-дорадчий

характер. До складу цього органу входять провідні діячі у сфері науки, культури, політики [23].

Рада директорів Університету Париж-Сакле є органом публічно-громадського управління закладом, який функціонує на засадах представництва як академічної спільноти, так і зовнішніх стейкхолдерів. До її складу входять 36 представників – 18 з числа працівників університету (п'ять професорів, п'ять дослідників, чотири студенти, чотири предстаники з числа інженерно-технічного, адміністративного та допоміжного персоналу) та 18 представників зовнішніх стейкхолдерів: три представники місцевої влади, десять представників професійної та бізнес-спільноти, п'ять представників академічної спільноти [8]. Відповідно до статті 13 Статуту університету на засідання Ради директорів запрошуються (без права голосу) голова комітету зі стратегічного розвитку, генеральний директор служби університету, бухгалтер, ректор академічного регіону Іль-де-Франс або його представник, керівники структурних підрозділів університету, ректори університетів-асоційованих членів, президенти партнерських організацій ONR та IHES або їхні представники. Повноваження Ради директорів визначені статтею 14 Статуту університету та є достатньо широкими: обрання президента Університету Париж-Сакле та заступника голови ради директорів; ухвалення правил внутрішнього розпорядку університету; затвердження статутів та правил внутрішнього розпорядку структурних підрозділів закладу (загальних служб, аспірантури, інститутів та університетської школи бакалаврів); ухвалення рішень щодо впровадження нових та оновлення існуючих освітніх програм; погодження змін до структури університету (створення нових/реорганізацію існуючих структурних підрозділів); призначення членів Ради зі стратегічного розвитку; уповноваження президента університету ініціювати будь-які судові дії, вдаватися до арбітражу та підписувати угоди у межах його компетенції; ухвалення порядку винаймання наукового та науково-педагогічного персоналу; затвердження річного звіту президента університету про його/її діяльність; схвалення проєкту бюджету та штатного розкладу університету; погодження позик, інвестицій в акціонерний капітал та створення дочірніх компаній і фондів; погодження дарування та спадщини, придбання та відчуження нерухомого майна, розпорядження нерухомим майном; ініціювання створення комісій, рад та комітетів [16]. Операційні аспекти діяльності ради передбачають проведення її засідань не рідше трьох разів на рік або на вимогу не менше, ніж третини її членів; вирішальність

голосу голови ради у разі рівного розподілу голосів її членів; делегування певних питань діяльності ради її голові; можливість дистанційного проведення засідань; прозорість та підзвітність діяльності цього органу.

Управління Університетом Сорбонна здійснюється його президентом та Радою університету, яка у свою чергу складається з двох окремих органів управління – Ради директорів та Вченої ради. Органом публічно-громадського управління є Рада університету, до складу якої входять як представники професорсько-викладацького складу університету, так і представники адміністративного персоналу, студентів та зовнішніх стейкхолдерів. До повноважень цього органу входить обрання президента університету, затвердження стратегічного плану, річного звіту, ухвалення проєкту бюджету [5].

Модель багаторівневого публічно-громадського управління реалізується в управлінні UKRI (United Kingdom Research and Innovation) – громадської організації зі сприяння розвитку досліджень та обміну знаннями у закладах вищої освіти Великобританії. Досвід показує, що така модель сприяє прозорості, підзвітності, ефективності функціонування цієї організації та забезпечує: розвиток та реалізацію її стратегії, підзвітності функціонування посадових осіб, лідерства та відповідальності кожного структурного підрозділу. Вона дозволяє як реалізувати орієнтовану на результат діяльність організації, так і сприяє галузевій представленості та диверсифікованості її діяльності. Крім того, модель передбачає широке охоплення та залученість до процесу управління представників різних стейкхолдерів – професійних спільнот, органів державного управління та місцевого самоврядування, благодійні та громадські організації, лідерів думок, професійні спілки тощо.

Органами управління організацією є (рис. 1):

– Рада UKRI (її відповідальність – досягнення стратегічних цілей та візії організації). До складу ради входять її голова, виконавчий директор, фінансовий директор, від 9 до 12 незалежних членів – представників закладів вищої освіти, виробничого сектору та сфери послуг, органів державного управління та місцевого самоврядування, благодійних та громадських організацій. Структура ради представлена Підкомітетом з питань аудиту, уникнення ризиків та ефективності, Підкомітетом із оцінки діяльності, Інвестиційним підкомітетом [19].

– Виконавчий комітет (його відповідальність – стратегічне консультування Ради UKRI, координування щоденної операційної діяльності організації та забезпечення співпраці органів управління UKRI в аспекті досягнення стратегічних та операційних цілей) [10].

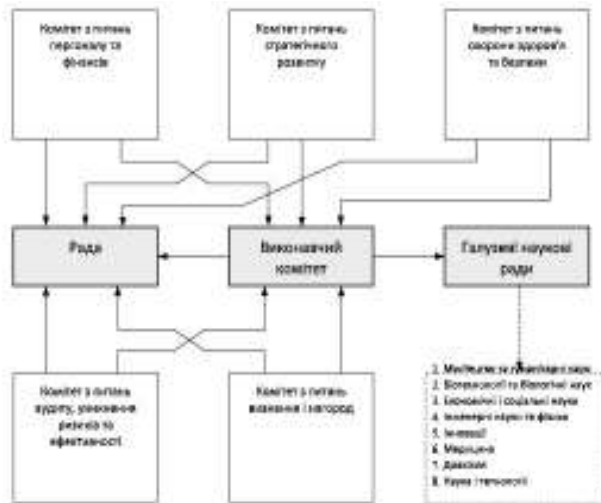

Рис. 1. Організаційна структура UKRI

– Комітети (відповідальність – консультування та поради для Ради UKRI та Виконавчого комітету). Такими комітетами є: Комітет з питань аудиту, уникнення ризиків та ефективності, Комітет з питань визнання та нагород, Комітет з питань персоналу та фінансів, Комітет з питань стратегічного розвитку, Комітет з питань охорони здоров'я та безпеки життєдіяльності.

– Галузеві наукові ради (відповідальність – співпраця з дослідницькими та інноваційними спільнотами та стейкхолдерами з питань реалізації стратегічних цілей організації). Є підзвітними Виконавчому комітету. Охоплюють сфери, розвиток яких відповідає актуальному соціальному замовленню: мистецтво та гуманітарні науки, біотехнології та біологічні науки, економічні та соціальні науки, інженерні науки та фізика, інновації, медицина, довкілля, науки і технології.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Стратегічною метою розвитку публічно-громадського управління є поглиблення інноваційної культури університетів; створення регіональної інноваційної екосистеми світового рівня; зростання впливу університетів на регіональному, національному та глобальному рівнях; вибудовування конструктивних відносин з місцевою та регіональною спільнотами; заохочення широкого використання результатів досліджень. Моделями розвитку публічно-громадського управління університетами країн ЄС є: модель

залучення громадськості, модель академічних партнерств, модель інституціоналізованого публічно-громадського управління університетами, модель багаторівневого публічно-громадського управління.

Інституціями публічно-громадського управління у досліджуваних університетах є: Рада Стокгольмського університету, Рада Варшавського університету, Рада університету та Консультативна (опікунська) рада Мюнхенського університету, Консультативна рада Мюнхенського університету, Піклувальна рада та Рада Технічного університету Мюнхена, Рада директорів Університету Париж-Сакле, Рада директорів Університету Сорбонна. Представлені інституції мають широке коло повноважень та репрезентують ідею диверсифікованого залучення стейкхолдерів у процес управління університетами.

Багаторівнева система публічно-громадського управління закладом сприяє прозорості, підзвітності, ефективності, забезпечує розвиток та реалізацію стратегії закладів, підзвітності функціонування посадових осіб, лідерства та відповідальності кожного структурного підрозділу, дозволяє як реалізувати орієнтовану на результат діяльність, сприяє галузевій представленості та диверсифікованості діяльності, передбачає широке охоплення та залученість до процесу управління представників різних стейкхолдерів – професійних спільнот, органів державного управління та місцевого самоврядування, благодійні та громадські організації, лідерів думок, професійні спілки.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо подальше осмислення зарубіжного досвіду з метою обґрунтування теоретичних основ (методологічних підходів, принципів, закономірностей та моделі) ефективного публічно-громадського управління університетами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Academic Partnerships Framework / UCL Academic Manual 2021-22. London's Global University. 2022. URL: https://www.ucl.ac.uk/academic-manual/sites/academic-manual/files/chapter_8_academic_partnerships_framework_2021-22.pdf (дата звернення 15.04.2022).
2. Advisory Council (Kuratorium). Ludwig-Maximilians-Universität München: веб-сайт. URL: <https://www.lmu.de/en/about-lmu/structure/organizational-structure/advisory-council/index.html> (дата звернення 27.05.2022).
3. Borodiyenko O., Zlenko A., Malykhina Y., Kim K., Diachkova N. Socio-economic prerequisites of strategic development of educational institutions. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2022. No 1(42). P. 464–473. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptrp.1.42.2022.3673>.

4. Borodiyenko O., Nychkalo N., Malykhina Ya., Kuz O., Korotkov D. Public-private partnership in education as a prerequisite for the growth of regional labor markets: analysis of foreign experience. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*. 2021. No 36. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.228031>.

5. Central Councils. Sorbonne University: веб-сайт. URL: <https://www.sorbonne-universite.fr/en/university/governance-and-organization/central-councils> (дата звернення 30.05.2022).

6. Citizen Science: Innovation in Open Science, Society and Policy. Hecker S. at al. London: UCL Press. 2018. <https://doi.org/10.14324/111.9781787352339>.

7. Collaborate on a research project. University of Oxford: веб-сайт. URL: <https://www.ox.ac.uk/research/engage-with-us/external-organisations/partnerships/collaborate-research-project> (дата звернення 19.05.2022).

8. Composition du Conseil D'administration. L'Université Paris-Saclay: веб-сайт. URL: <https://www.universite-paris-saclay.fr/composition-du-conseil-dadministration> (дата звернення 30.05.2022).

9. Engagement and partnership. University of Oxford: веб-сайт. URL: <https://www.ox.ac.uk/about/organisation/strategic-plan-2018-23/engagement-and-partnership> (дата звернення 19.05.2022).

10. Executive Committee. UKRI: веб-сайт. URL: <https://www.ukri.org/about-us/how-we-are-governed/executive-committee/> (дата звернення 29.04.2022).

11. Haklay M., Dörler D., Heigl F., Manzoni M., Hecker S., Vohland K. What Is Citizen Science? The Challenges of Definition / The Science of Citizen Science. 2021. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58278-4_2. P.13-33.

12. Horder L., Shaw, M. Academic Partnerships Policy. University of Portsmouth. 2019. URL: <https://policies.docstore.port.ac.uk/policy-021.pdf> (дата звернення 09.06.2022).

13. Nyerere J. Construction and Governance of Transnational Higher Education Research Partnerships in Kenya and Uganda. *Transnational Higher Education Research*. 2019. No 37. VOL. 2. P. 133-157.

14. Partnership in Higher Education. Making a world better. Curtin University. 2014. URL: <https://www.ncsehe.edu.au/wp-content/uploads/2014/12/NCSEHE-Partnership-Publication-Web.pdf> (дата звернення 19.04.2022).

15. Public Engagement. University of Cambridge: веб-сайт. URL: <https://www.cam.ac.uk/public-engagement> (дата звернення: 11.06.2022).

16. Reglement interieur du Conseil D'administration de l'Université Paris-Saclay. L'Université Paris-Saclay: веб-сайт. URL: <https://www.universite-paris-saclay.fr/sites/default/files/2021-01/RI-CA.pdf> (дата звернення 30.05.2022).

17. Strategies for Stockholm University 2019-2022. Stockholm University. 2018. URL: https://www.su.se/polopoly_fs/1.444518.1562073051!/menu/standard/file/Strategies%20for%20Stockholm%20University%202019-2022.pdf (дата звернення 21.05.2022).

18. Strategy of the University of Warsaw. University of Warsaw: веб-сайт. URL:

<https://en.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2014/06/STRATEGY-OF-THE-UNIVERSITY-OF-WARSAW.pdf> (дата звернення 24.05.2022).

19. Terms of Reference for the UKRI Board. UKRI: веб-сайт. URL: <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2021/12/UKRI-211221-UKRIBoardTermsOfReference.pdf> (дата звернення 29.04.2022).

20. The Karolinska Institutet University Board (Konsistoriet) adopted Strategy 2030. Creating Karolinska Institutet's future together. Karolinska Institutet, 2019. 32 p.

21. TUM Agenda 2030. The Technical University of Munich: веб-сайт. URL: <https://www.exzellenz.tum.de/fileadmin/w00bll/exzellenz/TUM-AGENDA-2030-Zusammenfassung.pdf> (дата звернення 28.05.2022).

22. TUM Board of Trustees. The Technical University of Munich: веб-сайт. URL: <https://www.tum.de/en/about-tum/our-university/board-of-trustees> (дата звернення 29.05.2022).

23. TUM University Council. The Technical University of Munich: веб-сайт. URL: <https://www.tum.de/en/about-tum/our-university/university-council> (дата звернення 29.05.2022).

24. University board. Stockholm University: веб-сайт. URL: <https://www.su.se/english/about-the-university/organisation/university-board#membersrepresentingpublicinterest> (дата звернення 21.05.2022).

25. University council of the University of Warsaw. University of Warsaw: веб-сайт. URL: <https://radauczelnii.uw.edu.pl/en/> (дата звернення 22.05.2022).

26. University Council. Ludwig-Maximilians-Universität München: веб-сайт. URL: <https://www.lmu.de/en/about-lmu/structure/organizational-structure/university-council/index.html> (дата звернення 26.05.2022).

27. University-Private Sector Research Partnerships in the Innovation Ecosystem. Report. President's Council of Advisors on Science and Technology. 2008. URL: https://www.nasa.gov/pdf/404101main_past_research_partnership_report_BOOK.pdf (дата звернення 20.05.2022).

REFERENCES

1. Academic Partnerships Framework / UCL Academic Manual 2021-22. London's Global University. 2022. URL: https://www.ucl.ac.uk/academic-manual/sites/academic-manual/files/chapter_8_academic_partnerships_framework_2021-22.pdf (дата звернення 15.04.2022).

2. Advisory Council (Kuratorium). Ludwig-Maximilians-Universität München: веб-сайт. URL: <https://www.lmu.de/en/about-lmu/structure/organizational-structure/advisory-council/index.html> (дата звернення 27.05.2022).

3. Borodiyenko O., Zlenko A., Malykhina Y., Kim K., Diachkova N. (2022). Socio-economic prerequisites of strategic development of educational institutions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. No 1(42). P. 464-473. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3673>.

4. Borodiyenko O., Nychkalo N., Malykhina Ya., Kuz O., Korotkov D. (2021). Public-private partnership in education as a prerequisite for the growth of regional labor markets: analysis of foreign experience. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*. No 36. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.228031>.
5. Central Councils. Sorbonne University: веб-сайт. URL: <https://www.sorbonne-universite.fr/en/university/governance-and-organization/central-councils> (дата звернення 30.05.2022).
6. Citizen Science: Innovation in Open Science, Society and Policy. Hecker S. at al. London: UCL Press. 2018. <https://doi.org/10.14324/111.9781787352339>.
7. Collaborate on a research project. University of Oxford: веб-сайт. URL: <https://www.ox.ac.uk/research/engage-with-us/external-organisations/partnerships/collaborate-research-project> (дата звернення 19.05.2022).
8. Composition du Conseil D'administration. L'Université Paris-Saclay: веб-сайт. URL: <https://www.universite-paris-saclay.fr/composition-du-conseil-dadministration> (дата звернення 30.05.2022).
9. Engagement and partnership. University of Oxford: веб-сайт. URL: <https://www.ox.ac.uk/about/organisation/strategic-plan-2018-23/engagement-and-partnership> (дата звернення 19.05.2022).
10. Executive Committee. UKRI: веб-сайт. URL: <https://www.ukri.org/about-us/how-we-are-governed/executive-committee/> (дата звернення 29.04.2022).
11. Haklay, M., Dörler, D., Heigl, F., Manzoni, M., Hecker, S., Vohland K. (2021). What Is Citizen Science? The Challenges of Definition / The Science of Citizen Science. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58278-4_2. P.13-33.
12. Horder, L., Shaw, M. (2019). Academic Partnerships Policy. University of Portsmouth. URL: <https://policies.docstore.port.ac.uk/policy-021.pdf> (дата звернення 09.06.2022).
13. Nyerere, J. (2019). Construction and Governance of Transnational Higher Education Research Partnerships in Kenya and Uganda. *Transnational Higher Education Research*. No 37. VOL. 2. P. 133-157.
14. Partnership in Higher Education. Making a world better. Curtin University. 2014. URL: <https://www.ncsehe.edu.au/wp-content/uploads/2014/12/NCSEHE-Partnership-Publication-Web.pdf> (дата звернення 19.04.2022).
15. Public Engagement. University of Cambridge: веб-сайт. URL: <https://www.cam.ac.uk/public-engagement> (дата звернення: 11.06.2022).
16. Reglement interieur du Conseil D'administration de l'Université Paris-Saclay. L'Université Paris-Saclay: веб-сайт. URL: <https://www.universite-paris-saclay.fr/sites/default/files/2021-01/RI-CA.pdf> (дата звернення 30.05.2022).
17. Strategies for Stockholm University 2019-2022. Stockholm University. 2018. URL: https://www.su.se/polopoly_fs/1.444518.1562073051!/menu/standard/file/Strategies%20for%20Stockholm%20University%202019-2022.pdf (дата звернення 21.05.2022).
18. Strategy of the University of Warsaw. University of Warsaw: веб-сайт. URL: <https://en.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2014/06/STRATEGY-OF-THE-UNIVERSITY-OF-WARSAW.pdf> (дата звернення 24.05.2022).
19. Terms of Reference for the UKRI Board. UKRI: веб-сайт. URL: <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2021/12/UKRI-211221-UKRIBoardTermsOfReference.pdf> (дата звернення 29.04.2022).
20. The Karolinska Institutet University Board (Konsistoriet) adopted Strategy 2030. Creating Karolinska Institutet's future together. Karolinska Institutet, 2019. 32 p.
21. TUM Agenda 2030. The Technical University of Munich: веб-сайт. URL: <https://www.exzellenz.tum.de/fileadmin/w00bl/exzellenz/TUM-AGENDA-2030-Zusammenfassung.pdf> (дата звернення 28.05.2022).
22. TUM Board of Trustees. The Technical University of Munich: веб-сайт. URL: <https://www.tum.de/en/about-tum/our-university/board-of-trustees> (дата звернення 29.05.2022).
23. TUM University Council. The Technical University of Munich: веб-сайт. URL: <https://www.tum.de/en/about-tum/our-university/university-council> (дата звернення 29.05.2022).
24. University board. Stockholm University: веб-сайт. URL: <https://www.su.se/english/about-the-university/organisation/university-board#membersrepresentingpublicinterest> (дата звернення 21.05.2022).
25. University council of the University of Warsaw. University of Warsaw: веб-сайт. URL: <https://radauczelnii.uw.edu.pl/en/> (дата звернення 22.05.2022).
26. University Council. Ludwig-Maximilians-Universität München: веб-сайт. URL: <https://www.lmu.de/en/about-lmu/structure/organizational-structure/university-council/index.html> (дата звернення 26.05.2022).
27. University-Private Sector Research Partnerships in the Innovation Ecosystem. Report. President's Council of Advisors on Science and Technology. 2008. URL: https://www.nasa.gov/pdf/404101main_past_research_partnership_report_BOOK.pdf (дата звернення 20.05.2022).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОРОДІЄНКО Олександра Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент, старший дослідник, член-кореспондент НАПН України, провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

Наукові інтереси: розроблення наукових засад професійної освіти і навчання, внутрішньофірмового навчання, освіти дорослих, професійної педагогіки, безперервної професійної освіти, порівняльної професійної педагогіки, забезпечення якості професійної та вищої освіти. Вивчення зарубіжного досвіду розвитку професійної та вищої освіти. Розроблення прикладних аспектів операційного та стратегічного менеджменту закладів освіти. Впровадження проєктного менеджменту в

управління закладами професійної освіти. Розбудова практики державно-приватного партнерства та громадсько-публічного управління закладами освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BORODIYENKO Oleksandra Volodymyrivna – DSc in Pedagogy, Senior Researcher, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Leading Research Fellow of the Department of Quality Assurance in Higher Education, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Research interests: development of scientific foundations of vocational education and training, intra-firm training, adult education, professional pedagogy,

continuous professional education, comparative professional pedagogy, quality assurance in vocational and higher education. Study of foreign experience in the development of vocational and higher education. Development of applied aspects of operational and strategic management of educational institutions. Implementation of project management in the activities of vocational education institutions. Development of public-private partnership and public and private-based university governance.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2022 р.

УДК 378.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-27-31

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор,

декан факультету педагогіки, психології та мистецтв

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>

e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

КОЗЛЕНКО Володимир Григорович –

кандидат юридичних наук,

керуючий партнер Мережі приватних шкіл

«Креативна міжнародна дитяча школа»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0542-2064>

e-mail: volodymyrkozlenko@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ ОСВІТНЬОГО МАРКЕТИНГУ ЯК НАПРЯМ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах спостерігаються швидкі темпи глобалізації й видозміни ринку освітніх послуг, посилення рівня конкуренції, що зумовлює актуальність дослідження теоретичних і практичних питань маркетингу освіти та інноваційних підходів щодо просування освітніх послуг, пошуку маркетингових технологій розвитку освітніх організацій та розробки концепції формування його стратегії в умовах становлення економіки знання.

На сьогодні, ця проблема гостро стоїть тому, що для більшості освітніх організацій маркетингова діяльність досі не є пріоритетним напрямом процесу розв'язання задачі із пошуку своїх споживачів для сфери освітніх послуг. Протириччя і проблематика ринку освітніх організацій можуть бути усунені шляхом розробки спеціальної системи управління просуванням послуг на ринку. Серед сучасних технологій освітнього менеджменту виокремлюють маркетингову технологію управління закладом освіти, яка підпорядкована гармонізації потреб споживачів і можливостей організації, підвищенню її конкурентоспроможності [5]. Маркетинговий

підхід передбачає орієнтацію управління розвитком освітньою установою при вирішенні будь-яких завдань на споживача, зокрема, на зміни його вимог до освітніх послуг та максимальне задоволення його потреб. До того ж необхідно врахувати кон'юнктуру ринку сфери освітніх послуг.

Метою статті є визначення значення та функцій технології освітнього маркетингу в управлінській діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема і специфіка маркетингу в закладах освіти, доцільність його використання у сфері надання освітніх послуг на сьогоднішній день знаходиться у пошуках науковців і практиків, проводяться узагальнення і систематизація отриманих результатів досліджень.

Сучасна педагогічна наука предметно досліджує проблеми, що пов'язані з управлінською діяльністю суб'єктів освітнього ринку на засадах маркетингу. Уперше сформувала категоріальний базис маркетингу у сфері освіти Т. Оболенська. Заслужують на увагу наукові розробки В. Григораша (маркетингова діяльність директора школи), А. Мазура (маркетингове позиціонування закладу освіти), О. Перехейди (організація

платних освітніх послуг), О. Полянської (створення маркетингової служби).

Використання маркетингу в освіті знаходить відображення у роботах В. Береки, Л. Даниленко, М. Дарманського, Г. Єльнікової, О. Зайченко, В. Олійника, Н. Остоверхової, І. Шоробури, які досліджували проблему менеджменту і управління освітою на різних рівнях.

Різні аспекти маркетингового управління освітніми установами досліджували такі науковці, як: З. Рябова – маркетингову стратегію як складову освітнього маркетингу і механізм забезпечення конкурентоспроможності навчального закладу; Л. Сергєєва – маркетинговий інструментарій управління розвитком освітньої установи; Л. Кубська – маркетингову діяльність із використанням PR-технологій; Л. Петренко – інформаційне забезпечення управління маркетингом освітньої установи у регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетинг освітніх послуг орієнтований на реалізацію трьох ключових напрямів модернізації освіти – його доступності, якості й ефективності та спрямований на задоволення потреб цільових груп споживачів освітніх послуг. У зв'язку з цим стає необхідним наукове обґрунтування маркетингу освітніх послуг в системі управління.

Існує думка, що маркетинг – це справа лише великих корпорацій, ринкових лідерів. Проте на сьогоднішній день це далеко не так. Особливо в системі освіти, де маркетингова складова нині відіграє принципово важливу, системотвірну роль. Щоб осмислити суть маркетингу в галузі освіти і побачити, як він проявляється на ринку освітніх послуг, необхідно проаналізувати великий комплекс його елементів і аспектів. В першу чергу необхідно розглянути суб'єкти маркетингу. В контексті маркетингових взаємовідносин усередині освітньої організації можна виділити наступні суб'єкти: споживач освітніх послуг (той, хто навчається), учасник маркетингової діяльності (законний представник того, хто навчається), виробник освітніх послуг (педагог або керівник освітньої організації), посередники надання послуг у сфері освіти (різні громадські організації), підприємства – користувачі носіїв освітніх послуг, власне самі освітні установи як суб'єкти, органи управління освітою, держава тощо.

У теорії, споживачами і виробниками освітніх послуг вищезгадані суб'єкти стають тоді і лише тоді, коли сформовано коректне розуміння корисності освітньої послуги, особистої користі того, хто навчається від отримання освітньої послуги, зацікавленість в тому, щоб такою послугою скористалися з

максимальним економічним і пізнавальним ефектом. Але для цього в першу чергу потрібна певна готовність суб'єкта до маркетингової діяльності. Власне, рівень готовності суб'єкта до маркетингової діяльності зумовлює рівень її результативності. У цьому контексті виробникам необхідно здобути своєю маркетинговою детальністю від споживача:

- сформовану мотивацією до отримання освітньої послуги;
- інформованість про освітню послугу в освітній установі;
- активність участі в життєдіяльності освітньої установи в цілому і в її маркетингових діях зокрема.

Відзначимо, що держава так само є суб'єктом і має особливо вагомую роль у маркетингу освітніх послуг. Крім того, що держава займається фінансуванням освітніх послуг шляхом фінансування освітніх організацій з державною участю здійснюючи державне замовлення на випускників освітніх установ. В умовах ринкової економіки держава виконує роль гаранта правового захисту суб'єктів маркетингових стосунків (передусім споживачів) від недобросовісної конкуренції, веде статистику, сприяє проведенню масштабних маркетингових досліджень [4].

Такий підхід держави як органу управління освітою якнайкраще характеризує його прагнення до надання інформації виробникам і споживачам освітніх послуг у межах задоволення своїх маркетингових потреб.

Розглядаючи об'єкти освітнього маркетингу, можна виділити:

- освітні послуги і продукти діяльності освітніх установ (науково-технічна діяльність, навчально-методична діяльність і продукція, а також інформаційні, консультаційні, експертні й наукові послуги);
- освітні програми – безперечно сформований комплекс освітніх послуг, націлений на зміну освітнього рівня і професійної підготовки споживача освітніх послуг і забезпечений відповідними ресурсами освітньої організації;
- освітня франшиза, як виняткові права на реалізацію освітніх послуг під фірмовим або товарним найменуванням, товарним знаком або іншим товарним атрибутом в певних умовах.

У загальному випадку до об'єктів освітнього маркетингу, окрім освітніх послуг, можна віднести освітні організації, а також території, на яких розташовані такі установи.

Розглядаючи поняття освітньої послуги, необхідно відмітити, що це такий специфічний різновид людської праці, найважливішою особливістю якого є корисна дія для споживача в межах праці педагога в процесі навчання. Корисність освітньої послуги для споживача

полягає в особистому досягненні у межах освітньої послуги. Такою характеристикою в розрізі маркетингової діяльності є пізнавальний інтерес, пізнавальна активність того, хто навчається. У структурі освітньої послуги зазвичай виділяють наступні компоненти:

- компоненти, пов'язані з суб'єктами маркетингу: націленість на розвиток особистості, співучасть споживача в наданні послуги;

- компоненти, що характеризують освітню послугу як специфічний об'єкт маркетингової діяльності: її нематеріальність, сервісний супровід (консультації, експертиза й ін.), гнучкий характер (реагування на зміну зовнішньої ситуації, на результат зворотного зв'язку із споживачем), сезонність надання, відтермінування результату.

Проте освітня послуга не існує сама по собі. У рамках освітньої послуги завжди існує необхідність її матеріалізації. У разі освітньої послуги матеріалізацією останньою є освітня програма, що містить перелік навчальних курсів, навчально-тематичний план, календарний план і т. д.

Що стосується платних освітніх послуг, то надання платних послуг, також як і виробництво освітніх послуг для задоволення різних груп споживачів можливо тільки в умовах певного ринку. Ринок послуг розглядається у рамках реалізації різного спектру послуг. У разі освітніх послуг, суть ринку, на якому вони надаються, полягає в тому, що він є сферою звернення купівлі-продажу освітніх послуг. Для нього якраз потрібні компоненти, вже розглянуті вище, а саме: покупець (споживач), продавець (організація, що реалізовує освітню послугу) і специфічний товар – власне сама освітня послуга. До того ж, такий механізм працює і у рамках надання безкоштовних освітніх послуг, тому що механізм такої купівлі-продажу працює як механізм обміну між споживачем і установою освіти.

Таким чином, аналізуючи усе вищезазначене, можна відмітити, що освітній маркетинг характеризується:

- різною спрямованістю зважаючи на різні цілі маркетингового просування освітньої організації;

- багатосуб'єктністю, тобто великою кількістю рівноправних суб'єктів освітнього маркетингу;

- об'єктами маркетингу, до числа яких відносять як освітню послугу, так і освітню установу з територією, на якій останне розташовується;

- багатофункціональністю, тобто вивченням споживчих груп і ринку на предмет об'єму попиту й інших показників, що

вивчаються у рамках економічної теорії освітніх організацій;

- варіативністю методів маркетингової діяльності, що включають різні методи просування освітніх послуг.

Таким чином, зміст освітнього маркетингу полягає у тому, щоб – зробити і запропонувати послугу, ґрунтуючись на знанні про те, що саме буде затребуване і ким буде затребувано. Тобто змістом маркетингової діяльності установи є організація діяльності щодо вивчення, формування і задоволення освітніх потреб тих, що навчаються або держави залежно від форми реалізації встановленого обсягу освітньої послуги за допомогою виробництва і пропозиції таких освітніх послуг.

Уточнимо сутність поняття «маркетингова діяльність». Процес вивчення теоретичних основ діяльності доцільно представити у вигляді ідеальної моделі, в якій виділені цілі, мотив, способи (методи), умови, результат; серед основних компонентів функціональних системи діяльності – мотиви діяльності; цілі діяльності; інформаційні основи діяльності, програми діяльності й ін. У педагогіці діяльність – це форма прояву активності особистості, соціальної мобілізації, що породжується потребами і спрямована на пізнання і перетворення життєдіяльності. У освітній діяльності суб'єкт освоює предметний світ, осягає суть його складових. Для аналізу педагогічного процесу значущими є два висновки із загальної теорії діяльності: по-перше, людська діяльність має сутнісні властивості, які виділені в сучасній науковій діяльності, такими як цілепокладання, предметність, свідомість, перетворюючий характер і т. д., а по-друге, суть людської діяльності є похідною від суб'єкта діяльності, оскільки суб'єкт формується в діяльності, в процесі обміну інформацією і досвідом. Сьогодні освітнє середовище стало ланкою ринкової системи, і маркетингова діяльність не є виключенням.

Освіта в даному випадку виступає і як продавець освітніх послуг, і як покупець кваліфікованого людського капіталу і людської діяльності, і як громадський інститут формування ринкової свідомості суспільства. У міру привнесення принципів ринкової економіки до системи соціально-економічних відношень в процесі реформування освіти і здійснення економічної реформи в нашій країні відбувається формування ринку освітніх послуг. На ринку освітніх послуг з'явилися навчальні заклади різних форм власності, різних типів, які надають широкий спектр освітніх послуг, що створює між ними конкуренцію. Ринкова орієнтація освітньої установи припускає наступне: залишаються тільки ті освітні послуги, які користуються,

матимуть попит на ринку. Відповідно до цього здійснюється перебудова потенціалу і усієї системи роботи освітньої установи; асортимент освітніх послуг досить широкий й інтенсивно оновлюється з урахуванням вимог суспільства і науково-технічного прогресу. Відповідно:

- процеси і технології надання освітніх послуг гнучкі й здатні до переналаштування;
- цінова політика на освітні послуги формується під впливом ринку, конкурентного середовища, обсягу платоспроможного попиту;
- робота з потенційними сегментами, спрямована на конкретні цільові групи споживачів освітніх послуг;
- дослідження ринку ведуться як за профілем установи, так і у сфері досліджень та прогнозування кон'юнктури ринку освітніх послуг;
- у кадровій структурі освітньої установи формується підрозділ маркетингу (за нагоди змінюється управлінська структура і ставки у штатному розписі).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, маркетинг у сфері освіти – це переважно маркетинг послуг. Освітня послуга – це комплекс навчальної і наукової інформації, що передається громадянину у вигляді суми знань загальноосвітнього і спеціального характеру, а також практичних навичок для подальшого застосування.

Зазначимо і таке, що значення і роль сучасного маркетингу в соціальній сфері сьогодні зростає. Саме маркетинг повинен стати тим інструментом, який забезпечить стійкість розвитку організацій в умовах турбулентності чинників зовнішнього оточення. Успішне впровадження маркетингу в практику діяльності освітніх організацій може бути забезпечене тільки за допомогою зміни культури організацій і мислення її співробітників, максимально повного обліку культурних і ціннісних особливостей території. У менеджменті відомо, що така зміна є одним з найскладніших, тому вимагає тонкого налаштування усього управлінського інструментарію.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Всеукраїнський портал інноваційних технологій. URL: <http://www.innovations.com.ua> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Дергоусова А. О., Романович Є. В. Формування стратегії комунікації для закладу вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2019. № 10(30). URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15728661447248.pdf> (дата звернення: 28.11.2021).

3. Консолідований рейтинг вузів України 2021 року. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 02.11.2021).

4. Котлер Ф., Карен Ф. Стратегічний маркетинг для навчальних закладів. Київ: УАМ, Хімджест, 2011. 580 с.

5. Люшин М. О. Маркетинговий підхід до управління сучасним закладом загальної середньої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 4. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2913>

REFERENCES

1. Vseukrayins'kyu portal innovatsiynikh tekhnolohiy [All-Ukrainian portal of innovative technologies]. URL : <http://www.innovations.com.ua> (Accessed 20 Oct 2021).
2. Derhousova, A.O. and Romanovych, Ye.V. (2019). *Formuvannya stratehiiy komunikatsiyi dlya zakladu vyshchoyi osvity* [Formation of communication strategy for higher education institution]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Serii: Ekonomichni nauky. №. 10(30). URL : <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15728661447248.pdf> (Accessed 28 Nov 2021).
3. *Konsolidovanyy reytnykh vuziv Ukrainy 2021 roku* [Consolidated ranking of Ukrainian universities in 2021]. URL : <https://ru.osvita.ua/vnz/rating/51741/> (Accessed 02 Nov 2021).
4. Kotler, F. and Karen, F. (2011). *Stratehichnyi marketynh dlia navchalnykh zakladiv* [Strategic marketing for educational institutions]. UAM. Khimdzhest. Kyiv. Ukraine. P.580.
5. Liushyn, M. O. (2018). *Marketynhovyi pidkhyd do upravlinnia suchasnym zakladom zahalnoi serednoi osvity* [A marketing approach to the management of a modern institution of general secondary education]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Serii: Pedagogichni nauky. № 4. URL : <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2913>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства.

КОЗЛЕНКО Володимир Григорович – кандидат юридичних наук, керуючий партнер Мережі приватних шкіл «Креативна міжнародна дитяча школа».

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – Doctor of Pedagogy, Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy,

Psychology and Arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Teacher Training University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

KOZLENKO Volodymyr Grigorievich – candidate of legal sciences, managing partner of

Network of private schools «Creative international child's school».

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational process of school.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2022 р.

УДК 378.147.811

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-31-35

ЗАДОРОЖНА Ірина Павлівна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови

Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ORCID: <https://orcid/0000-0003-1599-1372>

e-mail: irynazadorozhnai@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ЕНЕРГЕТИКІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтеграція в світове енергетичне співтовариство, розширення міжнародних контактів, експлуатація закордонного електротехнічного та електромеханічного устаткування, інтенсивні потоки надходження іншомовної інформації науково-технічного характеру тощо актуалізують необхідність володіння сучасними інженерами-енергетиками хоча б однією іноземною мовою для забезпечення міжкультурного спілкування в особистій та професійній сферах. Відповідно в центрі уваги опинилася проблема набуття іншомовної компетентності здобувачами енергетичних спеціальностей у процесі професійної підготовки, недостатній рівень сформованості якої може призвести до комунікативних непорозумінь в іншомовному середовищі та створювати перешкоди на шляху до майбутньої самореалізації в умовах інтелектуально-інноваційного розвитку суспільства. Пошуки ефективних засобів для вирішення означеної проблеми зумовили вибір теми наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сучасному етапі здійснено чимало наукових розвідок вітчизняними ученими, зосереджених на формуванні іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, зокрема: майбутніх філологів (Н. Сорокіна, О. Шумська), журналістів (Л. Нагорнюк), медиків (Л. Русалкіна), юристів (Д. Демченко, О. Нітенко), економістів (О. Загородна, О. Тинкалюк), фінансистів (О. Клименко, І. Шостак), маркетингологів (І. Ромащенко,

І. Чорна), менеджерів туризму (М. Галицька, І. Кодлюк, І. Кухта), моряків (О. Тирон,) інженерів-технологів (А. Літвінчук, Г. Чередніченко), інженерів-програмістів (В. Колісник). Однак, поза увагою науковців залишилися майбутні фахівці енергетичної галузі, які також послуговуються знаннями іноземної мови у виконанні різновидів інженерної діяльності.

Мета статті – проаналізувати особливості використання навчальних проєктів як ефективного засобу формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В реаліях сьогодення іншомовна компетентність є невід'ємною складовою професійної компетентності фахівців нової генерації. Відповідно іншомовну підготовку здобувачів вищої освіти необхідно організувати й здійснювати з урахуванням специфіки майбутнього фаху та надавати пріоритетність у вивченні метамови спеціальності.

Проаналізувавши особливості інженерної діяльності фахівців у галузі енергетики, вважаємо за доцільне формування іншомовної компетентності здобувачів енергетичних спеціальностей реалізовувати у контексті використання проєктних технологій навчання. Означені технології зорієнтовані на особистість здобувача вищої освіти, виявлення і задоволення його пізнавальних запитів, індивідуальних інтересів шляхом планування, виконання та презентації проєктних завдань, що сприяє формуванню активної позиції у здобутті актуальних знань.

У наукових дослідженнях проектні технології навчання розглядаються з наступних позицій, як:

– комплекс різних способів активного навчання, за допомогою яких досягаються визначені результати у процесі планування й виконання практичних проектів [4, с. 6];

– система цілей, змісту та методів організації навчання в проектній діяльності, яка полягає у вмотивованому досягненні свідомо поставленої мети, має певну структуру, комплексний характер та забезпечує активний процес взаємодії з навчальним матеріалом [2, с. 11];

– чітко розписана по етапах, побудована на діагностичній основі, жорстко контролювана й корегована проектна діяльність [6, с. 9];

– важливий інструмент проблемного навчання, який є відображенням дослідницького методу навчання [3, с. 147];

– комплексна методика, яка передбачає використання цілої сукупності проблемних, наукових, дослідницьких, пошукових, рефлексивних методів та інтерактивних прийомів [8, с. 348].

Аналіз науково-педагогічних джерел дозволив виявити, що поняття «проектна технологія» тотожне терміну «метод проектів». Науковець Лі Цзяці зазначає, що «використання методу проектів у його значенні як проектної технології, зумовлено здатністю: інтегрувати знання, отримані в процесі вивчення фахових дисциплін; об'єднувати зміст, методи та прийоми у систему дидактичних засобів; адаптувати навчальний процес до структурних та організаційних вимог навчального проектування; моделювати оптимальні шляхи розв'язання проектів різних типів і видів з поступовим їх ускладненням» [9, с. 70].

На думку Р. Горбатюка, «метод проектів є однією з найбільш перспективних та ефективних інноваційних технологій, яка дозволяє розвивати широкий спектр компетенцій у суб'єктів навчання» [1, с. 35]. Вважаємо, що у контексті нашого дослідження такими компетенціями є лексична, граматична, мовленнєва, соціокультурна, прагматична, фахова, інформаційна. Означені компетенції формують структуру іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків та виражають її зміст.

Беручи до уваги наведені вище дефініції, пропонуємо власне трактування педагогічної категорії «проектна технологія», під якою розуміємо педагогічну систему активних і практичних методів особистісно-орієнтованого навчання, які спрямовані на поетапну організацію проектної діяльності здобувачів вищої освіти, створення навчальних проектів, у процесі яких формуються уміння і навички

самостійного здобуття знань та їх практичного оперування, розвивається критичне і творче мислення, ключові компетентності.

Для проектних технологій навчання, на думку О. Романишиної, характерні такі особливості, як: інтегрованість, проблемність, контекстність. Інтегрованість є синтезом створених концепцій засвоєння знань і теорій навчання. Проблемність впливає з змісту і характеру завдань, оптимальних шляхів їх вирішення. Контекстність розглядається як інтеграція трьох видів діяльності майбутніх фахівців: навчальної, наукової та практичної [5, с. 187]. Вважаємо, що перелік наведених вище особливостей можна розширити поняттями «автономність» і «самостійність», оскільки від рівня їх сформованості залежить уміння здобувачів вищої освіти організувати та виконувати проектну роботу засобами іноземної мови.

Розвиток самостійності здобувачів вищої освіти у процесі виконання навчальних проектів забезпечують наступні педагогічні умови:

1) співробітництво викладача й студента в навчальній діяльності, яка

базується на позиціях кооперативного та колаборативного навчання;

2) спрямованість на інтеграцію аудиторної і позааудиторної форм

навчальної діяльності, яка зумовлена намаганням подолати недостатню орієнтацію переважної більшості здобувачів вищої освіти застосовувати наступність методів самоосвіти в навчальному процесі;

3) оволодіння студентом уміннями поєднувати зовнішній і внутрішній контроль у навчальній діяльності як такий, що розвиває самоусвідомлення фахової підготовки до майбутньої професії [7, с. 15–16].

Проектна технологія ґрунтується на принципах індивідуальної праці, творчості, колективної взаємодії, свободи суб'єктів освітнього процесу і реалізується за допомогою колективної, групової та індивідуальної форм навчання [4, с. 6]. Вважаємо, що перелік принципів, визначених В. Мирошніченко, необхідно доповнити комунікативністю, проблематичністю, професійною спрямованістю.

Беручи до уваги зазначене вище і той факт, що проектні технології навчання забезпечують розвиток пізнавальної і дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, уміння конструювати свої знання та творчо репродукувати, зорієнтовані на самостійну діяльність суб'єктів освітнього процесу, вважаємо, що індивідуальна, парна, групова форми є ефективними способами виконання навчальних проектів іноземною мовою майбутніми інженерами-енергетиками.

Через призму проектної роботи метамовою спеціальності можна відтворити багатогранний зміст професійної діяльності інженерів-енергетиків. Проектну роботу з іноземної мови розглядаємо як комплекс пошуково-дослідницьких, навчально-пізнавальних, предметно-перетворювальних, творчорозвивальних, інтелектуально-інноваційних дій, цілеспрямоване і вмотивоване виконання яких, зорієнтоване на створення кінцевого продукту у формі есе, доповідей, мультимедійних презентацій, буклетів, путівників, плакатів, міні-словників технічних термінів тощо. На нашу думку, створення навчальних проектів іноземною мовою у перелічених формах дозволить сформуванню здатності та готовності виконувати в майбутньому проектні завдання конструктивного характеру в іншомовно-професійному середовищі.

Через свою універсальність та багатогранність навчальний проект, як система комунікативних завдань, що передбачає самостійну творчу іншомовну діяльність здобувачів вищої освіти з розв'язання певної проблеми, має досить розгалужену різновидність, яка визначається кількістю учасників, часом виконання, характером провідної діяльності, тематикою, предметною інтегративністю тощо.

Для визначення особливостей формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків засобами навчальних проектів, проведено педагогічний експеримент на базі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя. Здобувачам спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» було запропоновано виконати навчальний проект «Енергетична галузь англomовних країн» на основі матеріалів іншомовних сайтів, оскільки вони, на нашу думку, є джерелом актуальної інформації. В межах теми дослідження пріоритетність надали професійно-орієнтованим проектам. Наш вибір зумовлений специфікою іншомовної підготовки здобувачів спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» та особливостями навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Робота над навчальним проектом охоплювала шість взаємопов'язаних етапів. Пропонуємо коротку характеристику кожного з них. Підготовчий етап носив ознайомлюючий характер з темою проекту та формулюванням ідеї його реалізації, постановки завдань та розподілу обов'язків між здобувачами вищої освіти. Мета пошукового етапу полягала у

підборі актуальних інформаційних джерел, які б дозволили розкрити зміст навчального проекту. Аналітичний етап був спрямований на вивчення, аналіз та узагальнення автентичної іншомовної інформації. На презентаційному етапі відбулося представлення результатів проектної роботи. Завершальний етап був рефлексійним і дозволив здійснити само- та взаємооцінювання проектної роботи, виявити позитивні сторони та недоліки у процесі виконання навчальних проектів. Поетапне виконання проектної роботи сприяло активізації усіх видів мовленнєвої діяльності, володіння якими визначають рівень сформованості іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків.

В результаті створення, представлених на рис. 1, циклу тематичних проектів іноземною мовою, майбутні інженери-енергетики сформували вміння самостійно вчитися, навички роботи з іншомовними джерелами, здатність здобувати інтегровані знання для ефективного використання в академічному та професійному середовищі.

На основі спостереження за виконанням та представленням циклу професійно-орієнтованих проектів, виявили низку труднощів, з якими зустрілися майбутні інженери-енергетики у процесі проектної роботи, зокрема: відсутність навичок організації самостійної роботи; неготовність працювати з автентичними іншомовними матеріалами, трансформувати отриману інформацію відповідно до особистих потреб, спонтанно висловлювати думки та дискутувати іноземною мовою. Незважаючи на перешкоди, здобувачі вищої освіти проявили у виконанні проектних завдань свої інтелектуальні можливості, підвищили внутрішню мотивацію до оволодіння іншомовними знаннями, удосконалили навички самоорганізації та саморозвитку. Про це свідчать цілі, які досягнуті у процесі виконання навчального проекту, зокрема: удосконалення рецептивних та продуктивних видів мовленнєвої діяльності; активізація та автоматизація практичних умінь і навичок; повторення, узагальнення, збагачення лексичного матеріалу технічними термінами; розширення фонових знань актуальною інформацією; формування таких особистісних якостей, як самостійність, ініціативність, організованість, цілеспрямованість, дисциплінованість, відповідальність, що є запорукою не лише здійснення успішної іншомовної підготовки, але й компетентного виконання обов'язків інженерів-енергетиків у майбутній професійній сфері.

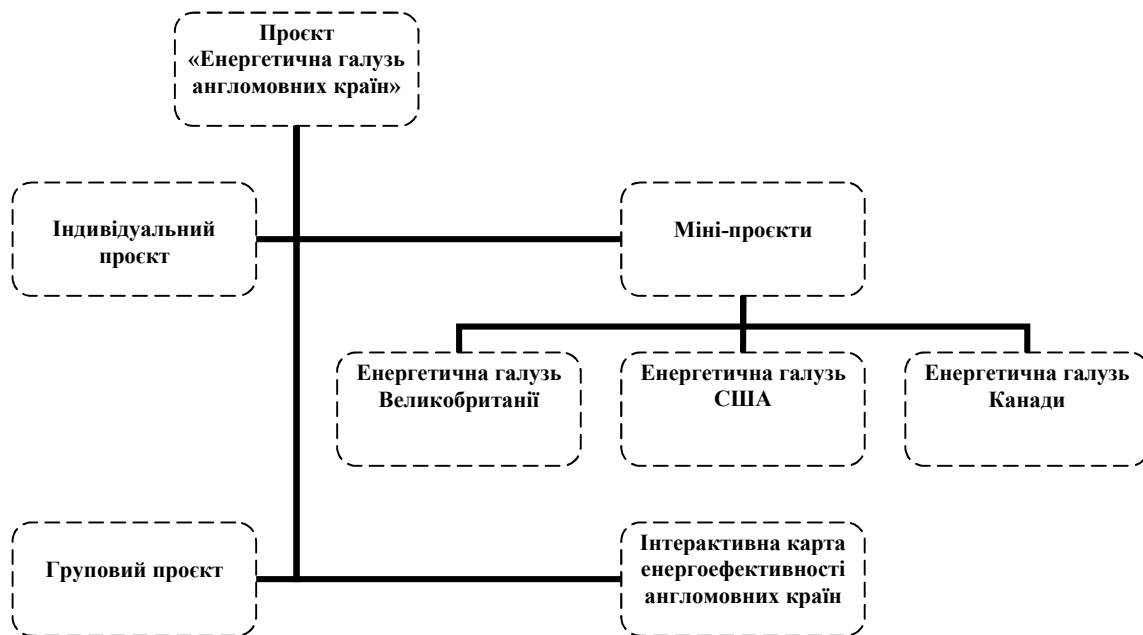

Рис. 1. Характеристика професійно-орієнтованих проєктів

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. За результатами дослідження встановлено, що навчальні проєкти доцільно використовувати у процесі формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків. Їх ефективність визначається комплексом взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних особливостей, зокрема: створення індивідуальної траєкторії для вивчення іноземної мови; розкриття внутрішнього потенціалу кожного здобувача вищої освіти, незалежно від рівня володіння іншомовними знаннями; стимулювання до самонавчання та саморозвитку; розширення особистісно-професійного кругозору; удосконалення навичок мовленнєвої діяльності; формування комплексу компетентностей (інформаційної, комунікативної, професійної, проєктувальної, дослідницької), необхідних для успішної самореалізації в умовах сьогодення.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні науково-технічних проєктів як засобу формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків та характеристиці їх практичної реалізації у процесі оволодіння метамовою спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горбатюк Р. М. Теоретичні основи проєктної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Молодь і ринок. № 2 (49). 2009. С. 35–42.
 2. Жилияєва Ю. М. Застосування методу проєктів у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів іноземних мов : автореф. дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет ім. Івана Франка. Житомир, 2012. 22 с.

3. Любчак Н. М. Проєктні технології: сутність та особливості використання у навчальному процесі. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 122. С. 144–150.

4. Мирошніченко В. О. Методика застосування проєктної технології у процесі навчання історії в 10-му класі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2010. 19 с.

5. Романишина О. Я. Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2016. 489 с.

6. Степанюк К. І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проєктної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 2013. 23 с.

7. Тамаркіна О. Л. Дидактичні умови розвитку самостійності студентів вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2011. 32 с.

8. Устименко О. М. Типологія проєктів у навчанні іноземних мов. Молодий вчений. № 2 (29). 2016. С. 347–352.

9. Цзяці Лі Методика формування художньо-проєктних умінь майбутніх учителів музики в процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 244 с.

REFERENCES

1. Horbatiuk, R. M. (2009). *Teoretychni osnovy proektnoi pidhotovky maibutnix inzheneriv-pedahohiv* [Theoretical foundations of project training of future

engineers-pedagogues]. *Youth & market*. No. 2(49). pp. 35–42. [in Ukrainian].

2. Zhylyaieva, Yu. M. (2012). *Zastosuvannia metodu proektiv u profesiino-pedahohichnyi pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov* [Application of the project method in the professional and pedagogical training of future teachers of foreign languages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr, 22 p. [in Ukrainian].

3. Liubchak, N. M. (2014). *Proektni tekhnologii: sutnist ta osoblyvosti vykorystannia u navchalnomu protsesi* [Project technologies: essence and features of use in the educational process]. *Bulletin of the Chernihiv National University*, Vol. 122, pp. 144–150. [in Ukrainian].

4. Myroshnychenko, V. O. (2010). *Metodyka zastosuvannia proektnoi tekhnologii u protsesi navchannia istorii v 10-mu klasi* [Methods of using project technology in the process of teaching history in the tenth form]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].

5. Romanyshyna, O. Ya. (2016). *Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia profesiinoi identychnosti maibutnikh uchyteliv zasobamy informatsiinykh tekhnologii* [Theoretical and methodological foundations of the formation of the professional identity of future teachers by means of information technologies]. *Candidate's thesis*. Ternopil, 489 p. [in Ukrainian].

6. Stepaniuk, K. I. (2013). *Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi proektnoi diialnosti* [Formation of research skills of future primary school teachers in the process of project activities] : *Extended abstract of candidate's thesis*. Berdiansk, 23 p. [in Ukrainian].

7. Tamarkina, O. L. (2011). *Dydaktychni umovy rozvytku samostiinosti studentiv vyshchoho navchalnoho*

zakladu [Didactic conditions of development of self independence of the students of higher educational establishment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 32 p. [in Ukrainian].

8. Ustyenko, O. M. (2016). *Typolohiia proektiv u navchanni inozemnykh mov* [Typology of projects in teaching foreign languages]. *Young scientist*. No. 2(29). pp. 347–352. [in Ukrainian].

9. Tsiatsi, Li (2018). *Metodyka formuvannia khudozhno-proektnykh umin maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin* [The method of forming artistic and design skills of future music teachers in the process of studying professional disciplines]. *Candidate's thesis*. Odesa, 244 p. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАДОРЖНА Ірина Павлівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: методика викладання англійської мови у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZADOROZHNA Iryna Pavlivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of English Philology and Methods of Teaching English of the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.

Scientific interests: methodology of teaching English in higher education.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2022 р.

УДК 373.2.(091)(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-35-39

КОСТЕНКО Лариса Давидівна –

доктор педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2930-7404>

e-mail: shkoda44@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У 1991–2014 РР.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед соціальних інститутів виховання й розвитку підростаючих поколінь особлива роль належить позашкільній освіті, яка завжди відігравала важливу роль у системі освіти учнівської молоді і значною мірою сприяла формуванню її ціннісних, моральних та професійних орієнтацій. Потреба у підвищенні рівня морального, культурного, духовного, фізичного розвитку дітей та юнацтва висуває нові виклики перед позашкільною освітою, покликаною організувати їхнє змістовне дозвілля та сприяти

всєбічному гармонійному розвитку особистості.

Значний потенціал для розв'язання означених проблем має досвід позашкільної освіти попередніх років, що є цінним джерелом для пошуку нових підходів до вдосконалення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Об'єктивний історико-педагогічний аналіз теорії і практики розвитку позашкільної освіти України, творче використання педагогічних ідей минулого з урахуванням сучасних вимог і можливостей держави, дають

змогу якісно оновити й удосконалити зміст позашкільної освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми організації вільного часу дітей та підлітків, їх дозвілля порушено в дослідженнях М. Арнарського, Л. Балясної, Н. Басова, В. Білоконь, В. Бочелюк, В. Бугрій, Р. Науменко, Н. Харінко, Т. Черніговець та ін.

Певні аспекти історії теорії й практики позашкільної освіти розкриваються у публікаціях Б. Балахтар, В. Береки, С. Букреєвої, О. Глух, В. Клімчук, Ю. Косило, Г. Німич, І. Пархоменко, Т. Цвірової, О. Цокур, А. Шепілової та ін.

Вагомий внесок у розробку теоретичної бази позашкільної виховної роботи внесли наукові праці О. Биковської, Б. Кобзаря, В. Кременя, Р. Науменко, Р. Охрімчук, О. Плахотнік, Т. Суценко, Т. Цвірової та інших.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу розкрити форми роботи Малої академії наук в історичний період 1991–2014 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проголошення Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки Декларації про державний суверенітет України, відмова від централізованої регламентації відкрила широкий простір для творчих пошуків форм та методів організації позашкільної освіти. Саме 1991–2014 рр. характеризуються оновленням форм організації позашкільної освіти. Причиною такого явища стає зменшення фінансування позашкільних закладів, децентралізація та дезорієнтація системи позашкільної освіти загалом. У цей час постала проблема збереження та використання тих організаційних форм та методів, які склалися історично. Саме взаємопоєднання інновацій та традицій вважаємо фундаментом для подальшого розвитку позашкільної освіти.

Для організації позашкільної освіти у 1991–2014 рр., поряд з новими формами використовувалися й традиційні, така як: вікторини, виставки, творчі звіти, змагання, конкурси, олімпіади, спартакіади, екскурсії, подорожі, походи, експедиції, польові практики, свята, вечори, фестивалі, карнавали, вогнища, покази досягнень музичного, театрального, естрадного та інших видів мистецтв, зльоти тощо.

Найпоширенішими залишилися змагання. Основною метою такої форми організації позашкільної освіти було представлення пізнавальних, творчих, спортивних, туристичних, технічних та інших досягнень дітей та підлітків, визначення найсильніших учнів і команд. Використовувалися масові й індивідуальні змагання: змагання юних

авіамоделістів, судномоделістів, ракетомоделістів, автомоделістів, юних конструкторів, юних туристів, із спортивного орієнтування, скелелазіння, спелеології, археології тощо.

У 1991–2014 рр. ефективно використовуються олімпіади (проводились з навчальних предметів та художньої самодіяльності) та спартакіади (проводилися з багатьох видів спорту та поділялися на внутрішкільні, районні, міські, обласні, всеукраїнські, міжнародні).

Ще однією ефективною формою організації позашкільної освіти були конкурси, участь у яких допомагала учням перевірити свої сили, здібності, оцінити свої можливості, тим самим сприяли вибору життєвого шляху, виховували волю, витримку, характер.

У позашкільній освіті застосовуються такі форми роботи, як свята, вечори, фестивалі, карнавали, покази досягнень музичного, театрального, естрадного та інших видів мистецтв. Залежно від мети ці організаційні форми були розважальними чи навчальними. Завданням таких форм організації позашкільної роботи було: культурне й цікаве дозвілля, емоційний вплив на його учасників, пробудження талантів, розширення кругозору, сприяння емоційному, фізичному та інтелектуальному розвитку, вмінню приймати рішення, формуванню соціальної компетентності.

Важливими формами організації позашкільної освіти були походи, експедиції. Традиційною формою організації позашкільної освіти залишалися виставки, на яких відбувалася демонстрація експонатів, виготовлених учнями, ознайомлення широкого загалу зі змістом позашкільної освіти.

Освітньою системою, яка використовувала нові форми організації позашкільної освіти стає Мала академія наук. 1 лютого 1994 р. наказом Міністра освіти України було затверджено Положення про Малу академію наук України та її координаційно-методичну раду [1, с. 45].

У системі Малої академії наук щорічно до наукової роботи залучалися близько 100 тис. старшокласників, з яких понад 30% – учні сільських шкіл [3, с. 51].

Актуальним стає збільшення кількості напрямів наукових досліджень з нанотехнології та наноінженерії, мехатроніки та робототехніки, штучного інтелекту, космічних досліджень, екологічно безпечних технологій енергозбереження та альтернативної енергетики, біоінформатики, селекції та генетики, психофізіології, соціології та ін. [4; 5; 8].

Актуальною стає організація роботи 40 секцій наукових відділень МАН: історико-географічного, науково-технічного,

обчислювальної техніки та програмування, філології та мистецтвознавства, фізико-математичного та економічного, хіміко-біологічного тощо. Їх діяльність спрямовувалася на пошук та підтримку талановитої молоді, її професійної орієнтації та залучення до наукової роботи [1; 6: 9].

У територіальних відділеннях МАН організувалася робота наступних наукових секцій: Дніпропетровському, Харківському – із журналістики; Дніпропетровському і Київському – із соціології; Дніпропетровському, Запорізькому, Тернопільському та Київському – з екологічної хімії; Івано-Франківському – з основ дослідницької діяльності; Чернівецькому – з румунської мови; Запорізькому – з генетики, селекції, дендрології, ентомології, гідрології; Київському – з сходознавства, теорії перекладу, всевітньої історії, валеології, мікробіології, молекулярної біології та генетики, алгебри, геометрії, гідроекології [3; 4; 8].

У секціях хіміко-біологічного відділення на 2000 р. навчалися 24% від усіх членів МАН, філологічного – 22%, фізико-математичного – 21%, історико-географічного – 19%, у подальшому спостерігалось зростання чисельності дітей та молоді як за науковими відділеннями, так і в МАН у цілому. Наприклад, у порівнянні з 2005 р. кількість учнів Малої академії наук зросла у 2006 р. на 9,5 %, у 2007 р. – на 19,4 % [8, с. 41].

Для роботи з дітьми та молоддю залучалися більше 5 000 педагогічних та науково-педагогічних працівників (16% – педагоги позашкільних закладів освіти, 55% – вчителі загальноосвітніх закладів, 29% – викладачі вищих закладів освіти [9, с. 306].

Для підвищення результативності діяльності територіальних відділень Малої академії наук, у ході залучення до науково-дослідницької роботи дітей та молоді з сільської місцевості, запроваджувалася система лекторіїв та спецкурсів у районних філіях та наукових товариствах.

Для координації діяльності територіальних відділень Малої академії наук України створюється Національний центр «Мала академія наук України», який спрямовував свою діяльність на реалізацію державної політики щодо роботи з обдарованою молоддю, забезпечення доступності, якості та ефективності освіти, збереження традицій позашкільної освіти.

Основними формами роботи Малої академії наук учнівської молоді, стають:

1. Освітні проекти Малої академії наук України, що спрямовувалися на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей особистості.

2. Проведення масових заходів із обдарованою молоддю, на яких члени Малої академії наук України представляють результати своїх досліджень на наукових конференціях, колоквиумах, семінарах, презентаціях. Молоді науковці стають учасниками обласних, всеукраїнських, міжнародних інтелектуальних конкурсів, турнірів олімпіад, показуючи високий рівень підготовки та свої творчі здібності.

3. Співпраця з освітніми закладами, науковими установами, громадськими організаціями всеукраїнського та міжнародного рівня.

Пошук та підтримка обдарованих учнів здійснюється за такими організаційними формами:

1. Державне фінансування проведення районних, міських, обласних конкурсів, фестивалів, виставок, олімпіад, турнірів з різних напрямів інтелектуальної, художньої, еколого-природничої, науково-технічної творчості учнів. У таких заходах беруть участь члени Малої академії наук, їх наукові керівники, вчені, державні діячі, що у свою чергу сприяє створенню суспільної, державної підтримки їх учасників [4; 5; 6].

2. Державне фінансування щорічного Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт (районний етап, міський, обласний, Всеукраїнський). За результатами такого конкурсу до 400 учасників стають призерами, а понад 100 найкращих дослідників – членів Малої академії наук України отримують державну стипендію до 1 000 гривень щомісячно на цілий рік навчання у вищому закладі освіти. Крайні педагогічні і наукові керівники учнів, діти-сироти, діти з малозабезпечених сімей отримують різного виду заохочення [4; 5; 6].

Головним заходом у діяльності Малої академії наук України стає щорічне проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – своєрідного підсумку творчої, пошукової роботи членів Малої академії наук, а також спільної діяльності учня і педагога – наукового керівника. Цей конкурс спрямований на випробування обдарованих дітей на відповідальність, організованість, витривалість, дипломатичність тощо; на самореалізацію і самовизначення у професійному виборі. Конкурс проходить в три етапи: на районному (міському), обласному рівнях та на всеукраїнському рівні – у м. Києві [8, с. 88].

Загальне керівництво проведенням конкурсу-захисту здійснювало Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, загальну координацію – Національний центр «Мала академія наук України» [4, с. 14].

Участь у фінальному етапі конкурсу – це перспектива презентувати свій науковий доробок серед діячів освіти, науки і культури та отримати нагороду.

З 2006 р. Указом Президента України започатковане щорічне відзначення 120 переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії щомісячними президентськими стипендіями. Учасники конкурсу-захисту нагороджувалися спеціальними призами оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо [5, с. 99].

Відзначимо успішну участь членів Малої академії наук у міжнародних олімпіадах та фестивалях, що проходили щорічно, таких як: Всесвітня олімпіада учнів з інформатики (Мехіко, вересень, 2006), I Міжнародна олімпіада з астрономії та астрофізики (Тайланд, 30 листопада – 9 грудня 2007), II Міжнародний фестиваль юних техніків і винахідників (Тбілісі, 15–17 травня 2008), VII Київський міжнародний математичний фестиваль (травень, 2008) та ін. [5; 8].

У своїй діяльності Мала академія наук використовувала й такі форми роботи, як навчальні сесії, індивідуальні консультації, турніри, лекторії, семінари тощо.

Детальніше зупинимось на організації та проведенні турнірів – інтелектуальних змаганнях, які поєднують у собі процес навчання (набуття знань), наукову діяльність (роботу) та гру; учні не обмежуються межами вивчення того чи того предмета, можуть заглиблюватись у вивчення досить вузьких питань, що викликають у них інтерес, але в межах поставленої на турнірі проблеми.

Турнір має наступні характерні ознаки:

- вимагає не тільки демонстрації достатнього рівня знань його учасників, а й творчого, нестандартного їх застосування для вирішення поставлених завдань, володіння навичками ведення дискусії;

- вчить дітей працювати в команді, спрямовувати зусилля на досягнення спільної мети;

- поєднує в собі ґрунтовне вивчення конкретних, заздалегідь обумовлених проблем,

- вимагає швидкого мислення, захищаючи результати власних досліджень та сприймати, аналізувати, аргументовано критикувати результати досліджень суперників [2; 3].

Розв'язання турнірних задач відбувається у чотири етапи:

- підготовчий (зародження ідеї);
- визрівання (нагромадження, концентрація знань, здобуття нових знань);

- осяяння, інсайт (специфічний творчий момент, коли учень свідомо чи несвідомо працюючи над матеріалом, інтуїтивно «схоплює» очікуваний результат);

- перевірка і доопрацювання (для того, щоб переконатися в тому, що результат задовольняє умови поставленої задачі).

Станом на 2014 р. Мала академія наук України об'єднувала 27 регіональних територіальних відділень, що здійснювали координацію роботи районних і міських територіальних відділень та наукових товариств учнів [4, с. 21].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, освітньою системою, яка використовувала нові форми організації позашкільної освіти та сприяла цілісному, багаторівневому виявленню та відбору обдарованих дітей, залученню їх до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської, винахідницької, пошукової діяльності, забезпеченню духовного, інтелектуального, творчого розвитку, створенню умов для соціального та професійного самовизначення особистості з орієнтуванням на національні інтереси держави у 1991–2014 рр. стає Мала академія наук.

Перспективним для подальшого вивчення є аналіз сучасних форм організації позашкільної освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янюк Т. Д. Нові технології позашкільного виховання. Київ, 2000. 352 с.
2. Книга керівника позашкільного навчального закладу: довід.-метод. вид. / Упоряд. З. М. Рудакова, Л. М. Павлова. Харків : Торсінг плюс, 2013. 608 с.
3. Ковбасенко Л. І. Освітня політика держави щодо творчого розвитку талановитої та обдарованої молоді засобами позашкільної освіти. *Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 30–31 берез. 2006 р.)*. Ч. 1. К. : Грамота, 2006. С. 50–58.
4. Кузик О. Є. Сучасний поступ позашкільної освіти : концепція розвитку позашкілля. Львів, 2014. 34 с.
5. Мачуський В. В., Гаврилюк В. Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів. Біла Церква: КОПОПК, 2013. 216 с.
6. Стан та перспективи розвитку позашкільної освіти в Україні : Круглий стіл у Верховній Раді України. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2007. № 5. С. 9.
7. Стратегія реформування освіти в Україні: рек. з освіт. політики. Київ : «К.І.С.», 2003. 296 с.
8. Тихенко Л. В., Ніколаєнко С. І. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі «Мала академія наук України». Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 120 с.
9. Яременко Л. Особливості функціонування та перспективи розвитку позашкільної освіти в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*, 2015. Серія: Педагогіка. С. 305–311.

REFERENCES

1. Demianiuk, T. D. (2000). *Novi tekhnologii pozashkilnoho vykhovannia* [New technologies of out-of-school education.]. Kyiv.

2. Knyha kerivnyka pozashkilnoho navchalnoho zakladu: dovid.-metod. vyd. / Uporiad. Z. M. Rudakova, L. M. Pavlova. (2013). [The book of the head of the out-of-school educational institution]: Kharkiv: Torsinh plius.

3. Kovbasenko, L. I. (2006). *Osvitnia polityka derzhavy shchodo tvorchoho rozvytku talanovoytoi ta obdarovanoi molodi zasobamy pozashkilnoi osvity* [Educational policy of the state on the creative development of talented and gifted youth through out-of-school education.] Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia tvorchoi osobystosti v umovakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv : zb. materialiv nauk.-prakt. konf. Kyiv.

4. Kuzyk, O. Ye. (2014). *Suchasnyi postup pozashkilnoi osvity: kontseptsia rozvytku pozashkillia* [Modern progress of out-of-school education: the concept of out-of-school development.]. Lviv.

5. Machuskyi, V. V., Havryliuk V. Yu. (2013). *Formuvannia tvorchoi aktyvnosti starshoklasnykiv u klubakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv* [The formation of creative activity of high school students in clubs of out-of-school educational institutions.]. Bila Tserkva.

6. *Stan ta perspektyvy rozvytku pozashkilnoi osvity v Ukraini : Kruhlyi stil u Verkhovni Radi Ukrainy.* (2007) [Status and prospects of out-of-school education development in Ukraine: Round table in the Verkhovna Rada of Ukraine.] Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. № 5. Kyiv.

7. *Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini: rek. z osvity. polityky.* (2003). [Educational reform strategy in Ukraine]. Kyiv.

8. Tykhenko, L. V., Nikolaienko, S. I. (2007). *Rozvytok tvorchykh zdibnosti uchnivskoi molodi v osvitno-vykhovni systemi «Mala akademiia nauk Ukrainy»* [Development of creative abilities of student youth in «Small Academy of Sciences of Ukraine» educational system.]. Sumy.

9. Yaremenko, L. (2015). *Osoblyvosti funktsionuvannia ta perspektyvy rozvytku pozashkilnoi osvity v suchasnomu suspilstvi* [Features of functioning and prospects of development of out-of-school education in the modern society.] Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Melitopol.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСТЕНКО Лариса Давидівна – доктор педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира.
Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTENKO Larysa Davydivna – Doctor of Pedagogical Sciences, docent, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.
Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2022 р/

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-39-43

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
 e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net
ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0387-2624>
 e-mail: idris@ukr.net

СІМ'Я ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІІ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕТНОРЕГІОНАЛЬНОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування особистості, соціокультурний та, водночас, етнокультурний досвід якої дозволяє їй успішно самоорієнтуватися і самовизначитися у полікультурному середовищі, є важливою педагогічною проблемою сьогодення. Одним із шляхів її реалізації є звернення до власного

народно-педагогічного надбання. Удосконалення сучасного історико-педагогічного знання в умовах нових реалій є нагальною необхідністю. Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду виховання в

родині, адже сім'я була, є і буде осередком суспільних відносин.

Важливим напрямом виховання стає регіоналізація. Вона припускає введення етногеографічного, історико-культурного, духовно-регіонального досвіду конкретної території в зміст і організацію сімейного виховання. Регіоналізація стає механізмом суспільно-економічного та етнокультурного розвитку краю, сприяє становленню етнічної самосвідомості особистості; актуалізує регулятивні механізми культури; забезпечує найважливіше для формування особистості дитини право навчання і виховання рідною мовою, що враховує етнокультурні традиції кожної родини. Виховання може бути механізмом суспільного й культурного розвитку.

Регіональні історико-педагогічні дослідження набувають особливої актуальності та значущості на сучасному етапі у зв'язку з гострою потребою у виробленні нових підходів до дослідження проблем виховання. Окрім того, дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки вважаємо важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку, серед яких чільне місце посідає й Херсонська губернія.

З огляду на актуальність проблематики, плідним дослідницьким полем є період XIX – першої чверті XX століття – час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, які впливали на виховання дітей в традиційній українській сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія становлення інституту сім'ї в XIX – першій чверті XX століття знайшла висвітлення в працях істориків, етнографів, педагогів, зокрема: В. Антоновича, Д. Багалія, М. Драгоманова, О. Лазаревського, Д. Яворницького та інших.

Вивченням проблематики виховання дітей в українських сім'ях займалися сучасні науковці О. Радул (виховання східнослов'янських дітей), Б. Приходько, В. Федяєва, В. Щербина (практика виховання дітей у сім'ях).

Проблеми теорії та практики виховання дітей у сім'ї в контексті етнічної складової опосередковано чи фрагментарно розглянуті в працях учених Н. Калініченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, О. Кравченко, В. Кузьмінського, Н. Побірченко та ін.

Попри наявні наукові напрацювання щодо проблеми сімейного виховання, проблема вивчення сім'ї та сімейного виховання в Херсонській губернії XIX – першої чверті XX століття крізь призму соціального та

етнорегіонального потребує ґрунтовного вивчення.

Мета статті – розкрити погляди на сім'ю та сімейне виховання в Херсонській губернії (XIX – перша чверть XX століття), опираючись на історичне коріння та традиції українців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною структурною одиницею суспільства, що закладає основи ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формує її характер, є сім'я – група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом. Розвиток та виховання дитини розпочинається у сім'ї, в тому середовищі, в якому вона живе і розвивається значний період свого життя – від народження до цілком усвідомленої самостійної життєдіяльності. Сім'я акумулює в собі всі найважливіші ознаки суспільних процесів, економічного та культурного розвитку.

Коріння історії української родини сягає в сиву давнину, адже сім'я з її побутом, укладом життя, виховними звичаями і традиціями, формувалася упродовж історичного розвитку людства.

Сім'я в Україні XIX – першої чверті XX ст. належала до традиційних, для якої властивим було домінування сільського господарства.

Традиційна сільська сім'я, проіснувала до 1920-х рр. Незважаючи на посилення процесів індустріалізації та урбанізації, ще навіть на початку XX ст. на території України 94 % населення було зайнято сільським господарством [5, с. 98]. У жодному іншому типі сім'ї так не збереглися народна ментальність, вірування, культура і побут як у селянській родині. Традиційна сільська сім'я сприяла формуванню першого і найціннішого досвіду – діти набували важливих трудових навичок, засвоювали основні моральні норми та правила поведінки; сприяла досягненню розуміння різних сторін соціального життя та самоутвердження в ньому.

Сім'ю у традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX ст. розглядаємо як соціальний інститут з упорядкованим механізмом внутрішніх відносин, із чітко фіксованими обов'язками кожного її члена відповідно до статево-вікового розподілу праці та виховання дітей.

Під вихованням дітей XIX – першої чверті XX ст. розуміємо цілеспрямований вплив на оволодіння духовно-соціальним і трудовим досвідом покоління, за допомогою якого індивіду намагалися прищепити бажані риси та властивості у ході соціально-педагогічної взаємодії дорослих і дітей у процесі їх спільної життєдіяльності.

Найбільше на виховання дитини впливала сім'я. Сімейне виховання багато в чому

визначається особистісними ресурсами сім'ї. Особистісні ресурси, з одного боку, залежать від складу сім'ї (повна або неповна сім'я, багатодітна сім'я тощо), а з іншого (і головним чином) – від стану здоров'я, освіти, індивідуальних інтересів, рівня домагань старших членів сім'ї.

Науковець М. Стельмахович під сімейним вихованням розуміє цілеспрямований вплив батьків на своїх дітей з метою підготовки їх до життя й прищеплення їм різнобічних особистісних інтегрованих якостей [6, с. 18].

Дослідник В. Щербина трактує виховання у родині як певну і послідовну систему відносин, дій, учинків, зумовлених соціальними умовами та обставинами оточуючого середовища з метою збагачення духовними цінностями, вираженими в суспільній моралі, етиці, естетиці, та формування поведінки дітей [9, с. 78].

Сімейне виховання у XIX – першій чверті XX ст. усвідомлювалось як цілеспрямований вплив на розумові, моральні, фізичні сили та здібності дитини, адже впливало на все подальше життя людини. Тому батьки відповідали за вчинки й поведінку своїх нащадків [5].

Особливістю сімейного виховання в українській селянській родині досліджуваного періоду є те, що воно не зводилося лише до передачі дитині морально-етичних, трудових норм, правил фізичного розвитку, а й передбачало практичну реалізацію цих норм та правил, переведення їх у стійку звичку у родинному колі.

Аналіз наукових джерел [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9] дозволив дійти висновку, що у XIX – першій чверті XX ст. формується достатньо повне наповнення сімейного виховання: система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, спрямованих на формування світогляду та ціннісних орієнтацій дітей, передання їм соціального досвіду, досягнень попередніх поколінь. У цей історичний період відбувався процес трансмісії родинного виховання у часі: збереження етнокультурних родинних традицій, наступності у вихованні, акцентувалася увага на значенні ролі матері й батька, а також всієї родини у вихованні дитини, формувався оригінальний, національно забарвлений образ дитинства, виховання та соціалізація здійснювалися відповідно до вікових періодів у розвитку дитини та у межах системи цінностей, пов'язаних з народними традиціями в сімейних і суспільних взаєминах.

Зміст, цілі, завдання сімейного виховання XIX – першої чверті XX ст. відображено у народно-філософських поглядах на дитину, табуванні, традиціях, звичаях і обрядах, святах і ритуалах, іграх та іграшках, одязі, народній медицині, харчуванні, досвіді

громадського виховання, трудових та моральних уявленнях, правилах зростання у сім'ї і соціумі, чіткій субординації й етапах переходу від одного вікового періоду до іншого, формах побуту у широкому значенні цього слова.

Сімейне виховання пов'язується з віковим етапом «дитинство». В українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX ст. соціальна верства «діти» вирізнялась з-поміж інших вікових категорій. Дитинство було періодом життя хлопчиків і дівчаток від народження до 14 років. Поділ за статево-віковими ознаками зумовлював виокремлення відповідних статево-вікових груп дітей: малих дітей (від народження до 7 років), дітей отроцького віку (7–14 років).

На виховання селянських дітей Херсонської губернії впливали культурні, соціальні та етнічні процеси, що відбувалися в цьому регіоні.

У досліджуваному нами історичному періоді населення Херсонської губернії в основному складалося з українців, поляків, євреїв, болгар. На 1850 р. у Херсонській губернії населення українців становило близько 89 % [9, с. 45].

У Херсонській губернії переважно осідали мігранти з Київської, Подільської та Волинської губерній. Так, в Слісаветградському повіті Херсонської губернії у 80-ті рр. XIX ст. було поселено 269 одновірців Бердичівського повіту Київської губернії [8, с. 251].

Зазначимо, що найбільший рух мігрантів у Херсонську губернію здійснювався у період з 1861 по 1887 рр. З 1887 р. процес аграрної колонізації Херсонської губернії почав скорочуватися. З цього часу її територія визнана владою фактично заселеною, а землі, що залишилися, було передано безземельним селянам під постійне проживання [2].

До Херсонської губернії мігрували й болгар. Найчисельніше їх переселення датоване періодом російсько-турецької війни 1806–1812 рр. [9, с. 61]. Разом з ними прибула чимала кількість поляків.

У досліджуваній нами період на територію Херсонської губернії інтенсивним був етнічний потік євреїв. Їх переселення відрізнялося від переселення інших колоністів. Заснування перших єврейських колоній датується 1807 р.; вони розташовувалися переважно на берегах річки Інгулець, що давало їм можливість займатися тими видами діяльності, до яких вони звикли. Євреї боролися за свої права колоністів, проте державні позики були недостатніми, що призвело до неналежних умов існування, голоду, не дотримання умов догляду, харчування, достатнього фізичного розвитку

дітей [9]. Таке становище не могло не вплинути на позицію влади до проблем цих сімей і до середини XIX ст. підвищився рівень їх життя.

У 1850 р. у Херсонській та губернії нараховувалося 7 єврейських колоній. За даними Всеросійського перепису населення 1897 р. кількість євреїв у Херсонській губернії складала 322537 осіб [8, с. 252].

Тенденція до зростання єврейського населення продовжувалася і на початку XX ст., щоправда, меншими темпами і переважно в західних регіонах України.

Переважна більшість населення Херсонської губернії у досліджуваний період проживала в сільській місцевості. Селянство, яке складало основу Херсонської губернії, розподілялось на три групи – державні селяни, незакріпачені селяни та селяни-кріпаки. Кількість останніх була незначною (приблизно 6%). Пояснюється це тим, що землевласники, які не належали до дворянського стану, не могли володіти людьми, тому їм доводилось заселяти свої землі кріпаками-утікачами, іноземними переселенцями, десятниками й вступати з ними в договірні стосунки. Окрім цього, широко використовувалась праця найманих сезонних робітників.

У XIX – першій чверті XX ст. все ж між представниками окремих етносів у результаті культурної взаємодії, починає зникати етнічна ідентичність. Як наслідок – виникають поліетнічні сім'ї, члени якої мали різну національність або етнічну приналежність.

Найголовнішим фактором формування сім'ї було віросповідання. Більшість населення Херсонської губернії були православними християнами, євреї сповідували юдаїзм. Конфесійні заборони були одним із бар'єрів у поширенні міжетнічних шлюбів, тому ступінь їх розповсюдження значною мірою залежав від сили впливу церкви.

Найнепримиреннішим до міжетнічних шлюбів був юдаїзм. Дана релігія суворо забороняла євреям одружуватися з представниками інших вір. За християнськими канонами шлюби з євреями можна було укладати в разі зміни іншовірцем своєї релігії. Такі випадки були на той час поодинокими, про що свідчать рапорти священнослужителів та військових командирів. Зокрема, полковий командир Єлисаветградського полку полковник І. Лехотович у 1834 р. повідомив, що рядовий Шимон Казимирович виявив бажання вступити в християнську віру, аби одружитися [9, с. 99].

Ще одним мотивом до створення міжнаціональних шлюбів була диспропорція чоловічого та жіночого населення, тому нерідко іноземним колоністам доводилося не зважати на національну приналежність партнера по шлюбові, а одружуватися з

представниками інших народностей та національностей.

Практика укладання міжнаціональних шлюбів обмежувалася господарськими умовами, що впливали зокрема на формування міжнаціональних орієнтацій. У цілому різноманітні етнічні прошарки населення не були прихильниками міжнаціональних шлюбів навіть за дружніх відносин з інонаціональним населенням, вважаючи їх укладання небажаним, а в деяких випадках – і ганьбою для сім'ї [2; 6].

Виховання дітей у різних за етнічним складом сім'ях відрізнялося залежно від того, до якої народності належали члени родини. Відмінність між чоловіком та дружиною в сфері соціально-економічних та релігійних відносин найбільше впливало на структуру сім'ї, сімейні звичаї та обряди, що у свою чергу, – на мету, зміст, методи, прийоми і форми виховання дітей у сім'ї.

Найпоширенішою була повна проста сім'я, що складалася з батьків і дітей. Наприкінці XIX ст. спостерігався процес поділу нерозділених сімей, у відносинах між батьками і дітьми спостерігається визнання індивідуальності кожного з членів родини. Навіть на початку XX ст. поняття сімейство, родина, двір, господарство були тотожними і означали сукупність близьких родичів, що жили разом і вели одне господарство.

Найбільш багатодітною була українська селянська сім'я (50,4 % сімей). Середній розмір польських, єврейських, болгарських сімей складав 4–5 чоловік. Середній показник кількості членів сім'ї, за даними Всеросійського перепису населення 1897 р., по Україні становив 5,7 осіб. Відповідний показник у Херсонській губернії становив 5,5. У 1917 р. розмір селянської родини в Україні становив приблизно 5,84 особи на одне господарство. У Херсонській губернії відповідний показник був вищий – 6,22 особи. Але протягом 1920-х рр. середній склад сім'ї помітно зменшився до 4,89 осіб в середньому по Україні і до 5,05 осіб у Херсонській губернії [9].

Нові земельні та майнові відносини прискорили сімейну трансформацію. Жінки і діти отримали однакове з чоловіками право на частку сімейного майна: якщо попередньо поділ селянського майна проводився між синами, то після 1917 р. – в залежності від кількості осіб в родині. Однак, в цілому селянська сім'я чинила протидію спробам компартійної влади зруйнувати її традиційну основу.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у нашому науковому пошуку виховання дітей у селянській сім'ї XIX – першій чверті XX ст.

розглядаємо як форму виховання, що ґрунтувалося на: досвіді народу у сукупності народних форм, методів, засобів виховання та соціалізації; поєднанні цілеспрямованих, усвідомлених та соціально бажаних дій батьків з повсякденним впливом родинного побуту; взаємодії дітей і батьків у процесі спільної життєдіяльності; спрямуванні на підготовку дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для трудового життя в умовах традиційного суспільства.

Перспективою подальших розвідок напрямку є вивчення особливостей виховання дітей у різних типах сімей в Херсонській губернії (XIX – перша чверть XX століття).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Київ, 1986. 109 с.
2. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). *Національне виховання*. Київ, 2010. С. 44.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ, 1993. 590 с.
4. Гнатюк В. Пісня про неплідну матір і ненароджені діти. *ЗНТШ*. Львів, 1922. Т. 133. С. 174–184.
5. Дяченко Т. Формування картини світу у дітей східних слов'ян. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Кривий Ріг, 2002. 196 с.
6. Стельмахович М. Традиції и тенденції розвитку семейної етнопедагогіки українського народу. Київ, 1998. 48 с.
7. Сухомлинська О. Педагогічний ідеал крізь призму теорії моралі. *Шлях освіти*. Київ, 2008. № 1. С. 12.
8. Федяєва В. Практика виховання дітей в українській селянській родині XIX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2011. № 39(2). С. 250–255.
9. Щербина В. Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Херсон, 2013. 188 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, G. (1986). *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. Kyiv.
2. Vyshnievskiy, O. (2010). *Ukrainskyi vykhovnyi ideal i natsionalnyi kharakter (vytoky, deformatsii i suchasni vyklyky)* [Ukrainian educational ideal and national character (origins, deformations and modern challenges)]. *Natsionalne vykhovannia*. Kyiv.
3. Voropai, O. (1993). *Zvychai nashoho narodu: etnografichnyi narys* [Customs of our people: ethnographic essay]. Kyiv.

4. Hnatiuk, V. (1922). *Pisnia pro neplidnu matir i nenarodzheni dity* [A song about an infertile mother and unborn children]. *ZNTSh*. Lviv.

5. Diachenko, T. (2002). *Formuvannia kartyny svitu u ditei skhidnykh sloviau. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk* [Formation of the world outlook in children of the Eastern Slavs. Thesis on obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical sciences]. Kryvyi Rih.

6. Stelmakhovych, M. (1998). *Tradicii i tendencii razvitiia semejnoi etnopedagogiki ukrainskogo naroda* [Traditions and trends in the development of family ethnopedagogy of the Ukrainian people]. Kyiv.

7. Sukhomlynska, O. (2008). *Pedahohichnyi ideal kriz pryзму teorii morali* [Pedagogical ideal through the prism of the morality theory]. *Shliakh osvity*. Kyiv.

8. Fediaieva, V. (2011). *Praktyka vykhovannia ditei v ukrainskii selianskii rodyni XIX stolittia. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly* [The practice of raising children in the Ukrainian peasant family of the 19th century. Psychological and pedagogical problems of rural school]. Uman.

9. Shcherbyna, V. (2013). *Osoblyvosti vykhovannia ditei u simi Pivdnia Ukrainy KhIKh stolittia. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk* [Features of raising children in the family of the South of Ukraine in the 19th century. Thesis on obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical sciences]. Kherson.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

YAKOVENKO Serhii Anatoliiovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2022 р.

УДК 37.013.74

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-44-48

РАДУЛ Ольга Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Початкова школа є найдавнішою ланкою в системі освіти. У XVIII–XIX столітті у розвинених країнах тогочасного світу початкова школа входить у сферу державних інтересів, стає масовою, а тому й перші державні документи у галузі освіти стосувалися саме цієї ланки освіти. Підготовка вчителя початкової школи стає державною справою. Відповідно, створюються спеціальні навчальні заклади з підготовки вчителів початкових закладів освіти, зокрема, в Англії – навчальні коледжі, у Німеччині та Росії – учительські семінарії, у Франції – нормальні школи. З цього часу професія вчителя початкової школи стає масовою. У XIX ст. створюються перші професійні об'єднання вчителів, виникають педагогічні газети і журнали.

З того часу і по сьогодні у світі найбільше саме вчителів початкової школи, оскільки світ розвивається нерівномірно, і в багатьох сучасних країнах, що належать до таких, що розвиваються, доступною і масовою ланкою освіти є тільки початкова. Однак зазначимо, що і нині право дитини на одержання початкової освіти реалізовано не всюди. Наприклад, у Пакистані лише 44 % дітей молодшого шкільного віку охоплено початковою освітою, в Афганістані – 25 %, у Малі – 24 %.

Зважаючи на масовість професії вчителя початкової школи в сучасному світі, завжди актуальним напрямком порівняльних педагогічних досліджень буде вивчення становища вчителя в різних країнах світу – кількісних і якісних показників та характеристик, що стосуються особи учителя, педагогічної праці, особливостей його підготовки, подальшого підвищення кваліфікації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів професії вчителя початкової школи, його праці, становища, статистичних характеристик присвячено не так багато наукових праць. З-поміж великої кількості порівняльних праць найбільш наближеною до нашої проблеми є публікація Л. Пуховської «Професія вчителя у світовому освітньому просторі: статистичні

характеристики» (2004), в якій частково представлено і становище вчителя початкової школи.

У більшості дисертаційних досліджень аналізується процес підготовки вчителів у різних країнах світу. Так, у докторській дисертації Т. Кристопчук «Тенденції розвитку педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу» (2014) розглядається підготовка педагогів для різних освітніх рівнів, зокрема й для початкової школи. Окремі аспекти професійної підготовки вчителя початкової школи в різних європейських країнах досліджували О. Волошина (2007), А. Соколова (2009), Л. Поліщук (2011), В. Гарапко (2014) (Велика Британія), Ю. Короткова (Греція) (2008), В. Чичук (Польща) (2013), М. М'яковський (Австрія), В. Лашихіна (Франція) (2009).

У деяких дослідженнях з порівняльної педагогіки використано статистичну інформацію, опубліковану в щорічниках ЮНЕСКО, документах ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), міжнародних інституцій з порівняльних досліджень.

Мета статті. У статті спробуємо проаналізувати найбільш поширені показники і характеристики професії вчителя початкової школи у сучасному світі.

Почнемо з того, що вчителів початкової ланки освіти найбільше з-поміж усіх учителів світу. Про їх переважання та про постійне збільшення свідчать кількісні показники. Так, за даними ЮНЕСКО, у 1970 р. з-поміж загальної кількості педагогів світу 26,5 млн. 14,8 млн. – це вчителі початкової школи, на кінець XX століття з 54,1 млн. – 24,8 млн. (при цьому середньої ланки – 23,0 млн., вищої – 6,3 млн.) [1, с. 118].

Це зростання, яке спостерігається як у початковій так і в середній школі, особливо помітне в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, тобто тих, що розвиваються, де владою зроблено багато для охоплення всіх дітей початковою освітою й розширення мережі середніх шкіл. Цим країнам притаманна висока народжуваність, наслідком чого є той факт, що діти складають 40 % населення.

Тільки у 90-і роки ХХ століття у цих країнах кількість дітей у початковій школі збільшилася на 9 %. Найнижчий показник зростання – 3,5 % – показує Латинська Америка та Карибський регіон, найвищий – 16 % – Африканський регіон Південної Сахари [5].

Для підтвердження наведемо кількісні дані. Так, у Бразилії у 1970 р. учителів початкової школи нараховувалося 457 тисяч, наприкінці ХХ століття – 1414 тисяч (тобто зростання більше ніж утричі), у Єгипті – 99 тисяч (1970), відповідно наприкінці ХХ століття 310 тисяч (тобто й тут більше, ніж у три рази). При цьому у Танзанії кількість учителів початкової школи у цей же проміжок часу збільшилася більше, ніж у п'ять разів: з 18 тисяч у 1970 р. до 110 тисяч.

Збільшення кількості вчителів у розвинених країнах Європи і Північної Америки не було таким стрімким. Наприклад, якщо у США у 1970 р. учителів початкової школи налічувалося 1400 тисяч, то наприкінці ХХ століття їх кількість зросла на 100 тисяч (всього 1500 тисяч), у Франції за цей же період – від 190 тисяч до 211 тисяч, у Великій Британії – від 249 до 284 тисяч [1, с. 118–119].

Такі показники зумовлені низьким рівнем народжуваності в розвинених країнах, а також тим, що давно розвинена система початкової школи практично повністю задовольняє потреби суспільства в освіті цього рівня.

Однак, як бачимо із показників, не зважаючи на ці обставини, все одно кількість учителів збільшується. Це відбувається, переважно, за рахунок зменшення учнів у класах, а також уведенням у практику шкіл таких категорій педагогів, яких раніше не знала школа. Зокрема, це:

- учителі-терапевти;
- учителі, які працюють з талановитими та занедбанними дітьми;
- психологи;
- логопеди;
- соціальні педагоги, консультанти тощо [5].

У сучасному цивілізованому світі загальновізнано, що від особистості вчителя та його діяльності в значній мірі залежить ефективність освітньої сфери в державі. Відповідно, масовість професії учителя формують особливий статус фахівців освітньої сфери серед інтелігенції. У більшості країн світу учитель за статусом – державний службовець.

Одним із показників професії вчителя початкової ланки освіти є те, що більшість учителів в усьому світі – це жінки. Для країн Західної Європи фемінізація професії учителя є традиційною. Так, кількість учителів-жінок у закладах дошкільної та початкової освіти подекуди сягає 80 % і більше від усього

педагогічного персоналу. Зокрема, у Франції вчителів-жінок у початковій школі 79 %, у Великій Британії – 81 % [1, с. 119; 5]. Учителі-жінки переважають на нижчих рівнях освіти тому, що там нижча заробітна плата і традиційно вимагається нижчий рівень кваліфікації. А професія педагога дає можливість жінкам поєднувати роботу із сімейними обов'язками. Водночас у Японії співвідношення вчителів-чоловіків і вчителів-жінок у початковій школі приблизно однакове (чоловіки-вчителі суттєво переважають у середній школі).

Інша ситуація у країнах Африки та Сходу (у тих, що розвиваються). Наприклад, в Індії вчителів-жінок у початковій школі 33 %, Танзанії – 44 %. Найменший відсоток учителів-жінок у тих країнах (Південна Сахара, Південна Азія), де батьки не дозволяють дівчаткам ходити до школи.

До факторів, що впливають на особливості формування педагогічних кадрів у східноафриканських регіонах належать такі:

- релігійні обмеження й дискримінація жінок у галузі освіти;
- традиційна повага до тих, хто навчає;
- висока порівняно з іншими службовцями заробітна плата;
- доступність учительської професії людям середнього й нижчого класів тощо.

Водночас жінок-керівників у галузі освіти, навіть у розвинених країнах світу, не так багато, хоча їх частка поступово зростає. За даними Європейської мережі інформації та документації в галузі освіти, цей показник у ланці початкової освіти в Європі в середині 90-х років ХХ ст. був таким: Бельгія – 37 %, Данія – 25 %, Нідерланди – 13 %, Австрія – 48 %, Фінляндія – 23 %, Швеція – 46 %, Англія та Уельс – 22 % [5].

Ще однією характеристикою професії вчителя початкової ланки освіти є оплата праці. Педагогічна праця вчителів у різних країнах оцінюється по-різному. Так, у Японії вона на 25 % вище, ніж середня заробітна платня державного службовця (до того ж, учитель щорічно одержує надбавку). Водночас, у США учительський заробіток на 2–6 % нижчий, ніж в інших представників-службовців. У шкільного вчителя Швеції заробітна платня не залежить від кількості проведених ним навчальних занять.

Суттєві відмінності спостерігаються і в умовах праці вчителів, що є ще одним показником професії учителя. Це виявляється насамперед у співвідношенні коефіцієнту «вчитель-учні» на рівні класу. У країнах з різним рівнем розвитку це співвідношення має свої особливості. Однак спільним для всіх країн світу є те, що цей коефіцієнт зменшується на користь учителя за останні п'ятдесят років.

Наприклад, якщо у 1970 р. у Китаї на одного вчителя початкової школи припадало 29 учнів, то на кінець ХХ століття вже 24, у Бразилії – відповідно 28 і 24. Суттєвими є зменшення цих показників в африканських країнах. Так, у Єгипті вони зменшилися з 38 у 1970 р. до 24 на кінець ХХ століття, у Танзанії – з 47 до 37. У розвинених країнах світу, зокрема у Франції та Великій Британії, цей показник був завжди нижчим – 20–19 [1, с. 119].

Загалом стосовно європейських країн, згідно статистики Виконавчого агентства з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (ЕАСЕА) та індикаторів ОЕСР кількість учнів у класах на початковому етапі навчання різна. Насамперед вона варіюється залежно від типу школи: державна чи приватна, міська чи сільська.

Однак спільною для всіх країн Європейського Союзу є тенденція до її зменшення, особливо в перші два-три роки навчання. Так, у 2014 р. фактична кількість учнів у класах початкової школи була такою: найменше, 15 осіб – у Люксембурзі, 16 – у Латвії, 17 – в Естонії, 18 – в Австрії, Словаччині, Швеції, 19 – у Польщі, Словенії, Фінляндії, 20 – в Італії, 21 – в Іспанії, Португалії, Угорщині, Чехії, 23 – у Нідерландах, Франції. Найбільші показники співвідношення вчитель-учень з-поміж європейських країн спостерігаються в Ірландії – 25 та у Сполученому Королівстві – 26 [10, с. 401].

Наголосимо на тому, що більшість країн ЄС на початку ХХ століття на законодавчому рівні закріпили мінімальну і максимальну кількість учнів у класах початкової школи. Наприклад, в Австрії на одного вчителя початкової школи може припадати від 10 до 25 учнів, у Болгарії цей показник у межах 16–22, в Ірландії – 25–34, в Італії – 15–26, на Кіпрі – 12–25, у ФРН – 17–29, у Румунії – 10 – 25, у Хорватії – 14–28, у Чехії – 10–30.

У Латвії, Фінляндії, Швеції кожна школа приймає власне рішення стосовно такого співвідношення [7, с. 254–255].

Зменшення кількості учнів у класах дає змогу вчителям початкової школи більше уваги приділяти кожній дитині, покращуючи так її академічні показники, організовувати групові та індивідуальні види робіт, а батькам, відповідно, обирати за такими критеріями школи.

Умови праці виявляються і в неоднаковому тижневому навчальному навантаженні вчителів початкових класів у різних країнах. Зокрема, учитель початкових класів Франції має 27 годин, Німеччини – 20 годин.

У деяких країнах світу не існує формального поділу учительської професії на

педагогів для початкової школи і середньої. Так, це є зокрема в досвіді Великої Британії, Швейцарії.

Існує практика прийому на роботу вчителя за конкурсом (зокрема, в Італії). В деяких країнах (наприклад, в Японії) при розв'язанні таких питань відштовхуються від поняття «якість учителя», до якого відносять: покликання, любов до дітей; фундаментальність і різноманітність педагогічної освіти; компетентність у практичній роботі в школі; зарубіжні стажування вчителя.

Важливою характеристикою педагогічних кадрів сучасного світу є віковий склад учительства. Цей показник дає можливість з'ясувати стан і рівень оновлення педагогічного персоналу в системах освіти різних країн. Водночас, вікова характеристика є показником досвіду вчителів, які мають адаптуватися до умов стрімкозмінного світу, забезпечуючи при цьому високу ефективність освітнього процесу.

Отже, майже в усіх розвинених країнах більшість учителів початкової школи мають вік за 40 років. Наприклад, у Німеччині та Швеції близько 70 % учителів початкової школи віком понад 40 років.

У більшості розвинених країн частка молодих учителів є порівняно малою. Так, у Німеччині, Швеції, Італії, Канаді, Нідерландах, Франції, Австрії вчителі віком до 30 років становлять лише 10–16 % усіх учителів.

Інші показники у школах країн Африки, Латинської Америки та Азії. В них переважають молодші вчителі, які мають вік до 40 років. Так, частка таких учителів у Китаї, Індонезії, Йорданії та Тунісі (на кінець ХХ століття) становила понад 70 % усіх учителів початкової школи, а в 14 країнах Африки, Латинської Америки та Азії – понад 60 %. [5].

Оскільки професія учителя початкової школи є масовою, то важливого значення набуває проблема підготовки майбутніх учителів. Остання чверть ХХ століття в усьому світі позначена реформами педагогічної освіти. Необхідність реформ була зумовлена завданням підготовки нового учителя, готового працювати до роботи в сучасних умовах, здатного швидко реагувати на суспільні запити, адаптуватися до педагогічних інновацій.

Відповідно, загально визнаною у професійному становленні вчителя є вища педагогічна освіта.

У сучасному світі вчителя сьогодні готують різні типи закладів освіти:

- педагогічна академія (Кіпр);
- педагогічний коледж (Велика Британія, США, Україна);
- педагогічний університет (Велика Британія, Україна);

- молодший коледж (педучилище) (США, Україна, Японія);

- коледж вільних мистецтв (США);

- коледж вищої освіти (загальний, технічний, нормальна школа) (Велика Британія, Франція);

- технічний (музичний) ЗВО з дворічним факультетом педагогіки (Велика Британія, Німеччина);

- університет (з вищою педагогічною школою, з педагогічним відділенням, з однорічним інститутом педагогіки) (Велика Британія, Німеччина, США, Франція, Україна, Японія) [3, с. 61–62].

Наголосимо, що в сучасному світі не вироблено загальноосвітніх освітніх стандартів до підготовки вчителів. Так, термін такої підготовки в Кіпрі – 3 роки, Бельгії, Ізраїлі, Японії – 4 роки, Австрії, Данії, Норвегії – 5 років.

Розвиток педагогічної освіти сьогодні здійснюється на межі двох протилежних тенденцій:

- уніфікації – створенні уніфікованих систем педагогічної освіти, виокремлення блоку обов'язкових дисциплін, введенні нових дисциплін;

- диверсифікації – розвитку різних каналів отримання вищої педагогічної освіти.

У кожній країні реформи мають свою специфіку. Проте існують загальні напрями реорганізації педагогічної освіти, властиві всім країнам:

- збільшення обсягу психолого-педагогічної підготовки;

- пошук нових моделей педагогічної освіти;

- удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Хоча зміст педагогічної підготовки в світі нині суттєво модернізується, однак курс навчання в педагогічному закладі вищої освіти, зазвичай, включає три складники:

- загальна освіта майбутніх фахівців (1),

- професійно-педагогічне навчання (2),

- спеціальна підготовка (3).

Найбільш розповсюджені навчальні дисципліни в межах зазначених складників системи підготовки вчителя в сучасному світі такі:

1. соціогуманітарні дисципліни – філософія, соціологія, література, історія, економіка, політологія та ін.;

2. психолого-педагогічні дисципліни – загальна педагогічна психологія, історія педагогіки, методи навчання, основи освіти, порівняльна педагогіка, педагогічна соціологія, психологія розвитку дитини, педагогічна етика, філософія виховання, школознавство та ін.;

3. предмети спеціальної підготовки – окремі дидактики, теорія поведінки, методи

наукового дослідження, вступ до професії вчителя, шкільна гігієна тощо.

До 20 % навчального плану закладів вищої освіти виділено на спецкурси, спецсемінари, факультативи. Серед найпоширеніших можна назвати такі: «Освіта, цінності і права людини», «Багатомовний навчальний клас», «Освітня політика», «Мотиви поведінки людини», «Класна педагогіка», «Дослідження учня», «Диференціація навчання» та ін. [2; 3; 4].

Обов'язковою частиною підготовки учителів загалом та початкової школи зокрема є педагогічна практика. За тривалістю вона відбувається у межах 3–26 тижнів упродовж навчання у закладі вищої освіти. Наприклад, навчальними планами американських педагогічних коледжів передбачена на кожному курсі навчання студентів, а майбутні вчителі Франції останній семестр навчання самостійно працюють у певній школі, яка є базовою для університету [3, с. 67].

У низці країн визначення співвідношення складників педагогічної підготовки – прерогатива закладу вищої освіти. Часто національні Міністерства освіти і науки рекомендують дотримуватися певного співвідношення між ними. Наприклад, у Франції діє міністерська інструкція, яка рекомендує 1/3 навчального часу відводити на педагогічну практику. У деяких країнах існує стажерська практика вчителів-початківців (вона отримала назву «референдаріат»).

В останні роки за кордоном йде пошук нових підходів до організації педагогічної практики. Виділяються два її різновиди:

1. блочна з відривом від занять (2–14 тижнів);

2. серійна (без відриву від занять, 1 тиждень).

Професійна майстерність учителя початкової школи в сучасному світі удосконалюється завдяки післядипломній освіті. Атестація працівників освіти існує в усіх країнах.

Організація післядипломної освіти відбувається по-різному. Наприклад, у США вчитель за власні кошти сам шукає різні курси, семінари, гранти тощо, сприяючи так збільшенню свого посадового окладу та підвищенню статусу в школі.

У багатьох країнах світу існує більш систематизована і централізована робота з підвищення кваліфікації. Так, у Японії при 27 університетах відкрито факультети післядипломної освіти та центри з дослідження освітніх технологій. В Україні та багатьох інших постсоціалістичних країнах існують інститути підвищення кваліфікації учителів.

Одним із шляхів самовдосконалення, розвитку творчості вчителів у сучасному світі є

творчі конкурси. Поширюється практика проведення щорічних професійних конкурсів «Учитель року». Наприклад, у США переможці такого конкурсу нагороджуються кришталевим яблуком.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Початкова освіта й надалі залишиться наймасовішою ланкою освітніх систем усіх країн світу – розвинених та тих, що розвиваються, – а тому й надалі з-поміж усіх учителів світу найбільше буде вчителів початкової школи. Кожна країна завжди потребуватиме найбільше учителів початкової школи. Відповідно, вивчення якісних і кількісних характеристик професії вчителя початкової школи, а також його підготовки, підвищення кваліфікації у різних країнах, буде завжди актуальною темою порівняльних досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика: история и современные проблемы. М., 2003.
2. Красовицький М. Деякі аспекти педагогічної підготовки вчителів США. *Рідна школа*, 2001. С. 72–76.
3. Кічук Н. В. Освіта у сучасному світі (порівняльний контекст): навч. посібник. Ізмаїл, 2001.
4. Кристопчук Т. Є. Тенденції розвитку педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу: дис.... д-ра пед. наук.: 13.00.04. К., 2014.
5. Пуховська Л. Професія учителя у світовому освітньому просторі. *Шлях освіти*, 2004. С. 17–20.
6. Ярова О. Б. Автономія учителя початкової школи в країнах Європейського Союзу. *Імідж сучасного педагога*, 2013. № 4. С. 26–30.
7. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець XX – початок XXI ст.). К., 2018.
8. EACEA, Evrydice, Evrostat. Key Data on Education in Europe 2012. Brussels: EACEA, 2012.
9. Key Data on Education in the European Union. Brussels: Eurydice, 1995.
10. OECD. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD, Publishing, 2016.

REFERENCES

1. Vulfson, B. L. (2003). *Sravnitel'naja pedagogika: istorija i sovremennye problem* [Comparative Pedagogics: History and Current Issues] М., 2003. [in Russian]
2. Krasovytskyi, M. (2001). *Deiaki aspekty pedahohichnoi pidhotovky vchyteliv SSHA* [Some

Aspects of Pedagogical Training of Teachers in the USA]. *Ridna shkola*. S. 72–76. [in Ukrainian]

3. Kichuk, N. V. (2001). *Osvita u suchasnomu sviti (porivnialnyi kontekst): navch. posibnyk* [Education in Modern World (a Comparative Context); a Teaching Guide]. Izmail. [in Ukrainian].
4. Krystopchuk, T. Ye. (2014). *Tendentsii rozvytku pedahohichnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dys.... d-ra ped. nauk.: 13.00.04* [Trends of the Development of Pedagogical Education in the European Union Countries: diss. ... Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04]. K. [in Ukrainian].
5. Pukhovska, L. (2004). *Profesiia vchytelia u svitovomu osvithomu prostori* [The teacher Profession in the World Educational Space]. Shliakh osvity. S. 17–20. [in Ukrainian].
6. Yarova, O. B. (2013). *Avtonomiia uchytelia pochatkovoї shkoly v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu* [Primary School Teacher's Autonomy in the European Union Countries]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. № 4. S. 26–30. [in Ukrainian].
7. Yarova, O. B. (2018). *Tendentsii rozvytku pochatkovoї osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu (kinets XX – pochattok XXI st.)* [Primary School Development Trends in the European Union Countries (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. K., 2018. [in Ukrainian].
8. EACEA, Evrydice, Evrostat. Key Data on Education in Europe 2012. Brussels: EACEA, 2012.
9. Key Data on Education in the European Union. Brussels: Eurydice, 1995.
10. OECD. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD, Publishing, 2016.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія педагогіки, порівняльна педагогіка, початкова освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADUL Olha Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department Preschool and Primary education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: history of pedagogy, comparative pedagogics, primary education.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.

УДК 37.091.3.378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-49-53

РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна –

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іншомовної освіти

та міжкультурної комунікації

Хмельницького національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5603-0274>e-mail: oxana.rogulska@gmail.com**ЛЕВИЦЬКА Наталія Валентинівна** –

старший викладач кафедри германської філології

та перекладознавства

Хмельницького національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6616-898X>email: levytska.n.v@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Досвід активного використання електронного навчання в західних країнах і порівняння його з традиційними формами, що ґрунтовані на безпосередньому особистому спілкуванні викладача та студента, засвідчують позитивні риси кожної з цих форм. Зокрема, провідними ознаками електронного навчання є гнучкість, індивідуалізація, інтерактивність, адаптивність як необхідність організації навчального процесу для студентів із різними можливостями й бажаннями. Провідні ознаки традиційної форми навчання – емоційний складник особистого спілкування, спонтанність у створенні асоціативних ідей і відкриттів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з концепції змішаного навчання, припускаємо, що впровадження у педагогічну практику зазначеної форми навчання здатне підвищити ефективність освітнього процесу в умовах зміни парадигми сучасної освіти здійснити зміщення акценту на процес пізнавальної діяльності студентів. Це припущення базується на аналізі робіт із проблем змішаного навчання вітчизняних учених (В. Ю. Бикова, С. М. Березенської, Р. С. Гуревича, К. Л. Бугайчука, М. Ю. Кадемії, В. М. Кухаренка, С. Г. Литвинової, Г. А. Чередніченко, Л. Ю. Шапран).

Мета статті – схарактеризувати моделі «змішаного навчання», виокремити особливості та доцільність впровадження моделі «перевернутий клас»; запропонувати технологію проведення «перевернутого» заняття та представити інструменти, які сприяють реалізації моделі «перевернутого навчання» на заняттях з дисципліни «Історія зарубіжної літератури» в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В освітньому співтоваристві навчання тільки через онлайн-ресурси довело, що швидко досягти таких результатів, як за аудиторного навчання, не просто. Таким чином був уведений термін «змішане навчання», що позначає оптимальне поєднання дистанційного (електронного) й аудиторного навчання. Змішане навчання – це освітня концепція, у межах якої студент отримує знання самостійно, он-лайн та з викладачем. Комбінація традиційного та дистанційного (електронного) навчання дає змогу викладачеві використовувати сильні аспекти кожного навчального середовища для досягнення навчальної мети, контролювати час, місце, темп і шляхи вивчення матеріалу. Науковці зазначають, що «змішане навчання» – це підхід, який інтегрує традиційне та комп'ютерно-опосередковане навчання в педагогічному середовищі [6].

Схарактеризуємо моделі «змішаного навчання» детальніше: *ротаційні* – це організація курсу, таким чином, коли студенти переходять між різними форматами навчання за попередньо складеним розкладом або на розсуд викладача, одним з таких форматів є навчання в режимі онлайн. Інші можливі формати – це робота у невеликих проектних командах, теоретичний виклад (лекції) від викладача (як для цілої групи так і для проектних команд), групові проекти, індивідуальні консультації від викладача, письмові завдання. Студенти навчаються в стінах університету, але також виконують домашні завдання. У свою чергу, ротаційні моделі розподіляються на: *ротацію за станціями* – студенти переходять між різними «станціями» в межах одного чи декількох (небагатьох) кабінетів, іншими словами чергують різні види діяльності: групову роботу, роботу над проектом і роботу з

викладачем. Частина завдань виконується онлайн. Станції можуть охоплювати як індивідуальну роботу чи роботу у групах, так і роботу цілим класом. Обов'язкова умова – студенти мають пройти всі станції. Гнучким є поділ студентів на групи та індивідуальне інструктування викладачем, тому групи можуть змінюватися протягом навчального семестру залежно від потреб студентів; *ротація за лабораторіями* – одна з станцій відбувається в спеціалізованій комп'ютерній аудиторії де студенти опановують матеріал самостійно, онлайн; – *«перевернутий» клас* – студенти навчаються онлайн за межами навчального закладу, опрацьовують навчальні матеріали вдома, а потім в аудиторії, на базі здобутих знань та засвоєних правил і інструкцій працюють з практичними завданнями, проектами або отримують додаткову інформацію від викладача. Слід зауважити, що основна теоретична частина курсу засвоюється виключно онлайн, саме це відрізняє модель «перевернутого» класу від виконання домашніх завдань онлайн, оскільки не освоївши теорію самостійно, студент не зможе приймати активну участь у дискусіях з викладачем, виконати практичне завдання чи зреалізувати проект; *індивідуальна ротація* – кожен студент має індивідуальний графік і не обов'язково відвідує кожну доступу станцію. Графік складається автоматично (якщо у навчальному закладі є програмне забезпечення) або викладачем [2, 3].

Наступна модель змішаного навчання – *гнуčka* – онлайн-складова є основою навчання студентів, навіть якщо певна діяльність і відбувається офлайн. Студенти працюють за індивідуальним, гнучким графіком, який включає різні формати навчання, що є перевагою і водночас викликом. Тобто студенти мають розуміти, як самостійно структурувати свою роботу. За необхідності, учитель надає більше або менше підтримки через такі заходи: робота в малих групах, групові проекти, індивідуальне консультування. *Модель самостійного змішування* – передбачає вивчення курсу онлайн, викладач також працює зі студентами онлайн. Ця модель відрізняється від онлайн-навчання тим, що онлайн вивчається лише один предмет. Інші дисципліни студенти вивчають у закладі освіти. Така модель може компенсувати відсутність дисциплін вільного вибору. Студенти прослуховують додаткові курси онлайн, тому навчальний заклад може скоротити витрати на них, однак модель «самостійного змішування» потребує високого рівня самоорганізації. Поглиблена віртуальна модель дозволяє студентам самостійно розподілити курси на онлайн- та офлайн-частину. Онлайн-частину можна

прослуховувати як у навчальному закладі, так і поза ним. Багато онлайн-курсів трансформувалися у таку модель, щоб надати студентам досвід особистого спілкування. Вона відрізняється від моделі «самостійного змішування» тим, що охоплює всі курси, а не є вибірковою, а від «перевернутого класу» – тим, що студенти не щодня відвідують навчальний заклад. Подібно до «гнуčkoї моделі» та моделі «самостійного змішування» вона передбачає вищий рівень навичок самоорганізації та дисципліни студентів. Перевага такої моделі – гнучкість розкладу та розподілу навантаження [1].

У нашому дослідженні пропонуємо розглянути модель «перевернутий клас» детальніше. «Перевернутий клас» – це така педагогічна модель, в якій типова подача лекцій і організація домашнього завдання міняються місцями. Студенти знайомляться з теоретичним матеріалом вдома, у той час, як в аудиторії відводиться час на виконання практичних завдань, обговорення проблемних питань і дискусії. Іншими словами «перевернутий» означає – абсолютно протилежний загальноприйнятій системі побудови занять. Щоб розібратися в сутності моделі «перевернутий клас», спробуємо порівняти її із класичним варіантом проведення занять [4]. Див. таблицю 1.

Таблиця 1

Класична модель заняття	Модель заняття «перевернутий клас»
Робота в аудиторії: - ознайомлення - запам'ятовування інформації	Робота в аудиторії: - аналіз - практика - робота над проектами
Робота вдома: - аналіз - практика	Робота вдома: - ознайомлення - запам'ятовування інформації

Схарактеризуємо особливості моделі змішаного навчання «перевернутий клас»:

Зміна ролі викладача. Викладач перетворюється на фасилітатора, і допомагає вирішити дискусійні питання. Роль викладача все ж залишається провідною, але його діяльність спрямовується на координацію навчання студентів, здійснення консультування, надання допомоги та створення навчально-проблемної ситуації для пізнавально-дослідницької діяльності.

Використання електронних освітніх ресурсів. Завдяки платформі «Moodle», що надає змогу проектувати, створювати інформаційно-навчальні ресурси навчального закладу та керувати ними, викладачами Хмельницького національного університету

накопичена велика база різноманітних матеріалів таких, як навчальні відео, інтерактивні завдання, електронні навчальні матеріали, а саме: електронні підручники, де представлений теоретичний матеріал, теми семінарських і практичних робіт; плани лекційних та практичних занять; віртуальні лабораторні комплекси; конспекти-презентації лекцій; завдання до практичних робіт; навчальні завдання для самостійної роботи; питання та завдання до підсумкової атестації; методичні вказівки до використання цього комплексу; електронні банки тестів; покликання на додаткові інформаційні ресурси з дисципліни в мережі Інтернет; додаткові навчальні матеріали (підручники, посібники, журнали й ін.) [7]. Відтак, кожен студент, хто має доступ до мережі Інтернет, може отримати якісний електронний освітній контент у зручній для нього час.

Підвищення вимог до навчальної діяльності студентів. Теоретична частина навчального матеріалу має формувати в студентів базові поняття і підтримувати навчання, а не займати провідне місце. Здійснюється зміщення акценту на процес пізнавальної діяльності студентів, у ході якої вони відкривають для себе нові знання – розв'язують різнопланові проблеми в обговореннях і дискусіях.

Доступність, гнучкість навчального процесу та індивідуальний підхід до кожного студента. Під час традиційних лекцій студенти часто намагаються вхопити те, що вони чують у момент мовлення лектора. У них немає можливості зупинитися, щоб обміркувати викладене, а намагаючись занотувати слова викладача, можуть ігнорувати важливі моменти. Самостійне опрацювання частини матеріалу робить навчальний процес більш гнучким, дозволяє студентам повністю контролювати хід лекції, переглянути чи прослухати матеріали стільки разів, скільки їм буде потрібно для повноцінного сприйняття, а в разі виникнення питань звернутися до викладача по допомогу.

Застосування активного навчання. Класична модель заняття не передбачає активність студентів, адже більшу частину заняття вони просто сприймають інформацію. Активне навчання передбачає використання такої системи методів і прийомів, що спрямовані головним чином не на повідомлення студентам готових знань, їх запам'ятовування та відтворення, а на організацію студентів для самостійного одержання знань, засвоєння вмій і навичок у процесі активної пізнавальної і практичної діяльності [5]. Працюючи за моделлю «перевернутий клас», студенти на занятті відпрацьовують знання, отримані вдома з відео

та гаджетів; критично переосмислюють існуючі припущення; розвивають комунікативні навички (прослуховування, обговорення, співпраця); самостійно генерують рішення тощо.

Технологія проведення «перевернутого» заняття:

- 1 етап. Викладач записує пояснення нового матеріалу за допомогою спеціальних програм та розміщує навчальне відео чи електронний освітній ресурс в навчальному середовищі (доцільно надсилати чи розмішувати добірку матеріалів, які можна опрацювати онлайн у різних форматах: YouTube-відео, онлайн-курси, інтерактивні підручники, аудіолекції, навчальні онлайн-ігри, тести тощо). Гарні відгуки отримав «інтерактивний плакат» – спосіб візуалізації інформації на основі одного зображення, до якого «мітками» (інтерактивними точками) прикріплюються покликання на вебресурси, інтернет-документи, мультимедійні об'єкти: відео, аудіо, презентації, слайд-шоу, ігри, опитування тощо, іншими словами, це сторінка доступу, з якої ви можете перенаправити студентів на десятки інших сторінок, зібравши всі матеріали з конкретного питання чи теми в одному місці. Головна перевага «інтерактивного плакату» полягає у тому, що студент може знайомитися з інформацією у будь-якому зручному порядку (відкривати лише ті матеріали, що виявилися трошки складнішими та вимагають уточнення). Як показує досвід, студентам подобається досліджувати та знаходити інтерактивні зони, відкривати віртуальні віконця з текстом чи картинками.

- 2 етап. Студенти отримують домашнє завдання у вигляді навчального відео, електронного освітнього ресурсу тощо та самостійно опрацьовують його;

- 3 етап. На занятті викладач організовує навчальну діяльність, залучає до різних видів роботи всіх студентів за допомогою завдань, які допомагають перевірити отримані студентами самостійно знання і дають можливість використати їх на практиці;

- 4 етап. Викладач допомагає студентам підсумувати вивчений матеріал з певної теми та зробити висновки з досвіду, який вони здобули під час самостійного отримання знань.

На занятті з дисципліни «Історія зарубіжної літератури» організовуючи навчальну діяльність в режимі «перевернутого» навчання, на основі переглянутого відео, опрацьованої лекції, прочитаного вдома твору чи ознайомлення з біографією і творчим шляхом автора, пропонуємо:

- роботу з презентацією «Плакати» – презентація складається виключно з ілюстративного матеріалу, вся робота по

поясненню змісту покладається на доповідача; «проблемно-пошуковою» презентацією – містить проблемні питання, відповідь на які студенти шукають через діалог один з одним, дискусію в чаті на платформі ZOOM тощо; «інтерактивною» презентацією – містить вікторину, тест, кросворд, пазл, ребус тощо, яка покликана узагальнити та систематизувати здобуті при самостійному опрацюванні теми знання, вміння та перевірити рівень навчальних досягнень; презентацією «відчуй себе лектором» – кожен студент отримує питання, яке опрацьовує самостійно вдома, а занятті відбувається його презентація з подальшим обговоренням. Це потужний засіб для формування у студентів вмінь виступати перед аудиторією, коротко формулювати свою думку, структурувати свою доповідь, використовувати різні мультимедійні засоби і можливості (зображення, звукозаписи, відеофільми, гіперпосилання на інші веб-сайти або файли) для ілюстрування ідей, гіпотез, висновків.

• роботу з «епізодами» – відеофрагменти епізодів екранізованих творів, яке супроводжує аналіз епізоду твору в одній із комбінацій: 1) вдома прочитали – на занятті обговорили – подивилися – порівняли – узагальнили; 2) вдома прочитали – подивилися – на занятті обговорили – узагальнили; 3) вдома прочитали – на занятті обговорили – озвучили – узагальнили.

• роботу з «стрічкою часу» – шкала, на яку у хронологічній послідовності наносяться події. Найчастіше стрічка часу є горизонтальною лінією з розміткою по роках (або періодах), а в режимі «перевернутого навчання» без зазначення, що відбувалося в той чи інший період, використовуючи яку, студент озвучує біографію письменника, його творчий доробок, етапи розвитку тієї чи іншої епохи тощо. Сучасні сервіси дозволяють «нанизувати» на стрічку часу не лише текст, а й зображення, відео та звук.

• роботу з «хмарами слів» – це візуальне відтворення списку слів, категорій чи міток на єдиному спільному зображенні. «Хмара» дозволить зробити акценти на ключових моментах теми, яка була опрацьована самостійно. Це, у свою чергу, сприятиме ефективному відтворенню, систематизації та узагальненню опрацьованого попередньо матеріалу.

• роботу з «інтерактивною віртуальною дошкою», яка є робочим простором, «білим аркушем», на якому спільно можемо виконувати певні дії, взаємодіяти з усіма студентами у режимі реального часу, за допомогою певних інструментів, зокрема нотаток, впорядковувати сюжет прочитаного вдома твору, створювати хронологію життя та творчого доробку письменника тощо.

• рототу з Viber, месенджер, який допомагає збирати питання від студентів у чаті. На занятті використовується для обговорення зі студентами моментів, які вони не зрозуміли з домашнього опрацювання. Один з варіантів – попросити студентів писати питання в чаті, протягом опрацювання матеріалу вдома, а на занятті приділити час роз'ясненню, через використання функції пошуку в чаті, попередньо домовившись зі студентами про ключове слово, яке пишеться перед питанням, і на занятті, вбиваючи це слово в пошук, студенти бачитимуть свої повідомлення. Доречно спонукати студентів нотувати ключові моменти, записувати ідеї, які виникають під час опрацювання матеріалів. Наголосити, що занятті вони зможуть скористатися своїми нотатками, освіжити пам'ять чи винести свої ідеї на обговорення. Студенти можуть робити ці нотатки в будь-якому форматі (тексту, фото, відео та аудіоповідомлень) – їх можна зберігати у смартфоні або просто в месенджері, наприклад, у «Моїх нотатках» у Viber.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Введення в освітній процес змішаного навчання, зокрема моделі «перевернутий клас» дозволяє вирішити низку завдань: розширити можливості студентів за рахунок збільшення доступності та гнучкості освіти; персоналізувати навчання, враховувати індивідуальні особливості студентів, зокрема темп і ритм засвоєння навчального матеріалу; підвищити мотивацію, самостійність, соціальну активність; трансформувати стиль педагога, перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії з студентом [8]. Перспективами подальшого дослідження вбачаємо впровадження інших моделей змішаного навчання в освітній процес ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Змішане навчання. URL: <https://sites.google.com/a/lyceum2.cv.ua/metodicnij-navigator/metodicni-materiali/zmisanе-navcanna> (дата звернення 30. 04. 2022).
2. Кадемія М. Ю. Використання змішаної технології навчання у дистанційній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця, 2016. Вип. 44. С.330-333.
3. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю. Теорія та практика змішаного навчання: монографія. Харків, «Міськдрук», НТУ «ХП», 2016. 284 с.
4. Рогульська О. О. Особливості використання моделі «перевернутий клас» в умовах дистанційного навчання. / О. О. Рогульська // *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: матеріали тез доп. XI міжнар. наук.-методол.*

Интернет-семінару (19 трав. 2022 р.) / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Хмельницький національний ун-т; за заг. ред Н. М. Бідюк. – Київ – Хмельницький: «Термінова поліграфія», 2022. С. 29-31.

5. Рогульська О. О. Особливості підготовки майбутніх учителів іноземної мови у закладах вищої освіти України. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол.: О. І. Безлюдний (гол. ред.) та ін. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 17. С. 291–304.

6. Рогульська О. О. Поняття та шляхи реалізації змішаного навчання. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. Хмельницький, 2013. С. 81–85.

7. Рогульська О. О. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти: дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2020. 496 с.

8. Marshall H. W. Three reasons to flip your classroom. URL: <http://www.slideshare.net/lainemarsh/3-reasons-to-flip-tesol-2013-32113> (дата звернення 30. 06. 2022)

REFERENCES

1. *Zmishane navchannia* [Blended learning] URL: <https://sites.google.com/a/lyceum2.cv.ua/metodicnij-navigator/metodicni-materiali/zmishane-navcanna> (data zvernennia 30. 04. 2022).

2. Kademiia, M. Yu. (2016). *Vykorystannia zmishanoi tekhnolohii navchannia u dystantsiini osviti* [The use of blended learning technology in distance education]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv–Vinnytsia. 44. 330–333.

3. Kukharenko, V. M. Berezenska, S. M., Buhaichuk, K. L., Oliinyk, N. Iu. (2016). *Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia: monohrafiia* [Theory and practice of blended learning: monograph]. Kharkiv. 284.

4. Rohulska, O. O. (2022). *Osoblyvosti vykorystannia modeli «perevernutyi klas» v umovakh dystantsiinoho navchannia*. [Peculiarities of using the “flipped classroom” model in the conditions of distance learning]. *Rozvytok porivnialnoi profesiinoi pedahohiky u konteksti hlobalizatsiinykh ta intehtatsiinykh protsesiv: materialy tez dop*. Kyiv – Khmelnytskyi. 29–31.

5. Rohulska, O. O. (2018). *Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy*. [Peculiarities of training future

foreign language teachers in higher education institutions of Ukraine]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. Uman. 17. 291–304.

6. Rohulska, O. O. (2013). *Poniattia ta shliakhy realizatsii zmishanoho navchannia*. [Concepts and ways of implementing blended learning]. *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy*. Khmelnytskyi. 81–85.

7. Rohulska, O. O. (2020). *Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov v umovakh informatsiino-osvitnoho seredovyshcha zakladiv vyshchoi osvity* [Theory and Practice of Training Future Foreign Language Teachers under the Conditions of Information and Learning Environment in Higher Education Institutions]. *Doctor's thesis*. Vinnytsia. 496.

8. Marshall H. W. *Three reasons to flip your classroom*. URL: <http://www.slideshare.net/lainemarsh/3-reasons-to-flip-tesol-2013-32113> (data zvernennia 30. 06. 2022).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іншомовної освіти та міжкультурної комунікації.

Наукові інтереси: сучасні дослідження теорії і методики професійної освіти, методологічні, компаративні, науково-методичні засади підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

ЛЕВИЦЬКА Наталія Валентинівна – старший викладач кафедри германської філології та перекладознавства.

Наукові інтереси: науково – методичні засади професійної підготовки перекладачів та філологів у вітчизняних та європейських ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ROGULSKA Oksana Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication.

Research interests: modern studies of the theory and methodology of professional education, methodological, comparative, scientific – methodical principles of training future foreign language teachers under the conditions of information and learning environment in higher education institutions.

LEVYTSKA Natalia Valentinivna – Senior lecturer of the German Philology and Translation Studies Department.

Research interests: scientific and methodical principles of professional training of translators and philologists at Ukrainian and European universities.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022 р.

УДК 378.126+378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-54-58

РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3558-2103>
e-mail: lryabovol8@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміна парадигми вітчизняної освіти, зумовлена комплексом зовнішніх та внутрішніх чинників, потребами сучасного етапу суспільного розвитку й відповідними запитаними до освіти, актуалізувала необхідність внесення принципових змін в організацію освітнього процесу, безпосередньо зміни ролей основних суб'єктів навчання. Сутність цих змін – перехід від викладання у розумінні процесу трансляції / передачі знань, де роль здобувача освіти, переважно, є пасивною, до такої освітньої моделі, в якій останній бере активну участь в організації процесу навчання. Наразі до стратегічних завдань розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки віднесено й зміни у функціоналі викладача, зокрема, щодо «створення середовища для навчання та керування» [12]. Найбільш повною мірою виконати окреслене завдання дозволяє саме студентоцентричний підхід.

На необхідність його втілення вказано у Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). У цьому документі, з посиланням на Повідомлення Європейської комісії «Відкриваючи двері освіти: Інноваційне викладання та навчання для всіх за допомогою нових технологій і відкритих освітніх ресурсів» (2013) зазначено, що вища освіта потребує ґрунтовної трансформації, зокрема, більш студентоцентричного підходу до навчання й викладання [11, с. 4]. На втілення приписів цих документів, згідно з Положенням про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в Україні (2019) (далі – Положення про акредитацію), відповідність вимогам студентоцентричного підходу визнано одним із критеріїв оцінювання якості освітніх програм (далі – ОП). Зокрема, вимогам цього підходу, згідно зі згаданим Положенням, мають відповідати форми та методи навчання й викладання (підкритерій 4.1) [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Студентоцентризоване навчання – питання, яка залишається у фокусі уваги вітчизняних та

зарубіжних вчених. У нашій статті – «Студентоцентризоване навчання: поняття, вимоги, шляхи реалізації» [9] констатовано, що ця багатоаспектна проблема у зв'язку зі своєю актуальністю продовжує притягувати науковий інтерес представників різних галузей знань, достатньо ґрунтовно розробляється з позицій філософії, педагогіки, психології, соціології, юриспруденції, державного управління. Тематика студентоцентризованого навчання висвітлюється і в контексті професійної підготовки різних фахівців. Так, М. Бойко вивчала це питання у контексті підготовки вчителя. Вчена визначила інструменти впровадження студентоцентризованого навчання, як: наявність широкого кола можливостей щодо формування здобувачами освіти індивідуальної освітньої траєкторії (далі – ІОТ); застосування інтерактивних методик і технологій навчання; забезпечення активної участі студентства у формуванні змісту навчання; створення й підтримка необхідного матеріально-технічного, фінансового, кадрового забезпечення, інформаційного, навчального контенту; організаційно-фінансова підтримка академічної мобільності; стимулювання соціальної активності студентства, студентського самоврядування; заохочення до наукової роботи, забезпечення умов дослідницької діяльності [1, с. 43]. Різні аспекти студентоцентризованого підходу та напрями реалізації студентоцентризованого навчання розробляли О. Галан (як системоутворювальний принцип підготовки соціальних працівників), Л. Лазоренко та О. Красненко (у навчанні студентів ІТ спеціальностей), О. Лебідь (як підхід до підготовки керівника ЗЗСО в умовах магістратури), О. Мартинчук (як підхід до підготовки фахівців з інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами), Н. Сосницька та С. Глікман (загальна характеристика такого підходу у професійній освіті) та інші.

У згаданій вище нашій статті [9] проведено аналіз національного законодавства і наукових праць вітчизняних вчених та узагальнено основні властивості й вимоги

студентоцентрованого навчання, зокрема – створення освітнього середовища, яке повністю враховує потреби, інтереси, здатності, загалом особливості здобувачів, передбачає встановлення між викладачем і студентом партнерських відносин, в основі яких – довіра та взаємоповага. Визначено умови реалізації студентоцентрованого підходу – організаційно-нормативні (відповідні положення освітнього законодавства й локальні нормативні акти ЗВО) та психолого-педагогічні. Серед останніх особливе значення мають методичні умови, а саме застосування таких форм, методів і технологій навчання, які забезпечують активізацію пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, передбачають вирішення проблемних завдань, обговорення їх у групі, формування та обґрунтування своєї позиції.

Питання наявності знань теоретико-методичних основ студентоцентрованого підходу та умінь і навичок його втілення як складник професійної діяльності викладача закладу вищої освіти (далі – викладач ЗВО), як засвідчив аналіз доступних нам наукових праць, висвітлено фрагментарно. До прикладу, С. Нестуля та Н. Кононець в контексті визначення сучасних методологічних підходів до розробки ОП «Педагогіка вищої школи» вказують, що функції викладача ЗВО суттєво розширилися й охоплюють такі аспекти, як: сприяння у соціокультурному розвитку студентів шляхом втілення гуманістичної та студентоцентрованої парадигм; забезпечення умов для успішної адаптації студентів в освітньому процесі ЗВО; стимулювання розвитку їх соціальної активності, успішної соціалізації. Згадані вчені справедливо зазначають, що: сучасний викладач ЗВО повинен знати різні, у тому числі інноваційні, форми, методи, засоби навчання, які можна застосовувати й для організації дистанційного, змішаного, проєктного навчання; від викладача ЗВО очікується загальна здатність здійснювати наукову, навчальну, методичну, виховну, організаційну, культурно-просвітницьку, профорієнтаційну, кроскультурну діяльність [4, с. 26]. Н. Мирончук також вказує на те, що викладачі ЗВО мають вміння застосовувати інноваційні практики і технології, мати спроможність бути одночасно викладачем, вихователем, методистом, організатором, консультантом, дослідником, науковцем, освітнім менеджером, громадським активістом. У рамках опису змісту професійної підготовки викладачів ЗВО акцентовано й на необхідність формування й розвитку у них умінь організовувати студентоцентроване навчання, допомагати студентам у побудові ІОТ, реалізовувати принцип науковості, використовувати сучасні навчально-інформаційні технології тощо [3, с. 152].

Обґрунтовуючи необхідність модернізації цілей Європейського простору вищої освіти, особливу увагу як на «головну місію» цього простору І. Регейло акцентує на підвищення якості навчання та викладання, спрямованість «на студентоцентроване навчання, зміцнення взаємозв'язків між викладанням, навчанням та дослідженнями, поліпшення компетентностей викладацького персоналу тощо» [8, с. 10]. Слід зазначити, що безпосередньо аналізу Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021) щодо закріплення у ньому здатностей, умінь та навичок організації студентоцентрованого навчання проведено не було, чим і зумовлена тема й мета нашої статті.

Мета статті – на основі аналізу європейських актів щодо єдиного простору вищої освіти, національного законодавства, наукових праць вітчизняних вчених узагальнити вимоги студентоцентрованого підходу й умови його реалізації в освітньому процесі ЗВО; результати аналізу співставити з приписами Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» щодо трудових функцій викладача ЗВО, безпосередньо здатностей, умінь та навичок організації студентоцентрованого навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015) (далі – Стандарти і рекомендації) не надається визначення поняття студентоцентрованого підходу. Можемо вивести його із змісту цього документу, відповідно до якого, такий підхід означає та охоплює студентоцентричне навчання, викладання й оцінювання, що загалом передбачає й уможливорює активну участь студентів в організації навчання, стимулює їх мотивацію та саморефлексію. Щодо вимог реалізації студентоцентричного навчання й викладання, у Стандартах і рекомендаціях до них віднесено такі, як: врахування розмаїтості студентів та їхніх потреб, створення умов для реалізації гнучких освітніх траєкторій; застосування різних способів подачі матеріалу, різноманітних педагогічних методів, а також моніторинг їх ефективності й систематичне коригування; заохочення здобувачів освіти до самостійності й незалежності в освітньому процесі у поєднанні з необхідним наставництвом і підтримкою на основі взаємоповаги як однієї із засад побудови відносин здобувача освіти й викладача, що передбачає і наявність процедур реагування на студентські скарги [11, с. 9].

Виходячи з Довідника користувача ЄКТС (2015), в основі студентоцентрованого навчання (Student-Centred Learning) – комунікація викладачів і студентів, відкритий

діалог і наявність зворотного зв'язку між ними щодо обговорення потреб і прагнень останніх, зокрема й щодо методик і технологій навчання. У рамках такої комунікації студенти позиціонуються як активні учасники (з повним правом голосу) власного навчання, що дозволяє їм розвивати загальні (універсальні) компетентності (як: вирішення проблем, критичне, рефлексивне мислення). Студентоцентроване навчання у згаданому Довіднику пов'язується з гнучкою організацією навчання, викладання й оцінювання, «широким вибором матеріалів і заходів для навчання й викладання», створенням широких можливостей для самостійного навчання, асоціюється з інноваційними методами викладання, інтеграцією цифрових технологій в освітній процес [2, с. 12, 13, 44]. Слід зазначити, що широке застосування цифрових технологій віднесено до стратегічних завдань розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки [12].

В контексті забезпечення й покращення якості освіти значна увага «інноваціям у навчанні та викладанні» приділяється і в Паризькому комюніке (2018). Їх упровадження, поряд з різноманітними методами й гнучким навчанням, розглядається як умова подальшого розвитку й повної реалізації студентоцентризму. Вказано також на доцільність і необхідність розробки й реалізації міждисциплінарних ОП, поєднання академічного навчання й навчання на робочому місці, навчання – з дослідженнями та інноваціями для сприяння у розвитку у здобувачів освіти критичного й творчого мислення, що дозволить їм знаходити інноваційні відповіді на сучасні виклики [5].

Як вже зазначалося, у рамках реалізації студентоцентрованого підходу, важливою є відповідна організація як навчання і викладання, так і контролю й оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Виходячи зі Стандартів та рекомендацій, це має істотне значення не лише для «навчального просування студентів», але й для забезпечення їх майбутньої конкурентоздатності на ринку праці. Саме тому, в контексті забезпечення якості ОП та загалом освітньої діяльності, у цьому документі зафіксовано перелік вимог до проведення студентоцентрованого оцінювання, зокрема: викладачі мають бути обізнані щодо наявних методів контролю й постійно розвивати свої навички у цій сфері; методи і критерії оцінювання мають оприлюднюватися заздалегідь, що уможливило проведення студентами й самооцінювання, встановлення рівня досягнення запланованих результатів навчання (далі – РН); слід забезпечити об'єктивність оцінювання, так, де можливо, здійснювати його за участі більше, ніж одного

екзаменатора, при цьому, процедури оцінювання мають бути однаковими для всіх студентів, а також передбачена процедура подання ними апеляцій [11, с. 9-10].

Конкретними кроками на шляху інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський освітній простір є те, що вимоги європейських Стандартів і рекомендацій знайшли своє закріплення в національному законодавстві, зокрема у Положенні про акредитацію, згідно з яким: усім учасникам освітнього процесу своєчасно надається доступна і зрозуміла інформація щодо цілей, змісту та програмних результатів навчання (далі – ПРН), порядку та критеріїв оцінювання в межах окремих освітніх компонентів; форми контрольних заходів та критерії оцінювання здобувачів вищої освіти є чіткими, зрозумілими, оприлюднюються заздалегідь; визначено чіткі та зрозумілі правила проведення контрольних заходів, які забезпечують об'єктивність екзаменаторів, визначають порядок оскарження результатів контрольних заходів і їх повторного проходження (підкритерії 4.4, 5.1, 5.3) [6].

У Професійному стандарті на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» [7] закріплено вісім трудових функцій викладача ЗВО. Вивчення здатностей, умінь та навичок, визначених у цьому документі, засвідчує, що значна їх частина стосується реалізації студентоцентрованого підходу в освітньому процесі, на підтвердження чого наведемо результати аналізу змісту функцій та відповідних здатностей, умінь і навичок викладача ЗВО:

- функція «Розроблення та оновлення програм навчальних дисциплін, підготовка навчальних і методичних матеріалів» передбачає такі уміння, як: готувати підручники, посібники, навчально-методичні матеріали з навчальної дисципліни (далі – НД) у формі, оптимальній для сприймання й розуміння студентами; виявляти, аналізувати і враховувати вимоги й очікування студентів та інших стейкхолдерів під час періодичного перегляду й оновлення програми НД;

- функція «Викладання, консультативна підтримка студентів» охоплює такі здатності викладача, як: проводити навчальні заняття й забезпечувати досягнення запланованих РН з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб студентів; консультувати студентів з предмета НД відповідно до їхніх індивідуальних освітніх потреб; здійснювати індивідуальний супровід студента (наставництво, менторство) під час навчання. У рамках реалізації цієї функції важливими є наступні уміння викладача: застосовувати сучасні й ефективні методи і технології, що забезпечують досягнення РН; підтримувати і стимулювати дискусію та самостійну думку

студентів під час навчального заняття; взаємодіяти зі студентами на засадах партнерства і взаємоповаги; надавати групі та індивідуальні консультації студентам з різних питань, зокрема щодо побудови ІОТ. Наразі доцільно використовувати методичну систему коучинг-навчання, репрезентовану нами у статті – [10]. Ця методична система, розроблена й апробована нами, підтвердила свою ефективність щодо формування високих РН у здобувачів вищої юридичної освіти;

- функція «Оцінювання результатів навчання» – здійснювати об'єктивне оцінювання РН; надавати студентам зворотний зв'язок щодо РН і рекомендації щодо їх покращення. Уміння – аналізувати й обговорювати зі студентами обсяг і характер здобутих ними РН з дисципліни або її складників за результатами оцінювання, обговорювати способи їх покращення;

- функція «Керівництво науковою, творчою роботою здобувачів освіти» – консультувати щодо планування й реалізації наукового дослідження, творчого проекту; аналізувати процес та результати їх проведення, надавати рекомендації щодо їх покращення;

- функція «Розроблення та вдосконалення освітніх програм» – переглядати й оновлювати ОП відповідно до вимог стандартів вищої освіти, внутрішньої системи забезпечення якості, потреб стейкхолдерів, зокрема збирати й аналізувати відгуки й запити студентів щодо ОП, аналізувати результати моніторингу працевлаштування випускників ОП.

Висновки та перспективи подальших розвідок у напрямі дослідження. У результаті узагальнення положень європейських та національних актів у сфері вищої освіти (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), Паризьке комюніке (2018), Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в Україні (2019), Довідник користувача ЄКТС (2015) тощо), а також наукової літератури з проблематики статті встановлено, що реалізація студентоцентрованого навчання – обов'язкова умова забезпечення й постійного підвищення якості вищої освіти. Формами реалізації студентоцентрованого навчання як такого, що найбільш повно враховує потреби й інтереси здобувачів освіти, є розробка і впровадження міждисциплінарних ОП, поєднання академічного навчання й навчання на робочому місці, навчання – з інноваційною діяльністю, дослідженнями. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що в основі такого навчання – взаємоповага, а також комунікація, діалог студента і викладача, в якому ці основні суб'єкти освітнього процесу

фактично є рівноправними, а організація такого навчання вимагає застосування відповідних різноманітних методів і технологій навчання й оцінювання, зокрема інноваційних.

Аналіз здатностей, умінь та навичок викладача ЗВО, формалізованих у відповідному Професійному стандарті, дозволяє стверджувати, що значна їх частина є уміннями реалізувати саме студентоцентрований підхід в освітньому процесі – під час навчання, оцінювання, організації наукової діяльності здобувачів освіти. Викладачі ЗВО мають реалізувати студентоцентрований підхід, розробляючи навчально-методичне забезпечення у такій формі, яка є оптимальною для сприйняття й розуміння студентами, а також враховувати вимоги цього підходу під час проведення навчальних занять та консультування студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб, забезпечувати індивідуальний супровід, надавати групі й індивідуальні консультації з різних питань, у тому числі, щодо побудови ІОТ, проведення наукової/ творчої діяльності. Під час оцінювання викладачі обов'язково мають підтримувати зворотний зв'язок зі студентами, надавати рекомендації щодо покращення їх РН. Важливими для втілення студентоцентрованого навчання є врахування потреб, запитів, відгуків студентів під час перегляду й оновлення ОП як головних стейкхолдерів.

Таким чином, вміння організувати й реалізувати студентоцентроване навчання – невід'ємний складник професійної діяльності викладача ЗВО, інваріантний компонент відповідної загальної професійної компетентності. Перспективним у напрямі дослідження є вивчення практики втілення студентоцентрованого підходу в освітній процесі вітчизняних ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М. М. Студентоцентроване навчання в процесі управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2019. № 4(31). С. 41-45.
2. Європейська кредитно-трансферна система: довідник користувача. 2015. URL: <https://kpi.ua/files/ECTS.pdf>
3. Мирончук Н. М. Професійна діяльність викладача вищої школи: суспільні виклики та проблеми змісту підготовки // Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія / кол. авторів; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018. С. 146-172.
4. Нестуля С., Кононець Н. Сучасні методологічні підходи до розробки освітньої програми підготовки магістрів «Педагогіка вищої школи». *Вища школа*. 2020. № 9. С. 26-38.
5. Паризьке комюніке від 25.05.2018. URL: <http://surl.li/cldnh>

6. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: МОН України; Наказ, Положення, Критерії від 11.07.2019 № 977. URL: <http://surl.li/szly> (дата звернення: 11.07.2022)

7. Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладу вищої освіти»: наказ Мінекономіки від 23.03.2021 № 610. URL: <http://surl.li/piql> (дата звернення: 13.07.2022)

8. Рєгейло І. Фундаментальні цінності Європейського простору вищої освіти (2010-2018): пріоритетні орієнтири діяльності науково-педагогічних працівників. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Педагогіка)*. 2018. № 4 (63). С. 7-17.

9. Рябовол Л. Т. Студентоцентроване навчання: поняття, вимоги, шляхи реалізації. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 10. С. 55-63.

10. Рябовол Л. Т., Гриценко В. Г., Сокурєнко О. А. Методична система коучинг-навчання юридичних дисциплін у вищій школі. *Наука і освіта*. 2018. №. 2. С. 16-26.

11. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: <http://surl.li/akvty>

12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки: МОН України. URL: <http://surl.li/mpfq>

REFERENCES

1. Bojko, M. M. (2019). *Studentocentrovane navchannya v procesi upravlinnya yakisty profesijnoyi pidgotovky` majbutn`ogo vchy`telya* [Student-centered learning in the process of quality management of professional training of the future teacher]. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. № 4(31). S. 41-45. [In Ukraine]

2. *Yevropeys'ka kredytno-transferna systema: dovidnyk korystuvacha*. [European credit transfer system: a user's guide]. 2015. URL: <https://kpi.ua/files/ECTS.pdf> [In Ukraine]

3. Myronchuk, N. M. (2018). *Profesiyna diyal'nist' vykladacha vyshchoyi shkoly: suspil'ni vyklyky ta problemy zmistu pidhotovky // Profesiyna osvita: andrahohichnyu pidkhid: monohrafiya* [Professional activity of a higher school teacher: social challenges and problems of the content of training // Professional education: andragogic approach: monograph] / kol. avtoriv; za red. O. A. Dubasenyuk. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. S. 146-172. [In Ukraine]

4. Nestulya S., Kononets' N. (2020). *Suchasni metodohichni pidkhody do rozrobky osvith'oyi prohramy pidhotovky mahistriv «Pedahohika vyshchoyi shkoly»* [Modern methodological approaches to the development of the master's education program «Pedagogy of the Higher School»]. *Vyshcha shkola*. № 9. S. 26-38. [In Ukraine]

5. *Paryz'ke komyunike* [Paris Communiqué] vid 25.05.2018. URL: <http://surl.li/clndh> [In Ukraine]

6. *Pro zatverdzhennya Polozhennya pro akredytatsiyu osvithnikh prohram, za yakymu zdysnyuyet'sya pidhotovka zdobuvachiv vyshchoyi osvity* [On the approval of the Regulation on the accreditation

of educational programs, according to which higher education applicants are trained]: МОН Украйны; Nakaz, Polozhennya, Kryteriyi vid 11.07.2019 № 977. URL: <http://surl.li/szly> [In Ukraine]

7. *Pro zatverdzhennya profesiynoho standartu na hrupu profesiy «Vykladachi zakladu vyshchoyi osvity»* [About the approval of the professional standard for the group of professions «Teachers of a higher education institution»]: nakaz Minekonomiky vid 23.03.2021 № 610. URL: <http://surl.li/piql> [In Ukraine]

8. Reheylo, I. (2018). *Fundamental'ni tsinnosti Yevropeys'koho prostoru vyshchoyi osvity (2010-2018): prioryetni oriyentyry diyal'nosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv* [Fundamental values of the European area of higher education (2010-2018): priority guidelines for the activity of scientific and pedagogical workers]. *Pedahohichnyu protses: teoriya i praktyka (Seriya: Pedahohika)*. № 4 (63). S. 7-17. [In Ukraine]

9. Ryabovol, L. T. (2021). *Studentocentrovane navchannya: ponyattya, vymohy, shlyakhy realizatsiyi* [Student-centered learning: concepts, requirements, ways of implementation]. *Naukovyy visnyk L'otnoyi akademiyi. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 10. S. 55-63. [In Ukraine]

10. Ryabovol, L. T., Hrytsenko, V. H., Sokurenko, O. A. (2018). *Metodychna systema kouchnh-navchannya yurydychnykh dystsyplin u vyshchiy shkoli* [Methodical system of coaching and training of legal disciplines in higher education]. *Nauka i osvita*. №. 2. С. 16-26. [In Ukraine]

11. *Standarty i rekomendatsiyi shchodo zabezpechennya yakosti v Yevropeys'komu prostori vyshchoyi osvity* [Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education]. (2015). URL: <http://surl.li/akvty> [In Ukraine]

12. *Stratehiya rozvytku vyshchoyi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky* [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031]: МОН Украйны. URL: <http://surl.li/mpfq> [In Ukraine]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: питання організації освітнього процесу у закладах освіти, методики й технології навчання суспільствознавчих дисциплін у закладах загальної середньої та вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RYABOVOL Liliia Tarasivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Law and Law Enforcement of the Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: issues of organization of the educational process in educational institutions, methods and technologies of teaching social science disciplines in institutions of general secondary and higher education.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2022 р.

УДК 37.014(477)(092) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-59-63

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

ОСВІТНІЙ ЗВ'ЯЗОК «ВЧИТЕЛЬ – УЧЕнь» У РЕФЛЕКСІЯХ НАУКОВЦІВ МИНУЛОГО (ІІ ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах демократичного оновлення національної освіти в Україні, творчого пошуку шляхів і засобів покращення навчально-виховної роботи середньої і вищої школи підвищився інтерес до вивчення та використання прогресивної історико-педагогічної спадщини українських просвітителів. Набувають актуальності дослідження різних аспектів педагогіки співробітництва, яка сприяє встановленню повноцінних міжособистісних взаємовідносин у педагогічних колективах шкіл та закладів вищої освіти. На сучасному етапі розвитку освіти серед різноманітної кількості важливих педагогічних проблем, що потребують уваги є проблема взаємодії учителя й учня, чітке розуміння функцій кожного суб'єкта освітнього процесу та їхньої ролі у діяльності педагога, адже від цього багато в чому залежить власне продуктивність освітнього процесу. Значний інтерес для сучасної педагогіки як у теоретичному, так і в практичному планах, мають історико-педагогічні праці, ідеї науковців минулого, де знаходимо глибоку психологічну інтерпретацію сутності та освітнього зв'язку понять «вчитель» й «учень». Дослідження ряду науковців підтверджують незаперечність твердження, що педагогічна діяльність починається з глибокого розуміння вчителем сутності власних педагогічних дій в умовах цілісної системи роботи. Кожен учитель має бути креативним щодо здійснення ідей. Адже роль учителя в суспільстві надзвичайно вагома, бо саме він, «виросує, виховує, виряджає в життя», несе «в народ світло знань, науки». Вчителі, які досягли рівня творчої індивідуальності, здатні значно ефективніше формувати особистість своїх учнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявність значної кількості теоретико-педагогічних, художньо-публіцистичних праць свідчать про різнобічний інтерес письменників, публіцистів, вчених-педагогів та вчителів до окресленої проблеми. Значна когорта науковців зверталася й звертаються до вивчення педагогічних поглядів

та діяльності мемуаристів, що приділяли значну увагу побудові образу «Я-Учень» та «Я-Вчитель». Так, проблемі підготовки вчителя, були присвячені дисертаційні дослідження С. Білецької, А. Луцюка, К. Юр'євої та інших; аналіз підходів щодо різних аспектів вивчення індивідуальності вчителя представлено в роботах таких учених, як М. Антоненко, Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Бондар, С. Геруль, М. Кодак, В. Лозова, Н. Ничкало, І. Прокопенко, О. Сараєва та інших. Проблеми наявності, ролі та взаємовпливу творчості педагога й учня присвячені праці видатних науковців, зокрема І. Зязюна, В. Паламарчук, О. Пехоти, М. Поташніка, О. Савченко, О. Сухомлинської, С. Сисоевої та багатьох інших.

Мета статті: проаналізувати особливості функціонування системи «Учитель – Учень» в автобіографіях науковців, написаних у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема впливу учителя на становлення особистості юної людини в зв'язку з її актуальністю привертає увагу багатьох дослідників. Теоретичний аналіз соціально-психологічних ситуацій, в яких здійснюється педагогічний вплив, передбачає виокремлення, насамперед, спільноти – вчителів та учнів. Тобто, переважно вивчається вплив учителя на учнів. Повністю сфера педагогічного впливу включає аналіз взаємодій вчителів, дітей, а також вчителів з батьками, дітей із значущими для них дорослими. Вплив учителя, здійснюваний в ході його взаємодії з учнями (на заняттях або поза ними – в процесах навчання та виховання) має низку педагогічних і психологічних функцій – зокрема, створення сприятливих психологічних умов пізнавальної активності учнів, залучення до навчання, збудження інтересу, підтримку емоційного благополуччя дітей та їх здатності до зосередженої роботи, заохочення критичного мислення і творчості, створення атмосфери співпраці (в учнівській спільноті, між педагогом і учнями) тощо. Втім можна відзначити, що неконструктивні впливи

вчителя, зумовлені, зокрема його власними неопрацьованими психологічними проблемами, не тільки не приведуть до бажаної мети, а й загальмують розвиток особистості дитини, заблокують для неї шлях до творчості і самоактуалізації. Особливо це стосується викладачів та студентів. Професійність впливу педагога передбачає його автентичність, внутрішню узгодженість, позитивну Я-концепцію, усвідомлення власних можливостей у контексті взаємин з учнями. Цьому сприяє також володіння педагогом психотехніками педагогічного впливу.

У другій половині XIX – на початку XX ст. в історико-педагогічній науці активізується процес формування наукових шкіл «класичного» («генетичного», «лідерського» та ін.) типу, важливим аспектом яких є наявність освітнього зв'язку «вчитель – учень» [7]. При тому, що вивчення відповідних наукових шкіл має давню історіографічну традицію, базові поняття «вчитель» та «учень», вочевидь, продовжують вживатися в різних значеннях. Так, поряд із твердженнями, що «далеко не всі видатні вчені-викладачі університетів мали школи» [7, с. 315], можна зустріти прямі вказівки на учнів цих дослідників та науковців.

Не ставлячи за мету дати остаточне визначення цих понять, спробуємо проаналізувати особливості образів «Учителя» та «Учня» в автобіографіях істориків, які навчалися та викладали в різних університетах зазначеного періоду.

Зрозуміло, що в автобіографіях учених сюжети освітнього характеру є провідними. Утім, слова «вчитель» та «учень» вживалися більшістю мемуаристів в їхньому прямому значенні, як визначення професії: здебільшого по відношенню до вчителів гімназії, зрідка – до університетських викладачів. Тим не менш, навіть за відсутності прямих вказівок ми можемо говорити про присутність в мемуарних текстах кількох варіантів образів «Учителя» та «Учня»: по-перше, на різних етапах свого життя в цих ролях виступали самі мемуаристи («Я-Учень» та «Я-Вчитель»); по-друге, опис кола спілкування мемуаристів дозволяє виокремити осіб, які перебирали на себе відповідні функції («Учитель» та «Учень»).

Найбільше уваги абсолютно всі мемуаристи приділяли побудові образу «Я-Учень». При цьому дехто з авторів відзначав певні віхи у процесі навчання. Так, І. М. Снегірьов зауважив: «Перехід дитини з батьківського дому, з родинного кола до університету, важлива епоха в житті. Таким уявлявся мені і мій перехід до університетської гімназії...» [12, с. 736]. Утім, головною рисою, яку підкреслювали історики, було прагнення до самоосвіти. Незважаючи на сприятливі (М. П. Драгоманов) або несприятливі

(М. І. Костомаров, М. О. Максимович, С. М. Соловйов), як зазначали самі мемуаристи, умови навчання в училищах, гімназіях, а інколи й в університетах (М. І. Костомаров), вони багато часу проводили за читанням та вивченням мов.

Так, С. М. Соловйов протиставив «поганому навчанню в комерційному училищі» самостійне читання, яке, на його думку, розвивало історичну уяву [13, с. 8–9]. У подальшому, характеризуючи одного зі своїх гімназійних друзів, він зазначав: «у нього не було тієї розвинутості і тієї швидкості в обертанні думки навколо предмету, яких мав я; головна причина цього – моя рання та відносно величезна начитаність» [13, с. 34]. Про визначальну роль самостійного читання писали також у своїх автобіографіях М. Г. Устрялов, М. І. Костомаров, К. М. Бестужев-Рюмін, М. О. Осокін, В. І. Семевський, М. П. Драгоманов. При цьому, у деяких текстах по відношенню до процесу читання звучить слово «пристрасть» [13, с. 8; 14, с. 605].

Крім того, для деякого з мемуаристів важливим було визнання їхніх здібностей. С. М. Соловйов та М. О. Максимович прямо говорять про самолюбство як про одну з провідних рис їхнього характеру. За зізнанням С. М. Соловйова, він на час вступу до гімназії «був надто слабким у математиці», за що вчитель називав його «дурнем» та одного разу поставив на коліна [13, с. 22]. Проте додаткові заняття з математики дозволили йому стати першим учнем у гімназії та навіть здобути славу «генія» [13, с. 33]. М. Г. Устрялов та М. І. Костомаров також відзначають, що вони були серед перших випускників гімназії, а за зізнанням М. О. Максимовича, лише захоплення ботанікою призвело до того, що в старших класах гімназії його успіхи в науках спустилися з найвищого ступеня до вельми доброго [6, с. 324].

Для більшості мемуаристів навчання в університеті стало продовженням процесу самоосвіти. Зокрема, показовим є коротке зауваження М. О. Осокіна: «я не знав ані прогулянок, ані розваг, і три роки суцільно висидів за книжками та науковими працями» [8, с. 671]. При цьому, частину цієї літератури мемуаристи читали в оригіналі. М. І. Костомаров постійно підкреслює, що мав надзвичайно щасливу пам'ять, яка дозволила йому в короткий термін вивчити самостійно французьку, німецьку, італійську, польську, чеську, сербську мови та латину [5, с. 439–449]. Про важливість знання мов також пише С. М. Соловйов: «Я погано розмовляю усіма іноземними мовами, яких знаю чотири: французьку, німецьку, англійську та італійську, крім польської та латини... Чеською я не дуже вільно читаю; однак французька, англійська та

італійська мови для мене рідні за складом, тоді як зовсім чужа німецька, особливо нова...» [13, с. 70].

Відзначимо, що лише М. Г. Устряловим університетська кар'єра розглядалася як щось випадкове: вступ до університету був визначений батьками, а про учену службу він, за його твердженням, не думав навіть після закінчення університету [14, с. 608, 611]. Натомість для багатьох інших університет був омріяною метою [5, с. 474; 6, с. 323]. Утім, напевне, найповніше віру у власне призначення висловив М. О. Максимович: «Мое професорство було не зовнішнім і не випадковим становищем і справою в житті: воно було призначенням моїм та улюбленою мрією з дитинства, осередком та подвигом юнацького життя, моїм самолюбством у змужнілі роки, при якому не було вже місця, ані владолубству, ані іншому подібному любству, як у тому я не раз мав змогу перевірити себе та переконатися сповна...» [6, с. 323].

Другим за популярністю є образ «Учителя», який вплинув на формування особистості мемуариста. На різних етапах життя це були няня або бабуся (С. М. Соловйов, В. Б. Антонович), батько (М. І. Костомаров, В. Б. Антонович, М. П. Драгоманов), гімназійні учителі (М. О. Максимович, М. П. Драгоманов) та університетські викладачі (М. І. Костомаров, М. О. Осокін). Як правило, автори завдячували жінкам релігійно-моральним впливом, батькові – вихованням та початком знайомства з новітньою літературою, учителям та викладачам – поштовхом до наукових занять. В окремих випадках мемуаристи відзначали вирішальну роль тієї чи іншої постаті. Так, М. І. Костомаров, який не побачив гідних педагогічних зразків ані у гімназії, ані на перших курсах навчання у Харківському університеті, пов'язав зміни у своєму духовному житті із лекціями професора М. М. Луніна: «Взагалі лекції цього професора мали на мене величезний вплив і здійснили в моєму духовному житті рішучий поворот: я полюбив історію більш за все і з того часу із запалом поринув у читання та вивчення історичних книг» [5, с. 442].

Утім, для характеристики професорсько-викладацького складу університетів, мемуаристи здебільшого вдаються до створення невеликих за обсягом «мемуарних портретів», в яких коротко фіксують особливості лекційного курсу того чи іншого викладача, його вплив на аудиторію, значно рідше згадують про зовнішній вигляд або певні риси характеру, як правило, зберігаючи «академічну» стриманість. Виключення становить автобіографія С. М. Соловйова, який

притаманна певна різкість суджень. Характеризуючи того чи іншого університетського діяча, С. М. Соловйов змальовував переважно негативний або переважно позитивний «мемуарний портрет». У першому випадку він згадував про позитивні якості того чи іншого персонажу, але більшу частину спогадів присвячував висвітленню недоліків (Д. П. Голохвастов, М. Т. Качановський, І. І. Давидов, С. П. Шевирьов, В. І. Оболенський, М. П. Погодін, М. І. Крилов та ін.). В іншому випадку, навпаки, на противагу кільком недолікам подавалася здебільшого позитивна характеристика (С. Г. Строганов, Д. Л. Крюков, Т. М. Грановський, О. І. Чивилев).

З тексту спогадів зрозуміло, що найбільший вплив на автора мали Д. Л. Крюков та Т. М. Грановський. При цьому автор віддавав перевагу останньому, стиль спілкування та викладання якого він кілька разів характеризує словом «теплота» на противагу «холодності» Д. Л. Крюкова та інших викладачів [13, с. 49–51]. Хоча при всій повазі до Т. М. Грановського, С. М. Соловйов достатньо критично оцінював останнього, закидаючи йому несамостійність поглядів, що, на нашу думку, не дозволило С. М. Соловйову назвати Т. М. Грановського «Вчителем». Вельми показовою є фраза Т. М. Грановського, яку мемуарист навів, описуючи свої перші лекції: «Ми всі вступили на кафедри учнями, а Соловйов вступив вже майстром своєї науки» [13, с. 93].

Відзначимо, що автобіографічний текст С. М. Соловйова є єдиним, в якому слово «Вчитель» вживається не для позначення професії, а у значенні «наставник», щоправда, у негативній конотації. Мова йде про сюжет, пов'язаний із конфліктом С. М. Соловйова та М. П. Погодіна. Згадуючи про реакцію на цей конфлікт з боку громадськості, С. М. Соловйов зауважив: «були й інші... які... сильно голосили проти мене, оминаючи правду моїх наукових думок, міркували, що не годиться мені озброюватися проти вчителя, що це невдячно з мого боку» [13, с. 112]. Хоча М. П. Погодін запрошував молодого ученого до себе, дозволяв користуватися своєю бібліотекою, допомагав із друком перших наукових статей та назвав одним із своїх наступників, на момент написання спогадів С. М. Соловйов не визнавав останнього своїм «Вчителем» [13, с. 86, 89].

Поясненню свого ставлення до М. П. Погодіна С. М. Соловйов присвятив кілька сторінок, вдаючись, як до загальної характеристики свого персонажа (сміливість, але грубість, цинізм, користолубство, честолубство, «моральна неохайність»), так і до опису його конкретних дій по відношенню

до автора. Виходячи у відставку, М. П. Погодін назвав С. М. Соловйова своїм наступником по кафедрі, але згодом висловив бажання повернутися, залишаючи для молодого історика місце ад'юнкта. Саме цим С. М. Соловйов пояснив коливання М. П. Погодіна щодо підтримки його магістерської дисертації: М. П. Погодін оцінив останню як «дуже гарну» магістерську працю, але «цілком незадовільну» «професорську». Цей конфлікт посилювався протистоянням слов'янофілів та західників. Останні підтримали кандидатуру С. М. Соловйова. У подальшому конфлікт став відкритим: М. П. Погодін звинуватив С. М. Соловйова в неповазі, але остаточного розриву не відбулося, і як зазначив мемуарист, він продовжив бувати в М. П. Погодіна вдома [13, с. 54–58, 62, 87–97].

Маючи певну унікальність, автобіографія М. П. Соловйова, водночас, дозволяє звернути увагу на два типові моменти. Поперше, у декількох мемуарних текстах, подібно до автобіографії С. М. Соловйова, за відсутності «Вчителя» вводиться постать «патрона»: для М. Г. Устрялова – це міністр народної освіти граф С. С. Уваров (відзначимо, що прихильники С. Г. Строганова та С. С. Уварова виступають в текстах антагоністами) [14, с. 620, 626–627], для М. О. Максимовича – ректор університету А. А. Прокопович-Антонський [6, с. 328], для М. П. Драгоманова – професор Київського університету В. Я. Шульгін. Так, свого часу В. Я. Шульгін опублікував промову М. П. Драгоманова, яку останній виголосив на банкеті на честь М. І. Пирогова, рекомендував молодого вченого Раді університету як майбутнього кандидата у професори, запропонував відправити його в закордонне відрядження. Утім, у подальшому В. Я. Шульгін став «політичним супротивником» М. П. Драгоманова, що наклало відбиток на відповідні автобіографічні згадки: мемуарист вказує на підтримку з боку професора, але постійно акцентує увагу на розходженнях у поглядах та охолодженні у взаєминах, що особливо посилювалися після захисту магістерської дисертації, основні положення якої «скандалізували» ліберальну частину професури та «образили» консервативну [3, с. 42–46].

Другий момент, який присутній у багатьох автобіографічних текстах – це входження до університетської корпорації переважно через конфлікт. Окрім С. М. Соловйова та М. П. Драгоманова, на цей факт вказують М. І. Костомаров, чия перша дисертація була спалена, а друга не знайшла значної підтримки серед харківських професорів [5, с. 455–461], М. О. Максимович тривалий час читав лекції

замість ректора І. О. Двигубського, працюючи одночасно в ботанічному саду «як український віл на підніжному корму» [6, с. 332–334], а також В. І. Семевський, який центральну частину своїх «Автобіографических набросков» присвятив конфлікту навколо захисту його магістерської дисертації [9, с. 14–38].

Нарешті, що стосується образів «Я-Вчитель» та «Учень», то в автобіографіях, які аналізувалися, вони практично відсутні. Як правило, автори зосереджувалися на описі своєї наукової діяльності та підготовці необхідних лекційних курсів, достатньо коротко фіксуючи особливості спілкування з аудиторією.

Студентство уявлялось професорам достатньо гомогенною масою, яка в різні періоди набувала певних характеристик. Так, на думку С. М. Соловйова, наприкінці 1840-х – на початку 1850-х рр. «поміж молодими людьми укорінилась думка, що університет просякнутий ліберальним духом, що слід ліберальничати, щоб сподобатися професорам; молодь із зацікавленістю, їй притаманній, прагнула до університету, щоб скористатися забороненим плодом, послухати вільних думок; розум їхній був так налаштований, що вони у найзвичайнішій фразі професора намагалися бачити якийсь натяк [13, с. 124–125].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, для науковців-авторів автобіографій найважливішою складовою системи «Учитель – Учень» був образ «Я-Учня». Змальовуючи освіту як автобіографічний факт, мемуаристи основну увагу зосереджували на моменті власного учнівства, яке, на їхню думку, багато в чому було результатом самоосвіти та підтримувалося вірою у власне призначення. «Учитель» виступав у ролі каталізатора, надаючи певного напрямку процесу здобуття «майстерності». Перехід у статус «Майстра» інколи супроводжувався розривом із особою, яка претендувала на роль «Учителя», зокрема, у випадку, коли наставник не міг забезпечити входження учня до університетського середовища через невідповідні моральні або професійні якості. У такому випадку постать учителя заступав «патрон», який фактично легітимізував зміну статусу, засвідчував рівень «майстерності». На цьому етапі «майстерність» підтверджувалася науковими досягненнями та визнанням з боку авторитетних осіб. Постать «Учня» залишилась поза межами автобіографічних текстів, що, скоріш за все, можна пояснити різними причинами: з одного боку тим, що процес формування наукових шкіл тільки розпочинався, і цей феномен не був осмислений мемуаристами; з іншого – історією написання автобіографічних текстів, більшість з яких не були закінчені через різні обставини.

До того ж можна зробити припущення, що особливості бачення системи «Учитель – Учень» у зазначених автобіографічних текстах зумовлені специфікою наукової творчості, що подібно до творчості літературної, є, передусім, результатом індивідуальної роботи.

СПИСОК ДжЕРЕЛ

1. Антонович В.М. Мемуари. Твори. Повне видання. Київ : Друкарня ВУАН, 1932. Т. 1. С. 3–61.
2. Балл Г.О. Категорія культури і особистісне спрямування освіти. Житомир-Київ, 2004. С. 17–26.
3. Драгоманов М.П. Автобиографическая заметка. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. С. 39–68.
4. Драгоманов М.П. Добавление к автобиографической заметке, писанное для господина Leon Sichler в начале февраля 1889 года. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. С. 69–79.
5. Костомаров Н.И. Автобиография. Исторические произведения. Київ, 1989. С. 425–651.
6. Максимович М.А. Автобиография. Киевская старина. Київ, 1904. Т. 86. № 9. С. 322–344.
7. Михальченко С. Школа в науці (історичній). Історіографічний словник. Харків, 2004. С. 307–316.
8. Осокин Н.А. Николай Алексеевич Осокин. Исторический вестник. – 1896. Т. 63, № 2. С. 669–677.
9. Семевский В.И. Автобиографические наброски В.И. Семевского. Голос минувшего. 1917. № 9/10. С. 7–49.
10. Словарь историков Санкт-Петербургского университета (XVIII – XIX вв.) [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://bioslovhist.spbu.ru/history.html>
11. Словарь профессоров и преподавателей Санкт-Петербургского университета (1819 – 1917) [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://bioslovhist.spbu.ru/university.html>
12. Снегирев И.М. Воспоминания И.М. Снегирев. Русский архив. 1866. Вып. 4. Стб. 513–562; Вып. 5. Стб. 735–760.
13. Соловьев С.М. Записки. Мои записки для детей моих, а если можно и для других. Волгоград : Прометей, 1915. 174 с.
14. Устрялов Н.Г. Воспоминания о моей жизни. Москва : Наука, 1880. Т. 17. № 8. С. 603–686.

REFERENCES

1. Antonovych, V.M. (1932). *Memoary* [Memoirs]. Kyiv : Drukarnia VUAN. S. 3–61.
2. Ball, H.O. (2004). *Katehoriia kultury i osobystisne spriamuvannia osvity* [Category of culture and personal direction of education]. Zhytomyr-Kyiv. S. 17–26.
3. Drahomanov, M. P. (1970). *Avtobyohrafycheskaia zametka* [Autobiographical note]. Kyiv : Nauk. dumka. S. 39–68.

4. Drahomanov, M.P. (1970). *Dobavlenye k avtobyohrafycheskoi zametke, pysannoe dlia hospodyna Leon Sichler v nachale fevralia 1889 hoda* [Addendum to the autobiographical note written for Mr. Leon Sichler at the beginning of February 1889 year]. Kyiv : Nauk. dumka. S. 69–79.
5. Kostomarov, N.Y. (1989). *Avtobyohrafyia* [Autobiography]. Kyiv. S. 425–651.
6. Maksymovych, M.A. (1904). *Avtobyohrafyia* [Autobiography]. Kyevskaia staryna. Kyiv. S. 322–344.
7. Mykhalchenko, S. (2004). *Shkola v nauksi (istorychnii)* [School in science (historical)]. *Istoriografichnyi slovnyk*. Kharkiv. S. 307–316.
8. Osokyn, N.A. (1896). *Nikolai Alekseevych Osokyn* [Nikolay Alekseevich Osokin]. *Ystorycheskyi vestnyk*. S. 669–677.
9. Semevskiy, V.Y. (1917). *Avtobyohrafycheskye nabrosky V.Y. Semevskoho* [Autobiographical sketches of V.I. Semevsky]. M. : Nauka. S. 7–49.
10. *Slovar ystorykov Sankt-Peterburshkoho unyversyteta (XVIII – XIX vv.)* [Dictionary of Historians of St. Petersburg University (XVIII – XIX centuries)]. Rezhym dostupa : <http://bioslovhist.spbu.ru/history.html>
11. *Slovar professorov y prepodavatelei Sankt-Peterburshkoho unyversyteta (1819 – 1917)* [Dictionary of professors and teachers of St. Petersburg University (1819 – 1917)]. Rezhym dostupa : <http://bioslovhist.spbu.ru/university.html>
12. Snehyrev, Y.M. (1866). *Vospomynania Y.M. Snehyrev* [Memories of I.M. Snegirev]. Russkyi arkhiv. Vip. 4. Stb. 513–562; Vip. 5. Stb. 735–760.
13. Solovev, S.M. (1915). *Zapysky. Moy zapysky dlia detei moykh, a esly mozno y dlia druykh* [Notes. My notes are for my children, and if possible for others]. Volhohrad : Prometei. 174 s.
14. Ustrialov, N.H. (1880). *Vospomynania o moei zhyznyi* [Memories of my life]. M. : Nauka. S. 603–686.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth’s education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК 37.01/09

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-64-69

ТЕРЕЩУК Андрій Іванович –

доктор педагогічних наук, професор кафедри технологічної освіти

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9404-4722>e-mail: tereshandrey@gmail.com**АБРАМОВА Оксана Віталіївна** –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної та професійної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1802-8274>e-mail: abramova1978oks@gmail.com**ПУЛЯК Ольга Василівна** –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної та професійної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7061-5620>e-mail: olapuliak@gmail.com

НАСКРІЗНІ УМІННЯ ПРИТАМАННІ КЛЮЧОВИМ КОМПЕТЕНТНОСТЯМ: УМОВИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глобальні виклики сьогодення та майбутнього, стрімкий розвиток техніки й технологій, цифровізація усіх сфер суспільства, поява нових професій, – все це висуває нові вимоги до формування «навичок майбутнього» у здобувачів освіти, їхньої успішної самореалізації та працевлаштування. Якщо, на початку XXI століття знання іноземної мови, комп'ютерна грамотність вважалися цінними, то сьогодні такі вміння є мінімально необхідними умовами при працевлаштуванні. Насьогодні, щоб встигати за прискореними темпами розвитку усіх сфер життєдіяльності, успішна людина вмотивована швидко реагувати на зміни, опановувати сучасні знання, оволодівати здатністю інноваційно й критично мислити, швидко набувати цифрові та міждисциплінарні навички тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результатами попередніх досліджень авторів публікації зверталася увага, що в різних галузях поряд із професійними навичками, фундаментальними знаннями («hard skills») є потреба у сформованих, так званих, м'яких навичках («soft skills») [2]. У переліку пріоритетних м'яких навичок, щороку відбуваються ротації, де лідерство виборюють різні навички. Так, Всесвітній економічний форум опублікував перелік найбільш затребуваних з них на 2025 рік: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; розв'язання складних

проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг та контроль; створення технологій та програмування; витривалість, стресостійкість та гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей [9].

Принципи загальноєвропейських засад побудови освітніх стандартів та вимоги до сучасної освіти знайшли відображення у Державному стандарті початкової освіти (2018) та Державному стандарті базової середньої освіти (2020) України, які ґрунтуються на компетентнісному підході, результатах навчання та наскрізних уміннях спільних для усіх компетентностей. Компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі формує усі ключові компетентності, де вони набуваються учнями у власній умотивованій діяльності. Ключові компетентності потрібні всім людям для їх особистого потенціалу та розвитку, зайнятості, соціальної інтеграції та активної громадянської позиції. Вони розвиваються з дитинства в процесі навчання протягом усього життя за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти [10, с. 6-7]. Отже, набуття компетентностей є безперервним і постійним процесом, що характеризується всім спектром особистих, соціальних, економічних та екологічних контекстів [1, с. 50].

Презентуючи Державний стандарт початкової освіти (2018) та розкриваючи засадничі питання реформування української

освіти, тодішня міністерка освіти та науки Лілія Гриневич, посилаючись на міжнародні дослідження Гарвардського та Стенфордського університетів, зазначила, що кар'єрний успіх людини на 85% забезпечується саме м'якими навичками, де даний відсоток є усередненим та може різнитися в залежності від професій [5, с. 6]. М'які навички є співзвучними до формулювання наскрізних умінь Держстандарту, які є притаманними усім ключовим компетентностям. До таких наскрізних умінь належать наступні: 1) читати з розумінням, 2) висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, 3) критично і системно мислити, 4) логічно обґрунтовувати позицію, 5) діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, 6) виявляти ініціативу, 7) конструктивно керувати емоціями, що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших, 8) оцінювати ризики, 9) приймати рішення, 10) розв'язувати проблеми, 11) співпрацювати з іншими [3].

Метою статті є розкриття умов та шляхів формування наскрізних умінь, які притаманні усім ключовим компетентностям у здобувачів та здобувачок освіти на заняттях з технологій (трудового навчання).

Виклад основного матеріалу дослідження. Учителю трудового навчання та технологій поняття «уміння» або «навичка» не є новим чи незвичним. Навчальний матеріал, який готує вчитель до занять з технічних або обслуговуючих видів праці, завжди був націлений на формування в учнів та учениць певних трудових чи організаційних умінь. Технічне або трудове уміння умовно поділяли на прийоми роботи, які вивчали окремо, а потім об'єднували в уміння для виконання певної технологічної операції. Такий процес був предметом тривалих наукових досліджень.

Учені-методисти (Д. Тхоржевський та ін.) приділяли питанням формування умінь значну увагу. У своїх працях, вони спиралися на тогочасні дослідження вчених (С. Мілерян, Д. Ельконін, А. Новіков та ін.) що були спрямовані на визначення структури та етапів утворення/ формування технічного уміння (стійкого динамічного стереотипу) [8].

Однак, згадувані тут технічні або трудові уміння, охоплювали лише вузьку фізіологічну сферу особистості учня і озброювали вчителя трудового навчання певним алгоритмом дій, який і мав відтворити учень. Попри ефективного виконання трудового уміння, за твердженням академіка Дмитра Тхоржевського, по за увагою вчителя залишалася одна із найважливіших якостей особистості вихованця – творчість. Адже учень мусив дотримуватися чітких інструкцій і вказівок вчителя під час виконання трудової операції. Саме це, на думку

вченого, формувало «виконавця» а не «творчо мислячу» особистість.

Формування в учнів трудових або технічних умінь вирізняло трудове навчання у школі серед інших предметів і водночас створювало стійкий стереотип, що воно не можливе без шкільної майстерні та виготовлення виробу. Вчителі трудового навчання, методисти й науковці досить часто виходили з того, що предмет здатен вирішувати завдання, котрі «не виходять» за межі шкільної майстерні. Якщо учень виготовив виріб і він відповідає вимогам, то про що ще можна говорити? Інакше кажучи вчитель трудового навчання надмірно тримався за предметні завдання, і відповідно коло його питань обмежувалося, такими як: збільшення кількості годин, поділ учнів на групи, де дістати матеріал для роботи.

Сьогодні, треба визнати, що у такому вузькому колі питань годі й думати про розвиток предмету й галузі в цілому. Тим більше новий Державний стандарт базової середньої освіти виконати спираючись лише на виготовлення виробу і засвоєння відповідних трудових операцій не можливо.

Усвідомимо головне – мова не йде про відмову від ручної праці, а радше її доповнення завданнями, які випливають з вимог нового стандарту.

Заради об'єктивного погляду, відзначимо – все ж варто врахувати позитивні сторони ремісничої праці, адже це складова вкрай важливого розвитку для учня, особливо якщо вести мову про молодший та середній шкільний вік. Крім того, створюючи реальний продукт, який можна не лише побачити але й оцінити його органолептично, учень опиняється в умовах за яких він «приречений» бути суб'єктом цього процесу. Також, практична навчально-трудова діяльність є показником вмотивованості дитини, – якщо не цікаво або виріб не складає ніякої цінності для школяра – практичного результату у вигляді виробу досягнути неможливо.

Отож, крім збереження позитивних сторін у справі оволодіння учнем технологіями для виготовлення виробу, слід зупинитися на вимогах нового Державного стандарту, виконати які без творчих та цікавих проєктів на уроках трудового навчання майже неможливо. Особливо це зробити складно, якщо триматися лише за практичну роботу та оцінювання її результату – виробу. Це пояснюється тим, що технічні або трудові уміння, які формують в учнів для виготовлення виробу, є тотожними до **твердих навичок**. **М'які ж навички**, нажалі зазвичай, залишаються по за увагою вчителя на уроці трудового навчання, а вони, по суті складають основу освітніх результатів, які є вимогою нового Державного стандарту.

Сучасна освіта покликана віднайти компроміс між передачею спеціальних знань, їх реалізацією і застосуванням, врахуванням аспектів індивідуальних передумов і потреб здобувача освіти та формуванням у нього життєвих навичок орієнтованих на успішність.

Розглянемо більш докладно потенційні можливості технологічної освітньої галузі та однойменного предмету технології у формуванні наскрізних умінь, притаманних усім ключовим компетентностям Нової української школи, як вони визначені Законом України «Про освіту» [4].

Характеристику умінь будемо здійснювати з огляду на особливості предмету технології і відповідні методичні особливості роботи вчителя трудового навчання та технологій [6, с. 152-168], серед яких провідними є наступні:

а) наявність практичної роботи на уроці, виконання якої супроводжується вивченням учнями та ученицями технологій обробки матеріалів – школярі набувають досвіду, який свідчить про те, що виготовлений виріб або результат, який досягнуто на уроці, не є випадковістю, а здійснюється завдяки певним засвоєним прийомам роботи та сформованим умінням за допомоги з боку вчителя;

б) виріб не лише виготовляють але й виконують певні роботи, які передують цьому процесу. Ця частина дозволяє розвивати креативність, винахідливість, творче і технічне мислення, системне та критичне мислення (під час планування технології виготовлення) в учнів та учениць. Вказані уміння не є традиційними для уроків трудового навчання (технологій) і досить зрідка привертають увагу вчителів;

в) у Держстандарті прописані наскрізні уміння, які є його обов'язковою вимогою. І якщо раніше вчитель міг не зважати на ці уміння, а зосереджуватися лише на виробі, який виготовляли учні, то тепер потрібно на вимогу стандарту відслідковувати зазначені уміння, які також закладено у результати навчання (загальні й конкретні та орієнтири для оцінювання). Інструментом для такого відслідковування має бути формувальне оцінювання. Ця особливість пов'язана із Державним стандартом та структурою відповідної освітньої галузі у новій українській школі й не лише технологічної.

Результати навчання, на яких ґрунтується галузь, згруповано у чотири групи: проектування та виготовлення виробу; декоративно-ужиткове мистецтво; ощадливе використання матеріалів; самозарадність в побуті. Цілком очевидно, що характеристику наскрізних умінь необхідно виконувати в межах цих чотирьох груп результатів, які відображено у Стандарті.

1) Уміння читати з розумінням. Уміння читати на уроках технологій можна віднести до усіх чотирьох груп результатів, адже для кожного з них читацька компетентність є необхідною умовою для успішного досягнення як загальних, так і конкретних результатів визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

На уроках технологій під час проектування виробу учневі необхідно засвоїти навички з читання графічних зображень і, звісно, уміння вносити зміни до виготовлених креслеників. Вчитель пояснює учневі, що під час проектування та виготовлення технічних об'єктів досить часто доводиться вносити зміни в конструкцію виробу – ці зміни є закономірним процесом під час конструкторської діяльності.

Під час засвоєння другої групи результатів, учнів навчають не лише виготовляти вироби чи оздоблювати уже готові техніками декоративно-ужиткового мистецтва, але й читати символи і закодовану інформацію у візерунках художнього розпису поверхонь виробів. Ця інформація несе у своєму змістовому наповненні значну культурологічну складову, яка допомагає виховувати в учнів національну ідентичність, усвідомлення власної приналежності до українського народу тощо. Зазначена група результатів має значний потенціал в культурному та національному вихованні школярів.

Уміння читати під час досягнення наступних груп результатів реалізується через здатність учнів розуміти прочитане на схемах, інструкціях, товарних етикетках тощо. І тут мова не лише про процес читання але й про здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання й усвідомлення прочитаного, коли учні та учениці можуть застосовувати набуту інформацію у практичній роботі.

2) Висловлювати власну думку в усній та письмовій формі. Це уміння найбільш повно формується під час роботи з першою групою результатів, коли учнів та учениць навчають проектувати та виготовляти виріб за власним задумом. Цей процес починають з висловлення ідей або творчих пропозицій стосовно майбутнього проекту. Саме тут важливо звернути увагу на уміння учнів та учениць висловлювати власну думку, а не пропонувати їм обрати вже готове рішення з кількох можливих варіантів. Адже, традиційно вчителі мають звичку відразу оцінювати те, що каже учень, а не запрошувати їх до роздумів над пошуком можливих шляхів розв'язку проблеми. Звісно, потрібен час щоб поступово привчати учнів та учениць до висловлювання власної думки чи позиції в ухваленні певного рішення, однак готуючи завдання, вчителю

необхідно завжди залишати місце в обговоренні усіх питань з проектування на варіант відповіді «власне бачення» для кожного учасника й учасниці проекту.

3) Критично та системно мислити. Це уміння доречно формувати під час роботи з усіма групами результатів, і особливо там де доводиться опрацьовувати навчальну інформацію або інформацію, яку доводиться шукати для розв'язання завдань проекту.

У науковій та методичній літературі [7, с. 15-17] під критичним мисленням розуміють стратегію ухвалення вірних рішень, яка ґрунтується на відповідних умовиводах та здатності учнів працювати з інформаційними джерелами.

На уроках технологій вказане уміння можна формувати під час пошуку винахідницьких ідей та їх втілення у виготовленому виробі, як уміння аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях про об'єкт проектування тощо.

4) Логічно обґрунтовувати позицію. Уміння логічно й обґрунтовано висловлювати власну позицію є продовженням у розвитку критичного мислення. Це уміння найбільш доречно формувати у тих випадках коли учні й учениці презентують результати власної проектно-технологічної діяльності. Адже під час підготовки презентації учень розмірковує у якій логічній послідовності слід розкрити й представити весь процес створення проєктованого виробу. Тому вчителю слід звертати увагу на формування в учнів власного ставлення до результату проектно-технологічної діяльності, і зокрема, здатності учнів усвідомлено формулювати висновки по виконаній проектній роботі тощо.

5) Уміння діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей. Найбільш сприятливі умови для формування цього уміння можна віднайти під час використання методів проектування, пошуку нових ідей для вдосконалення конструкції виробу. Тут вчителю слід звернути увагу на уміння учнів та учениць працювати із знайденою інформацією, коли вони вдосконалюють або доповнюють інші творчі ідеї. Тому на уроках технологій під час проектування виробу чи пошуку цікавої теми проекту слід пояснити або показати на різних прикладах як можна використовувати уже існуючі ідеї чи відомі конструкції виробу, що може бути основою для формування добросовісного ставлення до інтелектуальної праці інших людей.

6) Уміння виявляти ініціативу. Вказане уміння стосується психологічних особливостей школярів – адже, є учні та учениці, які виявляють більшу активність та самостійність у роботі, і є ті, які більш повільно усвідомлюють

завдання уроку, зміст визначеної практичної роботи, більш повільно її виконують тощо.

Особливістю уроків технологій, як ми відзначали раніше, є практична робота, виконання якої можливе за умов засвоєння учнем/ученицею відповідних технологічних операцій або технології виготовлення виробу в цілому. Звісно, більшість таких операцій учні виконують за зразком, який відтворює вчитель. Такий підхід значно знижує ініціативність і формує швидше конформізм, ніж самостійність та ініціативність у роботі.

Найбільш відомий підхід, за якого вчитель може виховувати ініціативність в учнів на уроках технологій – це використання інтерактивних методів, особливо у тій частині, де відбувається конструювання процесу створення чогось нового – від творчої ідеї до пошуку форми виробу, добору матеріалів на його виготовлення, обговорення оптимальних витрат у проєкті, його екологічності тощо.

Разом з тим використання інтерактивної технології навчання має відбуватися у розумних межах, адже виявлення ініціативи можливе за умов, якщо вчитель, формуватиме освітнє середовище у якому відповідальність за результати навчання будуть відчувати не лише вчитель але й всі учасники та учасниці проекту. За надмірного використання інтерактивних обговорень або роботи в інтерактивних групах, особиста відповідальність учнів/учениць може значно знижуватися. Сподіватися на розвиток ініціативності у таких умовах – марна справа. Тому, під час організації практичної роботи, вчитель може формувати в учнів й учениць уміння самоконтролю, які, як один з методів роботи, можуть позитивно впливати на розвиток їх ініціативності. Наприклад, під час демонстрації технологічної операції або прийому роботи з обробки деталі виробу, вчитель може вказати як на ознаки правильного виконання операції, так і на ознаки допущених помилок в роботі та варіантів виправлення цих помилок тощо.

7) Решту умінь ми об'єднали в окрему групу, оскільки вони найбільш повно формуються в умовах колективної співпраці, коли учні працюють над спільним проєктом. Це уміння: конструктивно керувати емоціями (що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших), співпрацювати з іншими (робота в команді), приймати обґрунтовані рішення, розв'язувати проблеми.

Вказана група умінь є складною для виявлення кожного з них, оскільки залежить від того наскільки добре вчитель знає учнівський колектив з яким працює. Тут вчителю слід співпрацювати з куратором класу, психологом, а також проводити власні спостереження. Умови, які є найбільш сприятливі для формування таких та подібних умінь, – це

виконання учнівським колективом спільних проєктів, які уможливають формування таких умінь.

У колективному проєкті важливим є визначення спільної мети, яку допомагає сформувати та сформулювати вчитель шляхом інтерактивного обговорення. Особливість спільної мети у колективному проєкті полягає у тому, що досягнути її лише одному учневі не можливо, він може реалізувати лише її частину. А для досягнення всієї спільної мети потрібна участь усіх учасників проєкту, тому необхідно вести переговори, домовлятися, співпрацювати з іншими, разом ухвалювати рішення тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Кожне наскрізне уміння потребує окремої уваги та дослідження з метою розроблення спеціальної методики для його формування в учнів та учениць.

З наведеної вище характеристики, вказані наскрізні уміння потребують спеціальної уваги для їхнього ефективного формування – розробленої методичної системи або системи спеціальних завдань.

Звісно, більшість таких завдань можуть бути розробленими на основі інтерактивних вправ у поєднанні з проєктною діяльністю учнів, яка для уроків трудового навчання (технологій) має усталені етапи проєктування, які сьогодні є загальновідомими. Варто більш конкретно згрупувати наскрізні уміння за цими етапами проєктування з метою їх розподілу у часі – по мірі того, як конструюють та виготовляють виріб або інший продукт, учні та учениці виконують відповідні завдання або здійснюють обговорення питань, що дозволятиме вчителю виявити необхідні м'які навички та знаходити нові шляхи для їх формування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова О., Вдовенко В. Ключові компетентності як інтеграційний чинник у проєктній діяльності. *Наукові записки*. Вип. 201. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: КОД, 2021. С. 49-53. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/issue/archive>
2. Абрамова О., Пуляк О., Терещук А. Формування м'яких навичок у здобувачів освіти через застосування тренінгових технологій. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». № 18(47) 2021. С. 10-28. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/18_47_2021/pedagog/Bulletin_18_47_Pedagogika_Abramova_Puliak_%D0%A2ereshchuk.pdf
3. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya. [za zag. red. N.M. Bibik]. Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 s.

6. Терещук А.І., Гащак В.М., Абрамова О.В., Павич Н.М. Технології. 5-6 клас. Методика організації освітнього середовища: Навчально-методичний посібник. Чернівці: Букрек, 2021. 168 с.

7. Терно С.О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) [посібник для вчителя]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

8. Тхоржевський Д.О. Система трудового навчання. Київ: Радянська школа, 1975. 200 с.

9. Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список. Сайт НУШ. URL: <https://nus.org.ua/news/yakymy-budut-osnovni-10-navychok-u-2025-rotsi-vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-opublikuvav-spysok/>

10. European Commission. (2018). Commission Staff Working Document. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for LifeLong Learning (Council of the European Union, Hrsg.). Brüssel. Verfügbar unter URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014&from=EN>

REFERENCES

1. Abramova, O.V., Vdovenko V. (2021). *Klyuchovi kompetentnosti yak intehratsiynny chynnyk u proyektnyi diyal'nosti* [Key competences as an integration factor in project activity]. *Naukovi zapysky*. Vyp. 201. Seriya: Pedagogichni nauky. Kropyvnyts'kyu.
2. Abramova O., Pulyak O., Tereshchuk A. (2021). *Formuvannya m'yakyykh navychok u zdobuvachiv osvity cherez zastosuvannya treninhovykh tekhnolohiy* [Formation of soft skills in students through the use of training technologies]. *Visnyk pisladyplomnoyi osvity*. Seriya «Pedagogichni nauky».
3. *Derzhavnyy standart bazovoyi seredn'oyi osvity vid 30 veresnya 2020 r.* [State standard of basic secondary education from September 30, 2020].
4. *Zakon Ukrayiny «Pro osvitu»* [Law of Ukraine «On Education»].
5. *Nova ukrayins'ka shkola: poradnyk dlya vchytelya*. (2018). [New Ukrainian school: a guide for teachers]. Kyiv.
6. Tereshchuk, A.I., Hashchak, V.M., Abramova, O.V., Pavych, N.M. (2021). *Tekhnolohiyi. 5-6 klas. Metodyka orhanizatsiyi osviti'oho seredovyshcha: Navchal'no-metodychnyy posibnyk*. [Technologies. Grades 5-6. Methods of organizing the educational environment: Training manual]. Chernivtsi: Bukrek.
7. Terno S.O. (2011). *Teoriya rozvytku krytychnoho myslennya (na prykladi navchannya istoriyi) (posibnyk dlya vchytelya)*. Zaporizhzhya: Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet. [The theory of development of critical thinking (on the example of teaching history) (teacher's manual)].
8. Tkhorzhevs'kyu D.O. (1975). *Systema trudovoho navchannya*. [System of labor training]. Kyiv: Radyans'ka shkola.
9. *Yakymy budut' osnovni 10 navychok u 2025 rotsi – Vsesvitniy ekonomichnyy forum opublikuvav spysok*. [What will be the top 10 skills in 2025 - the World Economic Forum has published a list]. Sayt NUSH.

10. European Commission. (2018). Commission Staff Working Document. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for LifeLong Learning (Council of the European Union, Hrsg.). Brüssel. Verfügbar unter

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТЕРЕЩУК Андрій Іванович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів технологій.

АБРАМОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і методика професійної та загальної середньої освіти; підготовка майбутніх учителів технологій та педагогів професійної освіти.

ПУЛЯК Ольга Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів технологій та педагогів професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TERESHCHUK Andriy Ivanovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Technological Education Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: training of future teachers of technologies.

ABRAMOVA Oksana Vitaliyevna – PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor of the Department of Technology and Professional Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: theory and methodology of professional and general secondary education; training of future technology teachers and vocational education teachers.

PULIAK Olha Vasilivna – PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor of the Department of Technology and Professional Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: training of future technology teachers and vocational education teachers.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2022 р.

УДК 371.134:364

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-69-73

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –

доктор педагогічних наук,
професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Цentrальноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах реформування системи вищої освіти України, її тісному зв'язку з провідними освітніми програмами Європейських країн нагальною є проблема підготовки фахівця, зокрема майбутнього викладача, який зможе бути конкурентоспроможним у професії. За умов змін у сучасному українському суспільстві пріоритетними є питання формування людиною нових життєвих цілей, компетентностей, посилення мобільності та імплементації знань у професійну діяльність. Професійна підготовка майбутніх викладачів, здатних швидко й ефективно адаптуватися до мінливих умов соціуму сьогодні є запорукою якості вищої освіти, важливим чинником її розвитку. Підготовка майбутніх викладачів до професійної діяльності, яка за своєю суттю є творчою, дозволяє розширити діапазон

професійних інтересів фахівців, дає можливість осмислено впроваджувати і перевіряти новаторські пропозиції, сприяє залученню викладачів до внутрішньої перебудови освітнього процесу, що може гарантувати його постійне самовдосконалення, готовність до прийняття педагогічними працівниками інноваційних нововведень.

Саме науково-дослідна діяльність, як один із чинників, сприяє розвитку творчого потенціалу особистості, яка характеризується «високою мотивацією до активної пізнавальної діяльності, розвитку творчих здібностей, досвіду творчої діяльності, характерологічних особливостей особистості» [4, с. 156].

Необхідність володіння методами наукового дослідження, вміннями творчого саморозвитку та вдосконалення власної професійної діяльності неодноразово підкреслювалась у державних документах

(Законі України «Про вищу освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки»).

Так, у Законі України «Про вищу освіту» до основних завдань підготовки фахівців у ВНЗ віднесено: «проведення наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу»; «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності» [5, с. 33].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основами організації науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців різних професійних галузей присвячені праці Н. Гавриша, П. Горкуненко, В. Раєвського, І. Лернера та ін. Питанням організації науково-дослідницької діяльності як вагомій складовій професійної підготовки майбутніх учителів приділяли увагу такі науковці, як І. Драч, В. Загвязинський, Г. Кловак, М. Князян, Т. Сіденко, В. Шевченко, Н. Яковлева та ін. Водночас огляд наукової літератури засвідчив, що система науково-дослідницької роботи майбутніх викладачів потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити основні напрями науково-дослідницької діяльності майбутніх викладачів у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі стратегії освіти в університеті лежить не логіка наукового знання (побудови наукової теорії), що об'єктивно відчужена від людини, а логіка входження людини в світ знання, що узгоджується з логікою процесу пізнання. Згідно із цією логікою, стратегія психолого-педагогічної освіти повинна включати етап загальної орієнтації у досліджуваному явищі, що припускає розгляд його як цілісності, виявлення різних його властивостей, що можливо поки носять зовнішній характер. Після цього настає етап поглиблення через аналіз явища, установлення внутрішніх, сутнісних властивостей.

Найбільш перспективним для цього є створення умов, що сприяють актуалізації творчого педагогічного потенціалу студентів і пробудженню їхньої ініціативи в плані розробки й впровадження власних, інноваційних і експериментальних програм і освітніх технологій. Це і є, на думку Р. Серьожнікової, перехід до активного впровадження методів розвиваючого навчання й розвиваючої освіти [12, с. 310–311].

Для становлення творчої позиції студентів – майбутньому викладачеві у процесі навчання в університеті необхідно пізнати сутність і реалізувати на практиці ті або

інші види педагогічної творчості, оскільки тільки в процесі творчої педагогічної діяльності можливо випробувати, перевірити ті або інші індивідуальні якості.

Творча людина більшою мірою спрямована на синтезування, інтеграцію різних підходів у теорії, практиці, стосовно себе й інших. Саме творча людина здатна в такий спосіб переструктурувати пізнавальний, комунікативний простір, що може зробити відкриття в науці, у собі, у відносинах з людьми і піднятися на більш високий – цілісний – креативний рівень усвідомлення й прийняття ситуації, іншого і себе [12, с. 326].

Більшість науковців пов'язують термін «науково-дослідна діяльність» із терміном «творчість». Так, В. Лазарев і Н. Ставринова про зв'язок творчості і дослідницької роботи говорять наступне: творча діяльність переходить у дослідницьку щоразу, коли фахівець, узагальнюючи свій досвід, впроваджуючи досвід своїх колег або нові технології, свідомо використовує такі методи дослідження, які дають можливість отримати об'єктивні дані про результати його творчої роботи [8, с. 51].

Творчість студента є однією із найважливіших умов становлення майбутнього фахівця. Студент високого рівня розвитку творчості відчуває внутрішню потребу у дослідницькій діяльності. Необхідно зазначити, що творчість має в своїй основі два взаємопов'язаних початки: особистісний та діяльнісний, які можуть розвиватися тільки один через одного. Тому творчість може розглядатися як внутрішня сутнісна властивість діяльності особистості, що виявляється як у діяльності взагалі, так і в конкретних формах. Такою конкретною формою діяльності і є дослідницька діяльність людини.

Зазначимо, що оволодіння науково-дослідною діяльністю виступає першою і головною ціллю підготовки фахівців. Сутність науково-дослідницької діяльності як специфічного виду людської діяльності, характеризується фактором «відкриття» нового знання, яке виникає на основі колишніх знань і досвіду людини, великої уваги у цьому аспекті надається процесу пізнання, який Ю. Пассов розглядає як «основу, що породжує пізнавальну активність студента і викладача» [10, с. 11].

Науково-дослідна діяльність студентів, на думку В. Буряка [1] та П. Підкасистого [11], є вищою формою самостійного навчального пізнання, оскільки воно набуває форм наукового передбачення (студент сам ставить мету та шукає шляхи її вирішення).

О. Малихін науково-дослідницьку роботу студентів визначає як одну з форм організації їх самостійної навчальної діяльності і вбачає в ній комплекс самостійних навчально-

пізнавальних і творчо-дослідницьких дій, спрямованих на виконання науково-дослідницьких завдань, курсових і дипломних (кваліфікаційних) робіт, а також самостійної науково-дослідницької діяльності, не передбаченої навчальним планом для обов'язкового здійснення [9, с. 271].

Досліджуючи навчально-дослідницьку діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань М. Князян наголошує на тому, що навчально-дослідницька діяльність студентів – це «такий вид навчально-пізнавальної роботи творчого характеру, який націлений на пошук, вивчення й пояснення фактів і явищ дійсності з метою набуття й систематизації суб'єктивно нових знань про них. Провідними функціями навчально-дослідницької діяльності, згідно з концепцією проблемно-розвивальної навчання, виступають: забезпечення творчого шляху засвоєння знань, активізація мисленнєвої діяльності студентів, розвиток інтелектуально-пізнавальних мотивів навчання, формування початкового рівня опанування методами дослідницької роботи, удосконалення дослідницьких умінь, творчих здібностей студентів» [7]

До функції науково-дослідної роботи магістрантів сучасні дослідники відносять:

- навчальну (специфікою науково-дослідної діяльності магістранта є її навчальний характер; виконуючи дослідження, магістрант здобуває необхідні методологічні знання та вміння);

- особистісно-розвивальну (у процесі дослідження формуються креативні здібності, науково-педагогічне мислення, вміння бачити проблему, знаходити шляхи її вирішення);

- соціально-компетентнісну (володіння технологією самостійного наукового дослідження та розвинені креативні здібності підвищують професійну компетентність магістранта, рівень відповідності соціальним вимогам) [3, с. 372].

На думку С. Вітвицької, всебічна підготовка студентів до науково-дослідної та науково-педагогічної діяльності передбачає:

- освоєння методів, прийомів і процедур виконання наукової роботи і викладацької роботи;

- здобуття навичок організації наукової та педагогічної діяльності;

- оволодіння комп'ютерними та іншими технічними засобами, що застосовуються в науково-дослідницької діяльності;

- придбання досвіду підготовки публікацій та навчально-методичних розробок [2, с. 134].

Система науково-дослідницької роботи студентів в закладі вищої освіти повинна здійснюватися органічно, поєднуючи два напрями: науково-дослідницьку роботу

студентів під час освітнього процесу та позааудиторну.

У вищій школі система студентської науково-дослідної роботи, яка розгортається за такими напрямами:

- як складова навчального процесу і обов'язкова для всіх студентів навчально-дослідницька робота (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист кваліфікаційних робіт, виконання дослідницьких завдань під час виробничої практики тощо);

- науково-дослідна робота, що виконується у позанавчальний час (робота в наукових гуртках, проблемних групах; участь у наукових конференціях, семінарах; співробітництво у виконанні робіт з держбюджетної тематики; виконання госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів; написання тез наукових доповідей, публікацій тощо; тобто дослідження, виконувани студентами з метою творчого професійного й особистісного саморозвитку);

- організаційно-масові заходи (предметні олімпіади, огляди, конкурси наукових робіт тощо) [6, с. 12–13; 13].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Науково-дослідницька діяльність є засобом підготовки фахівця нового типу та важливою умовою розвитку творчого, ініціативного майбутнього викладача з орієнтацією на постійне пізнання, прагнення до визначення сутності будь-якого явища, пошуку найкращих засобів розв'язання професійних проблем, постійного експериментування, самоаналізу і самооцінки. Участь у науково-дослідницькій діяльності розвиває у майбутніх викладачів рефлексію власних життєвих і професійних потреб та інтересів, яка здійснюється у процесі професійно зорієнтованих дослідницьких завдань, що забезпечує об'єктивність та формує критичне і конструктивне ставлення до себе, допомагає усвідомити свою відповідність вимогам професії і науково-дослідній діяльності, коли майбутній викладач набуває навичок самостійного осмислення, знаходить сенс і шляхи удосконалення себе у цій діяльності. Дослідницька діяльність задовольняє потреби майбутнього викладача у досягненні успіху, самопізнанні, самореалізації, в розумінні змісту своєї діяльності, у системному баченні своїх перспектив.

Зміщення акцентів з викладання на організацію навчання студентів як самостійної систематичної самоосвітньої діяльності, що лише супроводжується і підтримується викладачем, стає одним з найважливіших орієнтирів для обґрунтування змісту підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів,

визначення її стратегічних цілей і орієнтирів. Тому необхідно сприяти посиленню ролі наукової діяльності в професійній підготовці майбутніх викладачів; забезпечувати спільну участь студентів і викладачів у виконанні конкретних науково-дослідних робіт; створювати умови для творчого наукового зростання студентів; стимулювати у них розвиток стійкого професійного інтересу до наукової праці; інтеграції навчальної та науково-дослідної діяльності студентів; інтенсифікації та індивідуалізації освітнього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого вивчення потребує структура готовності студентів до науково-дослідницької роботи, а також більш детальна розробка нових форм, методів і засобів її формування у процесі фахової підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буряк В. К., Кондрашова Л. В. Навчальна науково-дослідницька робота студентів. *Радянська школа*. 1990. № 11. С. 87–91.
2. Вітвицька С. С. Технологія педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти / Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 133–153.
3. Гранічина О. А., Сурикова С. В. Научно-исследовательская работа в системе подготовки магистранта по направлению «Педагогическое образование». *Начальное образование*. 2013. Т. 4. № 1. С. 369–378.
4. Драч І. І. Оцінювання творчого потенціалу студентів вищих навчальних закладів. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* К.: Наук.-метод, центр вищої освіти, 2005. Вип. 41. С. 153–160.
5. Закон України про вищу освіту: станом на 18 вересня 2014 року. Х.: Право, 2014. 164 с.
6. Кловак Г. Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX – XX століття) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 42 с.
7. Князян М. О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. К., 1998. 18 с.
8. Лазарев В. С. Ставринова Н. Н. Критерии и уровни готовности педагога к исследовательской деятельности. *Эксперимент и инновации в школе*. 2008. № 1. С. 8–13.
9. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.
10. Пассов С. Культурологическая модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация. *Иностранные языки*. № 4. С. 9–12.
11. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся. Дидактический анализ

процесса и структуры воспроизведения творчества. М. : Педагогика, 1972. 180 с.

12. Серьожнікова Р. К. Формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в університеті : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Донецьк, 2009. 384 с.

13. Цехмістрова Г. С. Основы научных исследований. К. : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.

REFERENCES

1. Buryak, V. K., Kondrashova, L. V. (1990). *Navchal'na naukovo-doslidnyts'ka robota studentiv* [Educational research work of students]. *Radyans'ka shkola*. № 11. S. 87–91.
2. Vitvyts'ka, S. S. (2005). *Praktykum z pedahohiky vyshchoyi shkoly: navch* [Workshop on Pedagogics of Higher Education]. K. : Tsentr navchal'noyi literatury. S. 133–153.
3. Granichina, O. A., Surikova, S. V. (2013). *Nauchno-issledovatel'skaya robota v sisteme podgotovki magistranta po napravleniyu «Pedagogicheskoye obrazovaniye»* [Research work in the system of training a master student in the direction of «Pedagogical education»]. *Nachal'noye obrazovaniye*. T. 4. № 1. S. 369–378.
4. Drach, I. I. (2005). *Otsinyuvannya tvorchoho potentsialu studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv* [Evaluation of the creative potential of students of higher educational institutions]. *Problemy osvity: nauk.-metod. zb.* K. : Nauk.-metod, tsentr vyshchoyi osvity. Vyp. 41. S. 153–160.
5. *Zakon Ukrayiny pro vyshchu osvitu* (2014) [Law of Ukraine on Higher Education]: stanom na 18 veresnya 2014 roku. KH. : Pravo. 164 s.
6. Klovak, H. T. (2005). *Geneza pidhotovky maybutn'oho vchytelya do doslidnyts'koyi pedahohichnoyi diyal'nosti u vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny (kinets' XIX – XX stolitya)* [Genesis of training future teachers for research pedagogical activity in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (end of the 19th – 20th centuries)] : avtoref. dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.01. Kyiv. 42 s.
7. Knyazyan, M. O. (1998). *Navchal'no-doslidnyts'ka diyal'nist' studentiv yak zasib aktualizatsiyi profesiyno znachushchyykh znan'* [Educational and research activity of students as a means of actualizing professionally significant knowledge] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. K. 18 s.
8. Lazarev, V. S., Stavrinova, N. N. (2006). *Kriterii i urovni gotovnosti budushchego pedagoga k issledovatel'skoy deyatel'nosti* [Criteria and levels of readiness of the future teacher for research activities]. *Pedagogika*. № 2. S. 8–13.
9. Malykhin, O. V. (2009). *Orhanizatsiya samostiyanoi navchal'noyi diyal'nosti studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv: teoretyko-metodolohichnyy aspekt* [Organization of independent educational activities of students of higher pedagogical educational institutions: theoretical and methodological aspect]: monohrafiya. Kryvyi Rih : Vydavnychyy dim. 307 s.
10. Passov, Ye. I. (2002). *Kul'turosoobraznaya model' professional'noy podgotovki uchitelya: filosofiya, sodержaniye, realizatsiya* [Cultural model of professional training of a teacher: philosophy, content, implementation]. *Inozemni movi*. № 4.

11. Pidkasisty, P. I. (1972). *Samostoyatel'naya deyatel'nost' uchaschikhsya. Didakticheskiy analiz protsessa i struktury vosproizvedeniya tvorchestva Independent activity of students* [Independent activity of students. Didactic analysis of the process and structure of reproduction of creativity]. M.: Pedagogika. 180 s.

12. Ser'ozhnikova, R. K. (2009). *Formuvannya tvorchoho pedahohichnoho potentsialu maybutn'oho vykladacha u protsesi profesynoyi pidhotovky v universyteti* [Formation of the creative pedagogical potential of the future teacher in the process of professional training at the university]. Donets'k. 384 s.

13. Tsekhmistrova, H. S. (2003). *Osnovy naukovykh doslidzhen'* [Fundamentals of scientific research]. K.: Vydavnychyy Dim «Slovo». 240 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри

педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК: 378.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-73-78

ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна –

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Ю. Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4276-1396>
e-mail: o.chubrey_chnu@ukr.net

ПІДГІРНА Валентина Никифорівна –

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Ю. Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6188-803X>
e-mail: v.n.pidgirna@chnu.edu.ua

ЄМЧУК Тетяна Володимирівна –

кандидат географічних наук,
доцент кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Ю. Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>
e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

ІЛКУ Вікторія Володимирівна –

вчитель географії Чернівецького багатoproфільного ліцею № 4
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7911-3926>
e-mail: 0956481704v@gmail.com

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Основною метою розвитку системи освіти України є її модернізація цивілізаційних та національних викликів сучасності та майбутніх поколінь. Розбудова інформаційного суспільства, в якому основним капіталом та, наразі, головним

ресурсом економіки стають знання; виникнення глобальної кризи цивілізації, що виявляється в усіх аспектах людського буття; зародження у світовій економіці шостого технологічного укладу та ядром якого є NBIC-технологій. Ці тенденції розвитку цивілізації в XXI ст. спричинили критичні вимоги до національних

освітніх систем щодо формування в юного покоління здатності до ефективної життєдіяльності в світі, якому притаманні: інноваційність, складності, мінливість та суперечність.

Дослідження сучасних аспектів викладання географії в умовах трансформації освіти є актуальним та заслуговує на увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми методології наукового пізнання висвітлено в працях О. Антонова [1], А. Грабовський [2], О. Пехота [3], О. Пометун [6], С. Харченко [8].

Мета дослідження – аналіз сучасних аспектів викладання географії на прикладі науково-педагогічного проекту «Інтелект України» та можливості використання навчально-методичних розробок проекту при викладанні географії в закладах загальної середньої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформи в загальній середній освіті призвели до появи нових нетипових освітніх програм. Більшість цих програм знаходяться на стадії дослідження, але, не зважаючи на це, вони вже активно використовуються та дають перші позитивні результати. Вони вже адаптовані до європейських та дають змогу освітньому процесу запроваджувати новітні технології, охоплюють різні сфери діяльності та сприяють всебічній розвитку дитини. Над кожною із нетипових програм працює ряд фахівців, що включають не лише педагогів та психологів, а й спеціалісти в ІТ сфері для того, щоб покращити якість роботи вчителя та залучити учнів до освоєння сучасних технологій та вмінь.

Всі нетипові освітні програми працюють в межах нормативно-правової бази України, згідно з чинним законодавством. Учні які є учасниками цих програм навчаються за спеціально розробленими навчальними планами. Такі навчальні програми та інші навчальні матеріали мають необхідні грифи Міністерства освіти і науки України та спрямовані на покращення освітнього процесу, запровадження новітніх технологій, дає змогу охопити більше сфер діяльності та дають всебічний розвиток дитини.

Однією із таких програм є всеукраїнський науково-педагогічний проект «Інтелект України» метою якого є упровадження в національний освітній простір системи пошуку, навчання та виховання здібних і обдарованих дітей. Концептуальною метою цього проекту в основній школі є створення передумов для формування соціально зрілої, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, підготовленої до професійного

самовизначення та здатної до самоактуалізації в професійній, соціальній й особистісній сферах. У повному обсязі реалізувати основні ідеї STEM-освіти – провідного тренду модернізації освітніх систем високорозвинених країн.

Цінностями програми є: лідерство; інновації та розвиток (використання провідних вітчизняних та зарубіжних освітніх моделей та технологій); професіоналізм (впровадження спеціальних програм підвищення кваліфікації менеджерів освіти та вчителів); ефективність; патріотизм (формувати такі компетентності, які спонукають бути успішними й щасливими людьми в професійному та особистому житті на Батьківщині); результативність (постійно вдосконалювати та розробляти предмети в такий спосіб, щоб не лише зберегти, а й збільшити інтерес учнів до навчання); творчість (створення умов в навчанні для самоактуалізації та творчої самореалізації особистості).

Основними перевагами проекту є: потужна науково-методична база; професійний авторський склад; єдина масштабована програма в Україні; системний медико-психологічний супровід [7].

Основним завданням в проекті визнано всебічний розвиток дитини, здібностей, компетентностей, талантів і умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості й допитливості. Цілі, що зазначені в проекті можна досягнути через модернізацію початкової освіти в проекті на засадах компетентнісного підходу, основною метою якого є становлення учня. Функціонує система, що розвивається відповідно до основних положень парадигми особистісно зорієнтованої освіти й діяльнісного підходу, зокрема принципів, особистісної, гуманістичної та діяльнісної спрямованості освіти [4].

Враховуючи особливості регіону та індивідуальні освітні потреби учнів, педагогічна рада може ухвалити рішення про введення до освітньої програми закладу інших компонентів, які не передбачені Програмою, зокрема корекційно-розвивального складника для осіб з особливими освітніми потребами, індивідуалізованого складника для учнів, які з об'єктивних причин бажають здобути початкову освіту за дистанційною, екстернатною або сімейною (домашньою) формами здобуття освіти), складника щодо організації освітнього процесу в позаурочний час, у режимі школи повного дня за умов відповідності чинному ДСанПіНу. Означені складники реалізуються в межах наявного фінансування або за рахунок інших коштів, не заборонених законодавством України [5].

Порівнюючи типову освітню програму з географії та програму науково-педагогічного проекту «Інтелект України», варто зазначити, що викладання саме за проектом є більш ефективним у засвоєнні знань через постійне повторення, великий обсяг інформації у більш доступному форматі. Найбільшою перевагою є, те, що в науково-педагогічного проекту «Інтелект України» знайомство з географією починається з першого класу і триває протягом усього навчання, до того ж, в закладі загальної середньої освіти всі дисципліни, починаючи з молодшої школи акцентовані саме на природничому циклі, в якому великий об'єм займає географія.

Вчителю-географу набагато продуктивніше працювати в тих класах, де практикується науково-педагогічний проект «Інтелект України». Це зумовлено тим, що в цих дітей ще в початкових класах розвинене абстрактне, творче та логічне мислення, вони вміють швидко знаходити потрібну інформацію. Дидактичні матеріали, що даються на уроках географії, розвивають у дітей не лише слухову, а й зорову пам'ять, учні візуально запам'ятовують подані моделі або карти і можуть легко їх відтворити, що позитивно впливає на якісне виконання завдань та контролю знань.

Визначено ряд позитивних аспектів викладання географії у науково-педагогічному проекті «Інтелект України». Насамперед, це доступність інформації в досить великому обсязі. Так, учні шостих та сьомих класів володіють інформацією, яку за типовою освітньою програмою з географії, вивчають у другому семестрі восьмих та дев'ятих класів. Кількість інформації в «Інтелекті України» за один урок в середньому дорівнює двом або трьом урокам географії типової шкільної програми. Вчителю не потрібно готувати додатковий мотиваційний матеріал на урок, тому що друкований матеріал, який наявний у дітей, достатньо мотивує їх до отримання нових знань.

Наступна перевага, що допомагає, як учителю, так і учням – це динамічність уроків, під час проведення яких використовуються різні види роботи: практична робота (робота з картами, робота з діаграма, таблицями); один із методів інтерактивного навчання (доповнити речення), що спонукає дитину в нетрадиційній формі, засвоювати якісно матеріал та формувати вміння висловлювати власну думку; контроль знань (тестові технології оцінювання компетентності учнів, тест складається з тестових завдань, які відповідають певним критеріям і статистичним вимогам, і дають змогу диференційно оцінювати знання учня, тому що складаються з різних рівнів складності), що є важливим компонентом

підготовки дітей до екзаменаційних випробувань, існує багато дефініцій тесту, хоча серед усього їх розмаїття нема жодного, який би сприймався всіма дослідниками без заперечень і не супроводжувався внесенням уточнень; узагальнення і систематизація вмінь і навичок (диференційовані задачі).

Робота з діаграмами та таблицями розвиває в дитини професійні та життєві навички компетентності. Відповідно до статті 12 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти. Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.).

Наступним позитивним моментом викладання географії в науково-педагогічному проекті «Інтелект України» є велика кількість наочних і дидактичних матеріалів. В комплект, що отримує дитина для роботи на уроці та вдома входить не лише зошит, а й атлас, карти, матеріали для практичних робіт тощо. Учневі не потрібен підручник, вся інформація знаходиться в робочому зошиті, де учень одразу і знайомиться з новим матеріалом та одночасно може виконувати і роботу на уроці і домашнє завдання. Щодо роботи вчителя, то в нього в комплекті окрім зошита та карт, є

велика контурна карта, яка допомагає дитині краще засвоїти вміння працювати з умовними позначеннями які відповідають темі що розглядається на уроці. На кожен урок учителю дається відео та аудіо-матеріали для проведення практичних робіт, глобуси та зменшені моделі материків тощо.

У відео наявно багато наочності, диктор доступно надає інформацію, в одному відео що тримає від трьох до восьми хвилин, кількість інформації яку в типовій освітній програмі подається за цілий урок. Створенням відео займаються спеціалісти сфери ІТ які використовують велику кількість 3D моделей, наглядне проектування території та зображені наслідків природних катаклізм або інших змін. Також інформаційну звукову подачу тексту виконує професійний диктор, що дає змогу дитині якісно сприймати інформацію. Всі дидактичні посібники та моделі виготовлені із використанням сучасних технологій та з якісних матеріалів, які відповідають стандартам, що дає змогу кращому засвоєнню знань та зацікавленості учнів.

Позитивною рисою навчання дитини в науково-педагогічному проекті «Інтелект України» є те, що після виконання будь-якого контролю знань, учень має таблицю в якій прописано критерії оцінювання відповідного виду роботи. Це надає впевненість учню, що оцінювання відбувається неупереджено та водночас полегшує завдання вчителю, йому не потрібно самому готувати дані критерії.

Останнім часом гостро постає питання соціальної адаптації дітей, які все менше спілкуються між собою та не вміють допомагати один одному. Ця проблема дала поштовх до розробки в проекті, певних тренінгів, які полягають у виконанні завдань у групах, що допомагає учням краще розкритись, не соромитись, вчитись працювати в колективі, відстоювати свою думку, вміти розподіляти завдання між собою, допомагає розкривати творчий потенціал і логічне мислення. Ця методика допомагає побачити вчителю потенціал і можливості навіть дуже сором'язливої дитини.

У науково-педагогічному проекті «Інтелект України» улюбленим видом діяльності учнів є дослідницька робота. Кожній дитині надають матеріали для дослідів, щоб вона могла краще зрозуміти матеріал і спробувати свої власні сили, освоювати елементи інженерії. Учні вміють, за допомогою технічної бази, визначати типи ґрунів, вміст в них гумусу, кількість вологи, сухий залишок. Щодо води, то діти вміють розрізняти органолептичні властивості, напрямок річки, швидкість течії, глибоководність. Вміють користуватись сучасними компасами,

визначати крутість схилу, азимут, напрямок вітру.

За рахунок резерву часу, який розподілено за календарним планом до кожного уроку, учні знайомляться з певними географічними особливостями (географічним образом) окремих країн. Для кращої свідомості та світосприйняття дітей на кожному уроці географії виділено 7 хвилин на вивчення однієї країни. Представлене відео на 4 хвилини, де коротко відбирається ознайомлення з розташуванням країни, площею, символікою, населенням, державною мовою, культурою, столицею, корисними копалинами, визначними місцями. Після короткого відео, в зошиті є опитування на одну сторінку про країну яка вивчалась.

Велике значення надається розкриттю понять екологічна безпека та сталий розвиток, розуміння важливості використання сучасних навігаційних систем для власної безпеки та безпеки інших. Розкривається поняття підприємливості та фінансова грамотність, здобуття навиків та вмінь отримувати й аналізувати інформацію щодо природних і соціальних явищ та процесів із широкого кола джерел географічної інформації.

Часто акцентується увага на оцінюванні значення джерел географічної інформації для життєдіяльності людини; усвідомлення цілісності та неподільності України, вивчаються її регіональні культурні особливості.

Поміж значних переваг впровадження науково-педагогічного проекту «Інтелект України» існує і ряд недоліків. Перед початком роботи з даною програмою в школах потрібно проводити відбір дітей, які по своїм фізичним та психологічним розвитком зможуть в подальшу без жодних перешкод працювати з даним проектом.

Під час роботи із завданнями, які подаються в робочих зошитах з географії спостерігаються не точності в поданні даних для розрахунків, що унеможлиблює подальшу роботу та якісне оцінювання виконаної роботи.

Певним недоліком, є те, що в робочих зошитах з географії для 6-х та 8-х класів подані карти в надто дрібному масштабі, учням важко наносити на карту умовні позначення або виділяти окремі об'єкти. Відео, що пропонується, досить великого об'єму і по тривалості, це іноді унеможлиблює вчасно завантажити або відтворити його на різних пристроях. Значним недоліком є щомісячна оплата за друковані матеріали, що надсилають розробники для проведення уроків, домашніх і контрольних робіт.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проаналізувавши сучасні аспекти викладання географії на прикладі

науково-педагогічного проекту «Інтелект України» варто зазначити, що навчання географії, саме за проектом, є більш ефективним у засвоєнні знань через постійне повторення, великий обсяг інформації у більш доступному форматі. Найбільшою перевагою є, те, що у науково-педагогічного проекту «Інтелект України» знайомство з географією починається з першого класу і триває протягом усього навчання, до того ж, всі дисципліни, починаючи з молодшої школи акцентовані саме на природничому циклі.

Аналізуючи велику низку переваг науково-педагогічного проекту «Інтелект України» визначено, що викладання географії за даною нетиповою програмою дає позитивні результати щодо покращення успішності учнів, якісному та ефективному засвоєнню знань та вмінь. А саме, сприяє розвитку у дітей, за допомогою сучасних технічних засобів, логічного, творчого та інженерного мислення, формує їх життєві компетентності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. Сучасні технології в освіті : Київ, 2015. 16 с.
2. Грабовський А. Інтерактивні технології навчання в підготовці майбутніх вчителів хімії. Шлях освіти. 2007. 108с.
3. Пехота О. Освітні технології : навчально-методичний посібник: Київ: А.С.К., 2004. 256 с.
4. Положення про експериментальний загальноосвітній заклад (наказ МОН України №114 від 20.02.2002 р.; із змін. і доп., внесеними наказом МОН України №1054 від 23.11.2009 р.).
5. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 07 листопада 2017 року № 522
6. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. Пироженко. К.: Видавництво А.С.К., 2017. 192 с.
7. Сайт науково-педагогічного проекту «Інтелект України». Режим доступу: <https://intellect-ukraine.org/>
8. Харченко С. Соціально-педагогічні технології: навчально-методичний посібник. Луганськ : Альмамастер, 2005. 552 с.

REFERENCES

1. Antonova, O. (2015). *Pedahohichni tekhnolohiyi ta yikh klasyfikatsiya yak naukova problema. Suchasni tekhnolohiyi v osviti* [Pedagogical technologies and their classification as a scientific problem. Modern technologies in education]. Kyiv. 16 p.
2. Grabovsky, A. (2007). *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya v pidhotovsi maybutnikh vchyteliv khimiyi* [Interactive learning technologies in the training of future chemistry teachers]. Kyiv. Shlyakh osvity, 108 c.
3. Infantry, O. (2004). *Osvitni tekhnolohiyi : navchal'no-metodychnyy posibnyk* [Educational technologies: teaching aid]. Kyiv: ASK. 256 p.
4. Regulations on the experimental general educational institution (order of the Ministry of

Education and Science of Ukraine №114 of 20.02.2002; as amended and supplemented by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №1054 of 23.11.2009).

5. Regulations on the procedure for carrying out innovative educational activities, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of November 7. 2017 № 522.

6. Pometun, O. (2017). *Interactive learning technologies: Scientific method* [Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya]. Kyiv, Publishing House. 192 p.

7. Site of the scientific and pedagogical project "Intellect of Ukraine". Access mode: <https://intellect-ukraine.org/>

8. Kharchenko, S. (2005). *Socio-pedagogical technologies: a textbook* [Sotsial'no-pedahohichni tekhnolohiyi: navchal'no-metodychnyy posibnyk]. Lugansk: Almamater. 552 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх вчителів географії до професійної діяльності в умовах трансформації освіти.

ПІДГІРНА Валентина Никифорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: освітні інновації, менеджмент туристичного бізнесу, транскордонне регіональне співробітництво.

СМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: інноваційні методи викладання в ЗЗСО.

ІЛКУ Вікторія Володимирівна – вчитель географії Чернівецького багатопрофільного ліцею №4.

Наукові інтереси: сучасні аспекти викладання географії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHUBREI Oleksandra Stepanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Geography and Ecological Management of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: preparation of future geography teachers for professional activity in the conditions of transformation of education.

PIDGIRNA Valentyna Nikiforovna – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Geography and Ecological Management of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Scientific interests: educational innovations, tourism business management, cross-border regional cooperation.

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences of the Chernivtsi

Yuriy Fedkovych National University. Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management.

Scientific interests: innovative teaching methods in institutions of general secondary education.

Ilku Viktoriya Volodymyrivna – is a geography teacher at the Chernivtsi Multidisciplinary Lyceum №4.

Scientific interests: modern aspects of teaching geography.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК: 37.017:502]:[35.075.2:351.759.6-051]

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-78-83

ГОНЧАРУК Віталій Володимирович –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри хімії,
екології та методики їх навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3977-3612>
e-mail: gvitalii1975@gmail.com

ЛЮЛЕНКО Світлана Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри біології та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5898-4511>
e-mail: Lulencoso@gmail.com

ПАРАХНЕНКО Владислав Геннадійович –

викладач-стажист кафедри хімії,
екології та методики їх навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4312-6194>
e-mail: vladparachnenko@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток сучасного суспільства відбувається в умовах глобальної екологічної кризи. Сьогодні потребує фахівців різних галузей, які б могли вирішувати вузькоспеціалізовані технічні завдання, враховуючи екологічний контекст. Особливо це стосується фахівців цивільного захисту, які за професійними обов'язками мають володіти не лише спеціальними знаннями й вміннями, а й розвинутою екологічною культурою.

Підготовка фахівців ДСНС до екологічно виправданої діяльності у професійній сфері, формування в них екологічної культури є одним із шляхів реалізації положень Концепції екологічної освіти України, Національної доктрини розвитку освіти України. Зокрема, в Концепції екологічної освіти України зазначено, що одним із головних важелів у вирішенні екологічних проблем України є підготовка громадян з високим рівнем екологічної свідомості і культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій розкриті у дослідженнях науковців (В. Гора [3], В. Заплатинський [5], М. Козяр [8]) Дослідниками висвітлено особливості системи професійної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій, специфіку підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. Питання вдосконалення підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій розкрито у публікаціях В. Андрієнко [2], О. Євдін [4], М. Коваль [6]. Науковцями запропоновано реформування системи підготовки фахівців у сфері вищої освіти для ДСНС України, модернізаційні аспекти їх підготовки, шляхи удосконалення системи підготовки фахівців сфери цивільного захисту.

Дослідники зазначають, що формування культури безпеки життєдіяльності є кардинальним способом підвищення безпеки та значного зменшення надзвичайних ситуацій.

Проте проблемам екологічної підготовки

майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, формуванню у них екологічної культури присвячено незначну кількість праць науковців. Так, В. Логвиненко [10] висвітлює сучасні засоби формування екологічної культури фахівців цивільного захисту в процесі професійної підготовки, І. Сухара [11] розкриває підходи до формування екологічної культури та екологічної компетентності державних службовців, Л. Юрченко [12] характеризує екологічну культуру в контексті екологічної безпеки.

Однак, залишається недостатньо вивченою проблема екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій.

Мета – розкрити особливості екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, формування у них екологічної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система професійної підготовки фахівців державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) виконує надзвичайно важливу функцію в українському суспільстві, оскільки на території нашої держави наявна достатня кількість наслідків небезпечного виробництва, мають місце регіональні техногенні та природні катастрофи. Стихійні лиха, промислові аварії та катастрофи на транспорті, екологічні наслідки антропогенного впливу на біосферу, застосування у разі військових дій різних видів зброї, створюють ситуації, небезпечні для життя і здоров'я населення.

Виникнення будь-якої надзвичайної ситуації викликається поєднанням дій об'єктивних і суб'єктивних чинників. У Кодексі цивільного захисту України надзвичайна ситуація визначається як обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [7].

Згідно з даними інформаційно-аналітичної довідки про виникнення надзвичайних ситуацій в Україні у 2020 році зареєстровано 116 надзвичайних ситуацій, які відповідно до Національного класифікатора «Класифікатор

надзвичайних ситуацій» ДК 019:2010 поділяються на: техногенного характеру – 47; природного характеру – 64; соціального характеру – 5. У наслідок надзвичайних ситуацій у 2020 році загинуло 170 осіб (з них 26 дітей) та постраждало 305 осіб (з них 46 дітей). За інформацією МОЗ України станом на 01.01.2021 в Україні зареєстровано 1064479 випадків захворювання людей на коронавірус COVID-19, з них 18680 випадків – летальні [1].

Для реалізації державної політики у сфері цивільного захисту в Україні створена єдина державна система цивільного захисту. Одним із завдань якої є навчання населення поведінці та діям при виникненні надзвичайних ситуацій. Останнім часом це завдання не виконується у повному обсязі. Це стосується майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій. За підготовку відповідає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки – Міністерство освіти та науки України.

Згідно з положенням Кодексу цивільного захисту, глава 10, стаття 39 – МОН зобов'язане розробляти та затверджувати навчальні програми з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями та надання домедичної допомоги [7]. Ця програма повинна погоджуватися з Державною службою України з надзвичайної ситуації. Згідно Кодексу цивільного захисту України стандартами професійно-технічної та вищої освіти повинно передбачатися набуття знань у сфері цивільного захисту. Кабінет Міністрів України Постановою №444 від 26 червня 2013 року затвердив «Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях».

Разом з тим існуючий стан справ свідчить про те, що формування у майбутніх фахівців сукупності знань та умінь є недостатнім для забезпечення екобезпеки та безпеки життєдіяльності. Важливо, щоб безпека стала пріоритетною ціллю та внутрішньою потребою окремої людини, колективу та суспільства в цілому. Цього можна досягнути шляхом формування нового світогляду, системи ідеалів і цінностей, норм і традицій безпечної поведінки, тобто становлення цілісної культури безпеки як елемента загальної культури, що дозволяє реалізувати захисну функцію людей.

Необхідною умовою досягнення сформованості культури безпеки життєдіяльності людини є, перш за все, компетентність людей у галузі небезпек і способів захисту від них. Важливими з цієї позиції виявляється, на думку В. Заплатинського, професійна підготовка студентів в умовах закладів вищої освіти,

безперервна освіта, у процесі якої майбутній фахівець повинен не просто навчатися основ безпеки життєдіяльності, а усвідомити необхідність бути частиною системи безпечної життєдіяльності, виховувати в собі культурні основи поведінкової діяльності, тобто сформувати особистісну культуру безпечної життєдіяльності [5, с. 85].

Відповідно в останні роки активізовано поняття «екологічна безпека». Його можна охарактеризувати як процес забезпечення захищеності життєво важливих інтересів не тільки окремої людини, але й усього суспільства в цілому, а також держави й природи від загроз, що створюються антропогенним або природним впливом на навколишнє середовище [13, с. 143].

Технічні досягнення сприяли виникненню комплексу чинників, які торкаються практично всіх аспектів людської діяльності, зокрема здоров'я. Не дивлячись на спроби з боку держави регулювати вплив антропогенних чинників на навколишнє середовище проблеми екологічної безпеки продовжують зростати. Це пов'язано як з перехідним економічним періодом, воєнними діями, у яких перебуває наша країна, так і зі слабкою поінформованістю й досить низьким рівнем знань населення в цій галузі. У повсякденному житті (у транспорті, на виробництві, на дачі, на природі), людина відчуває на собі вплив різноманітних чинників, багато з яких є несприятливими для її здоров'я. Знання про ці чинники, уміння нейтралізувати їх дію – буде сприяти виживанню людини в сучасному світі [9, с. 124].

Вихід з цього становища вбачається у екологічній підготовці майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій.

Екологічна підготовка майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій із високим рівнем екологічних знань, екологічної культури на основі нових критеріїв оцінювання взаємовідносин людського суспільства і природи повинна стати одним з основних важелів у вирішенні надзвичайно актуальних екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Добір змісту екологічної підготовки майбутніх фахівців ДСНС, особливо в системі екологічної безпеки, безпеки життєдіяльності, передбачає певний набір і зміст навчальних дисциплін, з послідовним уведенням екологічних знань для формування екологічних умінь і навичок.

Відтак проблема забезпечення національної безпеки в екологічній сфері набула в нашій державі безпрецедентної ваги. Для її розв'язання необхідно розробити наукові засади екологічної безпеки України, методологію забезпечення її реалізації. Екологічна безпека не може бути забезпечена

лише природоохоронними діями у відриві від соціальних, економічних, політичних і демографічних проблем. Усі вони взаємозалежні, тому розв'язання кожної з них може бути знайдене лише при їхньому спільному розгляді.

Орієнтація сучасної підготовка майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій на задоволення їх освітніх потреб вимагає створення умов, які забезпечуватимуть майбутнім фахівцям досягнення компетентності у професійній діяльності, відповідного рівня екологічної культури, екологічної безпеки, розвитку потреби до творчого застосування набутих знань.

Екологічна культура виступає структурним компонентом базової культури особистості, є невід'ємною складовою професійної культури кожного майбутнього фахівця, котра не успадковується, а формується, усвідомлюється та набувається в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Екологічна культура сприяє виробленню екологічно орієнтованої стратегії життєдіяльності та регулює ставлення до природного довкілля екобезпечними засобами (В. Логвиненко [10], І. Сухара [12], Л. Юрченко [13]).

У нашому розумінні «екологічна культура» – це результат екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, до якого віднесено екологічні знання про особливості взаємодії суспільства і природи, хід природних процесів, вплив на них антропогенних, економічних, воєнних навантажень і несприятливі наслідки такого впливу.

Метою екологічної культури сьогодні є підготовка фахівців, що володіють професійними компетентностями та здатні забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у освітній та виробничій діяльності. Отже, екологічна культура в аспекті екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій має забезпечити формування нового мислення, цілісного знання, практичного вміння, необхідного для прийняття еколого обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави.

Цей процес передбачає не лише формування та набуття екологічних знань про наукові засади взаємодії у системі «суспільство-природа», вмінь і навичок свідомого ставлення до природного середовища, а й відповідних переконань, цінностей, моральних принципів, які спонукають до екологобезпечної життєдіяльності.

Отже, екологічна культура має будуватися на формуванні екоцентричної культури фахівців. Сформованість екологічної культури майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій – це здатність використовувати сукупність знань і вмінь з обраної спеціалізації, базові знання з різних напрямів екологічної підготовки, а також навички самоосвіти, спроможність швидко оновлювати знання, опановувати новітні технології. Такий підхід вимагає впровадження у процес екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій інноваційних освітніх технологій, до яких належать інформаційно-комунікаційні.

Формування екологічної культури майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій має відбуватися шляхом залучення фахівців до активної, творчої діяльності. Такий процес потрібно здійснювати в активній формі, застосовуючи «прямий контакт» з природним середовищем, підбирати такий матеріал, який буде зрозумілим аудиторії і ціннісно нею переосмислений, що сприятиме формуванню соціально ціннісних мотивів у ставленні до природи, розвитку необхідних умінь та навичок взаємодії з природним довкіллям, зростанню рівня екологічної культури загалом.

Екологічна підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, формування у них екологічної культури має відбуватись комплексно із застосуванням усіх форм навчання. Провідною формою навчання є лекція, яка визначає специфіку реалізації всіх інших форм навчання, закладає основи розуміння матеріалу дисципліни та спонукає до подальшої самостійної роботи. Можливим є використання таких видів лекцій, під час яких майбутні фахівці активно залучаються до освітнього процесу. До них належать:

- лекція-бесіда – яку можна реалізувати за допомогою різних прийомів, наприклад, постановка питання аудиторії на початку лекції, яке не стосується контролю знань тощо, а виявлення готовності аудиторії до сприйняття нового матеріалу, відповідно до чого педагог викладає свої міркування; якщо ж аудиторія підготовлена, то викладач може запропонувати спільно розкрити закономірність досліджуваного процесу, його наслідки тощо;

- лекція з розбором конкретних ситуацій, коли ставиться на розгляд актуальна проблема, для якої доцільно використовувати інформативний наочний матеріал;

- лекція-дискусія, коли викладач організовує вільний обмін думками та ін.

Такі види лекцій, в яких здобувач вищої освіти активно включається в освітній процес, найкраще впливають на переконання, ціннісні орієнтації майбутніх фахівців цивільного

захисту та мають значний виховний потенціал. Також доречним є проведення лекторіїв та введення в освітній процес спецсеминарів (або окремих тем в соціально-гуманітарні дисципліни) з основ екологічної культури, екологічної етики, філософії екології.

Підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту передбачає оволодіння способами екологічної діяльності. Вони набуваються в ході виконання лабораторно-практичних робіт, проведення різних дослідів, в написанні рефератів, проходженні стажування, виробничої практики. Щодо організації проведення семінарських і практичних занять сучасними педагогами пропонується цілий спектр форм, серед яких: новітні та інтерактивні види заняття, ділові ігри, мозкові атаки, дискусії, бесіди за круглим столом. Застосування активних методів навчання спонукає не тільки до індивідуальної роботи, а й до діяльності в колективі, яка максимально наближена до умов життя і професійної специфіки.

Особлива увага звертається на проблемне навчання, провідним принципом якого є засвоєння знань через виявлення і розв'язання протиріч об'єкта, який вивчається. Для колективного пошуку рішень пропонується метод мозкової атаки. Ефективними є імітаційні та рольові ігри. Проводячи імітаційні ігри з природоохоронної тематики та збереження природного довкілля, за допомогою дидактичних методів, можна дати уявлення про складний характер конкретних проблем природного середовища. Ігрова ситуація в екологічній підготовці майбутніх фахівців цивільного захисту може враховувати як широкий спектр найрізноманітніших факторів довкілля, так і інтереси, цінності, моделі поведінки, стереотипи конкретних представників суспільства (політиків, науковців, економістів та ін.), рішення та діяльність яких може бути причиною як виникнення екологічних проблем, так і засобом їх розв'язання (В. Заплатинський [5], Є. Литвиновський [9]).

Крім того, екологічна підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту, формування у них екологічної культури має передбачати й безпосередній контакт з природним довкіллям, залучаючи майбутніх фахівців до активної, творчої діяльності.

Отже, екологічна підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту передбачає оволодіння екологічними вміннями й навичками як способами екологічної діяльності, формування екологічної культури. Цього можна досягти педагогічними засобами. З цією метою слід «екологізувати» освітній процес й максимально використовувати активні методи навчання. Таке навчання сформує стійкі

екологічні орієнтації і готовність керуватися принципами і нормами екологічної культури в майбутній професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Проведене дослідження показує важливість системи професійної підготовки фахівців державної служби з надзвичайних ситуацій, оскільки на території нашої держави наявна достатня кількість наслідків небезпечного виробництва, мають місце регіональні техногенні та природні катастрофи. Встановлено потребу в екологічно підготовлених фахівцях державної служби надзвичайних ситуацій. Узгоджено екологічну підготовку майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, екологічну культуру, культуру безпеки життєдіяльності людини та поняття «екологічна безпека». Доведено, що застосуванням інноваційних форм та активних методів навчання з використанням екологічного змісту дисциплін сприяють ефективній екологічній підготовці майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, формуванню у них екологічної культури.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті педагогічних умов екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2017 рік [Електронний ресурс]. Веб-сайт ДСНС. Режим доступу: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanutehnohennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini-za-2017-rik.html>.
2. Андрієнко В. М. Шляхи удосконалення системи підготовки фахівців сфери цивільного захисту. *14-та всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників* : матеріали (Київ, 26–27 вер. 2012 р.). Київ, 2012. С. 91–94.
3. Гора В. А. Особливості системи професійної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2013. No. 14. P. 107–111.
4. Євдін О. М., Хроменков Г. С., Коробкін В. Ф. та ін. Деякі погляди щодо реформування системи підготовки фахівців у сфері вищої освіти для ДСНС України. *Науковий збірник Інституту державного управління у сфері цивільного захисту*. 2016. № 4. С. 39–48.
5. Заплатинський В. М. Аналіз підготовки школярів та студентів з питань безпеки, здоров'я та цивільного захисту в Україні та її зміни у зв'язку з виникненням військових загроз. *Наука і освіта*. 2014. № 7. С. 84–90.
6. Коваль М. С. Концептуальні засади модернізації підготовки фахівців служби цивільного

захисту в закладах вищої освіти ДСНС України. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2019. Вип. 19. С. 139–145.

7. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. №5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №34-35. С. 458.

8. Козяр М. М., Литвин А. В. Особливості підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2017. № 15. С. 199–208.

9. Литвиновський С. Ю. Теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми підготовки фахівців для сфери цивільної безпеки. *Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту* : матеріали II наук.-практ. конф. (Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ : ІДУЦЗ, 2019. С. 124–126.

10. Логвиненко В. М. Сучасні засоби формування екологічної культури фахівців цивільного захисту в процесі професійної підготовки. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку* : матеріали XX всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 жовт. 2018 р.). Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 272–274.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

12. Сухара І. В. Підходи до формування екологічної культури та екологічної компетентності державних службовців. *Інвестиції : практика та досвід*. 2015. № 3. С. 121–126.

13. Юрченко Л.І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки [монографія] К.: Вид. ПАРАПАН, 2008. 296 с.

REFERENCES

1. *Analitychnyi ohliad stanu tekhnogennoi ta pryrodnoi bezpeky v Ukraini za 2017 rik* [Analytical review of the state of man-made and natural safety in Ukraine for 2017] [Elektronnyi resurs]. Veb-sait DSNS. Rezhym dostupu: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanutehnohennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini-za-2017-rik.html>.
2. Andriienko, V. M. (2012). *Shliakhy udoskonalennia systemy pidhotovky fakhivtsiv sfery tsyvilnoho zakhystu* [Ways to improve the system of training specialists in the field of civil protection]. *14-ta vseukr. nauk.-prakt. konf. riaturalnykh* : materialy (Kyiv, 26–27 ver. 2012 r.). 91–94.
3. Hora, V. A. (2013). *Osoblyvosti systemy profesiinoi pidhotovky kursantiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii* [Peculiarities of the system of professional training of cadets in higher educational institutions of the State Emergency Service of Ukraine]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and*

Psychology. 14. 107–111.

4. Yevdin O. M., Khromenkov H. Ye., Korobkin V. F. ta in. (2016). *Deiaki pohliady shchodo reformuvannya systemy pidhotovky fakhivtsiv u sferi vyshchoi osvity dlia DSNS Ukrainy* [Some views on reforming the system of training specialists in the field of higher education for the State Emergency Service of Ukraine]. *Naukovyi zbirnyk Instytutu derzhavnoho upravlinnia u sferi tsyvilnoho zakhystu*. 4. 39–48.

5. Zaplatynskyi, V. M. (2014). *Analiz pidhotovky shkolariv ta studentiv z pytan bezpeky, zdorov'ia ta tsyvilnoho zakhystu v Ukraini ta yii zminy u zv'iazku z vynyknenniam viiskovykh zahroz* [Analysis of the training of schoolchildren and students in matters of safety, health and civil defense in Ukraine and its changes in connection with the emergence of military threats]. *Nauka i osvita*. 7. 84–90.

6. Koval, M. S. (2019). *Kontseptualni zasady modernizatsii pidhotovky fakhivtsiv sluzhby tsyvilnoho zakhystu v zakladakh vyshchoi osvity DSNS Ukrainy* [Conceptual principles of modernization of training of civil protection service specialists in higher education institutions of the State Emergency Service of Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti*. 19. 139–145.

7. *Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy* (2013). [Civil Protection Code of Ukraine]: *Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 r. №5403-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 34–35. 458.

8. Koziar, M. M., Lytvyn, A. V. (2017). *Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do diialnosti v nadzvychainykh sytuatsiakh* [Peculiarities of training of civil defense specialists for activities in emergency situations]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti*. 15. 199–208.

9. Lytvynovskyi, Ye. Yu. (2019). *Teoretychnyi analiz naukovykh doslidzhen z problemy pidhotovky fakhivtsiv dlia sfery tsyvilnoi bezpeky* [Theoretical analysis of scientific research on the problem of training specialists for the field of civil security]. *Naukove zabezpechennia osvithoi diialnosti u sferi tsyvilnoho zakhystu* : materialy II nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 16 trav. 2019 r.). Kyiv. 124–126.

10. Lohvynenko, V. M. (2018). *Suchasni zasoby formuvannya ekolohichnoi kultury fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu v protsesi profesiinoi pidhotovky* [Modern means of forming the environmental culture of civil protection specialists in the process of professional training]. *Suchasnyi stan tsyvilnoho zakhystu Ukrainy ta perspektyny rozvytku* : materialy KhKh vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 9–10 zhovt. 2018 r.). Kyiv. 272–274.

11. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.gov.ua>.

12. Sukhara, I. V. (2015). *Pidkhody do formuvannya ekolohichnoi kultury ta ekolohichnoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv* [Approaches to the formation of environmental culture and environmental competence of civil servants]. *Investytsii : praktyka ta dosvid*. 3. 121–126.

13. Yurchenko, L.I. (2008). *Ekolohichna kultura v konteksti ekolohichnoi bezpeky* [Environmental culture in the context of environmental safety]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОНЧАРУК Віталій Володимирович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: екологічна підготовка майбутніх фахівців.

ЛЮЛЕНКО Світлана Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри біології та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: екологічна підготовка майбутніх фахівців.

ПАРАХНЕНКО Владислав Геннадійович –

викладач-стажист кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: екологічна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HONCHARUK Vitaliy Volodymyrovych –

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; Senior Lecturer of the Department of chemistry, ecology and methods of their teaching.

Scientific interests: environmental training of future specialists.

LIULENKO Svetlana Oleksandrivna – PhD

(Candidate of Pedagogical Sciences), associate professor, Department of Biology and Methods of its Training, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: environmental training of future specialists.

PARAKHNENKO Vladyslav Gennadiyovych –

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; Lecturer-trainee of the Department of chemistry, ecology and methods of their teaching.

Scientific interests: environmental training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2022 р.

УДК 78.1:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-84-90

ГОРЯЧОК Інна Владиславівна –кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету.
Хмельницький, Україна.ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6065-1775>email: _goria_@ukr.net**ВОЙТАЛЮК Світлана Василівна**викладач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету.
Хмельницький, Україна.ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1436-2726>email: govzan@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ПОЛОНІСТІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний навчальний процес характеризується різноманітними інноваційними педагогічними технологіями, які спрямовані на реалізацію мети, завдань освіти і заслуговують на увагу викладачів у закладах вищої освіти. Інформаційно-комунікаційні технології є надзвичайно ефективними у викладанні гуманітарних дисциплін, адже однією з потреб сучасного суспільства є вміння знаходити потрібну інформацію і застосовувати її.

На сьогодні все очевиднішим стає те, що традиційна освіта, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Очевидним стає пошук нових інноваційних шляхів здійснення розвитку студента. Інноваційні педагогічні технології забезпечують умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку. Уведення інноваційних технологій, перелаштування педагогів на впровадження і застосування інноваційних методів, систем на заняттях є необхідним у сучасних умовах.

Сучасному суспільству потрібна компетентна молода особистість, здатна брати активну участь у розвитку економіки, науки, культури. Тому сьогодні у вищій освіті на перший план висувається завдання створення сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей студентів, задоволення їхніх інтересів та потреб, розвитку навчально-пізнавальної активності та творчої самостійності.

Інформаційно-комунікаційна компетентність є однією з ключових компетентностей сучасної освіченої особистості. Педагогічні працівники, завдання яких полягає у навчанні та вихованні молодих громадян інформаційного суспільства, з одного

боку, самі повинні відповідати критеріям нової інформаційної особистості, а з іншого – повинні володіти інноваційними технологічними інструментами і застосовувати їх у своїй професійній діяльності. Крім того, формування і розвиток інших базових компетентностей – соціально-політичної, комунікативної, соціокультурної, компетенції безперервної освіти – також неможливо здійснити в сучасних умовах без оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями [8]. Актуальність нашої роботи зумовлена передусім необхідністю розширення, удосконалення форм новітніх інформаційних технологій у процесі вивчення філологічних дисциплін студентами-полоністами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сфера застосування ІКТ в освіті є предметом розгляду багатьох науковців. Проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес досліджувалась у працях Б. Беседіна, А. Веліховської, М. Голована, Ю. Горюшка, В. Дровозюк, М. Жалдака, Т. Зайцевої, В. Ключка, Н. Кульчицької, К. Ламонової, Ю. Лютюк, Н. Морзе, А. Олійника, К. Осенкова, А. Пенькова, С. Ракова, Ю. Рамського, В. Розумовського, Є. Смирнової, В. Чирко, В. Шавальнової. Можливостям застосування ІКТ для підвищення ефективності організації навчального процесу присвячені дослідження В. Бикова, Ю. Дорошенка, М. Жалдака, І. Журавльової, В. Сергієнка, О. Єльнікової, Л. Калініної, В. Руденка та інших.

Мета статті – дослідити теоретичні й практичні засади можливостей ІКТ, які можуть бути використані у процесі викладання філологічних дисциплін для студентів-полоністів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційно-комунікаційні технології – технології організації навчального

процесу з використанням новітніх електронних засобів навчання, зокрема комп'ютерів, що спрямовані на заохочення та мотивацію студентів до навчання, отримання необхідних знань і подальшої освіти та самоосвіти [3].

На думку дослідників вирішальним фактором якісного успішного використання ІКТ у навчальному процесі є готовність і здатність викладачів упроваджувати ІКТ у навчальний процес, засвоювати засоби ІКТ і відповідні методики їхнього використання в навчальному процесі. Під інформаційно-комунікаційними технологіями розуміють сукупність методів та технічних засобів, які використовуються для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання й використання інформації [3].

Науковці стверджують, що на основі поєднання традиційних педагогічних технологій та ІКТ навчання вдається значно ефективніше розвинути і примножити природні здібності людини. Використання цих технологій у процесі навчання створює додаткові умови і спричинює появу нових цілей та оновлення змісту освіти, дозволяє досягти якісно більш високих нових і додаткових результатів навчальної діяльності, забезпечити для кожного студента формування і розвиток його власної освітньої траєкторії [3].

Дослідник А. Гуржій зазначає, що під поняттям ІК компетентності варто розуміти «доведену здатність працювати індивідуально або колективно, використовуючи інструменти, ресурси, процеси та системи, які відповідають за доступ та оцінювання інформації, отриманої через будь-які медіа ресурси, й використовувати таку інформацію для розв'язання проблем, спілкування, створення інформованих рішень, продуктів і систем, а також для отримання нових знань» [1, с. 39].

Можна виділити наступні позитивні чинники ІКТ, що підвищують ефективність навчання студентів: індивідуалізація та диференціація навчання, підвищення активності учасників освітнього процесу, допомога в інтенсифікації навчального процесу, підвищення мотивації навчання, створюють умови для самостійної роботи, сприяють формуванню самооцінки в студентів, створюють комфортне середовище навчання.

Впровадження інноваційних моделей навчального процесу передбачає вміння викладачів користуватися засобами новітніх інформаційних технологій. Структурна побудова заняття з використанням ІКТ змінює саму суть навчального процесу, занурюючи його в спілкування, де ролі викладача і студента врівноважені: обидва працюють для того, щоб навчатися, ділитися своїми знаннями, досягненнями свого життєвого досвіду.

Важливим тут є не те, як багато студенти знають, а як вони дізналися і що робитимуть зі своїми знаннями.

Інформаційно-комунікаційні технології використовуються з метою досягнення таких педагогічних цілей як розвиток особистості студентів, реалізація соціального замовлення, що зумовлене інформаційним суспільством, інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його якості.

Головні дидактичні функції, які реалізуються за допомогою ІКТ у процесі викладання філологічних дисциплін для студентів-полоністів, це:

- пізнавальна (використовуючи комп'ютерні технології та Інтернет, можна отримати будь-яку необхідну інформацію, як ту, що зберігається на жорсткому диску власної комп'ютерної бази, так і розміщену на дисках CD-ROM чи відповідних сторінках Інтернету);

- розвивальна (робота з різноманітними комп'ютерними програмами, крім активізації літературних можливостей особистості, сприяє розвитку таких необхідних пізнавальних процесів, як сприйняття, логічного мислення, пам'яті, уваги);

- дослідницька (у студентів з'являється можливість узяти участь у роботі літературних пошукових груп, Інтернет-конкурсах; виконувати творчі роботи різних видів, створювати власні творчі проекти, розробляти доповіді, реферати, презентації, публікації, дослідити певні проблемні питання);

- комунікативна (під час обміну інформацією між студентами створюється певна віртуальна єдність, у всіх є реальна можливість увійти на сайти популярних сучасних митців; вони мають можливість зіставити різні погляди, давати їм оцінку, формувати свої позиції) [4, с. 112].

Для реалізації мети нашого дослідження варто зробити огляд найпопулярніших інформаційно-комунікативних технологій, які використовуємо у процесі вивчення філологічних дисциплін студентами – полоністами. «Історія польської літератури» є складовою частиною дисциплін філологічного циклу нормативного блоку. Її вивчення передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців-полоністів. Основна мета курсу: вивчення літературного процесу у найвизначніших персоналіях, найкращих творах і провідних художніх напрямках. Тому пропонуємо лекції і монографічні, і оглядові супроводжувати презентаціями. Наприклад, аналіз життєвого і творчого шляху Адама Міцкевича, Владислава Реймонта, Яна Кохановського, Тадеуша Ружевича та інших митців польської літератури супроводжувалися презентаціями, також було завантажено

відеоматеріали про життя і творчість цих письменників. Щоб створити яскраву презентацію та ефективно і структуровано надати інформацію студентам на лекційному занятті, можна скористатися різноманітними ресурсами:

Prezi – це хмарний сервіс для створення інтерактивних презентацій у режимі онлайн. Він допомагає візуалізувати контент через використання медіафайлів, векторної та іншої графіки. Особливістю сервісу є послайдові переходи і система масштабування [6]. Серед переваг Prezi можна виділити можливість спільної роботи над проектом декількома користувачами, публікацію готової презентації в блозі або на сайті, збереження презентації для автономного показу без використання інтернету.

Сьогодні є найпопулярніша альтернатива Power Point.– презентація, створена в хмарному сервісі Google Docs — просте і зручне рішення для тих, у кого немає офісних пакетів. Всі потрібні інструменти завжди під рукою, а перевагою буде можливість ділитися проміжними результатами з колегами та слухачами, обговорювати деталі проекту в режимі онлайн, зберігати презентації у віртуальному файл-менеджері. Готові презентації завантажуються, як у форматі PDF (потім їх зручно роздрукувати), так і в форматі PPTX, який підходить для Power Point. Тут доступні основні функції з оформлення презентацій, кілька шаблонів дизайну, різноманітні шрифти, анімаційні ефекти та інші виразні інструменти [6]. Цим ресурсом послуговуються студенти-полоністи для реалізації індивідуальних проектів з навчальної дисципліни «Лінгвокраїнознавство».

Haiku Deck – це максимально спрощений ресурс для швидкого створення барвистих презентацій. Ви запускаєте редактор і відразу ж починаєте вставляти свої заголовки, зображення і тексти на слайди. Користувачі, які звикли робити презентації в Power Point, відчують повне полегшення, коли запускають Haiku Deck. З його допомогою дуже просто оформити слайд [6]. Незважаючи на всю свою простоту і обмежені можливості, безкоштовна версія Haiku Deck надає всі необхідні функції, включаючи вибір тем оформлення, фонові зображення, якісні шаблони, різні типи заголовків, вставку тексту, графіків і діаграм [6].

Ще один цікавий онлайн-сервіс – BrainFlips <http://www.brainflips.com/> – онлайн сервіс для створення карток [5]. За допомогою цього сервісу можна виготовити картки по предмету викладання і відразу почати працювати з ними. Картки-завдання об'єднуються в колоди. У картку можна додати відео, аудіо або фото для того, щоб включити

всі канали сприйняття інформації. Сервіс англійською мовою, але підтримує кирилицю. Назви груп, карток, колод карток і описів лише англійською мовою. Для початку роботи необхідно зареєструватися. У процесі вивчення філологічних дисциплін, зокрема у навчальному курсі «Морфологія польської мови», для студентів-полоністів використовувалися завдання, створені у цьому сервісі до наступних тем: «Zaimek jako część mowy, klasyfikacja i odmiana zaimków. Krótkie i długie formy zaimków», «Przymiotnik: odmiana przymiotników, typu przymiotników, stopniowanie przymiotników», «Czasownik jako część mowy. Czas, osoba, tryb, strona, przechodność, aspekt, rodzaj, liczba czasowników w języku polskim».

Також для наочності матеріалу, як на лекції, так і на практичному занятті може бути створення інтелект-карт. Інтелект-карти – це природний продукт діяльності нашого мозку. Складаючи такі карти, ми графічно відображаємо процес нашого мислення. Картки пам'яті є дуже потужним інструментом для вивільнення потенціалу, прихованого в мозку.

Найбільш відомі програми для створення інтелект-карт:

- Coggle (coggle.it) – умовно безкоштовний online додаток для створення і спільного використання mindmaps. Інтерфейс – лаконічний, але разом із тим наявний функціонал дозволяє зробити процес створення карти неймовірно легким та сутнісним, також підтримується використання графічних зображень, «колірне колесо» дозволяє обрати вподобаний колір для відображення; присутня можливість перегляду історії документа (повернення до попередньої версії карти за потреби). Важливим аспектом є те, що під час представлення вже готової роботи (режим презентації) можна згортати та розгортати гілки, визначаючи тим самим об'єм інформації, що пропонується слухачам. Створені mindmaps в програмі Coggle, можуть експортуватися в форматі PNG або PDF[6].

- Bubble.us (bubble.us) є простим у використанні програмним забезпеченням для створення mindmaps в режимі online. Цей додаток дозволяє створювати когнітивні графічні карти і експортувати їх в форматі HTML чи зображень. Інтерфейс програми виглядає більш наповнено (програма створена з використанням flash), ніж у MindNode і Coggle, проте завдання, які вирішує цей додаток (версія вільного використання) дещо обмежені у порівнянні з раніше зазначеними (можна створити і зберегти одночасно лише три карти). Незаперечною перевагою bubble.us є можливість побудови довільних зв'язків між елементами карти, що дозволяє відобразити логічність та складність mindmaps. Побудована в середовищі Bubble.us карта може бути надана у

користування кільком користувачам для обговорення, спільного редагування тощо[6].

- MAPMYself (Mapul) (www.mapul.com) є online сервісом для майндмепінгу, що вирізняється поміж інших виглядом карт, що виглядають як намальовані від руки. Як і MindMeister, сервіс Mapul працює на основі щомісячної підписки. Обмеження безкоштовної версії накладає свій відбиток на кінцевий результат – карти виглядають не дуже привабливо та змістовний їх компонент зазвичай виглядає сучасно. Корисною його функцією є можливість демонстрації карти у вигляді презентації.

- WiseMapping (www.wisemapping.com) є безкоштовним online додатком для створення когнітивних графічних карт, що використовує такі технології як HTML 5.0 і SVG. Програмою можна користуватися на сайті розробників, а можна скачати відкритий код програми і встановити її на власний веб-сервер. Варто відзначити приємний дизайн інтерфейсу сервісу, широкий спектр функцій для роботи за технологією майндмепінгу, можливість працювати на різних пристроях у будь-якому місці.

- Mind42 (mind42.com) – безкоштовний online сервіс для когнітивного картування. Інтерфейс програми – без особливих надмірностей, багатий набір елементів контенту, функція згортання та розгортання контенту карти. Сервіс дає можливість спільного редагування файлів в реальному часі з використанням Google Talk, також інтегрований пошук за зображеннями Google, Yahoo, Flickr. Корисною функцією є статистика про опубліковані вами карти (число переглядів, коментарів).

- MindMup (www.mindmup.com) – online сервіс, що добре інтегрується з веб-інтерфейсом Google Drive, де створені карти зберігаються автоматично, інтерфейс – простий, інтуїтивно зрозумілий з іконками для більш зручної роботи на сенсорних пристроях. Особливістю є можливість створювати SVG-зображення, проекти документів шляхом експорту з заголовками заміток в текстовий документ (включаючи Word / Google Writer) [6].

Скрайб – презентації є ефективним засобом для візуалізації інформації студента. Під час створення скрайб-презентації викладачу необхідно перш за все визначити тему та етап заняття, на якому слід її презентувати. Найефективнішим є використання скрайбінгу під час вивчення нової теми. Так студенти зацікавляться різноманітними графічними образами, що пов'язані безпосередньо з новим навчальним матеріалом, запам'ятають основні поняття та терміни. Це стане чудовим стартом для набуття

нових знань, умінь та навичок. Використовувати скрайбінг можна і як домашнє завдання. Для цього необхідно забезпечити доступ до презентації (на сайті / каналі YouTube, через мережу Інтернет та ін.). Педагог може скласти список запитань зі скрайб-презентації, які на наступному занятті обговорюють разом із класом. Таким чином, кожен може переглянути скрайб самостійно, якщо незрозуміло з першого разу. Під час перегляду скрайб-презентації (відео) студенти обговорюють отриману інформацію (факти), з'ясовуючи, які образи зрозумілі (незрозумілі). Для ефективного засвоєння студентами-полоністами дисципліни «Польська література в системі мистецтв» пропонуємо створення скрайбінгу за художніми методами «Польський романтизм», «Польський реалізм» та інші. Для його створення можна користуватися такими сервісами:

- GoAnimate – дозволяє перетворити презентацію на мультиплікаційний фільм. Кожен елемент має стандартні налаштування (колір, розмір) та індивідуальні (настрій персонажа, декомпозиція фону). Сервер пропонує велику колекцію дій з персонажами, у разі виникнення проблем можна користуватися підказками [5].

- PowToon – вся анімація створюється від слайда до слайда. Робоча область має кнопки управління, часову шкалу, вікно попереднього перегляду, список слайдів і перемикач вибору елементів [5].

- Wideo – дозволяє додавати в презентацію зображення, персонажі, текст та музику [5].

- Moovly – один із найпростіших інструментів для виготовлення анімованих презентацій, багато елементів промальовується за допомогою ручки. Цей сервер дає можливість безкоштовно створювати необмежену кількість презентацій тривалістю близько 10 хв [5].

Зазначимо, що матеріал для зорової пам'яті дає змогу швидше і глибше опанувати тему. Приміром, на лекції з польської літератури часто застосовуються робота з ілюстраціями та екранізаціями творів. Стало звичним використовувати статичні презентації. Польську літературу та мову можна вчити через відеопрезентації, відеоролики, буктрейлери, комікси.

Буктрейлер – це відеоролик про книгу чи певний твір, в якому в художній формі цікаво та насичено подається ключова ідея, спонукаючи до прочитання повної версії. Це свого роду рекламний хід, який привертає увагу до тексту через залучення візуальних засобів. Для роботи з відео потрібно вибрати програму. Для початківців можна використовувати програму Windows Movie Maker. Ця програма є на всіх ПК, так як

входить в пакет Microsoft Windows. Програма Movie Maker здатна брати і обробляти відеофайли з цифрової відеокамери, створювати із зображень слайд-шоу, додавати до відео заготовки, титри, звук, вирізати необхідні фрагменти і склеювати їх, створюючи при цьому ефектні переходи від фрагмента до фрагмента. Широко використовується для створення кліпів, відеопрезентацій та обробки аматорського відео. На самостійну роботу студентам-полоністам було запропоновано створення буктрейлерів із історії польської літератури ХХ ст. на вибір.

Для практичних занять з «Практичного курсу польської мови», «Фонетики, морфології, лексикології та фразеології польської мови» ми можемо використовувати різноманітні платформи для створення вікторин, практичних завдань та карток з дидактичними завданнями.

- LearningApps.org – онлайн-сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи. Він є конструктором для розробки різноманітних завдань з різних предметних галузей для використання і на уроках, і позаурочний час, і для малечі, і для студентів. Сервіс Learningapps є додатком Web 2.0 для підтримки освітніх процесів у навчальних закладах різних типів. Конструктор Learningapps призначений для розробки, зберігання інтерактивних завдань з різних предметних дисциплін, за допомогою яких учні можуть перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі, що сприяє формуванню їх пізнавального інтересу. Сервіс Learningapps надає можливість отримання коду для того, щоб інтерактивні завдання були розміщені на сторінки сайтів або блогів викладачів і студентів. Власний досвід застосування Learning Apps в освітньому процесі ЗВО дає нам підстави стверджувати, що означене навчальне середовище сприяє формуванню у студентів навичок ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій, уміння працювати в групах, стимулює розвиток інтересу до навчання, виховує відповідальність за індивідуальні навички та спільні результати діяльності [7].

Розроблено за допомогою програми Learning apps для студентів-полоністів різні тренувальні вправи, де послідовно задаються питання, на які передбачено одну або кілька правильних відповідей. Існує режим, у якому перехід до наступного питання відбуватиметься лише після правильної відповіді на попереднє. Питання та варіанти відповідей можуть містити різноманітні мультимедійні елементи. До прикладу ефективними виявилися завдання до тем: «Końcówki w mianowniku liczby mnogiej rodzaju męskoosobowego», «Odmiana zaimków osobowych», « Odmiana czasowników w czasie

przeszłym», «Odmiana i składnia liczebników od pięciu wzwyż (w tym liczebniki złożone)».

- Study Stack. Онлайн-сервіс Study Stack для створення дидактичних матеріалів для освіти. Порядок дій з матеріалами: це робота з текстом (питання і відповіді) і робота з графічними зображеннями та коментарями до них. Набравши один раз комплект запитань і відповідей, ви отримуете декілька варіантів для генерації дидактичних матеріалів в ігровій формі. Готові роботи легко можна вмонтувати на сторінки сайтів, блогів, поділитися інформацією в соціальних мережах. Для початку роботи необхідно зареєструватися або скористатися акаунтом від Facebook. Сервіс підтримує кирилицю. Крім ваших робіт ви можете скористатися колекцією робіт, створених педагогами світу[7].

Вікторини допомагають студентам краще закріпити матеріал у формі змагань. Існує безліч сервісів для їхнього створення. Ось декілька з них:

- Онлайн-сервіс для створення дидактичних матеріалів (робочих листів, головоломок, вправ, карток та ігор) WordLearner. Для початку роботи необхідно зареєструватися (як студент, педагог, представник освітнього закладу). Сервіс англійською мовою, підтримує кирилицю. Є можливість створювати групи, класи, реєструвати студентів і вести статистику роботи у групі.

- Kahoot <https://getkahoot.com/>. Студенти можуть відповідати на створені викладачем тести з планшетів, ноутбуків, смартфонів, тобто з будь-якого пристрою, що має доступ до Інтернету [46]. Створені в Kahoot завдання дозволяють включити в них фотографії і навіть відеофрагменти. Темп виконання вікторин, тестів регулюється шляхом введення часової межі для кожного питання. За бажання викладач може ввести бали за відповіді на поставлені питання: за правильні відповіді і за швидкість. Табло відображається на моніторі комп'ютера викладача. Для участі в тестуванні студенти просто повинні відкрити сервіс і ввести PIN-код, який представляє педагог зі свого комп'ютера [7]. Студентам зручно на своєму пристрої вибирати правильну відповідь. Варіанти представлені геометричними фігурами. Для закріплення вивченого до різноманітних тем, зокрема «Quiz historyczny „Historia języka polskiego», «Leksyka w nauce języka polskiego – najważniejsze informacje», «Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego».

Онлайн-сервіс JeopardyLabs призначений для генерації тематичних вікторин. Для початку роботи на сервісі не потрібно реєструватися. Тільки ввести пароль для редагування. Сервіс підтримує кирилицю.

Після заповнення даними сервіс запропонує посилання для роботи з вікториною

Проведення електронного контролю студентів є основою отримання об'єктивної оцінки рівня навчальних досягнень. Під електронним контролем розуміємо процедуру, що дозволяє оцінити рівень засвоєння і розуміння вивченого матеріалу з метою управління поточним навчальним процесом і забезпечення індивідуалізації навчання в електронному середовищі.

Електронні тести - тести, як зберігаються, обробляються і пропонуються тестованому за допомогою комп'ютерної і телекомунікаційної техніки.

ClassMarker дозволяє створювати різноманітні тести, використовуючи необмежену кількість запитань і відповідей, передивлятися результати оцінювання, аналізувати статистику. Можна реєструвати користувачів у групах. Ресурс дає можливість миттєво отримувати результат оцінювання і за потреби показувати його користувачеві або приховувати. Передбачений безкоштовний професійний план для онлайн-тестування – до 100 тестів, проведених на місяць (це 1200 тестів щорічно) [7].

Easy Test Maker мобільний додаток для створення тестів. Дозволяє створювати тести різних типів – як з варіантами відповідей, так і такі, що потребують стислої розгорнутої відповіді, передбачають заповнення пропусків, визначення правильної чи хибної відповіді. Сформовані тести можуть бути завантажені у вигляді документа Microsoft Word або PDF. Можна швидко отримати оцінку, дізнатися, як відповіли тестовані. Передбачений безкоштовний ознайомлювальний період.

Google Forms – це частина офісного інструментарію Google Drive. Ресурс безкоштовний. Потребує встановлення плагіну Flubaroo і наявності аккаунту Google. Дозволяє створювати завдання різних форматів (наприклад, з одним або кількома варіантами відповіді або з вибором відповіді зі списку), додавати зображення та відео YouTube, формувати і зберігати документи, в яких фіксуватимуться результати оцінювання [7].

Майстер-Тест – це безкоштовний інтернет сервіс, що дозволяє створювати тести. Ви можете створювати як онлайн тести так і скачати і проходити тест без підключення до інтернету. І для цього Вам не потрібно встановлювати на комп'ютер додаткові програми. Потрібно тільки зареєструватись [7].

Формулюючи тестові завдання, потрібно дотримуватись таких правил:

- зміст тесту має відповідати формі контролю, меті тестування і цілям навчання;

- кожне тестове завдання має перевіряти тільки одне поняття. Якщо планується

перевірка кількох категорій, треба зробити завдання на співвіднесення понять або розділити завдання;

- завдання має бути сформульоване чітко і доступно. Якщо його виконання передбачає наявність кількох кроків, вони мають бути очевидними і зрозумілими;

- завдання, які передбачають знаходження правильної відповіді, не можуть містити абсурдних варіантів. Тобто неправильні відповіді мають бути схожими на правильні. Це дозволить уникнути вгадування відповіді, привчить критично ставитися до завдань і аналізувати всю отриману інформацію;

- бажано, щоб для відповіді на запитання слід було думати самостійно, аналізувати, співвідносити поняття, а не просто відтворити інформацію.

Усі перелічені ресурси надзвичайно ефективні у процесі вивчення філологічних дисциплін студентами-полоністами. Необхідно пам'ятати, що варто підготувати якісний дидактичний матеріал, використовуючи який студенти здійснюють конструктивну роботу, необхідну для виконання завдань і самі залюбки долучаються до використання ІКТ.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Ми прийшли до висновку, що нові технології навчання на основі інформаційно-комунікаційних дозволяють інтенсифікувати освітній процес, збільшити швидкість сприйняття, розуміння та глибину засвоєння знань. Сучасні комп'ютерні технології в поєднанні з новітніми освітніми технологіями стають ефективними засобами розвитку особистості.

Основна мета використання таких засобів – активізувати пізнавальну діяльність студентів-полоністів; підсилити самостійність в оволодінні знаннями, уміннями і навичками, мотивацію і інтерес до навчання і, тим самим, поліпшити навчальні досягнення.

Перспективи подальших розвідок убагаємо в розробці та реалізації інших інтерактивних технологій активізації навчально-пізнавальної діяльності та формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти полоністичних спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гуржій А. М. Дискусійні питання інформаційно-комунікаційної компетентності: міжнародні підходи та українські перспективи *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 38-43.

2. Жук Ю. О. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно-орієнтованому навчальному середовищі Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: Колективна монографія. К.: Атіка, 2005. С. 195-205.

3. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі. URL : <http://osvita.ua/school/technol/6804>

4. Коваль Т.І. Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності: навч.-метод. посіб. К.: Вид. центр НЛІУ, 2009. 380 с.

5. Огляд онлайн-сервісів. URL : http://spec.vntu.edu.ua/conf/pdf/conf_490-493.pdf.

6. Онлайн – сервіси для створення презентацій. URL : <https://etutorium.com.ua/blog/top7servisvdiaprez>

7. Онлайн-платформ для створення онлайн вікторин. URL : https://ms.detector.media/mediaprovsvita/how_to/pyat_servisiv_dlya_stvorennya_onlaynviktorin/

8. Ставицька І. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті. URL : <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1103>.

REFERENCES

1. Gurzhii, A. M. (2013). *Diskushen isius ov infomatsiino -komuunikaitsiinoi kompetentnosti: mizhnarodni pidhodu ta Ukrainski perspektivy* [Discussion issues of information and communication competence: international approaches and Ukrainian perspectives]. *Informatsiini tekhnologii v osviti*. №. 15. S. 38-43.

2. Zhuk, Yu.O. (2005). *Organizatsiia navchal'noi diial'nosti v kompiuterno-orientovanomu seredovushchi Informatsiine zabezpechenia navchal'no-vukhovnogo protsesu: inovatsiini zasobu i tekhnologii* [Organization of educational activities in a computer-oriented educational environment. Information support of the educational process: innovative tools and technologies]: *Kolektyvna monographia*. K.: Atika, S. 195-205.

3. *Informatsiino-komuunikatsiini tekhnologii (IKT) ta iikhnia rol' v osvithniomu protses* [Information and communication technologies (ICT) and their role in the educational process]. URL : <http://osvita.ua/school/technol/6804>

4. Koval, T.I. (2009). *Pidhotovka vykladachiv vyshchoyi shkoly: informatsiini tekhnologii u pedahohichnyi diial'nosti* [Training of higher school teachers: information technologies in pedagogical

activity: teaching method]. *Navchal'no-metodychnyi posibnyk*. K.: Vydavnychiy tsentr NLU, 380 s.

5. *Ohliad onlain servisiv* [Overview of online services]. URL : http://spec.vntu.edu.ua/conf/pdf/conf_490-493.pdf.

6. *Onlain servisiv dlia stvorennia prezentatsii* [Online services for creating presentations]. URL : <https://etutorium.com.ua/blog/top7servisvdiaprez>

7. *Onlain platfomy dlia stvorennia onlain viktoryn* [Online platforms for creating online quizzes]. URL : https://ms.detector.media/mediaprovsvita/how_to/pyat_servisiv_dlya_stvorennya_onlaynviktorin/

8. Stavyt'ska, I.V. *Informatsiino-komuunikatsiini tekhnologii v osviti* [Information and communication technologies in education.]. URL : <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1103>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГОРЯЧОК Інна Владиславівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: інновації в освітньому процесі ЗВО.

ВОЙТАЛЮК Світлана Василівна – старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: фонетика та граматики польської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HORYACHOK Inna Vladyslavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Slavic Philology of the Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: innovations in the educational process of higher education institutions.

VOYTALYUK Svitlana Vasylyvna – is a senior lecturer at the Department of Slavic Philology at the Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: phonetics and grammar of the Polish language.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК 37.037.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-90-94

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5672-0889>
e-mail: elvlnosraaa@gmail.com

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний освітній та соціальний простір потребує всебічно розвиненої особистості, яка здатна на належному рівні виконувати свої обов'язки, бути креативною, оригінальною, розвиватись та

вдосконалюватись протягом усього свого життєвого шляху шляху. Це повною мірою стосується майбутніх педагогів та вчителів, професійна діяльність яких передбачає постійне особистісне та професійне зростання, накопичення досвіду та опанування нових

технологій, вдосконалення практичних умінь та навичок, творчої самореалізації тощо.

Професійне та особистісне становлення індивіда як фахівця своєї справи можливе лише за умови, коли людина володіє певним ціннісно-мотиваційним ставленням до свого професійного та особистісного майбутнього, що в своєму підсумку втілюється в саморозвиток та самовдосконалення. Проблема професійного саморозвитку особистості є важливим фактором у формуванні професійної культури майбутнього педагога, тому цей аспект набуває важливого значення коли ми розглядаємо професійну культуру вчителя загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема професійного саморозвитку розглядається з багатьох сторін та позицій. З позиції професійного становлення особистості, проблему саморозвитку розглядали: І. Зязюн, С. Сисоева, В. Семиченко, Т. Титаренко. З позиції змісту та засобів освіти: О. Бондаревська, Л. Вовк, І. Смолук, І. Чеснокова, О. Шевнюк. Також відомі вітчизняні науковці та педагоги приділяли значну увагу проблемі саморозвитку, такі як: В. Сухомлинський, С. Гончаренко, І. Підласий, Л. Хомич та інші, серед зарубіжних вчених: Р. Бернс, А. Маслоу.

Мета статті – дослідити та зазначити важливість саморозвитку як складової професійної культури майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає Л. Анциферова [1], розвиток є основним засобом існування людини, можливості досягати чогось, формувати свою індивідуальність та бути універсальним. Постійна проекція себе у подальшому слугує основним мотивом розвитку. Процес становлення особистості поступово звільняє її від безпосереднього підкорення впливам середовища і перетворює на активного творця як цього середовища, так і власне самої себе. Під розвитком особистості розуміють процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання, людина в процесі соціалізації вступає у взаємодію з навколишнім світом, оволодіваючи досягненнями людства [3, с. 242].

Розвиток неможливо розглядати без таких понять як «індивід», «особистість» та «людина». Значна частина науковців та вчених розглядають поняття людина невід'ємно від діяльності та активності, а процес розвитку людини називають саморозвитком. Частина «само» наголошує що вплив здійснюється в процесі саморуху психічних процесів, сил та не заперечує ролі людини в розвитку власної особистості, не відокремлює її від соціальних умов. Тому виходячи з суджень науковців,

можна зробити висновок що саморозвиток передбачає саме людське існування, людина повинна визначити та сформувати себе сама. Розвиток та становлення людини як особистості, індивіда у філософії та педагогіці неможливо розглядати без такого поняття як «саморозвиток» [12].

Вагомим у розгляд проблеми поняття процесу розвитку та саморозвитку є внесок вченого Г. Костюка. Науковець розглядав становлення особистості як обмежений суспільними умовами (навчанням, вихованням) процес «саморуху», що викликано внутрішніми суперечностями, які виникають. З розвитком особистості зростає значення внутрішніх умов, тому внутрішнє середовище стає фактором подальшого розвитку особистості від нижчих до вищих форм взаємодії із зовнішнім середовищем. Усвідомлюючи свої сильні та слабкі сторони, особистість прагне до самовдосконалення, самоосвіти і самовиховання. Згідно з позицією вченого, сутність особистості в її індивідуальному розвитку виявляється в міру того, як формуються внутрішні умови, необхідні для її реалізації. Лише реалізуючи ці умови, можна «зрозуміти психічний розвиток особистості не як якийсь інертний процес, що підштовхується зовнішньою, чужою для нього силою, а як «саморух», спонтанний і внутрішньо необхідний рух» і побудувати істинно наукову теорію розвитку особистості [5, с. 146–147]. На думку А. Деркача, в найширшому плані саморозвиток – це цілеспрямований процес «розгортання» вже наявних, але «згорнутих» до певного часу задатків, здібностей, умінь, якостей або «зародження» і становлення не виявлених раніше властивостей і якостей [4, с. 30–31].

Якщо розглядати поняття «саморозвиток» в усіх його проявах, то:

- філософія ставить перед собою задачу дослідити загальний розвиток людини. Філософія трактує саморозвиток як «рух», який направлений на найбільшу реалізацію людини себе як особистості.

- психологія, зображує розвиток та саморозвиток особистості. Психологія визначає «саморозвиток» як потребу індивіда в самовираженні, само актуалізації та самовдосконаленні, в усіх своїх проявах.

- педагогіка вивчає професійний саморозвиток майбутнього вчителя. Педагогіка вважає саморозвиток як пріоритетною метою освіти.

Отже, проаналізувавши наукові погляди та джерела, визначення педагогічних словників ми побачили що є велика кількість роз'яснень поняття «саморозвиток». Під поняттям саморозвиток ми розуміємо специфічну та багатогранну само зміну, певний творчий

процес, який відбувається за допомогою внутрішньо значущих, важливих та активних факторів, результатом якого є становлення особистості. Але, як було вище сказано, професійний та особистісний саморозвиток неможливо розглядати без взаємозв'язку, оскільки професійний саморозвиток є продовженням особистісного. Особлива увага приділялась тому що, професійний саморозвиток майбутніх вчителів є цілеспрямованим, самопізнавальним та самопроектувальним видом діяльності людини, який хоче реалізувати себе як професіонала у певній сфері зайнятості. Це все унеможливується без позитивної кінцевої оцінки своєї майбутньої професії, яка і дає поштовх особистості до саморозвитку та самоосвіти. Важливим фактором професійного саморозвитку майбутнього вчителя є освітнє середовище. Так як, це середовище являє собою гнучку, відкриту, іноді конфліктну та критичну структуру, яка «живе» в постійній динаміці, що в своєму результаті провокує та стимулює людину до професійного саморозвитку.

Науковець О.Чудіна проблему професійно-особистісного саморозвитку майбутнього вчителя розглядає як процес якісної, цілеспрямованої свідомої зміни його особистісної сфери, що забезпечує саморозвиток особистості дитини і є неодмінною умовою становлення суб'єктності. Вона визначає функції, через які найбільш повно розкривається сутність професійно-особистісного саморозвитку майбутнього вчителя: цілепокладання – визначає специфіку соціальної поведінки, професійно-педагогічної й навчальної діяльності майбутнього вчителя; рефлексивна – саморозвиток спонукає майбутнього учителя до аналізу причинно-наслідкових зв'язків, стимулює розвиток його здатності до самовивчення, роботи над собою і застосування цієї здатності до складних умов і обставин професійної реальності, пошуку особистісної оцінки власного життєвого та педагогічного досвіду; активної взаємодії – саморозвиток як внутрішня якісна зміна, в основі якої лежить суперечність між «Я» реальним та ідеальним, зумовлює потребу в діяльності й активності майбутнього вчителя (взаємодія зі значущим іншим запускає механізми саморозвитку); нормативна – саморозвиток підтримує рівновагу в системі діяльності педагога, зменшує вплив дестабілізаційних факторів у педагогічному середовищі, визначає дотримання правових відносин.

Професійно-особистісний саморозвиток дослідниця подає як взаємозв'язок таких компонентів: самосвідомість – самооцінка – самоорганізація – самоуправління [9].

Науковець Н. Чорна, у своєму дисертаційному дослідженні виділяє такі методологічні підходи для формування професійного саморозвитку майбутніх учителів:

- акмеологічний підхід як методологічну основу професійного саморозвитку майбутніх учителів, що спрямовує їх на досягнення вищого рівня професіоналізму в майбутній педагогічній діяльності;

- особистісно орієнтований підхід, що передбачає розвиток суб'єктивного, особистісного ставлення до світу, визначає послідовне формування значущих якостей особистості як самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку;

- системний підхід, що сприяє розвитку особистості як системи взаємопов'язаних складників самостійності, котрі забезпечують готовність майбутнього вчителя до професійного саморозвитку;

- діяльнісний підхід, що забезпечує актуалізацію найбільш значимих і цінних новоутворень, перетворенню їх у засоби й механізми розв'язання найбільш складних сучасних завдань особистості та доводить, що діяльність – основа розвитку й саморозвитку;

- інтегративний підхід, який охоплює взаємодію мистецтв, сприяє гармонійному розвитку особистості, розкриває цілісну художню картину світу й у такий спосіб впливає на формування світогляду;

- компетентнісний підхід, що забезпечує формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості, котрі засновані на принципах саморозвитку та самореалізації;

- креативний підхід як здатність до змін і перетворень, що сприяє виявленню й розвитку творчих ресурсів і засобів їх реалізації в мистецько-педагогічній діяльності [8, с. 157].

Професійний саморозвиток є діалектичним процесом, який зумовлений зовнішніми та внутрішніми стимулами, що дозволяє простежити динаміку професійного саморозвитку особистості майбутнього вчителя і виокремити організаційно-педагогічні умови його стимулювання. У зовнішньому аспекті професійний саморозвиток стимулюється цілеспрямованим включенням студентів у різноманітні види діяльності, насамперед – у пізнавально-дослідницьку роботу, залученням їх до вирішення творчих завдань, використання можливостей креативно-розвивального середовища педагогічного коледжу. Саме від того, наскільки тісною і плідною є взаємодія середовища педагогічного коледжу і особистісних можливостей студента, настільки успішним виявляється професійний саморозвиток майбутніх учителів. У внутрішньому аспекті професійний

саморозвиток розкривається на професійному самопізнанні особистістю себе як майбутнього професіонала та навколишніх, усвідомленій здатності до проектування власного професійного шляху, критичному ставленні до своїх професійних здобутків та своїх одногрупників. Студент внутрішньо прагне до професійного саморозвитку, тобто на рівні особистості спостерігаються певні якісні зміни у прагненні до професійного самовдосконалення, виробленні певного стилю професійної діяльності. Така динаміка професійного саморозвитку усвідомлюється особистістю на різних рівнях від більшої професійної компетентності, легкості перебігу соціально-професійної адаптації під час виробничої практики до відчуття психологічного комфорту і задоволення від проведеного уроку, від взаємодії з дітьми і т. ін. [6].

Вчені вважають що саме студентський вік є найбільш підходящим для проведення дослідницької та навчальної діяльності, формування у собі самоорганізації та виявлення бажання до покращення своїх академічних досягнень. В студентському віці дуже добре розвинені здібності та навички які відповідають за застосування, збір, запам'ятовування та структурування інформації, її осмислення та примінення на практиці. Формується основа когнітивного компоненту особистості, як складової професійної культури майбутнього фахівця. Вчені наголошують, що пізнавальним мотив, який лежить в основі навчальної та дослідницької діяльності в першу чергу підпорядковується професійній діяльності. Дослідники А. Вербицький і Т. Платонова зазначають, що засвоєні в процесі навчання знання, вміння, навички є вже не предметом навчальної діяльності, а засобом діяльності професійної [2]. На думку А. Фонарьова, освітній процес має бути побудований таким чином, щоб кожен учень міг поступово «розгортати» свій шлях професійного розвитку та становлення як фахівця. Науковець наводить такі пункти в цьому процесі:

- формування професійних ціннісних орієнтацій, пошук свого місця в майбутній професії;
- формування основ професійного мислення, що орієнтує на суб'єкт- суб'єкту взаємодію педагогів і учнів у майбутній професії;
- розвиток педагогічної рефлексії, готовність до вирішення професійно-педагогічних завдань на конструктивному рівні [10, с. 104-108].

Для створення передумов саморозвитку в майбутніх педагогів варто виділити три

складові готовності студентів до професійного саморозвитку:

- позитивне ставлення до професії педагога та реалізації педагогічної діяльності;
- професійно важливі якості та мотиви професійної діяльності, а також внутрішнє прагнення студента до професійного саморозвитку;
- знання, вміння, навички професійного саморозвитку, які виступають засобами саморозвитку [8, с. 76].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок що дослідники під поняттям професійний саморозвиток розуміють свідому діяльність індивіда, яка має чітке спрямування на удосконалення своїх професійних знань, вмінь та навичок, а також зорієнтований на підвищення якості освіти. Більшість вчених у поняття саморозвиток включають такі аспекти як – самовиховання, самоактуалізація, самоосвіта, самовдосконалення, тощо. Але є й така частина науковців, які заперечують це судження, та наполягають на тому що саморозвиток є окремим фактором формування професійної культури майбутнього вчителя. Тому важливим постає питання включення частки «само- виховання, освіта, тощо» до поняття «саморозвиток», або виокремлення їх як окремих елементів особистості.

Все ж незважаючи на це, можна сказати що професійний саморозвиток майбутніх педагогів та вчителів це цілеспрямована діяльність особистості, яка включає аспекти самопізнання та само проектування на вдосконалення відповідно своєї діяльності та професії у навчальному закладі та реалізації себе як професіонала та фахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анциферова Л. І. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. Москва: «Ин-т психологии РАН», 2006. 512 с.
2. Вербицкий А. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации студентов. Москва : Педагогика, 1986. 14 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 242.
4. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития. Москва: НПО «МОДЭК», 2006. 492 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. шк., 1989. 608 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1973. 424 с.
7. Рувинский Л. И. Теория самовоспитания. Москва: Мысль, 1973. 144 с.
8. Чорна Н. Б. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів мистецьких спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2016. 256 с.

9. Чудина Е.Е. Дидактические условия становления профессионально-личностного саморазвития будущего учителя на начальном этапе педагогической подготовки в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Волгоград, 2002. 131 с.

10. Фонарев А.Р. Профессиональная деятельность как смысл жизни и акме профессионала. Мир психологии, 2001. С. 104–108.

REFERENCES

1. Antsyferova, L.I. (2006). *Razvytye lychnosti y problem herontopsykhologii* [Personal development and problems of gerontopsychology] Moskva: «Yn-t psikhologii RAN». 512 s.

2. Verbytskyi, A.A. (1986). *Formyrovanye poznatelnoi y professyonalnoi motyvatsyy studentov* [Formation of cognitive and professional motivation of students]. Moskva : Pedahohyka. 14 s.

3. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid. S. 242.

4. Derkach, A.A. (2006). *Akmeologicheskaia kultura lychnosti: sodержanye, zakonernosti, mekhanizmy razvytiya* [Acmeological culture of personality: content, patterns, mechanisms of development]. Moskva: NPO «MODEK». 492 s.

5. Kostiuk, H.S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhhichni rozvytok osobystosti* [Primary and gynecological process and mental development of specialty] Kyiv: Rad. shk. 608 s.

6. Rubynshtein, S.L. (1973). *Problemy obshchei psykholohyy* [Problems of General Psychology]. Moskva: Pedahohyka. 424 s.

7. Ruvynskyi, L.Y. (1973). *Teoryia samovospytaniya* [Theory of self-education]. Moskva: Msl. 144 s.

8. Chorna, N.B. (2016). *Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnikh uchyteliv*

mystetskykh spetsialnestei [Formation of readiness to professional self-development of future teachers of mystical specialties] : dys. ... kand.ped.nauk: 13.00.04. Vinnytsia. 256 s.

9. Chudyna, E.E. (2002). *Dydaktycheskye uslovyia stanovleniya professyonalno-lychnostnoho samorazvytiya budushcheho uchytelia na nachalnom etape pedahohycheskoi podhotovky v vuze* [Didactic conditions for the formation of professional and personal self-development of the future teacher at the initial stage of pedagogical training at the university] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00. 04. Volhohrad. 131 s.

10. Fonarev, A.R. (2001). *Professyonalnaia deiatelnost kak smysl zhynzy y akme professyonalna* [Professional activity as the meaning of life and professional acme]. *Myr psykholohyy*. S. 104–108.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна культура майбутнього вчителя, спортивно-хореографічні дисципліни, особистість.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GONCHARENKO Ivan Serhiyovych – a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Research interests: professional culture of the future teacher, sports and choreographic disciplines, personality.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК 37.015.3–051 Бернс

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-94-100

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти,

Центральноукраїнський державний педагогічний

університет імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-3750>

e-mail: mdubinka72@gmail.com

«Я-КОНЦЕПЦІЯ» ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЙ Р. БЕРНСА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Значущість проблеми професійного самовизначення обумовлюється, перш за все, потребами суспільства в кваліфікованих фахівцях, що здатні професійно розв'язувати завдання (високий рівень сформованості фахових компетентностей), передбачати та вирішувати проблеми, визначається також особистісною усвідомленістю професійного призначення (цінно-значеннєва ідентифікація власне

особистості й оточення) й характеризується високим рівнем рефлексії, творчого самовияву та успішністю самореалізації й самовдосконалення в обраному напрямку підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні основи дослідження самовизначення закладені у працях К. Абульханової-Славської, П. Атутова, С. Батишева, Л. Божович, Ю. Гільбуха, М. Гінзбурга, О. Голомштока, М. Захарова,

В. Зінченко, Є. Клімова, В. Мадзігона, В. Моляко, Є. Павлютенкова, В. Сафіна, Б. Федоришина, С. Чистякової та ін.

Основи професійного самовизначення, що базуються на усвідомленні соціальної позиції особистості, як сукупності виховних і освітніх впливів вивчали В. Жуковська, Ф. Іващенко, Л. Кухарчук, В. Сабіров, Н. Сухова, П. Шавір та інші. Дослідження факторів професійного самовизначення, як зовнішніх (макро- і мікросоціум), так і внутрішніх (особистісні мотиви, індивідуально-типологічні характеристики, специфіка ціннісно-значеннєвої сфери, особливості «Я-концепції») здійснювали Р. Бернс, І. Кон, Ф. Райс, Г. Крайг та інші.

У контексті теоретико-практичного аналізу та узагальнення окресленої проблеми значний інтерес представляють зарубіжні дослідження в галузі професійної орієнтації та самовизначення, серед яких виокремлюємо дослідження Дж. Голланда, Р. Бернса, Е. Еріксона, А. Маслоу, К. Роджерса, Н. Роджерс, Д. Сьюпера, В. Франкла, С. Фукуями). У яких акцент було зроблено на розкритті феноменів самоідентичності та соціальної ідентифікації, самодетермінації, самоєфективності, автентичності особистості, саморозвитку [4, с. 65].

Мета статті полягає в розкритті сутності феномену «Я-концепція» й теоретичному обґрунтуванні його як визначального фактора професійного самовизначення фахівця в контексті досліджень Роберта Бернса.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне самовизначення майбутнього фахівця – один із важливих етапів процесу розвитку особистості, достатньо складний за своїм змістом. Він є тривалим, динамічним, цілісним процесом входження у професію, результатом чого є вибір і проєктування майбутньої педагогічної діяльності, що відбувається в освітньому середовищі закладу вищої освіти, шляхом усвідомленого і активного ставлення студента до власної життєвої перспективи, до оволодіння майбутньою професією, що передбачає високий рівень професійно-педагогічної комунікації, розвинену емпатію, повагу до іншої особистості, психологічну проникливість, здатність до адаптації та роботи в команді.

У науковій літературі професійне самовизначення визначається як процес розвитку особистості в обраній професійній діяльності, що охоплює значний період її життєвого та трудового шляху. Як складне структурне утворення особистості професійне самовизначення відображає погляд людини на світ професій, на конкретну професію, свої можливості в соціальному середовищі, а також

власні наміри щодо самореалізації в рамках певної трудової діяльності.

У соціолого-педагогічному словнику професійне самовизначення характеризується як «процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Професійне самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста» [6, с. 293].

Визначаючи сутнісні характеристики професійного самовизначення, ми схилиємось до думки тих дослідників, які категорію самовизначення розглядають як невід'ємну складову професійного становлення особистості, адже основними змістовними характеристиками, як зазначають Т. Кудрявцев, Л. Мігіна, М. Пряжніков, Н. Савченко, професійного становлення фахівця є розвиток саморозуміння, Я-концепції професіонала, самовизначення [4, с. 65]. Виходячи із цієї концепції, професійне самовизначення майбутніх фахівців у ЗВО ми розглядаємо як цілісну систему, яка має свою структуру і зміст.

Успішність професійного самовизначення багато в чому залежить від Я-концепції. Адже проблема розвитку у людини уявлень про саму себе, про свою власну особистість – це уявлення, яке об'єднує поняття Я-концепція. А власне аналіз філософської, соціологічної, психологічно-педагогічної літератури, присвяченій проблемам професійного самовизначення молоді, дозволяє зробити наступне узагальнення, що поняття самовизначення багатьма авторами пов'язується з процесами «пошуку себе», «відкриття Я», «усвідомлення Я» тощо. На думку дослідників цієї проблеми (Р. Бернс, І. Бех, М. Гінзбург, Е. Діксон, І. Кон, П. Шавір та інші), саме формування образу «Я» (або Я-концепції), яке активно починає розвиватися ще в юнацькому віці, є важливим підґрунтям для подальших процесів самовизначення.

Як важлива категорія «Я-концепція» стала поступово закріплюватися в науковому обігу, розкриваючи все нові й нові грані проблеми «само». Також відмічаємо різноманітність її трактування як у вітчизняній, так і зарубіжній психолого-педагогічній літературі, де спостерігаємо її тісний зв'язок із самосвідомістю. Хоча дотепер не існує ні її загальноприйнятого визначення, ні сталої термінології. Терміни, котрі одні автори вживають для визначення Я-концепції в цілому, інші використовують лише для визначення її окремих елементів. У цьому контексті цінним для нашого дослідження є вивчення досвіду провідного англійського вченого Роберта

Бернса, завдяки його діяльності поняття «Я-концепції» було введено в науку [1, с. 62]. У своїй праці «Розвиток Я-концепції та виховання» автор обґрунтував та упорядкував ряд теоретичних позицій щодо визначення сутності зазначеної категорії, окресливши її структурні елементи, наголошуючи при цьому, що «...вона сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості, визначає інтерпретацію досвіду і є джерелом очікувань» [1, с. 39]. Однак, як стверджує науковець, власне Я-концепція більше виступає як оціночний елемент самосвідомості, вона є динамічною системою уявлень людини про саму себе, складовими якої є як власне усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, моральних та інших якостей, так і самооцінка – певне суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів, що впливають на цю особистість, та їх обґрунтування. Не випадково, досліджуючи значущість самосвідомості в діяльності людини, Р. Бернс характеризував поняття «Я-концепція» як сукупність уявлень особистості про саму себе, про своє «Я», що співвідноситься з її оціночними судженнями [1, с. 38].

У соціолого-педагогічному словнику спостерігаємо підтвердження цього визначення, де Я-концепція характеризується як «відносно стійка, більшою чи меншою мірою усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, яка переживається ним як неповторна, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе» [6, с. 440].

Ураховуючи твердження, що людина з однієї сторони має свідомість, а з іншої – усвідомлює себе як один з елементів дійсності, інший дослідник У. Джеймс, розглядав особистісне «Я» як двояке утворення, у якому поєднуються «Я-усвідомлюю» і «Я - як об'єкт». Він наголошував на тому, що це – дві сторони одного цілого, які існують одночасно. Одна з них включає власне досвід, а інша – зміст цього досвіду (Я – як об'єкт) [2].

Як результат аналізу сутнісної характеристики Я-концепції, науковці виокремлюють в її основі зовнішню (описову) й оцінну складові. При цьому, зовнішню (описову) складову Я-концепції визначають як «образ Я» або «картина Я». А складову, пов'язану зі ставленням до себе або до окремих своїх якостей, називають самооцінкою або прийняттям себе. Такий розподіл дає змогу трактувати її, за твердженням Р. Бернса, як «сукупність установок особистості, спрямованих на себе» [1, с. 62]. Отже, Я-концепція, по суті, визначає не просто те, що собою представляє індивід, але і те, що він про себе думає, як бачить і оцінює свої можливості розвитку в майбутньому [1, с. 74].

Поняття «Я» у психолого-педагогічних дослідженнях може співвідноситься, а, інколи, з одних позицій ототожнюватись з поняттям особистості, а з інших – з поняттям самосвідомості [3, с. 80]. Особистість, з позиції її внутрішнього світу та здатності, завдяки самосвідомості, пізнавати власну природу, формувати певне ставлення до себе й поступово закріплювати у своїй свідомості певне оціночне судження, все глибше й різнобічніше пізнає себе та оточення. При цьому «людина фільтрує свої чуттєві враження, наповнює їх смислом, що відповідає її минулому досвіду, її очікуванням, її актуальним переконанням стосовно оточення та себе. І тільки коли індивід наповнює особистісними значеннями чуттєву інформацію про себе, ми можемо говорити про наявність у нього Я-концепції. Співвідносячи із чуттєвими враженнями відповідні значення, особа все далі просувається на шляху самоусвідомлення. При цьому раніш встановлені значення допомагають у розумінні нових вражень» [1, с. 68]. Це своєрідна, як стверджує Р. Бернс, «самореалізуюча лінія розвитку» – важливий етап процесу становлення Я-концепції.

Таке розрізнення процесу і продукту було запропоноване У. Джемсом у вигляді розрізнення «чистого Я» та «емпіричного Я». Він першим визначив проблематичну складність Я-концепції, яку назвав глобальним особистісним Я (Self) як первинне утворення, що поєднує Я – І (те, що пізнає) та Я – Ме (те, що пізнається). Ці дві сторони Я існують узгоджено, одна із яких є чистий досвід (Я-усвідомлююче), а друга – зміст цього досвіду (Я-як об'єкт). За У. Джемсом Я як об'єкт охоплює все, що можна назвати своїм. Враховуючи зазначену інтегративну єдність, автор виділяє такі складові Я-концепції: духовне Я, матеріальне Я, соціальне Я та фізичне Я [2]. Поряд з цим він вказував, що визнання тотожності нашого Я і нашої особистості представляє вимогу здорового глузду.

Аналізуючи праці У. Джемса, а також інших науковців – Ч. Кулі, Д. Міда, Е. Еріксона, К. Роджерса, Роберт Бернс визначає три основні модальності образів Я чи самоустановок: реальне Я, дзеркальне Я, ідеальне Я. Кожна модальність включає чотири структурні складові: фізичне Я, соціальне Я, інтелектуальне Я, емоційне Я [1, с. 62].

У процесі соціальної взаємодії Я-концепція виникає як результат психо-соціального розвитку особистості, що характеризується як стійкістю, так і змінністю психічних надбань. Не випадково, Р. Бернс характеризує Я-концепцію як своєрідний механізм внутрішнього світу, завдяки якому особистість інтерпретує наявний досвід

взаємодії з оточенням, формує власне бачення на ситуацію, що є підґрунтям певних очікувань та прагнень. Завдяки таким характеристикам Я-концепції особистість має змогу вберегти себе від негативних почуттів, які можуть викликати емоційне напруження, стрес, дискомфорт та інші негативні прояви, при цьому створивши певний захисний бар'єр.

У подальшому, уточнюючи сутнісні характеристики Я-концепції, Р. Бернс зазначає, що в більшості визначень Я-концепції установки, які поступово формуються, можуть бути представлені як взаємозв'язок таких трьох основних елементів: 1) переконання, як когнітивна складова установки, що утворює Я-образ (уявлення індивіда про самого себе) й може визначатися як обґрунтоване, так і необґрунтоване; 2) емоційне ставлення до цього переконання (емоційно-оцінна складова), яку автор називає самооцінкою, що і є афективною оцінкою цього уявлення та може визначатися різною інтенсивністю, оскільки конкретні риси образу «Я» можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям або ж неприйняттям (осудом); 3) відповідна реакція, яка зокрема може мати вияв у поведінці, тобто це ті конкретні дії, що можуть бути викликані образом «Я» та самооцінкою (поведінкова складова) [1, с. 32]. Саме така змістовна сторона Я-концепції, є одним з важливих результатів виховання і навчання, тобто того, що складає зміст і форми соціалізації особистості.

Ще однією важливою характеристикою Я-концепції є її вплив на діяльність мотиваційної сфери, яку можна назвати основою поведінки людини, вона представляє собою внутрішню програму самопрояву, яка формується протягом всього життя людини і тісно пов'язана із здійсненням рефлексії індивіда [4].

Я-концепція формується у людини в процесі соціальної взаємодії як обов'язковий і унікальний результат психічного розвитку, як відносно стійке і у той же час підвладне внутрішнім змінам психічне утворення. Воно має вплив на всі життєві прояви людини – із самого дитинства до глибокої старості.

Залежність Я-концепції від зовнішніх впливів безперечна, але надалі вона відіграє самостійну роль у житті людини. З моменту свого формування Я-концепція стає активним стимулом, що виступає в трьох функціонально-рольових аспектах:

1. Я-концепція як засіб забезпечення внутрішньої узгодженості. Ряд досліджень з теорії особистості ґрунтується на концепції, згідно з якою людина завжди йде по шляху досягнення максимальної внутрішньої узгодженості.

Уявлення, почуття або ідеї, що вступають у протиріччя з іншими уявленнями, почуттями

або ідеями людини, приводять до дегармонізації особистості, до ситуації психологічного дискомфорту. Розуміючи потребу в досягненні внутрішньої гармонії, людина готова реалізовувати дії, які б сприяли відновленню втраченої рівноваги. Істотним чинником відновлення внутрішньої узгодженості є те, що людина думає про саму себе.

2. Я-концепція як інтерпретація досвіду людини. Ця функція Я-концепції полягає в тому, що вона визначає характер індивідуальної інтерпретації досвіду, оскільки у людини існує стійка тенденція будувати на основі власних уявлень про себе не лише свою поведінку, але й інтерпретацію свого досвіду.

3. Я-концепція як сукупність очікувань. Я-концепція визначає також і очікування людини, тобто її уявлення про те, що повинно відбутися [5, с. 89–90].

Кожній людині притаманні певні сподівання, які багато в чому визначають характер її дій. Люди, впевнені у власній значимості, очікують, що й інші будуть ставитися до них таким же способом; ті ж, що вважають, що вони нікому не потрібні, не можуть подобатися, або поводитися виходячи з тієї передумови, або інтерпретують відповідним чином реакції навколишніх. Багато дослідників вважають цю функцію центральною, розглядаючи Я-концепцію як сукупність очікувань, а також оцінок, що відносяться до різних аспектів поведінки.

У соціолого-педагогічному словнику його укладачі наголошують, що «Я-концепція – цілісний, хоча і не позбавлений внутрішніх протиріч, образ власного Я, що виступає як установка по відношенню до самого себе і який включає компоненти: когнітивний – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості); емоційний – самоповага, самоприпущення тощо; оцінково-вольовий – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо» [6, с. 440]. Ці складові Я-концепції піддаються лише умовному концептуальному розмежуванню, оскільки в психолого-педагогічному значенні вони нерозривно взаємозалежні. Дещо деталізуємо змістовну сторону зазначених компонентів.

1) Конкретні способи самосприйняття, що ведуть до формування образу «Я», можуть бути найрізноманітнішими. Питання про те, чи може людина пізнати саму себе, наскільки об'єктивна її самооцінка, про істинність образу «Я» правомірне щодо його когнітивного компонента, причому і тут потрібно враховувати той факт, що всяка установка – це не відображення об'єкта самого по собі, а систематизація минулого досвіду взаємодії суб'єкта з об'єктом.

2) Уявлення індивіда про самого себе, як правило, здаються йому переконливими незалежно від того базуються вони на об'єктивному знанні або суб'єктивній думці. Предметом сприйняття людини можуть, зокрема, стати його фізичні властивості, його здібності, його соціальні ставлення та інші особистісні прояви. Позитивною установкою на себе, що формується під впливом установок, щодо індивіда (зокрема установок батьків, друзів, педагога, що має авторитет) у процесі його соціалізації називають самоакцептація. Здоров'я людини, виконання справ, вміння вирішувати задачі, спроможність адаптуватися в незвичайних, іноді важких для сприйняття ситуаціях, також залежить від позитивної установки на себе. Самоакцептація – друга основа самоповаги, без якої самоповага неможлива. Самоповага – це те, через що ти проходиш у житті. Самоакцептація – це те, що ти робиш. Отже, емоційний компонент є своєрідним регулятором дій людини.

3) Я-концепція визначає не просто те, що собою представляє індивід, але й те, що він про себе думає, як визначає свою сутнісну діяльну основу і можливості розвитку в майбутньому. Складову, пов'язану з відношенням до себе чи до окремих своїх якостей, називають самооцінкою чи прийняттям себе. Звичайно, пізнання людиною себе не може бути ні вичерпним, ні вільним від оцінних характеристик і протиріч. Саме цим і пояснюється, як стверджують ряд авторів, необхідність виділення такої складової Я-концепції, як самооцінка, яка передбачає усвідомлене ставлення до власної особистості: до якостей і станів, можливостей, фізичних і духовних сил та формує судження про власну цінність, що виражається в установках, властивих індивіду [1, с. 35–36]. Таким чином, самооцінка відображає міру розвитку в людини почуття самоповаги, відчуття власної цінності і позитивного ставлення до всього того, що входить у сферу її «Я». При цьому бачимо про тісний зв'язок оцінково-вольового компонента з емоційним, що є надважливо. Також варто зазначити, що низька самооцінка припускає неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до своєї особистості [4, с. 67]. Тому таким важливим є формувати правильну самооцінку людини, адже саме вона сприяє моральному задоволенню і підтримує гідність власне особистості.

Варто акцентувати увагу на важливості існування таких суттєвих для розуміння самооцінки ознак: 1) по-перше, важливу роль в її формуванні відіграє співставлення образу Я-реального з образом Я-ідеального, тобто з уявленнями про те, якою людиною хотіла б бути; 2) по-друге, фактор важливий для формування самооцінки, пов'язаний з інтеріоризацією

соціальних реакцій на даного індивіда, іншими словами, людина схильна оцінювати себе так, як, на її думку, її оцінюють інші; 3) по-третє, ще один погляд на природу і формування самооцінки полягає в тому, що індивід оцінює успішність своїх дій і проявів через призму своєї ідентичності. Індивід відчуває задоволення не від того, що він просто щось робить добре, а від того, що вибрав певну справу і саме її робить добре [3, с. 81].

Можна виділити декілька джерел формування самооцінки, що мають різну значимість на різних етапах становлення особистості. До їх числа слід віднести: 1) оцінку іншими людьми; 2) референтну групу; 3) актуальне порівняння з іншими; 4) порівняння реального й ідеального «Я»; 5) вимір результатів своєї діяльності [5, с. 88]. При цьому наголошуємо, що самооцінка відіграє дуже важливу роль в організації особистістю результативного управління своєю поведінкою, без неї важко або навіть неможливо самовизначитися в житті.

Діяльнісна складова Я-концепції полягає в потенційній поведінковій реакції, тобто конкретних діях, які можуть бути детерміновані образом «Я» і самооцінкою. Будь-яка установка є емоційно забарвленим переконанням, пов'язаним з певним об'єктом. Завдяки цьому всі емоції й оцінки, пов'язані з образом «Я», є дуже сильними і стійкими, активно впливають на діяльність людини, її поведінку, стосунки з оточуючими.

Найбільш повно і різнобічно установка вивчалась представниками грузинської психологічної школи. Концепція Д. Узнадзе будується на розумінні установок як основного регулятивного механізму поведінки особистості, який визначає її спрямованість та вибірково активність. Д. Узнадзе підкреслював різну зумовленість генезу установок імпульсивної та вольової поведінки: перша має у своїй основі актуальну ситуацію, а друга – уявну чи мисленнєву [7, с. 82]. При цьому варто вказати на подвійну детермінацію активності людини, яка може зумовлюватись як неусвідомлюваними, ситуативними чинниками, так і свідомим вибором, що передбачає прийняття на себе відповідальності за здійснювані дії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити принаймні три основні модальності самоустановок, а саме: 1. Реальне «Я» – установки, пов'язані з тим, як людина сприймає свої здібності, ролі, свій актуальний статус, тобто з її уявленнями про те, якою вона є в дійсності. 2. Дзеркальне «Я» – установки, пов'язані з уявленнями людини про те, як її бачать інші. Дзеркальне «Я» виконує важливу функцію самокорекції домагань людини і її уявлень про себе. Цей механізм зворотного

зв'язку допомагає утримувати «Я»-реальне в адекватних межах і залишатися відкритим новому досвіду через взаємний діалог з іншими і із самим собою. 3. Ідеальне «Я» – установки, пов'язані з уявленням людини про те, якою вона хотіла б стати. Ідеальне «Я» формується як деяка сукупність якостей і характеристик, що людина хотіла б бачити в себе, або ролей, що вона хотіла б виконувати. Варто зазначити, що ідеальні елементи свого «Я» особистість формує по тим же основним аспектам, що й у структурі «Я»-реального [5, с. 123].

Ідеальний образ складається з цілого ряду уявлень, що є відображенням очікуваних (таємних) сподівань й устремлень людини. Хоча ці уявлення можуть не відповідати реальному стану речей, тому протиріччя між реальним й ідеальним «Я» складають одну з найважливіших умов саморозвитку особистості.

Крім трьох основних модальностей установок деякі автори (І. Бех, М. Гінзбург, І. Кон, Г. Ніков, В. Сафін) виділяють ще одну, яка відіграє особливу роль, а саме – конструктивне «Я».

Саме конструктивному «Я», або «Я в майбутньому», як стверджує І. Кон, властива спрямованість у майбутнє і побудова проєктивної моделі «Я». Головна відмінність конструктивного «Я» – проєкту від ідеального «Я» полягає в тому, що він пронизаний діючими мотивами і вони більше відповідають ознаці «прагну». У «Я»-конструктивне трансформуються елементи, які особистість приймає і визначає для себе як досяжну реальність. Необхідно відзначити, що кожен із образів «Я» має складне, неоднозначне за будовою походження, що складається з таких аспектів ставлення: фізичне, емоційне, розумове та соціальне «Я».

А особистість, що самовизначилася – це «суб'єкт, що усвідомив, що він хоче (мета, життєві плани, ідеали), що він може (свої можливості, схильності, дарування), що він є (свої особистісні й фізичні властивості), що від нього хоче або чекає колектив, суспільство; суб'єкт, готовий функціонувати в системі суспільних відносин». Самовизначення, таким чином, це «відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети й сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, пропонує до нього з боку навколишніх і суспільства» [5, с. 135–136]. Самовизначення пов'язане із цінностями, з потребою формування значеннєвої системи, у якій центральне місце займає проблема сенсу життя, з орієнтацією на майбутнє [4, с. 67].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, Я-концепція – це певна сукупність уявлень людини про саму себе, що включає переконання, оцінки і тенденції поведінки. В силу цього її можна розглядати як властивий кожній людині набір установок, спрямованих на саму себе. При цьому Я-концепція утворює важливий компонент самосвідомості людини, вона бере участь у процесах саморегуляції і самоорганізації особистості, оскільки обумовлює інтерпретацію досвіду і слугує джерелом очікувань людини.

Я-концепція є важливим фактором професійного самовизначення майбутнього фахівця, що суттєво впливає на його успішність, а також акумулює в своїй основі комплекс уявлень: що собою представляє індивід, що він про себе думає, його розуміння основ власної діяльності, співставлення можливостей та здібностей, окреслення перспектив (тенденцій) розвитку в майбутньому. З метою забезпечення успіху професійного становлення та самовизначення, студент повинен всебічно пізнати і оцінити себе, свої можливості, розвивати у себе педагогічну рефлексію, яка сприяє формуванню усвідомленого ставлення до проблеми самовизначення і цілеспрямованості даного процесу, на динаміку якого суттєво впливає і педагогічна креативність майбутнього фахівця.

Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у виокремленні чинників формування Я-концепції студента та становлення його суб'єктності у навчальній та суспільній діяльності студентського середовища та професійній самореалізації у центрі самопізнання та професійного саморозвитку закладу вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / пер. с англ. М. Б. Гнедовского, М. А. Ковальчук / под. общ. ред. В. Я. Пилиповского. М.: Прогресс, 1986. 422 с.
2. Джеймс У. Психология / под ред. Л. А. Петровской. М.: Педагогика, 1991. 368 с. (Классики мировой психологии).
3. Подофей С. О. Я-концепція людини як потенціал становлення її суб'єктності. *Молодий вчений*. № 10.2 (50.2). Жовтень. 2017. С. 79–83.
4. Савченко Н. С. Педагогічна підтримка студента ВИШУ в аспекті саморозвитку *Науковий вісник*. Випуск № 9–10. Збірник наукових праць. Одеса: Видавничий відділ Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, 2013. С. 65–69.
5. Сафин В. Ф. Самоопределение личности. Теоретические и эмпирические аспекты исследования: [монография]. Уфа: «Гилем», 2004. 258 с.

6. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула, вид. 2-е. Харків: Мачулін, 2015. 444 с.

7. Узнадзе Д. Н. Мотивация – период, предшествующий волевому акту. *Психология личности. Тексты* / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыреч. Тб, 1982. С. 80-84.

REFERENCES

1. Berns, R. (1986). *Razvitiye YA-kontseptsii i vospitaniye* [The development of self-concept and education]. Moscow.

2. Dzheymys, U. (1991). *Psikhologiya* [Psychology]. Moscow.

3. Podofyey, S. O. (2017). *YA-kontseptsiya lyudyny yak potentsial stanovlennya yiyi sub"yektynosti* [Self-concept of a person as the potential for the formation of his subjectivity]. Kyiv.

4. Savchenko, N. S. (2013). *Pedahohichna pidtrymka studenta VYSHU v aspekti samorozvytku* [Pedagogical training of a student of the Higher School of Economics in the aspect of self-development]. Odesa.

5. Safin, V. F. (2004). *Samoopredeleniye lichnosti. Teoreticheskiye i empiricheskiye aspekty issledovaniya* [Self-determination of personality. Theoretical and empirical aspects of the study]. Ufa.

6. *Sotsiolo-ho-pedahohichnyy slovnyk* (2015). [Sociological and pedagogical dictionary]. Kharkiv.

7. Uznadze, D. N. (1982). *Motivatsiya – period, predshestvuyushchiy volevomu aktu* [Motivation – the period preceding the act of will]. Tbilisi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійне самовизначення особистості; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mikhaylovich – Candidate of Pedagogic Sciences, associate professor, doctoral student Department of Pedagogy and Special of Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: self-determination of personality; pedagogics of higher school; study of pedagogical inheritance of V. O. Sukhomlynskyo, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

УДК 37.017:502]:355.58-051

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-100-105

ДУШЕЧКІНА Наталія Юрївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри хімії, екології та методики їх навчання

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid/0000-0002-4203-7122>

e-mail: nataxeta74@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Мінливість природного і соціокультурного простору висуває підвищені вимоги до фахівців оперативного-рятувальної служби цивільного захисту, здатних самостійно і відповідально виконувати функції по формуванню глобально орієнтованого світогляду на основі цілісної картини світу, розвитку у них екологічної культури, екологічної свідомості, мислення, екологічно обґрунтованої поведінки.

Інтенсифікація вищої освіти висуває завдання впровадження в практику закладів освіти нових технологій. Однією з тенденцій сучасної вищої освіти є тенденція екологізації. Екологізація освіти може бути віднесена до розряду сучасних проблем порівнянних з проблемами виживання людства.

Процеси екологізації вищої освіти обумовлені тим, що екологічна підготовка майбутніх фахівців оперативного-рятувальної

служби цивільного захисту стає однією з важливих задач, що стоять перед сучасним закладом вищої освіти, у зв'язку з глобальною екологічною кризою і низьким рівнем екологічної культури населення.

У зв'язку з цим екологічна освіта стає не тільки пріоритетним, але і системоутворюючим фактором освіти людства в цілому.

Соціально-економічні фактори і умови пов'язані з подальшим поглибленням і загостренням екологічних протиріч, є в більшості випадків результатом екологічної безграмотності населення. Відмова від природної поведінки і діяльності, заміна моральних цінностей на споживчі породили соціальну, екологічну, культурну кризу.

Потреби регулювання екологічних процесів в глобальних і регіональних масштабах визначають необхідність подолання сформованого протиріччя між наявним і належним рівнем екологічної культури

населення. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають формування екологічної культури фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в закладах вищої освіти і їх професійна готовність до вирішення завдань екологічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба суспільства в підвищенні екологічної грамотності громадян, формуванні нових ціннісних орієнтирів відповідно до індивідуальних здібностей і потреб особистості висуває підвищені вимоги до вдосконалення екологічної освіти майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Соціальні аспекти екологічної освіти здобувачів у ЗВО пов'язані з необхідністю забезпечення майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту екологічними знаннями, вміннями, навичками не тільки аналітичного, а й прогностичного характеру.

Даною проблемою займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених, які використовували різні підходи до дослідження.

Феномен екологічної культури, різні аспекти її становлення і розвитку були предметом наукових досліджень багатьох авторів (О. Анісімов, А. Бабакова, О. Бондар, С. Дерябо, А. Захлебний, І. Зверев, Е. Когай, В. Крисаченко, Л. Курняк, О. Лабезна, М. Моїсеєв, Н. Пустовіт, Н. Реймерс, І. Суравегіна, В. Ясвін та ін.). Проте, їх основна частина присвячена становленню екологічної культури у фахівців різного профілю в вищій школі.

Питання екологічної підготовки здобувачів закладів вищої освіти, формування екологічної культури були предметом вивчення В. Васильєвої, Л. Лук'янової, Н. Грейди, О. Пруцакової, С. Совгіри, М. Шаповал, М. Шведа, Н. Ясінської.

Професійний підхід до екологічної освіти лежить в основі досліджень Н. Александрової, В. Андрущенко, С. Глазачева, А. Єфімова, М. Зацепіної, І. Пономарьової, О. Попової, І. Muskhanova та ін.

Проблеми екологічної освіти та її гуманізації розглядаються в працях О. Біди, А. Гагаріна, Д. Марковича, О. Микитюка, Н. Несговорової, Л. Титаренко, Є. Голодилової та інших учених.

На основі системного підходу здійснювали дослідження з визначення цілей, виявлення оптимального поєднання елементів змісту і форм навчання на різних етапах екологічної освіти здобувачів А. Бродський, В. Данильчук, А. Миронов, В. Назаренко, В. Пасічник, В. Сластьонін та ін.

Л. Лук'янова в своїй роботі інтерпретує екологічну культуру як своєрідний світоглядний «образ світу», в якому відображено такий стан соціально-природних залежностей, який характеризує їх гармонійну єдність, раціональне освоєння людиною природної та соціальної дійсності й утвердження в цьому процесі своєї власної індивідуальної самобутності [3].

Екологічна освіта здобувачів в ЗВО, завдяки діяльності вчених, набула цілісного характеру, відповідного сучасній освітній парадигми. Однак в теорії і практиці вищої педагогічної освіти не було навіть постановки проблеми в ракурсі синтезу екологічної та педагогічної освіти; екологічну, педагогічну освіту і методичну підготовку здобувачів розглядалося ізольовано одне від одного, як самостійні підсистеми в підготовці фахівця в закладі освіти [1, с. 27].

Дослідження показало, що фундаментальні наукові праці, присвячені еколого-педагогічній освіті здобувачів на основі взаємодії і взаємозв'язку наук і освітніх компонентів мало розкриті в структурі екології та педагогіки.

Таким чином, актуальність поставленої проблеми визначається наступними завданнями:

- розумінням важливості екологічної освіти як провідного механізму у вирішенні екологічних проблем та попередження сучасної екологічної кризи;

- забезпеченням фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту системними знаннями про закономірні взаємозв'язки людини з природою, культурою та суспільством;

- нерозробленістю цілісної теоретичної концепції системи еколого-педагогічної освіти фахівця цивільного захисту.

Мета статті полягає у розкритті та розробці педагогічної спрямованості у формуванні екологічної культури майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб виявити функції екологічної культури в суспільстві, позначимо спочатку основні функції загальної культури як специфічного феномена людської діяльності.

Виділяються такі функції: пізнання світу, перетворення світу з матеріальної точки зору, забезпечення умов спілкування, регулювання діяльності та поведінки, встановлення і підтримка системи цінностей, норм поведінки і моралі. Відповідно до означених функцій стає очевидним те, що призначення екологічної культури полягає в екологізації не тільки культури, а й усіх інших феноменів суспільства: економіки, науки, громадських відносин тощо. Для того, щоб визначитися чим

е екологічна культура: частиною загальної культури, самостійним феноменом, визначальним вектором, відштовхнемось від двох полярних визначень: 1) екологічна культура зливається із загальним поняттям культури і втрачає, таким чином, свій специфічний зміст; 2) спосіб діяльності, спрямований на формування цілісної системи «природа - суспільство» [7, с. 123].

Виходячи з викладеного, правомірно стверджувати про можливість синтезу педагогічних та екологічних знань через екопедагогічну парадигму мислення як особистісне суб'єктивне сприйняття екосистеми в її об'єктивній цілісності та глобальності через адекватну ціннісну детермінацію. Детально розглядаються основи педагогічної освітньої парадигми з метою виявлення їх зв'язку з екологічною освітою як процесом формування нового екокультурного рівня розвитку особистості.

Ми поділяємо думку автора, що метою сучасної професійної освіти є відповідна підготовка майбутніх фахівців різних спеціальностей до здійснення раціональної діяльності, спрямованої на охорону та поліпшення стану навколишнього природного середовища, попередження цивілізаційних загроз і вирішення глобальних екологічних проблем, пов'язаних з діяльністю людини [2].

Формування екологічної культури майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту досягається вирішенням таких завдань: виховання розуміння сучасних проблем навколишнього середовища та усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни і рідного краю; розвиток особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному й глобальному рівнях; засвоєння кращих досягнень загальнолюдської і національної культур, розуміння багатогранної цінності природи; сприйняття переходу набутих знань в особисті переконання, які б виключали можливість лицемірства щодо природи; розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання постійної турботи про власне здоров'я та вироблення навичок його збереження; залучення підростаючого покоління до активної природоохоронної діяльності на основі набутих знань і ціннісних орієнтацій [6].

Умовно в понятті «екологічна культура» можна виділити чотири основні компоненти: екологічні знання (природничі, соціогуманітарні, технічні та ін.); екологічне мислення (здатність до встановлення причинно-наслідкових, ймовірнісних,

прогностичних та інших видів зв'язків); екологічно виправдана поведінка (перехід екологічних знань, екологічного мислення в повсякденну норму вчинку); культура почуттів (моральний «резонанс», здатність до співчуття, переживання, благоговіння перед життям) [7].

Сучасна екологія інтегрує в собі знання фундаментальних наук про природу, суспільство, техніку, елементи медичних і математичних знань. В результаті цього екологія перетворилася на потужний інтегруючий фактор навчання, виховання і розвитку, підвищилася світоглядна і культурологічна значимість.

Основою інтеграції змісту екологічної освіти є сутність екологічного знання, що має глибоко міждисциплінарний характер і ускладнюється внаслідок одночасного розвитку загальноекологічної концепції [8, с. 675].

Теоретичне обґрунтування та практичне впровадження багаторівневої системи в закладах вищої освіти надає можливість широкого і усвідомленого вибору спеціальностей, створення реальних можливостей конкурсного відбору для отримання освіти і кваліфікації на наступних щаблях, ширшої мобільності в темпах навчання, формування у випускників здатності перебудовуватися і отримувати на базі університетської освіти нові спеціальності.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив з'ясувати, що екологічна культура фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту об'єднує соціальні, інтелектуальні та моральні якості, а також досвід особистості і проявляється у всіх видах практичної діяльності, в усіх відношеннях і поведінці в суспільстві і природі, спрямованих на збереження і відтворення умов стійкості життя [5].

Аналіз літератури з досліджуваної проблеми показав, що екологічна освіта в закладах вищої освіти поступово ставала необхідним компонентом професійної підготовки фахівця. Поступово метою екологічної освіти стає не стільки формування екологічних знань, скільки розвиток екологічної культури та світогляду [4, с. 367].

Існують значні теоретичні та практичні дослідження, проведені при розробці змісту екологічної освіти в ЗВО. В даний час можна констатувати накопичення достатніх відомостей, які б свідчили про два зустрічних процеси - інтеграції і диференціації екологічних знань у змісті вищої освіти.

Проводиться робота по вдосконаленню змісту екологічної освіти в ЗВО, за визначенням наукових, ціннісних, нормативних, морально-естетичних і діяльнісних компонентів змісту, їх співвідношення і ролі в розвитку екологічної

культури особистості; по виявленню принципів відбору і конструювання змісту екологічної освіти. А також здійснювалася робота по виявленню оптимального поєднання елементів змісту і форм навчання на різних етапах екологічної освіти, що реалізується на принципах безперервності, професіоналізації, варіативності теоретичної і практичної підготовки.

Цілісний специфічний комплекс якостей особистості змушує нас на створення моделі професійно-кваліфікаційної характеристики фахівця.

Для розробки професійно-кваліфікаційної характеристики фахівця цивільного захисту нами вивчалися багатоаспектна праця фахівця, сфери його діяльності; визначався обсяг знань, умінь і навичок, необхідних фахівцю; встановлювалися умови всебічного розвитку його особистості.

Професіоналізації фахівця оперативнорятувальної служби у формуванні екологічної культури сприяє педагогічна і методична підготовка і особливо такі навчальні дисципліни та курси за вибором, як «Основи екологічної культури фахівця», «Методика екологічної освіти».

В системі безперервної екологічної освіти та системі вищої освіти еколого-педагогічна освіта здобувачів є однією з важливих підсистем, так як вона виконує прогностичну функцію освіти.

Для розробки теоретичних основ еколого-педагогічної освіти недостатньо простого накопичення відомостей з екологічних, педагогічних, психологічних, методичних та інших наук, так як еколого-педагогічна освіта має найважливіші аспекти – формування екологічної культури і особистісної, професійної готовності здобувачів до екологічного світогляду.

Педагогічна функція є провідною для системи еколого-педагогічної освіти. Вона забезпечує педагогічну сутність професійної підготовки майбутнього фахівця оперативнорятувальної служби та підсилює формування екологічної культури фахівця.

Зміст екологічної освіти розвиває логічне мислення здобувачів, інтелектуальні та практичні, навчальні та дослідницькі вміння.

Компонентом системи еколого-педагогічної освіти є процес навчання. Цілі, зміст і процес навчання перебувають у взаємозв'язку і взаємовпливі. Обсяг, структура змісту залежить від закономірностей навчання, форм, методів і засобів навчання. І разом з тим, зміст визначає вибір форм, методів і засобів навчання.

Еколого-педагогічну освіту поєднує в собі аудиторні та позааудиторні форми, що дозволяють поєднати теоретичне і практичне

навчання, а також поєднати навчання з фаховою діяльністю.

Для процесу навчання провідне значення мають відомі дидактичні принципи: виховання характеру навчання, поєднання навчання з виробничою практикою, систематичність формування знань, умінь і навичок; принципи, що мають універсальне значення незалежно від видів і форм підготовки.

Особливе значення має поєднання індивідуальних і колективних форм діяльності здобувачів. Реалізація дидактичного принципу єдності індивідуальних і колективних форм в процесі еколого-педагогічної освіти пояснюється тим, що здобувачі навчаються в колективі навчальної групи, курсу і після закінчення вишу працюють в колективах підприємств і організацій, державній службі надзвичайних ситуацій, тощо.

В процесі еколого-педагогічного навчання найбільш ефективним є використання всіх активних методів навчання (розвивального і проблемного навчання) в їх комплексному поєднанні. На лекційних заняттях переважно використовуються методи теоретичного навчання із застосуванням засобів наочності, на лабораторних заняттях, широке застосування знаходять практичні і наочні методи навчання. Методи практичного навчання найбільш часто реалізуються при виконанні здобувачами лабораторних, практичних робіт, проведення експерименту, дослідів, спостережень.

Методи активного теоретичного і практичного навчання сприяють підвищенню рівня екологічної та педагогічної освіченості здобувача. Розвиток таких інтегральних показників, як екологічна культура і готовність до екологічної освіти, визначається комплексним застосуванням всіх методів.

Цілісну, всебічну і об'єктивну оцінку якості еколого-педагогічної освіти може дати тільки система критеріїв, яка дає можливість оцінити не тільки результати еколого-педагогічної освіти здобувачів, а й ефективність змісту, процесу, їх відповідність цілям еколого-педагогічної освіти [4, с. 371].

У визначенні критеріїв оцінки еколого-педагогічної освіти фахівців оперативнорятувальної служби цивільного захисту ми спиралися на системний підхід.

Засвоєння екологокультурних знань фахівцями аналізувалося за результатами тестування, контрольних робіт і відповідей на іспитах і заліках. Засвоєння екологічних умінь оцінювали на лабораторних та практичних заняттях.

В процесі проведеного дослідження відзначимо зміни в засвоєнні знань, умінь, навичок з екологічної культури, відносин і цінностей фахівцями цивільного захисту в період їх підготовки.

Недостатньо високий теоретичний рівень змісту дисципліни «Екологія», позначив необхідність включення в зміст екологічних законів і закономірностей, зміни послідовності вивчення тем, застосування ефективних форм і активних методів навчання. Після експериментального навчання здобувачі показали високий рівень теоретичних знань з екологічної культури (за узагальненими результатами тестування і іспитів).

Статистичні дані результатів засвоєння екологічних знань підтвердили ефективність впровадження системи еколого-педагогічної освіти, де ключовим показником була екологічна культура. Отримані результати відображають тенденції соціалізації, екологізації та професіоналізації особистості здобувача вищої освіти в процесі впровадження системи еколого-педагогічної освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Вирішення завдань дозволило досягти мети даного дослідження: виявити педагогічне спрямування формування екологічної культури фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту у процесі професійної підготовки; підвищити рівень екологічної культури здобувачів.

Методологічними основами концепції побудови системи еколого-педагогічної освіти здобувачів цивільного захисту є інтеграційна методологія, стратегічні напрями розвитку екологічної культури, методологічні функції, філософське розуміння державної, національної, громадської, особистісної цінності.

Зміст екологічної культури фахівця відбиває загальні тенденції розвитку суспільства, що становить складне явище, що визначається як загальними екологічними проблемами, і основними завданнями вдосконалення професійної підготовки фахівців.

У процесі дослідження доведено необхідність і перспективність еколого-педагогічної освіти. Результати успішності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту з екологічних і методичних дисциплін свідчать про високий рівень засвоєння знань, повноти та оперативності оволодіння екологічними і методичними вміннями, оволодінні новими видами екологічної культури, підвищений інтерес до вивчення екології і до проблем екологічної освіти здобувачів.

Дослідження показало, що така методика формування екологічної культури майбутніх фахівців сприяє більш ефективній професійній підготовці фахівців, розкриває його раціональну та емоційну сферу, дає можливість зрозуміти головний сенс загальнолюдських цінностей, поступово змінюючи як систему відносин, так і поведінку здобувача в

екологічному середовищі, спрямовуючи його у бік справжньої турботи про навколишній світ.

На підставі проведеного дослідження можна вважати перспективними такі положення, що вимагають подальшого вивчення.

Культура поєднає подвійну детермінацію суспільної форми діяльності (законами зовнішньої природи та соціальної дійсності) в єдиний універсальний процес. Звідси у культурі виявляється гармонійна цілісність соціального та природного світопорядку. У ній дійсність відображається не тільки як безпосередньо існуюче, але і в перспективних формах практики, тобто у тому вигляді, в якому вона має бути в результаті практичного існування. Екологічна культура виражає матеріально-предметне та духовно-практичне ставлення людини до світу. У цьому контексті її можна визначити як спосіб та міру реалізації сутнісних сил у процесі предметно-практичної діяльності з освоєння природи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анацька Н. В. Рубежі формування екологічної освіти як філософського знання. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*: науковий журнал Дніпропетровського національного університету. Вип. 1(1). 2011. С. 26–33.
2. Душечкіна Н. Ю. Формування екологічної культури студентів в аспекті концептуалізації розвитку вищої освіти. *Сучасний рух науки*: тези доп. VII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 6-7 червня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 504-509.
3. Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: *монографія*. К.: Міленіум, 2006. 252 с.
4. Левченко Н. В. Формирование экологически ориентированного мировоззрения в системе образования: теоретические подходы. *Интеграция образования*. 20. № 3. 2016. С. 364–373.
5. Пономаренко С. І. Практична екологічна діяльність майбутнього фахівця цивільного захисту – важливий засіб формування екологічної культури. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної он-лайн конференції (Київ 10 лютого 2022 р.). С. 20–22.
6. Совгіра С.В., Гончаренко Г.Є., Душечкіна Н.Ю. Освітнє середовище вищого навчального закладу та його можливості у формуванні екологічної культури майбутніх фахівців. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи*: матеріали другої Міжн. наук.-практ. конф., (м. Умань, 5-6 жовтня 2017 року). Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. С. 122–127.
7. Совгіра С. В., Гончаренко Г. Є., Душечкіна Н.Ю. Огляд основних підходів до визначення сутності екологічної культури. *Компетентнісно орієнтований підхід в освіті: сучасні виклики та підходи*: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (16 травня 2017 р.). Луцьк, 2017. С. 16–21.

8. Zatssepina, M., Popova, O., Filippova, A., Muskhanova, I., Yakhyaeva, A., Ishmuradova, A. Conditions and technologies of students ecological culture formation. *Eurasian Journal of Analytical Chemistry*. 12. 2017. Pp. 673–683.

REFERENCES

1. Anatska, N. V. (2011). *Rubezhi formuvannia ekolohichnoi osvity yak filosofskoho znanntia* [Boundaries of the formation of environmental education as philosophical knowledge]. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Dnipro.

2. Dushchikina, N.Iu. (2019). *Formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv v aspekti kontseptualizatsii rozvytku vyshchoi osvity*. [Formation of environmental culture of students in the aspect of conceptualization of the development of higher education]. *Suchasnyi rukh nauky* Dnipro.

3. Lukianova, L. B. (2006). *Ekolohichna osvita u profesiino-tehnicnykh navchalnykh zakladakh: teoretychni i praktychni aspekty* [Environmental education in vocational and technical educational institutions: theoretical and practical aspects]: *monohrafiia*. Kyiv.

4. Levchenko, N. V. (2016). *Formyrovanye ekolohicheskyy oryentirovannoho myrovozzreniya v systeme obrazovaniya: teoretycheskye podkhody*. [Formation of an ecologically oriented worldview in the education system: theoretical approaches]. *Yntehratsiia obrazovaniya*.

5. Ponomarenko, S. I. (2022). *Praktychna ekolohichna diialnist maibutnoho fakhivtsia tsyvilnoho zakhystu – vazhlyvyi zasib formuvannia ekolohichnoi kultury*. [Practical ecological activity of the future civil protection specialist is an important means of forming an ecological culture]. *Aktualni problemy, priorytetni napriamky ta stratehii rozvytku Ukrainy*. Kyiv.

6. Sovhira, S. V., Honcharenko, H. Ie., Dushchikina, N. Iu. (2017). *Osvitnie seredovyshche vyshchoho navchalnoho zakladu ta yoho mozhlivosti u formuvanni ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv*

[The educational environment of a higher educational institution and its possibilities in the formation of the ecological culture of future specialists]. *Modernizatsiia osvithno seredovyshcha: problemy ta perspektyvy*. Uman.

7. Sovhira, S.V., Honcharenko, H.Ie., Dushchikina, N.Iu. (2017). *Ohliad osnovnykh pidkhodiv do vyznachennia sutnosti ekolohichnoi kultury* [An overview of the main approaches to determining the essence of ecological culture]. *Kompetentnisno oriyentovanyi pidkhid v osviti: suchasni vyklyky ta pidkhody* Lutsk.

8. Zatssepina, M., Popova, O., Filippova, A., Muskhanova, I., Yakhyaeva, A., Ishmuradova, A. (2017). Conditions and technologies of students ecological culture formation. *Eurasian Journal of Analytical Chemistry*. 12. 673–683.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУШЕЧКІНА Наталія Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: екологічна культура, екологічний світогляд, формування екологічної культури та світогляду у фахівців різних спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUSHECHKINA Nataliia Yuriivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Chemistry, Ecology and Methods of Teaching Uman State Pavlo Tychyna Pedagogical University.

Scientific interests: ecological culture, ecological worldview, formation of ecological culture and worldview among specialists of various specialties.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК: [378:373.3-051]:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-105-109

ЖИГОРА Ірина Валеріївна –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5796-2062>
e-mail: i.zhugora@gmail.com

ЖИГОРА Валерій Сергійович –

аспірант кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7395-0264>
e-mail: giggsovic@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій демонструє нові можливості для

оптимізації процесу навчання, зокрема навчання мов, на всіх рівнях. Виникнення мережі «Інтернет», веб-технологій, можливості мас-медіа, упровадження інформаційно-

комунікаційних технологій (ІКТ-засобів та ІКТ-методів навчання) сприяє активному використанню дидактичного потенціалу віртуальної мережі.

Особлива роль у процесі навчання використання цих ресурсів належить учителям, адже саме вони активно використовують можливості окреслених сервісів, зокрема мають доступ до медіаджерел іноземною мовою.

Останніми десятиліттями вітчизняна теорія й практика професійної освіти збагатилася новими напрямками й технологіями підготовки конкурентоспроможних фахівців. Особливе місце з-поміж них посідають інформаційні технології (ІТ). Отримання знань про ці технології, формування навичок їх практичного застосування для розв'язання державних і суспільно актуальних проблем розглядаються сьогодні як найважливіша професійна якість сучасного фахівця. До того ж, визначають важливу в освіті проблему необхідності підготовки викладача до використання в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій, які постійно вдосконалюються. З огляду на це постає проблема формування інформаційної культури майбутніх педагогів, їхньої готовності до використання новітніх інформаційних технологій у своїй професійній діяльності. Зокрема, йдеться про підготовку нового покоління педагогів, які володітимуть не тільки традиційними, а й інноваційними технологіями навчання, які здатні не лише обробляти певну інформацію, а й продукувати її, творчо використовуючи під час розв'язання навчально-виховних задач.

Саме на це зорієнтована модернізація професійної педагогічної освіти сьогодні. А в умовах комп'ютеризації освіти постає завдання сформулювати готовність майбутнього педагога до використання нових інформаційних технологій, адже сучасний педагог має бути готовим до використання нових ІТ, уміти повною мірою реалізувати будь-які інформаційні ресурси, що передбачає розвиток усіх компонентів інформаційної культури педагога.

Опанування нових технологій стало пріоритетним напрямком у процесі підготовки майбутніх педагогів. З огляду на це особливого значення набуває вивчення тенденцій розвитку інформаційних технологій, формування інформаційної культури майбутніх фахівців. Проблема професійної готовності майбутніх педагогів до активного й ефективного використання інформаційних технологій набирає ваги, оскільки стратегія розвитку країни безпосередньо пов'язана з інтенсифікацією процесу впровадження прогресивних технологій в усі сфери життєдіяльності.

Усе зазначене стосується насамперед фахової підготовки вчителя, створення відповідного середовища, у межах якого можливості ІТ стають надійним методичним підґрунтям навчання майбутнього педагога. Педагогічні умови при цьому, на нашу думку, можна вважати запорукою якісного підходу до навчання, який ураховує не лише зміст навчання, а й середовище реалізації змісту. Відсутність у вітчизняній педагогіці спеціальної літератури з історіографії використання ІТ у системі підготовки майбутніх учителів, будь-якої праці, яка би сумарно подавала розгляд окремих аспектів цієї проблеми, загалом відсутність спеціальної уваги до цієї проблеми зумовлюють актуальність пропонованого дослідження. Проблеми формування інформаційної культури майбутніх педагогів, їхньої готовності до використання новітніх інформаційних технологій у своїй професійній діяльності засвідчують актуальність окреслених питань у сучасній педагогіці та актуальність цієї статті.

Окреслена проблема має розглядатися як складник більш загальної, комплексної проблеми, тобто проблеми створення психолого-педагогічних умов для навчання нового покоління майбутніх учителів, яке формується в середовищі суспільства нового типу, яке в теорії інформації дістало термінологічного позначення «інформаційне суспільство». Це суспільство диктує свої вимоги до змісту освіти і її умов, оскільки змінився сам її здобувач. Відповідно, складником освіти в такому суспільстві є «медіаосвіта», що сприяє формуванню «медіаграмотності» майбутніх учителів, їхнє вміння аналізувати медіатексти, отримані з різних джерел інформації. Це узгоджується із чинним законодавством: згадаймо зміст статті 34 Конституції України, де зазначено, що «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір» [3].

Професійна готовність майбутніх педагогів до активного й ефективного використання інформаційних технологій стає актуальною, оскільки стратегія розвитку країни безпосередньо пов'язана з інтенсифікацією процесу впровадження прогресивних технологій в усі сфери життєдіяльності. Актуальність проблеми зумовлюється й підвищенням функціонального значення інформаційної культури особистості в сучасному інформаційному суспільстві, розширенням обсягів інформатизації та інформаційних комунікацій, інтенсивним розвитком інформаційної техніки й технологій, гуманізацією й гуманітаризацією суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Державній національній програмі «Освіта («Україна ХХІ століття») з-поміж основних шляхів розвитку освіти для підвищення ефективності навчального процесу важливим визначається впровадження нових інформаційних технологій, які вдосконалюють якість навчання, а це потребує певної інформаційної культури на рівні педагогів та студентів [1].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що питання формування готовності майбутніх фахівців, зокрема педагогів, до роботи з інформаційними технологіями постійно піддаються моніторингу фахівцями різного профілю залежно від системи їхніх пріоритетів і типу професійних потреб. Розвиток та впровадження ІТ в освіті постійно досліджуються науковцями міжнародних організацій: ЮНЕСКО, ООН, Європейського Союзу, Ради Європи та інших. Цьому питанню присвячено праці таких науковців, як С. Пейперт, М. Резнік, Е. Патаракін, Є. Полат, А. Хуторський, Б. Ярмахов, О. Ястребцева, В. Биков, М. Згуровський, В. Кухаренко, Н. Морзе, С. Раков та інших дослідників. Проблемі впровадження ІТ у процес навчання в технічних університетах присвячено дослідження К. Власенко, В. Клочка, Т. Крилової, Т. Максимової, І. Реутової, Ю. Триуса та інших. Загальні проблеми інформатизації освіти висвітлюються в філософії освіти Т. Вороніної, Б. Гершунського, Б. Глинського, В. Глушкова, І. Роберта, В. Сухіної, М. Щербини та ін. при тому, що системного опису ця проблема досі не дістала. Педагогічні умови, критерії, рівні готовності до використання інформаційних технологій визначено в працях О. Гавриленко, О. Торубара, Г. Нітченко, показники готовності до педагогічної діяльності – у працях К. Дурай-Новакової, чий досвід давно уже став класичним. Цікавими видаються запроваджені О. Душенком та Р. Гуріним умови готовності педагога до використання інформаційних технологій. Особливо акцентуємо на розробках О. Душенко, де запропоновано критерії готовності майбутнього вчителя до використання інформаційних технологій у професійній діяльності, з-поміж яких: позитивна мотивація і спрямованість на застосування ІТ; комплекс професійних знань, умінь і навичок, необхідних для застосування ІТ; вміння будувати індивідуальну дидактичну систему навчання ІТ [2].

Певні аспекти впровадження нових інформаційних технологій в освіті розроблено в наукових працях В. Гриценко, М. Жалдака, О. Хомік, І. Володька, В. Кушніра, О. Дзюбенко та інших авторів. Питання інформатизації навчально-методичного

забезпечення професійної освіти висвітлено в дослідженнях А. Литвина, який продемонстрував алгоритм активізації учасників навчально-виховного процесу, розкриття їхніх творчих якостей та індивідуальних можливостей [4]. До того ж, застосування комп'ютерних технологій, Інтернет-технологій у навчанні на засадах інформаційної культури представлено в роботах І. Беха, В. Виноградова, Т. Демківа, Т. Ільїної, Г. Козлакової, Г. Кручиніної, Є. Машбиць, П. Образцова, Л. Скворцова, Л. Тихонова, І. Білоусової, С. Криштофа та інших. Методику комп'ютерного навчання досліджено В. Волинським, Л. Зазнобіною, А. Коломієць, Н. Одарченко, С. Панюковою, Л. Чашко та іншими.

Однак праці перелічених дослідників не можуть охопити всі аспекти проблеми розширення інформаційної культури, організації системи підходів до її розвитку, оскільки для її подолання потрібні зусилля фахівців різного профілю, і значною мірою це стосується професійного внеску в неї представників педагогіки.

Мета статті полягає в обґрунтуванні й з'ясуванні особливостей формування готовності майбутнього педагога до використання нових інформаційних технологій; розкритті значення інформаційної культури у фаховій підготовці майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уважаємо, що тільки на засадах інформаційної культури має формуватися креативний фахівець, що навчається впродовж свого професійно-інтелектуального життя, постійно підвищує рівень знань та уявлень про інноваційні технології й техніку; творчо обробляє інформацію, створює умови для комфортного, інформаційно результативного спілкування.

Рівень розвитку інформаційної культури студентів залежить як від якості знань, умінь і навичок роботи з інформацією, так і від психологічної й професійної готовності педагога до роботи з новими інформаційно-технологічними засобами, що по суті є критеріями рівня інформаційної культури майбутніх педагогів [4].

Виникає потреба в термінологічній характеристиці інформаційної культури. У літературі немає одностайності в розумінні поняття «інформаційна культура». Різні дослідники по-різному трактують його зміст і складники. Залежно від погляду того чи того педагога чи психолога для нього пропонують різний склад компонентів, унаслідок чого всі визначення цього поняття практично не перетинаються, а тому їх неможливо порівняти. Зміст поняття «інформаційна культура» трактується по-різному також і через

співвіднесеність із такими поняттями, як загальнолюдська культура, освітня діяльність, інформаційна діяльність, правила поведінки людини в інформаційному суспільстві.

Дотримуємося думки, що інформаційна культура є необхідною умовою для успішної професійної діяльності майбутнього педагога, оскільки сформованість діяльності забезпечує взаємодію фахівця з інформаційною технікою в особливо створеному середовищі й психологічній атмосфері. Отже, основною ознакою інформаційної культури є розуміння сутності інформації та інформаційних процесів, їхньої ролі в соціокультурній діяльності, уміння на основі знань оперувати інформацією. На підтвердження цієї думки наведемо вислів В. Лукашів, згідно з яким інформаційна культура кожної людини є складником інформаційної культури суспільства знань і має особливе значення, оскільки інформація є інтелектуальним капіталом суспільства загалом [6, с. 25].

Відповідно, зміст інформаційної культури містить: аналіз і синтез отриманої інформації; уміння виокремлювати головне з-поміж другорядного; переробку (осмислення) інформації; запам'ятовування інформаційних одиниць; подальше відновлення в пам'яті; перетворення отриманої інформації на власне знання; процес створення нової інформації й нового знання тощо.

Отже, тісно пов'язуючись із поняттями «інформаційна культура» «інформаційне суспільство», «інформаційна освіта», «інформаційно-навчальна діяльність», інформаційна культура педагога розглядається в інноваційному аспекті як професійно значуща особистісна якість учителя, яка забезпечує ефективну, раціональну, етично зважену взаємодію з інформаційним середовищем в процесі освоєння інновацій і слугує засобом перетворення зовні заданої інформації на особистий інструмент перетворювальної діяльності.

На підставі сказаного зазначимо, що інформаційна культура – це один зі складників загальної культури людини, сукупність інформаційного світогляду й системи знань та умінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність для оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням традиційних та нових інформаційних технологій. Своєрідність інформаційної культури полягає в тому, що, з одного боку, для її формування потрібні значні зусилля особистості, а з іншого боку – тільки інформаційна культура відкриває сучасній людині доступ до накопичених інформаційних ресурсів.

Поняття «інформаційної технології» з'явилося з виникненням інформаційного

суспільства, основою якого є інформаційні ресурси, під якими розуміють знання, науку, організаційні чинники, інтелектуальні здібності людей, їх ініціативу та творчість. Відповідно, інформаційна технологія – це педагогічна технологія, яка застосовує програмні та технічні засоби для роботи з інформацією. Інформаційні технології та комп'ютерні засоби навчання дедалі частіше використовуються в усіх видах професійної діяльності, що відбивається в організації навчально-виховного процесу.

Створення інформаційного простору навчального закладу відповідає за успіх упровадження інформаційних технологій в освіту на всіх її рівнях. До інформаційного середовища, насамперед, відносяться Інтернет, локальна мережа та технічні засоби мультимедіа, програмне забезпечення навчально-виховного процесу.

Зважаючи на сказане вище, можна зробити висновок про те, що використання інформаційних можливостей сучасних технологій сприяють активності учасників навчально-виховного процесу, розкриттю їхніх творчих якостей та індивідуальних можливостей, у чому ми солідаризуємося з А. Литвиним [4, с. 22].

У сучасному інформаційному просторі комп'ютерні та новаторські підходи до освіти особистості розглядаються в межах наукового і науково-освітнього соціально-інформаційного простору. Інноваційність освіти на засадах нових інформаційних технологій є визначальною в сучасному освітньому середовищі. Нові освітні технології вважають активним компонентом усіх процесів, що відбуваються в системі освіти [5].

Висновки з дослідження й перспективи подальших досліджень. Отже, швидкий розвиток науки й техніки, зокрема в галузі інформаційних технологій, потребує постійної професійної підготовки майбутніх викладачів, що, зі свого боку, сприяє вдосконаленню процесу навчання.

Нові комп'ютерні технології змінюють систему навчання, перетворюючись на специфічні засоби навчання. Комп'ютеризація навчального процесу здатна змінити його суть, однак за умови, що комп'ютер використовується саме як засіб навчання, а не для друку чи розваг.

На сучасному етапі розвитку освіти виникають суперечності між обсягом знань і вмінь, якими повинні володіти майбутні педагоги в умовах інформатизації освіти, та традиційною системою підготовки, яка не може цього забезпечити. Формування готовності до роботи з інформаційними технологіями в професійній діяльності – тривалий процес, що є важливим компонентом професійної

педагогічної підготовки майбутніх фахівців, тому цей процес відбувається через цілеспрямовану діяльність, власну активність майбутнього педагога та спеціальні умови. Уміння, необхідні майбутньому педагогу для успішної професійної діяльності з використанням засобів ІТ, визначено як систему усвідомлених дій, спрямованих на організацію навчальної діяльності і ґрунтуються на специфічних властивостях кожної особистості й необхідних для цього знаннях. Сучасний урок сьогодні неможливий без залучення потужних можливостей Інтернет-ресурсів, використання яких сприяє формуванню справді сучасного учня, озброєного найновішими технологіями пошуку, одержання та використання пізнавальної інформації.

Питання формування інформаційної культури в умовах професійної підготовки майбутніх педагогів залишається відкритим для теоретичного осмислення й експериментального вивчення, а процес виявлення нових технологічних рішень сприятиме розширенню й збагаченню дослідницького поля педагогічної науки, підвищенню рівня інформаційної культури студентів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). *Освіта*. 1993. № 44–46. 62 с.
2. Душенко О. Готовність майбутнього вчителя інформатики до застосування Інтернет-технологій у професійній діяльності. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія «Педагогіка». № 1 (14). 2015. С. 327–333.
3. Конституція України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 29.06.2022).
4. Литвин А. Інформатизація навчально-методичного забезпечення професійної освіти. *Професійно-технічна освіта : наук.-метод. журнал*. 2006. № 4. С. 21–25.
5. Лукашів В. Б. Болонський процес: інформаційна культура на засадах новітніх технологій навчання. *Вища освіта України*. Додаток 2 до № 3, том I (26). 2011 р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 315–323.
6. Лукашів В. Б. Формування інформаційної культури майбутніх фахівців зв'язку : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кіровоград, 2014. 265 с.

REFERENCES

1. *Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» (Ukraina XXI stolittia)* (1993) [State national program "Education" (Ukraine XXI century)]. *Osvita*. № 44–46. 62 s.
2. Dushchenko, O. (2015). *Hotovnist maibutnoho vchytelia informatyky do zastosuvannia Internet-*

tekhnohii u profesiinii diialnosti [The readiness of the future Informatics teacher to use Internet technologies in professional activities]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii «Pedahohika». № 1 (14). S. 327–333.

3. *Konstytutsiia Ukrainy. Ofitsiine internet-predstavnytstvo* [Constitution of Ukraine. Official online agency]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> [in Ukrainian].

4. Lytvyn, A. (2006). *Informatyzatsiia navchalno-metodychnoho zabezpechennia profesiinoi osvity* [Informatization of educational and methodological support of professional education]. *Profesiino-teh-nichna osvita : nauk.-metod. zhurnal*. № 4. S. 21–25.

5. Lukashiv, V. B. (2011). *Bolonskyi protses: informatsiina kultura na zasadakh novitnikh tekhnohii navchannia* [The Bologna process: information culture, based on the latest learning technologies]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. Dodatok 2 do № 3. tom I (26). Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do Yevropeiskoho osvithnoho prostoru». S. 315–323.

6. Lukashiv, V. B. (2014). *Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh fakhivtsiv zviiazku* [Forming of information culture of future communication specialists]: dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Kirovohrad. 265 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання української мови; інноваційні технології викладання української мови.

ЖИГОРА Валерій Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ-засобів та ІКТ-методів навчання), використання мас-медіа в професійній підготовці майбутніх вчителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZHYHORA Iryna Valeriivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: methods of teaching the Ukrainian language; innovative technologies of teaching the Ukrainian language in primary school; inclusive approach in teaching the Ukrainian language.

ZHYHORA Valerii Serhiiovych – is a Post-Graduate Student of the Department of Department of Pedagogy and and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: problems of implementing information and communication technologies (ICT tools and ICT teaching methods), usage of mass media in the professional training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

УДК 378:005

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-110-114

ЖИТОМИРСЬКА Тетяна Михайлівна –
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальнонаукових дисциплін
Дунайського інституту Національного університету
«Одеська морська академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7015-0819>
e-mail: tanyazhit80@gmail.com

ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ТЕХНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стрімкий науково-технічний прогрес зумовив високу технологізацію всіх процесів, що відбуваються у людській діяльності, у тому числі і в управлінні морською галуззю. Необхідність ефективного використання техніко-технологічних ресурсів зумовило розуміння того, що саме техніко-технологічні фактори набувають ключової ролі, а технології належить особлива роль, оскільки вона виражає активне відношення людини до навколишнього світу. У сучасному світі, для забезпечення власної конкурентоздатності на ринку праці, менеджер морської галузі має бути високоосвіченим, з розвиненим світоглядом, одною із найважливіших частин якого є його технічна культура [1, с. 236].

Підготовка кваліфікованого фахівця, який вміє творчо підходити до вирішення поставлених завдань, використовуючи наукові знання, володіє високим рівнем технічної культури та професійної компетенції стає головною проблемою у всій системі неперервної освіти.

Посилення вимог до професійної освіти потребує вдосконалення теоретичної, методичної та технологічної підготовки фахівців морської галузі. З огляду на це набуває актуальності підготовка фахівця в умовах використання інтерактивних технологій та інноваційних методів у професійній діяльності, що є важливими інструментами розвитку технічної культури фахівців морської галузі у процесі їх професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти освітньої діяльності майбутніх менеджерів морської галузі розглянуто в наукових студіях Н. Биковець, В. Баришнікова, А. Гайдаржи, У. Гилка, Л. Герганов, О. Лещенко, М. Міусов, В. Захарченко, І. Смирнова, Л. Сотніченко, О. Тимошук, В. Чимшир та ін. Формування професійної культури майбутніх менеджерів досліджено Л. Батченко, О. Виговською, М. Гриньовою, М. Дробноходом, М. Захаровим, В. Жигір, Н. Коломинським, О. Крупським, С. Крисюком, Є. Намлієвим, Р. Шакуровим та ін. Проблеми

розвитку інноваційних процесів в освіті нині присвячено досить велику кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (В. Кремень, І. Зязюн, М. Кларін, А. Моїсєєв, І. Підласий, С. Поляков, С. Сисоєва, П. Щедровицький, А. Хуторський та ін.). Попри значну увагу вчених, питання використання інтерактивних технологій в підготовці майбутніх менеджерів морської галузі залишається досі малодослідженим, відсутні праці щодо впливу інтерактивних методів навчання на розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі.

Мета статті – виокремити та проаналізувати можливості використання інтерактивних технологій навчання та їх вплив на розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах відбувається орієнтація освіти не тільки на засвоєння студентами певної суми знань, але й на розвиток їхньої особистості, пізнавальних і творчих здібностей, одержання досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності, формування сучасних ключових компетенцій у різних сферах життєдіяльності. При цьому особливу увагу слід звернути на те, що майбутнім менеджерам морської галузі у процесі навчання у ЗВО, готуючись до майбутньої професійної діяльності:

- необхідно навчитися діяти в межах погоджених цілей і завдань;
- потрібно вміти погоджувати свої дії з діями партнера (враховувати думку іншого);
- навчитися жити разом: кооперуватися, йти на компроміс;
- вміти самостійно розвиватися, якщо наявні здібності не відповідають сучасним вимогам.

Це можливо тільки через відповідний досвід діяльності й спілкування, і такий досвід може бути отриманий саме в режимі інтерактивного навчання.

Слід зазначити, що широке впровадження та використання інтерактивних технологій

вимагає зміщення акцентів діяльності людини з виконавства на творчість, як у духовному, так і матеріальному виробництві. Більше того, йдеться не лише про перетворення через творчість можливостей, що закладені у культурі, а й проєктування нових можливостей, «нової» культури. На наш погляд, такою «ною» культурою є технічна культура. Ми трактуємо технічну культуру особистості як «високого рівня узагальненості інтегральне утворення і водночас властивість розвиненої свідомості, виражене у його інтелектуальному, творчому та етичному потенціалах; воно включає технічні знання та вміння, володіння сучасними методами пошуку вирішення технічних завдань, прагнення до перетворювальної діяльності, технічний світогляд та мислення» [1, с. 246].

На нашу думку, технічна культура є передумовою розвитку менеджера морської сфери як творця її елементів: способів діяльності, відносин та ін., його становлення як особистості у сфері професійної діяльності [1, с. 242].

Особливістю сучасних інноваційних освітніх процесів є їх технологізація, яка супроводжується неухильним дотриманням змісту та послідовності етапів упровадження нововведень. Відтак, сучасні науковці приділяють особливу увагу інтерактивним технологіям навчання як засобу активізації навчально-пізнавальної взаємодії та розвитку її суб'єктів.

Для нашого дослідження важливим є розуміння сутності поняття «інтерактивні технології навчання» з метою обґрунтування особливостей інтерактивних технологій та інноваційних методів навчання, які можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів морської галузі для розвитку їх технічної культури. Отже, проаналізуємо наявні в сучасній науці підходи до розуміння й визначення окресленого поняття.

Поняття «інтерація» (від англ. Interaction – взаємодія) почали розглядати вперше в соціології й соціальній психології. Для теорії символічного інтераціонізму (основоположник – американський філософ Дж. Мід) характерним є розгляд розвитку й життєдіяльності особистості, творення людиною свого «Я» у ситуаціях спілкування й взаємодії з іншими людьми [6, с. 88].

У психології інтерація – це «здатність взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу із чим-небудь (наприклад, з комп'ютером) або ким-небудь (людиною)», а «соціальна інтерація – процес, при якому індивіди в ході комунікації в групі своєю поведінкою впливають на інших індивідів, викликаючи відповідні реакції» [6].

Науковці [7; 9] виокремлюють характерні риси інтерактивного навчання:

- розв'язання взаємопов'язаних проблемних ситуацій у процесі навчання;
- відкритість (незавершеність) навчання, відсутність визначеного рішення;
- співробітництво різних рівнів (викладач – група, викладач – студент, студент – група, студент – студент);
- швидкий зворотний зв'язок – студент бачить реакцію викладача, може проконсультуватися;
- емоційне піднесення, розкутість;
- діалог.

Інтерактивне навчання припускає відмінну від звичної логіки освітнього процесу: не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування. Досвід і знання суб'єкту освітнього процесу є джерелом їх взаємонавчання й взаємозбагачення [6, с. 89].

Серед основних його принципів називають діалогічну взаємодію, роботу в малих групах на основі кооперації й співробітництва, активно-рольову (ігрову) і тренінгову організацію навчання.

Згідно з позицією Т. Коваль та Н. Кочубей, інтерактивні технології навчання – це «цілісна та інтегративна система освітнього процесу, яка передбачає відповідно до цілей і змісту навчання комплексне застосування відібраних за принципами доцільності впровадження та взаємного доповнення інтерактивних методів, засобів, форм навчання з метою досягнення заздалегідь очікуваного навчального результату» [3, с. 161]. Основними характеристиками інтерактивних технологій, за визначенням науковців, є забезпечення вільного доступу до навчальної інформації, на паперових та електронних носіях; організація міжособистісного спілкування; оперативність зворотних зв'язків; забезпечення для студентів права вибору навчального матеріалу різного рівня складності; адаптація освітньої системи до індивідуальних особливостей студентів тощо [3].

На думку дослідників Т. Туркот, інтерактивні технології навчання є спеціальною формою організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Особливість інтерактивного навчання, на думку вченої, полягає в тому, що освітній процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його учасників. Аналізуючи свої дії та дії партнерів, учасники освітнього процесу змінюють свою модель поведінки, більш усвідомлено засвоюють знання та вміння [10].

Основою інтерактивних технологій є майстерність взаємодії в процесі навчання, а компонентами – інтерактивні методи навчання з використанням технічних засобів, методичних матеріалів тощо [9, с. 233].

У контексті пропонованого дослідження наукового обґрунтування потребує вибір форм і методів інтерактивного навчання в процесі фахової підготовки майбутніх менеджерів морської галузі, що сприятимуть ефективності процесу розвитку їх технічної культури.

Так, А. Смолкін поділяє їх на інтерактивні методи, які базуються на імітації професійної діяльності, вони, в свою чергу, поділяються на:

– ігрові методи (ігрові процедури і прийоми, ігрові ситуації, дидактична або навчальна гра, ділова гра);

– неігрові методи (передбачають аналіз виробничих та проблемних ситуацій) та неімітаційні, які передбачають стажування на робочому місці та програмоване навчання [8, с. 31].

За класифікацією Ю. Ємельянова інтерактивні методи умовно об'єднуються в три основні блоки:

– дискусійні методи (групова дискусія, розбір казусів із практики тощо);

– ігрові методи (дидактичні і творчі ігри, у тому числі ділові: рольові та контргра);

– сенситивний тренінг [2, с. 16–17].

Форми й методи інтерактивного навчання С. Поляков поділяє на:

– дискусійні: діалог, групова дискусія, розбір ситуацій із практики, аналіз ситуацій морального вибору й ін.;

– ігрові: дидактичні й творчі ігри, у тому числі ділові (управлінські) ігри, рольові ігри, організаційно-діяльнісні гри;

– тренінгові форми проведення занять (комунікативні тренінги, тренінги сензитивності), які можуть містити в собі дискусійні й ігрові методи навчання [6, с. 91].

О. Пометун, Л. Пироженко розподіляють інтерактивні технології за формами навчання:

– інтерактивні технології кооперативного навчання (робота в малих групах);

– інтерактивні технології колективно-групового навчання (мікрофон, мозковий штурм та ін.);

– технології ситуативного моделювання (імітаційні ігри, рольова гра, драматизація та ін.);

– технології опрацювання дискусійних питань (кейс-метод, дискусія тощо) [7, с. 27].

Проаналізувавши наукові джерела, ми дійшли висновку, що існують різні класифікації інтерактивних методів і форм навчання.

З-поміж інтерактивних методів, які доцільно використовувати під час підготовки майбутніх менеджерів морської галузі, що сприятимуть ефективності процесу розвитку їх

технічної культури можна виділити: групові дискусії, презентації, рольові, «ділові» ігри, кейс-метод (розбір конкретних виробничих ситуацій), моделювання виробничих ситуацій, метод проектів, тренінгові технології тощо, що імітують професійні ситуації та сприяють виробленню позитивної мотивації на майбутню професійну діяльність, розширенню пізнавального інтересу до оволодіння обраною професією, підвищенню активності, усвідомленню своїх життєвих і професійних орієнтирів і реальних шляхів їх досягнення, виробленню нових поглядів й установок фахівців, формуванню вмінь і навичок, моделюванню фахівцем свого нового досвіду, корекції негативних установок, формуванню менеджерського такту, уміння володіти своїми почуттями та емоціями.

Розвиток технічної культури майбутнього менеджера морської галузі буде відбуватися успішно, якщо при організації навчально-професійної діяльності використовуються методи, які сприяють закріпленню і удосконаленню набутих знань, спрямованих на формування умінь і навичок, а саме: моделювання та проектування професійних ситуацій, які дозволяють імітувати реальний професійний процес і сприяють успішному формуванню практичних навичок менеджера морської галузі.

До початку професійної діяльності у студента важливо сформуванню потребу і вміння вирішувати різнопланові завдання у непередбачуваних, незапланованих виробничих ситуаціях, що передбачає оволодіння дослідним підходом до професійної діяльності. Проведення семінарів і практичних занять у вигляді конференцій і дискусій, дебатів, конкурсів проектів, використання різних творчих форм роботи з фахових дисциплін, де студенти могли проявити свої здібності і можливості, зокрема, творчі завдання, які вимагали розгорнутих розумових дій з урахуванням реалізації міжпредметних зв'язків сприяють формуванню активності і основ особистого професійного досвіду майбутнього менеджера морської галузі. Такі творчі здобутки та розробки можуть бути об'єднані у єдиний творчий проект.

Сутність проекту розглядається дослідниками [4; 7; 8] із різних позицій – як метод, сукупність прийомів, система навчання, технологія навчання. Загалом сучасні проектні технології, засновані на процесах проектування, моделювання та експертизи, мають комплексний характер, що передбачає поєднання інтегрованих знань, дослідницького пошуку, залучення елементів інтерактивної діяльності тощо.

Відзначимо, що проектування, у широкому розумінні, є науково обґрунтованою системою

параметрів майбутнього об'єкту або якісно нового стану існуючого проекту як прототипу передбачуваного або можливого об'єкту, стану або процесу. Відтак, проектування можна розглядати як особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, що має перспективно-практичну орієнтацію.

Проектні технології ґрунтуються на дослідницькій діяльності суб'єктів освітнього процесу, стимулюванні їх особистісних інтересів шляхом формування самостійності, уміння логічно та творчо мислити, бачити проблему та вміти приймати нестандартні рішення, шукати та використовувати потрібну інформацію.

Великого значення набувають професійно-зорієнтовані спецсемінари та спецкурси, в яких моделюються реальні виробничі ситуації або обговорюються актуальні проблеми сучасного менеджменту, коли кожен студент може зайняти активну суб'єктну позицію, розвивати навички взаємодії. Тоді виробнича практика може стати місцем реалізації власних професійних проєктів майбутніх менеджерів морської галузі, адже проєктна діяльність дозволяє студентам проявити себе, спробувати свої сили, продемонструвати свої фахові знання і показати публічно досягнутий результат.

На заняттях доцільно організовувати професійні проби, які моделюють, а іноді і повністю співпадають із змістом діяльності менеджера морської галузі. Моделювання професійної діяльності допомагає навчити студентів вирішувати професійні задачі, організувати свою поведінку у відповідності із вимогами своєї професії. Майбутні менеджери морської галузі мають випробувати себе у різних ролях: менеджер, виконавець. Такий підхід дає можливість розвитку важливих професійних умінь: підбирати потрібний для даного завдання матеріал, обґрунтовувати свою точку зору. Моделювання професійних ситуацій сприяє формуванню індивідуального професійного стилю уже на етапі навчання у ЗВО, розвитку здібностей до самовдосконалення, саморозвитку з урахуванням власних можливостей і вимог професії.

Ділова гра є однією із форм, що сприяє моделюванню професійної ситуації. Метод гри як спеціально організована діяльність студента найбільш повно імітує реальний виробничий процес і допомагає значно підвищити зацікавленість, активізувати увагу, розширити уявлення майбутніх менеджерів морської галузі про професійну діяльність та сприяє засвоєнню ними ціннісних пріоритетів, ідеалів, гуманістичних цілей і моделей поведінки.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, використання інтерактивних технологій у процесі фахової підготовки дає можливість студентам

усвідомлено підходити до теоретичних знань, бачити їх практичну значущість, вміло застосовувати теорію на практиці; суттєво поліпшити професійну спрямованість своєї діяльності, що визначає активність та спрямованість взаємодії менеджера морської галузі та сприяє формуванню професійних якостей менеджера, таких як: цілеспрямованість, підвищена працездатність, дисципліна і контроль над собою, комунікабельність, ініціативність тощо; сприяє розвитку менеджерських здібностей (інтелектуальних, організаційних, комунікативних, перцептивних, сугестивних, пізнавальних, дослідницьких та ін.); формуванню комплексу знань та умінь: поступово освоювати сконцентрований у наукових знаннях та уявленнях найкращий соціальний досвід у галузі її створення та застосування технологій, забезпечують здатність створювати, вивчати та освоювати техніку та технології у всіх її проявах, свідомо та творчо обирати оптимальні шляхи вирішення проблем, використовуючи сучасні технології; самостійно, критично, системно і творчо мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином набуті знання можуть бути застосовані; безперервно опановувати нові знання, застосовувати їх як методи і засоби перетворюючої діяльності і мобільно використовувати їх в умовах майбутньої професійної діяльності менеджера морської галузі.

Перспективи подальших досліджень стосуються питань дослідження виокремлення умов, що сприятимуть розвитку технічної культури майбутнього менеджера морської галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Житомирська Т. М. Технічна культура майбутніх менеджерів морської галузі. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2022. № 2(29). С. 234–251.
2. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. Л.: Из-во ЛГУ, 1985. 167 с.
3. Коваль Т. І., Кочубей Н. П. Інтерактивні технології навчання іноземних мов. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя*. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2011. № 7. С. 160–163.
4. Коберник О. М. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навчально-метод. посібник. Тернопіль-Умань, 2007. 208 с.
5. Мусоріна М. О. Формування технічної компетентності майбутніх фахівців судноводіння у процесі навчання технічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання (технічні дисципліни). Київ, 2018. 21 с.
6. Поляков А. О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти: дис. ... кан. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2008. 182 с.

7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2002. 135 с.

8. Смолкин А. М. Методы активного обучения : научн.-метод. пособие. М. : Высшая школа, 1991. 176 с.

9. Староста В. І. Технології інтерактивного навчання: сутність, класифікація. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 1 (64). С. 232–237.

10. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Київ: Кондор, 2011. 628 с.

REFERENCES

1. Zhytomyr's'ka, T. (2022). *Tekhnichna kul'tura maybutnikh menedzheriv mors'koyi haluzi* [Technical culture of future managers of the maritime industry]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 2(29). S. 234–251.

2. Yemel'yanov, YU. N. (1985). *Aktivnoye sotsial'no-psikhologicheskoye obucheniyе* [Active socio-psychological education]. L. : Iz-vo LGU. 167 s.

3. Koval', T. I., Kochubey, N. P. (2011). *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya inozemnykh mov* [Interactive technologies for learning foreign languages]. *Naukovi zapysky Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu imeni M. Hoholya. Seriya: Psykholoho-pedahohichni nauky*. 2011. № 7. S. 160–163.

4. Kobernyk, O. M. (2007). *Innovatsiyini pedahohichni tekhnolohiyi u trudovomu navchanni* [Innovative pedagogical technologies in labor education]: navchal'no-metod. posibnyk. Ternopil'-Uman'. 208 s.

5. Musorina, M. O. (2018). *Formuvannya tekhnichnoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv sudnovodinnya u protsesi navchannya tekhnichnykh dystsyplin* [Formation of technical competence of future shipping specialists in the process of training technical disciplines]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 – teoriya i metodyka navchannya (tekhnichni dystsypliny). Kyiv. 21 s.

6. Polyakov, A. O. (2008). *Pedahohichni umovy motyvatsiyi profesiynoho zrostantnya studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi nepererвної osvity* [Pedagogical conditions of motivation of professional growth of students of pedagogical universities in the process of continuous education]: dys. ... kan. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv. 182 s.

7. Pomետun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2002). *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: teoriya, praktyka, dosvid* [Interactive learning technologies: theory, practice, experience]. K. 135 s.

8. Smolkin, A. M. (1991). *Metody aktivnogo obucheniya* [Methods of active learning] : nauchn.-metod. posobiye. M. : Vysshaya shkola. 176 s.

9. Starosta, V. I. (2019). *Tekhnolohiyi interaktyvnoho navchannya: sutnist', klasyfikatsiya* [Interactive learning technologies: essence, classification]. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho*. Seriya: Pedahohichni nauky. № 1 (64). S. 232–237.

10. Turkot, T. I. (2011). *Pedahohika vyshchoyi shkoly* [Pedagogy of the higher school]: navch. posibnyk. Kyiv: Kondor. 628 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЖИТОМИРСЬКА Тетяна Михайлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальнонаукових дисциплін Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Наукові інтереси: технічна культура майбутніх менеджерів морської галузі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHYTOMIRSKA Tetyana Mykhailivna – Ph.

D. in Pedagogy, Associate Professor of the Department of General Sciences of the Danube Institute of the National University «Odesa Maritime Academy».

Scientific interests: technical culture of future managers of the maritime industry.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 159.922.76-056.26/.313

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-114-119

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>
e-mail: nberezenko29@gmail.com

ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ (ДЦП)

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема психічного розвитку дітей з порушеннями опорно-

рухового апарату є однією з найактуальніших у теорії і практиці спеціальної педагогіки. Це обумовлено передусім зростанням чисельності

дітей з церебральним паралічем, неспроможних відвідувати шкільні установи, які перебувають в домашніх умовах та навчаються за індивідуальною формою навчання. Діти з порушенням опорно-рухового апарату – це поліморфна в клінічному і психолого-педагогічному відношенні категорія осіб.

Порушення опорно-рухового апарату, насамперед дитячий церебральний параліч (ДЦП), є одним з тяжких порушень психофізичного розвитку дітей, яке проявляється в порушеннях рухових функцій, які часто поєднуються з розладами мовлення, іншими ускладненнями формування вищих психічних функцій, а нерідко із зниженням інтелекту.

Важливо пам'ятати, що ДЦП є захворюванням не прогресуючим, однак стійкою причиною тяжкого стану дитини. У дітей з дитячим церебральним паралічем часто спостерігаються психічні порушення, характер і ступінь яких залежить від складності та локалізації уражень мозку. Отож питання ефективного психічного розвитку дітей з ДЦП потребує наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку дітей з дитячими церебральними паралічами була піддана багатосторонньому медичному, а також психолого-педагогічному дослідженню. Механізми порушень розвитку психіки досліджували К. А. Семенова, Н. М. Махмудова. Своєрідність психічного розвитку дітей із церебральним паралічем вивчали такі автори як Е. М. Мاستюкова, Л. А. Данилова, І. Ю. Левченко, Є. І. Кириченко. Затримку пізнавальної діяльності дітей із церебральним паралічем обґрунтовували вчені Н. Ботта, П. Ботта, М. Б. Ейдінова, О. М. Правдіна-Винарська, Р. Я. Абрамович-Лехтман, Є. С. Каліжнюк, О. П. Архипова, І. Ю. Левченко. Такі дослідники як М. В. Іпполітова, О. М. Мاستюкова, М. К. Поппандова, Н. В. Симонова, пов'язують порушення пізнавальної діяльності дітей з недорозвиненням моторики. Емоційні розлади дітей з церебральним паралічем обґрунтували І. І. Мамайчук, Г. В. П'ятакова.

Метою статті є вивчення особливостей розвитку емоційно-вольової сфери дітей із порушенням опорно-рухового апарату.

Методи дослідження. В процесі досліджень і в проведенні психокорекційної та психотерапевтичної роботи виникла концепція, яка дозволяє інтегрувати функціональну діагностику психічних порушень у дітей та підлітків та розробити комплексний підхід до медико-психолого-педагогічної корекції. Це стало можливим тоді, коли ми використали для цих цілей багатопольову діагностику психічних захворювань у дітей та підлітків, а також розробили шкалу психодіагностичних і

корекційних заходів. Ця модель стала інтеграційною що дозволило підбирати адекватні корекційні та психотерапевтичні заходи. Шкала повинна включати такі параметри: психодинамічний, соціодинамічний та екзистенційно-інтеграційний. Психодинамічний параметр включає в себе вивчення захисних механізмів, особистісні особливості та акцентуації, аналіз об'єктних відносин. При домінуванні психодинамічних порушень можуть бути застосовані такі варіанти психокорекційної та психотерапевтичної роботи тілесно-орієнтована терапія, психоаналіз, ігрова терапія, арт-терапія, аналітична психодрама, символ-драма, гештальт-терапія. Соціодинамічний параметр вивчає особливості взаємовідношення, а також адекватність допінг-стратегій, особистісні переконання за А. Елісом. В рамках цього параметру можлива постановка діагнозу – сімейного і педагогічного. Екзистенційно-інтеграційний параметр вивчає життєві цілі, ціннісні орієнтації, проблеми відповідальності, моралі, креативність, формування цілісної особистості, аналіз Я- концепції та самооцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ланцюзі порушень пізнавальної діяльності при дитячому церебральному паралічі як важлива ланка спостерігається несформованість вищих коркових функцій [5, с. 275-277]. Перш за все, відзначається недостатність просторових і часових уявлень, конструктивного і побутового праксису, стереогноза, оптичного гнозису.

Для дітей з церебральним паралічем характерні специфічні відхилення в психічному розвитку. Механізм порушень розвитку психіки складний і визначається часом, ступенем і локалізацією мозкового ураження [11]. Для дітей з церебральним паралічем характерний своєрідний психічний розвиток, обумовлений поєднанням раннього органічного ураження головного мозку з різними руховими, сенсорними порушеннями (патологія зору, слуху, кінестетичного сприйняття) і мовними дефектами. Важливу роль в генезі психічних порушень відіграють обмеження діяльності, соціальних контактів, а також умови виховання і оточення [3].

Хронологічне дозрівання психічних функцій у дітей із ДЦП різко затримується. На цьому тлі виявляються різні форми порушення психіки, перш за все пізнавальної діяльності. В такому випадку спостерігається нерівномірний, дисгармонійний характер порушень психічних функцій дітей з церебральним паралічем. Ця особливість пов'язана з «мозаїчним» характером ураження головного мозку на ранніх етапах його розвитку при ДЦП, коли переважно страждають найбільш «молоді» і

високоорганізовані функції, які формуються на більш пізніх етапах онтогенезу [6, с. 215-219].

Для дітей з церебральним паралічем характерна вираженість астенічних проявів (підвищена стомлюваність, виснаженість всіх психічних процесів), що також пов'язано з органічним ураженням центральної нервової системи. Характерними особливостями є сповільненість в перемиканні з однієї розумової операції на іншу, слабкість концентрації уваги, труднощі запам'ятовування. Діти з церебральним паралічем за темпами роботи значно відстають від здорових дітей [4].

Слід звернути увагу, що у дітей із ДЦП знижений запас знань і уявлень про навколишній світ. Це обумовлено наступними причинами: вимушена ізоляція, обмеження контактів дитини з іншими людьми в зв'язку з тривалою нерухомістю або труднощами пересування; утруднення пізнання навколишнього світу в процесі предметно-практичної діяльності, що пов'язане з проявом рухових і сенсорних розладів.

Патогенез порушень пізнавальних процесів при ДЦП надзвичайно складний. Порушення пізнавальної діяльності дітей пов'язується з недорозвиненням моторики. Саме порушення сприйняття предметів, візуально-просторового орієнтування при ДЦП обумовлено руховою патологією, і зі збільшенням ступеня тяжкості рухового дефекту ці порушення стають більш вираженими. Разом з патологією рухово-кінестетичної функціональної системи істотну роль в недорозвиненні сприйняття грають сенсорні, інтелектуальні, мовні розлади [7, с. 29-37].

В роботі К. А. Семенової відображено тісний взаємозв'язок у розвитку рухових і сенсорних функцій при ДЦП: «Виражена рухова патологія нерідко в поєднанні з сенсорною недостатністю може бути причиною недорозвинення пізнавальної діяльності у дітей з церебральними паралічами» [11, с. 278].

Відомо, що в розвитку пізнавальної діяльності дитини з перших місяців життя важливу роль відіграють рухові акти, а також різні види сприйняття.

Г. Piaget [16] висунув теорію кільцевої залежності у формуванні сприйняття і дії. Відповідно до цієї теорії, на основі руху, певних видів практичної діяльності формуються процеси сприйняття, які мають активний характер і є пізнавальними. З їх розвитком з'являються психологічні передумови для освоєння більш складних видів практичної діяльності, що, в свою чергу, сприяє розвитку більш високого ступеня сприйняття. Сприйняття розглядається як «своєрідна орієнтовно-дослідницька дія». Дитина, котра

нормально розвивається з 3-4 міс. починає тягнутися до предметів-іграшок і хапати їх. У пізнавальні процеси включаються зоровий, слуховий і рухово-кінестетичний аналізатори. Відбувається з'єднання поля зору і поля дії, погляд починає слідувати за рукою, а потім і направляє її. Поступово візуально-моторні умовні зв'язки удосконалюються, рухи дитини стають більш диференційованими для хапання іграшок різної величини і форми. Далі в міру вдосконалення моторики у дитини починають розвиватися маніпуляції і предметні дії. Практична діяльність з предметами має велике значення в пізнанні дитиною навколишнього світу, в формуванні мислення й мови. Саме в процесі предметно-практичної діяльності найбільш повно виявляються властивості предметів, які не можуть бути виявлені за допомогою зорового і слухового сприйняття: об'єм, вага, пружність.

При ДЦП «рухова недостатність перешкоджає не тільки розвитку кінестетичного і зорового сприйняття, але ще більшою мірою заважає формуванню внутрішніх сенсорних умовних зв'язків, особливо зорово-моторних» [11, с. 280]. Сенсорна депривація, обумовлена патологією зору, слуху і м'язово-суглобового відчуття, істотно позначається на сприйнятті в цілому, знижує його якість, обмежує обсяг інформації, ускладнює інтелектуальну діяльність дітей з церебральним паралічем [13].

При всіх формах церебрального паралічу спостерігається глибока затримка і порушення розвитку кінестетичного аналізатора, який залишається слабким протягом усього життя.

Ще І. М. Сеченов [12, с. 7] надавав великого значення м'язовому почуттю (кінестезію), довільним діям в розвитку саморегулювання руху, а також психічних функцій і розумових процесів. При ДЦП у багатьох дітей виражений астереогноз (неможливість або недостатність впізнання предмета на дотик, без зорового контролю).

Порушення стереогностичного почуття непропорційно до розладів інших видів шкірної чутливості і може мати місце при повному збереженні останніх. За даними Г. Ф. Городецької [2], порушення окремих видів чутливості мають місце у 80% дітей.

Близько 25% дітей з ДЦП мають різні аномалії зору: косоокість, ністагм, звуження поля зору, вплив патологічних тонічних рефлексів на м'язи очей, зниження гостроти зору, атрофію зорових нервів. До порушення зорового сприйняття відносять такі як недостатність фіксації погляду і можливості плавного простежування предмета в усіх напрямках. У дітей із церебральним паралічем часто виявляється зорова агнозія [14].

Діти з церебральним паралічем не завжди правильно впізнають предмети різної форми. При ДЦП діти погано розрізняють геометричні форми. Іноді при ДЦП мають місце несформованість просторово-роздільної діяльності слухового аналізатора, зниження гостроти слуху, недостатність слухової уваги, недорозвинення фонематичного сприйняття [1]. Недатність слухового сприйняття проявляється у відсутності орієнтовної реакції на слухові подразники і мову оточуючих, в неможливості або утрудненні локалізації звуку в просторі. Диференційоване сприйняття звукових подразників у дітей з ДЦП порушено. Потребує ретельного дослідження слух у дітей з ДЦП.

Слід відзначити, що порушення слуху, зазвичай не встановлюються при обстеженні дітей з ДЦП, часто спостерігаються захисні реакції та негативні емоції на окремі слухові, зорові і кінестетичні подразники.

Значно пізніше, ніж у здорових однолітків, у дітей з ДЦП формується уявлення про робочу руку, про частини обличчя і тіла. Багато просторових понять («вище-нижче», «коротше-довше», «ширше-вужче», «попереду-позаду», «між») засвоюються з працею [10, с. 126-128]. Порушення у формуванні вищих коркових функцій ведуть до дисгармонійного розвитку і негативно позначаються при навчанні дітей в школі.

У літературі дискутується питання про стан інтелекту дітей з церебральним паралічем. Сучасні погляди на частоту розумової відсталості при ДЦП суперечливі. W. Littlew [15] зазначав, що у більшості дітей з церебральними паралічами розумову відсталість не диференціюють за її ступенем і характером. При цьому він підкреслював широкі можливості виховання і навчання цих дітей. Автор не міг назвати психіку жодного з дітей, котрих він спостерігав повноцінною, хоча вказував, що хворі з диплегією можуть не мати психічних розладів.

За даними F. E. Schonell [17], недостатній інтелектуальний розвиток зустрічається лише у половини дітей з церебральним паралічем. Більшість дітей (50-75%) з ДЦП має потенційно збережений інтелект, але відзначаються своєрідні особливості їх інтелектуальної діяльності. 20-25% дітей страждає інтелектуальним недорозвиненням по типу атипової олігофренії [4]. F. E. Schonell [17] відзначив в 40-45% випадків у дітей з ДЦП розумову відсталість, серед дітей з ДЦП 32% мають нормальний інтелект, 21% знижений у стані середнього ступеню тяжкості і 22% глибоке зниження інтелекту. У 25% обстежених ім дітей було виявлено інтелектуальний розвиток, що перевищує віковий рівень. М. М. Нікітіна [9] зазначає, що

близький до норми розумовий розвиток спостерігається у 32,2% дітей з ДЦП, а Е. С. Каліжнюк [4] вказує, що найбільша група дітей – до 75% – мають затримку психічного розвитку.

Наявність рухових порушень у хворих на ДЦП, малорухливість і скутість нерідко створюють помилкове враження наявності у них вираженої затримки психічного розвитку. Однак спостереження та спілкування з хворими виявляє інтелектуальне збереження і диференційованість емоцій, глибокі особистісні реакції: образливість, переживання свого дефекту. У процесі лікування і навчання відзначається сприятлива динаміка психоемоційного розвитку.

Справедливо підкреслити, що психолого-педагогічне дослідження з оцінкою інтелекту в більшості випадків не може бути одноразовим.

Дослідники виділяють два варіанти інтелектуальної недостатності при ДЦП (Є. І. Кириченко [6, 216-219], О. М. Мастюкова [8, с. 99-121]):

1. розумову відсталість, при якій на тлі тотального недорозвинення інтелекту виділяються симптоми, які свідчать про недорозвинення лобових відділів мозку: відсутність ініціативи, недостатність цілеспрямованості, грубе недорозвинення активної уваги тощо;

2. граничний стан інтелектуальної недостатності, що характеризується більш легкими і в значній мірі оборотними порушеннями пізнавальної діяльності. Ця група неоднорідна як щодо патогенетичних механізмів, що лежать в основі інтелектуальної недостатності, так і по відношенню до проявів інтелектуальних порушень і прогнозу.

Є. І. Кириченко [5] виділила дві групи прикордонної інтелектуальної недостатності у дітей з церебральними паралічами:

- дизонтогенетичні форми, обумовлені механізмами затриманого або дисгармонійного розвитку. У цій групі еволюційна динаміка, пов'язана з процесами вікового дозрівання, більш виражена, аж до досягнення нормального рівня розвитку;

- енцефалопатичні форми, в основі яких лежить органічне ураження мозкових структур на ранніх стадіях онтогенезу. Інтелектуальна недостатність у дітей цієї групи виражена більше, але інтелектуальні порушення носять функціонально-динамічний, більш-менш оборотний характер.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Дитячий церебральний параліч є складним захворюванням центральної нервової системи, і це веде не тільки до рухових порушень, але і визиває затримку чи патологію розумового розвитку, мовну недостатність, порушення слуху, зору і таке

інше. Усе це свідчить про своєрідний дисгармонійний психічний розвиток дитини з ДЦП. Запропоновано програму корекції емоційно-пізнавальної сфери для дітей з порушенням функцій опорно-рухового апарату.

Для дітей з церебральним паралічем характерні специфічні відхилення в психічному розвитку. Механізм порушень розвитку психіки складний і визначається часом, ступенем і локалізацією мозкового ураження. Існує тісний взаємозв'язок у розвитку рухових і сенсорних функцій при ДЦП.

В розвитку пізнавальної діяльності дитини з перших місяців життя важливу роль відіграють рухові акти, а також різні види сприйняття, котрі є специфічними у дітей із церебральним паралічем.

У дітей із ДЦП спостерігається інтелектуальне збереження і диференційованість емоцій, глибокі особистісні реакції. У процесі лікування і навчання відзначається сприятлива динаміка психоемоційного розвитку.

Подальшого вивчення потребує питання специфіки порушень психіки при ДЦП. Варто дослідити той факт, що у недоношених дітей з ДЦП більше шансів на успішний розвиток, ніж у доношених. Також слід дослідити залежність вираженості психічних порушень від тяжкості рухового дефекту та специфіку мовленнєвого розвитку у дітей із церебральним паралічем аби більш повно визначити особливості розвитку дітей із ДЦП.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Городецька Г. Ф. Сенсомоторні порушення в руці і шляхи відновлення довільних рухів при дитячому церебральному паралічі: автореф. дис. канд. мед. наук. Л., 1972.
2. Данилова Л. А. Методи корекції мовного і психічного розвитку у дітей з церебральним паралічем. М.: Медицина, 1977. 96 с.
3. Каліжнюк Е. С. Психічні порушення при дитячих церебральних паралічах. К., 1987. 289 с.
4. Кириченко Є. І. Граничні стани інтелектуальної недостатності у дітей з церебральними паралічами і завдання соціальної реабілітації. *Тези II конференції, присвяченій медичної реабілітації хворих на ДЦП*. М., 1978. С. 275-277.
5. Кириченко Є. І. Про роль фактора психічної депривації в порушенні шкільної та життєвої депривації дітей і підлітків, які страждають на церебральний параліч. *Діти з тимчасовою затримкою розвитку*. М., 1971. С. 215-219.
6. Мамайчук І. І. Динаміка деяких видів пізнавальної діяльності у дошкільників з церебральним паралічем. *Дефектологія*. 1976. № 3. С. 29-37.
7. Мастюкова О. М. Мовні порушення. Психічні порушення. *Дитячий церебральний параліч*. К.: Здоров'я, 1988. С. 99-121.
8. Нікітіна М. М. Дитячий церебральний параліч. М., 1979.

9. Поппандова М. К. Особливості просторових уявлень при дитячому церебральному паралічі. *Дитячий церебральний параліч*. Л.: Ленуприздат, 1974. С. 126-128.

10. Семенова К. А., Н. М. Махмудова Медична реабілітація і соціальна адаптація хворих на дитячий церебральний параліч: кер-цтво. для лікарів / за ред. М. М. Маджидова. Ташкент: Медицина, 1979. 490 с.

11. Сеченов І. М. Рефлекси головного мозку. Вибрані твори. М., 1952. Т. 1. С. 7.

12. Шамарін Т. Г., Бєлова Г. І. Можливості відновного лікування дитячих церебральних паралічів. Калуга: Адель, 1996. 172 с.

13. Botta N., Botta P. L'education the rapetitique des infirmos moteurs cerebraux. Paris, 1958.

14. Little W. Atreatise on Deformities. London, 1853.

15. Piaget J. Le language et la pensee de Penfance. Paris, 1923.

16. Schonell F. E. Educating spastic children. The education and guidance of the cerebral palsied. London, 1956.

REFERENCES

1. Horodetska, H. F. (1972). *Sensomotorni porushennia v rutsi i shliakhy vidnovlennia dovilynykh rukhiv pry dytiachomu tserebralnomu paralichi: Avtoref. dys. kand. med. Nauk* [Sensomotor disturbances in the hand and ways to restore arbitrary movements in childhood cerebral palsy: Author's abstract. dis. Candidate honey. Sciences]. L.
2. Danylova, L. A. (1997). *Metody korektsii movnoho i psykhichnoho rozvytku u ditei z tserebralnym paralichem* [Methods of correction of linguistic and mental development in children with cerebral palsy]. М.: Medytsyna. 96 s.
3. Kalizhniuk, E. S. (1987). *Psykhichni porushennia pry dytiachykh tserebralnykh paralichakh* [Mental disorders in children's cerebral palsy]. К. 289 s.
4. Kyrychenko, Y. I. (1978). *Hranychni stany intelektualnoi nedostatnosti u ditei z tserebralnymy paralichamy i zavdannia sotsialnoi reabilitatsii* [Limit states of intellectual deficiency in children with cerebral palsy and the problem of social rehabilitation]. *Tezy II konferentsii, prysviachenii medychnoi reabilitatsii khvorykh na DTsP*. М. S.275-277.
5. Kyrychenko, Y. I. (1971). *Pro rol faktora psykhichnoi depriyvatsii v porushenni shkilnoi ta zhyttievoi depriyvatsii ditei i pidlitkiv, yaki strazhdaiut na tserebralnyi paralich* [About the role of the factor of mental deprivation in violation of school and life deprivation of children and adolescents suffering from cerebral palsy]. *Dity z tymchasovoiou zatrymkoiu rozvytku*. М. S. 215-219.
6. Mamaichuk, I. I. (1976). *Dynamika deiaknykh vydiv piznavalnoi diialnosti u doshkilnykiv z tserebralnym paralichem* [Dynamics of some types of cognitive activity in preschoolers with cerebral palsy]. *Defektolohiia*. № 3. S. 29-37.
7. Mastiukova, O. M. (1988). *Movni porushennia. Psykhichni porushennia* [Linguistic disturbances. Mental disorders]. *Dytiachyi tserebralnyi paralich*. К.: Zdorovia. S. 99-121.
8. Nikitina, M. M. (1979). *Dytiachyi tserebralnyi paralich* [Children's cerebral palsy]. М. S. 126-128.
9. Poppandova, M. K. (1974). *Osoblyvosti prostorovykh uiavlenn pry dytiachomu tserebralnomu paralichi* [Peculiarities of spatial representations in

childhood cerebral palsy]. *Dytiachyi tserebralnyi paralich*. L.: Lenupryzdat. S. 126-128.

10. Semenova, K. A., Makhmudova, N. M. (1979). *Medychna rehabilitatsiia i sotsialna adaptatsiia khvorykh na dytiachyi tserebralnyi paralich: ker-tstvo. dlia likariv* [Medical rehabilitation and social adaptation of patients with infantile cerebral palsy: ker-tstvo. for doctors] / za red. M. M. Madzhydova. Tashkent: Medytsyna. 490 s.

11. Siechenov, I. M. (1863). *Refleksy holovnoho mozku* [Reflexes of the brain]. *Vybrani tvory*. T. 1. M. S. 7

12. Shamarin, T. H., Bielova, H. I. (1996). *Mozhlyvosti vidnovnoho likuvannia dytiachykh tserebralnykh paralichiv* [Opportunities of the rehabilitation of pediatric cerebral paralysis]. Kaluha: Adel. 172 s.

13. Botta, N., Botta, P. (1958). *L'education the rapeutique des infirmos moteurs cerebraux*. Paris.

14. Littlew, W. (1853). *Atreatise on Deformities*. London.

15. Piaget, J. (1923). *Le language et la pensee de Penfance*. Paris.

16. Schonell, F. E. (1956). *Educating spastic children. The education and guidance of the cerebral palsied*. London.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТRENKO Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного

педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підручники для інклюзивної освіти, активні методи навчання в інклюзивній освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

BEREZENKO Natalia Olegovna – is a Post-Graduate Student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: textbooks for inclusive education, active methods of learning in inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 811.161.2'27

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-119-124

ЛІШТАБА Тетяна Василівна –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6060-0900>
e-mail: tanya@lishtaba.com

МОВЛЕННСВІЙ ІМІДЖ ТРЕНЕРА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У науковий обіг поняття «імідж» було введено на початку 60-х років ХХ ст. Воно швидко стало вживаним у ЗМІ, почало активно використовуватися науковцями, політиками, журналістами, дипломатами, спортсменами та бізнесменами. При цьому у свідомості людини все більш закріплювалося уявлення про імідж як про сукупність зовнішніх атрибутів (одяг, манера поведінки, стиль діяльності) без уваги до внутрішніх факторів. Дослідження іміджу в лінгвістичному вимірі розпочалося відносно недавно. Розкриття мовленнєвого іміджу тренера та його складових зумовило актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імідж як об'єкт лінгвістичних досліджень

привертає дедалі більшу увагу науковців, які розглядають різні аспекти його створення. Об'єктом аналізу О. В. Горіної став імідж політичного лідера [1]. І. О. Лисичкіна зосередила увагу на дослідженні лінгвокомунікативних механізмів і стратегій формування позитивного іміджу правоохоронних організацій [5]. А. А. Кісельова здійснила комплексний аналіз вербальних та невербальних складників іміджу телеведучих [3]. Н. О. Коваль висвітлила роль інтонаційних засобів у створенні ефективного іміджу політика-оратора [4]. Над проблемою формування іміджу тренера з футболу працював А. І. Малиновський [6]. Є. В. Позднішев здійснив комплексний аналіз соціально-психологічних основ формування іміджу суб'єктів спортивної діяльності [8].

Мета статті полягає в розкритті сутності іміджу тренера з позицій лінгвістики на основі аналітичного огляду релевантних за тематикою наукових праць.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в науковій літературі немає єдиної теоретичної концепції в розумінні іміджу, тому досі існують різні визначення цього поняття. Поділяємо думку О. В. Іванців, яка зазначає, що «імідж – це ментальне утворення з певним емоційним забарвленням, яке формується за допомогою цілеспрямованого комунікативного впливу з метою закріплення у свідомості адресата цілісної системи уявлень та оцінок, пов'язаних з об'єктом, для досягнення певних цілей. Імідж штучно створюється вербальними, візуальними та аудіовізуальними засобами в результаті діяльності іміджмейкера з метою створення бажаної реакції в масовій аудиторії зацікавлених осіб» [2, с. 79].

На думку дослідниці, «цілком природно, що лінгвісти звертають особливу увагу на вербалізований імідж, у процесі формування якого відбувається трансляція необхідної інформації іміджевого характеру лінгвальними засобами, тобто переведення відібраних іміджевих характеристик ініціатора комунікації у вербальний контекст. Розглядаючи мову як процес, який здійснює постійний вплив на навколишню дійсність, можемо стверджувати, що мовні засоби є основним інструментом встановлення та підтримки зв'язків із громадськістю загалом і конструювання іміджу будь-якого об'єкта соціальної практики зокрема» [2, с. 79].

Науковці виділяють кілька основних функцій іміджу:

- комунікативна, яка полягає в тому, що імідж виконує роль посередника між суб'єктом і об'єктом;

- номінативна, що передбачає демонстрування характерних особливостей об'єкта іміджу, підкреслення його переваг;

- естетична, яка полягає в облагороджуванні враження, яке справляється на публіку;

- адресна, що забезпечує відповідність потребам і запитам цільової аудиторії [9, с. 9].

Актуальним залишається питання дослідження впливу іміджу в спорті на кар'єру тренерів та гравців. Ця проблема визначається цілою низкою чинників. Рівень розвитку спорту є невід'ємною частиною іміджу будь-якої держави. Спорт в певній мірі створює зовнішньополітичний імідж держави. На спортивний імідж держави працюють її економіка, культура, система освіти, наука, наявність кваліфікованих кадрів. Однією з позитивних рис, які формують міжнародний

імідж України, є наявність в країні значної кількості талановитих спортсменів.

Імідж має великий вплив на життєдіяльність спортсмена, тренера, команди. Імідж спортсмена допомагає йому в досягненні високих результатів, а в подальшому забезпечує можливість знайти собі гідне місце в суспільстві; є показником його спортивного характеру, волі, зібраності, чесності. Імідж тренера багато в чому залежить від його вкладу в підготовку видатних спортсменів, команд, розвиток теорії і методики спорту, його кваліфікації і авторитету. Імідж спортивної команди безпосередньо пов'язаний з її популярністю, кількістю уболівальників та фанатів.

На жаль, сьогодні, в умовах воєнного часу, державні, політичні та комерційні організації не мають можливостей приділяти значну увагу формуванню спортивного іміджу країни, витратити при цьому значну кількість коштів і сил на створення іміджу спортивних установ та їх керівників. Та все ж необхідно зважати на те, що спортивний імідж країни має прямий вплив на майбутні спортивні успіхи спортсменів, їх рекламні контракти й соціальне становище.

Важливою особливістю іміджу в спорті є вербалізація, яка виявляється через спортивний сленг у різноманітних формах.

Історично склалося так, що представники певних, відносно замкнених субкультур, мали і мають свій сленг (жаргон, арг), який визначається як слова і вирази, що вживаються людьми певних вікових, професійних або інших соціальних груп, об'єднаних загальними інтересами. Ця мова відрізняється від загальнонародної мови специфічною лексикою або фразеологією. Вона містить багато штучних, іноді умовних, слів і виразів, відмінних від загальноприйнятих. У сленгу можуть бути наявні експресивно-забарвлені елементи мови. Це здавна було характерною ознакою мови торговців, моряків, карних злочинців, художників тощо. Не стало виключенням в цьому питанні й спортивне середовище, для якого також властиві слова і вирази, що розкривають особливості спорту й окремих його видів, симпатії та антипатії між спортсменами – представниками різних видів спорту тощо. Усе це, звичайно, не може не впливати на формування іміджу суб'єктів спортивної діяльності.

Серед сучасних соціолектів спортивний жаргон є одним із найпоширеніших, що можна пояснити масовістю й поширеністю різних видів спорту серед населення. Група науковців Харківської державної академії фізичної культури (Л. А. Карпець, Л. А. Бакуменко) провела дослідження особливостей спортивного жаргону як відображення соціальної структури мови [8].

Зіставляючи типи мовної поведінки суб'єктів спортивної діяльності за рівнем освіти, вони показують, що «спортивним жаргоном усвідомлено послуговуються переважно інформанти з незакінченою вищою освітою та середньою спеціальною освітою, що зумовлено такими чинниками:

- по-перше, оскільки до спортивних мікрогруп належить здебільшого учнівська та студентська молодь, то на спортивний жаргон вплинуло середовище їх мешкання (його відносна автономність, хоча й ситуативна), замкненість середовища – майже всі учні проживають в інтернатах, перебувають в одному навчальному закладі. Тут функціонують у сукупності носії різноманітних жаргонів від загального студентського до власне спортивного: *каюта* - *«спальня»*, *спецуха* - *«спеціальність обраного виду спорту»*, *верблюди* - *«у лижному спорті нерівна горбиста траса»* тощо;

- по-друге, досить часто ці респонденти, перебувають в одному середовищі, спілкуючись один із одним на змаганнях, тренуваннях» [8, с. 131].

Науковці зазначають, що на ступінь поширення спортивних жаргонних явищ впливають і соціопсихологічні аспекти мовної діяльності спортсменів:

- найбільший відсоток мовної інформації спортсмен отримує від тренера, одноклубників, старших товаришів по команді;

- тренери, намагаючись доступно донести інформацію, використовують чи самі творять влучні назви на позначення певних вправ, дій;

- більшість спортивних термінів іншомовного походження мають українські відповідники; у такому разі використання запозичень є недоречним, наприклад: *«гума»* - *амортизація на рівному місці*, *«дракон»* - *«стиль цюань-шу»* та ін.;

- інколи складні, довгі за вимовою терміни або відсутність таких спричиняються до породження нових влучніших: *«банка»*, *«барабан»* - *лава запасних*, *«бички»* – *кидки з відповідним захопленням руки та спини* тощо;

- значний відсоток мовної інформації спортсмени отримують із ЗМІ (зокрема, спортивні передачі, газети, журнали) [8, с. 131].

У вивченні впливу вербального спілкування на формування іміджу спортсмена особливе місце займають жарти, які хоч і бувають деколи грубуватими, але дуже точно відображають особливості й різні сторони спортивного життя: *сперечатися з тренером з боротьби може тільки тренер зі стрільби; одна голова добре, а з тулубом краще*; на питання *«Навіщо людині голова?»* спортсмен відповідає: *«Я в неї їм»*. Усе це певною мірою

впливає на створення іміджу як тренера, так і спортсмена.

Доведено, «що масштаби вербалізації при формуванні іміджу спортсмена залежать від рівня агресивності виду спорту, який у свою чергу істотно формує рівень привабливості того або іншого виду спорту в суспільства» [8, с. 133].

З метою вивчення цієї проблеми дослідниками було проведено анкетування студентів Національного університету фізичного виховання і спорту України (м. Київ), у результаті якого можна навести приклади типових виразів з лексики спортсменів, які вони використовують для характеристики своїх колег або представників інших видів спорту: *«амбал»*, *«шафа»*, *«шафка»* – спортсмени великої статури; *«бронелобі»*, *«твердолобі»* – боксери і борці; *«алкаші»*, *«алконавти»* – представники парусного спорту [8, с. 133].

Заслугує на увагу наукова позиція Є. В. Позднишева, який вважає, що «сьогодні наша культура пронизана елементами жорстокості, агресії, розповсюдженням культу сили. Зростання загальноосвітнього рівня людей падає, що у свою чергу сприяє формуванню незахищеності людей від проникнення негативізму і руйнівних тенденцій у сфері культурних, суспільних цінностей. Спорт, як одна з форм прояву суспільних відносин, не залишився осторонь. Результати проведених досліджень підтверджують постійне зростання конфліктності й агресивності людства. Цей процес природно відображається і синтезується в середовищі спортсменів, у формуванні міжособистісних, міжгрупових відносин між ними» [8, с. 133]. Популярними в середовищі спортсменів стали слова, вирази, клички, ярлики щодо якості, стану і розвитку спортивної техніки і форми, як от: *«дерев'яний»* – спортсмен, у якого недостатньо розвинута техніка; *«як об стінку горохом»* – про спортсмена, що не сприймає інформацію; *«тормоз»* – повільний спортсмен із загальмованою реакцією; *«кисіль»* – спортсмен, який не може концентруватися на виконанні вправи.

Не залишилося осторонь і формування суспільної свідомості з погляду відношення до спортивного життя вболівальників. Серед них часто можна почути такі вигуки, репліки та характеристики: *«Суддю на мило!»*, *«Швидше! Вище! Сильніше!»*, *«У здоровому тілі – здоровий дух!»*, *«Перемагає сильніший!»*, *«Володіючи мною, ти володієси грою!»* (про футбольний м'яч), *«Просто зроби це!»* (*Just do it* – ключовий слоган фірми "Nike"), *«Гра була рівна, грали два «...»*.

Імідж спортсменів, як і імідж політиків, вийшов з офіційного й контрольованого комунікативного простору та живе своїм життям, що підтверджується наявністю прізвиськ у багатьох спортсменів: футболіст Роналдо – *Зубастік*; футболіст Андрій Шевченко – *Шева*; футболіст Олександр Зінченко – *Зіна*; баскетболіст Віталій Потопенко – *Український поїзд*; баскетболіст Денис Журавльов – *Диня*; біатлоністка Олена Підгрушна – *Грушка*; біатлоністка Юля Журавок – *Жужа*.

Прізвиська доповнюють імідж спортсмена, як би концентрують його в одному-двох словах і відображають або рівень його досягнень у спорті (*Великий*), або особливості його спортивного характеру (*Пістолет*, *Танкер*), або зовнішні фізичні дані (*Зубастик*, *Низенький*).

Адміністратор «Динамо» О. Чубаров розповідав, як утворилися такі прізвиська у футболістів: *«Якось вчасно сказана фраза скорочувалася, перекручувалась і згодом ставала прізвиськом гравця. У багатьох гравців клички були похідними від прізвища: Мунтян – Муня, Коньков – Конек. А ось у Саїї Алієва прізвисько – Капелюх. У нього зачіска була така – довге кучеряве волосся. Коли він біг, шевелюра піднімалася і набирала форми капелюха. А у його друга Мілевського, окрім відомої прізвиська "Міля", є ще одна – "Крюча". Так його прозвали партнери по команді, які не раз йому казали: "Ну що ти крутиш, скільки можна, віддай нас". Отак "крюча" і причепилося»* [10]. *«Деякі футболісти приходили до "Динамо" вже зі сформованими прізвиськами, – продовжує О. Чубаров. – Наприклад, Діма Михайленко приїхав із Дніпропетровська Звіром, а Анатолій Дем'яненко привіз до нас з "Дніпра" кличку Муля. Коли він був маленький, називав себе так. Це підхопили родичі, друзі, і Мулей називають його до цього дня. Його товариша Бессонова гравці крім як Бесом називали Шкілей – через його худорлявість»* [10].

Наявність прізвиськ у спортсменів залежить від виду спорту. Можна помітити, що їх досить багато у футболістів, баскетболістів, тенісистів і практично немає в художній гімнастиці.

Проте до вживання прізвиськ слід відноситися обережно, щоб уникнути можливих образ. Наприклад, досвідчена біатлоністка О. Підгрушна під час ефіру в Instagram Biathlon News зазначила, що не любить, коли її прізвище скорочують до «грушка» або вигадують інші прізвиська: *«Мені, як особистості, дуже неприємно читати в коментарях "груша", той же "удав", "жужа" і всякі скорочення. Вибачте, але ви не близькі друзі або родичі, не батьки, які можуть мене якимись там слівцями*

називати. Ми навіть чай разом не пили. Потрібно мати повагу, я ж не називаю когось "мудачок" або "горбоносик", щодо ніка в інстаграмі або фотографії. У мене є ім'я, так само і у Юлі Журавок, яка страшенно не любить, коли її називають "жужею"» [7].

У суспільстві можна зустріти діаметрально протилежні оцінки ролі спорту і фізичної культури в житті людини: від звеличення, обожнювання спортсменів до насмішок і знущань на їх адресу. Перші твердження, природно, піднімають, підносять імідж спортсменів, останні – впливають на нього негативно. Зрозуміло, що причини негативних висловів мають свої корені у сфері культури і освіти людини. Скидати з рахунків цей факт фахівцям, що формують імідж спортсменів, не можна. Наведемо поширені негативні вислови на адресу спортсменів, спорту і фізичної культури: *«сила є – розуму не треба»; «сало (горілка) – сила, спорт – могла»;* *«обличчя не створені інтелектом (характеристика спортсменів)»; «в інституті фізкультури учать тільки фізкультури».*

Рівень міжособистісного спілкування, культури спортсменів знаходиться в прямій залежності від виду спорту, від рівня агресивності спортсменів, а також від реакції глядача (уболівальника) в ході сприйняття. Найвищу агресивність, за результатами досліджень С. В. Позднішева, мають «представники таких видів спорту як бокс (90 %), футбол (88 %), хокей (84 %); меншу – легкоатлети (59 %), тенісисти (45 %), і низьку – дельтапланеристи і шахісти (18 %)» [8, с. 137].

Рівень агресивності у свою чергу істотно формує рівень привабливості того або іншого виду спорту в членів суспільства. Крім того, було відзначено, що «розвиток вербального компоненту залежить від інтелектуальної вимогливості до представників різних видів спорту. Так, самий високий коефіцієнт інтелекту IQ мають шахісти, і вони у свою чергу в ході соціологічного опитування свідчили про відсутність специфічного, властивого тільки їм, сленгу. Найнижчий коефіцієнт інтелекту показали боксери, що у свою чергу свідчить про специфічність цього виду спорту пов'язаного з нанесенням травм корі головного мозку, тобто з дисфункцією центральної нервової системи» [8, с. 137]. Наведені факти говорять не на користь деяких видів спорту, а навпаки можуть свідчити про формування стійкого негативного іміджу спортсменів серед населення. Зрозуміло, що негативний імідж спортсмена створюється, у першу чергу, у процесі його діяльності і залежить від його поведінки.

Наведені вище показники по відношенню до спортсменів і спорту свідчать про наявність

двох критеріїв формування негативного іміджу: розумового і техніко-тактичного.

Недоліки першої групи коректуються за допомогою тренерів, фахівців в галузі PR, працівників ЗМІ. Можна, наприклад, підготувати і провести інтерв'ю зі спортсменом, під час якого він повинен показати себе культурною і всебічно розвинутою людиною. Зрозуміло, що це не вимагає великих часових і вольових витрат.

Тактико-технічні недоліки повинні усуватися безпосередньо самими спортсменами і тренерами шляхом поліпшення як особистих, так і спортивних командних показників. Це, природно, позитивно позначиться на іміджі спортсмена, команди і тренера при відповідних, не тільки фізичних, але й емоційно-вольових аспектах.

Тренерська діяльність – це процес безперервної взаємодії тренера та спортсмена. Вони разом працюють для досягнення поставленого результату. Важливим чинником їхньої ефективної взаємодії є комунікативна майстерність тренера. Так, актуальною проблемою на сьогодні в професійній діяльності тренера є знання та вміння вирішувати конфліктні ситуації, що виникають не тільки в навчально-тренувальному процесі, але й інших напрямках діяльності тренера.

В останні роки набуває значущості, у зв'язку з комерціалізацією спорту та утвердженням у спорті професійно-економічних відносин, уміння тренера організовувати та проводити перемовини зі спортсменами, спонсорами і т.д. Окрім цього, ведення перемовин та організація процесу підготовки й участі спортсменів у змаганнях передбачає вміння тренера професійно володіти рідною мовою. Тобто фахово, доступно, лаконічно та стилістично правильно спілкуватися в різних ситуаціях професійного побутового спрямування. Невід'ємною складовою в роботі тренера є вміння організовувати та проводити публічні виступи. На сьогодні в Прем'єр-лізі України з футболу та інших лігах існує вимога щодо обов'язкової участі тренера в пресконференціях різного рівня, брифінгах тощо. Усе це сприймається в сукупності позитивно чи негативно та певним чином впливає на імідж тренера.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Імідж як символічний образ певного об'єкта формується у свідомості адресата за допомогою відповідних мовних засобів задля досягнення бажаних результатів. Мета створення іміджу тренера полягає в здійсненні впливу на спортсменів для підвищення авторитету об'єкта. Імідж можна розглядати як систему оцінок і вражень, які характерні для його носія.

Перспективою є практичне вивчення особливостей мовленнєвого іміджу суб'єктів спортивної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 20 с.
2. Іванців О. В. Феномен іміджу в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство.* № 12. 2019. С. 77–80.
3. Кісельова А. А. Іміджеві доміанти ведучого в теледискурсі (на матеріалі розважальних програм) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2011. 20 с.
4. Коваль Н. О. Просодичні іміджеві характеристики політичної ораторської промови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2010. 18 с.
5. Лисичкіна І. О. Лінгвокомунікативні механізми формування іміджу правоохоронної організації. *Studia philologica.* Київ, 2012. Вип. 1. С. 107–111.
6. Малиновський А. І. Особистісні детермінанти формування іміджу тренера з футболу як фактор професійного вдосконалення : дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту : 24.00.01. Київ, 2020. 225 с.
7. Підгрушна про прізвиська. URL : <https://sport.ua/uk/news/485993-pidgrushnaya-o-prozvischah-nepriyatno-chitat-kommentarii-grusha-ili-zhuzha>
8. Позднишев Є. В. Соціально-психологічні основи формування іміджу суб'єктів спортивної діяльності : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2019. 534 с.
9. Пономарева О. А. Вербалізація політичного іміджу в російських і американських засобах масової інформації : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2008. 23 с.
10. Яке прізвисько було у фізиккультурника. URL : <https://nanbaby.ru/uk/kakoe-prozvischche-bylo-u-fizikturnika-magomed-zhirkoiev-i-drugie-zabavnye/>

REFERENCES

1. Horina, O. V. (2008). *Kognityvno-komunikatyvni kharakterystyky amerykans'koho elektoral'noho dyskursu respublikantsiv* [Cognitive-communicative characteristics of the American electoral discourse of republicans] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. Nauk. Kharkiv. 20 s.
2. Ivantsiv, O. V. (2019). *Fenomen imidzhu v suchasnyy lnhvistytsi* [The phenomenon of image in modern linguistics]. *Naukovyy visnyk DDU imeni I. Franka. Seriya «Filolohichni nauky».* Movoznavstvo. № 12. S. 77–80.
3. Kisel'ova, A. A. (2011). *Imidzhevi dominanty veduchoho v teledyskursi (na materialy rozvazhal'nykh prohrum)* [Image dominants of the host in telediscourse (on the material of entertainment programs)] : avtoref.

dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk. Odesa. 20 s.

4. Koval', N. O. (2010). *Prosodychni imidzhevi kharakterystyky politychnoyi orators'koyi promovy (eksperymental'no-fonetychne doslidzhennya na materialy brytans'koho variantu anhliys'koyi movy)* [Prosodic image characteristics of a political oratorical speech (experimental-phonetic research on the material of the British version of the English language)] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk. Odesa. 18 s.

5. Lysyckhina, I. O. (2012). *Linhvokomunikatyvni mekhanizmy formuvannya imidzhu pravookhoronnoyi orhanizatsiyi* [Linguistic and communicative mechanisms of image formation of a law enforcement organization]. *Studia philologica*. Kyiv. Vyp. 1. S. 107–111.

6. Malynovs'kyu, A. I. (2020). *Osobystisni determinanty formuvannya imidzhu trenera z futbolu yak faktor profesiynoho vdoskonalennya* [Personal determinants of the formation of the image of a football coach as a factor of professional improvement] : dys. ... kand. nauk z fizychnoho vykhovannya ta sportu. Kyiv. 225 s.

7. Pidhrushna pro pryzvys'ka [Pidgrushna about nicknames] URL : <https://sport.ua/uk/news/485993-pidgrushnaya-o-prozvischah-nepriyatno-chitat-komentarii-grusha-ili-zhuzha>

8. Pozdnyshev, YE. V. (2019). *Sotsial'no-psykholohichni osnovy formuvannya imidzhu sub'yektiv sportyvnoyi diyal'nosti* [Socio-psychological foundations of image formation of subjects of sports activity] : dys. ... dokt. psykhol. nauk. Kyiv. 534 s.

9. Ponomareva, O. A. (2008). *Verbalizatsiya politicheskogo imidzha v rossiyskikh i amerikanskikh sredstvakh massovoy informatsii* [Verbalization of the political image in the Russian and American mass media] : avtoref. diss. na soisk. nauch. stepeni kand. filol. nauk. Volgograd. 23 s.

10. *Yake pryzvys'ko bulo u fizkul'turnyka* [What was the nickname of the athlete]. URL : <https://nanbaby.ru/uk/kakoe-prozvischche-bylo-u-fizkulturnika-magomed-zhirkoiev-i-drugie-zabavnye/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛІШТАБА Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, українська антропоніміка, проблеми культури та стилістики української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LISHTABA Tetyana Vasylivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and Journalism of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: onomastics, Ukrainian anthroponomy, problems of culture and stylistics of the Ukrainian language.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2022 р.

УДК 37;015;98;56/678

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-124-129

МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-6350-5431>
e-mail: leaderenergy.ua@gmail.com

ДИСТАНЦІЙНЕ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В даний час популяризується актуальність електронного навчання студентів ЗВО із застосуванням дистанційних освітніх технологій. Це пов'язано зі скороченням аудиторних годин на освоєння дисциплін зі збільшенням годин на самостійну роботу. Особливої актуальності перехід на дистанційне навчання студентів набув під час пандемії, в умовах попередження поширення нової коронавірусної інфекції на території України й світу загалом. Специфіка викладання в сучасних ЗВО фізичної культури визначає гостру необхідність активного використання дистанційного навчання поряд з традиційними очними і частково заочними формами навчання, розробки спеціальної дидактичної

методики, яка враховує, по-перше, оптимальне використання як традиційних, так і дистанційних форм, методів і засобів організації педагогічного процесу. Розглянемо досвід використання дистанційного навчання в системі освіти США. Американські фахівці вважають, що рухова активність є пріоритетним напрямом розвитку дитини, інструментом процесу соціальної адаптації. Фізичне виховання дозволяє учнівській молоді стати відповідальною за своє здоров'я, поліпшувати та підтримувати його, контролювати свою психоемоційну сферу, адекватно поводитися в суспільстві [4; 5]. У вищих навчальних закладах США присутній постійний інтерес до обов'язкових програм із фізичного виховання: близько 60 %

професійних навчальних закладів мають обов'язкові програми; у близько 30 % професійних навчальних закладів організовано факультативну форму [5].

Зарубіжний досвід в даному питанні показує, що серед великих ЗВО, в яких можливо отримати ступінь бакалавра фізичної культури, основними є Університет Джорджії і Академія спорту, м. Дафна (США). У представлених вишах фізичної культури використовується система дистанційного навчання Moodle (наприклад, в Університеті Джорджії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на відсутність цілеспрямованих наукових розвідок дослідників у напрямі вивчення досвіду застосування дистанційного навчання в умовах американської системи освіти. Тому нами проаналізовано відкриті джерела, зміст яких дає змогу скласти загальну характеристику окресленій проблемі. Так, аналізуючи матеріали, курси та методичні рекомендації, які представлені на сайтах перерахованих вище закладів освіти, слід констатувати, що платформа дистанційного навчання Moodle в освітніх установах США пропонує:

- структурований план навчання на тиждень і на семестр, представлений у вигляді заголовків досліджуваних тем з прикріпленими до них файлами досліджуваного матеріалу або посиланнями на зовнішні ресурси;

- тестові завдання для підготовки до іспитів і самостійного навчання (представлені тестові завдання різних типів: багатоваріантного і одиначного вибору, істинно-помилкових заяв, постановки завдань, коротких відповідей і численних відповідей, розрахункових завдань);

- глосарії, форуми, бази даних і чати, в яких студенти та викладачі можуть працювати разом для вирішення різних питань і завдань;

- голосування за результатами наради і вивчених тем;

- зворотній зв'язок у вигляді коротких онлайн-опитувань (наприклад, після вивчення розділів або окремих тем);

- творчі завдання, вправи, проекти, для вирішення яких студенти можуть представити свої власні ідеї, отримуючи при цьому в якості зворотнього зв'язку допомогу, як від викладача, так і від інших студентів;

- навчальні заняття, зміст яких вивчається поетапно, з подальшою перевіркою вивченого матеріалу.

Мета статті – розкрити сучасні підходи до дистанційного викладання фізичної культури в Американській системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Система дистанційного навчання фізичної культури в освітніх установах США дає можливість

здобувачам активно поєднувати аудиторні заняття і самостійну роботу, використовувати нові технічні можливості (відеолекції, аудіолекції, віртуальні роботи в групах); викладачам – надавати навчальні матеріали в електронному вигляді; організувати спілкування на форумах або за допомогою електронної пошти, мати повне уявлення про діяльність студентів.

В Академії спорту США для здійснення дистанційного навчання створено студентський портал (www.records.usa.edu/fusebox.cfm), систему управління навчанням (www.usa.onelogin.com). На сайті дистанційного навчання цієї академії (<http://usa.edu/academics/distance-learning-process/>) є дистанційні курси, розділені на три категорії:

- для бакалаврів спортивних наук: анатомія і фізіологія, статистичні вимірювання в спорті, філософія, соціологія спорту, технологія спорту, історія спорту, етика спорту, сучасні проблеми в спорті, спортивна медицина, спортивний маркетинг, фізіологія вправ;

- для майстрів спортивних наук: психологічні аспекти медицини, психологічні аспекти здоров'я і фітнесу, сучасні проблеми в спорті, проблеми харчування і охорони здоров'я, менеджмент у спортивній медицині, спортивний маркетинг;

- для докторів педагогічних наук в Sports Management: структура та функції Олімпійських ігор, проблеми олімпійського руху, фінансові аспекти в спорті, стратегічне планування спортивних організацій, розширений спортивний маркетинг.

Таким чином, представлені курси дозволяють дистанційно навчатися і отримувати необхідний матеріал, як бакалаврам і майстрам спортивних наук, так і докторам педагогічних наук.

Крім офіційних сайтів вишів фізичної культури і спорту з платформами дистанційного навчання, за кордоном активно впроваджується в практику використання сайтів, створених професійними спортсменами. На таких сайтах спортсмени викладають інформацію з питань навчання різним видам спорту, актуальну для тренерів, батьків, спортсменів; дистанційно консультують з питань спортивної психології; проводять дистанційні курси, наприклад, за темами «Фітнес у футболі», «Безпека в гімнастиці», «Надання першої допомоги в гімнастиці» та ін. Зміст таких курсів викладено дуже доступною мовою, він містить безліч фотографій, діаграм, відео, тривимірної графіки тощо.

Насичений за змістом сайт, створений комерційною організацією «Гімнастика США» (www.usa-gymnastics.org), містить кілька розділів, присвячених спортивним новинам,

спискам спортсменів, які входять в національну збірну з гімнастики художньої, акробатики, батуту. Є також архівні дані про колишніх спортсменів-гімнастів. Є розділи, що висвітлюють минулі і майбутні змагання. На сайті можна взяти участь в олімпіаді, присвяченій художній гімнастиці. Але ми вважаємо, що один з найважливіших розділів даного сайту є той, який присвячений освіті.

Університет надає великі можливості в отриманні освіти для тренерів, інструкторів, викладачів, суддів і адміністраторів на всіх рівнях і з усіх дисциплін гімнастики. Включені до складу університету освітні курси і програми, матеріали та публікації дозволяють отримати професійний сертифікат за чотирма школами університету: школа спортивної гімнастики, школа рекреаційної гімнастики, школа бізнесу, школа суддів.

Кожна школа ділиться на кілька різних рівнів, завершення кожного з яких входить в програму для отримання відповідного сертифікату. Рівні є висхідними за ступенем складності: для переходу на більш складний рівень необхідне завершення більш простого. Вимогою для отримання сертифіката є виконання курсової роботи і навчальних курсів. Курси і інші вимоги варіюються в залежності від школи навчання за програмою MBA сертифіката. В університеті дозволяється навчання відразу за кількома школами. Такі віртуальні освітні установи, в яких процес передачі знань здійснюється за допомогою інтернет-технологій, використовуються й в системі середньої освіти США для викладання фізичної культури.

В рамках роботи таких шкіл навчальні матеріали подаються в електронному вигляді і викладаються на веб-сайті. Для того, щоб учні змогли скористатися дистанційним курсом, їм необхідно пройти авторизацію (записатися на курс). Навчальні матеріали можуть включати в себе тексти лекцій з предмету, практичні завдання, інтерактивні тести, підсумкові завдання, глосарії тощо. За допомогою дистанційних технологій в системі середньої освіти США для викладання фізичної культури використовуються наступні форми передачі знань:

- *дистанційний курс* – особлива форма подання змісту навчального курсу, заснована на використанні сучасних інформаційних технологій, що є основним елементом навчання;

- *чат-заняття* – навчальні заняття, що здійснюються з використанням чат-технологій. Чат-заняття проводяться синхронно в режимі реального часу, тобто всі учасники освітнього процесу мають одночасний доступ до чату, за допомогою чат-кабінетів організовується взаємодія педагогів і учнів;

- *веб-заняття* – дистанційні заняття, що проходять в різних формах: конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практичні заняття та інші форми навчальних занять, які проводяться за допомогою електронних та інших засобів телекомунікацій;

- *веб-форуми* – форма роботи користувачів з певної теми або проблеми з допомогою записів, що залишаються на одному з сайтів із встановленою на ньому відповідною програмою. Від чат-занять веб-форуми відрізняються можливістю більш тривалої (багатоденної) роботи;

- *телеконференції* – проводяться на основі розсилки запрошень за допомогою СМС повідомлень або по електронній пошті. Для навчальних телеконференцій характерним є досягненням освітніх завдань за допомогою онлайн спілкування освітнього і дискусійного характеру;

- *онлайн-семінар (вебінар)* – різновид веб-конференції меншого масштабу, заснований на проведенні онлайн-зустрічей або презентацій в режимі реального часу через Skype, коли кожен з учасників знаходиться біля власного комп'ютера, а зв'язок між ними підтримується через завантажений електронний додаток.

В системі дистанційного навчання США для викладання фізичної культури застосовується синхронний і асинхронний методи передачі знань від викладача до студента. Особливістю синхронного дистанційного навчання є можливість отримання студентом знань в онлайн режимі, коли викладач і здобувач спілкуються безпосередньо, використовуючи інтернет як засіб зв'язку (на допомогу таких систем як IRC, ICQ, інтерактивне TV, web-телефонія, web-чат, Telnet тощо). Такий спосіб підходить для будь-якої форми навчання.

Крім цього, існує асинхронний спосіб передачі знань студентам, що полягає в самостійному виконанні завдань і вивченні матеріалу, наданого в друкованому вигляді, на дискетах, CD, аудіо-, відео та інших електронних носіях інформації, на веб-форумах і веб-сторінках, в гостьових книгах і телеконференціях Usenet, True Conf тощо. Такий спосіб передачі знань більше підходить для очно-заочної та заочної форм навчання [5].

Розглянемо, детальніше як працює система освіти США при вивченні дисципліни «Фізична культура». Особливістю окресленого курсу є практична спрямованість всіх занять на формування гармонійно розвиненої особистості, майбутнього фахівця з достатнім (належним) рівнем здоров'я і розвитку психофізичних якостей з метою успішної професійної та соціальної діяльності.

Принагідно відзначимо, що в американських коледжах та університетах

навчальними програмами з фізичного виховання передбачено три рівні підпрограм, які емпірично враховують рівні підготовки студентів: низький (початківці) – 70%, середній – 20%, високий – 10% [7], при цьому контрольні нормативи присутні лише для студентів середнього й високого рівнів, що дозволяє диференціювати підходи до організації фізичного виховання, зробити його більш досяжним з точки зору фізичної готовності до виконання завдань, які ставляться на заняттях. У вищій освіті США пропонуються програми з фізичного виховання трьох видів: спортивно-орієнтовані на основі застосування спортивних ігор, тенісу, аеробної гімнастики та боротьби; переважно теоретичні – для формування стабільних мотивів ведення здорового способу життя; комплексні, що поєднують обидва компоненти.

Дисципліна «Фізична культура» є обов'язковою для всіх форм, напрямків і рівнів середньої та вищої освіти в США [2]. Саме цю дисципліну багато освітніх організацій намагаються перевести на систему дистанційного навчання. Така система органічно вписується для очно-заочної та заочної форм навчання, з використанням як синхронного, так і асинхронного методів передачі знань, включаючи і комбінований варіант частково-дистанційного навчання, коли тільки частина навчальної програми може реалізуватися безпосередньо в процесі контактної роботи викладача і студента.

Розглянемо один з варіантів реалізації дисципліни в деяких вишах США для очної форми навчання, які вже використовуються в освітньому процесі. Різні вищі навчальні заклади по-різному реалізують дану дисципліну. Розглянемо використовувані варіанти.

В робочу програму ряду ЗВО США включені три розділи: практичний, теоретичний, контрольний, які рівномірно розподілені на 1 і 2 семестри навчання. Перший розділ реалізується аудиторно, другий – дистанційно, третій – частково дистанційно. На самостійну роботу студента з частковим застосуванням дистанційного навчання виділено певну кількість годин. Деякі навчальні заклади США реалізують теоретичний розділ виключно в першому семестрі, тут в цей період не передбачається проведення практичних занять на спортивних базах.

Підсумковий контроль з теоретичного розділу відбувається шляхом виконання тестів за матеріалом вивчених тем. При проведенні проміжної атестації в вигляді заліку бали за теоретичний розділ (поточний і підсумковий контроль) враховуються в бальному рейтингу при виставленні заліку, поряд з балами, набраними студентами за виконання тестів із

загальнофізичної та спеціальної підготовки, а також відвідуваності навчальних занять. Зовні схема такої реалізації дисципліни «Фізична культура» виглядає досить логічно. Але навіть не вдаючись в змістовну частину лекцій, практичних занять та тестів до цих розділів, можна виявити ряд негативних моментів і проблем.

Перша проблема. Через те, що реалізація цієї дисципліни спланована на два семестри, не простежується логічний зв'язок з другою вибірковою дисципліною практичної спрямованості. Через наявність і в першому, і в другому семестрі заліків з дисципліни базового блоку «Фізична культура», заліки за вибірковою дисципліною, відповідно, не сплановані. Говорячи іншими словами, студент цілий навчальний рік не оцінюється за практичною дисципліною, від якої залежить рівень здоров'я і можливостей студента продовжувати нормальну життєдіяльність. І, як наслідок, він не має стимулу для відвідування занять, знижує свою рухову активність. За таких умов не виконується найважливіше правило і вимога планування практичних навчальних занять з фізичної культури – їх рівномірність і систематичність.

Другою проблемою вважаємо тривалість проведення лекцій. Так, наприклад, перша тема теоретичного розділу «Фізична культура в загальнокультурній та професійній підготовці учнів», має в змісті всього два питання тривалістю 8 і 11 хвилин відповідно. У традиційній системі навчання ця тема розкривається протягом 2 навчальних годин.

Третя проблема проявилася у повній відсутності контактної роботи викладача зі студентом в процесі вивчення теоретичного розділу, тому що дистанційна система носить в деяких ЗВО тільки асинхронний характер. Навчальний матеріал розміщується на сайті у вигляді записаних заздалегідь відеолекцій, конспектів до них і контрольних питань.

Четвертою проблемою вважаємо включення практичних занять з різних видів спорту, що культивуються у конкретному виші. Для США найпопулярнішими видами спорту є: атлетична гімнастика, баскетбол, волейбол, легка атлетика, плавання, фітнес-аеробіка, футбол. Для всіх видів спорту розроблені нормативи (тести) контролю загальної та спеціальної фізичної підготовленості. В результаті навчання здобувач протягом семестру повинен скласти три тести, відвідати від двох до чотирьох занять з кожної теми практичного розділу і здати від 4 до 10 нормативів. У підсумку маємо ситуацію, коли впродовж одного чи двох занять викладач повинен сформувавати навички, розвинути певні фізичні якості і в кожному виді спорту прийняти контрольні нормативи.

П'ята проблема полягає у самій можливості реалізації дисципліни в системі дистанційного навчання. Оскільки, перш ніж перейти до неї, необхідна згода студента очної форми навчання. Якщо такої згоди від усього контингенту немає, то виникає питання про поділ груп на бажаючих і неохочих. Відтак, сучасними тенденціями розвитку фізичного виховання в освітніх установах США є: скорочення кількості навчальних закладів з обов'язковим фізичним вихованням, низьке державне фінансування, підвищення ролі наукових досліджень для розвитку галузі. Аналіз вітчизняного досвіду й досвіду фахівців фізичного виховання в коледжах та університетах США свідчить, що головною проблемою організації фізичного виховання є недостатнє фінансування. Це заважає впровадженню обов'язкових занять з фізичного виховання і спонукає до впровадження факультативних занять.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Протягом останніх десятиліть дистанційне навчання стало глобальним явищем освітньої та інформаційної культури, суттєво вплинувши на характер освіти в багатьох країнах світу, де відбувається інтенсивний розвиток спектру освітніх послуг з використанням дистанційних освітніх технологій. Їхнє застосування дає змогу швидко, адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства, забезпечити широкий доступ до отримання освіти, зокрема для тих, кому за низькою причин неприйнятні традиційні форми навчання (віддалене проживання від ВНЗ, фізичні вади тощо), а також вирішити проблему значного розширення контингенту населення з вищою та додатковою професійною освітою. Досвід використання сучасних технологій дистанційного навчання для викладання фізичної культури в системі освіти США вказує на той факт, що сучасні технологічні тенденції кардинально змінюють сприйняття освіти, що знаходить відображення в таких аспектах:

- повсюдний доступ до інформації в будь-який час, можливість постійного підключення до Інтернету;
- усунення бар'єрів від джерела інформації до споживача, уможливлення безпосереднього спілкування автора і читача, викладача і курсантів;
- віртуальне середовище односторонніх, яке формується за допомогою соціальних мереж, блогів, створення веб-ресурсів (наприклад, на базі Wiki);
- поєднання сервісів та освітнього контенту в одному пристрої, що дає величезні можливості для доступу до інформації.

Вказані тенденції підкреслюють можливість використовувати в навчальному

процесі ЗВО України в процесі викладання фізичної культури технологій дистанційного навчання. Це дасть змогу забезпечити доступність освіти для всіх й активізуватиме процес засвоєння навчальної інформації. На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбуваються кардинальні зміни, що породжують низку соціальних, економічних і культурних проблем, вирішення яких можливе завдяки підготовці фахівців, здатних творчо та нестандартно вирішувати професійні завдання. Сучасні інформаційні технології надали поштовх до модернізації усіх сфер діяльності людини, у тому числі освітньої, що сприяло появі нових педагогічних технологій, методів, форм і засобів навчання. Головним завданням системи фізкультурної освіти є підготовка фахівця відповідного рівня й профілю, компетентного у сфері власного здоров'язбереження і відповідального за власну життєдіяльність. Нині однією з вимог функціонування системи освіти у період її тотальної інформатизації є використання системи дистанційних технологій навчання.

Перспективними є подальші дослідження, які пов'язані з трансформацією позитивного досвіду викладання фізичної культури в системі дистанційної освіти в США в реаліях системи освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Агеев А. В. Перспективы использования дистанционной системы обучения при реализации образовательного процесса дисциплин по физической культуре и спорту. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-ispolzovaniya-distantsionnoy-sistemy-obucheniya-pri-realizatsii-obrazovatel'nogo-protsessa-distiplin-po-fizicheskoy>
2. Агеев А.В. Физическая культура в зеркале развития образовательных стандартов. *Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта*. 2016. № 2 (132). С. 8-20.
3. Камалева А. Р., Хадиуллина Р. Р. Зарубежный и отечественный опыт использования дистанционного обучения в вузах физической культуры (по результатам исследования официальных сайтов вузов). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-i-otechestvennyy-opyt-ispolzovaniya-distantsionnogo-obucheniya-v-vuzah-fizicheskoy-kultury-po-rezultatam-issledovaniya/viewer>
4. Moore M. G. *Distance Education : A Systems View*. Belmont CA : Wadsworth Publishers, 2005. P. 146–151.
5. U. S. Department of Education ; National Center for Education Statistics. *Distance Education at Degree-Granting Postsecondary Institutions: 2006–2007 / NCES 2009-044* ; Basmart Parsad, Laurie Lewis. Washington DC : ED Pubs, 2009. 60 p.

REFERENCES

1. Ageyevets, A. V. *Perspektivy ispol'zovaniya distantsionnoy sistemy obucheniya pri realizatsii*

obrazovatel'nogo protsessa distsiplin po fizicheskoy kul'ture i sportu [Prospects for the use of a distance learning system in the implementation of the educational process of disciplines in physical culture and sports]. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-ispolzovaniya-distantsionnoy-sistemy-obucheniya-pri-realizatsii-obrazovatel'nogo-protsessa-distsiplin-po-fizicheskoy>

2. Ageyevets, A.V. (2016). Fizicheskaya kul'tura v zerkale razvitiya obrazovatel'nykh standartov [Physical culture in the mirror of the development of educational standards]. *Uchenyye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafta*. № 2 (132). S. 8-20.

3. Kamaleyeva, A.R., Khadiullina, R.R. Zarubezhnyy i otechestvennyy opyt ispol'zovaniya distantsionnogo obucheniya v vuzakh fizicheskoy kul'tury (po rezul'tatam issledovaniya ofitsial'nykh saytov vuzov) [Foreign and domestic experience of using distance learning in higher educational institutions of physical culture (according to the results of a study of official websites of higher education institutions)]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-i-otechestvennyy-opyt-ispolzovaniya-distantsionnogo-obucheniya-v-vuzah-fizicheskoy-kul'tury-po-rezultatam-issledovaniya/viewer>

4. Moore, M. G. (2005). Distance Education : A Systems View. Belmont CA : Wadsworth Publishers. P. 146–151.

5. U. S. Department of Education ; National Center for Education Statistics. Distance Education at Degree-Granting Postsecondary Institutions: 2006–2007 / NCES 2009-044 ; Basmart Parsad, Laurie Lewis. Washington DC : ED Pubs, 2009. 60 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MALETS Dmytro Oleksandrovych – 4th year graduate student of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Research interests: comparative pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

УДК: 372.32

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-129-133

МАРТИН Аліна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8886-2585>

e-mail: tarapakamartin@gmail.com

УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасний етап становлення суспільства характеризується підвищенням уваги дослідників до всіх аспектів збереження здоров'я людини. Рівень і тривалість її життя є провідними показниками розвитку цивілізації, а також головним критерієм еволюційного надбання нації. З огляду на це, актуалізація проблеми формування і збереження здоров'я дітей є першочерговою для сучасного українського суспільства, вимагає історичного аналізу поглядів на здоров'язбереження в закладах освіти, виділення головних етапів його розвитку, окреслення методично-наукового змісту, формулювання понятійного апарату.

Проблема дослідження теоретико-методичних засад навчання дітей та молоді засобами здоров'язбережувальних технологій на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки має важливе наукове, освітнє і суспільне значення. Більшість вчених

визначають використання здоров'язбережувальних технологій як головний напрям вирішення проблем збереження та зміцнення здоров'я молоді у сучасних умовах освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття «здоров'я» є складним і багатогранним. Аналіз наукової педагогічної літератури показує, що дослідженню феномена здоров'я присвячено чимало наукових праць. Так, П. Анохін, В. Афанасьєв, Г. Беленька, П. Гусак, Б. Ломов, Є. Смірнов розглядали цю категорію в аспекті системного підходу до пізнання; Т. Бойченко, Ю. Бойчук, О. Васильєва, Л. Сущенко – як інтегральний показник стану функціонування організму людини; О. Асмолов, І. Бех, А. Брушлінський, М. Боришевський – через особистісний підхід. Деякі науковці (Г. Апанасенко, Л. Бурлачук, В. Войтенко, В. Казначєєв, В. Копа, І. Коцан, С. Максименко, Г. Царегородцев) розглядають

феномен «здоров'я» у його соціальній і філософській реконструкції.

У вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці досліджувалися різні аспекти проблеми здоров'язбереження молодого покоління, а саме: теоретичні засади здоров'язбережувальних технологій (Н. Беседа, Л. Горяна, О. Дубогай, Л. Попова, С. Лапаєнко та інші); чинники формування здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітньому та вищому навчальному закладі (О. Ващенко, С. Дудко, В. Звєкова, О. Клєстова, К. Оглоблін та інші), результати дослідження яких знайшли значного поширення у педагогічній практиці і мають теоретичне обґрунтування.

Метою статті є розкрити теоретичні та методичні основи застосування здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження проблеми здоров'язбереження зумовлена реаліями сьогодення щодо стану здоров'я дітей дошкільного віку, їх способу життя та наявної культури здоров'я.

В умовах сучасної модернізації системи освіти в Україні, приведення її до єдиних Європейських стандартів, на особливу увагу заслуговують питання, що стосуються розробки та впровадження здоров'язбережувальних технологій навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Навчання дітей здоров'язбереження у системі освіти включає не лише процес оволодіння предметними знаннями і життєво важливими компетентностями, а й формування відповідних життєвих цінностей, результатом яких є їхня здатність самостійно «управляти» своїм здоров'ям.

У дитячому віці формуються базові навички та вміння, створюється фундамент рухового досвіду, що формує рухову діяльність людини. Крім того, рухова активність дошкільників є одночасно умовою та стимулюючим чинником розвитку інтелектуальної, емоційної та інших сфер.

Застосування здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти забезпечує формування в дітей здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей, відповідної культури здоров'я та пріоритету здорового способу життя.

Здоров'я – це суспільна цінність, яка має бути забезпечена системою наукових і практичних заходів збереження і зміцнення здоров'я, діяльністю структур, що їх реалізують та усвідомленою турботою кожного члена суспільства про особисте і громадське здоров'я [2]. Ці якості виховуються як у родині,

так і під час навчання, оскільки освіта є цілеспрямованою пізнавальною діяльністю людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх вдосконалення.

Історія розвитку знань про здоров'я нараховує понад 2000 років. Історичний період формування уявлень про сутність поняття здоров'я поділяється на два етапи:

I етап (IV ст. до н. е. – 1941 рік) – здоров'я розглядалося як відсутність захворювань або фізичних дефектів;

II етап (з 1941 року) – дослідження американського вченого Генрі Сигериста, опубліковані у 1941 році, поклали початок новому, сучасному періоду валеології. Здоровим, як писав Г. Сигерист, може вважатися людина, яка відзначається гармонічним фізичним і розумовим розвитком й добре адаптована до оточуючого її фізичного та соціального середовища. Вона повністю реалізує свої фізичні та розумові здібності, може пристосовуватися до змін в оточуючому її середовищі, якщо ці зміни не виходять за межі норми, і робить свій внесок у благополуччя суспільства [8, с. 67].

Сприятливим підґрунтям для відтворення здорового способу життя, формування самозбережувальної поведінки виступає здорове соціальне середовище, яке ставить знак рівності між потребами людини і суспільства, опосередковує наявність соціальних норм і цінностей [6].

У науковій літературі репрезентовано багато тлумачень поняття «здоров'язберігаючі технології». Поняття «здоров'язбережувальні технології» охоплює усі напрями діяльності загальноосвітнього навчального закладу щодо формування культури здоров'я учнів, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя. Зокрема на думку В. Лозинського, «під здоров'язбережувальною технологією розуміється система, що створює максимально можливі умови для збереження, зміцнення і розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистого і фізичного здоров'я всіх суб'єктів освіти» [7, с. 67].

О. Ващенко розглядає технологію як систему цілеспрямованої алгоритмізованої взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що спрямована на формування, збереження та зміцнення здоров'я [4, с. 37].

На думку М. Гончаренка, здоров'язбережувальна технологія – це навчально-методичний комплекс оздоровчо-фізкультурних і лікувально-профілактичних заходів [5, с. 37].

О. Московченко стверджує, що здоров'язбережувальні технології – це сукупність наукових знань, засобів, методів і прийомів, що дозволяють оцінити функціональні та психофізіологічні параметри

здоров'я особистості, на основі оцінки параметрів здоров'я підібрати адекватне тренувальне навантаження, яке, у свою чергу, підвищить рівень працездатності і соціальної активності організму, вирішить завдання спортивної підготовленості [3, с. 8].

Поняття «здоров'язбережувальні технології» об'єднує в собі всі напрями діяльності освітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей.

Зміст здоров'язбережувальних технологій визначають основні здоров'язбережувальні компоненти освітнього середовища[8]:

1) змістовий – передбачення змістом навчальних дисциплін вивчення елементів здоров'язбереження;

2) аксіологічний – формування ціннісних орієнтацій на здоров'я як найвищу життєву цінність;

3) гносеологічний – формування системи наукових знань про основи здоров'я, практичних умінь і навичок ведення здорового способу життя, безпечної поведінки у соціумі;

4) екологічний – усвідомлення єдності людини і природи, залежності здоров'я людини від екологічного стану довкілля, формування ціннісного ставлення людини до природи;

5) емоційно-вольовий – формування стійкої емоційної поведінки, таких якостей особистості, як: організованість, відповідальність, обов'язок, честь, гідність;

6) фізкультурно-оздоровчий – формування фізичних якостей і високих адаптаційних можливостей організму засобами системи фізичних вправ і спортивних тренувань, підвищення рухової активності та загартовування організму;

7) діяльнісний – дотримання режиму харчування, правильне чергування праці та відпочинку, попередження шкідливих звичок, функціональних порушень та захворювань.

Класифікація здоров'язбережувальних технологій, розроблена М. Гончаренко [5, с. 33], включає:

– медико-гігієнічні технології (дотримання санітарно-гігієнічних норм, надання повноцінної медичної допомоги суб'єктам навчально-виховного процесу тощо);

– фізкультурно-оздоровчі технології (загартовування, розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, гнучкості, витривалості));

– екологічні здоров'язбережувальні технології (підвищення рівня духовно-етичного здоров'я учнів, формування у них екологічної свідомості та прагнення до збереження навколишнього середовища);

– технології забезпечення безпеки життєдіяльності (дотримання правил пожежної безпеки, охорони праці, цивільної оборони тощо);

– лікарсько-оздоровчі технології (реалізація принципів лікувальної педагогіки та лікувальної фізкультури);

– соціально-адаптуючі й особистісно розвивальні технології (упровадження у навчально-виховний процес програм соціальної та сімейної педагогіки, соціально-психологічних тренінгів для вчителів, учнів і їх батьків);

– здоров'язбережувальні освітні технології (застосування психологопедагогічних методів і прийомів, спрямованих на здоров'язбереження дітей і підвищення ефективності навчально-виховного процесу).

У Базовому компоненті дошкільної освіти звертається увага на те, що необхідно формувати основи фізичних якостей, рухових умінь, оздоровчих навичок та навичок життєдіяльності, дотримуватися правил здоров'язбережувальної поведінки, брати участь в оздоровчих і фізкультурно-розвивальних заходах . [1].

Технологія формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку виконує такі функції: дидактичну, виховну, розвивальну, стимулюючу, психологічну.

Дидактична функція технології передбачає формування у дошкільників системи знань про основи здоров'я та здорового способу життя, умінь і навичок здоров'язбереження, засоби збереження здоров'я.

Виховна функція виявляється у формуванні активної життєвої позиції дітей щодо збереження власного здоров'я і здоров'я інших людей, мотивації до здорового способу життя.

Розвивальна функція забезпечує розвиток пізнавальних здібностей дітей, засвоєння прийомів здоров'язбережувальної діяльності, надбання досвіду здорового способу життя, здатність передбачувати результати своїх та чужих дій у контексті збереження здоров'я.

Стимулювальна функція передбачає мотивацію і активізацію дітей на свідоме застосування здоров'язбережувальних життєвих навичок.

Психологічна функція забезпечує формування психологічної готовності до виконання правил здорового способу життя, підтримки психологічно комфортних стосунків з іншими людьми.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти питання раціонального поєднання рухової та інтелектуальної активності не втрачає своєї актуальності. До основних форм організації рухової активності дітей належать рухові ігри. Вони сприяють всебічному фізичному розвитку та зміцненню здоров'я дітей, вихованню позитивних моральних та вольових якостей. Рухливі ігри задовольняють

потребу організму дитини в русі, сприяють збагаченню її рухового досвіду, закріплюють вміння і навички основних рухів ходьби, бігу, стрибків, рівноваги тощо.

Рухливі ігри ефективно впливають на розумовий розвиток дошкільників, допомагають уточнити уявлення про навколишній світ, різні явища природи, поширюють їх світогляд. Виконуючи різноманітні ролі, імітуючи дії птахів, тварин, комах, діти на практиці застосовують здобуті знання про життя, поведінку, способи пересування цих тварин.

У колективних іграх у дошкільників формуються поняття про норми громадської поведінки, діти набувають організаційних навичок, у них виховується прагнення до перемоги, воля, стійкість, витримка. Спільний інтерес, зумовлений грою, об'єднує дітей у дружний колектив.

Найважливішим завданням вихователя є не просто навчити дітей основ здоров'язбережувальної поведінки, а й сприяти використанню одержаних знань у повсякденному житті, тобто виховувати в дошкільників потребу в русі, потребу бути здоровим.

Таким чином, мета здоров'язбережувальних освітніх технологій: забезпечити дошкільників можливість збереження здоров'я за період навчання в закладі дошкільної освіти, дати йому необхідні знання та навички щодо здорового способу життя, навчити використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Аналіз та узагальнення наукової літератури щодо розкриття сутності та змісту поняття «здоров'язбережувальні технології» дає змогу розуміти його як системний метод програмування цілей, конструювання змісту, прийомів, засобів навчання й виховання, спрямованих на підвищення рівня індивідуального здоров'я, формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей та створення здоров'язбережувального освітнього середовища в навчальному закладі за умов здійснення моніторингу стану здоров'я суб'єктів освітнього процесу.

Упровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти технології формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників забезпечує вихованців знаннями щодо різноманітних форм підтримки здоров'я, сприяє формуванню у них ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, надає можливість реалізації отриманих знань у практичній діяльності, набуття здоров'язбережувальних життєвих навичок.

Комплексне використання здоров'язбережувальних технологій у дошкільних закладах освіти здатне забезпечити формування практично усіх елементів здорового способу життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні від 12.01.2021 р. № 33. URL :<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Бойченко Т. Є., Василяшко І. П., Коваль Н. С. Основи здоров'я : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К. : Генеза, 2009. 160 с
3. Ващенко О., Свириденко С. Здоров'язберігаючі технології в загальноосвітніх навчальних закладах. *Директор школи*. 2010. № 20. С. 12-20.
4. Гозак С. В. Вплив чинників навчального процесу на показники здоров'я школярів. *Довкілля та здоров'я*. 2012. № 3. С. 17-20
5. Гончаренко М. С., Лупаренко С. Є. Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: [науковий журнал]*. Суми: СумДПУ, 2010. № 1 (3). С. 30-38.
6. Дудко С. Г. Здоров'язберігаючі технології в освітньому середовищі початкових класів. *Постметодика*. 2010. № 5. С. 45-47
7. Лозинський В. Техніки збереження здоров'я. К. : Главник, 2008. 160 с.
8. Рибалко Л. М. Педагогічні умови формування здорового способу життя в студентської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 147. Т. II. Чернігів: ЧНПУ, 2017. С. 118-121.

REFERENCES

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini*. No. 33 (12.01.2021). [Basic component of preschool education in Ukraine]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Boichenko, T. Ye., Vasylyashko, I. P., Koval, N. S. (2009). *Osnovy zdorovia* [Fundamentals of health]. Pidruch. dlia 9 kl. zahalnoosvit. navch. Zakl. K. Heneza.
3. Vashchenko, O., Svyrydenko, S. (2010). *Zdorov'iazberihaiuchi tekhnologii v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [Health-saving technologies in general educational institutions]. *Dyrekтор shkoly*, 20. Pp. 12-20.
4. Hozak, S. V. (2012). *Vplyv chynnykiv navchalnoho protsesu na pokaznyky zdorovia shkolariv* [Influence of educational process factors on students' health indicators]. *Dovkillia ta zdorovia*, 3. Pp. 17-20.
5. Honcharenko, M. S., Luparenko, S. Ye. (2010). *Poniattia «valeopedahohika» ta «pedahohichna valeolohiia» u psykholoho-pedahohichnii literaturi* ["Valeopedagogy" and "pedagogical valeology" concepts in psychological and pedagogical literature]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. 1(3). (Scientific journal). Sumy. SumDPU. Pp. 30-38.
6. Dudko, S. H. (2010). *Zdoroviazberihaiuchi tekhnologii v osvitnomu seredovyshchi pochatkovykh klasiv* [Health preserving technologies in the elementary

school educational environment]. *Postmetodyka*, 5. Pp. 45-47.

7. Lozynskyi, V. (2008). *Tekhniky zberezhennia zdorovia* [Health preservation techniques]. K. Hlavnyk.

8. Rybalko, L. M. (2017). *Pedahohichni umovy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia v studentskoi molodi* [Pedagogical conditions for the student youth's healthy lifestyle formation]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka*. 147. (Т. II. Gen. ed. Nosko M. O). Chernihiv. ChNPU. Pp. 118-121.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРТИН Аліна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: впровадження здоров'язбережувальних технологій в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARTIN Alina Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Methodology of Preschool and Primary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of health preserving technologies in the educational process of preschool education.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК 37.018.53+902.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-133-140

МОГИЛОВ Олександр Дмитрович –

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2400-2380>,
e-mail: mogilovod@gmail.com

ПАНЧЕНКО Кирило Ігорович –

викладач Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3988-5294>,
e-mail: pankir90@gmail.com

ТАРАСОВ Андрій Валерійович –

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0029-2923>
e-mail: tarasof81@gmail.com

РУДЕНКО Сергій Вікторович –

завідувач сектору Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9347-8083>
e-mail: serhii_rudenko@ukr.net

ЛЯШКО Юрій Юрійович –

завідуючий Історичним музеєм Кам'янського державного історико-культурного заповідника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-3036>
e-mail: pitim1968@ukr.net

ПОЛЬОВА АРХЕОЛОГІЧНА ШКОЛА – ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СИСТЕМИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах розвитку української освіти важливим завданням є формування компетентностей, що дозволяють особистості реалізуватись у соціумі в цілому та у професійній діяльності зокрема. Серед спеціальних компетентностей майбутніх істориків ключове місце посідають – уміння відшукувати джерела та працювати з ними; здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність; використовувати

фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини; здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів; здійснювати експертний аналіз у предметній області; здатність розробляти та реалізовувати наукові проекти, в тому числі з археології [25; 26]. Підготовка спеціаліста, який володіє перерахованими навичками неможлива без

його залучення у ході освітнього процесу до практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення ролі літніх археологічних шкіл у контексті підготовки майбутніх фахівців є відносно новим напрямком. Окремі аспекти даної проблеми розглянуті у працях Д. С. Гречка та І. В. Короста [4; 5], О. Д. Могилова [9] та С. А. Скорого [17]. Наголосимо, що ці публікації підготовлені науковцями – професійними археологами, які одночасно мають досвід роботи зі студентами у закладах вищої освіти України.

Мета статті – проаналізувати досвід організації та проведення літніх польових археологічних шкіл, їх роль у формуванні спеціальних компетентностей майбутніх істориків, археологів, вчителів, працівників наукових установ, музеїв та органів охорони культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкопки, у ході яких здобуваються знання про давні об'єкти, артефакти, вимагають оволодіння спеціальними методиками та техніками, які є вельми варіабельними та багатограними. Традиційно подібні уміння студенти набувають у ході проходження практик на базі археологічних експедицій закладів вищої освіти, наукових, музейних, пам'яткоохоронних установ та організацій. Останнім часом популярною стала ще одна форма набуття таких умінь – польова археологічна школа [7, с. 137–138; 8, с. 119–123; 17; 4, с. 361–371]. Проводиться вона, переважно, так само на базі археологічної експедиції, проте відрізняється тим, що тут подається ще й більш фундаментальний теоретичний блок та поглиблені знання з методики ведення польових робіт.

До організації такої археологічної школи долучилися і автори цієї статті. Польова школа діяла протягом 2015–2021 р. Організована вона була на базі археологічних експедицій: Більської у 2015 р. та Скіфської Правобережної¹ у 2017–2021 р. (рис. 1). Їх фундатором виступив Інститут археології НАН України, який здійснював наукове та методичне керівництво робіт. Співорганізаторами були Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»² та Історико-культурний заповідник «Більськ»³. Всього до роботи експедиції було залучено 16

установ із багатьох міст, які представляли чотири країни світу: Україну, Польщу, Молдову та Японію. Вагомим було представництво закладів вищої освіти. Зокрема, в заходах школи брали участь студенти та аспіранти цілої низки університетів: Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Криворізького державного педагогічного університету, Київського національного університету культури і мистецтв, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Черкаського національного університету, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, а також – Університету Ягеллонського (Краків, Польща). Важливим стало доручення до роботи школи музейних установ, що надають можливість практики із фондovими матеріалами та об'єктами. Окрім заповідників-співорганізаторів, тут варто згадати Токійський національний музей (Японія)⁴, Кам'янський державний заповідник та Археологічний музей імені Нінель Бокій Центральноукраїнського державного педагогічного університету. Важливим стало залучення колег з наукових установ сусідніх держав, зокрема Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова⁵.

Рис. 1. Учасники археологічної школи на Більському городищі у 2015 р.

Польова робота археологічної школи була побудована так, аби забезпечити студентам практичне оволодіння методикою розкопок на різних типах пам'яток. У цьому зв'язку проводились дослідження і поселенських, і

¹ Керівник експедицій, начальник Археологічної школи – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України О. Д. Могилов.

² Генеральний директор НІКЗ «Чигирин» – кандидат історичних наук В. І. Полтавець

³ Директор ІКЗ «Більськ» – І. І. Корост.

⁴ Представник Токійського національного музею – професор Такахама Шу.

⁵ Представники Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова, – доктор хабілітат О. Г. Левицький, доктор Л. В. Сирбу.

поховальних старожитностей (рис. 2, 3, 7). Більшість з них, відповідно профілю експедиції, відносилась до епохи раннього заліза. Утім, були й об'єкти інших культурно-хронологічних епох.

Поселенські пам'ятки досліджувались на двох видатних для науки городищах скіфського часу: Більському у басейні р. Ворскла на Полтавщині та Мотронинському на Правобережжі у Черкаській області. Більське городище та могильник є одним із найбільш масштабних археологічних комплексів ранньої залізної доби у Європі [28]. В ході робіт було відкрито та досліджене поселення в урочищі «Перше поле» з матеріалами VI–V ст. до н. е. [18, с. 67–83; 19, с. 139–140; 9, с. 117–125]. Паралельно проводились масштабні розвідки на селищах в межах Великого укріплення вказаного комплексу [12, с. 171–203; 13, с. 137–139]. Згодом вони були включені до «Зводу» поселенських пам'яток цього грандіозного городища [23].

Масштабністю вирізняється оборонна система Мотронинського городища, знакової пам'ятки, до якої вже давно прикута увага дослідників [27, с. 98–99; 2; 22, с. 68–77]. Експедиційні роботи були зосереджені тут на вивченні житлових та господарчих об'єктів, оборонної системи. Водночас здійснено розвідки поселенської структури в околицях городища. Нові поселення епох фінальної бронзи – раннього заліза відкрито біля сіл Мельники, Флярківка, Грушківка [16, с. 306–307; 1, с. 256–257]. Значними були роботами на поховальних комплексах зазначених пам'яток. Важливо, що досліджені всі їх типи, властиві для Східноєвропейського Лісостепу в той час: кургани, ґрунтові поховання, захоронення у житлово-господарчих об'єктах, та знахідки окремих кісток. Останні, за деякими припущеннями, можуть бути решками заупокійних обрядів виставлення [3, с. 119–122]. Так, на Більських некрополях досліджувався один із курганів Перещепинського могильника [17, с. 139–140; 18, с. 59–66]. На селищі «Перше Поле» виявлено окремі людські кістки [17, с. 140; 18, с. 68; 5, с. 97–99].

Рис. 2. Розкопки селища Перше Поле

На могильнику Мотронинського городища досліджено низку курганів ззовні валів цитаделі [15, с. 307]. Важливими, окрім цього, стали роботи на дальній групі курганів на південний захід від укріплення. Тут виявлено поховально-поминальні комплекси передскіфського часу, у окремі з яких впушені поховання скіфської доби [14, с. 75–88]. Нові цікаві матеріали дали розкопки курганної групи біля с. Михайлівка. Поховання здійснені у ямі чи стовповій гробниці, причому остання містила кінське поховання. Зі знахідок виділяються чудові вуздечні набори середньоскіфського періоду [11, с. 92–110]. Окрім цього, безпосередньо на території Мотронинського городища виявлено ґрунтове поховання, впушене в підніжжя валу. А також – захоронення черепа в одній з господарчих ям.

Рис. 3 Дослідження кургану поблизу с. Михайлівка у 2017 р.

Учасники школи отримали можливість роботи на унікальній антропологічній пам'ятці Європи – колективному захороненні на Замковій горі у Чигирині, яке віднесена до козацького часу (рис. 4)⁶. Масштабність, складність та неординарність об'єкту, зумовили необхідність залучення до робіт колективу антропологів, який очолила кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України О. Д. Козак. А також – розроблення особливої методики дослідження та консервації матеріалів [6, с. 160; 20, с. 307–310; 21, с. 243–244].

Теоретична частина польової археологічної школи включала, у першу чергу, ґрунтовний лекційний блок (рис. 5; 6). Відомі археологи – провідні фахівці у галузі проблематики доби раннього заліза читали студентам спеціалізовані лекції з актуальних наукових проблем того періоду. Це дозволило суттєво поглибити їх вузькоспеціалізовані археологічні знання на доповнення інформації,

⁶ Дослідження Чигиринської експедиції 2017–2018 рр. Керівник експедиції – В. І. Полтавець. Заступник начальника, керівник розкопок – О. Д. Могилов.

яку вони отримують на традиційних університетських лекціях. Доктор історичних наук, завідуючий Відділом археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України, професор С. А. Скорий виголосив доповіді про дослідження елітних курганів скіфського часу в Дніпровському Правобережному Лісостепу та про етнокультурну ситуацію у цьому регіоні у скіфський час.

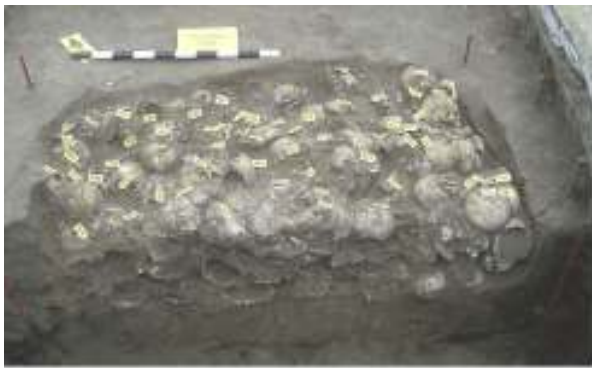

Рис. 4. Колективне захоронення у Чигирині, 2018 р.

Рис. 5. Заняття веде професор С. А. Скорий

Начальник археологічної школи, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник згаданого вище Відділу Інституту археології НАН України О. Д. Могилов розповів про роль вершництва у тогочасному світі, розвиток системи спорядження коня,

дослідження пам'яток Західноподільської групи. Доповідь доктора хабілітат, завідуючого Відділом археології Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова О. Г. Левицького була присвячена проблемам культурогенезу у Карпатському басейні у II–I тис. до н.е. Професор Токійського національного музею (Японія) Такахама Шу розповів про розвиток систем спорядження коня та озброєння на просторах Євразії у епоху пізньої бронзи – раннього заліза.

Рис. 6. Вечірня лекція. Село Мельники, 2019 р.
Лектори: Такахама Шу, О. Д. Могилов,
С. В. Руденко (зліва направо)

Лекції кандидата історичних наук І. Б. Шрамко (Харківський національний університет) були присвячені Більському городищу, а її колеги, С. А. Заднікова – надходженню античного керамічного імпорту на цю ключову для всього Північного Причорномор'я пам'ятку. Тренінги К. І. Панченка були спрямовані на засвоєння методології археологічних розкопок, камеральну обробку, консервацію нововиявлених матеріалів. С. В. Руденко ознайомив студентів із результатами археологічних робіт у Центральному Придніпров'ї останніх років.

Рис. 7. Розчистка археологічного об'єкту на Мотронинському городищі, 2017 р.

Важливою стала екскурсійна програма для студентів по різних пам'яткам історії та археології (рис. 8; 9). У тому числі – відвідування ними регіональних музеїв, де вони мали змогу ознайомитись з фондовою та експозиційною роботою.

Рис. 8. Екскурсія Більським городищем.
Розповідає начальник польової школи
О. Д. Могилів

Рис. 9. Під час екскурсії до пам'ятки природи
«Дуб Максима Залізняка» у Холодному Ярі

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, учасники археологічної школи могли отримати широкий спектр знань – від польових розвідок і розкопок, виявлення об'єктів та артефактів, до їх обліку, консервації та музеєфікації. А також – до їх наукової обробки, публікації, введення до системи наукових знань. І, зрештою, до написання фундаментальних узагальнюючих праць з залученням матеріалів цих відкриттів.

Важливим є також реалізація принципу єдності наукового та освітнього процесів, важливі елементи якого дають подібні заходи. Так, наукові, освітні, музейні фахівці готують студентів, а ті згодом й самі стають висококваліфікованими кадрами для тих самих музеїв, закладів вищої освіти, наукових установ. Таким чином може одночасно забезпечуватись і дослідження, консервація та

музеєфікація, фондова обробка та експонування знахідок, їх науковий аналіз, підготовка кадрів для різниці ланок цього процесу. Саме через це роботи польових археологічних шкіл видаються надзвичайно перспективними науковими та освітніми заходами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балашов І. О., Могилів О. Д. Мушлі моллюсків з Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2. Київ, 2018. с. 256–258.
2. Бессонова С. С., Скорый С. А. Мотронинское городище скифской эпохи. Киев; Краков: ИА НАН Украины, 2001. 156 с.
3. Гречко Д. С. Об одном из способов погребения у земледельцев Восточноевропейской Лесостепи скифского времени. *Восточноевропейские древности*. Воронеж: Научная книга, 2012. С. 118–124.
4. Гречко Д. С., Корост І. І. Міжнародний проект «Літня польова археологічна школа». Підсумки другого сезону. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, 2015. С. 361–371.
5. Гречко Д. С., Корост І. І. Міжнародний проект «Літня польова археологічна школа». Підсумки 5-го сезону. *Археологічні дослідження Більського городища – 2019*. Київ-Котельва, 2020. С. 316–321.
6. Козак О. Д. Попередній антропологічний аналіз людських решток, знайдених на Більському городищі у 2015 р. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва; Харків: Майдан, 2016. С. 97–100.
7. Козак О., Могилів О., Полтавець В. Досвід археолого-антропологічного дослідження масового захоронення: яма з черепами на Замковій горі в Чигирині. I Всеукраїнський археологічний з'їзд. *Програма роботи та анотації доповідей*. Київ: Інститут археології НАНУ, 2018. С. 160.
8. Могилів О. Д. Літня археологічна школа в Більську. *Археологія*. № 1. Київ, 2016. С. 137–138.
9. Могилів О. Д. З досвіду передачі археологічних знань. *Проблеми дидактики історії*. Вип. 7. Київ, 2016. С. 119–124.
10. Могилів О. Д. Керамічний комплекс скіфського часу з урочища «Перше поле» на Більському городищі. *Феномен Більського городища*. Київ; Полтава: ЦП НАНУ і УТОПК, 2016. С. 117–126.
11. Могилів О. Д. Нові знахідки ранньоскіфського часу на Мотронинському городищі. *Старожитності Лівобережжя Дніпра*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, 2019. С. 86–88.
12. Могилів, О. Д. Другий Михайлівський курган – пам'ятка V ст. до н. е. в Потясминні. *Археологія*. № 2. Київ, 2021. С. 92–114.
13. Могилів О. Д., Панченко К. І. Розвідки на селищах Більського городища в 2016. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва. Харків: Майдан, 2016. С. 171–205.
14. Могилів О. Д., Панченко К. І. Розвідки на поселеннях Більського городища. *Археологічні*

дослідження в Україні 2015 р. Київ, 2016. С. 137–139.

15. Могилов О. Д., Панченко К. І., Руденко С. В. Курган раннього залізного віку біля Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2 (41). Київ, 2021. С. 75–91.

16. Могилов О. Д., Руденко С. В., Панченко К. І., Ляшко Ю. Ю. Розкопки Мотронинського городища. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.* Київ, 2019. С. 306–307.

17. Могилов О. Д., Руденко С. В., Панченко К. І., Ляшко Ю. Ю. Роботи на Мотронинському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.* Київ, 2019. С. 241–243.

18. Могилов О. Д., Скорий С. А., Корост І. І. Готуючи молоде покоління (Робота Літньої археологічної школи в Більську). *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ. Котельва; Харків: Майдан, 2016. С. 257–262.

19. Могилов О. Д., Скорий С. А., Панченко К. І. Розкопки на Більському городищі в 2015 р. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва. Харків: Майдан, 2016. С. 53–88.

20. Могилов О. Д., Скорий С. А., Панченко К. І., Ромашко О. В., Кравченко О. М. Роботи на Більському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2015 р.* Київ, 2016. С. 139–140.

21. Полтавець В., Могилов О., Козак О., Руденко С. Розкопки на Замковій Горі в Чигирині. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.* Київ, 2019. С. 307–310.

22. Полтавець В., Могилов О., Козак О., Руденко С. Колективне захоронення в Чигирині. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.* Київ, 2020. С. 243–244.

23. Скорий С. А., Бессонова С. С. Кургани скіфської епохи біля Мотронинського городища (за матеріалами досліджень 1988, 1990 рр.). *Археологічні дослідження на Черкащині*. Черкаси: Сіяч, 1995. С. 68–78.

24. Скорий С. А., Білозор В. П., Супруненко О. Б., Кулатова І. М. Селища скіфського часу в системі Великого укріплення Більського городища. Харків: Майдан, 2019. 372 с.

25. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти та науки України від 29.04.2020 р. № 575. Київ, 2020.

26. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 032 «Історія та археологія». Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти та науки України від 31.05.2021 р. року № 603. Київ, 2021.

27. Хвойко В. В. Городища Среднего Поднепровья, их значение, древность и народность. *Труды XII археологического съезда в Харькове 1902 г.* Вып. 1. Москва: Г. Лиснер и Д. Сопко. 1905. С. 93–104.

28. Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). Киев: Наукова думка, 1987. 184 с.

REFERENCES

1. Balashov, I. O., Mohylov, O. D. (2018). *Mushli moliuskiv z Motronynskoho horodyshcha* [Shells of molluscs from the Motronyn hillfort]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Vyp. 2. Kyiv. 256–258.

2. Bessonova, C. C., Skoryy, C. A. (2001). *Motroninskoye gorodishche skifskoy epokhi* [Motronyn hillfort of the Scythian era] Kiyev; Krakov: IA NAN Ukrainy.

3. Grechko, D. S. (2012). *Ob odnom iz sposobov pogrebeniya u zemledel'tsev Vostochnoyevropeyskoy Lesostepi skifskogo vremeni* [About one of the funeral rite among the farmers of the Eastern European Forest-Steppe of the Scythian time]. *Vostochnoyevropeyskiye drevnosti*. Voronezh: Nauchnaya kniga. 118–124.

4. Hrechko, D. S., Korost, I. I. (2015). *Mizhnarodnyi proekt «Litnia polova arkheolohichna shkola»*. *Pidsumky druhooho sezonu* [International project «Summer Archaeological Field School». Results of the second season]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha 2015 r.* Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK. 361–371.

5. Hrechko, D. S., Korost, I. I. (2020). *Mizhnarodnyi proekt «Litnia polova arkheolohichna shkola»*. *Pidsumky 5-ho sezonu* [International project «Summer Archaeological Field School». Results of the 5th season.]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha – 2019*. Kyiv; Kotelva. 316–321.

6. Kozak, O. D. (2016). *Poperednii antropologichnyi analiz liudskyykh reshtok, znaidenykh na Bilskom horodyshchi u 2015 r.* [Preliminary anthropological analysis of human remains found at the Bilsk hillfort in 2015.]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha 2015 r.* Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Mайдан. 97–100.

7. Kozak, O., Mohylov, O., Poltavets, V. (2018). *Dosvid arkheoloho-antropologichnoho doslidzhennia masovoho zakhoronennia: yama z cherepamy na Zamkovii hori v Chyhyrynii* [Experience of an archaeological and anthropological investigation of a mass burial: a pit with skulls on Zamkova Gora in Chyhyryn]. I *Vseukrainskyi arkheolohichnyi z'izd. Prohrama roboty ta anotatsii dopovidei*. Kyiv: Instytut arkheolohii NANU. 160.

8. Mohylov, O. D. (2016). *Litnia arkheolohichna shkola v Bilsku* [Summer archaeological school in Bilsk.]. *Arkheolohiia*. № 1. Kyiv. 137–138.

9. Mohylov, O. D. (2016). *Z dosvidu peredachi arkheolohichnykh znan* [From the experience of impart archaeological knowledge]. *Problemy dydaktyky istorii*. Vyp. 7. Kyiv. 119–124.

10. Mohylov, O. D. (2016) *Keramichnyi kompleks skifskoho chasu z urochyscha «Pershe pole» na Bilskom horodyshchi* [Ceramic complex of the Scythian period from the settlement «Pershe Pole» in the Bilsk hillfort]. *Fenomen Bilskoho horodyshcha*. Kyiv; Poltava: TsP NANU i UTOPIK. 117–126.

11. Mohylov, O. D. (2019). *Novi znakhidky rannoskifskoho chasu na Motronynskomu horodyshchi* [New finds of the early Scythian period at the Motronyn hillfort]. *Starozhytnosti Livoberezhzhia Dnipro*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK. 86–88.

12. Mohylov, O. D. (2021). *Druhyi Mykhailivskiy kurhan – pam'iatka V st. do n. e. v Potiasmyni* [The Second Mikhailivsky Mound – a monument of the 5th BC in Potyasmynna]. *Arkheolohiia*. № 2. Kyiv. 92–114.

13. Mohylov, O. D., Panchenko, K. I. (2016). *Rozvidky na selyshchakh Bilskoho horodyshcha v 2016*

[Explorations in the settlements of the Bilsk hillfort in 2016]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha* 2015 r. Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 171–205.

14. Mohylov, O. D., Panchenko, K. I. (2016). *Rozvidky na poseleenniakh Bilskoho horodyshcha* [Explorations in the villages of the Bilsk hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2015 r. Kyiv. 137–139.

15. Mohylov, O. D., Panchenko, K. I., Rudenko, S. V. (2021). *Kurhan rannoho zaliznogo viku bilia Motronynskoho horodyshcha* [The mound of the Early Iron Age near the Motronyn hillfort]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Vyp. 2 (41). Kyiv. 75–91.

16. Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. (2019). *Rozkopky Motronynskoho horodyshcha* [Excavations of the Motronyn hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2017 r. Kyiv. 306–307.

17. Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. (2019). *Roboty na Motronynskomu horodyshchi* [Research on the Motronyn hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2018 r. Kyiv. 241–243.

18. Mohylov, O. D., Skoryi, S. A., Korost, I. I. (2016). *Hotuiuchy molode pokolinnia (Robota Litnoi arkheolohichnoi shkoly v Bilsku)* [Preparing the young generation (Work of the Summer Archaeological School in Bilsk)]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha* 2015 r. Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 257–262.

19. Mohylov, O. D., Skoryi, S. A., Panchenko, K. I. (2016). *Rozkopky na Bilskom horodyshchi v 2015 r.* [Excavations at the Bilsk hillfort in 2015]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha* 2015 r. Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 53–88.

20. Mohylov, O. D., Skoryi, S. A., Panchenko, K. I., Romashko, O. V., Kravchenko O. M. (2016). *Roboty na Bilskom horodyshchi* [Research on the Bilsk hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2015 r. Kyiv. 139–140.

21. Poltavets, V., Mohylov, O., Kozak, O., Rudenko, S. (2019). *Rozkopky na Zamkovii Hori v Chyhyryni* [Excavations on Zamkova Gora in Chyhyryn]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2017 r. Kyiv. 307–310.

22. Poltavets, V., Mohylov, O., Kozak, O., Rudenko, S. (2020). *Kolektyvne zakhoronennia v Chyhyryni* [Collective burial in Chyhyryn]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2018 r. Kyiv. 243–244.

23. Skoryi, S. A., Bessonova, S. S. (1995). *Kurhany skifskoi epokhy bilia Motronynskoho horodyshcha (za materialamy doslidzen 1988, 1990 rr.)* [Mounds of the Scythian era near the Motronyn hillfort (based on materials of 1988, 1990)]. *Arkheolohichni doslidzhennia na Cherkashchyni*. Cherkasy: Siiach, 68–78.

24. Skoryi, S. A., Bilozor, V. P., Suprunenko, O. B., Kulatova, I. M. (2019). *Selyshcha skifskoho chasu v systemi Velykoho ukriplennia Bilskoho horodyshcha* [Settlements of the Scythian period in the system of the Great Fortification of the Bilsk hillfort]. Kharkiv: Maidan.

25. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Pershyi (bakalavrskiy) riven vyshchoi osvity. Haluz znan: 03 Humanitarni nauky, spetsialnosti 032 «Istoriia ta*

arkheolohiia». Zatverdzheno ta vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy vid 29.04.2020 r. № 575 [Standard of higher education of Ukraine. First (bachelor) level of higher education. Field of knowledge: 03 Humanities, specialties 032 «History and archeology». Approved and put into effect by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 29, 2020 № 575]. Kyiv.

26. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 032 «Istoriia ta arkheolohiia». Zatverdzheno i vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy vid 31.05.2021 r. roku № 603* [Standard of higher education of Ukraine: second (master's) level, field of knowledge 03 Humanities, specialty 032 «History and archeology». Approved and put into effect by order № 603 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 31, 2021]. Kyiv.

27. Khvoyko, V. V. (1905). *Gorodishcha Srednego Podneprov'ya, ikh znachenije, drevnost' i narodnost'* [Hillforts of the Middle Dnieper, their importance, antiquity and ethnic]. *Trudy XII arkheologicheskogo s'yezda v Khar'kove* 1902 g. Vyp. 1. Moskva: G. Lisner i D. Sopko.

28. Shramko, B. A. (1987). *Bel'skoye gorodishche skifskoy epokhi (gorod Gelon)* [Bilsk hillfort of the Scythian era (Helon)]. Kiev: Naukova dumka.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МОГИЛОВ Олександр Дмитрович –

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Відділу археології раннього залізного віку Інституту археології Національної академії наук України.

Наукові інтереси: археологія доби раннього залізного віку півдня Східної Європи.

ПАНЧЕНКО Кирило Ігорович –

викладач кафедри історії України та всесвітньої історії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми археології та історії раннього залізного віку.

ТАРАСОВ Андрій Валерійович –

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: історія молодіжних рухів України, суспільно-політичні рухи України другої половини XIX ст., питання військового полону в роки Першої світової війни.

РУДЕНКО Сергій Вікторович –

завідувач науково-дослідного відділу охорони пам'яток, історії, культури та природи Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».

Наукові інтереси: археологія Чигиринщини.

ЛЯШКО Юрій Юрійович –

завідувач Історичним музеєм Кам'яньського державного історико-культурного заповідника.

Наукові інтереси: археологія України раннього залізного віку та доби середньовіччя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MOHYLOV Oleksandr Dmytrovych –

Candidate of Sciences (History), Senior Researcher at the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Research interests: archeology of the Early Iron Age of southern Eastern Europe.

PANCHENKO Kyrylo Ihorovych – a Lecturer of the Department of History of Ukraine and World History of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: problems of archeology and history of the Early Iron Age.

TARASOV Andriy Valeriyovych – Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of the Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Research interests: history of youth movements of Ukraine, social and political movements of Ukraine in the second half of the 19th century, the issue of prisoners of war during the Great War.

RUDENKO Serhii Viktorovych – the Head of Department of monument protection, history, culture and nature of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn».

Research interests: archeology of Chyhyryn region.

LYASHKO Yuriy Yuriiiovych – head of the historical museum, the Kamyanka State Historical and Cultural Reserve.

Research interests: archeology of the early Iron Age and the middle Ages.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.

УДК 372.878:37.017.92

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-140-145

ОНОФРІЙЧУК Людмила Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8408-080X>
e-mail: onofrichykluda@gmail.com

ЧЕРВОНІЙ Марія Вікторівна –

Заслужена артистка України, провідний концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9992-9618>
e-mail: mariachervoniy@gmail.com

ГРИГА Маргарита Василівна –

здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail: margarita.griga@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1365-9632>

ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах європейської інтеграції, відповідно до загальнолюдських демократичних цінностей та національних традицій, однією з найважливіших проблем є формування особистості з ціннісним сприйняттям навколишньої дійсності.

На міжнародному рівні увага громадськості привертається до культурних пам'яток, визнається важливість виховання, від покоління до покоління, ціннісного ставлення до національної спадщини. У 2003р. ухвалено Конвенцію ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини», у 2005 р. – «Про охорону та Заохочення розмаїття форм культурного самовираження».

Відповідно до Національної Доктрини розвитку освіти України у XXI столітті завданнями шкільної освіти визначено такі: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у неї поваги до народних традицій і звичаїв, національних цінностей українського народу та інших націй і народів.

Особливої актуальності набуває проблема оновлення змісту шкільної освіти в різних сферах музично-естетичної діяльності. Дієвим засобом національного виховання підростаючого покоління є український музичний фольклор, який ніколи не втрачає своєї актуальності, бо це історичний фундамент народного духу. Ознайомлення юного покоління з досвідом минулого, усвідомлення особистої причетності до національних

традицій, розкриття призначення людини на землі – це головна мета сучасного педагога.

Водночас, виникає суперечність в освітній сфері, коли запит суспільства спрямований переважно на інтелектуальний розвиток, ерудицію, вміння досягнути великий об'єм інформації. У такій ситуації ми, перш за все, повинні орієнтуватись на морально-естетичне виховання цілісної гармонійної особистості, враховуючи її індивідуальні творчі можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Духовну велич українських традицій в своїх працях розкрили Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Огієнко, Г. Сковорода, В. Скуратівський. Видатні філософи, педагоги, громадські діячі довели, що народна українська культура бере початок з глибокої давнини. Протягом століть вона збагачувалась, удосконалювалась, сприяла збереженню національного характеру, звичок і психології народу. На теперішній час відродження етнопедагогічних традицій сприймається як феномен, який призведе до інноваційних педагогічних знахідок.

Діяльність сучасних українських вчених спрямована на загальні питання формування патріотичних почуттів, національної свідомості молодого покоління, піднесення ролі вчителя музики в духовному та естетичному становленні учнів (С. Долецька, І. Карпова, Н. Миропольська, Г. Падалка, М. Роганова, О. Рудницька).

Ідея створення національної системи виховання й навчання молодого покоління, педагогіки й психології на національній основі стали головною справою життя вчених-педагогів, які залишили у спадок свої безцінні думки (С. Русова, Д. Дорошенко, Б. Грінченко, Михайло і Олександр Грушевські, Я. Чепіга).

На думку вчених (М. Блинова, О. Литвиненко, Т. Нагорна, Л. Новицька, Т. Потапчук, М. Стасюк), провідне місце у музичному вихованні дітей здавна відводилося хоровавому співу. Різні аспекти вокально-хорового виховання учнів молодшого шкільного віку досліджувались зарубіжними і вітчизняними науковцями (А. Авдієвський, І. Гадалова, А. Козир, П. Ніколаєнко, Д. Огороднов, Е. Печерська, Г. Рігіна, О. Ростовський, Г. Стулова, Л. Хлебникова, Ю. Юцевич). Тематика нашого дослідження визначає зміст вокально-хорової роботи та її значення у національному вихованні школярів.

Мета статті – полягає в науковому обґрунтуванні значення вокально-хорової роботи з молодими школярами на засадах українських національних традицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури дає підставу стверджувати, що педагогічний процес – це складна система, в якій органічно

поєднуються процеси виховання, формування, розвитку і навчання. Взаємозалежні компоненти педагогічного процесу – національна мова, історія та духовна культура (традиції, національні реліквії, народна педагогіка). Педагогічний процес передбачає виховання почуття патріотизму та любові до своєї Батьківщини; усвідомлення місця своєї національної культури у світовому культурному розвитку; розуміння загальнолюдської сутності, значення та функцій національних традицій.

У сенсі розуміння сутності національного виховного ідеалу Г. Ващенко писав: «Традиційний ідеал – це не вишита сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишитися українцем. Ідеал людини – це те краще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення» [3, с. 108].

Видатний вчений зазначав, що невичерпним джерелом наснаги, органічною часткою людського життя в Україні була, є і буде народна пісня, яка за змістом і глибиною посідає одне з перших місць у світі. Саме вона підтримує свідомість національної єдності українського народу, любов до Батьківщини і пошану до себе.

Національні традиції, фольклор, гра, як засоби народної педагогіки, взаємопов'язані між собою, сприяють накопиченню знань про національну культуру. Традиція – це досвід, звичаї, погляди смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління [7]. Але будь-яка народна традиція включає елементи гри, пісні, і будь-яка гра не може проходити без використання малих жанрів фольклору: лічилок, мирилок, примовок тощо.

Українська музична педагогіка визнала провідну роль народної пісні у музичному вихованні школярів, її зрозумілість і доступність для дитячого сприймання. Важливою частиною глибинних національних традицій, в яких віддзеркалюються погляди, світобачення і психологія українців, є мистецтво вокально-хорового співу. П. Чесноков вважав його «одним з проявів людської культури» і радив сучасним хормейстерам активно пропагувати.

Дитяча хорова музика володіє величезним впливом на емоційний, моральний устрій виконавців і слухачів. Формування хорового репертуару, в якому яскраво виражений національний колорит (народні пісні, твори української класики), належить до славної музичної біографії нашого народу.

Українська музично-педагогічна думка акумулює в собі досягнення європейської і вітчизняної науки і культури, традиції музичного виховання. За шкільною програмою,

розробленою К. Стеценком (початок ХХ ст.), до репертуару школярів входили: пісні з елементарними рухами, іграми, танками; драматизація зі співами; пісні настрою (колискові, родинні, історичні; пісні, пов'язані з етнографічним календарем (колядки, щедрівки, веснянки, купальські), а також пісні з гарною мелодією та цікавим змістом. Цей репертуар актуальний і для нашого сьогодення.

Стверджуючи ідеали музичного просвітництва, М. Леонтович наголошував на широких міжпредметних зв'язках між музикою (хоровою, інструментальною), літературою, живописом, світлом. У музично-педагогічній концепції Б. Яворського чільне місце посіло завдання виховання учнів шляхом розвитку їх музичного мислення, осмислювати логіку розвитку музичної мови, «здатність відчувати і сприймати стихію мистецтва». [6, с.158].

В. Верховинець, створюючи музично-ігровий репертуар для дітей, звернувся до українського ігрового фольклору, драматичних ігор – невеличких жартівливих сценок, у яких відображені звички тварин, природні явища, трудові процеси, побутові ситуації. У них органічно поєднуються слово, спів, музика і танець. У збірці "Весняночка" дитячій увазі пропонується широкий вибір різноманітних робіт, від простих, призначених для однієї особи ("Ладки, ладусі"), до складних гуртових ("Дінь-дінь", "Вийшли в поле косарі", "Два півники"). Більшість пісень, що увійшли до збірки, належать В. Верховинцю. За своєю мелодикою і гармонічною основою вони гармонійно наближаються до народних, бо увібрали в себе всі найкращі, найхарактерніші риси, властиві українському народному мелосу.

Досліджуючи вікові особливості сприймання музики молодшими школярами, І. Зязюн, Н. Миропольська відзначають, що діти легко відгукуються на різні творчі завдання, можуть імпровізувати, створювати ритмічні й мелодичні імпровізації на дитячих музичних інструментах, інсценувати знайому пісню [1, с. 21, 35]. Гнучкість мислення, допитливість, підвищена сприйнятливність, емоційність – всі ці риси характеризують саме молодший шкільний вік.

У сфері емоційного і пізнавального ставлення до творів мистецтва накреслюється така динаміка: від підсвідомого емоційного відгуку на все помітне, яскраве, красиве до виникнення інших відтінків почуттів, настроїв у старших дітей, які вже здатні на основі здобутих знань помічати зв'язки між змістом твору і способами його втілення та зображення. З часом виникає вибіркове ставлення до явищ прекрасного, у дітей формується художній смак [6].

Дотримуючись єдності раціонального й емоційного на занятті, потрібно викликати

прагнення учнів до пізнання, до мислення, глибокого співпереживання художнього образу – вивчати епоху життя композитора, аналізувати засоби музичної виразності, структуру твору.

Тому процес вокально-хорового виховання обов'язково передбачає художньо-пізнавальний компонент, який забезпечує учнів художніми знаннями про національні цінності в галузі музичного мистецтва, вміннями сприймати твори музичного фольклору, співпереживати і отримувати насолоду, володіти знаннями з основ народної творчості.

Рівень сприйняття мистецтва залежить від естетичної компетенції особистості, її художньої ерудиції. Поступово у школярів виникає естетична потреба в перетворенні навколишньої дійсності «за законами краси», формується оцінне ставлення до засобів музичної виразності. Емоційна захопленість вокальною діяльністю, активізація процесів мислення, чутливість сприймання стають стимулюючим фактором для поповнення скарбнички знань щодо вокально-хорового виконавства у шкільному хорі, ансамблі, музичному театрі. Цьому допомагають різні форми роботи: музичні спектаклі, фольклорні свята, дитячі опери, тематичні ранки, а також відвідування концертів, театрів, перегляд і обговорення вистав. Ефективні методи вокально-хорового виховання: практичні; навіювальні або сугестивні; переконувальні (бесіда, розповідь, пісня); методи оцінювання, схвалення.

Організація творчої діяльності в умовах органічного поєднання теоретичних знань та практичних умінь поступово доповнює емоційність прагненням зрозуміти виразальні характеристики вокальної музики, її змістовне наповнення, образне пояснення, деталі музичної мови, відтінки виконання. Саме початкова школа забезпечує інтелектуальне і духовне становлення особистості, пробуджує інтерес до синтезу слова й музики, рідної мови й народної пісні.

Хоровий спів є двоканальною вербально-невербальною формою комунікації диригента і хору. На думку Василевської-Скупої Л., «володіння вербальним спілкуванням належить до першочергових завдань вчителя музики і потребує пильної уваги до таких його складників, як організація мовлення, орієнтація в ситуації спілкування, здійснення мовленнєвого впливу... Тому важливими є чіткість, зрозумілість, доступність висловлювання думки та почуття, уміння вести спілкування у формі монологу, діалогу тощо». Під час репетиції творчого колективу вчитель переконує, спонукає, захочує, заперечує, аргументує власні думки та вимоги [2]. Поряд з вербальними комунікативними вміннями

специфіка музично-педагогічної, зокрема вокально-хорової діяльності, вимагає особливої уваги до розгляду невербальних комунікативних умінь вчителя музики. Адже музичне повідомлення передається виконавцям хору або ансамблю за допомогою мови диригентських жестів, рухів, міміки, пантоміміки, інструментального виконання партитури та власного виконання вокального твору чи хорових партій [2, с. 70-71].

Виховний та освітній процес мають будуватися з урахуванням специфічних методів навчання та виховання, психологічних особливостей сприйняття та мислення. Естетичні погляди, смак, знання природи дитячого голосу, високий загальнокультурний рівень керівника формують неповторний стиль, «творчий портрет» колективу, впливають на якість його вокально-хорової підготовки.

Поступово школярі засвоюють вміння та навички сценічного виконання, опановують невербальними засобами взаємодії – мімікою, жестикуляцією та пластичними рухами. Крім того, цей вид діяльності сприяє формуванню таких особистісних якостей, як сугестія, артистизм, креативність, комунікативність. Знання специфіки музичного мислення дітей, усвідомлення вікових відмінностей та розуміння природи цих процесів є запорукою успішного творчого управління дитячим хором. Це завдання може бути вирішено лише в результаті послідовного та серйозного навчання дітей мистецтву співу, враховуючи: особливості дитячого голосового апарату й голосоутворення, правильне співоче дихання, звукоутворення, дикцію, фразування, чистоту ладу, ансамбль, різні прийоми художньої виразності, дотримання гігієнічних вимог під час співу.

Запропоновані вокально-хорові завдання повинні відповідати віковим, психологічним, фізіологічним особливостям молодших школярів, і, одночасно, мати емоційний відгук на кожне завдання.

Інтегрований підхід до вивчення народного та сучасного фольклору, розвиває не тільки вокально-хорові навички: вчить природно передавати у співі найтонші відтінки людського настрою, надає розуміння цінності життя, і краси людського спілкування. На відміну від дорослих, діти входять у світ мистецтва, вбираючи естетичні враження одночасно зі сприйняттям навколишнього світу. Однією з галузей фольклору, яка має безпосереднє відношення до діяльності педагога і митця, є народне драматичне мистецтво. Йому належить особлива роль як одному з найбільш наочних форм художнього відображення життя, яке збагачує художній досвід особистості, формує універсальні здібності, а також дозволяє створити в

колективі неповторний психологічний мікроклімат. Фольклорні свята з епізодами українських обрядів, народні ігри на уроках музики, народознавства, тематичних ранках, у роботі шкільних мистецьких гуртків (вокального, хорового, музично-театрального), мають важливе педагогічне значення у вихованні гідності і національної самосвідомості особистості, допомагає усвідомити мотиви власної поведінки і поведінки оточуючих відповідно до засвоєних цінностей. Дія – це основний засіб, що організує всі художньо-зображувальні елементи.

За даними досліджень О. Комаровської, провідну роль в організації театральної діяльності школярів відіграє музично-практична творчість (заняття вокалом, спів у хорі, гру на інструментах тощо), серйозний відбір музичного матеріалу для суто театральних занять, що спрямовує школярів на професійний підхід до музичного оформлення вистави, яке є важливим підтекстом сценічної дії [4, с. 22]. Сила безпосереднього емоційного впливу театру пов'язана з синтетичним характером даного мистецтва, що надає йому особливої переваги серед школярів. У результаті «органічного злиття різних видів художньої творчості» поєднуються художнє слово, танець, пантоміма, музика, спів, акторська гра тощо [5].

Засвоєння необхідних знань і вокальних умінь будується на матеріалі пісень та вокальних фрагментів із музичних казок. Учні в різних видах музичної діяльності оволодівають вокальними навичками (правильне звукоутворення, співацьке дихання, чіткість вимови), відтворюючи емоційно-естетичний і художньо-виразний образ у процесі сольного та хорового співу.

На початковому етапі учням пропонуються нескладні для виконання народні ігрові пісні дитячого фольклору, пестушки, утішки, поспівки, ігри [5]. Це допомагає у розвитку художніх здібностей і є одним з основних засобів та стимулів духовно-творчого розвитку молодшого школяра. У дитячій творчості тонко відображені, закріплені у слові та образі прагнення дітей до радощів, сміху, жарту, потреба в іграх, які вкрай необхідні для їхнього розвитку. Зокрема, саме у дитячому пісенно-поетичному фольклорі виявляється специфіка психо-емоційної сфери дитини, її своєрідність та світосприйняття, що обґрунтовує жанр мистецтва для дітей у цілому [8]. Отже, естетико-педагогічне значення українського дитячого фольклору багатопланове: він сприяє розвитку емоційності і мислення, музикальності і мовлення, виховує уяву, фантазію, почуття гумору, найкращі моральні якості.

Процес вокально-хорового виховання молодших школярів обов'язково передбачає прагнення до художньо-творчого самовираження, розвиток художньо-творчих здібностей. Тому творчо-діяльнісний компонент є обов'язковим у вокально-хоровому вихованні молодших школярів.

«Введення у творчість» передбачає п'ять етапів: накопичення вражень; спонтанне вираження в зорових, мовних і сенсорно-моторних виявах; імпровізація; створення власних композицій; музична творчість [6, с. 162]. Творчість у сфері вокальної, хорової музики дає змогу повністю розкрити свій внутрішній світ. Дитина сприймається як особистість, яка володіє здатністю самостійно здобувати, засвоювати і використовувати знання й уміння на практиці, усвідомлювати мотиви власної поведінки, засвоювати цінності, проявляти свій творчий потенціал в процесі самореалізації.

Творчо-діяльнісний підхід потребує розроблення такого змісту виховання, який охоплює не тільки знання про духовні цінності, а й уміння, необхідні для збагачення світогляду, засвоєння навичок музичного сприймання і виконавської діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, пошуки нових шляхів і засобів виховного впливу на підростаюче покоління показали особливу роль національних традицій, зокрема вокально-хорового виховання школярів. Інтонаційно-ладова і метро-ритмічна основа української музики, надання процесу музичного навчання емоційності, пізнавальності, творчості органічно увійшли до сучасної концепції музичного виховання школярів на основі української національної культури.

Перспективи подальших розвідок спрямовані на пошук ефективних напрямів, які допоможуть учителю ефективно втілювати у життя нові вимоги часу. Подальшого розгляду потребують змістові аспекти вокально-хорового виховання особистості на творах сучасних композиторів України, які відкривають нові горизонти для світосприйняття і світорозуміння нашого сьогодення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І.А., Миропольська Н. Е. Виховання естетичної культури школярів. К.: ІЗМН, 1998. 156 с.
2. Василевська-Скупа Л.П. Формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва: монографія. Вінниця: ТОВ фірма «Планер» 2014. 225 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. С. 108.
4. Комаровська О. Музика, театр, хореографія у позаурочний час : практичні поради з організації

художньої діяльності школярів. *Шкільний світ*. 2005. № 32. С. 22.

5. Онофрійчук Л.М. Синтез мистецтв як фактор творчого виховання учнів підліткового віку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2017. № 1. С. 199-206.

6. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. Посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2011. 640 с.

7. Академічний тлумачний словник. URL : <http://sum.in.ua/s/tradycja>

8. Дніпровська Н. Виховне значення дитячої хорової музики. URL : [tp://num.kharkiv.ua/intermusic/vypusk39/vypusk39-32-47.pdf](http://num.kharkiv.ua/intermusic/vypusk39/vypusk39-32-47.pdf).

REFERENCES

1. Ziaziun, I.A., Myropolska, N. E. (1998). *Vykhovannia estetychnoi kultury shkoliariv* [Education of aesthetic culture of schoolchildren]. K.: IZMN, 1998. 156 s.

2. Vasylevska-Skupa, L. P. (2014). *Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva* [Formation of communicative competence of future teachers of music art]: monohrafiia. Vinnytsia. 225s.

3. Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. Poltava: Poltavskiy visnyk. S.108

4. Komarovska, O. (2005). *Muzyka, teatr, khoreohrafiia u pozaurochnyi chas : praktichni porady z orhanizatsii khudozhnoi diialnosti shkoliariv* [Music, theater, choreography in extracurricular activities: practical tips for organizing the artistic activities of students]. *Shkilnyi svit*. № 32. S. 22.

5. Onofriichuk, L. (2017). *Cyntezy mystetstv yak faktor tvorchoho vykhovannia uchniv pidlitkovoho viku* [Synthesis of arts as a factor of creative education of adolescents]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: pedahohika*". № 1. S. 199-206.

6. Rostovskiy, O. Ya. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methods of music education:]: navch.-metod. Posibnyk. Ternopil: Navchalna knyha Bohdan. 2011. 640 s.

7. *Akademichniy tлумачnyi slovnyk* [Academic explanatory dictionary]. URL : <http://sum.in.ua/s/tradycja>.

8. Dniprovska, N. *Vykhovne znachennia dytiachoi khorovoi muzyky* [Educational value of children's choral music]. URL : <http://num.kharkiv.ua/intermusic/vypusk39/vypusk39-32-47.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОНОФРІЙЧУК Людмила Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: формування професійно-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва, теорія і практика організації шкільного музичного театру.

ЧЕРВОНІЙ Марія Вікторівна – заслужена артистка України, провідний концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: удосконалення професійної компетентності майбутніх вчителів у системі вокальної та інструментальної підготовки.

ГРИГА Маргарита Василівна – здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: вокально-хорове виховання школярів у процесі позакласної роботи

INFORMATION ABOUT THE AUTORS

ONOFRIYCHUK Lyudmila Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Musical Education of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of professional and creative skills of future music teachers, theory and practice of school musical theater organization.

CHERVONIY Maria Viktorivna – Honored Artist of Ukraine, Conducting Concertmaster of the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Musical Education of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Scientific interests: improving the professional competence of future teachers in the system of vocal and instrumental training.

GRIGA Margarita Vasilivna – bachelor degree of higher education of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: vocal and choir training of schoolchildren in the process of grade-by-grade work.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 316.343.36 : 377.35

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-145-150

ПАЩЕНКО Валентина Василівна –

аспірантка кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи

Університете імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5524-8471>

e-mail: valentinapashchenko1@gmail.com,

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТВОРЕННЯ КОМАНДНО-ЦІЛЬОВОЇ МОТИВАЦІЇ ДЛЯ НОВИХ ЧЛЕНІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРУПИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна компетентність різних фахівців є головним ресурсом оптимального вирішення кризових явищ і проблем сучасного суспільства, важливим фактором її прогресивного розвитку.

Компетентність створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи ми розглядаємо як важливу складову професійної компетентності психологів, що багато в чому детермінує як якість професійної діяльності, так і можливості повноцінної самореалізації особистості психолога у професії та життєдіяльності загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям нашого дослідження стали наукові розвідки про становлення та розвиток особистості фахівця в галузі психології та його готовності до здійснення професійної діяльності О. Ковальова, М. Гуліної, І. Зязюна, М. Дьяченко; дослідження формування професійної компетентності Е. Есер, О. Шахматова, В. Карандашова.

Вагоме значення для педагогічної теорії й практики щодо дослідження проблеми формування професійної компетентності становлять наукові праці С. Амеліної, В. Байденка, Н. Бібік, С. Гончаренка, І. Зязюна,

В. Кременя, Н. Ничкало, В. Лугового, О. Пометун, В. Радкевич та ін.

Фундаментальними з питань методологічних та теоретичних аспектів формування професійної компетентності майбутнього фахівця є дослідження К. Абульханової-Славської, В. Андреева, А. Брушлинського, Г. Ващенко, С. Вітвицької, Е. Волкова, В. Гриньова, Є. Зеєра, А. Маркової, П. Шендерей та ін.

У той же час системне вивчення досліджуваного питання не було предметом окремого наукового пошуку, що й зумовило вибір проблеми і визначило мету статті – обґрунтування методологічних підходів до проблеми формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Мета статті – визначити та проаналізувати методологічні підходи щодо формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постулат про ключове значення освіти в історії людства, існування суспільства та особистості є безперечним для вітчизняних та зарубіжних дослідників. Концепція стратегічного розвитку держави перебуває в

тісному взаємозв'язку зі змістовними характеристиками освітньої політики, з методологічними засадами та методичним інструментарієм теорій та концепцій освіти.

Актуальність модернізації сучасної системи підготовки майбутніх психологів у ЗВО визначається такими факторами як глобальні зміни соціально-економічної ситуації в країні та в світі; диверсифікацією системи вищої освіти; зміною стратегії підготовки майбутніх фахівців; кризовою ситуацією в державі, що, в свою чергу, передбачає необхідність перегляду методологічних підходів до підготовки фахівців нової формації.

Формування професійних компетенцій та компетентностей поряд з навчанням студентів загальнонауковим та професійним дисциплінам є одним із найважливіших завдань, що стоять перед вищою школою сьогодні. Цей процес передбачає адаптацію до цілей та завдань конкретної професійної галузі та діяльності.

Виходячи з реалій сьогодення, освітніх стандартів вищої освіти, дослідження наукових праць щодо підготовки психологів нами сформульовано такі методологічні підходи.

Компетентнісний підхід передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій.

У загальному вигляді можна стверджувати, що це такий вид змісту освіти, який передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових соціальних ролей, що відносяться до багатьох сфер. Упровадження компетентнісного підходу до навчального процесу ЗВО як основного процесу формування професійної компетентності майбутнього фахівця відображається такими поняттями, як компетенція та компетентність.

Категорія компетентнісного підходу характеризує успішність перетворювальних процесів у сфері освіти, бо стрімкі зміни у світі вимагають пояснення феноменів змін, прогнозу розвитку та принципів проектування нових реальностей з погляду науки про закони освоєння людством нового. Визнаний як базовий науковий підхід, компетентнісний підхід сьогодні є ефективним засобом розвитку здатності до методологічного мислення, освоєння культурологічних норм поведінки та діяльності, корекції ціннісних орієнтацій на основі синтезу освітніх систем.

Інтерес до феномену компетентності обумовлений, перш за все, пошуком відповіді на питання про витоки, механізми та способи реалізації психолого-конструктивних взаємин зі світом та спробою пояснити адаптивну, функціональну та прогностичну успішність нових членів професійної групи.

У межах нашого дослідження слушною є думка К. Рудницької [5, с. 243], яка зазначає, що даний підхід передбачає не просту трансляцію знань, умінь і навичок, а й формування у майбутніх фахівців професійної компетентності, що є інтегральною характеристикою особистості й виявляється у здатності вирішувати професійні проблеми і типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності з використанням знань, професійного та життєвого досвіду, цінностей та здібностей.

Розглядаючи компетентнісний підхід у системі вищої освіти, Т. Литвин основним постулатом визначає положення, що головним результатом освіти є не окремі знання, уміння та навички, а комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, які забезпечать особистості можливість успішної самореалізації в різних галузях життєдіяльності [4].

Компетентнісний підхід у всіх своїх сенсах найбільш глибоко відбиває основні аспекти процесу модернізації, дає відповіді на запити виробничої сфери, та проявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на зміну соціально-економічної реальності.

Компетентнісний підхід передбачає розгляд та визначення психологічних та педагогічних шляхів формування особистісної компетентності майбутніх психологів у руслі професійної та соціальної затребуваності, а також здібності орієнтуватися у всьому різноманітті сучасного світу. Даний підхід акцентує увагу не так на сумі засвоєної здобувачами інформації, скільки на здібності фахівця діяти в різних (професійних, соціальних, побутових тощо) проблемних ситуаціях. Він виступає як метод моделювання результатів освіти, дозволяє посилювати практичну орієнтованість навчання, його предметно-професійний аспект, акцентуючи на ролі досвіду реалізації діяльності та вирішення завдань на основі отриманих знань, що є актуальним у процесі формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи – це цілісний процес, що динамічно розгортається в часі від моменту вибору майбутньої спеціальності до повної самореалізації в професійній діяльності.

При цьому реалізація даної компетентності передбачає не стільки виконання функціональних обов'язків, скільки організацію власної діяльності та системне розуміння значущих проблем, пов'язаних із цією діяльністю, вміння поставити завдання та

здатність організувати вирішення конкретних проблем.

Системний підхід визнано одним із основних методологічних принципів педагогіки, сутність якого полягає у розгляді єдності, сукупності взаємозалежних компонентів: цілей освіти, суб'єктів педагогічного процесу: педагога та студента, змісту освіти, методів, форм, засобів педагогічного процесу.

Ключовою одиницею зазначеного підходу є поняття системи, що у філософському енциклопедичному словнику трактується як сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія; якісні характеристики цих елементів становлять зміст системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму, або структуру системи [3, с. 584].

Особливістю системного підходу є те, що він дозволяє розглядати самостійні компоненти не ізольовано, а в їх взаємозв'язку, у системі з іншими категоріями філософії, такими як одиничне, особливе, загальне, що показують, як загальне проникає в те чи інше часткове явище.

Сутність системного підходу щодо формування компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи полягає в тому, що вона розглядається як система, що має певну будову і закони функціонування. Компоненти системи є відносно самостійні, але не ізольовані й знаходяться у взаємозв'язку, постійному розвитку і русі, причому спосіб взаємодії елементів системи визначає її структурну побудову і забезпечує стійкість [1, с. 14].

У межах нашого дослідження важливим постає врахування взаємозв'язків компонентів системного підходу як засобу пізнання, що забезпечує багатоякісність і цілісність досліджуваного нами явища. Варто також відзначити, що системний підхід дозволяє синтезувати різні знання щодо об'єкта дослідження, розробляти нові принципи його вивчення, створювати цілісну картину цього об'єкта. Система як сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворює певну цілісність, єдність. Тому, підтверджуючи сказане, за основу загальних характеристик системи ми взяли такі ознаки як цілісність, структурність, взаємозв'язок системи з середовищем, ієрархічність, множинність опису. Для нашого дослідження такий підхід дуже важливий, оскільки використання системного підходу дозволяє виділити такі системоутворюючі основи, які б забезпечували залучення майбутніх психологів до набуття практичних умінь не формально, а з урахуванням спрямованості їхнього саморозвитку.

Отже, системний підхід дозволяє бачити досліджувану нами проблему як цілісне, єдине саме по собі та по відношенню до системи вищого порядку явище, обов'язковою частиною якого є формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Особистісно-орієнтований підхід у формуванні у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи передбачає обов'язкову суб'єктивну активність і самостійність. Головний вектор особистісно-орієнтованої освіти – поворот до особистості, її індивідуальної свідомості та творчого потенціалу, життєвого досвіду і, як наслідок, розвиток рефлексії, системи цінностей, формування сенсу діяльності та особистої позиції, що повинна відповідати принципам варіативності, гнучкості та відкритості.

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу передбачає формування відповідальності, здатності до вольового регулювання, розвитку творчості.

Переконані, що особистісно-орієнтований підхід дозволяє глибше розкрити унікальність особистості у взаємозв'язку визначення її інтелектуальної та моральної свободи з формуванням у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Одним із найбільш ефективних сучасних підходів, що дозволяють цілеспрямовано і комплексно вирішувати завдання формування професійної компетентності, є *акмеологічний підхід* – методологія, що розглядає професійно-психологічну підготовку у двох аспектах: з одного боку, як процес досягнення особистістю певного рівня професійного розвитку, а з іншого – як етап у процесі досягнення людиною вищого рівня досконалості (акме). Особливо варто наголосити на тому, що використання акмеологічного підходу в сучасній педагогічній освіті сприяє зростанню професійної мотивації майбутніх психологів, стимулює креативний потенціал, розкриває можливості використання особистісних ресурсів як активного суб'єкта діяльності, який створює умови успішної самореалізації. Реалізацію акмеологічного підходу розглядаємо через розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів (діяльнісні характеристики, суб'єктивно-діяльні якості) та професійних здібностей; розвиток активності особистості яка здатна свідомо впливати на навколишню дійсність, змінювати її у своїх цілях.

Цілком зрозуміло, що в даний час становлення особистості, яка саморозвивається і само реалізується, визначає перспективну лінію особистісно-професійного розвитку

майбутніх психологів. У цьому випадку, концептуальні підходи акмеології є ключовими в практиці вищої професійної освіти й представлені як стратегії системного використання акме-креативних даних із метою підвищення ефективності діяльності майбутніх психологів та активізації їх особистісно-професійного ставлення.

Синергетичний підхід до формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи проявляється у використанні соціокультурних факторів, основне значення серед яких відіграє індивідуальна система цінностей. Активність психологів спрямована на розкриття індивідуальних здібностей, реалізацію життєвих планів та завдань. Джерелом активності є зовнішнє середовище, оскільки молоді люди, адаптуючись до умов, що змінюються, накопичують корисну інформацію і набувають необхідного досвіду, тим самим підвищуючи рівень своєї внутрішньої психологічної організації та професійного розвитку.

Описуючи особливості даного підходу, Л. Барінова акцентує увагу на тому факті, що даний підхід дозволяє сформулювати положення, згідно з яким базисом психологічної компетентності є біологічно обумовлені особливості, а надбудовою – соціально-психологічні характеристики індивіда (ідеали, цінності, вищі цілі) [1, с. 15].

Синергетичний підхід знаходить своє втілення в процесі пошуку рішення ситуацій невизначеності, які виникають у навчальній, професійній діяльності і, як правило, мають проблемний характер, вимагають знаходження нестандартного творчого рішення. Такі ситуації можуть моделюватися цілеспрямовано під час проведення соціально-психологічних тренінгів, проектної діяльності, розв'язання проблемно-ситуаційних завдань тощо. У цьому випадку якраз і проявляється основна домінанта особистості – спрямованість, а своєрідним механізмом вибору є рефлексія. Формування особистісної компетентності, заснованої на творчому саморозвитку (К. Роджерс, А. Маслоу), розвиває ідею самореалізації здобувачів як умови їх повноцінного функціонування у соціумі.

Діяльнісний підхід. Сутність цього підходу полягає в тому, що діяльність – це основа, засіб та умова розвитку особистості, це доцільне перетворення моделі навколишньої дійсності. Вибір, організація діяльності, переведення їх у позицію суб'єкта, пізнання праці та спілкування (активність самого суб'єкта).

Погоджуємося з твердженням І. Зязюна, який описуючи діяльнісний підхід перебудовує процесуально-технологічну сторону педаго-

гічного процесу в такий спосіб, щоб його суб'єкти оволоділи діяльністю у її цілісному уявленні [2].

Зазвичай діяльність людини виявляється у різноманітних діях, а для досягнення бажаного результату, особистість певним чином керує фізичними діями, використовуючи різні розумові операції, організує у потрібній послідовності прийоми, виконує в потрібному темпі та з потрібною спрямованістю, що відповідають поставленій меті, ця розумова сторона діяльності може повністю відокремитися від практичних дій і перетворитися на розумову діяльність.

Рефлексивний підхід – у науково-педагогічній літературі використовується термін «професійна рефлексія». Рефлексія – це переосмислення стереотипів особистого професійного досвіду, здатність до рефлексії є механізмом переосмислення стереотипів свідомості, поведінки, спілкування, мислення, усвідомлення основ, засобів, стереотипів діяльності, їх критичного та евристичного переосмислення, породження інновацій у різних аспектах професійної діяльності. Методологічний аспект проблеми саморозвитку особистості знайшов відображення у таких напрямках: опис та обґрунтування специфіки механізму саморозвитку особистості (Ф. Перлз, К. Роджерс, Д. Узнадзе, К. Юнг); уточнення основних факторів, що визначають процвітання саморозвитку особистості, їх соціальної природи та змісту (К. Левін, Ж. Піаже, Е. Еріксон та ін.). Філософське обґрунтування особистості як суб'єкта власного розвитку пов'язано з вивченням проблеми формування свідомості особистості діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв та ін.). Варто зазначити, що професійна рефлексія включає в себе готовність діяти у ситуаціях з високим ступенем невизначеності, гнучкість у прийнятті рішень, постійну націленість на пошук нових, нестандартних шляхів вирішення професійних завдань, здатність переосмислювати свій особистісний та професійний досвід, що є важливими атрибутами в процесі формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Інтегративний підхід (міждисциплінарний). Для розширення уявлень про взаємозв'язки та взаємовідносини між процесами у житті та формуванням природної картини світу існує інтегративний підхід, який забезпечує єдність сприйняття об'єкта, який досліджується різними науками, що сприяє об'єднанню раніше автономних частин шляхом утворення їх інтегративної сукупності. В основі інтеграції лежать міжпредметні взаємодії, які є науковими відображення об'єктивних зв'язків

єдиного, взаємозалежного світу. Наші спостереження за роботою майбутніх психологів показали, що особлива необхідність постає в синтезі знань та подоланні розрізненості між навчальними предметами при формуванні компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

Інтеграція не тільки дає можливість об'єднувати знання та вміння з різних предметів, а й посилює практичну орієнтацію освітнього процесу, підвищує інтерес до знань, стимулює творчу активність.

Креативний підхід детермінований творчою діяльністю особистості, яка постає як акт втілення, відтворення або комбінація даних нашої свідомості щодо нової та оригінальної форми в галузі абстрактної думки та практичної діяльності.

Креативний підхід передбачає формування професійної компетенції майбутніх психологів з орієнтацією на творчість, самостійність, здатність до саморегуляції своїх поведінкових дій. У межах даного підходу основним завданням підготовки здобувачів в ЗВО постає формування здібності майбутнього психолога логічно мислити, знаходити шляхи вирішення та передбачати результати кожної ситуації в професійній діяльності.

На підставі зазначених підходів процес формування професійної компетентності майбутніх психологів і компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи, зокрема, передбачає індивідуалізоване становлення особистісних і ділових якостей та здібностей, професійних знань та умінь, активне й якісне перетворення суб'єктом свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нової організації життєдіяльності та творчої самореалізації у професії та житті.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проаналізувавши основні методологічні підходи, які використовуються у професійній освіті в умовах ЗВО з метою формування у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи, ми визначили, що кожен із них відіграє значну роль у цьому процесі. Дослідження такого складного багатофункціонального об'єкта, яким є компетентність створення командно-цільової мотивації, не може обмежуватися якимось одним із зазначених вище підходів. Тільки комплексне поєднання і використання проаналізованих положень наукових підходів створює передумови для глибокого розуміння і осягнення сутності компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи. Це дозволить виділити принципові позиції у визначенні педагогічних

умов формування зазначеної компетентності, що має концептуальне значення для нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барінова Л.Я. Психологічна компетентність психолога : методичні вказівки для студентів 3 курсу напряму підготовки 6.030102 Психологія. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2018. 44 с.
2. Зязюн І. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. №1. С. 19–30.
3. Йолон П. Системний підхід. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
4. Литвин Т. Компетентнісний підхід у системі вищої освіти України: аналіз базових понять. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. №2. С. 9–14.
5. Рудніцька К.В. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 1. С. 241–244.

REFERENCES

1. Barinova, L.Ia. (2018) *Psychologichna kompetentnist psykhologa* [Psychological competence of a psychologist] : metodychni vkazivky dlia studentiv 3 kursu napriamu pidhotovky 6.030102 Psykhologiiia. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. 44 s. [in Ukrainian].
2. Ziazun, I. (2011). *Pedahohichne naukove doslidzhennia u konteksti tsilisnoho pidkhodu* [Pedagogical scientific research in the context of a holistic approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika*. №1. 19-30. [in Ukrainian].
3. Iolon, P. (2002). *Systemnyi pidkhid* [Systems concept]. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Abrys. 742 s. [in Ukrainian].
4. Lytvyn, T. (2012). *Kompetentnisnyi pidkhid u systemi vyshchoi osvity Ukrainy: analiz bazovykh poniat* [Competency approach in the higher education system: analysis of basic concepts]. *Pedahohika i psykhologiiia profesiinoi osvity*. №2. S. 9-14. [in Ukrainian].
5. Rudnitska, K.V. (2016). *Sutnist poniat «kompetentnisnyi pidkhid», «kompetentnist», «kompetentsiia», «profesiina kompetentnist» u svitli suchasnoi osvithoi paradyhmy* [The essence of the concepts of «competence approach», «competence», «competence», «professional competence» in the light of the modern paradigm]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pedahohika. Sotsialna robota*. Vyp. 1. S. 241-244. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПАЩЕНКО Валентина Василівна – аспірантка кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

Наукові інтереси: підготовка майбутніх психологів, формування компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PASHCHENKO Valentyna Vasylivna – PhD student of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work at Alfred Nobel University (Dnipro).

Research interests: training of future psychologists, formation of competence to create command and target motivation for new members of the professional group.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК 37(091)477.65

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-150-156

ПЕРЦОВ Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3938-6938>
e-mail: PertsovAlex@ukr.net

**ВІЙСЬКОВА ОСВІТА НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ У 1865–1917 РР.
(ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ, ОСНОВІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ
ТА ВНУТРІШНІЙ УСТРІЙ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ)**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування Збройних Сил України на сучасному етапі висуває підвищені вимоги до офіцерських кадрів, їх ділових, професійних, загальнолюдських і морально-бойових якостей. Звертаючи увагу на пріоритетне значення професійної підготовки офіцерських кадрів, необхідно встановити духовний зв'язок різних поколінь українських офіцерів з метою залучення молодого покоління військових через виховання і навчання до традицій, культури і досягнень минулого.

Одним із шляхів подальшого вдосконалення виховання командного складу в сучасних умовах є вивчення багатого досвіду розвитку теорії і практики виховання військовослужбовців, зокрема другої половини XIX – першої третини XX ст., коли відбувалися важливі реформи військової освіти, що привели до формування системи військового виховання молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз історико-педагогічних джерел засвідчує, що проблема розвитку військової освіти загалом і діяльності Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища зокрема привертала увагу дослідників другої половини XIX – початку XXI ст. У перших дослідженнях П. Бобровського (60–80-і рр. XIX ст.), М. Лалаєва (1892, 1898, 1900), А. Розеншильда фон Пауліна (1907), М. Галкіна (1907), Ф. Грекова (1910), В. Бернацького (1913), П. Петрова і Н. Соколова (1914) та ін. подавався огляд і загальний аналіз існуючої системи військової освіти в Російській імперії.

Праці 20–30-х рр. XX ст. з історії військової освіти дореволюційного періоду мали описовий характер. У роботах

В. Муратова (1921), Д. Петровського (1922, 1924), М. Александера (1922, 1927, 1931), А. Гамбурцева (1922) критикувалася система підготовки в юнкерських училищах та основна увага приділялася новоствореним військовим школам.

Мета статті полягає у дослідженні передумов створення, основних етапів розвитку та внутрішнього устрою військових закладів на Єлисаветградщині у 1865–1917 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після II світової війни до 80-х рр. XX ст. підвищується інтерес до історії організації військової освіти. Велика увага підготовці офіцерських кадрів приділялася в роботах П. Зайончковського (1952, 1973), Л. Бескровного (1973, 1986). Єлисаветградському юнкерському кавалерійському училищу як одному з відомих кавалерійських юнкерських училищ присвячується книга спогадів вихованців ЄКУ (за редакцією С. Ряснянського), видана за кордоном у 1965 р.

Наприкінці 80-х рр. XX ст. у зв'язку з розпадом Радянського Союзу підвищилася зацікавленість проблемами військової освіти, збільшилося коло проблем, що вивчалися, почали досліджуватися раніше недоступні джерела.

Красязначчі праці історика С. Шевченка «Вершники на Інгулі» (2013) та «Кавалерія: від Єлисаветградського офіцерського кавалерійського училища до Української кінної військової школи ім. Будьонного (1850-і–1930-і рр.)» (2015) мають науково-популярний характер.

Військова освіта на Єлисаветградщині у 1865–1917 рр. представлена юнкерським кавалерійським училищем, яке з 1902 р. було

перетворене на кавалерійське. Насамперед, простежимо основні етапи його розвитку.

25 червня 1865 р. Д. Мілютін видав наказ про заснування Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища, а 25 вересня 1865 р. відбулося його урочисте відкриття. Метою закладу була підготовка офіцерського складу молодшої ланки для кавалерійських частин Київського, Харківського та Одеського військових округів [8].

Завданням юнкерського училища була підготовка офіцера-кавалериста для керування взводом і ротою, зокрема й козацьких військ [2, с. 16; 8, с. 3]. Ті юнкери, які до реформи закінчували дворічний курс училища, наказом по військовому округу перейменовувалися в естандарт-юнкерів і були кандидатами на отримання звання офіцерів.

З 1880 р. до 1885 р. у складі закладу працював підготовчий клас, мета якого полягала у підвищенні рівня освіти юнкерів. Однак згодом досвід показав, що, з одного боку, підготовчий клас готував до вступу осіб нижчого рівня підготовки, які не могли відповідати офіцерському званню, а з іншого – був обов'язковим для тих юнкерів, які могли легко пройти курс молодшого класу. Відтак, від нього було вирішено відмовитися [1, с. 16; 8, с. 3].

У 1892 р. було відкрито відділення військово-училищного курсу з метою надання вищої освіти юнкерам з базовою загальною і військовою освітою. Юнкери, які закінчили відділення, випускалися з училища офіцерами одночасно з випуском вихованців військових училищ і, якщо вони належали до I розряду, отримували звання підпоручиків з одним роком старшинства, II розряду – підпоручиків без старшинства (Наказ по військовому відомству від 1885 р. № 113).

У 1902 р. училище було перейменовано на Єлисаветградське кавалерійське, а прийом на юнкерське відділення був припинений. Після реформи 1902 р. військові випускалися вже в чині корнета. Останній випуск юнкерського відділення відбувся у 1904 р. [8, с. 3–4; 1, с. 26]. Як стверджує дослідник історії Єлисаветградщини К. Шляховий, училище на деякий час стало другим після Миколаївського (Санкт-Петербург) кавалерійським училищем в Російській Імперії, оскільки Тверське кавалерійське юнкерське училище тільки у 1911 р. було реорганізоване у військове [9].

У листопаді 1917 р. після приходу до влади більшовиків начальник училища генерал В. Савельєв, розуміючи неможливість продовжувати заняття в училищі, відпустив усіх юнкерів у довготривалу відпустку, після якої діяльність училища в Єлисаветграді припинилася. Тих юнкерів, яким вдалося

потрапити до Добровольчої армії, наказами головнокомандувачів було переведено в офіцери.

У 1920 р. Єлисаветградське училище було відновлене полковником Шукевичем у Криму, потім під керівництвом генерала С. Прохорова разом з іншими частинами генерал-лейтенанта російської імператорської армії П. Врангеля евакуйовано в Галліполь, де перейменовано в Миколаївське кавалерійське училище і направлено до Югославії. Там училище проіснувало ще три роки. За наказом П. Врангеля було здійснено три випуски корнетів [7, с. 27–28].

Протягом 1864–1917 рр. посадовий склад адміністративної і навчальної частини училища залишався незмінним.

Заклад очолював начальник училища. Зазвичай, це був кавалерист чи кіноартилерист, який закінчив академію Генерального Штабу. Він обирався Головним начальником військово-навчальних закладів і призначався на посаду Найвищим наказом.

Начальник училища мав права начальника дивізії з інспекторської частини з накладання дисциплінарних стягнень, а в питанні суду – повноваження командира полку. Посадові обов'язки начальника училища полягали в нагляді за військовим вихованням і навчанням юнкерів. Від начальника училища також залежала матеріальна база закладу [1, с. 35].

У разі відсутності або хвороби начальника військового училища його заміняв інспектор класів або командир ескадрону залежно від старшинства у званні. Помічником начальника училища з господарської та стройової частини був командир ескадрону. Він обирався начальником училища зі складу стройових офіцерів училища або штаб-офіцерів гвардії та армії і затверджувався на посаді Найвищим наказом.

Окрім нагляду за чітким виконанням правил служби і дотриманням військової дисципліни, командир ескадрону стежив за моральністю юнкерів, їхньою стройовою підготовкою і проведенням позакласних занять.

Командири взводів обиралися начальником військового училища із колишніх або дійсних молодших офіцерів. У першому випадку вони призначалися на посаду з дозволу військового міністра, а в другому – затверджувалися на посаді начальником училища.

Командир взводу військового училища користувався правами командира роти в полку. Під наглядом ескадронного командира він керував службою, військовим вихованням і стройовою освітою юнкерів свого підрозділу, стежив за дотриманням правил несення служби своїми підлеглими та їхньою військовою дисципліною, а також за класними і позакласними заняттями. Він також

безпосередньо завідував ротним господарством.

Скеровував діяльність педагогічного персоналу *інспектор класів*. До його обов'язків входили контроль навчальної роботи викладачів, нагляд за організацією і проведенням класних і польових топографічних практичних занять, якщо це на розсуд начальника училища не доручалося іншій особі. Він також допомагав начальнику училища в підборі найбільш гідних осіб на посади викладачів. Окрім цього, інспектор класів уживав заходи по забезпеченню училища необхідною кількістю, підручників, навчальних посібників, моделей тощо.

Лекції юнкерам читали штатні й позаштатні (приватні) викладачі. Штатним викладачем могла бути тільки особа, яка мала не менше 12 лекцій на тиждень. До 1894 р. штатні викладачі у званні офіцера могли призначатися тільки з військових і фізико-математичних предметів. З 1894 р. це обмеження було скасовано. Значимо, що більшість викладачів військових дисциплін мали звання полковника і тільки близько 5 % – звання капітана.

Бібліотекар військового училища обирався начальником училища і затверджувався Головним управлінням військово-навчальних закладів. До 1894 р. бібліотекарем могла бути військова чи цивільна особа за наявності відповідної освіти. З 1894 р. на цю посаду призначалася тільки військова особа. До обов'язків якої входило зберігання книг бібліотеки та експонатів музею училища.

Господарською частиною в училищі керували квартирмейстер, скарбничий, завідувач господарською частиною. Діловодством цієї частини завідували секретар і бухгалтер. Обов'язками квартирмейстра було утримання, ремонт, опалення і освітлення будівель училища, прийом на роботу служників. Скарбничим обирали одного з чинів училища. Завідувач господарською частиною слідкував за формою, білизною, чоботами, пранням білизни, опікувався околдомом і табірними будівлями.

Особливий контроль за ротним господарством покладався на ескадронного командира. Він після перевірки рахунків і правильності витрат артілі на основі особливого розпорядження комісії з юнкерів писав щомісячний звіт для начальника училища про прибутки і витрати ротного господарства. Для завідування хлібопекарством і варінням квасу щомісяця обиралися особливі артільники. Їм на допомогу призначалися виборні юнкери артілі [4, с. 42].

У 1874 р. у зв'язку зі збільшенням контингенту юнкерів до 300 осіб були введені додаткові посади 1 ескадронного командира,

5 офіцерів, 1 вахмістра, 2 трубачів, 1 квартирмейстера, 2 молодших писарів, 5 рядових для догляду за кіньми, 3 денщиків і по одному шевцю, чоботарю, сидельнику та ковалю, 5 служників та 20 конюхів [4, с. 69].

З 1878 р. в училищі розширився господарський штат і додатково прийняли на роботу скарбничого та квартирмейстера.

Питання навчально-виховної та господарської роботи в училищі розглядали три комітети: педагогічний, дисциплінарний, господарський. Їхню роботу скеровував начальник школи.

Педагогічний комітет утворювали інспектор класів, його помічник, ескадронний і сотенний командири, священник, молодші офіцери, викладачі та лікарі. На загальних зборах комітету обговорювалися загальні питання навчально-виховного процесу. На групових зборах комітету розглядалися питання про рівень моралі й успіхи юнкерів у навчанні, а також питання про застосування постанов загальних зборів до юнкерів.

Дисциплінарний комітет, до складу якого входили інспектор класів, його помічник, ескадронний і сотенний командири, священник, молодші офіцери, обговорював поведінку і моральність юнкерів, їхні вчинки, накладав стягнення на них і готував подання ескадронним і сотенним командирам кандидатур юнкерів на звання портупей-юнкерів.

До складу *господарського комітету* входили інспектор класів, ескадронний і сотенний командири, квартирмейстер, завідувач господарської частини. Цей комітет, керуючись загальними положеннями про господарчі комітети у військово-навчальних закладах, вирішував питання про організацію та проведення заходів з господарської частини і про розподіл коштів.

Юнкери поділялися на казеннокоштных і власнокоштных. Усі вихованці після вступу зберігали обмундирування тих частин, за якими вони числилися. Юнкерів на казенному утриманні держава забезпечувала необхідним обмундируванням і спорядженням відповідно до положення і штатів своїх частин, а ті, хто був на власному утриманні, зобов'язувались мати форму своїх полків, холодну і вогнепальну зброю (гвинтівки чи пістолети), коней і кінське спорядження [4, с. 42–43, 49].

Після вступу до училища всі юнкери урочисто складали військову присягу.

Юнкери, які навчалися в училищі на державній основі, після його закінчення отримували від казни разову допомогу.

Після закінчення училища і переведення в полки юнкери повинні були відслужити півтора роки за кожен рік, що провчилися.

Приймалися до училища особи з різних соціальних прошарків. Відповідно до соціального походження юнкерський склад не був однорідним. Потомствених дворян (серед яких траплялися й титуловані – князі та барони) було не більше 20 %. Навіть разом із дітьми особистих дворян і молодших офіцерів та чиновників вони ледве сягали половини курсу в XIX ст., а з початком XX ст. більшість юнкерів було селянського, міщанського та козацького походження.

У 1906 р. юнкерський склад Єлисаветградського училища був таким: діти родових дворян – 157 (47,2 %), особистих дворян – 60 (18,07 %), осіб духовного звання – 25 (7,53 %), почесних громадян – 24 (7,23 %), міщан – 23 (6,93 %), селян – 21 (6,33 %), купців – 11 (3,31 %), козаків – 8 (2,41 %), іноземних підданих – 3 (0,9 %) За часи свого існування в Єлисаветграді училище займало кілька приміщень, збудованих у першій половині XIX ст., коли місто було центром військових поселень.

До 1888 р. заклад розміщувався у триповерховій будівлі на розі Дворцового провулку і Театральної площі. У ньому юнкери жили і навчалися. Своєї церкви на той час училище не мало, тому юнкери ходили у найближчу – Покровську на Ковалівці, настоятель якої, був одночасно і законовчителем в училищі.

З 1888 р. юнкери були переведені в будівлю палацу, яку до цього часу займала військова прогімназія. У ній на третьому поверсі була облаштована домовна церква на честь св. Архистратига Михаїла, яка вміщувала обидва ескадрони. Пізніше церкву перевели на перший поверх будівлі і вона стала більшою. На першому поверсі розташовувалися «царські покої» (для почесних гостей), кімната чергового по училищу офіцера, приймальня для відвідувачів та коридор, у якому юнкери, що завинили, ставилися «під гвинтівку», і карцер.

За приймальною знаходився юнкерський буфет (приватний), до якого стороннім особам вхід було заборонено. Продавати спиртні напої у ньому заборонялося. За буфетом був «околодок» (медичний пункт), у якому лікували легко хворих юнкерів. Також на першому поверсі розташовувалася їдальня. За їдальнею була квартира інспектора класів з окремим входом, а перед нею – квартири ескадронних командирів.

На другому поверсі розміщувався перший ескадрон і «Георгіївський зал», на третьому – другий ескадрон. У кожному ескадроні, крім спалень, були невеликі бібліотеки, гімнастичні кімнати з паралельними брусами, турніками, спортивним конем і вбиральні. У бібліотеці завжди висіли портрети Імператора та Височайших осіб царської родини, а також

Військового міністра, Головного Начальника округу, Головного начальника військово-навчальних закладів і групові фотографії вихованців, які закінчили заклад.

Обстановка юнкерських спалень і вбиралень була спартанською. Спальні були умебльовані залізними ліжками на дошках, табуретами і тумбочками за кількістю юнкерів. За постіль служили мішок, набитий соломною, подушка, підодіяльник, який змінювався раз на два тижні. У закладі не були передбачені окремі кімнати для виконання домашньої роботи, тому юнкери вчилися, сидячи на ліжку біля тумбочки. У вбиральнях була тільки холодна вода, і навіть бані спочатку не було.

У напівпідвальному приміщенні знаходилася юнкерська кухня, продуктовий склад і цейхгауз – кімната для зберігання особистих речей юнкерів.

Навчальний процес проходив у триповерховій будівлі, що знаходилася з іншого боку Дворцової вулиці. Там навчалися обидва ескадрони. У кожному класі могло вміститися від 25 до 40 осіб. Вони були облаштовані звичайними класними меблями: столами з лавами для учнів, столом для викладача, однією чорною дошкою, а на стінах, у залежності від класу, висіли географічні карти, креслення, плани тощо. За класами знаходилися кабінет інспектора та його помічників, учительська, фехтувальна зала та училищна церква.

Трохи позаду розташовувалася канцелярія училища. За класною будівлею знаходився манеж. Манежів було два – зимовий і літній.

Зимовий манеж юнкерського училища був збудований одночасно зі штабним та навчальним корпусами у 1848 р. Це була одна велика зала з прибудованими з обох боків службовими приміщеннями, що утворювали в плані хрест. Тут проводились навчальні заняття з об'їждження коней та влаштовувалися змагання [5, с. 3].

За манежем знаходилась будівля з квартирами офіцерів, далі – казарми для солдат і кузня, у якій юнкери практикувались у підковуванні коней. Всі ці будівлі збереглися до нашого часу і є пам'ятками архітектури.

З 1873 р. в училищі була встановлена штучна вентиляція.

На лікування юнкерів в училищі особливої статті витрат не передбачалося, а фінансувалося за рахунок залишкових сум і заощаджень.

З погляду гігієни їжа вихованців включала всі необхідні для формування здорового організму продукти. Основними з них були м'ясо, хліб, овочі, цукор. Тільки в крайніх випадках, коли збільшувалася ціна на цукор та овочі, училище зменшувало порції продуктів, передбачених розкладкою. При цьому вечірній

чай замінювався кашею, замість булки за ранковим чаєм видавався хліб. Продукти купувалися артіллю на ринку за потребою.

Щодо забезпечення юнкерів необхідними військовими навчальними засобами, то для підготовчих занять зі стрільби у ціль на кожного юнкера виділялося 10 бойових і 20 холостих патронів та 80 капсюлів [4, с. 50].

На час утворення за розпорядженням Генерал-Інспектора кавалерії Єлисаветградське училище за кількістю вихованців забезпечувалося кінями з найближчого полку з числа бракованих, але придатних для їзди. Крім того, щороку училище купувало молодих коней.

В організації внутрішнього розпорядку в училищі керувалися чинними статутами внутрішньої служби у військах з відповідними доповненнями, що стосувалися юнкерського життя. Умови виховання і навчання юнкерів

Для безпосереднього постійного спостереження за внутрішнім порядком і дисципліною в училищі щоденно обирався черговий офіцер, який підпорядковувався начальнику училища, а під час занять – ще й інспектору класів. Черговий офіцер керував усіма черговими і днювальними по частинах, а в таборі – ще й караулом.

На допомогу черговому офіцеру призначалися чергові юнкери від старшого курсу – по ескадрону, по околудку, по кухні й у приймальну кімнату в години прийому відвідувачів; від молодшого курсу – днювальний по ескадрону.

Усі юнкери, крім чергового і днювального по кухні, звільнялися від класних занять. Також за наказом чергового офіцера обирався черговий трубач.

Окрім чергових, за порядком в ескадронах і класах наглядали «нашивочні» і старші юнкери. Вони призначалися одразу ж після літньої відпустки. В ескадроні за порядком слідував вахмістр (юнкер, який найкраще навчався, був відмінником стройової підготовки, мав авторитет серед інших юнкерів). Також обиралися 4 взводних і 8 молодших портупей-юнкерів, штандартний портупей-юнкер і єфрейтор.

Навчально-виховний процес в училищі ґрунтувався на жорсткому спартанському режимі. До дому з ночівлею ніхто не відпускався. В училищі існувало два види відпусток – міська і замиська. Мета відпусток полягала в наданні можливості проводити час у своїй сім'ї, родичів, що мали сім'ю чи знайомих, а також в естетичному вихованні юнкерів шляхом відвідування театру, концертів тощо.

Для отримання *міської відпустки* проводилася ретельна потрійна перевірка: взводним портупей-юнкером, черговим по

ескадрону і черговим офіцером по училищу [7, с. 94].

Замиську відпустку дозволяли тільки в канікулярний час. Вона тривала від кінця табірних зборів до початку навчального курсу, а також на Різдво і Пасху.

Курс навчання в училищі продовжувався два роки. З 1880 до 1885 рр. у зв'язку з відкриттям підготовчого класу і розширенням програми навчання – три, а з 1885 до 1913 рр. – знову два роки (підготовчий клас було ліквідовано) [8, с. 3–4].

Ті юнкери, які закінчували до реформи дворічний курс училища, наказом по військах округу перейменовувалися в естандарт-юнкерів і були кандидатами на отримання звання офіцерів. Вихованці, що закінчували курс за першим розрядом – звання корнетів за поданням безпосереднього начальства протягом 4 місяців. Після реформи 1902 р. військові випускалися вже в чині корнета.

Під час Першої світової війни випуски офіцерів були прискореними і відбувалися в різний час. У 1914 р. Височайшими наказами були проведені два випуски корнетів 12 липня і 1 жовтня. Ці випуски ще не вважалися прискореними, оскільки корнети, які отримали звання 12 липня, пробули в училищі майже повних два роки, а ті, що випустилися 1 жовтня, прослухали повний курс молодшого класу і скорочений старшого, провчившись в училищі 1 рік і 2 місяці.

Наступні випуски були прискореними і називалися за порядковим номером:

1-й прискорений (4 місяці) – з 1 серпня до 1 грудня 1914 р.

2-й прискорений (4 місяці) – з 1 жовтня 1914 р. до 1 лютого 1915 р.

3-й прискорений (6 місяців) – з 1 грудня 1914 р. до 1 червня 1915 р.

4-й прискорений (8 місяців) – з 1 лютого до 1 жовтня 1915 р.

5-й прискорений (8 місяців) – з 1 червня 1915 р. до 1 лютого 1916 р.

Юнкерам, які закінчили ці випуски, Височайшим наказом присвоювали звання прапорщиків.

6-й прискорений (1 рік) – з 1 жовтня 1915 р. до 1 жовтня 1916 р.

7-й прискорений (1 рік) – з 1 лютого 1916 р. до 1 лютого 1917 р.

Юнкерам, що закінчили ці випуски, присвоювалися звання корнетів.

8-й прискорений (1 рік) – з 1 жовтня 1916 р. до 1 жовтня 1917 р. Юнкери цього випуску за наказом Тимчасового уряду отримали звання корнетів.

Прийняті на 9-й прискорений випуск через революцію у жовтні 1917 р. офіцерами не стали, а прийняті на 10-й прискорений,

пробувши в училищі всього два місяці, навчання не закінчили [7, с. 27–28].

Розподіл юнкерів на молодший і старший класи застосовувався тільки для навчальних занять. У спальнях юнаки розподілялися по ескадронам.

Навчальний процес поділявся на два періоди: *зимовий і літній*.

Заняття в зимовий період поділялися на класні і стройові. Класні заняття проводилися з відділеннями приблизно по 30 осіб, а репетиції – невеликими групами. Усі лекції і репетиції, зазвичай, закінчувалися наприкінці березня.

У святкові дні режим порушувався: юнкери вставали на годину пізніше і йшли до церкви на слухання обідні, перед цим увечері – на Всеношну. В урочисті свята у церкві служили обідні й молебні, присутність юнкерів на яких була обов'язковою. Інший час у святкові дні юнкерам відводився для відпочинку і розваг.

З 1878 р. загальним училищним святом було обрано день Св. Великомученика і Победоносця Георгія (26 листопада). У 1888 р. призначили ескадронні свята: перше – на честь Святителя Миколая Мирлікійського (6 грудня), друге – Святого Архістратиґа Михаїла (8 листопада). Додавалося ще одне весняне кінне свято «Карусель». Усі ці свята починалися молебнем у манежі, після чого начальник училища вітав юнкерів і пропускав ескадрони церемоніальним маршем під звуки училищних сурмачів.

У жовтні й листопаді 1905 р. училищний та ескадронний марші не проводилися. Це було пов'язано з програвшем у Російсько-японській війні та тривожною ситуацією у країні і місті [7, с. 24].

Після закінчення зимового періоду проводились екзамени, тому режим дня змінювався. У дні, коли екзаменів не було, стройові заняття проходили зранку, а в екзаменаційні дні їх не було.

Випускні екзамени відбувалися у спеціальному класі. Екзаменаційна комісія суворо оцінювала знання юнкерів, але також враховувала знання і вміння, які вони виявляли протягом навчального курсу [4, с. 171].

Враховуючи вимогливість викладачів, знання вихованців з кожним роком ставали більш ґрунтовним.

Після екзаменів розпочинався *літній період навчання*.

Зазвичай, у кінці травня училище в повному складі відправлялося в табір. До 1880 р. юнкери на літній час прикомандировувалися до кавалерійських полків.

З виступом у табір і до закінчення топографічної зйомки місцевості розпорядок дня залежав від виду стройових занять.

У військовий час у таборі режим змінювався.

У таборі проводилися стройові заняття, піші навчання та взводні й ескадронні кінні навчання. На них юнкери старшого класу опановували командування взводами і навіть ескадронами.

Наприкінці червня юнкери кінним строем виходили на маневри, віддаляючись від Єлисаветграда на значні відстані. У поході юнкерів знайомили з доглядом за кіньми (конюхів у похід не брали).

Під час походу за будь-якої погоди юнкери спали під відкритим небом на соломі, вкрившись попонами від стройових сідел, на яких сиділи в поході, оскільки на англійських сідлах їздили тільки в манежі. Валізи у похід брати не дозволялося, а все необхідне було складено в кобури, приторочені до сідел. Їжа готувалася у похідних котлах, які заздалегідь висилалися вперед.

Внутрішній порядок закладу відповідав військовій стройовій організації і юнкери, які закінчували училище були цілком підготовленими до військової служби.

Зазвичай, випуски з училища відбувалися 6 серпня, але в 1905 р. випуск був 22 квітня, 1906 р. – 24 березня, 1907 р. – у червні, у зв'язку з російсько-японською війною і першою буржуазною революцією 1905–1907 рр.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, в Єлисаветграді у 1865 р. було створено кавалерійське юнкерське училище, яке у 1902 р. стає військовим, і відповідно мало право випускати офіцерів у званні корнетів. Мета училища полягала у підготовці високоморальних офіцерів-практиків. На певному етапі своєї діяльності стає другим, після Миколаївського (Санкт-Петербург), кавалерійським училищем в Російській Імперії. Цьому сприяла внутрішня організація життя закладу відповідно до чинних статутів внутрішньої служби у військах, організація навчального процесу і режим в училищі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бобровский П. О. Двадцатипятилетие юнкерских училищ. СПб.: Типография Департамента Уделов, 1889. 40 с.
2. Бобровский П. О. Заметки о состоянии некоторых юнкерских училищ. *Военный сборник*. 1870. № 11–12. С. 77–87.
3. Бобровский П. О. Об учреждении юнкерских училищ. *Военный сборник*. 1864. № 11. С. 91–144.
4. Бобровский П. О. Юнкерские училища: в 3 т. СПб: Типография В. С. Бальшева, 1876. Т. 3. Ч. 4: Экономическое положение училища и достигаемые в них результаты. 265 с.
5. Єлисаветградське військове містечко. URL : library.kr.ua/kray/shlakhovoy/eky.html. Назва з екрану.

6. Исторический очерк г. Елисаветграда. [сост. Н. А. Пашутин]. Елисаветград: Лито-Типография Бр. Шполянских. 1897. 311 с.

7. Исторический очерк Елисаветградского кавалерийского училища с воспоминаниями питомцев школы к столетию со дня основания. училища [под ред. С. Н. Ряснянского]. Нью-Йорк: Издание объединения б. юнкеров Елисаветградского кавалерийского училища, 1965. 239 с.

8. Справочная книжка для лиц, желающих поступить в военную службу на правах вольноопределяющихся в сухопутные войска, а также и во флот. [Сост. Н. Ульянов]. Полтава : тип. Д. Н. Подземского, 1897. 32 с.

9. Шляховий К. В. Елисаветградське кавалерійське училище. URL : <http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/eky.html>. Назва з екрану.

REFERENCES

1. Bobrovskiy, P. O. (1889). *Dvadsatipyatiletie yunkerskikh uchilishch* [Twenty-fifth anniversary of the junker schools.] SPb.: Tipografiya Departamenta Udelov. 40 s.

2. Bobrovskiy, P. O. (1870). *Zametki o sostoyanii nekotorykh yunkerskikh uchilishch* [Notes on the state of some junker schools.] *Voyennyi sbornik*. [Military collection of works]. No. 11–12. S. 77–87.

3. Bobrovskiy, P. O. (1864). *Ob uchrezhdenii yunkerskikh uchilishch* [On the establishment of cadet schools]. *Voyennyi sbornik*. [Military collection of works]. No. 11. S. 91–144.

4. Bobrovskiy, P. O. (1876). *Yunkerskiye uchilishcha: v 3 t.* [Junker schools: in 3 volumes.]. Spb: Tipografiya V. S. Balysheva. T. 3. CH. 4: *Ekonomicheskoye polozheniye uchilishcha i dostigayemyye v nikh rezul'taty*. [Economic situation of the school and the results achieved in them.]. 265 s.

5. *Yelisavethradske viyskove mistechko* [Yelisavethrad military locality; Electronic resource]. URL : library.kr.ua/kray/shlakhovoy/eky.html. Nazva z ekranu.

6. *Istoricheskiy ocherk g. Yelisavetgrada* (1897) [Historical outline of Yelisavetgrad city] [sost. N. A.

Pashutin]. Yelisavetgrad: Lito-Tipografiya Br. Shpolyanskikh. 311 s.

7. *Istoricheskiy ocherk Yelisavetgradskogo kavaleriyskogo uchilishcha s vospominaniyami pitomtsev shkoly k stoletiyu so dnya osnovaniya uchilishcha* (1965) [Historical outline of Yelisavetgrad cavalry school with the memories of the pupils of the school on the centenary of the school founding] [pod. red. S. N. Ryasnyanskogo]. N'yu-York: Izdaniye ob'yedneniya b. yunkerov Yelisavetgradskogo kavaleriyskogo uchilishcha. 239 s.

8. *Spravochnaya knizhka dlya lits, zhelayushchikh postupit' v voyennuyu sluzhbu na pravakh vol'noopredelyayushchikhsya v sukhoputnyye voyska, a takzhe i vo flot* (1897). [Reference book for people wishing to enter the military service on the rights of volunteers in the ground forces, as well as in the navy; Sost. N. Ul'yanov]. Poltava: tip. D. N. Podzemskogo. 32 s.

9. Shakhoviy, K. V. *Yelisavethradske kavaleriyske uchylshche* [Yelisavetgrad cavalry school]. URL : <http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/eky.html>. Nazva z ekranu.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕРЦОВ Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної педагогіки, історія військової освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PERTSOV Oleksandr Volodymyrovych – Ph. D. in Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Scientific interests: research of history of domestic pedagogy, history of military education.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.

УДК 378.016:808.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-156-162

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6210-265X>
e-mail: podlevskanv@khnmu.edu.ua

ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ПОЛОНІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ»

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Останніми роками кардинально змінилися вимоги до якості вищої освіти, зокрема й використання інноваційних методик у викладанні фахових філологічних дисциплін. Кожен здобувач освіти, як

культурна особистість, повинен, з одного боку, усвідомлювати себе в ролі представника світової цивілізації й носія загальнолюдських морально-етичних і духовних цінностей, а з іншого – громадянина певної держави і носія відповідної національної культури й мови.

Відповідно й увагу здобувачів освіти (зокрема філологів-полоністів) під час вивчення мови (мов) необхідно зосередити на опануванні відповідними своєю фаху терміносистемами сучасної української (польської) мови, жанрами й текстами, на удосконаленні культури спілкування, правилах професійного оформлення відповідної документації тощо.

Вища освіта здійснює підготовку всебічно освічених, творчих і критично мислячих здобувачів, із їх умінням впевнено орієнтуватися в безперервному потоці наукової інформації та здатністю аналізувати складні проблеми, а також формує висококваліфікованого гуманістично спрямованого фахівця, який повинен володіти не лише професійними знаннями, але й мати глибокі методологічні знання, щоб уміти самостійно приймати рішення для розв'язання проблем під час здійснення професійної діяльності і відповідати за їх реалізацію. У процесі філологічної підготовки здобувачі освіти повинні оволодіти певною критичністю мислення, умінням оцінювати те, що треба пізнати, могли пов'язати теоретичні знання із практикою, співпрацювати з людьми, розвинути здібності до сприйняття й адаптації в умовах різних видів професійної діяльності.

У сьогодишніх умовах розвитку й впровадження інформаційних технологій навчання здобувачі освіти повинні добре орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити, аналізувати, генерувати та створювати якісно новий продукт. Тут важливо звертати увагу на міждисциплінарні зв'язки, що проявляються, наприклад, у мові й історії, мові й педагогіці, мові й психології тощо. А володіння не лише рідною мовою на професійному рівні, а й однією або кількома іноземними є необхідною умовою для формування мовної та професійної компетенції сучасних фахівців. Тому викладач філологічних дисциплін повинен не лише надати студентам певний обсяг знань, а й долучити їх до здобутків національної та світової культури, сформувавши в них національний світогляд та відповідні моральні принципи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема формування мовної особистості набула актуальності в лінгвістиці, літературознавстві, філософії, культурології, психології, педагогіці. Науковцями здійснено аналіз національної мовної особистості (Г. Богін, С. Єрмоленко, Ю. Караулов, О. Семенюк та ін.), схарактеризовано різні аспекти формування мовної особистості здобувача освіти (О. Біляєв, Н. Богданець-Білокаленко, М. Вашуленко, О. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, Л. Мацько, В. Мельничайко, Н. Остапенко,

Л. Паламар, М. Пентилюк, С. Караман, Т. Симоненко, Л. Скуратівський, Л. Струганець, Т. Яценко та ін.), проблеми розвитку і вивчення слов'янської філології висвітили у наукових і навчальних працях М. Брайчевський, В. Лучик, В. Німчук, Г. Півторак, О. Семенов, І. Царалунга, О. Царук, Т. Черниш, П. Чучка та ін. Однак серед усіх здійснених досліджень необхідно виділити значення пропедевтичних знань здобувачів освіти (майбутніх філологів) зі слов'янознавства для подальшого вивчення ними засад філології та набуття професійних компетентностей.

Мета статті – розглянути специфіку і роль вивчення дисципліни «Вступ до слов'янської філології» у фаховій підготовці майбутніх філологів-полоністів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі фахової підготовки майбутнього філолога важливе місце займає цикл пропедевтичних лінгвістичних дисциплін, серед яких: «Вступ до слов'янської філології», «Вступ до мовознавства», «Вступ до літературознавства», «Вступ до перекладознавства» тощо.

«Вступ до слов'янської філології» – це перша дисципліна циклу, яка своїм змістом забезпечує подальше вивчення слов'янських мов (української, польської), історії української мови, історії польської мови, порівняльної граматики слов'янських мов, порівняльної стилістики української та польської мов тощо, водночас ця дисципліна містить і значний культурологічний компонент. Пропедевтичний курс знайомить із виникненням слов'янської писемності, утворенням слов'янських мов, їх класифікацією, матеріальною й духовною культурою слов'ян, їх традиціями, історією розвитку славістики та актуальними питаннями її сучасного стану, готує до більш глибокого вивчення слов'янських мов (української, польської) за відповідною освітньою програмою.

Метою викладання навчальної дисципліни «Вступ до слов'янської філології» є закладення основ славістичної підготовки, зокрема підготовка бакалаврів до вивчення основних філологічних курсів, ознайомлення з актуальними проблемами сучасної славістики, особливостями слов'янських мов, культур, підготовка до поглибленого вивчення однієї зі слов'янських мов і культури відповідної країни.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Вступ до слов'янської філології» є розвиток мовної особистості, носія національної духовності, шанувальника рідної та інших слов'янських культур. Звісно ж, цими ознаками має володіти філолог, який поєднує в собі риси лінгвіста, критика, історика, знавця

моралі, культури, багатьох суміжних гуманітарних наук, що можуть пригодитися для з'ясування суті певного тексту.

Враховуючи те, що сьогодні неабияку роль відіграє полікультурна освіта, орієнтована на культуру багатьох народів, то у навчальному курсі важливо передбачити пізнання культури рідного народу в діалозі інших слов'янських культур (зокрема, польського), звернути увагу на традиції, звичаї та обряди слов'янських народів та їхній вплив на розвиток рідної культури.

«Слов'янська філологія – це розділ філології, що вивчає історію й функціонування слов'янських мов, їх діалектне членування, а також міфологію, усну народну творчість давніх слов'ян, матеріальну й духовну культуру, історію, літературу, мистецтво слов'янських народів шляхом мовного й стилістичного аналізу писемних текстів» [6, с. 6].

Освітні програми першого (бакалаврського) рівня: «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)» (кваліфікація – учитель польської мови і літератури, учитель української мови і літератури), «Філологія. Польська мова і література, друга мова – англійська» (кваліфікація – перекладач із польської та англійської мов), «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» (кваліфікація – перекладач із польської мови, учитель польської мови) на кафедрі слов'янської філології Хмельницького національного університету спрямовані на вивчення полоністики здобувачами вищої освіти, яких відповідно називають студентами-полоністами, філологами-полоністами, перекладачами-полоністами, учителями-полоністами.

За глумачним словником української мови, полоністика – це сукупність наук, які вивчають польську мову, літературу, культуру, історію Польщі і т. ін. [1, с. 851].

Дисципліна «Вступ до слов'янської філології», з якою студенти-полоністи знайомляться у першому семестрі першого курсу, тісно пов'язана з іншими дисциплінами освітніх програм: «Вступ до мовознавства», «Слов'янський фольклор», «Сучасна українська мова», «Сучасна польська мова», «Практичний курс польської мови», «Практичний курс української мови», «Історія польської мови», «Історія української мови», «Історія української літератури», «Історія польської літератури», «Порівняльна граматика слов'янських мов», «Історія України», «Історія Польщі» та ін. [2, 3, 4]. Деякі питання дисципліни є важливими й у методиках викладання філологічних дисциплін.

Проаналізуємо навчальні програми для здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти, з якими у перспективі матимуть справу випускники означених вище освітніх програм. Звернемо увагу на предмет «Українська мова» у ЗЗСО, зокрема вивчення тем, пов'язаних зі слов'янською філологією. Наприклад, у навчальній програмі «Українська мова, 5-9 класи» тематика текстів, що пропонується у соціокультурній змістовій лінії для учнів 7 класу, є такою: «Мова – скарбниця духовності народу. Формування української народності. Речові пам'ятки слов'ян, писемні джерела про слов'ян. Матеріальна й духовна культура східних слов'ян. Культура Київської Русі. Звичаї й традиції рідного краю» [11]. У 8 класі цієї програми пропонується для опрацювання така тематика текстів: «Для народних традицій, вірувань, релігії, християнської моралі, свят, міфології, фольклорної творчості, художньої літератури у формуванні світогляду українців. Унесок українців у світову культуру. Збагачення української культури духовними скарбами інших народів» [11]. У 9 класі це такі теми: «Українська мова серед інших мов. Розвиток української мови. Україна – від часів Київської Русі до сучасності. Український національний характер. Взаємозв'язок матеріальних і духовних цінностей української культури. Найвидатніші постаті вітчизняної й світової культури. Забезпечення спадкоємності поколінь. Збереження сімейних цінностей, реліквій, ідеалів» [11].

Навчальною програмою «Українська мова для учнів 10-11 класів» (рівень стандарту) знаходимо відповідну тематику у соціокультурній змістовій лінії: «Повноцінне функціонування мови – запорука розквіту держави. Мова злагоди й гармонії. Відновлення історичної пам'яті та формування почуття національної гідності. Повага до національно-культурних цінностей інших народів» [12], а в 11 класі – «Мовна стійкість як ключова риса національномовної особистості. Джерела, що живлять мовну стійкість. Культурний простір (моєї родини, мого міста, України). Національний дух культурного простору України. Естетичний смак українців у слові, побуті, одязі. Нове в культурі мого народу. Наслідування чи ігнорування традицій. Культурні запозичення. Як не відцуратися свого» [12].

Програма «Українська мова для 10-11 класів» (профільний рівень) у 10 класі у мовній, лінгвістичній лінії передбачає такі теми: «Мова як знакова система і суспільне явище. Мова і держава. Українське законодавство про мову. Мовна ситуація в державі. Мовні обов'язки громадян. «Мовний суржик», його причини. Проблеми екології

української мови. Українська мова як одна з індоєвропейських мов. Українська мова в колі слов'янських мов. Ознаки самобутності української мови. Основні етапи формування і розвитку української національної мови. Поява писемності у східних слов'ян. Створення слов'янського алфавіту. Роль Кирила і Мефодія у становленні слов'янської писемності. Кирилиця як основа для розвитку слов'янських систем письма. Види письма в період Київської Русі. Короткі відомості з історії української писемності. «Граматика словенська» Мелетія Смотрицького (1619). Перша рукописна граматика української мови Івана Ужевича (1643 р.). Особливості розвитку української мови на сучасному етапі. Власне українська лексика. Слова, успадковані з індоєвропейських та східнослов'янських мовних спільностей. Українізми в лексичному складі інших мов. Старослов'янізми, їх ознаки, роль у розвитку української мови. З історії лексикографії. Словник Лаврентія Зизанія (1596 р.), «Лексикон» Памво Беринди (1627 р.)» [15]. Соціокультурна змістова лінія у 10 класі містить такі теми: «Мовна особистість кризь призму української родини, української культури. Етноестетика української мови родини. Етноестетика мови родинних виховних традицій. Традиції мовних звертань» [15].

У мовній, лінгвістичній змістовій лінії для 11 класу пропонуються такі теми: «Українська мова в «діалозі культур». Відображення в сучасній українській мові культури інших народів. Українська мова у світі. Українська діаспора. Історія мовознавства в особистостях. Видатні мовознавці вітчизняної науки» [15], а соціокультурна змістова лінія дає ширший перелік для обговорення: «Слово як носій добра, істини й краси. Риторичний ідеал Ф. Прокоповича. Українська мовоментальність. Мовосимволи української державності. Роль громадянина у відродженні і зміцненні української державності. Мовні знаки – концепти української національної культури. Лінгвокультурні особливості етнографічних регіонів України. Родинно-етикетні, родинно-оздоровчі, родинно-громадські традиції, звичаї мешканців, що живуть поряд з українцями. Роль художньої літератури, мистецтва у збагаченні й гармонізації внутрішнього світу. Українська мова і міжкультурна комунікація. Збереження національного в період глобалізації. Відображення в сучасній українській мові культури інших народів. Взаємозбагачення мов як результат взаємодії національних культур» [15].

Програмою «Українська мова для 8-9 класів з поглибленим вивченням української мови» для 8 класу у соціокультурній змістовій лінії пропонується для вивчення тематика текстів: «Український

народ: походження, формування, етнографічні групи. Інші національні спільноти України. Визначні люди України», а у 9 класі: «Розвиток української мови. Українська мова з-поміж інших мов. Україна – від часів Київської Русі до сучасності. Українська громада, родина. Український національний характер. Основні галузі господарства: ремесла та народні художні промисли; транспорт, графіка, орнамент, музика й театр. Поселення та житло. Культурогенна форма життєдіяльності української сім'ї. Найвизначніші постаті вітчизняної та світової культури. Забезпечення спадкоємності поколінь. Збереження сімейних цінностей, реліквій, ідеалів. Взаємозв'язок матеріальних і духовних цінностей української культури» [13].

У програмі «Українська мова для класів з польською мовою навчання» у мовній змістовій лінії для 7 класу зазначається тема «Українська мова в сім'ї слов'янських мов» [14].

У навчальній програмі «Польська мова для шкіл з українською мовою навчання» у соціокультурній змістовій лінії для 10 класу (рівень стандарту) – тема «Багатство виражальних можливостей слов'янських мов», а в 11 класі – «Слов'янські звичаї та обряди» [5].

Теми, пов'язані зі слов'янською філологією, можна віднайти і в шкільних підручниках з української літератури, зарубіжної літератури та ін.

Таким чином, пізнання учнями відомостей про слов'янський світ, міфологію, фольклор слов'ян, слов'янські мови, слов'янські літератури, відомості про слов'янознавців під час вивчення фонетики, лексикології, фразеології української та польської мов, усної народної творчості, творів українських і польських авторів сприяє формуванню лінгвокультурознавчої компетенції мовної особистості [6, с. 10].

Якщо проаналізувати робочі програми дисциплін, що вивчаються за освітніми програмами першого (бакалаврського) рівня: «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська», «Польська мова та література, друга мова – англійська» та «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)» Хмельницького національного університету, то також побачимо міждисциплінарний взаємозв'язок у вивченні основ слов'янознавства [2, 3, 4].

У «Вступі до мовознавства» розглядаються теми, пов'язані певним чином (прямо чи дотично) зі слов'янською філологією: «Історичний розвиток мов. Причини мовних змін. Мовні контакти та їх наслідки. Мова і територіальні діалекти. Міжнародні та національні мови. Класифікація мов. Мови

народів і народностей України. Генеалогічна класифікація мов. Основні критерії генеалогічної класифікації мов. Поняття про мовні сім'ї та макросім'ї. Індоевропейська мовна сім'я» [9].

«Вступ до літературознавства» – «Розвиток літературного процесу у світових вимірах. Історія розвитку літературознавчої думки» [7].

«Історія польського мовознавства» – «Слов'янське мовознавство та його роль для світової науки. Історія польського мовознавства крізь призму періодизації. Основні проблеми польської лінгвістики. Генеалогія польської мови. Старопольський період розвитку мовознавства. Польські діалекти: їхні ознаки, поширення і вплив на польську літературну мову. Розвиток польської мови» [10].

«Порівняльна граматика слов'янських мов» – «Праслов'янська мова – генетична основа слов'янських мов. Порівняльна фонетика, графіко-орфоепічні риси слов'янських мов. Порівняльна лексикологія, фразеологія, морфеміка, морфологія, стилістика слов'янських мов» [16].

«Слов'янський фольклор» – «Періодизація слов'янського фольклору. Основні напрями та школи фольклористики. Магія та міфологія праслов'ян. Календарно-обрядова та родинно-обрядова творчість слов'ян. Народний епос, історична проза, народна пареміографія слов'ян» [8].

Уся розглянута міждисциплінарна тематика у перспективі застосовується здобувачами вищої освіти для власних наукових досліджень (публікації статей у наукових збірниках праць; виголошення промов на конференціях різних рівнів; використання матеріалів у курсових роботах; використання матеріалів у курсових роботах; кваліфікаційних роботах; інших філологічних дослідженнях), використовуючи наукові методи: аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняльно-історичного методу, зіставного, статистичного, методу лінгвістичної географії, детальніший розгляд яких відбувається на заняттях зі «Вступу до слов'янської філології».

Пізнання світу історії слов'янських народів та їх мов, розгляд характерних рис матеріальної й духовної культури слов'ян, мовних особливостей праслов'янської мови і сучасних слов'янських мов допомагає в «діалозі культур» досліджувати мову і традиції українського народу і на цій основі формувати ключові компетентності майбутнього полоніста: лінгвістичну, лінгвокультурознавчу, лінгвокраїнознавчу, дослідницьку та використовувати набутий досвід у професійній діяльності.

Отже, здобувач освіти, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен чітко

володіти матеріалом про теорію походження слов'ян і їх мов, здійснювати класифікацію слов'янських мов та історико-лінгвістичне коментування тексту, розрізняти основні мовні процеси праслов'янської мови та етапи історичного розвитку сучасних слов'янських літературних мов, розпізнавати тексти слов'янських мов, застосовувати особливості фонетичної, графічної, граматичної і лексичної систем слов'янських літературних мов у професійній перекладацькій діяльності, доцільно використовувати лінгвістичну термінологію слов'янознавства у процесі наукової діяльності, характеризувати теорії виникнення та розвитку писемності у слов'ян та історію слов'янської філології, її періодизацію, формулювати проблеми та завдання слов'янської філології XXI століття, визначати на основі текстового аналізу особливості кожної підгрупи слов'янських мов та тексти, написані будь-якою слов'янською мовою, виконувати порівняльно-історичний аналіз окремих лексем у різних слов'янських мовах, уміти формулювати власну думку щодо питань розвитку мови, аналізувати й узагальнювати мовні явища, розрізняти функціональні стилі й засоби слов'янських мов, практично використовувати елементи слов'янських мов у професійній діяльності перекладача-полоніста та вчителя-полоніста.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Фаховий філолог – це насамперед людина, яка вправно володіє словом в усному та писемному спілкуванні, вміє тонко, доречно й коректно використовувати всі його можливості, застосовувати усі набуті протягом навчання компетентності. А таких фахівців потребують не лише в освітній чи науковій галузях. Вони цілком успішні як журналісти, літературні редактори, перекладачі, видавці, контент-менеджери, копірайтери, літературні співробітники, прес-секретарі, працівники інформаційних, бібліотечних та інших установ, навіть як громадські діячі чи політики. Звісно ж, задля кінцевої мети – сформованого професійного філолога – необхідно провадити систематичну й цілеспрямовану роботу, забезпечуючи формування усіх компетентностей означених освітніх програм. До подальших опрацювань із теми належить вироблення практичних рекомендацій щодо використання вправ і завдань на заняттях зі «Вступу до слов'янської філології», які сприяли б формуванню лінгвістичного мислення та мовної свідомості майбутніх філологів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Освітня програма «Польська мова і література, друга мова – англійська». URL: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l=0&r=50&p=1&f=%D0%91>
3. Освітня програма «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)». URL: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l=0&r=50&p=1&f=%D0%91>
4. Освітня програма «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська». URL: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l=0&r=50&p=1&f=%D0%91>
5. Польська мова. 10-11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
6. Семенов О.М. Вступ до слов'янської філології: навчальний посібник. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 190 с.
7. Станіславова Л. Л. Вступ до літературознавства. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=1152>
8. Терещенко Л. В. Слов'янський фольклор. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=601>
9. Торчинська Н. М. Вступ до мовознавства. URL: <https://msn.khnu.km.ua/enrol/index.php?id=3642>
10. Торчинська Н.М. Історія польського мовознавства. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=5687>
11. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
12. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень стандарту. 10-11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
13. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови (8-9 класи). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
14. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою. 5-9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
15. Українська мова. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. 10-11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
16. Царалунга І. Б. Порівняльна граматики слов'янських мов. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=7105>

REFERENCES

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* (2002) [A large explanatory dictionary of modern Ukrainian language] / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. K.; Irpin: VTF «Perun». 1440 s.
2. *Osvitnia prohrama «Polska mova i literatura, druha mova – anhliiska»* [Educational program 'Polish language and literature, second language – English']. URL: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l=0&r=50&p=1&f=%D0%91>
3. *Osvitnia prohrama «Serednia osvita. Movy i literatury (polska, ukrainska)»* [Educational program 'Secondary education. Languages and literatures (Polish, Ukrainian)']. URL: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l=0&r=50&p=1&f=%D0%91>
4. *Osvitnia prohrama «Filohiia. Slovianski movy ta literatury (pereklad vkluchno), persha – polska»* [Educational program 'Philology. Slavic languages and literatures (including translation), the first language is Polish']. URL: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l=0&r=50&p=1&f=%D0%91>
5. *Polska mova. 10-11 klasy. Riven standartu. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z ukrainskoiu movoiu navchannia* [Polish language. 10-11 grades. Standard level. Program for general educational institutions with Ukrainian language of instruction]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
6. Semenoh, O. M. (2010). *Vstup do slovianskoi filohii: navchalnyi posibnyk* [Introduction to Slavic philology: study guide]. Sumy: Vydavnytstvo SumDPU im. A. S. Makarenka. 190 s.
7. Stanislavova, L. L. *Vstup do literaturoznavstva* [Introduction to literary studies]. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=1152>
8. Tereshchenko, L. V. *Slovianskyi folklor* [Slavic folklore]. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=601>
9. Torchynska, N. M. *Vstup do movoznavstva* [Introduction to Linguistics]. URL: <https://msn.khnu.km.ua/enrol/index.php?id=3642>
10. Torchynska, N. M. *Istoriia polskoho movoznavstva* [History of Polish Linguistics]. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=5687>
11. *Ukrainska mova. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 5-9 klasy* [Ukrainian language. Program for secondary schools. 5-9 grades]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
12. *Ukrainska mova. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z ukrainskoiu movoiu navchannia. Riven standartu. 10-11 klasy* [Ukrainian language. Program for general educational institutions with Ukrainian language of instruction. Standard level. 10-11 grades.]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
13. *Ukrainska mova. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (klasiv) z pohlyblyenym vyvchenniam ukrainskoi movy (8-9 klasy)* [Ukrainian language. Program for general educational institutions (classes) with in-depth study of Ukrainian language (grades 8-9)]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

14. *Ukrainska mova. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv iz navchanniam polskoju movoiu. 5-9 klasy* [Ukrainian language. Program for general education institutions with Polish language of instruction. 5-9 grades]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

15. *Ukrainska mova. Prohrama dlia profilnoho navchannia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Filolohichniy napriam, profil – ukrainska filolohiia. 10-11 klasy* [Ukrainian language. Program for profile training of students of general educational institutions. Philological direction, profile - Ukrainian philology. 10-11 grades]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

16. Tsaralunha, I. B. *Porivnialna hramatyka slovianskykh mov* [Comparative grammar of Slavic languages]. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=7105>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика викладання філологічних дисциплін, мовно-комунікативні основи культури спілкування, міжкультурна комунікація і проблеми перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PODLEVSKA Nelia Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Slavic Philology, Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: methods of teaching philological disciplines, linguistic and communicative foundations of the culture of communication, intercultural communication and translation problems.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2022 р.

УДК 38.036:378.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-162-167

ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9625-431X>
e-mail: attorney2506@gmail.com

**ПИТАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ
УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Освіта як основа духовно-культурного, соціально-економічного розвитку суспільства є державним пріоритетом будь-якої країни. Очевидно, що модернізація освіти є важливим фундаментом соціальнокультурного прогресу соціуму. Сучасний стан реформування системи освіти в Україні як середньої, так і вищої ланок зумовлений вимогами часу, інтеграцією у світовий, зокрема європейський, освітній і науковий простір, забезпеченням її конкурентоспроможності в міжнародній спільноті, що висуває нові вимоги до якості підготовки майбутніх учителів, зокрема й музичного мистецтва, та загострює необхідність вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду в цьому напрямі.

Сьогодні перед освітньою системою постають нові завдання, великого значення набуває виховання творчої особистості, розвиток здібностей, створення умов для розкриття креативності як важливої складової її формування. Пріоритетну роль у розвитку творчої особистості має музичне виховання. Одним із найважливіших завдань, що постає перед педагогом у навчальному закладі є

музично-естетичний та творчий розвиток особистості, формування її музичних здібностей, адже загальновідомо, що виховне значення музики дуже важливе й велике. Музика впливає безпосередньо на почуття людини, допомагає їй пізнавати оточуюче середовище, активно формує ставлення до навколишнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу музики на формування духовної культури особистості розглядалась у психолого-педагогічних дослідженнях В. Бехтерева, Л. Виготського, А. Готсдінера, Б. Теплової та ін. У роботах О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Д. Кабалецького, А. Канеман, А. Хрипкової, В. Шацької музика розглядається як механізм зв'язку моральних та естетичних впливів на особистість.

Внесок видатних вітчизняних освітян минулих років у розв'язання питань музичного виховання, розкрито в роботах Л. Іванової, С. Морозової, С. Процика, Н. Роман, Є. Федотова, І. Фрайта та ін.

Велику увагу проблемам музичного виховання дітей, молоді та юнацтва приділяють і сучасні вітчизняні науковці М. Гейченко, Л. Гончаренко, Г. Дідич, О. Ляшенко,

О. Олексюк, Г. Падалка, Л. Масол,
О. Ростовський, В. Черкасов та ін.

Мета статті – розкрити історичний аспект проблеми та сутність поняття «музичне виховання», проаналізувати процес становлення музичної освіти в Україні й виявити тенденції її розвитку й модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музичне мистецтво – яскравий та незамінний засіб формування цілісної особистості людини. Музика володіє своєю «мовою» і важливим завданням фазівця музичного виховання є не просто навчити дитину виразно, чисто співати та рухатись під музику. Музика та різноманітні види діяльності, пов'язані з нею, можуть визвати в людини особливу потребу, бажання спілкуватися з нею, а по мірі можливості і «розмірковувати» в ній (термін Д. Кабалевського). В цьому полягає естетичний аспект музичного виховання, і тільки в умовах створення естетичної атмосфери успішно здійснюється всебічний розвиток особистості. Таким чином, музично-естетичне виховання є не самоціллю, а засобом всебічного, гармонійного розвитку, у процесі якого особливо успішно формуються моральні якості людини [3, с. 24].

Видатний український педагог ХХ ст. В. Сухомлинський називав музику могутнім засобом естетичного виховання та вважав, що вміння слухати й розуміти музику – одна з елементарних ознак естетичної культури, без якої неможливо уявити цілісного повноцінного виховання особистості [8, с. 342].

Отже, зауважимо, що сучасний стан музичного виховання потребує осмислення та вироблення стратегії шляхів подолання кризи у процесі розвитку національної системи музичного виховання, яка б спиралася на глибокі традиції українського музичного виховання, закладені ще на початку ХІХ ст., відповідала б вимогам часу. Тільки така система буде сприяти формуванню особистості, яка буде прагнути змінювати своє життя на краще, жити за законами краси, відповідати тим вимогам, які закладені в державній концепції розвитку освіти України, стрижнем якої є розвиваюча, культурологічна домінанта. Підвищення ефективності процесу виховання духовно-багатого покоління зумовлює опрацювання історичного і теоретико-методологічного аспектів процесу виховання й навчання минулого, урахування його корисного досвіду. Без вивчення розвитку теорії й практики музичного виховання та навчання в минулому неможливо збагнути сучасне й передбачити майбутнє, а також забезпечити єдність, наступність і спадкоємність у вихованні поколінь.

Як зазначено в Державній національній

програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), навчально-виховний процес повинен бути здійснений у невіддільності освіти від «національного ґрунту, її органічному поєднанню з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу» [11, с. 45].

Український народ має чималий досвід у галузі естетичного виховання особистості, методів і форм музично-естетичного виховання. Проблема музичного виховання і в наш час привертає увагу філософів, психологів, педагогів та соціологів. На сучасному етапі актуальними стали питання аналізу та осмислення тих перетворень у галузі музичного виховання, які почали відбуватися в кінці 80-х – початку 90-х років, становлення та розвитку української системи музичного виховання на початку ХХІ століття.

Висновки аналізу педагогічних, просвітницьких та естетичних процесів в Україні представлені в монографіях, наукових публікаціях й навчальних посібниках. Вони відтворюють насамперед розвиток української педагогічної теорії й практики, музичної культури з позицій фактичної творчої діяльності окремих діячів, творчих спілок, соціально-економічних процесів, які впливали на розвиток української культури.

Відомі українські науковці Т. Гризогола, І. Зязюн, Л. Коваль, Г. Масол, В. Орлов, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницький, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шульгіна, О. Щолокова вивчали концепції реформування мистецької освіти та музичного виховання в Україні, розробили численні практичні рекомендації щодо здійснення цього процесу в різних умовах функціонування системи освіти [7].

У педагогічній і музикознавчій науці радянського періоду загальні питання історичного розвитку музично-естетичного виховання, еволюцію форм та методів навчання музики розглядали І. Анісімова, О. Апраксіна, Н. Добровольська, А. Каленіченко, Л. Коваль, Д. Локшина, С. Марченко, Л. Масол, В. Орлова, О. Ростовський, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Танько, Л. Хлебнікова, Т. Цвєлих, Г. Шевченко та ін. Ці роботи містять багатий фактичний матеріал, дають певні уявлення про тенденції та особливості музично-естетичного виховання в різних регіонах, на окремих історичних етапах, можуть бути використані як джерельна база для подальших наукових розвідок.

У розвиток теорії і практики музично-естетичного виховання значний внесок зробили такі відомі вчені, педагоги, музикознавці, як О. Апраксіна, Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, А. Миропольський, М. Леонтович, М. Лисенко,

Д. Огороднов, О. Ростовський, Б. Теплов, Б. Яворський та ін.

Термін «музично-естетичне виховання» за останні роки глибоко вивчають у вітчизняній педагогічній науці. Сучасні українські вчені музичне виховання розглядають як складний діалектичний процес розвитку художньо-творчих здібностей особистості, здатності до естетичного сприймання й переживання музики у процесі якого розвивається інтерес до музики, вдосконалюється здатність розуміти музичне мистецтво, співпереживати, сприймати його з естетичною насолодою.

Так, О. Ростовський пропонує таке визначення цього терміна: «Музично-естетичне виховання в Україні – це діалектична взаємодія інституцій створення, накопичення і збереження досвіду національного музичного мистецтва з процесами передачі цього досвіду із покоління в покоління у тісному суспільно-історичному та соціально-економічному зв'язках. Разом з тим це процес передачі та засвоєння особистістю емоційно-художніх образів українського, зарубіжного музичного та суміжного з ним мистецтв, які спроможні спонукати її до творчої діяльності і створення навколо себе життя, побудованого на кращих морально-етичних цінностях, що виробило людство» [6, с. 145].

Поняття «музичне виховання», на думку О. Олексюк, є спеціально організованим процесом, який передбачає формування особистісних якостей учня та розвиток його здібностей засобами музичного мистецтва» [4, с. 9].

Досліджуючи проблеми теорії та методики музичної освіти В. Черкасов визначає, що музичне виховання – це усвідомлений і цілеспрямований вплив на дитину засобами музичного мистецтва, спрямований на формування естетичної культури особистості, поглядів і переконань, цінностей, а його зміст, форми й методи залежать від вікових особливостей дітей, культурно освітнього середовища, у якому зростає особистість та регламентуються Державними стандартами [10, с. 87].

О. Сироєжко вважає, що зміст поняття «музично-естетичне виховання» розглядається дослідниками у таких аспектах як: складова духовного розвитку людини, її художньо-емоційної сфери, естетичного ставлення до навколишньої дійсності у процесі формування особистості; засіб розвитку музичних здібностей людини, що забезпечують свідоме сприймання творів музичного мистецтва, здатність критичного ставлення до музичних явищ, поширення впливу музики на процеси спілкування людей, покращання їхнього побуту, збереження та примноження національних музичних традицій; спеціально

організований цілеспрямований процес формування музичних якостей і музично-естетичної свідомості. Музично-естетичне виховання включає процес формування музично-естетичної свідомості особистості, системи її музичних здібностей і навичок музично-творчої діяльності та реалізується засобами створення музично-естетичного середовища; педагогічної діяльності педагогів, які забезпечують виховний вплив музичних явищ; створення умов для самостійної музично-творчої діяльності особистості [7, с. 80].

Отже, визначення музичного виховання як одного з найважливіших чинників формування духовної культури особистості відоме ще з давніх часів. Незважаючи на різноманітність музично-педагогічних поглядів, з часів античності й до сучасності актуальною проблемою музично-педагогічних досліджень є питання можливостей впливу музики на особистість. Засади уявлень про значення музики в релігійному, етичному, естетичному, патріотичному, емоційному, інтелектуальному вихованні були закладені ще такими видатними постатями, як Конфуцієм, Сократом, Платоном, Аристотелем, Піфагором, Я. Коменським, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковородою, Й. Песталоцці, К. Ушинським, М. Лисенком, М. Леонтовичем, Е. Жак-Далькромом, Б. Яворським, Б. Асаф'євим, З. Кодаєм, К. Орфом, В. Сухомлинським, Д. Кабалецьким і багатьма іншими.

Найбільш плідним і значним періодом розвитку музично-естетичної творчості в Україні, як вважає В. Черкасов, є XIX століття – початок XX століття. Діяльність видатних композиторів цього періоду, громадських діячів та літераторів, музикознавців, музикантів-виконавців, окремих творчих спілок і товариств значно вплинули на розвиток теорії й практики музично естетичного виховання українського народу [10, с. 90].

Процес музично-естетичного виховання спостерігаємо з давніх часів. Сучасні дослідники умовно поділяють його на такі етапи:

І етап – історико-синкретичний (до XI ст.), коли вплив музичних явищ на людей охарактеризований сикретичністю – тісним зв'язком з повсякденним життям, побудованим на ритуалах і обрядах релігійного та народно-традиційного характеру. Змістом цього процесу стали народні пісні та музично-поетичні обряди. Важливим засобом духовного та інтелектуального розвитку були ігри з елементами пісень, танців, які давали поштовх фантазії та творчій уяві.

2 етап – ортодоксально-секуляризаційний (XI–XIX ст.), для якого властива діяльність культової мережі музичних осередків, що своєю діяльністю поступово поєднували релігійну спрямованість музичного

оформлення культових обрядів з професійним музичним навчанням, яке мало світський характер (XI–XII ст.) – Десятинна церква в Києві, Києво-Печерська Лавра, Андріївський монастир. Тут навчали хоровому співу, який мав історичну назву «знаменний розспів». До цих часів належать й перші зразки записів музичних творів так званими «крюками», які пізніше стали називати «знаменами».

До цього ж етапу становлення процесу музично-естетичного виховання зараховують і виникнення та діяльність освітніх закладів. Найзначнішою подією стала діяльність Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576–1636 рр.), де навчання музиці входило до навчальної програми. У цей період діяли братські школи, які були поширені в містах Київської, Львівської, Луцької, Перемишльської, Холмської та інших єпархій. До цього ж етапу належить виникнення перших науково-методичних посібників змузичного навчання й виховання. Це передусім теоретичний твір Й. Шпангенберга «Питання музики для вжитку Нордгаузенської школи, або як легко і правильно навчати молодь співів» (1542 р.) та підручники невідомих авторів «Что есть мусікія?» і «Наука всяя мусікії, або хочеш, чоловіче, розуміти київське знамя і пеніє чинно сочиненное» (перша пол. XVII ст.). Але найвищим досягненням музично-теоретичної педагогічної думки XVII ст. вважають праці М. Дилецького (1630–1680 рр.) – «Грамматика мусікійска» та «Спосіб до заправи дітей», що стали першими навчальними посібниками для вчителів, які навчали дітей та молодь співу й нотній грамоті.

III етап – змістовно-визначальний, який охоплює період 60–90-х рр. XIX ст. й охарактеризований становленням самосвідомості передової української інтелігенції, появою перших форм організації музичного виховання, побудованого на певній науково-методичній базі, яка мала системний характер, виникненням культурно-освітнього руху та музичних освітніх організацій, що своєю діяльністю визначали й стверджували основну мету музично-естетичного виховання українського народу в контексті розвитку та поширення української національної культури.

Вагому роль у цьому процесі відіграли видатні громадські діячі, письменники та музиканти другої половини XIX–початку XX ст. Їхня громадська й професійна діяльність була спрямована на відродження самосвідомості українського народу, збереження та подальший розвиток його культурної спадщини. Діяльність Т. Шевченка, О. Духновича, І. Франка, Лесі Українки, Ю. Федьковича, С. Миропольського, Стапена Сірополька та ін. сприяли відродженню українських традицій у літературі й мистецтві,

що прогресивно відбилосся на становленні й розвитку національної школи та виховання.

IV етап – педагогічно спрямований – розпочався наприкінці XIX ст. Він позначений насамперед цілеспрямованою педагогічною діяльністю видатних українських композиторів і музикантів, таких як М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий, Б. Підгорецький, О. Кошиць, Ф. Якименко, М. Вербицький, І. Лаврівський, С. Воробкевич, В. Матюк, А. Вахнянін, С. Людкевич, В. Барвинський, Н. Нижанківський, Ф. Колесса, М. Колесса, Г. Дяченко, Л. Ревуцький, В. Косенко, П. Козицький, М. Вериківський, О. Мишуга, І. Алчевський, С. Крушельницька, М. Менцинський та ін., виникненням музично-просвітницьких організацій, музичних навчальних закладів та побутового музикування, що стало фундаментом створення системи музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні [2, с. 78].

Безперечно, значний внесок у розвиток музично-естетичного виховання кінця XIX ст. зробили західноукраїнські музиканти й композитори. С. Воробкевич започаткував ідею створення дитячого вокального репертуару, в основу якого покладено народнопісенний матеріал. В. Матюк став автором «Руського співаника для шкіл народних, який, разом із «Малим катехизом музики» створив малу прогресивну школу співу, де теоретичний матеріал катехизу закріплювали практичними вправами зі співаника. Згодом ця ідея була підтримана С. Воробкевичем, М. Копком та іншими західноукраїнськими митцями. І. Купріян видав «Учебник початкових відомостей музики і співу» й ввійшов в історію як автор першого теоретичного підручника з музики.

Хоча цілісної системи національного музичного виховання в повній й завершеній формі західноукраїнські композитори не сформували, у деяких наукових працях, численних газетних і журнальних статтях, підручниках, збірниках вони висунули низку важливих ідей щодо вдосконалення змісту, форм й методів музичного виховання. Ці здобутки були продовжені й розвинуті в діяльності С. Людкевича, Ф. Колесси, В. Барвинського, Б. Вахняніна, М. Гайворонського, Н. Нижанківського та ін. українських композиторів першої половини XX ст. [10, с. 77].

У період «розвиненого соціалізму» (1970–1980 рр.) в Україні важливими принципами теорії і практики музично-естетичного виховання були залучення до музично-естетичної діяльності широких верств населення, створення масового мистецтва, яке б сприяло самовідданій праці людини та розквіту держави. Теорія і практика музично-

естетичного виховання в Україні періоду так званого «розвиненого соціалізму» спиралися на досягнення наукової думки радянських учених, які будували її на методологічній основі марксистської теорії комуністичного виховання. Одним з головних принципів цієї теорії було ствердження необхідності масового залучення до естетичної діяльності всього народу, створення масового мистецтва, яке надихало б людей на подальшу самовіддану працю заради світлого майбутнього [10, с. 234].

Початком нової ери в розвитку української нації є, безперечно, здобуття Україною незалежності, що надало можливості для нового розквіту всієї української культури, особливо музичного мистецтва, розвитку української музичної педагогіки. За останні кілька років музично-естетична наука збагатилася важливими дослідженнями, які накреслюють шляхи подолання кризи в галузі музичного-естетичного виховання, яка виникла в кінці ХХ ст.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Безумовно, провідне місце у процесі сучасного процесу музично-естетичного виховання в Україні відіграє постать учителя музичного мистецтва. В наш час, коли інтенсивно переосмислюються історичні та культурно-національні процеси, в Україні з'являються наукові розвідки, в яких автори намагаються дати об'єктивну оцінку суспільним явищам, що відбувалися впродовж довгого періоду шляху до незалежності, адже саме суспільні явища значно впливають на стан музично-естетичного виховання в країні. Безсумнівно, набуття Україною незалежності стало початком нової ери в розвитку культури українського народу. Але цей процес покладає на нас відповідальність в об'єктивному оцінюванні всіх процесів музично-естетичного виховання минулих десятиріч, виявлення всього того цінного, що було створено в період розвиненого соціалізму та аналізі всіх недоліків цього процесу.

В сучасних умовах музично-естетичне виховання дітей, молоді та юнацтва має опиратися на кращі зразки українського національного фольклору, виховувати любов до народних українських традицій, до рідної землі та історії наших предків, сприяти формуванню основних компонентів духовного світу особистості, національної самосвідомості та патріотичного мислення.

Зауважимо, що в сучасній системі музичного виховання та музичної освіти ще нечітко визначені теоретичні поняття та термінологічний апарат сучасного музично-естетичного виховання, недостатньо узагальнений імперичний досвід розвитку музично-естетичного виховання як суспільного

процесу, на що можуть бути спрямовані подальші наукові розвідки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у системі інноваційних виховних дій. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: [матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р.]* / За ред. С. Д. Максименка. К., 2005. С. 45–57.
2. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфера вияву. К.: Вища школа, 1990. 172 с.
3. Кабалеvский Д. Б. Идейные основы музыкального воспитания в Советском Союзе. *Музыкальное воспитание в современном мире: Матер. IV конференции Междунар. общества по муз. воспитанию.* М.: Советский композитор, 1973. С. 23–33.
4. Олексюк О. М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. К.: КНУКиМ, 2006. 188 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
6. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: навчально-методичний посібник. К.: ІЗМН, 1997. 248 с.
7. Сирожко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків як науково-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2019 р., № 65, Т. 1. С. 79–83.
8. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. К.: Рад. школа. Т. 2: Сто порад учителю. 1976. 670 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. 3-тє вид., перероб і доп. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2007. 232 с.
10. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2014. 472 с.
11. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2005). *Osobystist' u systemi innovatsiynnykh vykhovnykh diy.* [Personality in the system of innovative educational actions]. Kyiv. S. 45–57.
2. Zyazyun, I. A. (1990). *Estetychnyy dosvid osoby. Formuvannya i sfera vyvayu.* [Aesthetic experience of the individual. Formation and scope of manifestation]. K.: Vyshcha shkola, 172 s.
3. Kabalevskiy, D. B. (1973). *Ideynyye osnovy muzykal'nogo vospitaniya v Sovetskom Soyuze.* [Ideological foundations of musical education in the Soviet Union]. M.: Sovetskiy kompozitor, S. 23–33.
4. Oleksyuk, O. M. (2006). *Muzychna pedahohika: Navchal'nyy posibnyk.* [Musical pedagogy]. K.: KNUKiM, 188 s.

5. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplyn)*. [Pedagogy of art (theory and methods of teaching art disciplines)]. Kyiv: Osvita Ukrainy, 274 s.

6. Rostovs'kyu, O. YA. (1997). *Pedahohika muzychnoho spryumannya: navchal'no-metodychnyy posibnyk*. [Pedagogy of musical perception: educational and methodological manual]. K.: IZMN, 248 s.

7. Syroyezhko, O. V. (2019). *Muzychno-estetychne vykhovannya pidlitkiv yak naukovo-pedahohichna problema*. [Musical and aesthetic education of teenagers as a scientific and pedagogical problem]. Kyiv, № 65, T. 1. S. 79–83.

8. Sukhomlyns'kyu, V. (1976). *Vybrani tvory: v 5-ty t*. [Selected works: in 5 volumes]. K.: Rad. shkola. T. 2: Sto porad uchytelevi. 670 s.

9. Fitsula, M. M. (2007). *Pedahohika: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv osvity. 3-tye vyd., pererob i dop.* [Pedagogy: a study guide for students of higher pedagogical institutions of education]. Ternopil': Navchal'na knyha–Bohdan, 232 s.

10. Cherkasov, V. F. (2014). *Teoriya i metodyka muzychnoyi osvity: navchal'nyy posibnyk*. [Theory and

methods of music education: study guide]. Ternopil': Navchal'na knyha–Bohdan, 472 s.

11. *Pro Derzhavnu natsional'nu prohramu «Osvita» («Ukrayina XXI stolittya»)*. [About the State National Program "Education" ("Ukraine of the 21st century")]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p#Text>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців музичного виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PRYSYAZHNYI Vitaly Viktorovych – a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future specialists in music education.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК 373.5.014.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-167-172

РЕЗНІК Сніжана Дмитрівна –

директор комунального закладу «Вінницький ліцей № 26», аспірантка кафедри менеджменту, права, статистики та економічного аналізу, Економічний навчально-науковий інститут Луганського національного аграрного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8995-418X>
e-mail: rznksd@gmail.com

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Надання освітніх послуг є одним з найпріоритетніших завдань держави. Чим вищий рівень якості надання таких послуг, тим кращий результат отримують заклади освіти, а саме конкурентоспроможного випускника. Заклади освіти зацікавлені в забезпеченні якості освіти, а саме проведення щорічного внутрішнього аудиту (моніторингу) надає можливість вивчити реальний стан освітнього процесу, виявивши слабкі і сильні сторони, і допоможе скорегувати напрямок розвитку закладу загальної середньої освіти. Проте, розробка і впровадження інструментарію проведення внутрішнього аудиту освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти залишаються поза широким вивченням та дослідженням науковців і потребує уваги, так як керівники шкіл не мають достатньо знань і прикладів для якісного

проведення самооцінювання діяльності закладу освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема вимірювання й оцінювання якості освітньої діяльності, визначення переліку її характерних ознак, пошуку показників і критеріїв якості вирішується науковцями всіх країн світу в межах квалітології. У витоків цієї науки стояли відомі філософи М. Реріх і М. Бердяєв. На початку ХХ ст. розвиток філософських течій у цьому напрямі запам'ятовується тим, що розгорнулася так звана квалітативна революція, тобто революція якості, яка охопила всі сфери життя та діяльності людини» [8]. Важливими для розуміння та розвитку вітчизняної теорії оцінювання розвитку закладу освіти на сучасному етапі є наукові праці таких учених як: І. Булах, Л. Ващенко, Г. Єльнікова, Ю. Жук, Т. Лукіна, О. Ляшенко, В. Маслов, М. Мруга, П. Полянській та ін., присвячені

оцінюванню якості освіти та якості освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти.

У кінці 90-х років спостерігається інтеграція освітньої експертизи з діагностикою (В. Зверева, І. Підласий), з моніторингом (Г. Єльнікова, О. Локшина, Т. Лукіна).

Теорію кваліметрії розробляли багато вчених (Г. Азгальдов, О. Ануфрієва, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, В. Циба та ін.), проте сучасна педагогічна практика й досі не озброєна кваліметричними моделями для оцінювання окремих аспектів навчально-виховної, педагогічної, управлінської діяльності та її результатів.

Мета статті – розглянути факторно-критеріальну модель як інструментарій проведення внутрішнього аудиту освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність процесу оцінювання освітньої діяльності залежить від багатьох чинників, раціонального використання ресурсів, здійснення заходів, що спрямовані на забезпечення можливості здійснення ефективної організації управлінської діяльності. Першочерговими завданнями є:

- з'ясування сутності, особливостей якості закладу загальної середньої освіти, встановлення його структурних елементів, які належить вимірювати, оцінювати, удосконалювати;
- визначення індикаторів і критеріїв, за якими дана якість буде вимірюватись, оцінюватись та аналізуватись тощо;
- розробка технологій (методик, інструментів, стандартів) оцінювання якості освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти як об'єкта.

Квалітологія – це триєдина наука, яка включає в себе [5]:

- теорію якості (Quality System),
- теорію оцінки якості (кваліметрію – Assessment, Evaluation),
- теорію управління якістю (Management and Monitoring of Quality).

Усі ці компоненти мають свій набір критеріїв та показників якості освітньої діяльності, що допомагають всебічно оцінити будь-яку систему освіти відповідно до зовнішніх і внутрішніх параметрів та показників, її результатів функціонування. Від того, наскільки вільно людина зможе орієнтуватися в сучасному житті, адаптуватися до різних видів діяльності та умов, наскільки легко освоїти нові, залежить не лише її власний успіх як особистості, а й розвиток всієї держави, її конкурентоспроможність та престиж на світовій арені.

Кваліметрія (від «квалі» – якість, «метрію» – міряти) є однією із складових квалітології

[16]. Наведемо деякі визначення поняття «кваліметрія»:

– наукова сфера, яка вивчає методологію і проблематику кількісних оцінок якості будь-яких предметів або процесів» [1];

– наукова дисципліна, яка вивчає методологію і проблематику комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів – предметів або процесів [6];

– теорія вимірювання властивостей речей, які визначаються через їх якість [15].

Отже, під кваліметрією найчастіше розуміють оцінювання якісних властивостей процесу, явища, предмета кількісними показниками з використанням певної математичної моделі та технології. Л. Калініна наголошує, що кваліметрія освіти розв'язує питання щодо пошуку методів та технологій вимірювання якісних характеристик освітньої системи у цілому або системи закладу загальної середньої освіти зокрема [7]. Кваліметричні моделі, що використовуються в освітній сфері, є аналітичними моделями певного об'єкта системи освіти (навчального закладу, відділу або управління освіти, діяльності вчителя, керівника школи), які побудовані на основі методу експертних оцінок із застосуванням кваліметричного підходу до визначення змісту та вагомості кожного показника якості об'єкта оцінювання.

За Г. Єльніковою, педагогічна кваліметрія – це міждисциплінарна наука, яка поєднує в собі педагогіку, математику, загальну кваліметрію, соціологію, кібернетику тощо [6].

Л. Мартинець зазначає, що кваліметричний підхід можна застосовувати для оцінювання будь-якої діяльності [11]. Адже будь-яке якісне явище можна представити як сукупність певних властивостей. Тобто цей підхід неможливо реалізувати без декомпозиції складних, багатокомпонентних явищ на їхній основі складники. Взагалі, кваліметричний підхід передбачає кількісний опис якості предметів або процесів (кількісне оцінювання якості) [11].

Дослідниця Л. Мартинець вважає, що кваліметричну модель найчастіше використовують як факторно-критеріальну, що передбачає розчленування об'єкта на структурні елементи. Такий підхід дає змогу розглядати об'єкт як систему, оцінюючи його не загалом, а як сукупність взаємопов'язаних складників [11, с. 222].

На даний момент кваліметричні засади оцінювання системи якості освіти та освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти є одним з найменш розроблених питань теоретико-методичного забезпечення оцінювання системи якості освіти. У праці Н. Островерхової та Л. Даниленко акцентується увага на застосуванні кваліметричних моделей

у науково-методичній роботі, зокрема для оцінки діяльності методичних служб [14, с. 193]. Факторно-критеріальну модель ефективності управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів обґрунтувала в своєму дослідженні Л. Мартинець [11].

Г. Єльнікова зазначає, що факторно-критеріальне моделювання забезпечує реалізацію одного з провідних принципів кваліметричного підходу: урахування взаємозв'язку між складними та простими властивостями об'єкта через створення відповідної моделі бажаного стану об'єкта дослідження, через декомпозицію властивостей об'єкта (від англ. decomposition – розкладання), що відбувається шляхом виокремлення основних параметрів його розвитку (властивості 1-го порядку), факторів (складних властивостей 2-го порядку) та критеріїв прояву факторів (простих властивостей 3-го порядку). Іншими словами, відбувається створення нормативної моделі (еталону), за допомогою якої оцінюється стан розвитку об'єкта дослідження та відбувається його (розвитку) спрямування на заданий результат. Отже, створюється інструментарій оцінювання стану об'єкта, що називається факторно-критеріальною моделлю, або нормою-зразком, або кваліметричним еталоном (стандартом). Він дає можливість у кількісному вимірі відобразити ступінь досягнення об'єктом дослідження певного якісного стану [6, с. 6-8].

Розроблення факторно-критеріальної оцінювання освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти може здійснюватися відповідно до алгоритму, визначеного у праці Г. Єльнікової, і включати такі етапи [5]:

- 1) виділяються основні параметри;
- 2) визначається сукупність факторів, необхідних для досягнення заданих параметрів;
- 3) визначаються критерії, які характеризують вимоги до кожного фактору;
- 4) визначається вага параметрів, факторів, критеріїв методом експертного оцінювання;
- 5) оформлюється модель у вигляді таблиці.

Отже, для створення факторно-критеріальної моделі виокремлюють параметри, фактори та критерії (першого, другого порядку). За параметри беруть величини, які характеризують основні якості об'єкта (чи його головні складники), що відповідають глобальним цілям об'єкта. Відповідно, фактори розкривають кожен з параметрів, а критерії деталізують фактори. Глибина деталізації залежить від вимог до рівня оцінювання. Чим детальніше розкриті фактори (можуть бути використані критерії декількох порядків), тим об'єктивніше буде здійснюватись оцінювання. Проте надмірна деталізація призведе до ускладнення самої процедури оцінювання. Крім того, процес

поділу цілого на складники за відсутності єдиного алгоритму поділу може призвести до того, що окремі показники не будуть характеризувати якості власне цього об'єкта чи впливати на його властивості. Це пов'язано з тим, що якість об'єкта може бути недостатньо визначеною, а це ускладнює побудову відповідної ієрархічної структури. Також треба враховувати, що різні якості об'єкта іноді неможливо оцінювати однаковими одиницями вимірювання [11].

Отже, для отримання адекватної оцінки освітньої діяльності рекомендовано використовувати лише критерії першого та другого порядку (часто достатньо і критеріїв першого порядку). Усе залежить від мети оцінювання, ресурсних можливостей навчального закладу, особливостей об'єкта оцінювання, професійної компетентності експертів [9].

Уточнимо сутнісне значення параметрів, факторів і критеріїв. Параметр (грец. *parametreo* – міряю, зіставляю) – це величина, яка характеризує будь-яку властивість явища, процесу або системи, що підлягає оцінюванню та представляє визначену характеристику генеральної сукупності [7].

Параметр – це змінна величина, від якої залежить значущість іншої змінної величини [3]. Параметр (від гр. *παράμετρος* – той, що відмірює) – це виражений у числовій формі показник, що дає змогу здійснювати порівняння об'єктів, який використовують для оцінювання відповідності реального стану об'єкта нормативним вимогам або критеріям [12].

У кваліметричній моделі кожний параметр представлено набором факторів, які передбачає набір простих властивостей, тобто критеріїв. Фактор (лат. *factor*) – це чинник, умова, причина якого-небудь явища або процесу [9].

Поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб для судження) у словниках розглядається як «ознака, підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось, мірило оцінювання» [3, с. 465], «наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь» [3, с. 838], а в словнику С. Ожегова як «мірило оцінювання або судження» [13, с. 402]. Л. Калініна визначає критерій як ознаку, на основі якої здійснюється оцінювання ефективності певного процесу, тобто проявом кожного критерію оцінювання якості освіти закладу загальної середньої освіти «є відповідна система критеріальних показників» [7].

Педагогічна кваліметрія стосується діяльності основних учасників освітнього процесу: учнів (батьків), вчителів, керівників закладу та закладу в цілому як єдиної системи. Таким чином і оцінка якості у педагогічній

кваліметрії буде діяльність окремо кожного учасника, адже поняття якості для кожного з них буде відрізнятися.

Для визначення параметрів оцінювання освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти нашу увагу привернув підхід, запропонований Державною службою якості освіти для оцінювання якості освітньої діяльності та управлінських процесів у закладі загальної середньої освіти, де виокремлено чотири напрями:

1. Освітнє середовище.

2. Система оцінювання освітньої діяльності учнів.

3. Система педагогічної діяльності.

4. Система управлінської діяльності [2].

Важливим елементом реалізації кваліметричного підходу є визначення вагомості кожного показника. Найчастіше для цього застосовують експертний метод. Створюють експертну групу (експертами вважаються фахівці, які визнані професіоналами в певній галузі більшістю їхніх колег). Як правило, в освіті експертами обирають найбільш досвідчених вчителів, управлінців, науковців, вузьких фахівців з інших галузей, зовнішнього середовища закладу освіти. Експертна група працює за методом Дельфі (послідовна корекція результатів на основі аргументації кожним експертом своєї оцінки) або за будь-яким іншим методом експертного оцінювання (рейтингування, соціологічних досліджень, бального оцінювання) [11].

Оцінку кожного фактору визначають як суму добутків оцінок за кожний критерій і відповідних коефіцієнтів вагомості, оцінку кожного параметра – як суму добутків оцінок за кожний фактор і відповідного коефіцієнта вагомості, оцінку за об'єкт – як суму оцінок за параметри [11].

Необхідно зазначити, що при будь-якій структуризації одним із найвагоміших показників має бути результативність певної діяльності чи рівень досягнення мети (бажаного результату). Адже саме результативність діяльності свідчить про рівень досягнення мети, що є, у свою чергу, показником рівня (якості, ефективності) системи [6].

Відповідно до методики А. Киверялга [8] середній рівень визначається 25-відсотковим відхиленням оцінки від середньої в діапазоні оцінок, що дає можливість визначення рівнів управління, а саме: оцінка в інтервалі від 0 до 0,24 дозволяє констатувати низький рівень, в інтервалі від 0,25 до 0,74 – середній/достатній рівень, від 0,75 до 1 – високий рівень освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти.

Отже, якщо загальна сума балів коливається в таких межах:

1) 0-0,24 – рівень освітньої діяльності низький;

2) 0,25-0,49 – рівень освітньої діяльності середній;

3) 0,50-0,74 – рівень освітньої діяльності достатній;

4) 0,75-1 – рівень освітньої діяльності високий.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У процесі дослідження нам вдалося визначити особливості застосування факторно-критеріальних оціночних моделей, як одного з інструментарію проведення внутрішнього аудиту освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти, які полягають в тому, що дають точний й однозначний результат при певній нечіткості інформації, яка використовується для оцінювання у соціальних процесах (будь то експертна чи соціологічна інформація). Отже, відзначимо, що використання факторно-критеріальних (кваліметричних) моделей в нашому сьогоденні поки що не стало поширеною управлінською практикою. Перевагою розроблених факторно-критеріальних моделей є цілісне уявлення процесу оцінювання як системи взаємопов'язаних складників.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розробки інструментарію проведення оцінювання освітньої діяльності у закладі загальної середньої освіти. Подальшими науковими пошуками можуть стати: підвищення кваліфікації керівних і педагогічних працівників щодо їх підготовки до процесу оцінювання освітньої діяльності в закладі освіти; порівняльний аналіз зарубіжних і вітчизняних практик проведення внутрішнього аудиту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Азгальдов Г.Г., Райхман Э.П. О кваліметрии. Москва : Издательство стандартов, 1972. 172 с.
2. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. К.: Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
4. Громовий В.В. Самооцінювання якості роботи закладу загальної середньої освіти. Дніпро: Середняк Т. К., 2019. 87 с.
5. Єльнікова Г. В., Рябова З. В. Моніторинг як ефективний засіб оцінювання якості загальної середньої освіти в навчальному закладі. *Теорія і методика управління освітою*. 2008. № 1. URL: <http://tme.uuo.edu.ua/docs/1/08egvonz.pdf> (дата звернення 12.07.20202).

6. Єльнікова Г. В. Технологія інструментарію кількісного вимірювання якості освіти в навчальному закладі URL: <http://lib.iitta.gov.ua/6922/1.pdf> (дата звернення 27.07.2022).

7. Калініна Л. М., Калініна Г. М. Факторно-критеріальна модель оцінювання ефективності інформаційного забезпечення організаційного механізму управління школою. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 17. С. 18–36.

8. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин: Валгус, 1980. 334 с.

9. Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 292 с.

10. Луначек В. Е. Элементы технологии управления современной школой: Научно-методический посібник, 4-е вид., доп., Х.: Гімназія, 2001, 112 с.

11. Мартинець Л. А. Управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 408 с.

12. Мацкевич С. А. Менеджмент в системе образования: теория и практика инновационной подготовки профессионалов / науч. ред. А. Н. Мирошниченко. Минск: И. П. Логвинов, 2011. 260 с.

13. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. 19-е изд., испр. Москва: Рус. яз., 1987. 750 с.

14. Островерхова Н. М., Даниленко Л. И. Эффективность управления заочноосвітнім навчальним закладом: соціально-педагогічний аспект: монографія. Київ: Школяр, 1996. 302 с.

15. Цыба В. Т. Основы теории квалиметрии. Київ: ИЗМН, 1997. 160 с.

16. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильчев и др. 2-е изд. Москва: Сов. энцикл., 1989. 815 с.

REFERENCES

1. Azgaldov, H. G., Reichman, E. P. (1972). *O kvalymetryu* [About qualimetry].

2. Bobrovsky, M. V., Gorbachev, S. I., Zaplotynska, O. O. (2019). *Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity* [Recommendations for building an internal system for ensuring the quality of education in an institution of general secondary education].

3. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy* (2004) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / comp. and heads ed. V. T. Busel.

4. Gromovy, V. V. (2019). *Samoosiniuvannia yakosti roboty zakladu zahalnoi serednoi osvity* [Self-assessment of the quality of work of a general secondary education institution].

5. Yel'nikova, G. V., Ryabova, Z. V. (2008). *Monitorynh yak efektyvnyi zasib otsiniuvannia yakosti zahalnoi serednoi osvity v navchalnomu zakladi. Teoriia i metodyka upravlinnia osvitoiu* [Monitoring as an effective means of assessing the quality of general secondary education in an educational institution. Theory and methods of education management].

6. Yel'nikova, G. V. (2008). *Tekhnolohiia instrumentariiu kilkisnoho vymiriuvannia yakosti osvity v navchalnomu zakladi* [Technology of tools for quantitative measurement of the quality of education in an educational institution].

7. Kalinina, L. M., Kalinina, H. M. (2017). *Faktorno-kryterialna model otsiniuvannia efektyvnosti informatsiinoho zabezpechennia orhanizatsiinoho mekhanizmu upravlinnia shkoloiu* [Factor-criterion model of evaluating the effectiveness of information provision of the organizational mechanism of school management].

8. Kyveryalg, A. A. (1980). *Metody doslidzhennia v profesiinii pedahohitsi* [Methods of research in professional pedagogy].

9. Lukina, T. O. (2004). *Derzhavne upravlinnia yakistiu zahalnoi serednoi osvity v Ukraini* [State management of the quality of general secondary education in Ukraine].

10. Lunyachek, V. E. (2001). *Elementy tekhnolohii upravlinnia suchasnoiu shkoloiu: Naukovo-metodychnyi posibnyk* [Elements of modern school management technology: Scientific and methodological manual].

11. Martynets, L. A. (2017). *Upravlinnia osvitim seredovyschem profesiinoho rozvytku vchyteliv u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi* [Management of the educational environment of professional development of teachers in a general educational institution: monograph].

12. Matskevich, S. A. (2011). *Menedzhment v systeme obrazovanyia: teoriya u praktyka ynnovatsyonnoi podhotovky professyonalov* [Management in the education system: theory and practice of innovative training of professionals].

13. Ozhegov, S. I. (1987). *Slovar russkoho yazyka* [Dictionary of the Russian language: approx. 57,000 words].

14. Ostroverkhova, N. M., Danylenko, L. I. (1996). *Efektyvnist upravlinnia zahalnoosvitnim navchalnym zakladom: sotsialno-pedahohichnyi aspekt* [Effectiveness of management of a general educational institution: socio-pedagogical aspect: monograph].

15. Tsiba, V. T. (1997). *Osnovy teorii kvalimetrii* [Fundamentals of the theory of qualimetry].

16. *Fylosofskiy entsyklopedycheskyi slovar*. (1989) [Philosophical encyclopedic dictionary].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РЕЗНИК Сніжана Дмитрівна – директор комунального закладу «Вінницький ліцей № 26», аспірантка кафедри менеджменту, права, статистики та економічного аналізу, Економічний навчально-науковий інститут Луганського національного аграрного університету.

Наукові інтереси: вивчення та розробка шляхів підвищення рівня управлінської діяльності керівників закладів загальної середньої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RESNIK Snizhana Dmytrivna – director of the communal institution "Vinnytsia Lyceum No. 26", postgraduate of Lugansk National Agrarian University

Research interests: study and development of ways to increase the level of management activity of heads of institutions of general secondary education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 371.124

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-172-177

СТРИЖАКОВ Артем Олегович –

кандидат педагогічних наук,

директор ТОВ «Цифромаркет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0539-8466>

e-mail: sa0-84@ukr.net

СОЦІУМ ТА ЛЮДИНА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Людина за своєю природою з одного боку, біологічна істота, зі своїм механізмом функціонування, еволюції – зі своїм біогеномом (ДНК, РНК тощо). З іншого боку, людина – істота соціалізована, зі своїм механізмом соціалізації.

Сукупність зовнішніх та внутрішніх якостей людини, яка повноцінно функціонує формується протягом усього її життя на основі моральних задатків, природи, головної соціально-психологічної ознакою яких є активний процес – людська самоорганізація. Самоорганізація виявляється у вигляді двох фундаментальних системотвірних процесів: 1) засвоєння соціалізації: а) цілеспрямованого, такого, що здійснює організацію, соціалізованого впливу (виховання, навчання, соціальні, емоційні та моральні взаємини (спільна діяльність, спілкування, громадська думка тощо); б) стихійного соціалізованого впливу (засоби масової інформації, культура, випадкові спілкування тощо); 2) особистісного самотворення – свого власного внеску у формування, розвиток та становлення особливих людських якостей (особистість, суб'єкт діяльності, індивідуальність особистості), що вноситься соціотвірними діями людини [5, с. 251].

У змінюваному стані людина може протистояти інерції самовираження, підпорядковувати себе зрозумілому й прийнятій зовнішній та внутрішній вимозі. Багато філософів розглядали протиріччя між душою та тілом, підкреслюючи, що душа несе з собою «вічне й незмінне», «чисте», але їй протиставлене тіло, яке вносить змінюваність, невічне, нечисте, тимчасове, випадкове.

Відповідно до існуючих поглядів, ми знаємо, що випадковість самовираження притаманна «індивідним» проявам, тоді як прагматична «не випадковість», у межах певного завдання є справою «суб'єктного» психічного механізму, що виникає в результаті соціалізації. Аналіз здібностей та наслідків соціалізації став лейтмотивом розкриття сутнісних сил людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема біологічного чи соціального, певних наукових характеристик особливостей розвитку особистості, її дій та вчинків завжди була в полі зору різних дослідників.

Вітчизняні дослідники Г. Бал, Л. Бурлачук, Л. Канішевська, В. Моргун та інші у своїх дослідженнях систематично сконцентровують свою увагу на різноманітних аспектах проблем, пов'язаних із вивченням особливостей, характеристик та відповідних якостей особистості.

Головною особливістю людини, що зумовлює значущі характеристики її природи, є системотвірна єдність особливої об'єктивно заданої твірної активності – діяльності та суб'єктності, що містить необхідність, потребу, здатність та можливість зміни, розширення, проектування такої діяльності, ставлення до неї як до умови свого буття та свого зростання-розвитку в ньому.

Феномен вияву «соціалізації» як соціального стану розвитку особистості активно обговорюється в рамках гуманістичної школи (З. Фрейд, Е. Фромм, А. Маслоу, К. Роджерс). Окремі аспекти теорії соціального активно доповнюють також ідеї «смисла життя» В. Франкл «актуалізаторської діяльності» Е. Шостром.

Характеристиками особистості займалися І. Бех, Л. Виготський, В. Журавльов, Е. Ільєнков, К. Платонов та інші.

В сьогоденнішніх умовах ця проблема досліджується в більшості у взаємозв'язку із професійним становленням особистості.

Мета статті. Показати, що здатність особистості до прояву та необхідності соціального розвитку перетворює її у вихований суб'єкт, який здатний активізувати усі її напрямки життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізацію часто пов'язують із вихованням. Виховання, за М. Шелером, є самодостатнім та самоцінним, воно не є підготовкою до чогось: виховання існує не для підготовки до життя, а навпаки, воно – саме життя, а будь-яка навчальна підготовка для будь-чого існує для виховання [21]. Виховання позбавлене будь-яких зовнішніх цілей: воно для людини, для того щоб людина реалізувала себе, «самоздійснилася». Становлення особистості – це, з одного боку, результат власних зусиль індивіда, з іншого – формувальний вплив культури та соціуму.

Соціалізація ж спонукає до самозміни, яка може переростати в саморозвиток.

Формувальний вплив культури досліджується багатьма вченими, так, згідно з поглядами О. Бондаревської, культурологічний підхід – це бачення освіти крізь призму поняття культури, тобто його розуміння як культурного процесу, який здійснюється у культурнодоцільному освітньому середовищі, усі компоненти якого заповнені людськими смислами й слугують людині, яка вільно виявляє свою індивідуальність, здатність до саморозвитку та самовизначення у світі культурних цінностей [3, с. 37-43].

В сучасному світі змінюються також структурні конструкції соціального простору об'єктивної соціалізації. Основною особливістю такого є визначальний потенціал соціальної зрілості індивідів в умовах нестабільності, невизначеності, що характеризують сучасний стан суспільства, оволодівають реально важливим смислом у визначенні дієвої позиції людини, її здібностей та можливостей щодо реалізації об'єктивних завдань, долати існуючі суперечності, бути реально активним членом сучасного суспільства.

Взаємодія соціуму, виховання та соціалізації пояснює само творення людини. «Соціалізація – це процес та результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, що здійснюється у спілкуванні і діяльності. Соціалізація може відбуватися як в умовах стихійного впливу на особистість різноманітних життєвих обставин

суспільства, а також і в умовах виховання» [13, с. 373].

Соціалізація як процес, що постійно здійснюється в онтогенезі, по-різному (не за принципом і суттю, а за ступенем активності, характером, рівням й глибиною дії, швидкості) здійснюється на різних етапах онтогенезу й визначається своєю глибиною та іншими показниками, різними обставинами.

Вже у самому привласненні соціального (як загального) індивід здійснює себе як суб'єкт соціального буття й постає як суб'єкт діяльності, яка відтворює її [15, с. 103].

«Ми розглядаємо соціалізацію... як складний динамічний процес, який постає як єдиний рух двох суперечливих, але тісно взаємозв'язаних сторін – соціалізації та індивідуалізації», – пише Д. Фельдштейн. В цьому єдиному процесі такі його компоненти, як усвідомлення, засвоєння і навіть реалізація індивідом соціального, подаються, виокремлюються в ступені соціальної зрілості індивіда, оволодінні ним нової соціальної позиції. Протириччя тут полягає не між соціалізацією та індивідуалізацією, не між соціальними відношеннями й індивідом, а між тим, що собою є індивід, який містить в собі новий рівень свідомості, самосвідомості, самовизначення, здатності до дії, і тим соціальним простором, який він займає, що потребує нового руху у свідомості, привласненні та реалізації» ним соціального [15, с. 9].

Так, зокрема В. Толочек, зазначає: «Якщо соціалізація є особливою якістю життєдіяльності людини як соціального індивіда, яка формується як множина перетворень природних форм життя і самої біологічної організації виду *Homo sapiens* в історичному процесі, то це нова якість буття, становлення якого можливе лише як розвиток індивідуальності, як індивідуальне перетворення раніше засвоєних людиною соціальних механізмів, привласнених соціальних елементів за умови активної життєвої позиції, як її становлення в якості активного суб'єкта своєї життєдіяльності. ... Людина здобуває можливість і здатність до оволодіння новим соціальним досвідом, до розвитку психологічної компетентності, до розширення ціннісної та смислової сфери особистості, і, як наслідок – до найбільш повноцінної самореалізації та само актуалізації [17, с. 61].

Е. Дюркгейм зазначав, що суспільство складається з індивідів, над якими стоїть вища духовна влада – колектив. Метою колективного життя, на його думку, є інтеграція індивідів у спільності, які мають моральний авторитет і тому здатні виконувати виховну функцію. Індивід потребує суспільства, оскільки у

згуртованому колективі людина не замикається тільки на собі, своїх часто слабких силах, у групі люди навіть можуть пожертвувати своїми інтересами задля загальної мети, а інтелектуальний розвиток часто пов'язаний із прагненням виконати своє соціальне призначення, тобто вищі форми людської діяльності мають колективне походження [10].

На думку окремих дослідників, соціум як сукупність індивідів, кожен з яких наділений цілим віялом потреб, мотивів, захоплень, причому значна їх частина має ірраціональну природу і є несвідомою. Існуючи як підсумкова сума подібних різнорідних елементів, суспільство не підлягає односпрямованим змінам, а тому будь-які спроби вивчення соціальної динаміки недоречні. Основою соціальних зв'язків особистості є три фактори: наслідування, винахід та опозиція (протидія інноваціям). В сучасних концепціях ця проблема досліджується в новому контексті ідентичності – взаємозв'язку соціальної та особистісної ідентичності.

Одні дослідники вважають, що особистісна ідентичність не залежить від рольових або ж міжособистісних відношень, соціальна ідентичність є сукупністю різних ролей, інтеріоризованих в процесі соціалізації. Взаємини між ними зазвичай конфліктні. Інші вважають, що людина прагне підпорядкувати соціальну ідентичність ідеальній, особистісній, маніпулюючи уявленням про себе в очах інших. Так виникає поняття вдавана ідентичність. В інших дослідженнях також зазначається, що особистісна та соціальна ідентичність є двома полюсами єдиного біполярного континууму. На одному полюсі – поведінка, що повністю визначається соціальною ідентичністю, на іншому – особистісною ідентичністю. Одна й та ж людина буде діяти як особистість при актуалізації особистісної ідентичності і як член соціальної групи – при актуалізації соціальної ідентичності.

Ця актуалізація реалізується за допомогою активності особистості. Активність є основою виокремлення етапів в розвитку людини, структуруванні її психіки, її змістовому наповненні, зокрема й розділенні свідомого та несвідомого.

Стверджуючи, що «людина – це відкрита система», Г. Олпорт звертав увагу на значення навколишнього світу для розвитку психіки, відкритість людини для контактів і впливу зовнішнього світу. Він стверджував, що це спілкування особистості із суспільством не є прагненням до рівноваги із середовищем, але слугує взаємоспілкуванню, взаємодією, тобто соціальність та інтенціональність тісно взаємопов'язані [12].

Значення соціального оточення зазначалося А. Адлером, який найбільш важливою структурою психіки уважав стиль життя, що визначає поведінку людини і почуття спільності, яке є найбільш важливим із вроджених прагнень. Рівень розвитку почуття спільності визначає й систему уявлень про себе і світ, яка створюється кожною людиною. Формуючи свій життєвий стиль, людина фактично стає творцем своєї особистості, визнаючи напрямки своєї активності [1].

Сфера соціальної взаємодії була суттєво розширена А. Кардинером, який доводив, що розвиток зумовлюється не тільки міжособистісними контактами, але й географічними, економічними, етнічними факторами. Е. Фромм визначав середовище не лише за допомогою найближчого оточення дитини, але й за допомогою соціального ладу, в якому вона проживає. Ставлення суспільства до людини виявляється у тому, що вона розвивається відповідно з тими можливостями, що дане суспільство їй надає. Прагнення примирити мотиви, що конфліктують між собою, є на думку Е. Фромма, рушієм не тільки індивідуального розвитку, а й розвитку суспільства в цілому [20].

Соціалізація спонукає до самозміни, яка може переростати у саморозвиток. У зміненому стані людина може протистояти інерції самовираження, підпорядковувати себе зрозумілій і прийнятій зовнішній і внутрішній вимозі.

В соціалізації на основі суб'єктивної структури, підпорядкованої типу рівня суб'єктивного буття – «життєдіяльності, де провідною і єдиною є «індивідність» якостей, виникає новий тип рівня – «соціокультурний», початковим етапом якого є «соціодинамічне буття» [2, с. 13].

Е. Дюркгейм вважає особистість соціалізованою, яка прийняла систему існуючих в суспільстві правил й здатна долати індивідуальні інтереси в ім'я суспільних [6].

Ю. Хабермас розглядає соціалізацію й особистісне становлення індивіда як процес розвитку й формування здатності людини до побудови та реалізації власного життєвого проекту [18].

Одним із елементів соціалізації Е. Дюркгейм розглядає інтеріоризацію. Він передбачає формування базових категорій в індивідуальній свідомості на основі індивідуального досвіду в сфері суспільних відношень та уявлень [6]. Важливо пам'ятати, що людина завжди соціалізована в суспільстві (хоч би на мінімальному рівні), при цьому не завжди людина соціалізується в професії.

У дослідженнях пострадянських країн соціалізацію вважають успішною, якщо індивід опановує необхідні соціальні ролі, засвоює

прийняту в даному соціумі систему цінностей, соціальних норм, а також продуктивні стереотипи поведінки [11; 9].

Особистість має певні особливості. Так вона соціальна за своєю суттю й індивідуальна за способом свого існування. Найбільш розповсюдженим у науці є поділ за ознакою: організм людини є біологічним, особистість – соціальна [7; 8]. Поділ на організм та особистість відбувається в різних аспектах – людина в момент свого народження вважається індивідом, а людський організм, який лише на певному етапі свого розвитку під впливом соціальних факторів стає особистістю.

У підході К. Роджерса Я-концепція є центральним поняттям. Я-концепція, або «самість» визначається ним як «організований», послідовний концептуальний гештальт, утворений із сприйняття властивостей «Я», або «мене» та сприйняття взаємин «Я», або «мене» з іншими людьми і з різними аспектами життя, а також цінності, пов'язані з цими сприйняттями. Це гештальт, який доступний усвідомленню, хоч і не обов'язково усвідомлюваний» [14, с. 200]. Тобто «Я» концепція за К. Роджерсом означає концепцію людини про те, що вона собою є. Вона містить ті характеристики, які людина приписує собі, зокрема й рольові образи, які формуються в результаті соціальних транзакцій.

На думку дослідників, які використовують ідеї Л. Виготського про соціалізацію як перетворення інтерпсихічного в інтрапсихічне в результаті спільної діяльності та спілкування. Для побудови теорії індивідуальної психології особистості необхідно відмовитися від декартової опозиції «зовнішне – внутрішнє». На заміну декартової системі координат в науці пропонується простір психології особистості з такими осями: вісь «індивідуальне-колективне»; вісь «особистісне-соціальне»; вісь «публічне-особистісне». Вісь абсцис тут, є віссю «здійснення» в концептуальному просторі психології особистості.

Як зазначає О. Соколова, «у сучасній світовій психології трапляються мінімум три різних за обсягом визначення особистості. З першого погляду – найрозповсюдженішою у світовій психології – особистість співпадає з поняттям суб'єкта, тобто містить усі природні і соціальні особливості людини. ... Друге означення особистості – більш вузьке – містить тільки соціальні якості індивіда, що здобуваються ним в конкретно-історичній системі суспільних відношень» [16, с. 83]. Третя позиція, подана послідовниками школи О. Леонтьєва, вводить критерій зовнішньої та внутрішньої зумовленості поведінки та свідомості суб'єкта і виступає у формі «зовнішньої детермінації» – зовнішньої

стосовно людського глибинного екзистенційного Я, і зовсім інше – коли взаємини суб'єкта зі світом виходять на новий рівень регуляції – рівень самодетермінації. Згідно з В. Петуховим та В. Століним, у першому випадку потрібно говорити ще не про особистість, а про соціальний суб'єкт, у другому випадку про особистість» [16, с. 84].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Ця схема, де індивідуум не протиставляється соціальній групі, а нерозривно пов'язаний з нею процесом «здійснення», діяння, близька до ідеї Л. Виготського, де розвиток дитини в суспільстві, перетворення соціального в індивідуальне відбувається в процесі співробітництва з дорослими та ровесниками. Саме співпраця дитини із дорослим, сприяння дорослим та ровесниками і є основою соціалізації особистості.

Перспективи розвитку даної проблеми ми вбачаємо у дослідженні кореляційних взаємозв'язків соціуму, соціалізації, та виховання особистості, а також впливу на ці взаємозв'язки активності особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Индивидуальная психология. *История зарубежной психологии*. [сост. П. Я. Гальперин, А. Н. Ждан]. М., 1986. С. 131–140.
2. Анисимов О. С. Методология и духовное развитие в XXI веке. М., 2008.
3. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личностная ценность. *Педагогика*. 1999. № 3. С. 37-43.
4. Бондырева С. К. Проблемы социализации в образовательном пространстве динамично развивающегося общества. *Мир психологии*, 2012. № 3. С. 215-221.
5. Демчинский В. Ф. Психодинамическая функциональная модель человеческой самоорганизации. *Мир психологии*. 2010. № 4. С. 250-266.
6. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. [пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б.Гофмана]. М.: Канон, 1995. 352 с.
7. Ильенков Э. В. Философия и культура. М.: Политиздат, 1991. 464 с.
8. Каган М. С. К построению философской теории личности. *Философские науки*. 1971. № 5. С. 11-20.
9. Каргопольцева Н. А. Социализация и воспитание студентов вуза. *Вестн. ОГУ*. 2002. № 2. С. 80-85.
10. Марцинковская Т. Д. Проблема «субъект/личность» в контексте социальной детерминации. *Мир психологии*. 2012. №3. С. 49-59.
11. Мудрик А. В., Бодалев А. А., Малькова З. А. Концепция воспитания учащейся молодежи в современном обществе. М., 1991. 98 с.

12. Олпорт Г. Становление личности. *Избранные труды*. М., 2022. 462 с.
13. Психологический словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. М., 1990. 494 с.
14. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. *Psychology: a study of science* Ed. By S. Koch. N. Y., 1959.
15. Сайко Э.В. Социализация и индивидуализация как исторически опосредованные механизмы формирования субъектов исторического действия. *Мир психологии*. 1998. № 1. С. 102–114.
16. Соколова Е.Е. Идеи А.Н. Леонтьева и его школы о поступке как единице анализа личности в их значении для исторической психологии. *Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии*. М., 1999.
17. Толочек В.А. Социализация в квадрате: локализация феномена «акме» и его вероятностные детерминанты. *Мир психологии*. 2005. № 4. С. 50–65.
18. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике. [пер. с нем. М.Л.Хорькова]. М.: *Весь Мир*, 2002. 144 с.
19. Фельдштейн Д.И. Социализация и индивидуализация – содержание социального взросления и социально-психологической реализации детства. *Мир психологии*. 1998. № 1. С. 5-11.
20. Фромм Э. Человек для себя. [пер. с англ. Л. А. Чернышевой]. М., 2006.
21. Шелер М. Формы знания и образования. *Человек*. 1992. № 4,5.

REFERENCES

1. Adler, A. (1986). *Individual'naya psichologiya* [Individual psychology]. *Istoriya zarubezhnoj psichologii*. Moscow. PP. 131-140.
2. Anisimov, O. S. (2008). *Metodologiya i duhovnoe razvitiye v XXI veke* [Methodology and spiritual development in the XXI century]. Moscow.
3. Bondarevskaya, E.V. (1999). *Pedagogicheskaya kul'tura kak obshchestvennaya i lichnostnaya cennost* [Pedagogical culture as a social and personal value]. *Pedagogika*. N. 3. PP. 37-43.
4. Bondyрева, S. K. (2012). *Problemy socializacii v obrazovatel'nom prostranstve dinamichno razvivayushchegosya obshchestva* [Problems of socialization in the educational space of a dynamically developing society]. *Mir psichologii*. N. 3. PP. 215-221.
5. Demchinskij, V. F. (2010). *Psihodinamicheskaya funktsional'naya model'chelovecheskoj samoorganizacii* [Psychodynamic functional model of human self-organization]. *Mir psichologii*. N. 4. PP. 250-266.
6. Durkheim, E. (1995). *Sociologiya. Ee predmet, metod, prednaznachenie* [Sociology. Its subject, method, purpose]. (Trans., Comp., Eds., Rev. ed. A.B.Gofman). Moscow.
7. Il'enkov, E. V. (1991). *Filosofiya i kul'tura* [Philosophy and culture]. Moscow.
8. Kagan, M. S. (1971). *K postroeniyu filosofskoj teorii lichnosti* [To the construction of a philosophical

theory of personality]. *Filosofskie nauki*. N. 5. PP.11-20.

9. Kargopol'ceva, N. A. (2002). *Socializaciya i vospitanie studentov vuza* [Socialization and education of university students]. *Vestn. OGU*. N. 2. PP. 80-85.
10. Marcinkovskaya, T. D. (2012). *Problema «sub'ekt/lichnost'» v kontekste so cial'noj determinacii* [The problem of "subject / personality" in the context of social determination]. *Mir psichologii*. N. 2. PP. 49-59.
11. Mudrik, A. V., Bodalev, A. A., Mal'kova, Z. A. (1991). *Koncepciya vospitaniya uchashchejsya molodezhi v sovremennom obshchestve* [The concept of education student youth in modern society]. Moscow.
12. Ollport, G. (2022). *Stanovlenie lichnosti. Izbrannye trudy* [Formation of personality. Selected works]. Moscow.
13. Petrovskij, A.V., Yaroshevskij, M.G. eds. (1990). *Psihologicheskij slovar'* [Psychological dictionary]. Vol. 2. Moscow.
14. Rogers, C. R. (1959). *A theory of therapy, personality and interpersonal R elationships, as developed in the client-centered flamewo* [A theory of therapy, personality and interpersonal R elationships, as developed in the client-centered flamewo]. *Psychology: a study of science*. New York.
15. Sajko, E.V. (1998). *Socializaciya i individualizaciya kak istoricheski oposredovannye mekhanizmy formirovaniya sub'ektov istoricheskogo dejstviya* [Socialization and individualization as historically mediated mechanisms for the formation of subjects of historical action]. *Mir psichologii*. N. 1. PP. 102-114.
16. Sokolova, E.E. (1999). *Idei A.N. Leont'eva i ego shkoly o postupke kak edinice analiza lichnosti v ih znachenii dlya istoricheskoy psichologii* [Ideas A.N. Leontiev and his schools about the act asunit of personality analysis in their significance for historical psychology]. *Tradicii i perspektivy deyatelnostnogo podhoda v psichologii*. Moscow.
17. Tolochek, V.A. (2005). *Socializaciya v kvadrate: lokalizaciya fenomena «akme» i ego veroyatnostnye determinant* [Socialization squared: localization of the phenomenon "acme" and its probabilistic determinants.]. *Mir psichologi*. N. 4. PP. 50-56.
18. Habermas, YU. (2002). *Budushchee chelovecheskoj prirody: Na puti k liberal'noj evgenike?* [The future of human nature: Towards a liberal eugenics]. Moscow.
19. Fel'dshtejn, D.I. (1998). *Socializaciya i individualizaciya – sodержание social'nogo vzrosleniya i social'no-psichologicheskoy realizacii detstva* [Socialization and individ ualization – content social maturation and socio-psychological realization of childhood]. *Mir psichologii*. N. 1. PP. 5-11.
20. Fromm, E. (2006). *Man for himself* [Man for himself.] *Chelovek dlya sebya*. Moscow.
21. SHeler, M. (1992). *Formy znaniya i obrazovaniya* [Forms of knowledge and education one]. N. 4,5.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТРИЖАКОВ Артем Олегович – кандидат педагогічних наук, директор ТОВ «Цифромаркет».

Наукові інтереси: дослідження соціалізаційних особливостей розвитку особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STRYZHAKOV Artem Olegovich – Candidate of Pedagogical Sciences, CEO LLC «Tsifromarket».

Scientific interests: study of socialization features of personality development.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК 532.61:615.3]:81'246.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-177-181

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувачка кафедри фундаментальних дисциплін
Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0353-9354>
e-mail: suhovirskaya2011@gmail.com

ПИЛИПЕНКО Олена Олексіївна –

асистент кафедри фундаментальних дисциплін
Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-7399>
e-mail: Pilipenkooolena1@gmail.com

КОСТИВ Микола Володимирович –

асистент кафедри фундаментальних дисциплін
Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3476-8491>
e-mail: kostiv.kola1995@gmail.com

КОСТИВ Андрій Володимирович –

асистент кафедри фундаментальних дисциплін
Донецького національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1379-3527>
e-mail: andrijkostiv95@gmail.com

**БІЛІНГВАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ПОВЕРХНЕВОГО НАТЯГУ
ДЕЯКИХ ЛІКАРСЬКИХ РЕЧОВИН З АНТИСЕПТИЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміни в освіті вносять корективи в навчальний процес закладів вищої освіти (ЗВО). Україна інтегрує в європейський простір, тому розвиток білінгвальної освіти, зумовлений прагненням до діалогу культур і міжкультурної комунікації. Інтенсифікація такого діалогу – вільне володіння хоча б однією іноземною мовою.

Освітній процес в Донецькому національному медичному університеті (ДНМУ) здійснюється з використанням білінгвального підходу до викладання загальнонаукових (фундаментальних) дисциплін. Підґрунтям для використання даного підходу в навчальному процесі є атестація здобувачів ступеня вищої освіти магістр спеціальності 222 «Медицина», яка здійснюється у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ). Здобувачі ступеня вищої освіти «Магістр», що навчаються на третьому році навчання складають етап 1 ЄДКІ, обов'язковими компонентами якого є: Інтегрований тестовий іспит «Крок 1»; Іспит з англійської мови професійного спрямування [7]. Студентам-

медикам потрібно мати базовий рівень медичної термінології з англійської мови, щоб отримувати актуальні знання, а студентам-іноземцям, які навчаються на міжнародному медичному факультеті № 1 ДНМУ потрібно мати базовий рівень медичної термінології з української мови.

Доцільним шляхом покращення рівня знань студентів з англійської мови і студентів-іноземців з української мови та формування предметних компетентностей є орієнтація на білінгвальну мовну освіту. В освітньому процесі університету використовується білінгвальний підхід – підхід, в процесі якого використовуються дві мови – рідна (перша) та друга (іноземна).

Білінгвальне навчання в ДНМУ виправдало практичні цілі, тому що існує об'єктивна та термінологічна необхідність – 850 іноземних студентів не володіють українською, але володіють англійською, для них створюються білінгвальні групи, у яких навчання предметам спеціальності ведеться англійською наполовину із українською мовами; зовнішніми стандартами, які створюються «Центром тестування професійної

компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація» при Міністерстві охорони здоров'я України».

Більшість систем комп'ютерного моделювання Phet (<https://phet.colorado.edu>), Віртуальна хімія (<http://www.chem.ox.ac.uk/vrchemistry/>), Віртуальна хімія (<http://virtualchemistry.org/>), які використовуються в навчальному процесі та надають студентам можливість візуалізації більшості фізичних та хімічних явищ та процесів мають інтерфейс англійською мовою, що є підставою для використання комп'ютерних моделей в освітньому процесі на засадах білінгвального підходу.

Недоліком підходу є недосконалість системи підготовки білінгвальних педагогів та відсутність відповідних навчальних посібників [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи білінгвізму вивчалися Є.М. Верещагіним, М.М. Михайловим, М.М. Певзнером, А.Г. Ширіним. Методичний аспект розкритий в працях Л.Г. Кошкуревич, Р. Байер, Д. Мон. Розробкою проблеми білінгвальної освіти займалися І.В. Алексашенкова, Г.П. Александрова, Ю.В. Кодочігова, Н.С. Кузнецова, О.С. Орлов, М.М. Певзнер, Н.Є. Сорочкін, А.Г. Ширінський.

Тому, **метою нашої роботи** є практичне застосування білінгвального підходу до методики викладання фундаментальних дисциплін на прикладі практичного заняття з визначення поверхневого натягу деяких лікарських речовин з антисептичними властивостями.

В роботі використані наступні **методи дослідження**: аналіз наукової, фахової та педагогічної літератури, методики використання білінгвального підходу, формуючий експеримент як один з основних методів досліджень в навчанні студентів медичного профілю тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Врахувавши недоліки білінгвального підходу, а саме, відсутність відповідних навчальних посібників, колектив науковців кафедри фундаментальних дисциплін, розробив ряд методичних вказівок для студентів, лабораторних робіт з використанням принципів білінгвізму та впроваджує в навчальний процес ДНМУ [3; 4; 6].

Для чіткого розуміння поставленої проблеми було розроблено ряд навчальних карток для лабораторних робіт двома мовами. Дані картки містять інформацію про хід виконання експериментальної частини на англійській та українській мові. На занятті студенти обох мовних груп мають змогу ознайомитися та порівняти описаний матеріал

різними мовами. Це сприяє кращому засвоєнню поданого матеріалу.

Ще одним важливим моментом у даному підході є живе спілкування та сприймання на слух всіх термінів та нових слів. Таким чином відбувається закріплення отриманої інформації та краще її запам'ятовування. Комунікативність та молодіжна активність сприяють таким взаємозв'язкам. Студентам цікаві такі заняття. Вони готуються заздалегідь. Явка обох мовних груп висока. Вони з задоволенням допомагають один одному та намагаються спілкуватися на мові їх колег. Всі досліди виконують в чіткій послідовності, з особливою відповідальністю та інтересом. Для сприяння мовної активізації формуються групи по два-чотири студенти (в залежності від складності досліду), відповідно по одному-два представники з кожної мовної категорії. Таким чином співпраця сприяє спілкуванню та самовідповідальності. Ніхто не залишається осторонь навчального процесу.

Начальний експеримент дозволяє перевіряти гіпотези, це метод наукового пізнання, який супроводжується активним втручанням у ситуацію дослідника, який маніпулює змінними та здійснює реєстрацію змін під час дослідження.

Експериментальні навички активізують у студентів біофізичне мислення, формують вміння кількісно описувати складні медико-біологічні явища та процеси; аналізувати, узагальнювати, поглиблювати й ефективно застосовувати на практиці отримані знання.

На практичних заняттях з медичної фізики коефіцієнт поверхневого натягу можна визначити різними методами: методом відриву крапель, методом відриву кільця, методом вимірювання максимального тиску в повітряній бульбашці (метод Ребиндера), а також по висоті підняття рідини в капілярі. У медичній практиці найчастіше використовується метод відриву крапель.

Засади науково-дослідної і практично спрямованої професійної компетентності студентів-медиків вдосконалюються під час виконання лабораторної роботи з визначення поверхневого натягу деяких лікарських речовин з антисептичними властивостями.

Викладачами кафедри розроблені навчальні картки для виконання цієї лабораторної роботи двома мовами. Де розміщено інформацію про хід виконання експериментальної частини англійською та українською мовами.

Звіт виконання лабораторної роботи оформлюється студентами двома мовами, зразок в таблиці 1.

Таблиця 1. Зразок картки з ходом виконання лабораторної роботи

Хід роботи	Progress
1) За допомогою штангенциркуля визначити радіус капіляра.	1) Use a caliper to determine the radius of the burette (or as instructed by the teacher).
2) За допомогою шприца залити в бюретку 10-15 мл досліджуваної рідини: - Вода дистильована; - Спирт етиловий 70 %; - Мірамистин 0,01 %; - Перекис водню 30 %; - Хлоргексидин 0,05 %; - Фізіологічний розчин NaCl; - Дезинфекційний засіб «Манорм»; - Декасан.	2) Pour 10-15 ml of water into the burette using a syringe: - Distilled water - Ethanol 70 % - Miramistin 0.01 % - Hydrogen peroxide 30 % - Chlorhexidine 0.05 % - Physiological solution of NaCl - Disinfectant «Manorm» - Dekasan
3) Шляхом зважування визначити початкову масу m_1 посудини для збору рідини.	3) Determine the mass m_1 of the empty container with scales.
4) Обертаючи кран бюретки, домогтися швидкості витікання рідини не більше 10 крапель у хвилину.	4) Set the rate of outflow of drops no more than 10 pieces per minute.
5) Набрати в зважену посудину певну кількість крапель (30-50) і визначити масу m_2 .	5) Pour 30-50 drops into the prepared container. Determine the mass m_2 of the container with liquid.
6) Дослід із досліджуваною рідиною виконати три рази, результати вимірювань занести в таблицю.	6) Repeat the experiment three times. Write the results in a table.
7) За формулою обчислити значення коефіцієнта поверхневого натягу для кожного дослідю. $\sigma = \frac{(m_2 - m_1)g}{2\pi Rn}$	7) Use the formula to calculate the surface tension coefficient for each liquid $\sigma = \frac{(m_2 - m_1)g}{2\pi Rn}$

Схема лабораторної установки зображена на рис. 1.

Рис. 1. Установа для визначення коефіцієнту поверхневого натягу лікарських речовин з антисептичними властивостями методом відриву крапель

Дослідження проводилося методом відриву крапель. Утворення і відрив краплі рідини при її витіканні з малих отворів є результатом взаємодії сил поверхневого натягу і сили тяжіння. Крапля відривається тоді, коли сила тяжіння перевищить силу поверхневого натягу, яка втримує краплю на кінчику бюретки. Перед відривом краплі в кінці капіляра утворюється перетяжка, по якій потім відривається крапля.

Таблиця 2. Результати експерименту визначення поверхневого натягу лікарських речовин з антисептичними властивостями

	8,31	9,15	0,84	0,840	0,058378	0,0584
Декасан / Dekasan	8,1	8,88	0,78		0,054208	
	8,09	8,87	0,78		0,054208	
	8,08	8,86	0,78	0,780	0,054208	0,0542
	8,06	9,32	1,26		0,087567	
Хлоргексидин 0,05 % / Chlorhexidine 0.05 %	8,04	9,33	1,29		0,089652	
	8,08	9,31	1,23	1,260	0,085482	0,0876
Дез засіб Манорм / Disinfectant Manorm	8,06	8,52	0,46		0,031969	
	8,04	8,53	0,49		0,034054	
	8,1	8,55	0,45	0,4667	0,031274	0,0324
Перекис водню 30 % / Hydrogen peroxide 30 %	8,34	9,61	1,27		0,088262	
	8,32	9,62	1,3		0,090347	
	8,31	9,65	1,34	1,3033	0,093127	0,0906
Фізрозчин NaCl / Physiological solution of NaCl	8,31	9,66	1,35		0,093822	
	8,3	9,64	1,34		0,093127	
	8,32	9,67	1,35	1,347	0,093822	0,0936
Спирт етиловий 70 % / Ethanol 70 %	8,26	8,67	0,41		0,028494	
	8,24	8,65	0,41		0,028494	
	8,27	8,69	0,42	0,4133	0,029189	0,0287

На практичних заняттях з медичної хімії коефіцієнт поверхневого натягу досліджувався для речовин з вираженими антисептичними властивостями (окрім дистильованої води та фізіологічного розчину NaCl). Їх дія зумовлена високою поверхневою активністю. Ця властивість сприяє тому, що даний тип сполук легко руйнує поверхню клітин у мікроорганізмів, руйнуючи їх стінки і як результат – така клітина гине. Більшість препаратів, що використовують в медицині в якості дезінфікуючих речовин є так званіми детергентами, що мають як мийну, так і антисептичну, антимікотичну та антиоксидантну дію, результати представлені в таблиці 2 [2; 5].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розробок. Отже, виходячи з отриманих результатів педагогічного дослідження та порівняння успішності студентів з застосуванням даної методики навчання, можна зробити висновок про позитивний вплив білінгвального навчання предметів природничого циклу. Якщо у студентів зберігається стійкий інтерес до навчального предмету протягом заняття, то це говорить про правильний шлях обраного методу. Здобувач освіти буде запам'ятовувати максимум інформації, якщо йому цікаво. Намагання показати себе з кращого боку та проявити свої здібності – це здорова конкуренція в колективі, яка лише стимулює студентів до навчання. Тому, згідно наших спостережень такий тип навчання гарно підходить для різних мовних груп і дає високі результати не лише у навчальному процесі, а і в виховному також.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батрова Н. И. Моделирование процесса обучения информационно-коммуникационным технологиям учащихся старших классов на билингвальной основе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Марийский государственный университет. Йошкар-Ола, 2014. 176 с.
2. Кушнір С. В. Вплив структурування у воді на тиск її насичених парів та величину поверхневого натягу. *Доповіді Національної академії наук України*. 2018. № 3. С. 80–86.
3. Лабораторні роботи з медичної хімії: Термодинамічні та кінетичні закономірності перебігу процесів та електрокінетичні явища в біологічних системах. Фізико-хімія поверхневих явищ, дисперсні системи (українською та англійською мовами) : метод. вказівки / О. О. Пилипенко та ін. Кропивницький : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2021. 84 с.
4. Лабораторні роботи з медичної хімії: Хімія біогенних елементів. Комплексоутворення та кислотно-основні рівноваги в біологічних рідинах (українською та англійською мовами) : метод. вказівки / О. О. Пилипенко та ін. Кропивницький : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2021. 96 с.

5. Савенко І. В. Перспективи використання мікробних поверхнево-активних речовин у сільському господарстві і медицині. *Наукові праці НУХТ*. 2015. Т. 21. № 1. С. 39–45.

6. Суховірська Л. П., Лунгол О. М. Основи гідродинаміки і гемодинаміки (українською, російською та англійською мовами) : метод. вказівки. Кропивницький : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2018. 144 с.

7. Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація» при Міністерстві охорони здоров'я України. URL: <https://www.testcentr.org.ua/uk/ispyty/spetsialnosti/medytsyna> (дата звернення: 25.07.2022).

REFERENCES

1. Batrova, N.I. (2014). *Modelirovanie processa obuchenija informacionno-kommunikacionnym tehnologijam uchashhsja starshih klassov na bilingval'noj osnove* [Bilingual modeling of the process of teaching information and communication technologies for high school students]. *Candidate's thesis*. Yoshkar-Ola: Mari State University [in Russian].
2. Kushnir, S.V. (2018). *Vplyv strukturuvannia u vodi na tysk yii nasychenykh pariv ta velychynu poverkhnevoho natiahu* [The effect of structuring in water on the pressure of its saturated vapors and the value of surface tension]. *Dopovidi Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Reports of the National Academy of Sciences of Ukraine*. № 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/dnanu_2018_3_11 [in Ukrainian].
3. Pylypenko, O.O., D'yachenko, M.O., Ul'dyakova, L.A., Kostiv, M.V., Kostiv, A.V., Lunhol, O.M. et al. (2021). *Laboratorni roboty z medychnoyi khimiyi: Khimiya biohennykh elementiv. Kompleksoutvorennia ta kyslotno-osnovni rivnovahy v biolohichnykh ridynakh* [Laboratory work on medical chemistry: Thermodynamic and kinetic laws of the course of processes and electrokinetic phenomena in biological systems. Physico-chemistry of surface phenomena, dispersed systems]. *Kropyvnyts'kyu: PP «Tsentr operatyvnoyi polihrafiyi «Avanhard»* [in Ukrainian].
4. Pylypenko, O.O., D'yachenko, M.O., Ul'dyakova, L.A., Kostiv, M.V., Kostiv, A.V., Lunhol, O.M. et al. (2021). *Laboratorni roboty z medychnoyi khimiyi: Termodinamichni ta kinetychni zakonmirnosti perebihu protsesiv ta elektrokinetychni yavyscha v biolohichnykh systemakh. Fyzyko-khimiya poverkhnevyykh yavysch, dyspersni systemy* [Laboratory works on medical chemistry: Chemistry of biogenic elements. Complex formation and acid-base equilibria in biological fluids]. *Kropyvnyts'kyu: PP «Tsentr operatyvnoyi polihrafiyi «Avanhard»* [in Ukrainian].
5. Savenko, I.V. (2015). *Perspektyvy vykorystannia mikrobnnykh poverkhnevo-aktyvnykh rechovin u silskomu hospodarstvi i medytsyni* [Prospects for the use of microbial surface-active substances in agriculture and medicine]. *Naukovi pratsi NUKhT – Scientific works of the National Technical University (Vols. 21)*, (pp. 39-45) [in Ukrainian].
6. Sukhovirs'ka, L.P., Lunhol, O.M. (2018). *Osnovy hidrodynamiky i hemodynamiky* [Basics of hydrodynamics and hemodynamics]. *Kropyvnyts'kyu:*

PP «Tsentr operativnoyi polihrafiyi «Avanhard» [in Ukrainian].

7. *Tsentr testuvannia profesii noi kompetentnosti fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu napriamiv pidgotovky «Medytsyna» i «Farmatsiia» pry Ministerstvi okhorony zdorovia Ukrainy* [Center for testing the professional competence of specialists with higher education in the fields of training «Medicine» and «Pharmacy» at the Ministry of Health of Ukraine]. URL: <https://www.testcentr.org.ua/uk/ispyty/spetsialnosti/medytsyna> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри фундаментальних дисциплін Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика навчання фізики на основі ресурсного підходу, методика навчання медичної та біологічної фізики.

ПИЛИПЕНКО Олена Олексіївна – асистент кафедри фундаментальних дисциплін Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: дослідження біологічної активності та реакційної здатності потенційних лікарських сполук на основі новосинтезованих азолів.

КОСТІВ Микола Володимирович – асистент кафедри фундаментальних дисциплін Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика викладання біологічної та біоорганічної хімії.

КОСТІВ Андрій Володимирович – асистент кафедри фундаментальних дисциплін Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика викладання медичної хімії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna – PhD (pedagogical sciences Associate Professor of the Department of Fundamental Disciplines, the Head of the Department of Fundamental Disciplines Donetsk National Medical University.

Research interests: the methodology of teaching physics on the basis of the resource approach, the method of teaching medical and biological physics.

PYLYPENKO Olena Oleksiivna – assistant of the Department of Fundamental Disciplines of the Donetsk National Medical University.

Research interests: research of biological activity and reactivity of potential medicinal compounds based on newly synthesized azoles.

KOSTIV Mykola Volodymyrovych – assistant of the Department of Fundamental Disciplines of the Donetsk National Medical University.

Research interests: methods of teaching biological and bioorganic chemistry.

KOSTIV Andrii Volodymyrovych – assistant of the Department of Fundamental Disciplines of the Donetsk National Medical University.

Research interests: methods of teaching medical chemistry.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2022 р.

УДК 378. 1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-181-185

ТИМОЩУК Ганна Василівна –

кандидат педагогічних наук, викладач

Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації

Національного фармацевтичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1697-4868>

e-mail: timoshchukann@gmail.com

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ДОШОК В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а також вимушеного дистанційного навчання, використання в освітньому процесі віртуальних дошок стає дедалі популярнішим. Частково це пояснюється тим, що зазначені інструменти візуалізації не потребують суттєвої зміни педагогічної парадигми – подання інформації є знайомим, проте адаптованим під віртуальне середовище.

Зважаючи на те, що сервіси для створення віртуальних дошок лише починають реалізовувати свій дидактичний потенціал, важливо донести до педагогів те, як саме вони працюють і як їх ефективно застосовувати під час навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Висвітленню теоретичних і практичних аспектів формування та особливостей використання віртуальних дошок в освітньому процесі присвячені праці О. Білецької, Ю. Бреус, М. Дмитерко, Ю. Донченко, С. Дяченко, Є. Зубахіної, Н. Качанюк, О. Кисельової, Т. Куцовой, Н. Лебідь, І. Маранської, І. Морквян, Т. Отрошко, Н. Руденко, О. Смально, В. Тимчини, Н. Хміль, Д. Широкова та ін. Проте, враховуючи всю багатоаспектність існуючих наукових публікацій, а також різноманітність сучасних веб-інструментів, вважаємо доцільним зробити узагальнення та підбити певні підсумки щодо їхніх функціональних можливостей, що і є метою даної роботи.

У статті було використано теоретичні **методи дослідження**, зокрема аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми використання віртуальних дошок в освітньому процесі, узагальнення та систематизація інформації щодо дидактичного потенціалу сервісів Padlet, Jamboard, Miro, Stormboard, IDroo, Classroomscreen, а також порівняння їхніх переваг і недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Віртуальна дошка – новий, перспективний та багатофункціональний сервіс – робочий простір, «білий аркуш» для спільної роботи зі створення й редагування зображень і документів, спілкування в реальному часі. Її можна використовувати не лише для візуалізації певної інформації, а й для підтримки інтерактивності занять в умовах дистанційної форми навчання, проведення контролю, фіксації успішності та взаємної перевірки у коопераційному форматі тощо. Зазначений інструмент дозволяє забезпечити активне залучення здобувачів освіти з різними особливостями сприйняття та розуміння навчального матеріалу, когнітивно-стильовими якостями, тим самим сприяє модернізації освітнього процесу й підвищенню його результативності в цілому.

У більшості випадків функціонал сервісів для створення віртуальних дошок є схожим, проте існують й дійсно унікальні рішення. Тому вважаємо доцільним розглянути ті, що широко застосовуються у педагогічній практиці й висувають мінімальні вимоги до апаратного та програмного забезпечення з метою пошуку оптимального для кожної конкретної ситуації. Так, окремо слід виділити наступні платформи: Padlet, Jamboard, Miro, Stormboard, IDroo, Classroomscreen (рис. 1), зупинимось на них більш детально.

Рис. 1. Окремі сервіси для створення віртуальних дошок

Padlet (<https://padlet.com>) – сервіс з розширеним функціоналом, який поєднує в собі можливості блогу, нотатків і платформи для онлайн-обміну файлами;

безкоштовний, зрозумілий та зручний у користуванні, з підтримкою української мови. З його допомогою можна створювати мережевий контент різного формату (стіна, дошка, полиця, сітка, карта, канва, стрічка, трансляція та ін.), а також розміщувати не лише навчальний матеріал, а й залишати повідомлення, коментарі, оцінювати та виставляти відповідні бали, додавати зображення, фото, відео, гіперпосилання. Готову дошку можна приєднати до соціальних мереж, «вбудувати» її у відповідний сайт, роздрукувати, експортувати, створити QR-код тощо [6].

Jamboard (<https://jamboard.google.com>) – сервіс від Google з різноманітними функціями та зрозумілим інтерфейсом, який дозволяє модератору демонструвати ключову інформацію під час занять у Zoom або Google Meet, а також одночасно взаємодіяти з усіма учасниками у режимі реального часу. На панелі інструментів розміщені: олівець, гумка, стікери, лазерна указка, фігура кола (з метою створення простих геометричних об'єктів), а також налаштування: «обрати», «дати зображення», «дати текст».

Miro (<https://miro.com>) – сервіс зі швидким оновленням, чіткістю зображень і текстів, багатокомпонентною бібліотекою шаблонів, можливістю додавати підручники, відео, інтерактивні вправи, дидактичні ігри, демонструвати презентації, створювати спільні проекти та ін.; інтегрується зі Slack, Google Suite, Dropbox, JIRA, Vox. Є як типові функції: приєднання тексту, стікери, фігури, олівець, гумка, так і специфічні: стрілки для зв'язку різних об'єктів, для створення інтелект-карт, таймер та ін.

Stormboard (<https://stormboard.com>) – сервіс для створення нотатків і фіксації ідей, причому кожна з останніх може містити окрему віртуальну дошку, яку всі учасники можуть знімати та доповнювати у режимі реального часу або асинхронно, оптимальний варіант її застосування – проектне навчання та дизайн-мислення.

Слід зазначити, що здобувачі освіти за допомогою даного інструменту візуалізації можуть розміщувати Post-itNotes на дошці, створювати повідомлення (текст, зображення, посилання на відео з YouTube, коментарі), які можна обговорювати або голосувати за них. Повідомлення легко переміщуються. Stormboard не використовує Flash, тому на мобільних пристроях працює так, як і на персональному комп'ютері [4, с. 255].

IDroo (<https://idroo.com>) – сервіс, якому також властивий розширений функціонал і доступний інтерфейс. Є чат і плагін для Skype. Зазначений інструмент візуалізації – ідеальний варіант для всіх, хто користується математичними символами, формулами,

геометричними фігурами. Серед обмежень – створення за безкоштовною версією лише п’яти віртуальних дошок.

Classroomscreen

(<https://classroomscreen.com>) – сервіс без обмежень у використанні та управлінні із широким колом можливостей та налаштувань, зокрема: додавання та редагування файлів різного формату, зміна фону, проведення

опитувань, миттєве генерування навчального контенту в QR-код, зміна рівня звуку (шуму), функції випадкового вибору, світлофору (колір як сигнал для початку роботи або до її припинення), таймеру, годинника, календаря, кубиків і багато інших.

Порівняльний аналіз зазначених вище сервісів для створення віртуальних дошок наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Функціональні можливості	Padlet	Jamboard	Miro	Stormboard	IDroo	Classroomscreen
Безкоштовна версія	5 дошок	●	5 дошок	5 дошок	5 дошок	«екран»
Мова інтерфейсу (одна із доступних)	українська	російська	англійська	англійська	англійська	українська
Можливість додавати файли	●	●	●	●	○	●
Можливість зберігати у форматі *.pdf	●	●	●	○	●	●
Можливість проводити опитування серед учасників	●	○	○	●	●	●
Можливість оцінювати учасників	●	○	○	●	○	●
Можливість змінювати дизайн	●	●	●	●	●	●
Відсутність реєстрації для учасників	○	○	○	○	○	●

Порівняння окремих сервісів для створення віртуальних дошок

Як видно з таблиці, кожен з представлених сервісів має свої переваги та недоліки, тому під час їхнього вибору освітянам слід враховувати заплановану мету, педагогічну позицію успішного розв’язання завдань, що виникають під час дистанційного навчання, особливості індивідуального стилю професійної діяльності, власні уподобання та досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Загалом використання віртуальних дошок несе в собі виконання наступних функцій:

- візуальної з метою посилення пізнання, тобто набуття та використання знань;
- інформативної – зазначені інструменти є безпосередніми носіями навчальної інформації у різних формах, що сприяє пізнавальній активізації процесів мислення здобувачів освіти, кращому розумінню сутності явищ, процесів, зв’язків;
- інтерактивної – робота учасників у режимі реального часу, забезпечення взаємодії між ними та викладачем, забезпечення оперативного зворотнього зв’язку.

Основними принципами створення віртуальних дошок є: лаконічність, автономність, структурність, якірність, стабільність, естетичність, вплив на максимальну кількість органів чуття, простота, доступність [1, с. 19-21].

Розглядаючи віртуальні дошки як інструменти візуалізації, що використовуються в освітньому процесі, необхідно зазначити, що вони повинні відповідати певним вимогам,

серед яких Н. Житеньова виділяє педагогічні, психологічні, ергономічні та естетичні (рис. 2).

Рис. 2. Вимоги до створення візуальних дидактичних засобів [2, с. 165]

Спираючись на попередні власні дослідження [6], а також напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців [3; 5; 7; 8], серед дидактичних можливостей застосування віртуальних дошок (узагальнюючи їхній функціонал) виділяємо наступні:

- проведення мозкового штурму (педагог фіксує проблему, а здобувачі освіти – варіанти її вирішення. При цьому, на відміну від звичайної дошки, модератор не відволікається та не витрачає час на запис і може повноцінно брати участь в обговоренні);
- використання кейс-методу (педагог фіксує кейс, а здобувачі освіти – причини

виникнення та шляхи розв'язання відповідної проблемної ситуації, далі – обговорення та вибір кращого рішення з опорою на аналіз позитивних і негативних наслідків кожного);

- реалізація технології перевернутого навчання;
- актуалізація опорних знань (педагог розміщує всі необхідні матеріали, здобувачі освіти ознайомлюються з ними та, за необхідності, уточнюють);
- створення спільного конспекту лекцій;
- колективний пошук і збереження матеріалів відповідної тематики;
- формування списку додаткових джерел;
- збір аргументів щодо спірного питання (одна віртуальна дошка відображає відповіді здобувачів освіти «за», інша – «проти»);
- проведення консультацій;
- розміщення об'яв і важливої інформації;
- заснування віртуальних галерей та бібліотек;
- організація віртуальних екскурсій (передбачає розміщення панорам різних місць світу);
- відображення планування та звітності.

Наведений перелік не є вичерпним і може бути доповнений, зважаючи на особливості та технічні можливості кожного з сервісів для створення віртуальних дошок.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, віртуальні дошки є перспективними та багатофункціональними інструментами візуалізації, які відповідають нагальним вимогам цифрової трансформації сучасного суспільства та сприяють посиленню інформаційної насиченості освітнього процесу, а отже детермінують його якість.

Кожному із існуючих сервісів для створення віртуальних дошок властиві як переваги, так і певні недоліки щодо функціональних можливостей та панелі управління, тому під час вибору оптимального серед них освітянам слід враховувати заплановану мету, особливості індивідуального стилю професійної діяльності, власні уподобання та досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Актуальним напрямом подальших розвідок є більш ґрунтовний аналіз сутності та дидактичного потенціалу зазначених у статті, а також інших відомих сервісів для створення віртуальних дошок; розробка засад підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників до їхнього ефективного застосування в освітній практиці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Житеньова Н. В. Візуальні дидактичні засоби : створення та використання в освітній практиці : навч.-метод. посіб. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2019. 89 с.
2. Житеньова Н. В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до використання технологій візуалізації в освітньому процесі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2020. 538 с.
3. Лебідь Н., Бреус Ю. Онлайн-заняття для молоді : від старту до фінішу : посіб. Дніпро, 2021. 63 с.
4. Лютий В. М. Формування мовної компетентності у офіцерів військових частин Національної гвардії України в процесі дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Слов'янськ, 2021. 322 с.
5. Смирнова І. О. Он-лайн-дошка в освітньому процесі : метод. рек. Суми, 2018. 30 с.
6. Тимошук Г. В. Віртуальна дошка Pudlet як ефективний інструмент візуалізації в освітньому процесі. *Eurasian scientific discussions : materials of the 7th International scientific and practical conference, Barcelona, August 1-3, 2022. Barcelona, Spain : Barca Academy Publishing, 2022. P. 175–179.*
7. Фрик О. В. О дидактических возможностях использования виртуальной доски Pudlet в образовательном процессе ВУЗа. *Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий.* 2020. № 1 (33). С. 15–19.
8. Хміль Н. А. Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх учителів до використання хмарних технологій у навчально-виховному процесі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2021. 634 с.

REFERENCES

1. Zhytienova, N. V. (2019). *Vizualni dydaktychni zasoby : stvorennia ta vykorystannia v osvittinii praktytsi.* Navch.-metod. posib. [Visual didactic means : creation and use in educational practice. Educational and methodical manual]. Kharkiv, 89 p. [in Ukrainian].
2. Zhytienova, N. V. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin do vykorystannia tekhnologii vizualizatsii v osvittomu protsesi.* Diss. dr. ped. nauk [Theoretical and methodological foundations of professional training of future teachers of natural and mathematical disciplines for the use of visualization technologies in the educational process. Dr. ped. sci. diss.]. Kharkiv, 538 p. [in Ukrainian].
3. Lebid, N., Breus YU. (2021). *Onlain-zaniattia dlia molodi : vid startu do finishu.* Posib. [Online classes for young people : from start to finish. Manual]. Dnipro, 63 p. [in Ukrainian].
4. Liutyi, V. M. (2021). *Formuvannia movnoi kompetentnosti u ofitseriv viiskovykh chastyn Natsionalnoi hvardii Ukrainy v protsesi dystantsiinoho navchannia.* Diss. kand. ped. nauk [Formation of language competence among officers of military units of the National Guard of Ukraine in the process of distance learning. Kand. ped. sci. diss.]. Slov'iansk, 322 p. [in Ukrainian].

5. Smyrnova, I. O. (2018). *On-lain-doshka v osvithnomu protsesi*. Metod. rek. [On-line board in the educational process. Guidelines]. Sumy, 30 p. [in Ukrainian].

6. Tymoshchuk, H. V. (2022). *Virtualna doshka Pudlet yak efektyvnyi instrument vizualizatsii v osvithnomu protsesi* [Pudlet as an effective visualization tool in the educational process. Eurasian scientific discussions : materials of the 7th International scientific and practical conference]. Barcelona, August 1-3, pp. 175–179. [in Ukrainian].

7. Frik, O. V. (2020). *O dydaktycheskykh vozmozhnostiakh yspolzovaniya vIRTUALNOI dosky Pudlet v obrazovatelnom protsesse VUZa* [About the didactic possibilities of using the Pudlet in the educational process of the university]. *Vestnyk Sybyrskoho ynstytuta byznesa y ynformatsionnykh tekhnolohiy*. Vol.1 (33), pp.15–19. [In Russian].

8. Khmil, N. A. (2021). *Teoriia i praktyka formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv do vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi*. Diss. dr. ped. nauk [Theory and practice of formation of professional readiness of future

teachers for the use of cloud technologies in the educational process. Dr. ped. sci. diss.]. Kharkiv, 634 p. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТИМОЩУК Ганна Василівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки та психології, Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації Національного фармацевтичного університету.

Наукові інтереси: педагогічна аксіологія, сучасні педагогічні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TYMOSCHUK Hanna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology, Institute for Advanced Training of Pharmacy Specialists (IATPS), National University of Pharmacy.

Research interests: pedagogical axiology, modern pedagogical technologies.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.

УДК 811.111'25

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-185-189

ТКАЧУК Тетяна Іванівна –

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницький торговельно-економічний інститут Державного
торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-269X>
e-mail: t.kachuk@knute.edu.ua

ПАСЛАВСЬКА Інга Болеславівна –

асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницький торговельно-економічний інститут Державного
торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0410-0098>
e-mail: i.paslavska@vtei.edu.ua

СТИЛІСТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ В СУЧАСНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Постановка та обґрунтування актуальної проблеми. Показник емболії у англомовних джерелах обумовлений кількістю використання перекладачем у тексті перекладу слів та сполучень, які не мають семантичної інформації, тобто вигуків, нерелевантних повторів у порівнянні з їх фактичною потребою у вихідному тексті (ВТ). Їх підвищення у текстових параметрах свідчить про домінування емоційного забарвлення у викладенні інформації реципієнтом-перекладачем, що вважається спробою в більш художньому маневрі відтворити мовлення дійових осіб, роздуми та коментарі автора щодо фактів та подій за текстом оригіналу. Варго зазначити, що такі відхилення від норми повинні бути збалансованими тоді, як їх доречність у тексті неодмінно має слідувати жанровому опису оригіналу та різновидам

інформації, представленої у ВТ. Саме обґрунтуванню цих перспектив й присвячене дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині в перекладознавстві мають місце досить тривалі дискусії щодо універсальності статусу згаданих мовленнєвих рис майбутнього перекладача, в роботі котрого безпосередньо надається перевага саме термінові «перекладні закономірності» в контексті позначення усіх стилістичних деформацій перекладу [1–10]. У зв'язку з такими перспективами існує певний інтерес до міжкультурної взаємодії та семіотики культур у перекладі (П. Донець, І. Ключанов, Ю. Лотман, Ю. Степанов, У. Есо, S. Petrilli, T. Sebeok, W. Wills), збереження емоційно-прагматичного й естетичного складових перекладання (Т. Андрієнко, Р. Зорівчак, М. Іваницька, Л. Коломієць,

А. Мартинюк, О. Огуй, І. Фролова, Л. Черноватий) та адекватного відтворення перекладу або лінгвоетнічної реакції носіїв образної мови за текстом оригіналу (А. Гудманян, В. Демецька, О. Дзера, Н. Кудрявцева, Л. Латишев, Т. Шмігер, Eu. Nida).

Метою статті є обґрунтування стилістичних перспектив перекладу англомовних джерел в сучасній інтерпретації майбутніх філологів. *Гіпотезою* дослідження є підтвердження взаємозв'язку між когнітивним стилем особистості перекладача відповідно та його ступенем вербальної креативності (ВК).

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині для інтерпретації цільового текстового редагування англомовного тексту є когнітивний стиль (КС), котрий досить широко використовується серед таких професійних перекладачів як В. Шовкун (в перек. укр. твору Д. Брауна «Код да Вінчі»), В. Баришев (у перекладі твору Л. Українки «Лелія») в контексті чого збережено стилістичні, логіко-тематичні та синтаксичні риси у вихідному тексті, відтворення його образності згідно оригіналу [3, с. 205].

Відома перекладач А. Кам'янець є представницею асоціативно-художнього КС, адже завжди намагається подати загальну атмосферу ситуації, де в загальних перспективах КС перекладача є її власний «почерк», котрий із плином часу та досвіду відшліфовується та посилюється [5, с. 127].

Матеріалом дослідження слугували також автентичні англомовні й українськомовні тексти художніх творів, серед яких «Заповіт» Т. Шевченка, «Ozymandias» П. Шеллі та оригінальні художні прозові твори Д. Брауна, Р. Бредбері, Дж. Орвела, Ю. Покальчука, Дж. Д. Селінджера, Е. Сігала, М. Твена та їхні переклади у виконанні майбутніх перекладачів [1, 9, 10].

Зіставимо, як приклад, переклад фрагментів твору Д. Брауна «Код да Вінчі», в їхній інтерпретації на основі особливостей різних перекладацьких сленгів [2, с. 211].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика текстового перекладу фрагментів твору Д. Брауна «Код да Вінчі»

Англомовний текст	Україномовна інтерпретація
<i>The castle was dark save the windows at the very top of the building, which glowed ominously. The library, Aringarosa thought. They are awake and waiting. He ducked his head against the wind and continued on without so much as a glance toward the observatory domes.</i>	<i>Замок був темний, і лише кілька найвищих вікон світилися. У цьому червоному сьйві єпископові привиділося щось погрозливе. Бібліотека, подумав Арингароса. Вони несплять і чекають на мене. Він нахилив голову, ховаючи обличчя від вітру, й рушив уперед, скинувши лише одним коротким поглядом на круглі бані обсерваторії.</i>

Як видно (табл. 1), переклад характеризується зважанням на синтактику та семантику оригіналу. Одночасно перекладач зберігає природність та легкість інтерпретації перекладу для читача, важливою є адаптація оригіналу згідно норм мови перекладу. Зазначимо, що тільки перекладач-віртуоз здатен мислити образно й водночас відображати істинність присмаку оригіналу.

Загальні закономірності художнього текстового перекладу містять комунікативно-продукційні та когнітивно-інтерпретаційні закономірності [2, 4].

Когнітивно-інтерпретаційні включення у тексті охоплюють певний набір психолінгвістичних одиниць, зокрема, операцій розуміння (інтерпретації), адже саме їм властивий текстовий розподіл і систематизація інформації в контексті вибору предикативних одиниць словотворення, маркерів концептуальних структур, котрі відображають головні ідеї першоджерел. Ця *аналітична стадія* перекладання обумовлена знайомством автора із текстом. Через призму його світогляду й пізнання видно глибинність взаємозв'язків між подіями та фактами, відображеними в тексті-оригіналі. Універсальними є операції у фазі аналізу тексту першоджерела, які включають впізнання стилістичного сигналу через визначення контрасту форми й ідентифікації значень щодо смисленневих тенденцій індивідуального лексикону перекладача, а також під час аналізу дотичної інформації, яка ототожнена з його світосприйняттям, словесною сензитивністю та творчістю [1, 8].

Наступною є *стадія формування посередницької мови*, як внутрішнього відображення, що послуговується структурами предметного універсального коду, за допомогою яких перекладач вкладає особистісний сенс основного вихідного тексту. Саме тепер закінчується когнітивно-інтерпретаційна фаза перекладу художнього тексту [6, с. 197].

Комунікативно-продукційний етап художнього перекладу включає набір таких психолінгвістичних одиниць як операції синтезу текстового перекладу в контексті намірів перекладача щодо вибору оптимальних ресурсів виділення стимульного мовленнєвого рецептора (відповідного терміну). У цій фазі інтерпретації цільової версії автора перекладач проходить ті стадії, які забезпечують перетворення внутрішнього мовлення на семантичну та когнітивну інтерференцію через певний вибір синтаксичної структури тексту до комунікативної стадії. Координування дій-операцій та оперування з пам'яттю належать до метакогнітивних закономірностей художнього перекладу, позаяк вони саме й характеризують процесуальні аспекти основного пізнавального

плану перекладача. Відображення цих закономірностей забезпечує контроль якості, керування, планування й верифікації варіанта текстового перекладу [7, с. 223].

Таким чином, вищезазначені види стратегій властиві, переважно, всім перекладачам, в контексті діяльності яких і формуються відповідні загальні закономірності (когнітивно-інтерпретаційні, метакогнітивні та комунікативно-продукційні). Обґрунтуємо їх засвоєння в процесі формування навиків стилістичного перекладу майбутніми філологами.

Процедура емпіричного дослідження стилістичних перспектив перекладу англомовних джерел в сучасній інтерпретації майбутніх філологів полягала в такому. На *першому етапі* було дібрано 224 студентів I-IV курсів бакалаврату спеціальності 014.01 «Середня освіта. Українська мова і література» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, які (за попередніми результатами проведеного асоціативного експерименту) мали досить значимий коефіцієнт білінгвізму (не менше 60 % та близько трьох оцінок «С» із фахових предметів). Рідною мовою у досліджуваних була українська. Перед початком проведення емпіричного дослідження було задіяно інтроспективний аналіз щодо обґрунтування універсальності вербальної поведінки майбутнього перекладача в аспекті його залежності від КС, домінантного способу обробки інформації, згідно, психотипу (абстрактно-логічного чи асоціативно-образного), а також переваг сприйняття інформації (візуального, кінестетичного, аудіального). Отож у подальшому дослідженні акцентовано увагу на визначенні КС перекладачів за допомогою показників вільного асоціативного експерименту (ВАЕ), а не через пролонгований аналіз їхніх текстів.

Результати ВАЕ виявили сто сімнадцять студентів із поняттєво-логічним стилем перекладу, дев'яносто дев'ять – з асоціативно-художнім, а восьмеро здобувачів освіти характеризувалися асоціативно-логічним КС. Відповідно, що першу групу студентів ми зазначили як аналітиків, другі названі синтетиками, а треті позначені аналітико-синтетиками. На основі отриманих результатів було встановлено показники вербальної креативності (ВК) кожного респондента англійською та українською мовами. Спочатку визначено індекс оригінальності кожної з груп, а далі обраховано індекс оригінальності за всіма відповідями досліджуваного. Відповідно на кожен словесний стимул фіксовано відповідь та підраховано частоту його прояву в учасників експерименту. Отож коефіцієнт ВК

обраховано на основі критерію оригінальності відповідей на словесний стимул за формулою:

$$Z_i = 1/r,$$

де Z – індекс унікальності відповідей (загальної вибірки);

i – номер відповіді;

r – частота фіксованої відповіді кожного студента загальної вибірки.

Кожен індекс оригінальності учасника дослідження згідно переліку словесних стимулів додавався, а потім ділився на 30 (загальна кількість словесних стимулів). Використано також такі методи дослідження: загальнонауковий гіпотетикодедуктивний метод; зіставний аналіз; аналіз і синтез; вільний асоціативний експеримент; кореляційний аналіз Пірсона (для визначення кореляцій між оригіналом і перекладами) та інші.

Таблиця 2

Покрівняльна кореляція вербальної креативності та аналітичності/синтетичності досліджуваних

Параметр	Синтет.	ВК	Синтет.	ВК
	укр.	укр.	англ.	англ.
Синтет.				
укр.				
ВК укр.	0,14219			
Синтет.				
англ.	0,49086	0,00611		
ВК англ.	0,29704	0,80072	0,27104	

Згідно кореляційного аналізу вихідних показників дослідження виокреслено (табл. 2) істинність взаємозв'язку між КС особистості перекладача (в українській та англійській версіях) та відповідно до його ступеня ВК. В таблиці ілюстровано позитивний кореляційний зв'язок між ВК в українській та англійській варіаціях (0,80072); простежено значущий взаємозв'язок між синтетичністю мислення за обома мовами (0,49086). Зазначимо також, що синтетичність текстового стилю українською мовою помічена позитивною кореляцією (0,29704) зі ступенем вербальної креативності в англійській версії. Врешті решт, зафіксовано більш помітний ступінь синтетичності з показниками ВК англійською мовою (0,27104).

Таким чином, існує підтвердження взаємозв'язку між когнітивним стилем особистості перекладача відповідно та його ступеня вербальної креативності, що обумовлює стилістичне представлення перекладу англомовних джерел в сучасній інтерпретації майбутніми філологами.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Психолінгвістичний аналіз зазначених тенденцій свідчить про те, що в індивідуальних перекладах систематично мають місце деформаційні закономірності, які є

наслідком когнітивної асиметрії у перекладах, на стилістичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Відповідно на морфологічному рівні спостерігаються ускладнення за рахунок підвищення коефіцієнта лексичної варіативності. На стилістичному рівні спотворення перекладу текстів обумовлене спрощенням середньої довжини речення за рахунок послуговування маркерами стильового нігілізму, з використанням вигуків, часток й дискурсивних маркерів у контексті вирівнювання й експліцитації. Деформації синтаксичного рівня обумовлені зниженням показників прийменників, що свідчить про імпліцитацію у перекладі. Значиме місце у цьому має дераціоналізація через зниження ступеня структурно-логічної послідовності в художньому тексті.

Надмірна представленість маркерів контрасту, заперечних конструкцій і каузальних маркерів сприяє розвитку ефекту ускладнення як вищої когнітивної складності цільових версій у перекладі досліджуваних. Порівняння студентських перекладів між курсами (I-IV) засвідчило, що в їх оцінці існує менший ризик деформації тексту (через відсутність поки що професійної компетентності), тобто процеси когнітивного осмислення опису подій у них менш глибинні та верифіковані, в наслідок чого має місце менша когнітивна складність перекладу цільової версії. У студентів III і IV курсів спостерігається експліцитація тематичної мережі, тобто існує схильність до імпліцитації, що свідчить про гірше керування й координування ними тематичними сегментами художнього тексту за рахунок безперервного потоку накопичення знань. Дана тенденція засвідчує потребу в останніх у застосуванні практичних знань і вмій в більш проєктних варіаціях, з формуванням власної відповідальності за текстовий опис. Отож, зважуючи за теорією релевантності, саме ці процеси менш інтегровані в студентів нижчих курсів, ніж у більш досвідчених тлумачів за рівнем бакалавра здобувачів освіти.

Таким чином, простежено спільні перекладні загальні закономірності в усіх учасників експерименту, котрі містять комунікативно-продукційні та когнітивно-інтерпретаційні ознаки художнього текстового перекладу. Цільові версії здобувачів освіти нижчих курсів під час перекладу характеризує когнітивна спрощеність, яка призводить до спотворення когнітивної структури першоджерела й перешкоджає вирівнюванню тексту згідно оригіналу тоді, як особистісні трансформації індивідуального стилю обґрунтовують нарративний стиль викладу інформації. Натомість, у здобувачів освіти вищих курсів превалює зворотна тенденція

прерогативи когнітивної ускладненості, в наслідок підвищення еквіваленту знань.

Подальші перспективи за темою дослідження полягають в уточненні взаємозв'язків закономірностей художнього текстового перекладу на матеріалах інших залучених мовленнєвих пар і текстових жанрів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Dolynnyi, Serhii. Individual – Psychological factors of conflict of adolescent behavior within cyberspace. *Modern Science. Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros. 2021. № 3. С. 66-73.
2. Inessa Viznyuk, Nataliia Rokosovyk, Oksana Vytrykhovska, Alla Paslawka, Olena Bielikova, Iryna Radziievka. Information Support of the Educational Process in the Development of Leadership Potential of Modern University in the Conditions of Distance Learning. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 2022. № 22 (4). С. 209-216. Retrieved from http://paper.ijcsns.org/07_book/202204/20220426.pdf
3. Мізін К. І. Верифікація лінгвокультурної своєрідності німецьких концептів за допомогою мовних корпусів. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Флологічні науки. Мовознавство». 2017. № 3. С. 208-213.
4. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2007. 19 с.
5. Солошук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.
6. Тороп П. Тотальний переклад: монографія / пер. з рос. О. Кальниченко, О. Оржицький; передмова: Т. Бойко, Е. Сютісте. Вінниця : Нова книга, 2015. 264 с. (Серія: UTTU SERIES).
7. Фролова І. Є., Андрієнко Т. П. Стратегії спілкування та стратегії перекладу. Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи : [кол. монографія] / за ред. Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка, О. В. Ребрія. Вінниця : Нова книга, 2013. С. 211-232.
8. Холод О. М. Психолінгвістичні маркери імутації суспільства (на прикладі аналізу сполук частотних звуколітер у текстах україномовної преси 1917 року. *Psycholinguistics*. 2020. Вип. 27. № 2. С. 314-343.
9. Чередниченко О. І. Функції перекладу в сучасному світі. Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 14-15 жовт. 2005 р.). Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. С. 4-10.
10. Шмігер Т. Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 510 с.

REFERENS

1. Dolynnyi, S. (2021). Individual – Psychological factors of conflict of adolescent behavior within cyberspace. *Modern Science. Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros. Т. 3. S. 66-73.

2. Viznyuk, I., Rokosovyyk, N., Vytrykhovska, O., Paslavska, A., Bielikova, O., Radziivska, I. (2022). Information Support of the Educational Process in the Development of Leadership Potential of Modern University in the Conditions of Distance Learning. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, T. 22 (4). S. 209-216. Retrieved from http://paper.ijcsns.org/07_book/202204/20220426.pdf

3. Mizin, K. I. (2017). *Verification of linguistic and cultural originality of German concepts using language corpora* [Veryfikatsiia linhvokulturnoi svoieridnosti nimetskykh kontseptiv za dopomohoiu movnykh korpusiv]. Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Series "Phylogenetic sciences. Linguistics". T. 3. S. 208-213.

4. Pastryk, T. V. (2007). *Psychological features of the formation of productive bilingualism in future translators* [Psiholohichni osoblyvosti formuvannia produktyvnoho bilinhvizmu u maibutnikh perekladachiv]: autoref. thesis ... candidate psychol. Sciences: 19.00.07. Kyiv, 19. S. 45-55.

5. Soloschuk, L. V. (2006). *Verbal and non-verbal components of communication in English discourse* [Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsii v anhlovmovnomu dyskursi]: monograph. Kharkiv: Constanta, 300 s.

6. Torop, P. (2015). *Total translation* [Totalnyi pereklad]: monograph / trans. from Russian O. Kalnychenko, O. Orzhytskyi; foreword: T. Boyko, E. Syutiste. Vinnytsia: New book, 264 s. (Series: UTTU SERIES).

7. Frolova, I.E., Andrienko, T.P. (2013). *Communication strategies and translation strategies* [Stratehii spilkuvannia ta stratehii perekladu]. Translation in scientific studies of representatives of the Kharkiv school: [col. monograph] / edited by Chernovaty, L. M., Kalnichenko, O. A., Rebriya, O. V. Vinnytsia: New Book. S. 211-232.

8. Kholod, O. M. (2020). *Psycholinguistic markers of the inmutation of society (on the example of the analysis of combinations of frequency sound letters in the texts of the Ukrainian-language press of 1917* [Psiholinhvistychni markery inmutatsii suspilstva (na prykladi analizu spoluk chastotnykh zvukoliter u tekstakh ukrainomovnoi presy 1917 roku]. Psycholinguistics. Issue 27. T. 2. S. 314-343.

9. Cherednychenko, O. I. (2007). *Functions of translation in the modern world. Hryhorii Kochur in the*

context of Ukrainian culture of the second half of the 20th century [Funksiia perekladu v suchasnomu sviti. Hryhorii Kochur u konteksti ukrainskoi kultury druhoi polovyny KhKh viku]: materials of Vseukr. of science conf. (Lviv, October 14–15, 2005). Lviv: Ed. center of LNU named after I. Franka. S. 4-10.

10. Shmiger, T. (2018). *Translation analysis - theoretical and applied aspects: ancient Ukrainian literature in modern Ukrainian and English languages* [Perekladoznavchyi analiz – teoretychni ta prykladni aspekty: davnia ukrainska literatura suchasnymy ukrainskoiu ta anhliiskoiu movamy]: a monograph. Lviv: LNU named after Ivan Franko, 510 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТКАЧУК Тетяна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: дослідницька діяльність, вербальна креативність, перекладознавство, когнітивний стиль, вільний асоціативний експеримент, текстове редагування, англomовний переклад.

ПАСЛАВСЬКА Інга Болеславівна – асистент кафедри іноземної філології та перекладу Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: методика викладання іноземної мови у ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TKACHUK Tetiana Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Translation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics.

Research interests: research activity, verbal creativity, translation studies, cognitive style, free associative experiment, text editing, English translation.

PASLAVSKA Inha Boleslavivna – Assistant of the Department of Foreign Languages and Translation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics.

Research interests: teaching methodology of English language.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК 373.2.064.1:001.985

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-189-193

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна –

кандидат педагогічних наук, професор

кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6853-387X>

e-mail: tomira25@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО З БАТЬКАМИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі ефективність дошкільної освіти обумовлена

організацією освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства. Це вимагає оновити зміст і форми співпраці та взаємодії педагогів

закладів дошкільної освіти з родинами вихованців.

Дорослі учасники освітнього процесу мають усвідомити важливість партнерської взаємодії між закладом освіти і родиною, оскільки ЗДО та сім'я – два важливі інструменти для створення комфортних умов для соціалізації дітей, для виховання здорової, всебічно розвиненої дитини. Саме тому, взаємодія батьків та педагогів – необхідна умова створення єдиного простору повноцінного розвитку дитини, як у ЗДО, так і у родині, оскільки найкращі результати досягаються там, де педагоги та батьки діють узгоджено.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що формування особистості дошкільника забезпечується зусиллями батьків, педагогів, психологів, що передбачає залучення батьків вихованців до співпраці і спрямовує педагогічний колектив ЗДО на організацію роботи в цьому напрямі [1].

Проблема сьогодні – відстороненість батьків від педагогічного процесу ЗДО, причина якої, передусім, у зайнятості батьків та певні соціально-економічні умови сучасного суспільства. Сьогодні саме життя диктує нам якісно нові вимоги щодо організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти. Охопивши своїм павутинням увесь цивілізований світ, Інтернет широкий крок зробив і у систему дошкільної освіти, не оминувши і відносини «заклад дошкільної освіти – сім'я», вносячи свої інноваційні корективи у цей процес.

Все це вимагає педагогічний колектив ЗДО шукати нові форми взаємодії з батьками, нові, ефективні форми зближення дітей, батьків та педагогів, відходячи від шаблонів та формалізму.

Взаємодія ЗДО з батьками спрямована на вирішення наступних завдань: педагогічна освіта батьків; ознайомлення батьків із життям та роботою дошкільного закладу; встановлення єдності у вихованні дітей

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники Галицька Т., Головка М., Задорожна Г, Семенова Н., Семенов О., Таран В. вважають, що сім'я відіграє визначальну роль у розвитку та становленні особистості дошкільника. Дослідження показують, що у сім'ї закладаються основи моральних знань, формуються моральні почуття та переконання, найважливіші якості особистості. Усі знання та навички, отримані в освітніх закладах, все одно, переплавляються саме у сім'ї.

Гавриш, Н. вважає, що педагогу необхідно так вибудувувати стосунки з батьками, щоб допомогти їм свідомо зайняти активну позицію у вихованні власних дітей [2].

Гузь В. переконана, що завдяки саме тісному співробітництву ЗДО з батьками та іншими членами родини навколо дітей створюється атмосфера довіри, підтримки, взаєморозуміння, єдиних вимог [5].

На думку Галицької Т. саме в сім'ї дитина отримує ази знань про навколишній світ, складаються уявлення про добро і зло, про порядність, про поважне ставлення до матеріальних та духовних цінностей [3].

Як зазначає Крутій К, заклад дошкільної освіти, здійснюючи освітню діяльність, робить значний внесок у розвиток особистості дитини, розвиток її індивідуальних здібностей [7].

Використання ІКТ у процесі взаємодії із батьками – це один із сучасних напрямків у дошкільній освіті. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій допомагають педагогові урізноманітнити форми підтримки освітнього процесу, підвищити якість роботи з батьками вихованців, а також популяризувати діяльність вихователя групи та ЗДО загалом.

Метою статті – обґрунтувати необхідність використання інноваційних технологій у взаємодії закладу дошкільної освіти та родини вихованців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання комп'ютерних технологій спрямоване на покращення якості освітнього процесу, який залежить від ефективної співпраці батьків та освітньої організації.

У Державному стандарті сформульовані вимоги щодо взаємодії ЗДО з батьками. У рамках цієї взаємодії освітній заклад повинен: інформувати батьків про цілі освіти презентованої освітньої програми; забезпечити залучення батьків до освітньої діяльності ЗДО, у тому числі за допомогою створення освітніх проєктів спільно із сім'єю на основі виявлення потреб та підтримки освітніх ініціатив сім'ї; створювати умови щодо пошуку, використання матеріалів, що забезпечують реалізацію освітньої програми.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології починають займати свою нішу в освітньому просторі дошкільних освітніх закладів (ЗДО), а відтак, співпраця з сім'єю дитини у питаннях використання ІКТ є важливим напрямом роботи дошкільного закладу. По перше, сформовано замовлення на включення такої діяльності до системи освіти; по-друге, педагогічні причини зумовлені необхідністю пошуку засобів підвищення ефективності освіти; по-третє, ІКТ дозволяє підвищити мотивацію дітей дошкільного віку та залучити батьків до активної освітньої діяльності.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі – це один із сучасних напрямків діяльності

дошкільної освіти. Сучасні технології, на думку Семенової Н., допомагають педагогові ЗДО урізноманітнити форми освітнього процесу, підвищити якість взаємодії з батьками вихованців, а також популяризувати діяльність вихователя групи та ЗДО загалом [9].

Як відомо, одним з основних завдань, визначених Базовим компонентом, яке стоїть перед дошкільною освітою це взаємодія із сім'єю задля забезпечення повноцінного розвитку дитини [1].

Сьогодні співпраця з батьками реалізується через різноманітні форми спілкування.

Для ефективної взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї потрібно розширення інформаційного простору. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям, батьки можуть «відкрити завісу» і подивитися, як їхня дитина росте, розвивається, проживає той час, коли перебуває у закладі дошкільної освіти.

Даний напрям роботи з батьками дозволяє здійснити інші форми взаємодії педагогів ЗДО з батьками дошкільників. Однією з таких форм є використання освітянами web-сайту для активної співпраці з батьками.

У результаті анкетування було визначено, що батьки готові до мережного співробітництва та позитивно ставляться до створення сайту групи.

Сайт групи – це багатосторонній спосіб зв'язку, оскільки батьки не лише зможуть бачити повідомлення, що розміщуються педагогом дошкільного закладу, але і коментувати їх, ділитися думкою один з одним. Це мотивує батьків до участі в обговоренні питань та проблем життя і діяльності закладу дошкільної освіти. А це вже новий рівень роботи з батьками, які зацікавлені у змісті та сутності освітнього процесу у закладі дошкільної освіти.

При онлай-взаємодії батьки мають можливість не лише познайомитися з усім дитячим колективом, дізнатися режим дня, за яким живуть дошкільники, бути в курсі щоденно проведених вихователем та спеціалістами ЗДО занять, але й брати участь у житті сайту, а відтак, стати активним учасником освітнього процесу дошкільного закладу. Таке неформальне спілкування зближує батьків, освітян, дає можливість вислухати думку батьків, їх освітні потреби та виховні запити, покращує зворотний зв'язок, який дає можливість висловити свої пропозиції, побажання, незгоду з тим чи іншим питанням.

Члени сімей вихованців можуть визначеному спеціалісту ЗДО, поставити запитання з тих проблем, що їх цікавлять і отримати відповідну консультацію.

У батьків з'явилася можливість, не чекаючи зустрічі з вихователем у ЗДО, попросити віртуально у педагога консультативної допомоги або внести пропозицію щодо удосконалення роботи колективу дитячого закладу, розповісти про свої проблеми або залишити подяку.

Відповідно і вихователь регулярно публікує на сайті проблемні питання з життя дошкільного закладу, у передбачених для цього розділах «Ваша думка» або «Круглий стіл», закликаючи батьків залишати свої коментарі щодо проблеми, тим самим залучаючи їх до дискусії.

Створення Інтернет-сторінки групи дозволить батькам ознайомитися з розписом заходів, часом зустрічі з вихователем, освітньою діяльністю групи, в якій виховується їхня дитина. За бажанням батьків можливо створення форумів, де кожен дорослий може задати вихователю будь-який запитання, що стосується діяльності дошкільників, внести свої пропозиції щодо організації виховного процесу у групі.

Аналіз активності батьків на сайті групи показав, що батьків вихованців цікавлять різнобічні питання – проблеми виховання та розвитку дітей дошкільного віку, питання фізичного розвитку, корекція мови, режимні моменти, харчування дітей, життєзберігаючі проблеми, взаємовідносини дошкільників у групі тощо. Таким чином, батьки приймають участь в обговореннях, публікують коментарі, ставлять запитання, переглядають стрічку новин, цікавляться фотографіями групи, пропонують теми консультацій.

Завдяки систематичному оновленню інформації батьки завжди поінформовані щодо освітнього процесу, життя і діяльності дітей, про всі новини, нововведення та події у групі. Таким чином, за допомогою інтернет-сайту батьки дошкільнят є постійними, а за їхнім бажанням, і активними членами колективу нарівні зі своїми дітьми та педагогами закладу дошкільної освіти. Сайт передбачає наявність сторінок з опитувальником, пам'ятками для батьків, переліком необхідної літератури тощо.

Батьки також можуть використовувати інформацію про освітню, інноваційну діяльність, розміщену на сайті ЗДО, у навчанні дітей, які не відвідують дитячий садок.

Сайт стає візитівкою, «обличчям» закладу дошкільної освіти, де представлені досягнення, наукові та творчі успіхи педагогічного колективу. Батьки також можуть використовувати інформацію про освіту, інноваційну діяльність, розміщену на сайті освітньої організації, у навчанні дітей, які не відвідують дитячий садок [2].

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що створення Інтернет-сайту

ЗДО забезпечує виконання основних завдань у взаємодії з батьками: залучення їх до активної роботи закладу дошкільної освіти; згуртування батьківського колективу; розвантаження вихователя від постійних індивідуальних пояснень, які відволікають його від роботи із дітьми; сім'я вихованців отримали постійного віртуального консультанта та порадирика.

Переваги використання групового сайту полягають у наступному: є можливість батькам стежити за життям групи; батьки отримують інформацію про те, що нового дізнаються їхні діти протягом поточного тижня; сайт дозволяє спілкування батьків з усіма спеціалістами ЗДО та отримати від них потрібну консультацію; за запитом батьків можна підготувати будь-який матеріал для психолого-педагогічної освіти; допомога у проведенні спільного дозвілля з дітьми.

Не менш ефективною формою ознайомлення з діяльністю дошкільнят є випуск онлайн-журналу для батьків. Кожен номер приурочений певній діяльності, даті, або психолого-педагогічній проблемі дошкільця. При цьому статті можуть писати не лише вихователі, педагоги, а й батьки, котрі бажають поділитися своєю думкою щодо певного виду діяльності чи проблеми.

У випадку взаємодії між батьками та вихователями за допомогою інформаційно-комунікативних технологій встановлюється комунікаційний посередник, месенджер, який дозволить вихователю не лише повідомити новину, а й поділитися з батьками різними видами контенту. Важливо продумувати можливість створення як індивідуальної, так і групової форми спілкування в месенджері.

Електронна пошта – ефективний спосіб ознайомлення батьків із діяльністю дітей та спілкування з ними. Головною перевагою електронної пошти є адресність інформації, конфіденційність, миттєва доставка інформації та зворотний зв'язок з батьками, якої у ряді випадків досягти дуже важко [7]

Також за допомогою електронної пошти можливе колективне розсилання інформації. Для цього вихователю необхідно ввести в рядок розсилки адреси всіх батьків, і листи будуть надіслані на всі електронні адреси. Головна перевага такого способу – розсилання великого обсягу інформації.

З найбільш універсальних засобів зв'язку можна виділити Інтернет-ресурси, що забезпечують відеодзвінки, миттєвий обмін інформацією, груповий відеозв'язок (ZOOM, Classroom, FaceTime, Teams тощо). Ці ресурси дозволяють вибрати батькам оптимальні форми взаємодії з вихователями: неформальне чи офіційне спілкування, індивідуальне чи колективне.

Однією з інноваційних форм ознайомлення батьків із діяльністю дошкільників є організація онлайн-зборів. Серед позитивних моментів онлайн-зборів можна виділити економію часу, не потрібні спеціальні програми та інструменти, достатньо веб-камери та мікрофон. Робота онлайн-зборів починається з розсилки логіна та пароля для входу на портал. Тут батьки можуть ставити запитання, що їх цікавлять, у режимі реального часу як усно, так і письмово.

На жаль, також є і мінуси такої форми взаємодії, що полягають у технічних складнощях, адже не в кожному ЗДО є достатнє технічне оснащення для даної роботи. Проте, має місце і психологічний аспект використання даної форми взаємодії, оскільки, вихователі звикли до зустрічі віч-на-віч з батьками.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, головне, без чого неможлива взаємодія закладу дошкільної освіти та батьків, це потреба батьків бути активними учасниками освітнього процесу у ЗДО. Без усвідомлення необхідності співпрацювати із закладом дошкільної освіти, проявляти інтерес до діяльності дошкільника, неможлива повноцінна участь батьків в освітній діяльності дошкільного освітнього закладу.

Основна умова ефективної співпраці сім'ї та закладу дошкільної освіти обумовлена взаємною зацікавленістю обох сторін у реалізації конкретних педагогічних цілей, спільними зусиллями у вирішенні виховних проблем та взаємодопомоги.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 21.05.2022)
2. Гавриш Н. Новий закон України «Про освіту» : які зміни очікують наше дошкільця? *Дошкільнє виховання*. 2017. № 11. С. 2–6.
3. Галицька Т. Взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною : сучасні підходи. *Дошк. навч. закл.* № 11. 2018. С. 11–13.
4. Головка М. Б. Виховання педагогічної культури батьків як провідний напрям взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї *Наук. скарбниця освіти Донеччини*. № 1. 2017. С. 62–65.
5. Гузь В. Організаційно-педагогічні умови ефективної взаємодії дошкільного закладу з сім'єю. *Молодь і ринок*. № 1. 2018. С. 27–30.
6. Задорожна Г. С. Узаємодія закладів освіти з сім'ями дітей 6–7 років як важлива умова їхнього правового виховання. *Вісн. Черкас. ун-ту. Педагогічні науки*. № 17/18. 2017. С. 54–60.
7. Крутій К. Взаємодія з батьками та взаємовідносини з дітьми. *1111 запитань до професора*. Запоріжжя, 2012. С. 224–275.
8. Nance R. The importance of early childhood education. *Roles of Play, Language, Socialization,*

Formation of Values Quest Paper. 2009. P.2–19. URL: http://www.fwquestclub.com/welcome_files/papers/childhood_education.pdf (дата звернення: 12.06.2022).

9. Семенова Н. Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні особистості дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Педагогічні науки*. № 2. 2017. С. 19–29.

REFERENCES

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity* [Basic component of preschool education]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Gavrych, N. (2017). *Novyj zakon Ukrainy "Pro osvitu" jaki zminy ozhukujut nache dochkilia?* [The new law of Ukraine "On education": what changes await our preschool?]. *Dochkilne vychovannia*. № 11. С. 2–6.

3. Galytska, T. (2018). *Vzaiemodia zakladu dochkilnoi osvity z rodynou: suchasni pidhody* [Interaction of the preschool education institution with the family: modern approaches]. *Dochkilna osvita* № 11. S. 11-13.

4. Golovko, M. (2017). *Vykhovannia pedagogichnoji kultury batkiv jak providnyj napriam vzaiemodii dochkilnogo navchalnogo zakladu* [Raising the pedagogical culture of parents as the leading direction of interaction between preschool educational institution and family]. *Nauk. skarbnycia osvity Donechyny*. № 1. S. 62-65.

5. Guz, V. (2018). *Otganizacijno-pedagogichni umovy efektyvnoji vzaiemodii dochkilnogo zakladu z smimieju* [Organizational and pedagogical conditions of effective interaction of the preschool institution with the family]. *Molod i rynek*. № 3. S. 27-30.

6. Zadorozhna, G. (2017). *Uzaiemodia zakladu osvity z simiamy 6-7 rokiv jak vazhlyva umova jihnego pravovogo vyhovannia* [Interaction of educational

institutions with families of children 6–7 years old as an important condition for their legal education]. *Visnyk Cherkas. Universytetu. S. Pedagogichni nauky*. № 17/18. S. 54–60.

7. Krutij, K. (2012). *Vzajemodiia z batkamy ta vzaiemovidnosyny z dytmy* [Interaction with parents and relationships with children.] *111 zaputan do profesora*. Zaporizha. С. 224–275.

8. Nance, R. (2009). The importance of early childhood education. Roles of Play, Language, Socialization, Formation of Values. URL: http://www.fwquestclub.com/welcome_files/papers/childhood_education.pdf

9. Semenova, N. (2017). *Vzaiemodia dochkilnogo navchalnogo zakladu i simii u vyhovannii osobystosti dytyny jak psykologichno-pedagogichna problema* [The interaction of the preschool educational institution and the family in the education of the personality of the preschool child as a psychological and pedagogical problem]. *Nauk.visn.Shidnoevrop. nac. Universytetu im .Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky*. № 2. S.19-29.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: підготовка фахівців педагогічної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOMASHEVS'KA Iryna Petrivna – Candidate of Pedagogic Sciences, professor of the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University.

Research interests: training of pedagogical education specialists.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2022 р.

УДК 378:[373.3+159.9]

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-193-200

ТУРЧАК Анатолій Леонідович –

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>

e-mail: aturchak@meta.ua

МАРКОВА Олена Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlana49@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТЬОГО ТРЕНЕРА ЗА ОСВІТНИМИ КОМПОНЕНТАМИ «БІОМЕХАНІКА» І «БІОХІМІЯ»

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Діяльність тренера має різнобічний характер і здійснюється у

визначеній педагогічній системі: спортивні гуртки, секції, клуби, дитячі юнацькі спортивні школи, спеціалізовані дитячі юнацькі спортивні

школи олімпійського резерву, школи вищої спортивної майстерності та інше. Це сукупність всіх педагогічних компонентів, підкорених одній меті – вихованню всебічно гармонійно розвиненої особистості, підготовленої до визначеної згодом професійної діяльності, створення повноцінної гармонійної родини, виховання підростаючого покоління, захисту України тощо. Відповідно до мети виховання, навчання і освіти в цілому в даній педагогічній системі розрізняють структурні компоненти (зміст навчальної інформації, форми, методи, прийоми і засоби педагогічної комунікації, діяльність юних спортсменів і тренера) та функціональні (гностичні, проектувальні, організаторські, комунікативні, конструктивні).

Мета тренерської роботи втілюється в житті у навчально-тренувальному процесі, змагальній діяльності та у спілкуванні з вихованцями. Керівна частина спортивної роботи проявляється у зовнішніх ознаках – професійно-педагогічній діяльності тренера-вихователя. Управління спортивно-педагогічною діяльністю фіксується досягнутими результатами у змаганнях різних рівнів. Проте, з соціальної точки зору, суспільству у значимості роботи тренера слід орієнтуватися на мету виховання особистості – всебічний гармонійний розвиток кожного спортсмена. Фізичне виховання підростаючого покоління передбачає процес педагогічної праці тренера і спортсмена як суб'єкта і об'єкта діяльності, де визначальна роль належить педагогу. Двобічність педагогічної роботи тренера у керівництві навчально-тренувальним процесом має свої переваги: юний спортсмен не пасивний спостерігач, а активний учасник тренування, тобто об'єкт виховання стає суб'єктом власної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади щодо проблеми мотивації практичної професійної діяльності представлені у дослідженнях Л. Анциферової, А. Архипова, Є. Баканова, А. Белкіна, Н. Барамідзе, Ф. Березіна, Є. Вертоградської, В. Вілюнаса, Б. Додонова, В. Іваннікова, Є. Ільїна, В.Каліна, В.Ковальова, К. Корнілова, Г. Костюка, Б. Ломова, А. Леонтьєва, І. Мейман, К. Обухівського, Ю. Палайма, Є. Патяєвої, Р. Пилояна, С. Рубінштейна, В. Саліванова, Л. Славіна, Х. Хекхаузена та інших.

Сутність проблеми професійно-педагогічної підготовки розкривається у роботах Б. Ананьєва, А. Асмолова, В. Веденова, Г. Гагаєвої, М. Гамезо, І. Домашенка, Г. Горбунова, К. Гуревича, Г. Дваліна, В. Іваннікова, Є. Ільїна, І. Зязюна, Л. Орбелі, І. Павлова, І. Петрова, В. Платонова, П. Размислова, Д. Ребізова, Л. Рувінського, П. Рудика, А. Сахарова, І. Сеченова, В. Смоленського, Ю. Гавердовського,

В. Фарфеля, О. Чернікової, Т. Шульги, І. Шнабеля та інших.

Питання спортивно-педагогічної діяльності дітей різного віку досліджували А. Андрущенко, В. Ареф'єв, В. Байсевич, Л. Волков, Є. Вільчковський, Г. Богданов, В. Горожанін, А. Дорошенко, О. Дубогай, М. Зубалій, М. Козленко, Т. Круцевич, Г. Мейксон, Л. Нечипоренко, Р. Паєвський, Є. Столітенко, В. Язловецький та інші.

Мета статті – розкрити особливості формування педагогічної майстерності майбутнього тренера у фаховій підготовці.

Завдання: дати характеристику педагогічним здібностям тренера та їх застосуванню у професійно-педагогічній діяльності; розкрити рівні педагогічної майстерності тренера та вимоги до його професійної індивідуально-психологічної характеристики; визначити роль освітніх компонентів «Біомеханіка» і «Біохімія» у фаховій підготовці тренера з виду спорту у майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток об'єкту педагогічної діяльності у системі: тренер – юний спортсмен – спортивний колектив – батьківський актив вимагає застосування методів і прийомів колективного або індивідуального впливу у залежності від вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини.

Кожний юний спортсмен є членом цілого ряду колективів (формального і неформального, обов'язкового чи вільного спілкування) і тому зазнає відповідного виховного впливу кожного з них. У таких умовах координація всіх зусиль дорослих, які працюють із юними спортсменами, регуляція зв'язків і відносин вихованців із зовнішнім середовищем і спортивним колективом є головним завданням тренера у вихованні особистості. При цьому слід враховувати, що прогнозування спортивного результату і ефективності виховного впливу вимагає від тренера швидкого реагування у конкретній ситуації, оперативної зміни характеру і контенту діяльності.

Педагогічна модель – дитячий спортивний колектив – є цілісною структурою, яка постійно розвивається, самокерована, відкрита і має ознаки неформального молодіжного об'єднання. У своїй діяльності вона реалізує всі принципи самоуправління: активного руху спортивного колективу за рахунок ініціативи кожного окремо, самостійності, взаємодії з оточенням, субординації, добровільності та активної участі у спільних колективних справах. Поява такої педагогічної моделі у сучасному суспільстві обумовлена зростанням значення спорту щодо виховання підростаючого покоління і збереження його

здоров'я у складних умовах сьогодення. Зростання кількісного і якісного складу дитячих спортивних колективів свідчить про великі можливості такої педагогічної моделі суспільства. Тренер, який сповідує мету виховного процесу в цілому і цілі навчально-тренувальної роботи зокрема, виховує для суспільства повноцінну особистість. Педагог, який має спеціальну освіту, володіє необхідною навчальною і виховною інформацією, методиками дидактичного впливу, формами і методами організаційної роботи є необхідним компонентом педагогічної моделі суспільства «тренер – дитячий спортивний колектив». Така модель освітньої галузі є стійкою, стабільною, організованою, цілеспрямованою і багато в чому залежною у сучасному соціумі від батьків. Від них відчутна неформальна підтримка, високий рівень спрямованості на очікуваний результат спортивного тренування, жорстка організованість та виконавча дисципліна.

Таким чином, педагогічна модель «тренер – дитячий спортивний колектив» відповідає усім вимогам інших освітніх педагогічних систем. Функціонування такої педагогічної моделі і забезпечує належну організацію навчально-тренувального процесу при активній взаємодії всього комплексу складових освіти і виховання юних спортсменів. Особливістю дитячого спортивного колективу є те, що він виступає виховуючим середовищем для молоді. Тому цілеспрямовану діяльність тренера у роботі з юними спортсменами зобов'язана підтримувати держава і всі громадські організації, забезпечуючи високу ефективність його професійної діяльності.

Довготривалі спостереження і передовий педагогічний досвід свідчать, що спортивне спрямування сучасної молоді залежить від мети занять окремим видом спорту, яка відображає його ідеали, особистісні сподівання і мотивацію спортивних тренувань, змісту інформації, передбаченої програмою навчання, рівню сформованості набутих умінь і навичок, власне діяльності спортсмена і тренера, що сприяє їх розвитку як особистостей.

Реалізацію цілей спортивно-педагогічної діяльності можна відстежити за віковими і психологічними змінами особистості спортсмена. Для того, щоб цілі, які висуває суспільство і держава, були реалізовані, необхідно, щоб їх усвідомлювали всі учасники педагогічної моделі: і тренер, і вихованець. Важлива на перших етапах формування спортивного колективу суттєва, а інколи – жорстка цілеспрямована організаційна підтримка батьків. При цьому важливо, щоб самі юні спортсмени усвідомлювали необхідність реалізації мети. Тобто, щоб педагогічні цілі роботи тренера

перетворювалися у психологічну мотивацію кожного юного спортсмена.

Структура тренерської роботи передбачає знання специфіки спортивної діяльності в цілому і окремого виду спорту зокрема. Функціонально професійні складові проявляються в уміннях, навичках та навичках вищого порядку, які не руйнуються. До таких функціональних компонентів відносяться:

- гностичні здібності тренера – пов'язані з постійним узагальненням і систематизацією наукових знань, їх розширенням, перетворенням і використанням у змінних умовах сьогодення. Такі здібності ще називають академічними, оскільки вони передбачають уміння педагога перетворювати наукові знання у навчальні (дидактичні), застосовувати закономірності процесу розвитку і виховання кожного спортсмена, аналізувати всю педагогічну систему освітньої, фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в країні;

- проєктувальні здібності – пов'язані з перспективним проєктуванням професійної діяльності тренера з врахуванням комплексного підходу до навчально-тренувального процесу, передбачення найвищих результатів спортивної майстерності на основі останніх наукових методичних досліджень, забезпеченням повноцінного змісту підвищення спортивно-педагогічного вдосконалення та розвитку засобів фахової комунікації;

- конструктивні здібності – передбачають створення планів, оновлених програм, методичних матеріалів, навчальних посібників для юних спортсменів і молодих тренерів, новітніх методик досягнення високих спортивних результатів та підвищення спортивної майстерності вихованців;

- організаторські здібності, які в першу чергу передбачають уміння створювати загальний ритм і режим роботи особисто тренера і всього педагогічного колектива в цілому, участь в органах самоуправління та керівництво освітнім закладом;

- комунікативні здібності – регламентують і регулюють стосунки між адміністрацією освітнього закладу і педагогічним колективом, тренерами між собою, тренером і спортсменами, батьками та громадськістю [5, с.32].

Тренерська робота за своєю специфікою є соціальним процесом, через який вихователь впливає на оточуючий світ, перетворюючи його відповідно до власних потреб. Суспільний характер професійної діяльності тренера обумовлює його особливості, що впливають із змісту, мети, завдань, предмету, на який направлена фахова підготовка. При цьому особливо важлива цілеспрямованість і мотивація професійної діяльності педагога.

Розрізняють практичну (трудова) і теоретичну (пізнавальну) складові роботи тренера, які перебувають у єдності і взаємозалежності. Таку педагогічну модель можна представити лаконічно: мета – мотиви – мотивація – дії – результат – ідеал.

Тренерська робота передбачає відповідні вимоги до трудової діяльності, що забезпечують успіх педагогічної моделі. У педагогіці спорту виділяють наступні професійно значимі особливості діяльності тренера як фахівця і вимоги до його індивідуально-психологічної характеристики:

- знання, необхідні для виконання професійних обов'язків, стимули, що збуджують до фахової діяльності, мотиви, якими керується педагог у трудових стосунках;

- професійно-педагогічні уміння і навички, які мають бути сформовані на високому рівні спортивної майстерності;

- професійно-педагогічна спрямованість, яка включає в себе наявність мети навчально-тренувальної роботи і участі у змагальній діяльності;

- загальна обдарованість, яка проявляється у спеціальних педагогічних здібностях: умінні вбачати у вихованцях кінцевий спортивний результат і перспективу виховного процесу. Важливою складовою професійного становлення будь-якого фахівця є якість розумової діяльності (послідовність дій, наполегливість, самокритичність, спостережливість тощо), пам'ять, мова, переконання, логіка мислення і вчинків, уява, сугестивність, перцепція, схильність до педагогічної театральної творчості, де немаловажливими є власне творчість, артистизм, імпровізація, оптимізм, ерудиція тощо;

- риси характеру: особлива зацікавленість у тренерській роботі, вимогливість до себе і спортсменів, справедливість у стосунках, уважність до кожного вихованця і батьків, самоконтроль, самоосвіта, віра в успіх спортивного колективу та інше;

- тип темпераменту, який багато в чому залежить від обраного тренером виду спорту і раннього спортивного відбору його вихованців.

Тренерська робота, особливо на перших етапах становлення молодого педагога, має репродуктивний характер і протікає більш-менш успішно та самостійно. Юні спортсмени оволодівають конкретними спортивними уміннями і навичками, паралельно засвоюючи необхідні знання шляхом індукції, від низького до високого результату, і передбачає такі рівні:

- мінімальний (репродуктивний), де вихованець копіює дії тренера;

- низький (адаптивний), де спортсмен уже усвідомлює способи виконання завдань, опановує основні елементи техніки вправ і

самостійно здійснює пошук прийомів її виконання;

- середній (локально-моделюючий), при якому юний спортсмен самостійно виконує окремі вправи і завдання;

- високий (системно-моделюючий), з виконанням у повному обсязі програмових завдань в умовах навчально-тренувального процесу під керівництвом тренера або самостійно.

У професійній діяльності тренера відповідно до років його зростання виділяють подібні рівні:

- мінімальний (репродуктивний), де тренер у перші роки свого становлення вміє не тільки повідомити те, що засвоїв сам, а й якісно продемонструвати всі вправи та техніку їх виконання. Враховуючи молодість педагога і якість технічного виконання, такий тренер стає абсолютним авторитетом для всіх вихованців, особливо, коли заняття даним видом спорту відбуваються вперше;

- низький (адаптивний), коли тренер у проведенні навчально-тренувальних занять враховує індивідуальні і вікові особливості своїх вихованців, проте не завжди вміє навчити всьому програмовому матеріалу або передати додаткову корисну інформацію відповідно виду спорту. Особисто усвідомлює, що слід навчати краще, але не знає як вирішити дану педагогічну проблему;

- середній (локально-моделюючий), коли тренер не тільки вміло передає знання й уміння, пристосовує їх у навчально-тренувальній роботі до особливостей юних спортсменів, а й моделює систему знань, умінь і навичок відповідно тем та розділів. Заздалегідь враховує, які труднощі при сприйнятті програмового матеріалу можуть виникнути у вихованців, чим вони викликані і як їх слід подолати, як привернути увагу до системи фізичних вправ, у якій послідовності подати юним спортсменам спортивні завдання, щоб сформувані у них необхідні знання, уміння і навички. Часто це стосується окремих тренувань, а не всього програмового матеріалу в цілому;

- високий (системно-моделюючий), коли тренер уміє змодельовати підвищення спортивної майстерності своїх вихованців таким чином, щоб сформувані у них стійку систему знань, умінь і навичок з обраного виду спорту, свідомо будує програму навчання, заздалегідь орієнтуючись на визначені критерії дидактичної діяльності;

- найвищий (системно-моделюючий), де тренер у спортивно-педагогічній роботі забезпечує високий рівень моральної вихованості кожного спортсмена і колектива в цілому. Передбачає формування у вихованців не тільки спортивних умінь і навичок, а й

гуманного ставлення до оточуючих, праці, громадської власності і моралі [3, с. 28].

В основу цієї класифікації покладено досвід роботи тренерських колективів з оперування знаннями та орієнтаціями на високий спортивний результат. Кожний новий рівень діяльності включає попередній і характеризується якісними змінами у структурі знань і умінь тренера. Без належної підготовки більшість тренерів не підіймається вище вказаного нами другого рівня. Проте незначний відсоток педагогів (до 20%) мають середній (локально-моделюючий) рівень організації навчально-тренувальної діяльності вихованців. Найвищий рівень тренерської роботи мають педагоги, які поєднують спортивно-педагогічний процес з дослідженнями (3%). В експериментальних групах, де ефективно випробовуються рекомендації і новітні технології в галузі психолого-педагогічних наук, педагоги підіймаються на високий або найвищий щабель професійної творчої майстерності. У спортивних колективах, де працюють креативні творчі фахівці, більшість юних спортсменів мають високі спортивні результати і відрізняються організованістю, дисциплінованістю та високоморальною поведінкою.

При репродуктивному (мінімальному) рівні тренерської роботи навчально-тренувальний процес проходить у спрощених умовах, де повідомляються знання і юні спортсмени опановують початкові вміння, оволодівають найпростішими навичками з виду спорту. Низькі спортивні здобутки своїх вихованців педагог виправдовує відсутністю зацікавленості їх у обраному виді спорту, взагалі негативним ставленням до занять практичною діяльністю.

При адаптивному (низькому) рівні роботи тренера педагогічні завдання навчально-тренувального процесу реалізуються частково. Педагог демонструє виконання вправ, зупиняється на повідомленні відповідної інформації, яка недостатньо мотивує юних спортсменів. Але простежується стійкий зв'язок «тренер – інформація», проте не змодельована кінцева мета занять дітей даним видом спорту. Зберігається видимий порядок навчально-тренувальної діяльності, але знання юних спортсменів виявляються неповними, вміння – далекі від досконалості.

Середній рівень (локально-моделюючий) характерний для тренера, який навчає не лише знанням і вмінням, а й передбачає, конструює навчально-тренувальний процес на річний цикл або багаторічний ступеневий, подаючи програмовий матеріал відповідно тем, розділів, періодів підготовки, передбачаючи труднощі у засвоєнні вихованцями знань, умінь і навичок, моделюючи шляхи їх подолання. Такий тренер

формує систему фізичних вправ у відповідній послідовності, у спрощених умовах згідно розділів тренувального процесу, передаючи знання, уміння і навички у доступній формі, вербальними і невербальними методами, намагаючись викликати у юних спортсменів увагу і значний інтерес до підвищення спортивної майстерності.

Високим рівнем (системно-моделюючим) організації навчально-виховного і тренувального процесу володіє педагог, який вміє змодельовати всю систему підготовки спортсменів на олімпійський цикл. Такий тренер свідомо будує 4-річну програму навчання, передбачає побудову у вихованців належної системи знань, умінь і навичок в обраному виді спорту, враховуючи попередньо вивчений програмовий матеріал. При цьому передбачається, що на основі вже сформованих знань, умінь і навичок, слід практикувати набуття навичок вищого порядку, тобто навичок, доведених до абсолютного ступеня автоматизму, які не руйнуються протягом всього життя. Засвоєння спортсменом таких рухових дій веде до олімпійських вершин.

Найвищий рівень (системно-моделюючий) високопрофесійної тренерської майстерності характерний для педагога, який вміє моделювати всю спортивну і життєву діяльність окремого спортсмена чи команди. В основу роботи такого тренера входить конструктивне передбачення майбутньої фахової діяльності випускника дитячо-юнацької спортивної школи, школи олімпійського резерву або школи вищої спортивної майстерності. Виховання члена національної збірної, чемпіона України, Європи, світу, олімпійця пов'язане, в першу чергу, з вихованням високоморальної особистості, всебічно гармонійно розвиненої, яка поєднує в собі риси загальнолюдського, соціально-значимого та індивідуально-неповторного. Своєрідним феноменом такого виховання в Україні є приклади спортсменів-олімпійців з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером, мужніх патріотів, які захищають незалежність держави.

Кожний наступний рівень тренерської діяльності включає попередній і характеризується якісними змінами у його роботі, структурі знань і умінь тренера, здатності до системного мислення, конструювання майбутніх професійних здобутків, моделювання життєдіяльності своїх вихованців. Рівень діяльності кожного педагога залежить від алгоритму спрогнозованих і спланованих дій, прийняття нових рішень, моделювання власної поведінки, індивідуального моделювання професійної діяльності протягом життя.

Без відповідної підготовки значна частина тренерів не підіймається вище другого (адаптивного) рівня. Їх задовольняє робота звичайного рядового фахівця в галузі фізичної культури і спорту. Як не дивно, така плеяда тренерів також необхідна суспільству. Це – тренер-початківець, згодом – тренер відділення з виду спорту, якого задовольняє такий рівень роботи, а суспільство – його внесок. Соціалізація фахівця відбулася, становлення тренера як особистості і члена суспільства – також. Сформована відносно стійка система переконань і вимог до себе та своїх вихованців. Необхідність підготовки такого спеціаліста виправдана часом і задовольняє сучасне суспільство: систематично проводиться навчально-тренувальна, спортивно-масова і фізкультурно-оздоровча робота. Діти беруть участь у загальнорайонних, обласних та національних заходах і змаганнях, здобувають відповідні результати, виконують нормативні вимоги єдиної спортивної класифікації. Кращі спортсмени переходять у групи вищої спортивної майстерності, наступність і підвищення спортивної підготовки зберігається. Спортсмени здобувають високі спортивні знання, які оцінюються державою відповідно заслуг. А тренер репродуктивно-адаптивного рівня знову набирає спортсменів-початківців навчальної групи першого року тренування. Достатній відсоток тренерів характеризується локально-моделюючим рівнем організації навчально-тренувальних занять, який передбачає не тільки самоактуалізацію фахівця, а й елементи пошукової дослідно-експериментальної роботи. Застосовуючи рекомендації психолого-педагогічної науки, систему виховного впливу на юних спортсменів такі тренери помітно підвищують власну педагогічну майстерність і покращують спортивні здобутки своїх вихованців. Простежується цілісна педагогічна система у навчально-тренувальному процесі.

Незначний відсоток тренерів здатний забезпечити високий (локально-моделюючий) рівень власної професійної практичної діяльності. Такі тренери вважають себе професіоналами, майстрами своєї справи у повному розумінні цих слів. Вони досягають високих результатів у навчально-тренувальній роботі, забезпечують високу результативність змагальної діяльності своїх вихованців, виконання ними розрядних вимог, присвоєння спортсменам високих спортивних звань тощо.

Окремі тренери підіймаються до найвищого рівня організації власної професійно-педагогічної діяльності. Цього можливо досягти лише при конструктивному системно-моделюючому рівні. Такі фахівці є в кожній області і регіоні. Вони здатні залучити до навчально-тренувальної роботи з

підвищення спортивної майстерності своїх вихованців та всіх учасників педагогічного процесу: батьків, вчителів, класних керівників, адміністрації шкіл, районів, міст, областей, міністерств, керівників держави і міжнародного олімпійського комітета. Такі тренери здійснюють підготовку спортсменів-олімпійців, рекордсменів світу, видатних людей сучасності.

Біомеханічний аналіз спортивної техніки у власному виді спорту юними спортсменами під керівництвом тренера є важливою передумовою для ефективного навчання і правильного розуміння технічних прийомів.

Важливою рисою у діяльності тренера є вміння творчо визначати цільові настанови тренувань відповідно до програми навчання конкретному виду спорту і активно залучати до цього процесу вихованців. Однак, тренери часто не вміють у цільовій постанові відбити дидактичні і виховні можливості всієї програми або окремих занять. Вони прагнуть дати юним спортсменам побільше спортивних знань, умінь, при цьому недостатньо спілкуються з ними, майже не пояснюють механічні закони того чи іншого руху, а також не вміють організувати самостійну роботу юних спортсменів.

Дитина повністю може зрозуміти правильну техніку виконання вправ тільки при високому ступені розуміння біомеханічних основ техніки виконання. Тому, педагогічна майстерність тренера, його вміння надати таку інформацію, пояснити, привести приклади, звернути увагу на порушення цих законів, які можуть призвести до появи помилок і погіршення результатів, і є підґрунтям у навчанні.

Освоєння юними спортсменами спеціалізованих рухових дій передбачає обов'язкову присутність наставника – тренера, який володіє механічними, біологічними, психологічними основами будови фізичної вправи як основи спортивної діяльності. Освоєння техніки фізичної вправи спортсменом у ракурсі такого розгляду стає найскладнішим завданням, що має невизначеність результатів та непередбачуваність ефекту всіх доданих сил. У вирішенні цього завдання необхідно врахувати занадто багато перемінних: неоднозначність ефektorних команд; цілеспрямованість, варіативність та адаптацію рухів, мотивацію діяльності, цілепокладання, моделювання майбутнього і, головне, формування завдання дії та шляхи оволодіння дією як розв'язанням рухового завдання [4, с. 48].

Педагогічна майстерність тренера виявляється саме в тому, що він формує своє зовнішнє завдання, а спортсмен, за його допомогою, створює своє внутрішнє завдання у

багаторічному процесі тренування. Створюються найскладніші системи знань, умінь, оцінок у формі уявлень, що постійно розвиваються, поглиблюються, взаємопов'язані і переплітаються. Це і є рухове завдання, яке існує у свідомості.

Для освоєння техніки фізичних вправ також використовують поняття: знання, вміння, самоконтроль. У самоконтролі відбувається спостереження, звірення, оцінка, рішення, корекція як ланки управління з побудованої моделі з вирішенням рухового завдання під час використання створених програм. У цьому складному процесі провідним під час вирішення рухового завдання слугує саме свідомість спортсмена.

Одним із основних завдань педагогічної майстерності тренера є навчання вихованців самоконтролю саме на основі біомеханічних моделей, смислового зміст якого, включає загальну мету та «підцілі» для кожної підсистеми (необхідний результат), завдання оптимізації (напрямки вдосконалення) та вимоги до блоків рухів у певних суглобах. Смисловий зміст вправи формується у внутрішній задачі спортсмена на основі зовнішнього завдання як особисто власного ставлення до правильності виконання вправ.

Базова програма дії закладається у фізіологічних механізмах та свідомості спортсмена. При її реалізації в конкретній ситуації вона є суб'єктивно перебудованою організацією рухів у дію вже у формі ситуаційної програми. Через осмислення вже у конкретному виконанні виникає актова програма як наслідок певного самозавдання [2, с. 17].

Таким чином, вчинення дії є не пасивним виконанням зовнішнього завдання, а творчим, активним процесом здійснення рішення свого особистого внутрішнього завдання спортсмена, через самозавдання, на основі всього засвоєного. Спортсмен у дії не виконавець заданої йому програми, а творчий діяч, який вирішує своє внутрішнє рухове завдання, що й розглядається нами як суб'єкт рухової дії. Це і є пріоритетним напрямом у педагогічній майстерності тренера.

Саме тренер, який володіє рухами та знаннями біологічних законів роботи організму та знає систему управління рухами і шляхи розвитку людини у віковому аспекті може підготувати висококваліфікованого спортсмена. Вирішальними величинами для перемоги є метри, секунди, ньютони, тобто основні біомеханічні характеристики. Саме ці величини «породжує» людська машина, яку сам спортсмен, звичайно разом із тренером, навчає перемагати себе та своїх суперників.

Вміння тренера пояснити біомеханічну основу вправи дуже важливе, тому що

переучування основ техніки вкрай не бажане, оскільки техніка, побудована пізніше, ніж закладена першою, відмовить у найнебезпечніший момент. Закладати техніку важливо на «чистий лист» і на саме дно координаційної піраміди, там найміцніше її сховище, схоже на рефлекси, і інформація «з дитинства» найлегше спливає при необхідності в екстремальних ситуаціях. Тому в складнокоординованих видах спорту навчання техніці розпочинається одночасно з дозріванням металевих і стрибкових навичок. На такі навички накладатимуться наступні рухові програми активності, дозріватиме майстерність з широкого фронту повного набору техніки, поставленої на міцну в біомеханічному сенсі основу [2, с. 19].

Раціональна та перспективна з біомеханічних позицій техніка на початковому етапі навчання є запорукою успіху юних спортсменів, що реалізується лише за допомогою біомеханічного аналізу руху на базі вивчення нових тенденцій розвитку стилю та техніки виду спорту, а також контролю за розвитком нових елементів руху.

Результативність підготовки спортсменів до майбутніх олімпіад, світових рекордів, оздоровлення нації – це все залежить від рівня розвитку людей, які несуть спорт у маси. Найважливішою умовою педагогічної майстерності тренера має бути саме розуміння законів рухів. Без розуміння прихованих резервів у досягненні результатів не можна йти вперед до швидких секунд і метрів [4, с. 34].

Не менш важливим у підготовці юних спортсменів є формування системи знань з біохімічних процесів, що відбуваються в організмі при виконанні тренувальної і змагальної діяльності. Педагогічна майстерність тренера полягає саме в тому, щоб дати можливість юним вихованцям навчитися самостійно аналізувати причини швидкої втоми, певних спортивних травм, зниження результативності на змаганнях, коли виконання техніки є ідеальним. Як швидко відновити організм, яке має бути харчування та питний режим, доцільність вживання вітамінних комплексів, біологічно активних добавок, адаптогенів. Спираючись на біохімічні знання, тренер має можливість науково та методологічно грамотно забезпечити підтримку здоров'я дитини не самостійно, а разом з вихованцем.

Створення позитивного мікроклімату в суб'єкт-суб'єктній взаємодії тренера і юного спортсмена буде найбільш ефективно відбуватися при створенні атмосфери відкритості, довіри як до окремого вихованця, так і до всієї спортивної команди.

Необхідно залучати спортсменів до обговорення проблем, висловлювання власних

думок та прийняття самостійних рішень. Для цього тренер використовує діалогічний режим. Тренеру треба пояснювати основи біохімічних процесів, що відбуваються в організмі дитини, оволодіваючи такими знаннями, вихованець вже усвідомлено буде звертати увагу, наприклад, на хімічний склад продуктів харчування, що він вживає, режим і кратність харчування. Буде знати не тільки, що йому необхідно їсти кожного дня, але й чому.

Актуальною формою організації навчально-тренувальної діяльності, що забезпечує розвиток особистості юного спортсмена як суб'єкта навчання і тренування, вважається дискусія. Така педагогічна тактика передбачає демократизм та толерантність, право на незалежне, відкрите, а, головне, обґрунтоване висловлювання своєї позиції. Кожен спортсмен стає свідомим учасником дискусії, тобто не лише об'єктом, а й активним суб'єктом навчання. Саме спілкування між тренером та його командою, групою гарантує сучасний повноцінний навчально-тренувальний процес [1, с. 99].

Доцільним є наприкінці тренувальних занять у період відпочинку, на тренувальних зборах проводити з вихованцями й проблемні тематичні дискусії. Так, повною мірою реалізуються найважливіші педагогічні функції – навчальна, розвивальна, виховна. Тематика дискусій може бути різною, наприклад: «Біологічно активні добавки: вживати чи ні», «Анаболічні стероїди: за і проти», «Цукрозамінники: корисні чи шкідливі», «Спортивне харчування: коли потрібно, а коли ні» тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, у педагогічній майстерності тренера традиційні та інноваційні методи навчання і тренування повинні бути у постійному взаємозв'язку, доповнювати або частково замінювати один одного за потреби. Такі методи сприяють розвитку умінь отримання інформації та швидкому орієнтуванню у її великому потоці, а також умінь виділяти найбільш цінне, умінь порівнювати, зіставляти отримані знання, тобто умінь, що сприяють отриманню потрібного результату.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. В. Деякі аспекти раціонального харчування при підготовці спортсменів високої кваліфікації. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»* : зб. наук. пр. Темат. вип. : Інноваційні дослідження у наукових роботах студентів. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. № 29 (1201). С. 96-100.
2. Гамалій В. В. Біомеханічні аспекти техніки рухових дій у спорті. К.: Наук. світ; 2007. 212 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 312 с.

4. Лапутін А. М., Гамалій В. В., Архипов О. А. Біомеханіка спорту: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. з фіз. виховання і спорту. К: Олімп. л-ра, 2005. 320 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти. 2-ге вид. випр., доп. К.: Академвидав, 2007. 560 с.

REFERENCES

1. Bilous, O. V. (2016). *Deiaki aspekty ratsionalnoho kharchuvannia pry pidhotovtsi sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii* [Some aspects of rational nutrition during the training of highly qualified athletes]. *Visnyk Nats. tekhn. un-tu "KhPI"* : zb. nauk. pr. Temat. vyp. : Innovatsiini doslidzhennia u naukovykh robotakh studentiv. Kharkiv : NTU "KhPI". № 29 (1201). S. 96-100.
2. Hamalii, V. V. (2007). *Biomekhanichni aspekty tekhniky rukhovyykh dii u sporti* [Biomechanical aspects of the technique of motor actions in sports]. K.: Nauk. svit. 212 s.
3. Kuzminskyi, A.I. (2006). *Pedagogy in questions and answers* [Pedagogika u zapytanniakh i vidpovidakh]: navch. posib. K.: Znannia. 312 s.
4. Laputin, A. M., Hamalii, V. V., Arkhipov, O. A. (2005). *Biomekhanika sportu* [Biomechanics of sports]: Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. z fiz. vykhovannia i sportu. K: Olimp. l-ra. 320 s.
5. Fitsula, M. M. (2007). *Pedahohika* [Pedagogy]: navch. posib. dlia stud. vyshchyykh ped. zakl. osvity. 2-he vyd. vypr., dop. K.: Akademvydav. 560 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТУРЧАК Анатолій Леонідович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізичне виховання учнівської і студентської молоді

МАРКОВА Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання фахових дисциплін у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TURCHAK Anatoliy Leonidovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Research interests: physical education of pupils and students

MARKOVA Olena Vitaliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Research interests: methods of teaching professional disciplines in higher education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 687(073)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-201-205

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна –
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри технологічної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>
e-mail: makarova.eva@meta.ua

ПРОЄКТУВАННЯ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток здібностей особистості не може розглядатися як процес самостійний, відокремлений від комплексного формування особистості. В наш час в закладах загальної середньої освіти немає такого середовища, яке б забезпечило учням всебічний розвиток всіх її здібностей. Тому організація різних форм занять повинна враховувати перспективи розвитку закладу загальної середньої освіти, рівень професійно-педагогічних умінь, особистісні якості учителя, стан загальної сформованості учнів, їх реальні можливості до оволодіння діяльністю, що пропонується, тощо. Творче опанування вчителями всього спектру можливостей взаємодії цих занять веде до побудови динамічної та гнучкої системи навчально-виховного процесу, що в свою чергу створює сприятливі умови для виявлення та формування індивідуальності кожної дитини.

Отже, на нашу думку, заняття з проектування швейних виробів необхідно організувати таким чином, щоб у процесі цієї діяльності в учнів формувалися спеціальні вміння та навички, виховувався естетичний смак, формувалися відношення гуманістичного напрямку між учителем і учнем, творчі здібності, щоб дати учням більше можливостей проявляти індивідуальність [1, с. 15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження з особливостей методики викладання проектування швейних виробів відображається в працях таких науковців: Гайдук Л.М., Горобчишиної В.С., Зимогляд Н.С., Нечіпор С.В., Славінської А.Л. Гайдук Л.М. аналізує, розробляє, систематизує новітні технології з моделювання та художнього оздоблення одягу [2]. Горобчишина В.С. досліджує термінологію, класифікацію методів і типів робочих процесів з'єднання і формування при проектувальних роботах [3]. Зимогляд Н.С. займається проблемами осучаснення дисципліни «Проектування швейних виробів» [5]. Нечіпор С.В. досліджує проблему дизайнерського характеру, використовуючи при цьому нетрадиційні підходи і методи [7]. Славінська А.Л. займається проблемою дослідження

способів та методів алгоритмів антропометричної модифікації при проектуванні одягу [9].

Метою статті є теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка змісту організації проектної діяльності, що забезпечують ефективність розвитку творчих здібностей учнів основної школи на уроках трудового навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підвищення ефективності процесу навчання, в цілях формування творчої особистості спрямовані праці багатьох вчених. Особлива увага при цьому приділяється процесу проектування як основоположного творчій діяльності. Опираючись на ці дослідження та враховуючи вимоги програми трудового навчання, ми виявили елементи конструкторських знань і умінь, які можна успішно формувати, і на цій основі в умовах спеціальної діяльності розвивати здібності в учнів основної школи, виходячи з їх інтересів і нахилів, а також виду проектного виробу. На початку експериментальної роботи нами була розроблена і складена схема, в якій відбита послідовність процесу конструкторської діяльності по розробці моделі одягу. Увесь процес розробки моделі розбитий на окремі «блоки», а кожний «блок» в свою чергу – на кілька етапів, які відрізняються один від одного як видом теоретичних знань, так і спеціальними навичками. Так, для блоку «Проектування» найбільш характерні графічні знання, вміння і навички; для блоку «Розробка конструкції» – конструкторські.

Нами встановлено, що до графічних знань відносяться відомості про одяг, його класифікацію, асортимент; теоретичні основи художнього проектування та основи композиції костюма; засоби створення форми й образного вираження ансамблю костюма; роль кольору та кольорових поєднань; способи виконання ескізів моделей. Практичні вміння й навички включають виконання малюнків, ескізів моделей білизняного й легкого асортименту; побудову креслень, лекал та вміння їх читати [2, с. 10].

Така система художньої діяльності учнів уявляє собою своєрідні послідовні ступені в

безперервному процесі творчого формування особистості. Відбувається поступове накопичення та вдосконалення знань, умінь і навичок, здійснюється циклічне повторення прийомів і способів моделювання на високому рівні складності, що сприяє розвитку здібностей.

Розглянемо на прикладі декілька тем як використовуючи проблемну ситуацію, інструкційні карти, творчі завдання різного рівня складності, картки-завдання різних видів, конструкторські задачі й завдання, можна ефективно ознайомити учнів з усіма етапами процесу проектування та їх особливостями, прищепити їм необхідні первісні знання, уміння й навички проектно-діяльності та на цій основі розвивати спеціальні творчі здібності по розробці моделі одягу.

Ми запропонували учням для виконання ескізу моделі завдання різного ступеня складності у залежності від рівня сформованості творчих здібностей кожного.

Запропоновані нами творчі завдання мають теоретико-практичний зміст. Причому для правильного виконання завдання учні повинні не тільки добре знати теоретичний матеріал, знаходити раціональне рішення конструкторської задачі, творчо впроваджувати ці знання в конкретній трудовій діяльності, але й вміти подати свою запропоновану ідею у вигляді графічного зображення моделі. Як бачимо, виконати завдання такого типу школярі можуть лише у тому випадку, якщо в них розвинуте творче мислення й вироблені якості особистості творчого типу: критичність розуму, швидкість реакції, розвинена уява, нестандартний підхід до рішення поставленої проблеми, здатність бачити незвичайне в звичайному, високорозвинене почуття прекрасного, уміння аналізувати та систематизувати ідеї, бажання створювати нові моделі за законами краси й моди відповідно своїм уявленням про неї.

За час проведення експерименту учні змогли накопичити спеціальні теоретичні знання та виробити відповідні графічні вміння й навички щодо виконання малюнків, ескізів моделей, окремих їх деталей і вузлів, уміють аналізувати свої моделі. Оскільки проектно-конструкторська діяльність організовується на протязі всього періоду експерименту, найважливішою психолого-педагогічною вимогою є облік нахилів та індивідуальних особливостей підлітків, а також можливостей творчих здібностей, які формуються в них під час розробки конструкції моделі одягу. З розвитком творчої особистості підлітка, який простежується в становленні мислення, умінні оперувати з моделями, здібності впроваджувати різного роду прогностичні процеси, утримувати цілі, самостійно

оцінювати результати - взагалі всіх компонентів особистості, що впливають на відношення учнів до трудової діяльності в процесі розробки нової моделі одягу, потенціал творчих здібностей, які розвиваються в процесі даної діяльності, зростає кількісно та якісно. З року в рік ця система набуває рис цілеспрямованості, усвідомлення.

Незважаючи на великий вплив графічної грамотності в творчій діяльності, все ж першорядне значення при створенні нової моделі одягу мають конструкторські знання, вміння й навички. Саме вони дають життя конструкторській ідеї, бо на даному етапі діяльності учнями виконуються креслення основних і допоміжних деталей виробу, здійснюється моделювання, оформляється технічна документація на модель, що розроблюється [6, с. 21].

Навчившись проводити аналіз конструкції виробу, що проектується, учні зможуть успішно працювати над створенням нових комплектів моделей, знаходити цікаві рішення окремих їх елементів.

Тому, приймаючи участь у підготовці й проведенні уроків у експериментальних класах, ми велике значення надавали організації проектно-конструкторської діяльності по виробленню в учнів спеціальних умінь та навичок, розвитку самопізнання і самосвідомості, здібності самовдосконалення й самореалізації в процесі активної навчально-творчої діяльності.

З цієї метою нами був розроблений та запропонований комплекс творчих завдань різного рівня складності, спеціальні вправи, підготовлені спеціальні питання, рішення яких сприяє виробленню в школярів навичок щодо аналізу й поясненню конфігурацій креслень, визначенню призначення кожної деталі крою тощо.

Як ми вже зазначили вище, для організації діяльності учнів з проведення аналізу моделей нами були розроблені і запропоновані не тільки спеціальні завдання і вправи творчого характеру, але й підготовлені питання щодо розробки конструкції виробу. Ці питання підібрані таким чином, щоб вони враховували конструкторські особливості моделі і в той же час сприяли формуванню в учнів творчого мислення. В експериментальних класах ми використовували їх на різних етапах організації художньо-конструкторської діяльності. Ми не ставили за мету розглянути всі види питань, які пропонувалися учням.

Закінчивши побудову креслень і провівши їх аналіз, учні переходять до наступного етапу процесу конструювання виробів - технічного моделювання. На цьому етапі діяльності учні знайомляться з прийомами виконання технічного моделювання.

Зрозумівши їх, учні повинні їх засвоїти і вміти застосовувати при вирішенні практичних завдань. Прийоми технічного моделювання дозволяють з побудованого на уроках конструювання плоскісного креслення одержати рельєфну модель будь-якого покрою, силуету, конструкції. Крім цього, технічне моделювання розширює діапазон знань учнів і їх уявлення про конструкції, знайомить з розробками нових вузлів, деталей крою, окремими їх елементами й найрізноманітнішими оздобами розроблених моделей. При виконанні проектно-технологічних операцій в учнів продовжують формуватися, вдосконалюватися і ускладнюватися конструкторські і графічні вміння, розвиваються якості особистості творчого типу: просторова уява, спостережливість, творче мислення, нестандартний підхід до поставленої проблеми, вдосконалюються навички щодо аналізу моделей [4, с. 15].

Виходячи із специфіки процесу проектування, для навчання учнів ми відмовилися від звичних для нас карток-завдань, інструкційних карт, а розробили й запропонували ряд схем і спеціальних вправ, які дозволили нам ознайомити школярів з прийомами технічного моделювання виробів білизняного й легкого асортименту. Розробляючи схеми, як і раніше, ми поступово ускладнювали їх, опираючись при цьому на конструктивні особливості оброблюваного виробу, а також на індивідуальні особливості учнів. Окрім того, кожна наступна вправа в обов'язковому порядку передбачала ступінь підготовленості учнів, тобто ми спиралися на теоретичні знання і спеціальні вміння, засвоєні ними при виконанні попередньої вправи. Таким чином, в основу організації даного виду спеціальної діяльності в процесі виконання вправ ми поклали принципи доступності, спадкоємності, послідовності та систематичності.

Таке поступове ускладнення спеціальних вправ дозволило нам за роки навчання познайомити учнів з проектно-конструкторською діяльністю, яка безпосередньо пов'язана з легкою промисловістю, можливий ефективний розвиток творчих здібностей учнів, виходячи із специфіки даної діяльності. Ми також домоглися як підвищення рівня підготовки учнів при проектуванні одягу, так і скорочення часу для виконання творчих завдань різного ступеня складності, рівень виконання яких відповідав рівню сформованості творчих здібностей учнів у творчій діяльності по розробці конструкції моделей одягу.

Слід також відзначити, що при організації спеціальної діяльності ми застосовували різні

форми роботи з класом, виходячи з специфіки кожного етапу діяльності. Проектуванням, тобто розробкою ескізу, займалися всі учні класу, причому ця робота виконувалася ними частково в навчальній майстерні, а частково – вдома, де вони мали можливість звертатися за допомогою до допоміжної літератури, журналів мод; а 5-9 класах – учні, індивідуально розроблюючи свою модель, займалися ескізуванням з використанням творчих завдань, які враховували ступінь їх підготовленості. Для здійснення конструювання – розрахунків і побудови креслень для виготовлення лекал – клас поділявся на три групи, кожна з яких виконувала завдання різного рівня складності. Всі ці групи знаходилися в тісному взаємозв'язку від результатів виконання завдань одна одної.

Таким чином, запропонована система організації спеціальної проектно-конструкторської діяльності на уроках трудового навчання ефективна і сприяє розвитку творчих здібностей, бо, працюючи з класом, учитель-практик може також керувати й корегувати процес навчання й виховання кожного окремого учня, давати йому можливість виявити свої індивідуальні творчі здібності і розвивати при цьому творчий потенціал кожного.

Особливістю запропонованої методики є те, що в процесі навчання вона спонукає учнів до вдосконалення таких розумових операцій, як порівняння й співставлення різних явищ, факторів, виконуваних трудових дій; до аналізу, виділення й групування найбільш характерних ознак, загальних принципів, синтезу, узагальнення, тим самим розвиває просторову уяву, нестандартне мислення.

Готуючи учнів до проектування одягу, необхідно виробити в них спеціальні вміння й навички, які є новоутвореннями особистості. Рішенню цього завдання сприяють виконання ними практичних вправ, які включають елементи графічних умінь і навичок щодо ескізування швейних виробів, а також проблемні завдання, пов'язані з поетапним виконанням розробки конструкцій деталей, основних вузлів моделей, які надалі поступово ускладнюються.

Успішно виконати творче завдання учні зможуть, якщо ними накопичені не тільки спеціальні конструкторські знання, вироблені конструкторські вміння й навички, але й розвинута просторова уява, творче технічне мислення, яке на даному етапі характеризується нестандартністю; вміння поділяти ціле на частини, створювати мові комбінації з цих частин; в думках уявляти весь процес конструювання й моделювання взагалі; визначати вплив кожної операції на кінцевий

результат; аналізувати кожну операцію і весь процес взагалі.

Виконання творчих практичних завдань сприяють активізації пізнавальної активності учнів, підсилює інтенсивність розумової діяльності, надає їй пошуковий, дослідницький характер. Різноманітні за своїми цілями, змістом і характером виконання, вони збагачують уроки, наповнюють їх різними видами діяльності, що чергуються, в свою чергу це підвищує інтерес учнів до матеріалу, який вивчається, його ефективність, сприяє розвитку творчого підходу до діяльності [7, с. 11].

У дослідженні встановлено, що розвиток творчої особистості в умовах організації спеціальної діяльності не можна обмежуватися лише набуттям учнями знань, умінь і навичок, вимагається значне розширення умов розвитку творчих здібностей. Щоб вирішити це завдання, необхідно організувати проектно-конструкторську діяльність, в якій будуть дотримані наступні умови:

- по-перше, вивчити можливості предмету в цілях створення на уроках різноманітних проблемних ситуацій, аналогічних тим, що виникають в галузі швейного виробництва;

- по-друге, організувати творчий пошук учнів із запропонованими творчими завданнями таким чином, щоб у процесі їх виконання формувалися творчі якості особистості, а саме: просторова уява, нестандартне мислення, вміння бачити незвичайне в звичайному, бажання створити запроєктовану модель за власною уявою;

- по-третє, підібрати й скласти творчі завдання, інструкційні й технологічні карти, конструкторські проблемні завдання і вправи у відповідності до індивідуальних особливостей кожного і ступенем підготовленості до виконання завдання запропонованого рівня складності.

Необхідно й дуже важливо стимулювати творчу активність школярів, забезпечувати умови діяльності для розвитку їх індивідуальних, конструкторських здібностей, сформувати стійкі потреби до самоаналізу, самооцінювання результатів своєї праці, внутрішнє глибоке бажання до творчого самовираження і самовдосконалення.

Ведучою ідеєю нашого дослідження, яка апробована в процесі експерименту, є те, що розвиток творчих здібностей особистості можливе, та ефективно відбувається в умовах організації спеціальної діяльності й багато в чому залежить від того, наскільки сам творчий педагогічний процес пізнавальної діяльності наближений до творчої праці.

Цього можна досягнути тільки в тому випадку, якщо в трудовому навчанні будуть широко застосовуватися проблемні ситуації,

частково-пошуковий і дослідницький методи, творчі і творчі завдання різного рівня складності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У ході нашого дослідження було встановлено, що розвиток творчої особистості в умовах організації спеціальної діяльності не може обмежуватися лише формуванням в учнів знань, умінь і навичок, при цьому також вимагається значне розширення умов розвитку творчих здібностей. Щоб вирішити це завдання, необхідно організувати спеціальну проектно-конструкторську діяльність, в якій будуть додержані наступні умови:

- по-перше, вивчити можливості предмету в цілях створення на уроках різноманітних проблемних ситуацій, аналогічних тим, що виникають в галузі швейного виробництва;

- по-друге, організувати творчий пошук учнів із запропонованими творчими завданнями таким чином, щоб у процесі їх виконання формувалися творчі якості особистості, а саме: просторова уява, нестандартне мислення, вміння бачити незвичайне в звичайному, бажання створити запроєктовану модель за власною уявою;

- по-третє, підібрати й скласти творчі завдання, інструкційні й технологічні карти, конструкторські проблемні завдання і вправи у відповідності до індивідуальних особливостей кожного і ступенем підготовленості до виконання завдання запропонованого рівня складності.

Необхідно й дуже важливо стимулювати творчу активність школярів, забезпечувати умови діяльності для розвитку їх індивідуальних, конструкторських здібностей, сформувати стійкі потреби до самоаналізу, самооцінювання результатів своєї праці, внутрішнє глибоке бажання до творчого самовираження і самовдосконалення.

Ведучою ідеєю нашого дослідження, яка апробована в процесі експерименту, є те, що розвиток творчих здібностей особистості можливе, та ефективно відбувається в умовах організації спеціальної діяльності й багато в чому залежить від того, наскільки сам творчий педагогічний процес пізнавальної діяльності наближений до творчої праці.

Цього можна досягнути тільки в тому випадку, якщо в трудовому навчанні будуть широко застосовуватися проблемні ситуації, частково-пошуковий і дослідницький методи, навчально-творчі і творчі завдання різного рівня складності.

Проведене нами експериментальне й теоретичне дослідження переконують в тому, що:

- організація проектно-конструкторської діяльності в умовах основної школи закладів

загальної середньої освіти необхідна й можлива, успішність її залежить від ряду умов: використання можливості предмета щодо створення проблемних ситуацій; організації творчої пошукової діяльності учнів; використання спеціальних творчих завдань у відповідності до рівня підготовленості учнів;

- в умовах класного колективу доцільно застосовувати тематичний принцип планування та циклічне повторення матеріалу, що сприяє вдосконаленню спеціальних умінь і навичок, які в подальшому перетворюються в якісно нові утворення особистості;

- з метою збереження пізнавальної активності та зацікавленості до занять, урізноманітнення видів конструкторської діяльності необхідна постійна зміна конструкцій, які вивчаються, а також техніки створення виробу одягу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боринець Н. І., Лещук Р. М. Трудове навчання. Банк ідей для творчих проєктів. 5-11 класи / упоряд.: Л. М. Рак. Київ: Шкільний світ, 2011. 106 с.
2. Васильєва І. В., Гайдук Л. М. Сучасні технології моделювання і художнього оздоблення одягу: навч. посіб. Київ: КНУТД, 2008. 132 с.
3. Горобчишина В.С. Довідник технологічних послідовностей виготовлення одягу: навч. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2008. 292 с.
4. Єжова О. В. Інформаційні технології у створенні швейних виробів. Кіровоград: ФОП Александрова М. В. 2015. 220 с.
5. Зимогляд Н. С., Рябчиков М. Л. Проєктування швейних виробів в моделях: [навч. посіб.]. Х.: ЗЕБРА. 2011. 162 с.
6. Литвин В. Г., Степура А. О. Конструювання швейних виробів: підручник для ПТУ. Київ: Вікторія. 2008. 320 с.
7. Нечіпор С. В. Технологія виготовлення одягу: посібник для ПТУ. 2-е вид., випр. і доповн. Луцьк. 2006. 405 с.
8. Славінська А. Л. Методологія типізації лекал деталей швейних виробів. *Вісн. Хмельниць. нац. ун-ту. Техн. науки.* 2011. № 2. С. 72-79.
9. Славінська А. Л. Основи модульного проєктування одягу: монографія. Хмельницький: ХНУ. 2007. 167 с.

REFERENCES

1. Borynets, N. I., Leshchuk, R. M. (2011). *Trudove navchannia. Bank idei dlia tvorchykh proektiv.*

5-11 klasy [Work training. Bank of ideas for creative projects. 5-11 grades]. Kyiv: Shkilnyi svit. 106 s.

2. Vasyliieva, I. V., Haiduk, L. M. (2008). *Suchasni tekhnolohii modeliuvannia i khudozhnoho ozdoblennia odiahu* [Modern technologies of modeling and artistic decoration of clothes]. Kyiv: KNUVD. 132 s.

3. Horobchyshyna, V.S. (2008). *Dovidnyk tekhnolohichnykh poslidoვნостей vyhotovlennia odiahu* [Handbook of technological sequences of clothing production]. Lviv: Novyi Svit-2000. 292 s.

4. Yezhova, O. V. (2015). *Informatsiini tekhnolohii u stvorenni shveinykh vyrobiv* [Information technologies in the creation of sewing products]. Kirovohrad: FOP Aleksandrova M.V. 220 s.

5. Zymohliad, N. S., Riabchykov M. L. (2011). *Proektuvannia shveinykh vyrobiv v modeliakh* [Design of sewing products in models]. Kh.: ZEBRA. 162 s.

6. Lytvyn, V. H., Stepura A. O. (2008). *Konstruiuvannia shveinykh vyrobiv* [Construction of sewing products]. Kyiv: Viktoriia. 320 s.

7. Nechipor, S. V. (2006). *Tekhnolohiia vyhotovlennia odiahu* [Clothing manufacturing technology]. Lutsk. 405 s.

8. Slavinska, A. L. (2011). *Metodolohiia typizatsii lekal detalei shveinykh vyrobiv* [Methodology of pattern typification of parts of sewing products]. *Visn. Khmelnyts. nats. un-tu. Tekhn. nauky.* 2. 72-79.

9. Slavinska, A. L. (2007). *Osnovy modulnoho proektuvannia odiahu* [Basics of modular clothing design]. Khmelnytskyi: KhNU. 167 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: проєктування одягу, розробка технологічних схем та методів обробки, аналіз систем моделювання та конструювання одягу, методика організації проєктної діяльності в галузі технологічної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychnyna State Pedagogical University.

Scientific interests: clothing design, development of technological schemes and processing methods, analysis of clothing modeling and design systems, methods of organizing design activities in the field of technological education.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК: 373.5.011.3-051:796]:[37.091.398:796]
DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-206-211

ХОМЯК Григорій Григорович –
аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6408-6363>
e-mail: superhamster77@gmail.com

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ВМІННЯ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РОБОТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В складних соціально-політичних, воєнних та економічних умовах зростає потреба суспільства у висококваліфікованих педагогічних кадрах, які беруть активну участь у суспільному житті, виявляють свідоме відповідальне ставлення до своєї професійної діяльності. Це стосується й вчителя фізичної культури.

Соціальна значимість постановки та вирішення зазначеної проблеми підкреслюється у законодавчих та нормативних документах (Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (1993 зі змінами), Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998), Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки (2016), Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року (2017), Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл» (2015) та ін.

Аналіз цих документів показав, що серед найбільш ефективних і дієвих форм виховного впливу на учнів, які проводяться у позаурочний час, одне з провідних місць належить фізичній культурі, а здійснювати її покликаний вчитель фізичної культури. Тому необхідно озброювати вчителя фізичної культури ефективними засобами та оригінальними методиками організації позакласної фізкультурно-спортивної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прийнята нині програма з фізичного виховання школярів враховує можливості вчителя фізичної культури працювати творчо, з раціональним використанням існуючих можливостей школи, прилеглих спортивних об'єктів і місечок здоров'я за місцем проживання. Визначальною ланкою позакласної фізкультурно-оздоровчої роботи стають домашні завдання з фізичної культури. Успішна реалізація цих форм роботи можлива лише за універсальних знань вчителя, здатного на високому рівні організувати фізкультурно-спортивні заняття з учнями.

Проблемам підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності

присвячені праці науковців (О. Ажиппо [1], Є. Захаріна [5], С. Карасевич [6], О. Котова [7], С. Пільова [11]), готовності до фізкультурно-спортивної діяльності (Л. Безкоровайна [3], Ю. Курнишев [8]), особливостям професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури (В. Артеменко [2], Ю. Зайцевої [4], М. Матвієнко [9], О. Мілаєв [10]).

Однак, до теперішнього часу, питання підготовки вчителя до фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з учнями у позакласний час не стали предметом спеціального дослідження. Необхідність підвищення якості підготовки здобувачів до організаційної роботи та нерозробленість окремих аспектів цієї підготовки спонукали до розкриття цієї проблеми.

Аналіз наукової літератури щодо проблеми підготовки вчителя фізичної культури до позакласної спортивної роботи показав, що практично не виявлено відповідні професійно-педагогічні вміння, що дозволяють йому плідно працювати з учнями у позакласній роботі.

Мета – виокремити та схарактеризувати професійно-педагогічні вміння вчителя фізичної культури для організації позакласної фізкультурно-спортивної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделюючи професійну діяльність майбутнього вчителя фізичної культури розглянемо компоненти в структурі його педагогічної діяльності, визначимо ступінь впливу їх на формування педагогічної майстерності у позакласній фізкультурно-спортивній роботі.

Деякі педагоги-дослідники дотримуються думки про те, що основою для багатогранної діяльності вчителя є конструктивний компонент (О. Ажиппо [1], Л. Безкоровайна [3], Є. Захаріна [5], Ю. Курнишев [8]). Проте, як зауважує Л. Безкоровайна, конструктивний компонент, який є основою для всієї педагогічної діяльності, здійснює ефективний вплив на професійну діяльність лише у поєднанні з організаторським компонентом [3].

Конструктивний компонент діяльності вчителя фізичної культури складається, переважно, з умінь планувати роботу. У позакласній роботі важливе значення надається

перспективному та поточному плануванню. Конструювання цієї роботи спрямоване на вдосконалення у майбутніх учителів знань, умінь і навичок у грамотному використанні та розподілі засобів та методів фізкультурно-спортивної роботи з учнями.

Проведене дослідження діяльності молодих вчителів (стаж роботи у школі до 5 років) показав, що рівень розвитку конструктивних умінь перебуває на порівняно низькому рівні. На цей факт, як основний мотив, вказало 44,4% вчителів (із 27 опитаних). Серед причин виявлено такі: а) у педагогічному університеті не повною мірою використовується така ефективна форма підготовки, як «ділові ігри», – програвання із здобувачами різних ситуацій, які зустрічатимуться у подальшій роботі; б) немає розробленої системи педагогічних завдань для кожного здобувача; в) не організована наскрізна педагогічна практика на всіх курсах навчання; г) немає наступності у формуванні професійно-педагогічної майстерності щодо позакласної фізкультурно-спортивної роботи майбутнього вчителя фізичної культури.

З метою покращення професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічного ЗВО нами розроблено та апробовано окремі форми поетапного формування знань та умінь у здобувачів для роботи у позааудиторний час, як підготовка до позакласної роботи. Майбутні педагоги у програмі педагогічної практики залучалися до самостійної роботи як помічника вчителя фізичної культури, помічника судді, проводили заняття на спортмайданчиках. Завдання здобувачам з кожним семестром ускладнювалися зі зростанням професійної адаптації здобувачів до нової для них ролі вчителя.

Розроблені та апробовані елементи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури суттєво допомогли формуванню основних його якостей, зокрема й організаторського компонента, який істотно впливає на розвиток конструктивних, гностичних та комунікативних умінь здобувача.

Не менш важливим та складним для становлення компетентного педагога є проблема формування у нього комунікативного компонента. До педагога висуваються вимоги бути стриманим і коректним до учнів у професійно-педагогічній ситуації (урок, змагання тощо).

Проведене інтерв'ювання та бесіда зі школярами виявили, що якості вчителя фізичної культури, які полягають у встановленні позитивних взаємин зі школярами, зокрема вимогливість у поєднанні з добротою, стриманість – ставляться учнями на

перше місце (90,4% із 52 опитаних учнів). Отримані дані підтверджуються дослідженнями В. Артеменко [2], Ю. Зайцевої [4], С. Захаріної [5], М. Матвієнко [9].

Діяльність вчителя в організації позакласної фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи висуває особливі вимоги до гностичного компоненту, який включає вивчення: а) спортивних можливостей учнів; б) змісту, засобів та методів діяльності вчителя, за допомогою яких вона здійснюється; в) переваг і недоліків діяльності вчителя з метою подальшого вдосконалення її.

У специфічній діяльності вчителя фізичної культури ряд дослідників (О. Ажиппо [1], Ю. Зайцева [4], С. Карасевич [6], О. Котова [7] та ін.) виділяють руховий компонент. Наявність цього компонента необхідна для якісного і професійного виконання функцій вчителя фізичної культури.

О. Ажиппо підкреслює, що навчання фізичним вправам вимагає точного, легкого, технічно правильного і, навіть, витонченого показу вправ [1]. Ці вміння вчителя значно впливають на розвиток інтересу до фізкультурно-спортивної діяльності та залучення учнів до занять фізичною культурою.

У роботі вчителя фізичної культури руховий компонент виконує важливу функцію і при організації позакласної діяльності. Як показали дослідження низки авторів (Ю. Зайцева [4], О. Мілаєв [10]), особистий приклад вчителя, – найбільш значима умова формування інтересу в учнів до занять.

Аналізуючи процес формування якостей, необхідних для педагогічної діяльності вчителя фізичної культури, визначаємо ключову роль у здійсненні цього завдання фахових дисциплін – «Теорії та методики фізичного виховання», «Історії фізичної культури», спортивно-педагогічних дисциплін. Однак, поряд з цим, виявляємо деяку недосконалість наявної програми, в якій найбільший акцент робиться на підготовку здобувачів старших курсів, тоді як здобувачі молодших курсів без належної професійної підготовки виходять на першу практику з позакласної фізкультурно-спортивної роботи.

На нашу думку, логічно і необхідно вже на першому та другому курсах глибше висвітлювати основні педагогічні закономірності роботи з дітьми, проводити цілеспрямовану підготовку та орієнтувати здобувачів на професію вчителя фізичної культури.

Крім розглянутих компонентів діяльності для виокремлення професійно-педагогічних умінь розкриємо вимоги, які будуть висуватися до майбутнього вчителя фізичної культури у

його багатогранній педагогічній фізкультурно-спортивній роботі.

На особистість вчителя фізичної культури, у процесі професійної діяльності, істотно впливає соціально-економічне середовище, в якому він працює, рівень психолого-педагогічної та природничо-наукової підготовки.

У педагогічних ЗВО на підготовку майбутніх вчителів фізичної культури істотно впливає професійно організована педагогічна практика, яка є продовженням та узагальненням аудиторної підготовки. Взаємозв'язок аудиторної та позааудиторної роботи, як показує наявний досвід роботи, сприяє формуванню у них активної життєвої позиції та професійно-особистісних якостей.

У професійній діяльності вчителя фізичної культури гідне місце займає природничо-наукова підготовка. Ця підготовка виходить із завдання фізичного виховання учнів, визначає оптимальний зміст дисциплін природного циклу та відповідний обсяг знань. Знання анатомії, фізіології, біомеханіки, біохімії, гігієни, лікарського контролю та лікувальної фізкультури дозволяє вчителю будувати навчальний процес з фізичного розвитку учнів на науковому основі.

Виходячи з досвіду роботи на факультетах фізичного виховання, визначено вимоги до природничо-наукової підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. Ця підготовка повинна мати: професійну спрямованість, органічний зв'язок з методикою та психолого-педагогічною підготовкою, ґрунтуватися на сучасних досягненнях природних наук, здійснюватись диференційовано.

Для того, щоб виконувати сучасні вимоги, вчителю необхідно вивчити психологію своєї професійної діяльності. Цій проблемі присвячено низку досліджень учених-педагогів. Насамперед необхідно виділити роботи О. Ажиппо [1], Л. Безкоровайної [3], Ю. Зайцевої [4], М. Матвієнко [9], С. Пільової [11] та ін.

У результаті аналізу досліджень вищезгаданих авторів встановлено, якими особистісними якостями має володіти вчитель, без яких була б не ефективною його діяльність. До них віднесено: любов та інтерес до своєї роботи, наявність пізнавальних особливостей, гнучке мислення, емоційну сферу, наявність вольових якостей, педагогічний такт. Ці особливості і становлять рівень психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності та є одними з провідних у модельній характеристиці професії вчителя.

Ґрунтуючись на даних досліджень підготовки майбутнього вчителя фізичної культури авторів Є. Захаріної [5], С. Карасевича [6], С. Пільової [11] та ін. нами

викремлено основні вимоги, що висуваються до особистості вчителя фізичної культури і визначені найбільш важливі особистісні якості, необхідні йому для плідної діяльності. До таких вимог віднесено: відповідальність за виконання навчальної програми, за оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками на уроках фізичної культури; дотримання санітарно-гігієнічних вимог та впровадження заходів, що попереджають спортивні травми та нещасні випадки; систематичне врахування фізичної підготовленості учнів; залучення школярів у спортивні секції, а також у різні фізкультурно-масові заходи; організація фізкультурно-масової та спортивної роботи у школі; спрямовуюча робота шкільного колективу фізичної культури, а також підготовка громадських інструкторів та суддів серед учнів і максимальне залучення їх, у доступних формах, до проведення різних фізкультурно-оздоровчих занять та заходів; організація внутрішньошкільних змагань та фізкультурних свят.

Разом з тим, не знаходимо вимог до якостей вчителя фізичної культури, який здійснює позакласну фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу. Тому, на підставі аналізу наявних літературних джерел, положень, нормативних актів, проведеного спостереження за практичною діяльністю здобувачів, було встановлено, якими вміннями, на наш погляд, повинен володіти здобувач, щоб успішно проводити позакласну фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу з учнями закладів загальної середньої освіти.

Всі необхідні вчителю фізичної культури вміння були класифіковані нами за функціями: конструктивна, комунікативна, організаторська та гностична (Л. Безкоровайної [3], Ю. Зайцева [4], О. Котова [7], Ю. Курнишев [8], М. Матвієнко [9], С. Пільова [10]).

Конструктивна функція пов'язана з проектуванням навчально-виховного процесу, відбором та побудовою змісту матеріалу, а також зі створенням матеріальної бази для викладання.

Комунікативна функція – встановлення прямих та непрямих зв'язків із колективом учнів.

Організаторська функція – містить три види умінь: організацію матеріальної бази для проведення навчально-виховної роботи з учнями у позакласний час, організацію самих учнів, організацію різних форм позакласної роботи.

Гностична функція передбачає озброєння вчителя науковим методом дослідження педагогічних явищ.

Для дослідження сформованості виявлених умінь вчителя фізичної культури, необхідних при організації позакласної роботи, проведено

опитування студентів-практикантів та викладачів ЗВО, які займаються позааудиторною фізкультурно-спортивною діяльністю.

У підготовленому опитувальному листі здобувачам та експертам-викладачам ЗВО було

запропоновано підкреслити вміння, які, на їхню думку, формують необхідні якості педагога для організації позакласної діяльності. Дослідження охоплено 97 здобувачів та 18 викладачів. Отримані в результаті опитування зведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Сформованість професійно-педагогічних умінь у майбутнього вчителя фізичної культури

Вміння	Здобувачі		Викладачі	
	Кількість	%	Кількість	%
Здійснювати відбір фактичного матеріалу відповідно до мети та завдань позакласного заходу	65	67,0	11	61,1
Планувати свою діяльність з урахуванням матеріальної бази школи, мікрорайону, інтересів та схильностей учнів у зв'язку з природними умовами, наявністю майданчиків, парків, стадіонів	68	70,1	10	55,6
Планувати діяльність учнів під час проведення різних форм позакласної фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи	54	55,7	7	38,9
Планувати та керувати взаємовідносинами учнів та своїми взаємовідносинами з учнями у позакласній роботі	38	39,2	16	88,9
Регулювати, спрямовувати / та розвивати внутрішньокolleктивні відносини при роботі фізкультурних клубів, секцій	41	42,3	15	83,3
Формувати громадську думку	20	20,6	6	33,3
Повідомляти інформацію у процесі взаємодії з учнями, переконувати, доводити	25	25,8	4	22,2
Організувати та забезпечити всім необхідним (інвентар) роботу спортивних секцій та оздоровчих груп	46	47,4	13	72,2
Організувати учнів для плідної роботи у спортивних секціях та різних фізкультурно-оздоровчих заходах	57	58,8	14	51
Здійснювати контроль за виконанням завдання	27	27,8	4	22,3
Організовувати та проводити масові фізкультурно-оздоровчі та спортивні заходи	65	67,0	16	88,9
Навчати учнів прийомів самоконтролю	51	52,6	10	55,6
Спостерігати, аналізувати, робити висновки під час проведення різних позакласних заходів	39	40,2	9	50,0
Аналізувати методичну та науково-популярну літературу з фізичної культури, спорту	41	42,3	6	33,3

Результати опитування дозволили виявити вміння, необхідні для успішної професійно-педагогічної діяльності у позакласній фізкультурно-спортивній роботі.

Вміння, які названі більшістю опитаних (студенти та викладачі), систематизовані нами за чотирма основними функціями. Серед яких:

- конструктивна функція: вміння здійснювати відбір фактичного матеріалу відповідно до цілей і завдань позакласного заходу; уміння планувати свою діяльність з урахуванням матеріальної бази школи, мікрорайону, інтересів та схильностей учнів, у зв'язку з природними умовами, наявністю майданчиків, парків, стадіонів; вміння планувати діяльність учнів під час проведення різних форм позакласної фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи; уміння ставити за мету конкретного позакласного

заходу; уміння передбачати результати діяльності;

- комунікативна функція: вміння планувати та керувати взаємовідносинами учнів, своїми взаємовідносинами з учнями у позакласній роботі; регулювати, спрямовувати та розвивати внутрішньокolleктивні відносини у роботі фізкультурних клубів, секцій; формувати громадську думку; повідомляти інформацію у процесі взаємодії з учнями, переконувати, доводити;

- організаторська функція: вміння забезпечити необхідним (інвентар тощо) роботу різних спортивних секцій та оздоровчих груп; організувати учнів для плідної роботи у спортивних секціях та різних позакласних фізкультурно-спортивних заходах; здійснювати контроль за виконанням завдань; організувати

та проводити масові фізкультурно-оздоровчі заходи «День бігуна», «Тато, мама, я»;

- гностична функція: вміння навчати учнів визначати свій фізичний розвиток; спостерігати, аналізувати, робити висновки під час проведення різних позакласних заходів; аналізувати методичну та науково-популярну літературу з фізичної культури, спорту та туризму.

Номенклатура умінь, необхідних вчителю фізичної культури для педагогічно доцільної та ефективної роботи з учнями закладів загальної середньої освіти, їх взаємозв'язки можуть доповнюватися та уточнюватися у зв'язку зі змінами можливостей школи, мікрорайону, підготовленості вчителя, учнів. Однак, на нашу думку, успіх у педагогічній діяльності вчителя фізичної культури, що організує позакласну фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу, залежить від ступеня сформованості виявлених умінь та особистісних якостей педагога.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дало можливість виокремити компоненти професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури: конструктивний, організаторський, комунікативний, гностичний, руховий; розкрити вимоги до майбутнього вчителя фізичної культури у педагогічній фізкультурно-спортивній роботі. У дослідженні класифіковано необхідні вчителю фізичної культури вміння за функціями: конструктивна, комунікативна, організаторська та гностична. Проведено опитування студентів-практикантів та викладачів ЗВО, які займаються позааудиторною фізкультурно-спортивною діяльністю для дослідження сформованості виявлених умінь вчителя фізичної культури, необхідних при організації позакласної роботи.

Для вирішення завдань формування та удосконалення виявлених умінь, необхідно знайти форми та методи подальшого удосконалення навчального процесу на факультеті фізичного виховання та експериментально обґрунтувати знайдені прийоми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2013. 39 с.
2. Артеменко В. В. Фізична культура у вищих навчальних закладах та основні інноваційні технології викладання. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в вищому навчальному закладі*. 2018. Вип. 21. С. 101–105.
3. Безкоровайна Л. В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до впровадження технологій спортивного

менеджменту культури : автореф. дис. ... пед. наук. Київ, 2009. 20 с.

4. Зайцева Ю. Специфіка діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава. 2014. Вип. 13. С. 139–144.
5. Захаріна Є. А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2012. 439 с.
6. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 204 с.
7. Котова О. В., Непша О. В. Структурні компоненти підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]*. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 81. С. 164–168.
8. Курнишев Ю., Палагнюк Т., Гауряк О., Осадець М. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2019. № 1. С. 125–130.
9. Матвієнко М. І. Формування умінь та навичок до самостійних занять фізичними вправами студентів педагогічних університетів : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.02. Київ, 2017. 233 с.
10. Мілаєв О. І. Дослідження ставлення студентів вищих навчальних закладів до занять фізичною культурою. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в вищому навчальному закладі*. 2019. Вип. 22. С. 99–103.
11. Пільова С. Г. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організаційної діяльності. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 2. С. 31–36.

REFERENCES

1. Azhyppo, O. Yu. (2013). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti u zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological principles of training future teachers of physical education for professional activities in general educational institutions]: Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv.
2. Artemenko, V. V. (2018). *Fizychna kultura u vyshchykh navchalnykh zakladakh ta osnovni innovatsiini tekhnologii vykladannia* [Physical culture in higher educational institutions and the main innovative teaching technologies] *Udoskonalennia osvithno-vykhovnoho protsesu v vyshchomu navchalnomu zaklad*. 21. 101–105.
3. Bezkorovaina, L. V. (2009). *Formuvannia hotovnosti maibutnykh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu do vprovadzhennia tekhnologii sportyvnoho menedzhmentu kulturu* [Formation of the readiness of future specialists in physical education and sports for the implementation of sports culture management technologies] Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.

4. Zaitseva, Yu. (2014). *Spetsyfika diialnosti vchytelia fizychnoi kultury yak orhanizatora fizkulturno-sportyvnoi roboty v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [The specifics of the activity of a physical culture teacher as an organizer of physical culture and sports work in general educational institutions] *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. 13. 139–144.

5. Zakharina, Ye. A. (2012). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do pozashkilnoi ta pozashkilnoi ozdorovcho-vykhovnoi roboty: teoriia ta metodyka* [Professional training of future physical education teachers for extracurricular and extracurricular health and educational work: theory and methodology]. Zaporizhzhia.

6. Karasievych, S. A. (2018). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-sportyvnoi diialnosti u zakladakh zahalnoi serednoi osvity* [Preparation of future teachers of physical culture for physical culture and sports activities in institutions of general secondary education] : monohrafiia. Uman.

7. Kotova, O. V., Nepsha, O. V. (2018). *Strukturni komponenty pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Structural components of the training of future teachers of physical culture in higher educational institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]. Seriiia : Pedahohichni nauky*. 81. 164–168.

8. Kurnyshev, Yu., Palahniuk, T., Hauriak, O., Osadets, M. (2019). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti* [Formation of readiness of future physical culture teachers for professional activity] *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika*. 1. 125–130.

9. Matviienko, M. I. (2017). *Formuvannia umin ta navychok do samostiinykh zaniat fizychnymy vpravamy studentiv pedahohichnykh universytetiv* [Formation of abilities and skills for independent physical exercises of students of pedagogical universities]: Candidate's thesis. Kyiv.

10. Milaiev, O. I. (2019). *Doslidzhennia stavlennia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv do zaniat fizychnoiu kulturoiu* [Study of the attitude of students of higher educational institutions to physical education] *Udoskonalennia osvitho-vykhovnoho protsesu v vyshchomu navchalnomu zaklad*. 22. 99–103.

11. Pilova, S. H. (2013). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do orhanizatsiinoi diialnosti* [Preparation of future physical culture teachers for organizational activities]. *Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorov'ia u suchasnomu suspilstvi*. 2. 31–36.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХОМЯК Григорій Григорович – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка вчителя фізичної культури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHOMYAK Hryhoriy Grigorovich – Graduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of a physical education teacher.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

УДК 378.091.33-027.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-211-216

ХРАПАЧ Дмитро Миколайович –

здобувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва

Хмельницький національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8379-5918>

e-mail: hrpachdima@ukr.net

РОБОЧИЙ ЗОШИТ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ПРАКТИК БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ТРАНСПОРТ»

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Під час повоєнної відбудови України підвищиться попит на фахівців робітничих професій, таких як працівники будівельної галузі, харчової та легкої промисловості, машинобудування, транспорту. Задоволення цього попиту сприятиме розвитку економіки країни, тому сьогодні держава повинна підтримувати належний розвиток професійної та вищої освіти.

Наперекір складній ситуації, в якій опинилася Україна через війну з росією, заклади вищої освіти (ЗВО), що знаходяться на підконтрольній нашій державі території,

продовжують надавати освітні послуги. Водночас система вищої освіти потребує подальшого реформування згідно із схваленою «Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» [12] та з урахуванням нових викликів та реалій сьогодення.

Відтак, завдання та заходи з реалізації Стратегії потребують коригування, проте стратегічні цілі та ключові завдання залишаються незмінними: забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних верств населення, підготовка затребуваних фахівців для задоволення потреб економіки у

кваліфікованих фахівцях, модернізація інфраструктури, освітнього простору та навчально-наукового обладнання тощо.

Без сумніву, в найближчому майбутньому для відбудови багатьох галузей економіки України, у т.ч. транспортної, затребуваними будуть висококваліфіковані робітничі кадри, а, відтак, підготовка педагогів професійного навчання спеціальності 015 Професійна освіта. Транспорт стає надзвичайно актуальною вже сьогодні. Забезпечити якість підготовки педагогічних кадрів для системи професійної (професійно-технічної) освіти МОН України планує шляхом розвитку співпраці закладів вищої освіти з роботодавцями, збільшення частки випускників професійно-орієнтованих освітніх програм вищої освіти, які здобували освіту за дуальною формою або опанували інші програми з поглибленою практичною підготовкою на робочих місцях [12].

Натомість залишаються недостатньо визначеними роль практичної підготовки та її вагомість для підготовки фахівців з вищою освітою. Низка державних нормативних документів, що регламентують проведення практики студентів закладів вищої освіти [8, 11], застарілі і не враховують сучасні вимоги ринку праці до змісту, видів та форм практичної підготовки майбутніх фахівців. Відтак, заклади вищої освіти послугуються, як правило, власними положеннями та нормативами [7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ефективність практичної підготовки залежить від багатьох чинників, серед яких й методичне забезпечення. Теоретико-методологічні засади інженерно-педагогічної освіти розглядалися у працях дидактів С. Артюха, О. Белової, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, Л. Тархан, Ф. Якубова; проблемам підготовки педагогів професійного навчання присвячені праці Н. Брюханової, І. Каньковського, О. Коваленко, Л. Сергєєвої тощо.

Місце практичної підготовки в системі професійної підготовки фахівців, її організаційно-методичні засади досліджували М. Артюшина, В. Мадзігон, Т. Мозлюк, Н. Казакова; роль практичної підготовки у формуванні педагогічних компетентностей майбутніх бакалаврів професійної освіти висвітлена у роботі О. Внукової; зміст та форми проведення різних видів практик, у т.ч. наскрізної практичної підготовки інженера-педагога автотранспортного профілю – І. Каньковського.

Розробці методичного забезпечення професійної підготовки фахівців та її практичної складової на компетентнісній основі приділяють увагу дослідники В. Давискиба, І. Дрозіч, О. Косарук,

Л. Усеїнова; педагогів професійного навчання – О. Керекеша-Попова, О. Малишевський, В. Масич, тощо. Практика використання робочих зошитів у навчальному процесі схарактеризована у працях А. Лікарчука, Л. Нечволоди, І. Майорової, С. Павха та ін.

Разом із тим, аналіз наукової літератури показав, що відсутні роботи, в яких представлений досвід використання робочого зошиту як складової методичного забезпечення практичної підготовки бакалаврів професійного освіти за спеціалізацією «Транспорт».

Мета статті – висвітлити структуру та зміст робочого зошиту як складової методичного забезпечення виробничої практики бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт».

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід’ємною складовою підготовки майбутніх фахівців певної спеціальності є професійно-практична підготовка, яка, як правило, має поетапну структуру, є наскрізною і складається з низки освітніх компонентів (ОК) практичного характеру (практик). Відтак, члени проектних груп ЗВО при розробленні освітньо-професійних програм (ОПП) керуються вимогами щодо обсягів практичної підготовки відповідних стандартів вищої освіти. Так, згідно з [10], ОПП «Професійна освіта. Транспорт (Обслуговування та ремонт автомобілів)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачає обов’язкову практичну підготовку студентів обсягом 18 кредитів ЄКТС (7,5% від загального обсягу підготовки) і містить дві виробничі практики – автообслуговуючу та ремонтну [6], які організують на базі підприємств технічного обслуговування та ремонту автомобільного транспорту.

Основною метою виробничої (автообслуговуючої) практики є формування та розвиток професійних компетентностей, умінь та навичок технічного обслуговування і поточного ремонту автомобілів [1]. Мета виробничої (ремонтної) практики спрямована на формування та розвиток професійних компетентностей, умінь застосовувати сучасні методи і форми організації виробничого та технологічного процесів ремонту автомобілів, їх вузлів та агрегатів на базі використання сучасного технологічного оснащення, пристроїв та інструментів [2]. Обидві програми практик передбачають три етапи їх проходження: ознайомчий (ознайомлення із базою практики), технологічний (виконання навчально-виробничих робіт та індивідуального завдання), заключний (узагальнення результатів практики та оформлення звітної документації).

Методичне забезпечення практичної підготовки педагогів професійного навчання базується на нормативній базі МОН України та закладу вищої освіти, що складається з програмно-методичного (накази на проведення практик, угоди на проведення практик, освітньо-професійні програми; навчальні та робочі навчальні плани, графіки навчального процесу) та навчально-методичного (програми практик, методичні вказівки до проведення практик, щоденники та направлення на практики тощо) забезпечення (рис. 1).

Основний недолік чинної системи методичного забезпечення практичної підготовки полягає, на нашу думку, у

відсутності чіткої відповідності завдань практики до переліку компетентностей, які необхідно сформувати під час її проходження, необхідного досвіду виконання професійних робіт тощо. Відтак, розроблення програм практик на компетентнісній основі, що орієнтовані на результати навчання здобувача освіти – набуття особою необхідних компетентностей для виконання трудової діяльності, сприятиме швидкій адаптації випускника до роботи у динамічному середовищі, знаходженню оптимальних рішень у нестандартних ситуаціях, зумовлених професійною діяльністю.

Рис. 1 – Зміст методичного забезпечення практичної підготовки бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт»

Часто до складу навчально-методичного забезпечення практики входить робочий зошит – навчальний посібник, що містить особливий дидактичний матеріал і сприяє самостійній роботі студента у процесі опанування ОК [3]. Лікарчук А.М. розглядає робочий зошит як набір завдань, дидактичні матеріали чи, навіть, дидактичний комплекс, що використовується в якості засобу навчання [4].

Аналіз досвіду використання робочих зошитів в освітньому процесі свідчить, що в навчальній практиці їх розрізняють за призначенням. У вищій школі використовують окремо робочі зошити для лекційних занять, практичних (графічних) робіт, лабораторних робіт, самостійної роботи, контрольних і творчих робіт, а також поліфункціональні зошити (робочі зошити для всіх видів робіт) [5].

Зміст навчальних та виробничих завдань практики, розміщених в робочому зошиті, має відповідати програмі практичної підготовки та бути спрямований на формування й розвиток професійних компетентностей майбутнього

фахівця. Наприклад, робочий зошит виробничої (автообслуговуючої) практики підготовки бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» охоплює навчально-виробничі завдання для формування та розвитку низки компетентностей [1].

Структура робочого зошита з виробничої (автообслуговуючої) практики складається з двох частин, а саме, перша – перелік навчально-виробничих завдань та вправ формування професійних компетентностей (рис. 2); друга – результати моніторингу процесу формування та розвитку професійних компетентностей практиканта.

Програма виробничої (автообслуговуючої) практики містить завдання з таких тем: косметичні роботи; технічне обслуговування механізмів двигунів автомобілів; технічне обслуговування системи мащення; технічне обслуговування системи охолодження; технічне обслуговування системи живлення; технічне обслуговування електрообладнання; технічне обслуговування трансмісії автомобілів; технічне обслуговування ходової

частини автомобілів; технічне обслуговування органів керування автомобілів; технічне обслуговування автомобілів, що працюють на альтернативних джерелах енергії; технічне обслуговування автомобілів, що експлуатуються в особливих умовах [1].

На рис. 2 наведений зміст одного з практичних завдань з формування професійної компетентності, визначеної освітньою програмою підготовки педагогів професійного навчання за спеціалізацією «Транспорт», а саме, ФК 27 «Здатність обслуговувати автомобільний транспорт різних конструкцій з використанням сучасного ремонтного обладнання». Практичні завдання формулюються згідно з Положенням про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту [9] та з урахуванням специфіки підприємства і спектру марок автомобілів, які обслуговуються на ньому.

Рис. 2 – Фрагмент зошита (частина 1) виробничої (автообслуговуючої) практики педагогів професійного навчання за спеціалізацією «Транспорт»

Завдання «Виконати операції технічного обслуговування системи мащення двигуна автомобіля в умовах (на вибір щоденного технічного обслуговування (ЩТО), технічного обслуговування №1 (ТО-1), технічного обслуговування №2 (ТО-2), сезонного обслуговування (СО))» складається з трьох вправ: 1) провести зовнішній огляд герметичності з'єднань системи мащення та перевірити рівень масла в картері двигуна і при необхідності додати його до норми;

2) виконати кріпильні роботи в місцях можливого підтікання масла і самих елементів системи мащення та маслопроводу, усунути помічені несправності; 3) замінити масло в картері двигуна автомобіля (за графіком) одночасно з заміною масляного фільтра.

Виконання системи вправ сприятиме формуванню професійної компетентності ФК 27 «Здатність обслуговувати автомобільний транспорт різних конструкцій з використанням сучасного ремонтного обладнання» в різних умовах ЩТО, ТО-1, ТО-2, СО. Кожна вправа містить таку інформацію як зміст дій (операцій) та умови їх виконання, предмети та засоби праці (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти тощо). При виконанні вправ практикант спирається на відповідні інструкційні карти та інструкції з технічної експлуатації автомобілів різних марок.

Результати моніторингу процесу формування та розвитку професійних компетентностей практиканта містяться у другій частині робочого зошита. Керівник практики від виробництва, керуючись визначеним переліком завдань та вправ (частина 1 робочого зошита), розподіляє їх виконання на весь період проходження практики, контролює виконання та оцінює результати. При виконанні кожної вправи практикант має: 1) словесно відтворити зміст вправи з детальною характеристикою умов виконання; 2) спостерегти за виконанням трудових дій, аналогічним змісту вправи, робітником; 3) виконати пробні дії (операції), передбачені вправою, під керівництвом робітника; 4) виконати вправу самостійно заплановану кількість раз. Дата виконання кожного виду робіт фіксується керівником практики від виробництва відповідним записом у робочому зошиті.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, використання робочих зошитів, розроблених на компетентнісній основі, у процесі практичної підготовки педагогів професійного навчання за спеціалізацією «Транспорт» дозволить підвищити її якість за рахунок планомірного формування та розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців, передбачених освітньою програмою та програмами практик, шляхом виконання системи відповідних завдань та вправ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Виробнича (автообслуговуюча) практика: програма та методичні вказівки для студентів спеціальності 015.38 «Професійна освіта. Транспорт (Обслуговування та ремонт автомобілів)» / Уклад.: І. І. Герніченко, С. Р. Красильников, В.М. Приймак, Д.М. Храпач, І.Д. Теклюк Хмельницький: ХНУ. 2022. 23 с.

2. Виробнича (ремонтна) практика: програма та методичні вказівки для студентів спеціальності 015.38 «Професійна освіта. Транспорт (Обслуговування та ремонт автомобілів)» / Уклад.: І. І. Герніченко, С. Р. Красильников, В.М. Приймак, Д.М. Храпач. Хмельницький ХНУ. 2022. 22 с.

3. ДСТУ 3017:2015 Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Чин. від 2016–07–01. Київ: ДП «УкрНД НЦ», 2016. 38 с.

4. Лікарчук А.М. Технологія створення та використання зошитів з друкованою основою (на матеріалі хімії): Автореф. дис. канд. педаг. наук: 13.00.02 / А.М. Лікарчук; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2003. 20 с.

5. Майорова І.Г. Використання робочих зошитів як засобу підвищення ефективності професійної підготовки: Метод. рекомендації. Донецьк: ІПО ІПП УМО 2012. 38с.

6. Освітньо-професійна програма. Професійна освіта. Транспорт (Обслуговування та ремонт автомобілів): Хмельницький національний університет. URL : <https://khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/op/b/015-pot-2020.pdf> (дата звернення – 28.08.2022).

7. Положення про практичну підготовку здобувачів вищої освіти в Хмельницькому національному університеті. URL : <https://khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/normatyvni-dokumenty/polozhennya/pro-praktychnu-pidgotovku.pdf>. (дата звернення – 10.08.2022).

8. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України: наказ Міністерства освіти України від 8.04.1993 № 93 (поточна редакція від 20.12.1994). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#text> (дата звернення 10.08.2022).

9. Положення про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту, наказ Мінтранс України від 30.03.1998 №102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98#Text> (дата звернення – 31.08.2022).

10. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 №1460. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf> (дата звернення 10.08.2022).

11. Рекомендації про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, розроблені Державною науковою установою «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» (2013). URL: https://ifk.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/03/recom_izo.pdf (дата звернення – 10.08.2022).

12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження КМУ України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki> (дата звернення – 10.08.2022).

REFERENCES

1. Hernichenko, I. I., Krasyl'nikov, S. R., Pryimak, V.M., Khrapach, D.M., Tekliuk, I.D. (2022). Vyrobnycha avtoobsluhovuiucha praktyka: prohrama ta

metodychni vkazivky dlia studentiv spetsialnosti 015.38 «Profesiina osvita. Transport» Obsluhovuvannia ta remont avtomobiliv [Production (auto-service) practice: program and methodological guidelines for students of specialty 015.38 «Professional education. Transport» (Car maintenance and repair)]. Khmelnytskyi, 23p. [in Ukrainian].

2. Hernichenko, I.I., Krasyl'nikov, S. R., Pryimak, V.M., Khrapach, D.M. (2022). Vyrobnycha (remontna) praktyka: prohrama ta metodychni vkazivky dlia studentiv spetsialnosti 015.38 «Profesiina osvita. Transport» (Obsluhovuvannia ta remont avtomobiliv)» [Production (repair) practice: program and methodological guidelines for students of specialty 015.38 «Professional education. Transport» (Car maintenance and repair)]. Khmelnytskyi, 22p. [in Ukrainian].

3. DSTU 3017:2015 Vydannia (2016). Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat. [DSTU 3017:2015 Edition. The main types. Terms and definitions]. Kyiv, 38p. [in Ukrainian].

4. Likarchuk, A.M. (2003). Tekhnolohiia stvorennia ta vykorystannia zoshytiv z drukovanoiu osnovoioiu (na materiali khimii) [The technology of creating and using notebooks with a printed base (on the material of chemistry)]. Extended abstract of candidate's thesis. Institute of Pedagogy and Psychology prof. of education of the APN of Ukraine. Kyiv, 20p. [in Ukrainian].

5. Mayorova, I.H. (2012). Vykorystannia robochykh zoshytiv yak zasobu pidvyschennia efektyvnosti profesiinoi pidhotovky: Metod. Rekomendatsii [The use of workbooks as a means of reporting the effectiveness of professional training: Method. recommendations]. Central Institute of Postgraduate Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Donetsk, 38 p. [in Ukrainian].

6. Osvitno-profesiina prohrama. «Profesiina osvita. Transport» (Obsluhovuvannia ta remont avtomobiliv): Khmelnytskyi natsionalnyi universytet [Educational and professional program. «Professional education. Transport» (Car maintenance and repair): Khmelnytskyi National University]. Available at: <https://khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/op/b/015-pot-2020.pdf> (Accessed 28 Aug. 2022). [in Ukrainian].

7. Polozhennia pro praktychnu pidgotovku zdobuvachiv vyshchoi osvity v Khmelnytskomu natsionalnomu universyteti [Regulations on industrial practice of higher education graduates at Khmelnytskyi National University]. Available at: <https://khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/normatyvni-dokumenty/polozhennya/pro-praktychnu-pidgotovku.pdf> (Accessed 10 Aug. 2022). [in Ukrainian].

8. Polozhennia pro provedennia praktyky studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy: nakaz Ministerstva osvity Ukrainy vid 8.04.1993 № 93 (potochna redaktsiia vid 20.12.1994) [Provisions on internships for students of higher educational institutions of Ukraine: Order of the Ministry of Education of Ukraine dated April 8, 1993 No. 93 (current version dated December 20, 1994)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#text> (Accessed 10 Aug. 2022). [in Ukrainian].

9. Polozhennia pro tekhnichne obsluhovuvannia i remont dorozhnikh transportnykh zasobiv avtomobilnoho transportu, nakaz Mintrans Ukrainy vid

30.03.1998 №102 [Regulations on maintenance and repair of road transport, order of the Ministry of Transport of Ukraine dated 30.03.1998 No.102]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98#Text> (Accessed 31 Aug. 2022). [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 015 «Profesiina osvita (za spetsializatsiiami)» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity) [On the approval of the standard of higher education in specialty 015 «Professional education (by specializations)» for the first (bachelor) level of higher education]. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 21. 2019 No.1460. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf> (Accessed 10 Aug. 2022). [in Ukrainian].

11. Rekomendatsii pro provedennia praktyky studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy, rozrobeni Derzhavnoi naukovoiu ustanovoiu «Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity» (2013). [Recommendations on internships for students of higher educational institutions of Ukraine, developed by the State Scientific Institution «Institute of Innovative Technologies and Content of Education» (2013)]. Available at: https://ifk.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/03/recom_izo.pdf (Accessed 10 Aug. 2022). [in Ukrainian].

12. Stratehiiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky. Rozporiadzhennia KMU Ukrainy vid 23.02.2022 № 286-r. [Stratehiiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky. Rozporiadzhennia KMU Ukrainy vid 23.02.2022 No.286-r]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvytku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki> (Accessed 10 Aug. 2022). [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХРАПАЧ Дмитро Миколайович – здобувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: професійна освіта, дуальна освіта, практико-орієнтоване навчання, технічне обслуговування та ремонт автомобільного транспорту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHRAPACH Dmytro Mykolajovych – Postgraduate student department of technological and professional education and decorative arts of Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: vocational education, dual education, practical training, car maintenance and repair.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2022 р.

УДК 796.412-055.25]-056.254(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-216-220

ЧЕРНІЙ Валентина Петрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9079-8391>
e-mail: valchern1972@gmail.com

ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9493-348X>
e-mail: gimnast.olga@gmail.com

НЕВорова Олена Валеріївна –

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8222-8468>
e-mail: onevorova@gmail.com

ГІГІЄНИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ ДІВЧАТ З НАДЛИШКОВОЮ МАСОЮ ТІЛА ПІД ЧАС ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ ШЕЙПІНГОМ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Надлишкова маса тіла й ожиріння є одними із важливих медико-соціальних проблем сучасності у зв'язку зі зростаючою поширеністю серед населення усіх

країн світу, незалежно від статі, раси й соціальної приналежності, комплексним впливом на здоров'я, збільшенням витрат на надання медичної допомоги, зниженням працездатності та скороченням загальної

тривалості життя [7; 11]. Однією з уразливих категорій для виникнення надлишкової маси тіла є студентська молодь. Це пов'язана з тим, що спосіб життя студентів насичений факторами, які можуть мати потенційно негативний вплив на здоров'я, провокуючи виникнення надлишкової маси тіла, ожиріння, що створює зростаючу загрозу для здоров'я наступного покоління [3; 11].

Як показують дослідження провідних науковців [2; 3; 6; 7; 11] у сучасній молоді спостерігається зміна структури особистісних мотивацій, зниження зацікавленості до фізкультурних занять, як наслідок, зниження рівня рухової активності, проблеми з надлишковою масою тіла у молодих людей. Основною причиною появи надлишкової маси тіла у студентів є позитивний енергетичний баланс, який розвивається за ситуації, коли надходження енергії в організм перевищує її витрати. Тож одним із основних компонентів нормалізації маси тіла в молодих людей виступає довільна рухова активність та раціональне харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні в науково-методичній літературі накопичено чимало даних про позитивний ефект методик оздоровлення студентів засобами фізичного виховання. Особливого значення у використанні засобів оздоровчого тренування в зменшенні надлишкової маси тіла у молоді науковці надають заняттям шейпінгом.

Концепція шейпінгу є вискоєфективною й доступною студентам формою рухової активності, інноваційним напрямком оздоровчої фізичної культури, сукупністю передових технологій, засобів, методів, форм і сучасного обладнання, які сприяють оздоровленню, підвищенню фізичної працездатності молоді [4; 8; 9].

В останніх наукових дослідженнях знаходимо широке застосування засобів шейпінгу для зменшення надмірної маси тіла у різних груп населення, в яких наголошено на тому, що активні заняття ритмічною гімнастикою з урахуванням харчового статусу студентів сприяють нормалізації маси тіла, індексу маси тіла та зменшенню відсоткового вмісту жиру в організмі людини. У зв'язку з цим актуальними є результати досліджень О. Андрєєвої [1], І. Бистої, Н. Гаврилової, К. Литвинової [2], А. Бухвала [3], В. Гумена [4], Л. Драпінської, У. Шевців, Н. Семаль [5], Т. Круцевич [7], М. Линця [8], О. Шевченко [9], S. Barr [12], K. Belogianni, A. Ooms, A. Lykou, H. Moir [13] та ін.

Мета статті – полягає в теоретичному та експериментальному обґрунтуванні гігієнічних особливостей харчування під час оздоровчих занять шейпінгом з дівчатами з надлишковою масою тіла.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження були відібрані студентки спеціальностей 014.04 Середня освіта (Математика) та 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) факультету математики, природничих наук та технологій ЦДПУ ім. В. Винниченка, 18 дівчат із зайвою вагою тіла у віці 17–18 років, яким проводили дослідження антропометричних параметрів за стандартними методиками (вимірювання зросту, ваги, обводів талії та стегон).

Основна мета запропонованої методики полягала у нормалізації ваги студенток, зміцненні їхнього здоров'я, підвищенні зацікавленості та залученні студенток до регулярних фізкультурно-оздоровчих занять шляхом застосування засобів шейпінгу. Система шейпінгу сприяє виправленню дефектів фізичної зовнішності, що спричинені недоліками будови тіла, за рахунок цілеспрямованого добору фізичних вправ, режиму їхнього виконання, дієти та режиму харчування.

Важливим моментом під час складання програми фізкультурно-оздоровчих занять шейпінгом для досліджуваних дівчат є складання тренувальних програм. При складанні програм ми керувалися схемою, враховуючи, яку частину тіла передбачається коригувати. Схема вправ – це кількість підходів, дозування, темп. На першому етапі дослідження кількість підходів складала – 1–3, на формувальному етапі експерименту – 3–5. Дозування впливу на організм дівчат було запропоновано в наступній послідовності:

- мале дозування – 1–3 повторення. Використовувалося для інтенсивного формування м'язів і розвитку сили.

- середнє – 6–10 повторень, є найраціональнішим для розвинення м'язової сили;

- велике – 15–20 і більше повторень. Здійснювався розвиток силової витривалості, а саме позбавлення жирових відкладень та сприяння формуванню м'язового корсету.

Структура занять складалася з трьох частин – підготовчої, основної та заключної. Підготовча частина занять проходила за видом аеробної гімнастики і тривала 10–15 хв. Використовувалися окремі та нескладні комплексні вправи для великих груп м'язів, що виконуються стоячи. Завдання цієї частини занять здійснювалась підготовка організму до наступного навантаження. Основна частина занять тривала 30–40 хв. і спрямовувалась на розвиток різних м'язових груп і фізичних якостей. Інтенсивність навантаження висока. Вправи статичного характеру поєднувалися з динамічними. Заключна частина тривала 5 хв. і спрямовувалась на зниження навантаження та відновлення функцій організму. Виконувалися

вправи на розслаблення, відновлення дихання, окремі асани йоги та психорегулювальне тренування [9, с. 30].

Особлива увага приділялась харчуванню досліджуваних осіб під час оздоровчо-тренувальних занять шейпінгом. Для оцінки кількісної адекватності харчування досліджуваних визначались відповідність добових енерговитрат калорійності добовому раціону харчування студентів хронометражно-табличним методом (на основі даних О. Молчанової, Б. Кравчинського, О. Мухіна та ін.) [10]. Якісну характеристику харчування досліджуваних ми визначали розрахунковим методом за допомогою довідників хімічного складу харчових продуктів (за даними І. Скурихіна, М. Волгарєва та ін.) [10].

Студентки здійснювали аналіз та порівняння відповідності характеристик добового раціону (кількість харчових речовин, їхня енергоцінність, відсотковий розподіл маси і калорійності за окремими прийомами їжі, співвідношення білків, жирів, вуглеводів) з фактичними потребами власного організму та науковими рекомендаціями. До того ж, особлива увага досліджуваних зверталась на те, що калорійність добового раціону повинна відповідати добовій витраті енергії студентками. Отже, досліджувані мали змогу вирахувати дефіцит чи надлишок харчових речовин та їхньої енергетичної цінності й внести певні корективи у власний раціон харчування. Варіант такої корекції ми здійснили на прикладі складеного відповідно до наукових вимог орієнтовного добового раціону харчування студентів [10].

Одержані на початку експерименту дані антропометричного дослідження, а саме визначення та аналіз маси тіла, індексу маси тіла (ІМТ), індексу «талія-стегно» (ІТС), обводу живота, вмісту жиру в організмі за рівнем ІМТ, свідчать про наявність надлишкової маси тіла у досліджуваних дівчат (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка антропометричних показників досліджуваних дівчат, ±σ.

Показники	Дівчата, 17–18 років (n=18)	
	Вихідні дані	Після дослідження
Маса тіла, кг	81,57±1,43	73,46±1,57*
Індекс маси тіла, кг/м ²	28,27±0,86	23,99±0,66*
Індекс «талія-стегно»	0,96±0,02	0,87±0,14*
Сумарна товщина підшкірних жирових складок, мм	114,7±8,2	106,1±7,4*
Вміст жиру в організмі за рівнем ІМТ, %	28,27±0,12	26,41±0,76*

Примітки: * – відмінності статистично достовірні відносно вихідних даних (p<0,05).

Результати проведеного експерименту переконливо показали ефективність застосування занять шейпінгом із дотриманням корекції харчування студенток у нормалізації маси тіла, індексу маси тіла та зменшенню відсоткового вмісту жиру в організмі досліджуваних дівчат (табл. 1).

За даними антропометрії на початку дослідження виявлено, що індекс маси тіла у досліджуваних дівчат склав 28,27±0,86 , кг/м², що свідчить про вміст жиру в організмі «вище середнього» – на рівні 26–31% (табл. 1).

Під впливом систематичних занять шейпінгом та корекції харчування відбулися позитивні зміни у антропометричних показниках досліджуваних студенток. Найбільші зрушення спостерігались у наступних показниках: маси тіла – на 9,94 %; ІМТ – 15,14 %; ІТС – на 9,38 %

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Проведений аналіз одержаних в ході наукового дослідження даних, дозволив зробити наступні висновки. Виявлено недоліки у харчуванні досліджуваних дівчат. Встановлено необхідність внесення певних коректив у раціон харчування студенток з урахуванням фізіологічних потреб їхнього організму, дотриманням гігієнічних вимог до раціонального харчування досліджуваних.

Наведено власний варіант корекції фактичного раціону харчування досліджуваних на прикладі складеного добового раціону харчування студенток з урахуванням виявлених недоліків.

Ефективність використання занять шейпінгом із дотриманням корекції харчування студенток, які мають надлишкову масу тіла, підтверджена експериментально, що виявилось у позитивній динаміці в антропометричних показниках дівчат. Спостерігаємо позитивні зрушення у показниках: маси тіла – на 9,94 %; ІМТ – 15,14 %; ІТС – на 9,38 %; сумарної товщини підшкірних жирових складок – 7,5 %; вмісту жиру в організмі за рівнем ІМТ – 6,58 %.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з науковим обґрунтуванням та розробкою оздоровчої програми для оптимізації маси тіла в учнів з урахуванням гендерних відмінностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва О. В. Технологія розробки рекреаційно-оздоровчих програм. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2011. № 4. С. 216–219.
2. Бистра І. Гаврилова Н., Литвинова К. Корекція маси тіла дітей засобами занять з оздоровчого фітнесу. *Спортивна наука України*. 2017. № 2. С. 3–8.
3. Бухвал А. В. Оздоровче фізичне тренування як ефективний засіб проти ожиріння. [Електронний

ресурс] URL: <https://cutt.ly/mYFnxam> (дата звернення: 21.02.2022).

4. Гумен В. Шейпінг-програма для урочних занять з фізичного виховання студенток. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2006. № 7. С. 19–23.

5. Драпінська Л., Шевців У., Семаль Н. Особливості використання шейпінгу у фізичному вихованні студентської молоді. *Спортивна наука України*. 2016. № 6(76). С. 9–15.

6. Копочинська Ю. В. Значення фізичних вправ в попередженні та профілактиці надлишкової маси тіла та ожиріння. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. Вінниця, 2011. Вип. 12. Т. 1. С. 198–202.

7. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб. Київ: Олімпійська література, 2010. 248 с.

8. Линець М., Гумен В., Гордійчук С. Шейпінг у системі фізичного виховання студенток. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2002. № 2/3. С. 134–137.

9. Шевченко О. В., Виноградова Л. С. Основи шейпінгу: навч. посіб. Харків: ПП Озеров, 2013. 156 с.

10. Енциклопедія питання : в 10 т. Т. 2: Нутриенти пищевых продуктов / Под общ. ред. А. И. Черевко, В. М. Михайлова; сост.: М. Б. Колесникова и др. 2013. 353 с.

11. Юшковська О. Причини та особливості виникнення надлишкової маси тіла у студентів з урахуванням гендерних відмінностей. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2017. № 1(57). С. 127–131.

12. Barr, S. (1987). Nutrition knowledge of female varsity athletes and university students. *J Am Diet Assoc*. Dec; 87(12). 660.

13. Belogianni, K., Ooms, A., Lykou, A., & Moir, H. (2021). Nutrition knowledge among university students in the UK: A cross-sectional study. *Public Health Nutrition*, 1–8. doi:10.1017/S1368980021004754.

REFERENCES

1. Andrieieva, O. V. (2011). *Tekhnolohiia rozrobky rekreatsino-ozdorovchyykh program* [Technology of development of recreation and health programs]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk – Slobozhan scientific and sports bulletin*. 4. 216–219.

2. Bystra, I. Havrylova, N., & Lytvynova, K. (2017). Korektsiia masy tila ditei zasobamy zaniat z ozdorovchoho fitnessu [Correction of children's body weight by means of fitness classes]. *Sportyvna nauka Ukrainy – Sports science of Ukraine*, 2, 3–8.

3. Bukhval, A. V. (2008). *Ozdorovche fizychno trenuvannia yak efektyvnyi zasib proty ozhyrinnia* [Health physical training as an effective means against obesity]. Retrieved from: <https://cutt.ly/mYFnxam>.

4. Humen, V. (2006). *Sheipinh-prohrama dlia urochnyykh zaniat z fizychnoho vykhovannia studentok* [Shaping program for after-school classes on physical education of female students]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*. 7. 19–23.

5. Drapinska, L., Shevtsiv, U., & Semal, N. (2016). *Osoblyvosti vykorystannia sheipinhu u*

fizychnomu vykhovanni studentskoi molodi [Peculiarities of using shaping in physical education of student youth]. *Sportyvna nauka Ukrainy – Sports science of Ukraine*. 6(76). 9–15.

6. Kopychynska, Yu. V. (2011). *Znachennia fizychnyykh vprav v poperedzhenni ta profilaktytsi nadlyshkovoi masy tila ta ozhyrinnia* [The value of physical exercises in the prevention and prevention of excess body weight and obesity]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii – Physical culture, sport and health of the nation*. Issue 12. (Vol. 1). 198–202.

7. Krutsevych, T. Yu., & Bezverkhnia, H. V. (2010). *Rekreatsiia u fizychnii kulturi riznykh hrup naseleння* [Recreation in physical culture of different population groups]. Kyiv: Olimpiiska literatura.

8. Lynets, M., Humen V., & Hordiichuk, S. (2002). *Sheipinh u systemi fizychnoho vykhovannia studentok* [Shaping in the system of physical education of female students]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu – Theory and methods of physical education and sports*. 2/3. 134–137.

9. Shevchenko, O. V., & Vynohradova, L. S. (2013). *Osnovy sheipinhu* [Basics of shaping]. Kharkiv: PP Ozerov.

10. Cherevko, A. I., & Mikhaylova, V. M. (Ed.). (2013). *Entsiklopediia pitanniia* [Encyclopedia of nutrition]. (Vols. 1–10). Vol. 2: *Nutrienty pishchevykh produktov* [Nutrients of food products].

11. Iushkovska, O. (2017). *Prychyny ta osoblyvosti vynykennia nadlyshkovoi masy tila u studentiv z urakhuvanniam hendernykh vidminnostei* [Causes and features of excess body weight in students, taking into account gender differences]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk – Slobozhan scientific and sports bulletin*. 1(57). 127–131.

12. Barr, S. (1987). Nutrition knowledge of female varsity athletes and university students. *J Am Diet Assoc*. Dec; 87(12). 660.

13. Belogianni, K., Ooms, A., Lykou, A., & Moir, H. (2021). Nutrition knowledge among university students in the UK: A cross-sectional study. *Public Health Nutrition*. 1–8. doi:10.1017/S1368980021004754.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧЕРНІЙ Валентина Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика і організація фізкультурно-оздоровчої діяльності як ефективного засобу здоров'язбереження та формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді.

ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців галузі фізичного виховання і спорту.

НІСВОРОВА Олена Валеріївна – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізіологічні основи диференційованого підходу в фізичному вихованні учнів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHERNII Valentyna Petrivna – Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of the Department of Theory and methodology of physical education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: method and organization of physical culture and health activities as an effective means of health preservation and formation of a healthy lifestyle of school and student youth.

SHEVCHENKO Olha Volodymyrivna – Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor

of the Department of Theory and methodology of physical education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: professional training of future specialists in the field of physical education and sports.

NIEVOROVA Olena Valeriivna – Candidate of sciences physical education and sport specialty, Associate Professor of the Department of Theory and methodology of physical education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: physiological bases of a differentiated approach in the physical education of students.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

УДК 37.035:316.46:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-220-224

ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна –

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та

управління освітніми закладами

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2677-8983>

e-mail: Shamanskalena@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В теперішній час освіта дорослих дедалі більше набуває вагомості у сучасному соціумі, її провідними тенденціями стають навчання впродовж всього життя, піднесення вагомості знань і компонентів сучасного соціально-економічного розвитку, дисемінація, урізноманітнення змісту, форм та методів, трансформація усталених структур і провайдерів освіти дорослих. В той же час, призначення сфери освіти дорослих у вузькому контексті полягає в забезпеченні кваліфікації відповідного рівня. Тоді як у широкому значенні вона покликана забезпечити доступ до освіти, відкритість освіти як у горизонтальній, так і вертикальній площинах, якість освіти, що гарантує конкурентоспроможність й мобільність дорослих тощо.

Неперервна освіта постає основою всебічного розвитку особистості, а також поступальним елементом збільшення її творчого та професійного потенціалу. Водночас, неперервна освіта є інтегральною складовою життєдіяльності особистості, умовою постійного розвитку індивідуального досвіду людини. Поняття неперервної освіти постає важливим соціально-педагогічним принципом, що відображає сучасну тенденцію побудови системи освіти як цілісної системи.

Дана система спрямована на розвиток самої особистості та містить умову соціального прогресу. Тому тут йдеться про сучасний та інноваційний погляд на освіту та підхід до розуміння її значущості в сучасному житті дорослої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В контексті дослідження викликають цікавість праці науковців, які безпосередньо чи опосередковано стосуються питання освіти дорослих, серед них: В.М. Андреева, В. Бикова, В.В. Григораш, Т.М. Десятов, С. Донченко, І.А. Зязюн, Т.О. Лукіна, Н. Ніколова, Г.П. П'ятакова, І.П. Підласий, Н.Г. Протасова, Г.М. Сагач, О. Соколова, Л.Д. Тодорів, Ю.М. Швалб, Л.Н. Шепелева та інші. Основну увагу науковці приділяють сутності та значенню поняття інноваційних технологій в освіті дорослих в сучасних умовах суспільного розвитку. Дослідниками виділяються важливі ознаки та характеристики сучасного функціонування та розвитку освіти дорослих в Україні, а також приділяється увага обґрунтуванню значення та особливостей застосування «кейс-технологій» як інноваційного інструменту в системі освіти дорослих.

Метою статті є дослідження та аналіз застосування кейс-методу як ефективної інноваційної технології в освіті дорослих у

сучасних умовах суспільного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах соціально-економічного розвитку сфера освітніх послуг надає дорослій людині можливості одержувати знання, уміння, навички та якості, необхідні їй для професійного та соціально-економічного розвитку, особистісного розвитку, поліпшення умов власного життя протягом усього життєвого циклу. Зокрема, реалізована на практиці концепція неперервної освіти (lifelong learning) дає можливість дорослій особистості одержувати необхідні на кожному етапі різні блоки компетентності, а інформація та теоретичні знання стають стратегічними ресурсами держави і разом із рівнем розвитку освіти в багатьох випадках визначають її суверенітет та національну безпеку.

В теперішній час освіта дорослих являється однією із найбільш важливих теоретичних та практичних питань, розгляд публікацій із якої вказує про найрізноманітнішу спрямованість та величину дослідницьких пошуків. Водночас, питання розвитку та функціонування процесу навчання дорослих в сучасних умовах розглядається в розрізі актуальної в світі системи загальної освітньої концепції, яка окреслена як навчання упродовж усього життя (lifelong learning).

Більш того, дорослій людині допомагає андрагогіка – наука, що займається проблемами теорії та практики навчання дорослої людини. Посилення уваги до освіти дорослих є одним із показників гуманізації освітньої політики держави. Освіту дорослих доцільно розглядати як один із потужних каналів демократизації суспільств а через усвідомлення населенням своїх прав і обов'язків, формування правової культури й громадянської самосвідомості [9, с. 63–64].

Дослідження свідчать, що в теперішній час перед викладачами сучасних закладів освіти стоїть завдання впровадження таких інноваційних форм та методів навчання, які б ставили за мету активізацію творчого потенціалу дорослої особистості та стимулювали б його розкриття. Аналіз практики освітньої діяльності показав, що саме інноваційні форми навчання стимулюють до отримання нових знань і розкриватимуть та розвиватимуть інтелектуальний потенціал дорослої особистості. Одним із досить ефективних інструментів застосування ефективних інноваційних технологій у навчанні дорослих є використання «Кейс-методу». Зокрема, така технологія як «Кейс-метод», яка на початку ХХ ст. вперше була впроваджена в навчальний процес у Гарвардському університеті (1910 р.), поступово набула поширення у навальних

зкладах інших європейських країн та США, а з 1992 р. і в Україні.

Слід також наголосити, що у тлумаченні даного поняття і навіть у його написанні, а саме: «кейс-стаді» або «кейс стаді» немає одностайності. Однак домінантою цього методу є аналіз, тобто проблемно-ситуаційний аналіз, розігрування, дискусія відповідної ситуації. Так, командна робота з кейсом, що максимально наближає навчання до практики перетворює кейс-стаді у особливий спосіб використання навчального матеріалу, інтерактивні методики, а також перетворює його на інноваційний та ефективний засіб навчального процесу [6, с. 70].

Проведені дослідження показали, що поняття «case-study» або «метод конкретних ситуацій» (від англійського «case» – випадок, ситуація) слід розглядати як метод досить активного проблемного та ситуаційного аналізу, який заснований на навчанні через вирішення конкретних завдань та відповідних ситуацій, тобто рішення кейсів.

В той же час, основною метою застосування методу «case-study» являється спільними зусиллями групи дорослих учнів досить детально та системно проаналізувати визначену ситуацію, а саме «case», що виникає при конкретному положенні справ. А також виробити відповідне практичне рішення, закінчення процесу, надати оцінку запропонованих алгоритмів та здійснити відповідний вибір кращого та ефективного рішення в контексті поставленої проблеми.

Аналіз показав, що «метод кейс-стаді» характеризується такими особливостями, а саме:

- Орієнтація на отримання не єдиної, а багатьох істин та орієнтацію в їх проблемному полі.
- Акцент процесу навчання переноситься не на оволодіння готовими знаннями, а на їх вироблення, а також на співтворчість дорослої особистості студента та викладача.
- Результатом застосування методу є не тільки процес отримання знання, а також отримання навичок професійної діяльності.

В той же час, основною технологією методу являється те, що за певними правилами розробляється модель конкретної ситуації, що сталася в реальному житті, та розкривається той комплекс знань і практичних навичок, які дорослому студенту слід отримати. Водночас, перевага методу являється не тільки отримання знань та формування практичних навичок, а також розвиток системи цінностей дорослих студентів, професійних позицій, життєвих установок та своєрідного професійного бачення.

Більш того, дослідження педагогічної літератури показало, що кейси можна класифікувати за складністю, а саме:

1. Ілюстративні навчальні кейси. Основною метою являється навчити алгоритму прийняття ефективного рішення у відповідній ситуації.

2. Навчальні кейси з формулюванням проблеми. В таких кейсах описується ситуація у відповідності до конкретного періоду часу, а також виявляються та чітко формулюються проблеми. Основною метою являється діагностування ситуації та самостійне прийняття рішення відповідно зазначеної проблеми.

3. Навчальні кейси без формулювання проблеми. В таких кейсах характеризується більш складна, ніж у попередньому варіанті, відповідна ситуація, в якій проблема нечітко виявлена, а може бути представлена в статистичних показниках, оцінках громадської думки тощо. Основною метою являється самостійно виявити проблему, а також вказати альтернативні шляхи її вирішення з аналізом наявних ресурсів.

4. Прикладні вправи з характеристикою конкретних ситуацій, що склалася, а саме пропонується знайти ефективні шляхи вирішення та розв'язання відповідної ситуації. Основною метою являється пошук шляхів вирішення конкретно-визначених ситуаційних проблеми.

Виділяють такі специфічні ознаки кейс-методу, а саме:

1. Наявність моделі соціально-економічної системи, стан якої розглядається в деякий дискретний момент часу.

2. Командне та системне вироблення рішень.

3. Багатоальтернативність розв'язків ситуаційних питань. Принципова відсутність єдиного розв'язку. Існує спектр оптимальних розв'язків.

4. Існування єдиної мети при виробленні ефективних рішень.

5. Наявність ефективної системи групового процесу оцінювання діяльності.

В той же час, кейс-метод таким чином стає найбільш близьким до ігрових методів, а саме до ділових, рольових і імітаційних ігор. Зокрема, відмінності кейс-методу від ігор полягають у тому, що: по-перше, гра не обмежується загальною моделлю системи. Вона потребує таких елементів: стратегій поведінки, системи ролей, стимулу. По-друге, гра є динамічним явищем, а кейс-метод може здійснюватися по відношенню до статистичних ситуацій, позбавлених вираженої тимчасової динаміки.

Кейс-метод спирається на сукупність таких визначених дидактичних принципів, а саме:

1) Індивідуальний підхід до кожного дорослого учня, облік його потреб та стилю навчання. А це вимагає відповідний процес збору інформації про дорослого учня.

2) Максимальне надання свободи в процесі навчання, а саме: можливість вибору викладача, дисциплін, форми навчання, типу завдань та способу їх виконання.

3) Забезпечення дорослих студентів достатньою кількістю наочних матеріалів, які стосуються завдань. Це можуть бути статті у пресі, відео ролик в Інтернет просторі, а також продукція підприємств та організацій, діяльність яких аналізується.

4) Не завантажувати учня великим обсягом теоретичного матеріалу, концентруватися лише на основних положеннях.

5) Можливість активної співпраці викладача та дорослого учня, який може у будь-який час звернутися до нього.

6) Формування у дорослих учнів навичок самоменеджменту, а також уміння працювати з інформацією.

7) Акцентування уваги на розвитку сильних сторін дорослого учня.

Крім цього, слід також виділити основні функціональні можливості кейс-методу, а саме (табл. 1): тренувальний, навчальний, аналітичний, дослідницький, систематизуючий та прогностичний.

Таблиця 1

Основні функціональні можливості застосування кейс-методу в контексті освіти дорослих

Назва домінуючої функції кейсу	Тип кейсу	Характеристика функції кейсу в контексті освіти дорослих
Тренінг	Тренувальний	Тренування тих, хто навчається, з метою формування та закріплення навичок діяльності в змінних ситуаціях.
Навчання	Навчальний	Володіння знаннями відносно динамічних стохастичних об'єктів.
Аналіз	Аналітичний	Вироблення умінь та навичок аналітичної діяльності.
Дослідження	Дослідницький	Отримання принципово нового знання відносно стохастичних об'єктів, що розвиваються.
Систематизація	Систематизуючий	Систематизація ситуаційного знання.
Прогнозування	Прогностичний	Отримання відомостей про майбутнє стохастичної системи.

Джерело: сформовано автором.

Проведений аналіз літератури з активних методів навчання дозволив зробити наступні висновки щодо існуючих кейс методів, серед яких:

Case-study method. Цей кейс метод відрізняється великим обсягом матеріалу, оскільки окрім опису ситуації надається і весь обсяг інформаційного матеріалу, яким можуть користуватися студенти. Основний акцент у роботі над кейсом робиться на аналізі і синтезі проблеми при прийнятті рішення.

Case-problem method. Під час опису кейса чітко визначається проблема. Таким чином, залишається більше часу на розробку варіантів рішення та їх детальне обговорення.

Case-Incident Method. У центрі уваги цього кейс методу знаходиться процес отримання інформації. Така форма роботи потребує багато часу, її можна вважати особливо наближеною до практики, тому що на практиці саме отримання інформації виступає суттєвою частиною всього процесу прийняття рішення.

Stated-problem method. Характерною рисою цього кейс методу є надання готових рішень та їх обґрунтування. Завдання студентів полягає, у першу чергу, в ознайомленні зі структурою процесу прийняття рішення на практиці, у критичній оцінці прийнятих рішень і в розробці альтернативних рішень.

Очікувані результати впровадження методу кейс-методу в навчально-виховній та науковій діяльності можуть бути різноманітними. Перш за все, кейс-метод — це міжпарадигмальна і міждисциплінарна евристика, що полягає у точному визначенні феномену, який підлягає вивченню. Евристика розуміється нами як підхід найвищого ступеня узагальненості, який можна використовувати в навчанні, конструюванні, дослідженнях та при розв'язанні проблем. Результати впровадження цього підходу стосуються декількох аспектів діяльності, а саме: дослідницького, дидактичного, комунікаційного, діагностичного та прикладного.

Залежно від завдань, які виконують кейси, вони можуть бути поділені на: міні-ситуації; наскрізні кейси; узагальнюючі кейси; міждисциплінарні.

Кожна із проблем ситуацій, які розглядаються в кейсі, має відповідати наступним умовам. Кейси повинні бути:

1. Реалістичними, проте не обтяжені деталями.
2. Пов'язані з матеріалом, що вивчається.
3. Пропонувати розгляд робочих ситуацій, з якими можуть стикатися дорослі учні в конкретних потенційних професійних умовах.
4. Пропонувати широкий спектр розв'язків досліджуваних проблемних ситуацій.
5. Вдосконалювати майстерність дорослої особистості у розв'язанні визначених проблемних ситуацій.
6. Вдосконалювати практичні та професійні навички дорослої особистості.

7. Спрямовувати на пошук відповідних шляхів вирішення конкретно-визначених проблеми.

8. Навчати можливій реакції дорослої особистості на різноманітні професійні та практичні ситуації.

9. Потребувати використання специфічних інструментів та понять в процесі навчання.

Проведені дослідження показали, що якісним вважається той кейс, який відповідає певним характеристикам, а саме: вміло сформульованою історією, стосуватися важливої проблеми, описувати проблемну ситуацію з прийняттям критичного рішення, містити конкретні порівняння, надавати можливість для узагальнення висновків, мати центральну проблемну ситуацію, давати змогу оцінити ефективність вже прийнятих рішень, бути оптимальним за розміром, містити оптимальний обсяг інформації, мати широкий спектр вирішення проблеми, забезпечувати зацікавленість аудиторії при вирішенні відповідної проблемної ситуації, стимулювати до роботи в групах, вчити командній роботі, формувати лідерські якості дорослої особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, навчання за допомогою кейсів розвиватиме здатність дорослої особистості ефективно аналізувати, забезпечувати прийняття раціональних управлінських рішень з позицій доцільності, аргументованості, обґрунтованості, адаптивності, ситуативності та інше. Водночас, використання кейс методів дозволяє зменшувати кількість помилок, які часто виникають під час прийняття відповідних управлінських рішень та вирішенні професійних проблем.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреева В.М., Григораш В.В. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром. Харків, 2006. 352 с.
2. Бикова В., Ніколова Н. Тренінг – форма інтерактивного навчання. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2010. №2. С. 38–40.
3. Десятов Т.М., Десятов Т.М. Тенденції розвитку освіти дорослих: європейський досвід. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 1 (8). С. 182–190.
4. Донченко С., Соколова О. Пошук нових форм методичної роботи. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2009. № 3. С. 45–46.
5. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навч. Посіб. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
6. Осадченко І.І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи: монографія, 2011. 414 с.

7. П'ятакова Г.П., Заячківська Н.М. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 55 с.

8. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

9. Подобед В.И. Практическая андрагогика: метод. пособие / под ред. проф. В.И. Подобеда, проф. А.Е. Марона. СПб.: ГНУ «ИОБ РАО», Совершенные адаптивные системы и технологии образования взрослых, 2003. 414 с.

10. Тодорів Л.Д. Рефлексивні складові самосвідомості та їх розвиток в умовах занять з елементами тренінгу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. №2-3. С.79–86.

REFERENCES

1. Andryeyeva, V.M., Grigorash V.V. (2006). *Nastilna kniga pedagoga* [The table book of teacher]. Harkiv.

2. Bikova, V., Nikolova, N. (2010). *Trening – forma interaktivnogo navchannya* [The Training is a form of interactive studies].

3. Desyatov, T.M., Desyatov, T.M. (2014). *Tendenciyi rozvitku osviti doroslih: yevropejskij dosvid* [Progress of education of adults trends: European experience].

4. Donchenko, S., Sokolova, O. (2009). *Poshuk novih form metodichnoi roboti*. [The Searching of the new forms of methodical work].

5. Zyazyun, I. A., Sagach, G. M. (1997). *Krasa pedagogichnoi diyi* [The beauty of the pedagogical action]. Kyiv.

6. Osadchenko, I.I. (2011). *Teoriya i praktyka situacijnogo navchannya u pidgotovci majbutnix uchyteliv pochatkovoyi shkoly* [Theory and practice of

situational studies are in preparation of future teachers of initial school].

7. P'yatkova, G.P. (2003). *Suchasni pedagogichni tehnologiyi ta metodika yih zastosuvannya u vishij shkoli* [The Modern pedagogical technologies and methodology of the application at higher school]. Lviv.

8. Pidlasij, I.P. (2004). *Praktichna pedagogika abo tri tehnologiyi: interaktivnij pidruchnik dlya pedagogiv rinkovoyi sistemi osviti* [The Practical pedagogics or three technologies: interactive textbook for the teachers of the market system of education]. Kyiv.

9. Podobed, V.I. (2003). *Prakticheskaya andragogika* [Practical andragogic].

10. Todoriv, L.D. (2003). *Refleksivni skladovi samosvidomosti ta yih rozvitok v umovah zanyat z elementami treningu* [Reflexive components of consciousness and the development in the conditions of employments after the elements of training].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: освіта дорослих, освітній менеджмент, лідерство, психологія особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHAMANSKA Olena Ihorivna – Candidate of Economical Sciences, Associate Professor of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: adult education, management of education, leadership, psychology of individual.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

УДК 796.011.1-053.5-053.67:001.895

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-224-229

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>
e-mail: ksenija-77777@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі постійно йде пошук нових шляхів розвитку, нових життєвих орієнтирів, переосмислення цінностей. Оновлені напрями освіти вимагають вироблення нових стратегій, формування перспективних цілей освітньої системи,

впровадження інновацій. Тільки інноваційна за своєю сутністю освіта може виховати людину, яка живе за сучасними інноваційними законами глобалізації, є творчою, самостійною й самодостатньою особистістю, яка керується в житті власними переконаннями [1].

Нагальні вимоги до сучасних освітніх установ були сформульовані в Законі України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції «Нова українська школа», де виокремлено одне з головних завдань – стимулювання та розвиток інноваційних процесів.

У контексті вищезазначеного, актуалізується наукова проблема інноватики у сфері фізичної культури і спорту. Особливого значення набуває пошук ефективних підходів для прищеплення учням інтересу до занять фізичною культурою та впровадження новітніх технологій у систему фізичного виховання. Навчання у закладі загальної середньої освіти супроводжується дефіцитом рухової активності, нервовим перенапруженням, необхідністю засвоєння та переробки школярами великої кількості інформації. Ці фактори впливають на погіршення стану здоров'я школярів.

Тому значну увагу у фізичному вихованні дітей та молоді в освітньому закладі науковці звертають на застосування інноваційних технологій, які спрямовані на підвищення рівня інформованості учнів, удосконалення рухових якостей, підвищення мотивації до занять фізичною культурою та спортом, формування фізично розвинутої особистості, здатної реалізувати свій творчий потенціал, зміцнювати здоров'я.

Завдяки впровадженню інноваційних технологій вчителі зможуть розробляти спеціальні індивідуальні програми для учнів з урахуванням їх інтересів та творчих здібностей. Ці програми допоможуть покращити здоров'я учнів, запобігти багатьом їхнім хворобам, підвищити рівень їх рухової активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі розвитку інноваційних процесів в освіті нині присвячено досить велику кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (В.Г. Кремень, І.А. Зязюн, М.В. Кларін, А.М. Моїсєєв, І.П. Підласий, С.Д. Поляков, В.О. Сластьонін, С.О. Сисоєва, П.І. Щедровицький, А.В. Хуторський та ін.).

Загальнотеоретичні основи педагогічних технологій розроблені в працях В.П. Беспалька, С.У. Гончаренка, М.В. Кларіна, В.М. Монахова, Г.К. Селевка, та ін. Існує багато досліджень, які присвячені проблемі використання інноваційних технологій у системі фізичного виховання. Серед них є і українські науковці, як В.Ю. Бикова, О.М. Ващенко, О.М. Бондаренко, В.Ф. Заболотний, Г.О. Козлакова, О.А. Міщенко, О.П. Пінчук, О.І. Пометун, Н.В. Москаленко, С.О. Свириденко, В.І. Шаповаленко та багато інших. Дослідниками було розкрито та охарактеризовано різноманітні інноваційні технології, їх практичне застосування на

уроках фізичної культури та під час інших видів занять з фізичного виховання та спортивної підготовки в закладах освіти.

Мета дослідження – виокремити та проаналізувати можливості використання інноваційних технологій в галузі фізичного виховання в закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі розрізняють поняття «новація» та «інновація». Новація – це засіб (новий метод, методика, технологія, програма тощо), а інновація – це процес освоєння цього засобу; нововведення, оновлення, зміни, впровадження нового [1].

Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, цілеспрямована зміна, що вносить в освітнє середовище нові елементи, які викликають перехід системи з одного стану в інший. Це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем [5].

Головною ознакою інновації в аспекті ефективного фізичного виховання є позитивні зміни, які виникають в роботі закладів освіти в результаті спеціально організованої інноваційної діяльності. Сучасні вітчизняні вчені розглядають інновацію як продукти інноваційної освітньої діяльності, які характеризуються процесами створення, розповсюдження та використання нового засобу в сфері фізичної культури і спорту та наукових досліджень: нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи й організації, але й різні сфери діяльності.

Інноваційні програми розвитку закладу загальної середньої освіти зорієнтовані на вирішення однієї загальної проблеми – підвищення якості освіти. Модернізація шкільної освіти передбачає реалізацію принципу варіативності програм з фізичної культури, створення та запровадження інноваційних програм фізкультурно-оздоровчої діяльності, використання у фізичному вихованні науково-технологічних досягнень спортивної культури, що дає можливість виявити невикористані резерви для зміцнення здоров'я, гармонійного розвитку, захисту від несприятливих природних і соціальних факторів, підвищення розумової і фізичної активності школярів.

Пріоритетним напрямком роботи кожного освітнього закладу є підвищення якості освіти через використання інноваційних технологій на уроках та в позаурочний час. Тому сучасний педагог повинен досконало володіти знаннями в цій сфері й успішно застосовувати технології у своїй діяльності. Вчитель фізичної культури, використовуючи сучасні технології, може удосконалювати не лише фізичні якості,

формуванню ключових компетентностей, а також розвивати творчий потенціал учнів.

Інноваційні технології у сучасній науковій літературі розглядаються як процесуально структурована сукупність прийомів і методів, спрямованих на вивчення, актуалізацію та оптимізацію інноваційної діяльності у результаті якої створюються нововведення, які викликають якісні зміни [3].

За допомогою впровадження інноваційних технологій вирішуються наступні *педагогічні завдання*: підвищення ефективності та якості навчання; поглиблення міжпредметних зв'язків; розвиток особистості учня, підготовка до комфортного життя в умовах інформаційного суспільства; розвиток комунікативних здібностей учнів; формування медійної та інформаційної грамотності, що є основою інформаційної культури особистості в епоху цифрових технологій.

Основними цілями вчителя при використанні інноваційних технологій має бути добір форм та напрямів роботи, які будуть спрямовані на формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, стану фізичної підготовленості, насамперед уроку фізичної культури, фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня, позакласних спортивно-масових заходах, змаганнях з різних видів спорту, використанні самостійних завдань.

Такими інноваційними технологіями, пов'язаними з різними формами сучасних занять з фізичної культури можуть бути:

- здоров'язберігаючі технології;
- застосування мультимедійного обладнання;
- здійснення міжпредметних зв'язків, проведення інтегрованих уроків;
- реалізація інтерактивних технологій навчання;
- технології проєктного навчання;
- впровадження та активне залучення школярів до нових видів спорту – фітбол, корфбол, флорбол, петанк, бойовий хортинг та ін.
- використання нестандартного обладнання (різноманітні фішки та конуси, фітбольні м'ячі, тренажерне обладнання та ін.);
- організація та проведення сучасних фізкультурно-оздоровчих заходів з інноваційним підходом, спрямованих на популяризацію здорового способу життя з використанням сучасних видів рухових активностей, зокрема естафет, рухливих та спортивних ігор в онлайн форматі (флешмобів, челенджів, фестивалів, подолання смуг штучних перешкод тощо), а також тих, що поєднують рухову активність з комп'ютерними іграми;

- використання інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Розглянемо можливості використання деяких інноваційних технологій під час різних видів занять з фізичної культури в закладі загальної середньої освіти.

Здоров'язберігаючі технології. Проблема здоров'я в освіті стала однією з ключових останнім часом. З одного боку це пов'язано зі зміною освітньої парадигми на діяльнішу, орієнтовану на особистісний розвиток кожної дитини, а з іншого боку, інтенсивне впровадження інновацій у сучасному закладі освіти залишає дуже мало шансів для збереження фізичного капіталу дитини.

Термін „технологія здоров'язбереження” більш універсальний, ніж „технології фізичного навчання”, бо він містить ще й виховний аспект, пов'язаний з формуванням і розвитком особистісних якостей учнів.

Впровадження здоров'язберігаючих технологій потребує від учителя, по-перше, не допускати перевантаження учнів, визначаючи оптимальний обсяг навчальної інформації й способи її надання, враховувати інтелектуальні та фізіологічні особливості учнів. Вони дозволяють учням сформуванню необхідних знання, вміння та навички для здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання та забезпечити можливість збереження здоров'я. Ці технології засновані на вікових характеристиках пізнавальної діяльності дітей, оптимальному поєднанні рухових та статичних навантажень, навчанні у малих групах, використанні візуалізації та поєднанні різних форм інформаційного забезпечення.

Під технологією здоров'язбереження на уроці фізичної культури ми розуміємо сформовані в певній послідовності комплекси фізичних вправ (технік), які дозволяють зберігати та зміцнювати навички учнів раціонального використання власного фізичного потенціалу, на основі формування цінності здоров'я, життя та прагнення до довголіття.

Види оздоровчих технологій, що доречно використовувати вчителям під час уроків фізкультури, а також у фізкультурно-оздоровчій діяльності:

- зміна видів діяльності – один із способів підвищення ефективності уроку (зміна теорії та практики: розумові та фізичні навантаження учнів);
- зміна групової й парної форм роботи, які сприяють підвищенню рухової активності;
- створення сприятливого психологічного клімату на уроці;
- індивідуальний підхід, що створює для кожної дитини ситуацію успіху;

- заняття на свіжому повітрі, активний відпочинок, загартовування тіла;
- музикотерапія, кольоротерапія, казкотерапія;
- ефективні засоби підвищення опірності дитячого організму до простудних захворювань, наприклад комплекси спортивно-оздоровчих дихальних вправ (технік), що забезпечують внутрішні умови для максимальної функціональної активності: дихальної гімнастики О.М. Стрельнікової, китайської гімнастики цигун, в'єтнамської гімнастики, дихальної гімнастики йоги, що дозволяють виробити динамічний стереотип правильного носового дихання;
- проведення ігор та створення ігрових ситуацій, нестандартних уроків, інтегрованих уроків;
- використання технологій рухової активності (корекція порушень постави; зміцнення серцево-судинної та дихальної систем за допомогою виконання дозованих навантажувальних вправ; тренування м'язів шийно-грудного відділу хребта, нижніх кінцівок та черевного преса за допомогою комплексу вправ; розвиток гнучкості тіла; навчання спортивним оздоровчим технологіям; вправи на корекцію зору тощо);
- навчання використовувати засоби самоконтролю за фізичним навантаженням.

Отже, дозовани фізичні навантаження з урахуванням розвитку учнів, їхніх груп здоров'я, строгий контроль температури, вентиляція приміщень, контроль стану спортивного інвентарю, підтримання чистоти, використання спеціальних вправ для профілактики та корекції постави, очей, дихальна гімнастика – все це дозволяє зберегти здоров'я учнів та запобігти травмам.

Інтерактивні технології навчання. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, активна взаємодія всіх учнів, це взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де й учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Під час інтерактивного навчання учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення. При цьому відбувається постійна зміна видів навчальної діяльності: ігри (ділові, рольові, сюжетні, імітація, громадські слухання); дискусії (дебати, дискусії у стилі ток-шоу); робота в малих групах, проектно-аналітична робота, невеликий теоретичний блок (міні-лекція).

Інтерактивні технології навчання включають сукупність форм, методів, методик,

засобів, що дозволяють гарантовано досягти запланованого результату.

Інтерактивні технології необхідно впроваджувати на уроках фізичної культури. Науковці Гаркуша С. та Шаповаленко І. пропонують такі варіанти впровадження інноваційних технологій на уроках фізичної культури:

- кооперативного навчання (групового), до яких відносяться «робота в парах, трійках», «робота в малих групах»;
- колективно-групового навчання – «обговорення проблеми в загальному колі», «мікрофон», «незакінчені речення», «мозковий штурм», метод «навчаючи – навчаюсь», «дерево рішень»;
- технологія ситуативного моделювання, до якої відносяться імітаційні та рольові ігри;
- технології опрацювання дискусійних питань – методи «Займи позицію» та «Зміни позицію», «Дискусія» [4].

Використання інтерактивних методів навчання дають змогу учням полегшити процес засвоєння знань; аналізувати інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу.

Технології проєктного навчання. У ході модернізації освіти, одним з основних завдань у викладанні предмету «Фізична культура» стає освоєння знань про фізичну культуру і спорт, їх історію і сучасний розвиток, роль у формуванні здорового способу життя.

Під час дистанційного навчання діти позбавлені необхідної рухової активності. Тому уроки фізичної культури вчитель має спланувати на користь фізичного розвитку учнів. У цьому випадку допомагає впровадження методу проєктів. Це дозволяє вирішувати відразу декілька завдань: розвиток компетентностей учнів; інтегрованість процесу навчання; заощадження часу на самому уроці.

Проєктна діяльність – це створення проблемних ситуацій, активізація пізнавальної діяльності учнів у пошуку і вирішенні складних питань, що вимагають актуалізації знань, побудови гіпотез. Метод проєктів завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів (індивідуальну, парну, групову), яку вони виконують у відведений для цієї роботи час.

Використання технологій проєктів на уроках фізичної культури в закладі освіти, а також під час дистанційного навчання стає для учнів більш захопливим: самостійний збір учнями теоретичного матеріалу із заданої теми, теоретичне обґрунтування необхідності виконання того або іншого комплексу фізичних вправ або опанування тих або інших фізичних умінь і навиків для власного вдосконалення, виховання вольових якостей.

Учні, таким чином, стануть компетентними в теорії предмету, що

необхідно для правильного виконання фізичних вправ, і у використанні технологій зміцнення здоров'я і загартування. Даний вид діяльності дає можливість учням, що мають обмеження в руховій активності, проявити себе.

Інформаційно-комунікаційні технології.

Сьогодні технології навчання конкретизуються в нових інформаційних, модульних і дистанційних формах. Як наслідок, вчитель повинен уміти розробляти інформаційні матеріали та використовувати інші ресурси зі сфери інформаційних технологій.

Упровадження новітніх інформаційних технологій і можливостей сучасних комп'ютерних систем відкривають необмежений простір для педагогічної творчості, дозволяючи модернізувати існуючі й упроваджувати новітні технології і форми навчання.

Одним із основних завдань учителів фізкультури є раціональне використання наочних засобів навчання в освітньому процесі. Широкі можливості для цього представляють сучасні комп'ютерні технології. Використання ІКТ дозволяє вчителю підвищувати рівень інформаційної грамотності: розвивати існуючі та набувати нові навички роботи з інформацією у контексті постійного вдосконалення комп'ютерного обладнання. Завдяки такому стилю навчання учень стає активним суб'єктом освітньої діяльності.

ІКТ дозволяють організувати навчальний процес на новому, більш високому рівні. Ці технології допомагають розв'язати ще одне завдання – зацікавити школярів у отриманні інформації про формування здорового способу життя, історію розвитку фізичного виховання та спорту.

Уроки фізкультури містять великий обсяг теоретичного матеріалу, на який приділяється мінімальна кількість годин, а використання ІКТ дозволяє ефективно вирішити це завдання: пояснення техніки виконання вправ, історичні документи та події, біографії спортсменів, які висвітлюють теоретичні питання. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють вирішувати завдання пошуку та зберігання даних, планування, контролю та управління заняттями фізкультурою, діагностики стану здоров'я та рівня фізичної підготовленості учнів.

Використання нових інформаційних технологій, інтернет-ресурсів дозволяє досягти максимальних результатів при вирішенні багатьох завдань на уроках фізкультури та в позаурочний час.

Онлайн-навчання. Педагоги можуть використовувати цю технологію, щоб спонукати учнів покращити свої навички, переглядаючи онлайн-відео та демонструючи

презентації. Завдяки величезній кількості інформації, доступної в Інтернеті, вчителям фізкультури легко знайти навчальні відео-уроки, які можуть задовольнити потреби кожного учня.

Моніторинг та контроль інтенсивності фізичних навантажень. Оскільки не всі учні мають однакові фізичні здібності, важливо, щоб учителя адаптували програму до конкретної тілобудови учня, тому відстеження серцевого ритму є дуже вагомим при оцінці фізичної витривалості учнів, призначенні фізичних вправ і дозуванні навантаження. Важливим стає контроль інтенсивності фізичних навантажень під час занять фізичною культурою, для цього можна використовувати пульсометри. Це невеликий прилад, призначений для вимірювання пульсу людини (частоти скорочення серцевого м'яза) в різних умовах. Даний пристрій застосовують для контролю роботи серцево-судинної системи та аналізу її функціональності.

За допомогою пульсометрів можна зафіксувати максимальну та середню ЧСС під час заняття. Середня ЧСС – найбільш інформативний показник напруги фізичного навантаження, що дає можливість безпосередньо під час виконання вправ знати про відповідність середньої інтенсивності навантаження поставленого завдання. Цим досягається пульсометричний контроль та програмування навантажень під час занять фізичною культурою. Це можливо завдяки цифровому передавачу, який виключає перешкоди від близько розташованих моніторів серцевого ритму інших учнів.

Будь-який учень може швидко засвоїти функції пульсометрів та навчитися використовувати їх для контролю і оцінки навантаження на уроках фізичної культури та в позакласних заходах фізкультурно-спортивного спрямування.

Комп'ютерні програми. Використання презентацій під час уроків дозволяє більш докладно і наочно викладати теоретичний матеріал, що робить навчальний процес максимально ефективним. За допомогою презентації можна пояснити правила спортивних ігор, тактичні дії гравців, наочно уявити історичні події, біографії спортсменів.

Також можливе проведення тестування у класі для перевірки та закріплення знань учнів. У позакласній роботі можна використовувати ІКТ: командна презентація, дизайн змагань, опис змагань та ін.

Отже, використання ІКТ на уроках фізичної культури дозволяє: зробити заняття більш цікавими, ефективними, розвивати мотивацію до навчання; звернутися до електронних ресурсів для закріплення

матеріалу занять та отримання додаткової інформації щодо зацікавленої теми [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Використання сучасних технологій є ефективним методом поліпшення освітнього процесу з фізичної культури в закладі загальної середньої освіти, дозволяє підвищувати зацікавленість дітей у фізичному самовдосконаленні, мотивацію до навчальної діяльності, сприяє засвоєнню теоретичного матеріалу, виховує активну життєву позицію, привчає до ведення здорового способу життя.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, готовністю до розробки та впровадження інновацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у науковому обґрунтуванні інноваційних технологій з елементами різноманітних фітнес-програм, що сприятимуть підвищенню рівня рухової активності школярів, інтересу до занять фізичною культурою та спортивною діяльністю.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грабовська Т.І., Талапканич М.І., Химинець В.В. Інноваційний розвиток освіти: особливості, тенденції, перспективи. Ужгород, 2006. 232 с.
2. Качан О.А. Впровадження та ефективне використання новітніх інформаційних технологій в процесі фізичного виховання. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2016. № 3. С. 33-38.
3. Москаленко Н. В. Інноваційна діяльність у фізичному вихованні загальноосвітніх навчальних закладів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2015. № 4. С. 35-38.
4. Шаповаленко В. І., Гаркуша С.В. Інтеграція інноваційних елементів та інтерактивних технологій в освітній процес фізичного виховання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка*. 2013. Вип. 112. Том 2. С. 304-308.
5. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с

REFERENCES

1. Hrabovska T.I., Talapkanych M.I., Khymynets V.V. (2006). *Innovatsiyni rozvytok osvity: osoblyvosti, tendentsii, perspektvy* [Innovative development of education: features, trends, prospects]. Uzhhorod.
2. Kachan O.A. (2016). *Vprovadzhenia ta efektyvne vykorystannia novitnikh informatsiynykh tekhnolohii v protsesi fizychnoho vykhovannia* [Implementation and effective use the newest information technologies in the process of physical education]. *Fizychno vykhovannia v ridnii shkoli*. № 3. 33-38.
3. Moskalenko N. V. (2015). *Innovatsiina diialnist u fizychnomu vykhovanni zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Innovative activity in physical education of general educational institutions]. *Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi* № 4. 35-38.
4. Shapovalenko V. I., Harkusha S.V. (2013). *Intehratsiia innovatsiynykh elementiv ta interaktyvnykh tekhnolohii v osvitnii protses fizychnoho vykhovannia* [Integration of innovative elements and interactive technologies in the educational process of physical education]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. Shevchenka*. Vyp. 112. Tom 2. 304-308.
5. Khymynets V.V. (2009). *Innovatsiina osvithnia diialnist: monohrafiia*. [Innovative educational activity: monograph]. Ternopil.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ІАЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка та валеологічне виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna –

Candidate of Pedagogic Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: health-preserving pedagogy and valeological education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

UDC: 378.147+35.08

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-230-236

YAKOVLIEVA Maryna Leonidivna –

PhD in Pedagogy,

Associate Professor, Head of the Chair

of Ukrainian and Foreign Philology

Odesa National University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8180-0370>e-mail: marina1976434@gmail.com**SHEPEL Maryna Yevhenivna –**

PhD in Pedagogy,

Senior Lecturer, Chair of Ukrainian and Foreign Philology

Odesa National University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6534-9797>e-mail: marinashepel@gmail.com**KOZHEVNIKOVA Viktoriia Olehivna –**

PhD in Technology

Associate Professor, Chair of Hotel and Restaurant Business

Odesa National University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2275-7437>e-mail: kozhevnikova-viktoriya@ukr.net**TRETIK Viktoriia Valeriivna –**

Senior Lecturer,

Chair of Ukrainian and Foreign Philology

Odesa National University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6158-7480>e-mail: Victoryastar@ukr.net

FUTURE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS SPECIALISTS' PROFESSIONAL IMAGE DEVELOPMENT THROUGH READING ENGLISH PROFESSIONAL TEXTS

The problem statement. Nowadays one of the main requirements for modern specialists' vocational training is knowing a foreign language as a means of communication. Teaching a foreign language at a non-linguistic university is communicatively and professionally oriented. Growing business and cultural ties with foreign countries require modern professionals who obtain the skills to read and translate foreign documents, instructions, and websites. Thus, student must acquire the knowledge and skills necessary for ethical and creative self-determination in the social and professional fields. Another important issue is future specialists' professional image development while studying at university. In our opinion, in today's conditions it is important to develop future service professionals' image who will work in the field of hotel and restaurant business.

The general training courses play an important role in future hotel and restaurant specialist' image development. The course "The Foreign Language of Professional Communications" belongs to the general training courses. The learning outcomes of the course include: free communication orally and in writing in Ukrainian and English when discussing professional issues, research and innovation in the field of hotel and restaurant business; to communicate clearly and unambiguously one's own knowledge, conclusions and arguments to

specialists and non-specialists, in particular to students [9]. As we can see, the communicative competence are communication skills formed on the basis of speech knowledge and skills, as well as socio-cultural and sociolinguistic knowledge, abilities.

In the context of forming the required level of communicative competence, all the types of speech activity are necessary for effective mastering the art of communication, further education and personal development. We consider reading as one of the important elements of speech activity. It is a system-forming basis for the information and academic skills development, and in turn affects the future specialists' image. In this regard, working with professional English texts are of great importance.

Analysis of researches and publications.

Both Ukrainian and foreign scientists dedicated their studies to the foreign language reading skills formation and development, as well as working with foreign texts: R. Bezliudnyi, I. Shpak, T. Kravchyna, M. Bohachyk, A. Morentsova, S. Dyshleva, Ya. Khyzhun, T. Yeremenko, O. Trubitsyna O. Luk'ianchenko, A. Yumrukuz, M.J.B. Baron, N. Hizriani, P. Strevens, W. Grabe, F. Stoller. The following scientists devoted their works to image in general and professional image in particular: N. Barna, S. Conway, L. Dobelli, L. Danylchuk, O. Gaivoronskaya, J. Hickey,

I. Kolosovska, S. Kolosok, Yu. Padafet,
O. Kapustyuk, I. Krynicky, O. Mytseva,
G. Popova, L. Serheieva,

Insufficient level of problem development of professional texts influence on the future specialists' image development in general, and the hotel and restaurant business specialists' image development in particular has caused the choice of the article topic.

The aim of the article is to highlight the influence of the English professional texts on the future hotel and restaurant specialists' professional image development.

The main part. In the framework of our research it is necessary to consider the concepts of "image", "professional image".

In reference literature the concept of "image" is considered as the impression that a person, an organization, a product, etc. gives to the public [17].

As it is known the term "image" was not used in domestic professional language practice until 1992. It led to its simplified perception and uncertainty of the scientific apparatus. The concept of "image" is a holistic, well-defined, stable and renewed in the mass and / or individual consciousness of the particular object image, which is created with the purpose to transform it into society [4, p. 7]

N. Barna highlights that the word "image" does not have the same meaning as the word "appearance". It is regarded as the expressive, impressive side of the appearance [1, p. 16]. On the one hand image includes not only natural personality's traits, but also it is specially designed, created, and formed, but on the other hand image is largely determined by a person's objective characteristics, i.e. the person's image is determined by its psychological type and compliance with the time and society demands. Both approaches are certainly correct [1, p. 17].

According to social expectations professional image is a multifaceted and interdisciplinary concept, the essence of which synthesizes the social image of the characteristics for a certain socio-professional group. At the same time it is a holistic, dynamic, and integrative, conditioned way for the person's professional activity. Thus, "An Individuals' Mission" positive "I-Concept" is focused on the "I-Desired, Ideal" that contributes to a modern specialist's continuous professional and personal self-development and self-improvement. The professional image purpose is to achieve the prototype subject of professional and personal goals in relation to ensuring coordination of participants' actions, mental states in the work process [6, p.196].

Thus, image refers not only to the specialists' appearance, but also to their psychological characteristics and professional competence.

We believe that working with foreign language texts of professional orientation plays an important role in shaping the future hotel and restaurant business specialists' professional image.

Reading is a receptive type of speech activity that includes the technique of reading and understanding what is read. The psychophysiological basis of reading is the operation of visual perception of the printed text and understanding the information encoded in it. Comprehension is achieved through formulated psychophysiological mechanisms of reading, which include operations of visual perception of printed or handwritten text, recognition and correlation of graphic signs with the standards stored in memory, finding guidelines for text comprehension, appropriate speed of perception and decoding perception. Thus, reading as a receptive speech process requires active mental activity from students in order to obtain the necessary information from the text [5, p. 205].

We support A. Morentsova's position, who notes that reading contributes to the literate language formation, makes the language lexically complete and correct. Reading sociocultural texts has a positive effect on improving knowledge of the language, increasing motivation to learn it, leads to a better understanding of what is read, expands awareness of the culture of the studied language, and therefore contributes to the formation of students' sociocultural competence [7, p. 606].

M.J.B. Baron states that in order to prepare the students to read, it is essential to overcome comprehension difficulties and prepare them to be autonomous in the future. The reading process includes a variety of strategies, skills and types of texts that make the reading task multifaceted and a combination of mental processes, knowledge, and abilities [11, p. 141].

N. Hizriani emphasises the following principles of reading comprehension skills development. According to the first principle, it is very important for teachers to know their students' profile, in terms of their cultural background, age, and level of competency in L2/FL reading because the differences among learners can affect learning processes and teaching procedures. According to the second principle, lecturers should determine clear objectives of reading classroom. The third principle states that, the lecturers and students should recognize their roles in the classroom [16].

H. Haerazi, Z. Prayati and R. M. Vikasari consider that using contextual teaching and learning (CTL) is able to improve students' reading comprehension and motivation. This approach has five teaching phases: modeling, questioning and inquiry, learning community and constructivism, authentic assessment, and reflection [15].

In foreign methodology, W. Grabe and F. Stoller distinguish the following purposes for reading: reading to search for simple information, reading to skim quickly, learning reading to learn from texts, reading to integrate information, reading to critique texts and reading to write and reading for general comprehension [14, p. 6].

As we can see, foreign language texts and methods of working with them play an important role in the methodology of reading skills development and improvement.

Reading texts perform a number of educational functions that contribute to the successful mastery of the language. There are four main functions of an English professionally oriented text [5] that are reflected in the table 1.

Table 1 – Functions of an English Professionally Oriented Text

Function	Description
Enrichment and expansion of knowledge, mainly lexical	Students get the task to find certain words or phrases and determine their meaning in the process; to find and write words or structures on some specific basis; to name the words that were used in a particular situation, etc..
Training	Mastering lexical and grammatical material, on the one hand, and on the other – providing practice in reading and using certain language material in answering the teacher’s questions, in the process of free translation of content or in translation close to the text.
Oral speech development based on the read text	Retelling a text in one’s own words, individual episodes dramatization, inventing a continuation of the text plot or other beginning, conversation on individual issues that are revealed in the text, etc.
The semantic perception development of a text, i.e. its understanding	checking the comprehension of particular episodes and the whole text, finding various semantic and formal elements that facilitate the process of comprehension, performing exercises that help to overcome difficulties that arise in understanding the text

M. Bogachyk states that the following criteria should be taken into account when choosing a text for reading skills development: compliance with the students’ cognitive interests, psycho-physiological, age and individual characteristics, educational orientation, ideological and aesthetic value, volume, structure, type, nature, scientificity, relevance of the text content by genres in accordance with the programme requirements, thematic affinity of the presented material with the students’ life experience, normative language material, correspondence to the level of language proficiency, the possibility of using the text for other types of speech activity development (writing, speaking) [3].

In the methodology of teaching a foreign language there are several levels of understanding the foreign texts: 1. the level of fragmentary understanding (understanding the individual sentences content at the level of individual paragraphs); 2. the level of general understanding

(full deep understanding of the content read); 3. the level of full (detailed) understanding (own critical assessment and understanding of the emotional colour of the content read); 4. the level of critical understanding (analysis and generalization of ideological and thematic content and its connection with the general direction of the work) [8, p. 52].

Choosing authentic materials acquires special significance in the foreign language training of the future hotel and restaurant business specialists.

I. Shpak notes that using authentic materials, in particular authentic texts, is a bulwark of creativity and motivation in conducting classes at the levels from Intermediate. However, at lower levels it is much less popular. This is due to fear, both on the part of the students and lecturers. The students are afraid of not understanding most of the information, and the lecturers are afraid that the students will not understand it, and as a result, the professor does not use authentic materials to satisfy both parts of the educational process [10, p. 422].

Using authentic materials has its advantages and disadvantages [12], [13] which we have shown in the table 2.

Table 2 – The Advantages and Disadvantages of Using Authentic Materials

Advantages	Disadvantages
- Authentic materials have a positive effect on a student’s motivation to learn - Students can get a sense of satisfaction while working with authentic materials; -Authentic materials provide students with information about what is happening in the world, and therefore have a certain internal educational value; - Authentic materials can be found easily and quickly; - Using authentic materials leads to a more creative approach to learning etc.	- Authentic materials can be too culturally biased. They can be overly difficult to perceive and understand outside the language community. - The vocabulary may not be relevant to the urgent needs of students. - Special training is required, which can take a long time. - The material can quickly become obsolete, etc.

Professional texts translation acquires a separate consideration. Thus, R. Bezlyudny states that preparation for reading and translation is carried out in the process of working out operations that fall into two groups of receptive language skills. The first group of skills provides the perception and transcoding of information at the language level. The second group of skills is related to obtaining factual information and understanding it [2].

Modern methodology of teaching a foreign language does not accept using translation while learning a foreign language. But, in our opinion, when teaching a foreign language for professional purposes, the texts translation that contain professional terms plays not the least role.

Our own experience of teaching at high school let us to elaborate our own strategy of the

students' working with professionally oriented texts. At our practical classes we tell the students that we can't develop only one aspect of the language, i.e. reading comprehension, listening comprehension, writing and speaking. They are all developed in a complex, but one aspect prevails. From our viewpoint reading comprehension development helps to enlarge the students' vocabulary, teaches to listen to their partners, to search the necessary information.

We believe that pre-text, text, and post-text exercises are used to help the students work with the professionally oriented texts. In the methodology of teaching foreign languages they are known as: pre-reading, while-reading and post-reading activities.

In the process of pre-reading activities implementation, we set the students different tasks to gradually acquaint them with the specifics of reading professional literature, professional blogs and websites. They will be able to apply these skills in their future professional activity: the ability to highlight the main idea; to choose the necessary details; briefly convey the content of what has been read in their native language, summarize what has been read; quickly review the text and choose the basic facts, find answers to questions; to read the diagram or depict what has been read schematically or in the form of a picture; to find the necessary link.

In order to develop skills for further independent work with professional literature, we offer our students: to identify unknown words by association, by context, by word-forming elements, by internationalisms; to use dictionaries and reference books

Before working with a professionally oriented text, we explain the students the reason for reading. We familiarize them with the text and we set a global task for the reading text. Also, if necessary, we divide the text into parts, and as required, we explain possible lexical and grammatical difficulties and we ask leading questions.

In the process of while-reading activities we use authentic texts, specialist bloggers' posts, texts from the websites of world-famous hotels and restaurants.

During the while-reading activities we use: skimming (reading with full comprehension of the text) and scanning (reading to find the necessary information or information of interest). During skimming the students try to fully and accurately understand the information in the text and critically comprehend it. In the process of scanning, the text is quickly reviewed in order to find the necessary information.

When choosing the texts, we pay special attention to the texts dedicated to the hotel and restaurant specialists' professional image (professional competence, soft skills, appearance.)

Post-reading exercises play an important role for understanding the content of the text and for communication skills development (reading, speaking, listening, writing), which have an impact on the future in hotel and restaurant business specialists' image development.

Post-reading exercises are used to test comprehension of the whole text read or its separate sections. In the process of while-reading activities, the students are given the task to read the text and briefly convey its content; divide the text into logical parts and name them; write questions to the text and ask them in a logical sequence to classmates; make a plan of what they read and after having read the text correct the plan; state the content of the text according to the plan; prepare a presentation based on what they have read. Also, after having worked with the site of the restaurant or hotel, applicants develop their own concept of the restaurant / hotel, paying special attention to the image of the location in general and the location manager in particular.

The COVID-19 pandemic and the Russia Federation's military aggression against Ukraine has drastically changed the scope of education. Online and distance learning have become in priority. Online and distance platforms propose a great variety of opportunities for professors and students to work with educational materials. At Odesa National University of Technology the distance learning platform is used. The lecturers and students are connected to their own courses. Each course is separated into topic-blocks according to the syllabus and lecturers place materials into the topics. The students do their tasks and send the lecturer for checking. This platform permits to place material in many types of format: word, pdf, websites link etc. Module tests can also be created with the help of this platform.

According to academic freedom the lecturers can use additional learning platforms and different tools. In order to develop reading skills we use such platforms as Vseosvita, Quizlet, Google docs, Google presentations and Canva. Let's have a look at each platform.

Vseosvita is a national educational platform for teachers and students, but it can be used by university professors. It has a variety of tabs. We use "Tests" in the tab "Tools for a teacher". When we create a test for reading comprehension we can use different types of a text understanding: multiple-choice, filling-in the gaps, tapping the correct answer, order the parts of the text, matching.

Quizlet is used in checking the students' vocabulary understanding. The students either translate the words from Ukrainian into English and vice versa or name the word according to its definition. The students can work with the

vocabulary via flashcards, learning by heart, writing, spelling, test, matching and gravitation.

We apply Google docs for the students' individual, pair and group work with the texts. For the students' individual work we make a copy for each student. In pair and group work the students can work in the same documents.

In order to develop the students' creativity as the part of their professional image we use such presentation tools as Google presentations and Canva. These tools allow the students to create different presentations online. First, we give the students a professional text and then they are given the task to create the presentation on the topic of the text or similar topic. The student read the texts on the following topics: "The Peculiarities of English for Specific Purposes", "Professional Competences and Professional Ethics", "A Leader Competences", "Applying for Job", "Job Interview", "The Importance of the Dress Code", "Customer Service", "Business Trips", "The Means of Communication" We also allow the students to choose an aspect or a problem from the text and find solutions for it. The students not only create the presentations, they also defend them, i.e. we have the group discussion after each presentation.

We consider that proper working with documents can be a part of the specialists' image, as it refers to professional competence. The students are given the texts and templates on writing the Job Application, CV, Cover Letter, Job Interview Tips. Students also read the texts about different types of letters (Letter Requesting Information, Letter Sending Information, Change of Information Letter, Letter of Reference, Letter of Resignation, Lay-off Letter, Letter of Invitation, Request for Payment Letter, Internal Memo) and emails (Welcome Email for New Staff, Email to a New Contact, Email to a Group, Follow-Up Email). After having read the text, the students practice in filling in the documents, writing business letters and emails. Special attention is paid to the proper business letters and emails etiquette, i.e. the students are given texts or presentations with business letters and emails etiquette rules.

Thus, we can say that working with English professionally oriented texts gives a big opportunity for the students' professional competence development as a part of their professional image.

Conclusions and prospects for further research. We can see that working with the English professionally oriented texts plays an important role in the future hotel and restaurant business specialists' professional image development. The students learn about the aspects of the specialists' professional image (appearance, professional competence, soft skills) with the help of the texts. Another positive aspect of

professionally oriented texts reading skills development is that the students enlarge their professional vocabulary with new words, word combinations and constructions. The students develop not only their reading skills but also listening, writing and speaking skills. As the future hotel and restaurant business specialists have to work with a great amount of information working with the professional texts develop their ability to work independently.

Due to the recent events in the world and in our country we have shifted to online and distant learning. Different online platforms (Moodle, Vseosvita, Quizlet, Google docs, Google presentations and Canva) can be used for professionally-oriented texts reading skills development.

Working with the professional texts teach the students to work with different types of documents: Job Application, CV, Cover Letter, and other types of business letters and emails. The students not only read the document but they also learn business letters and emails etiquette rules.

Taking into account the abovementioned we can say that working with English professionally oriented texts influences the students' professional competence development as a part of their professional image.

Further research becomes the problem of studying the future hotel and restaurant business specialists' business writing etiquette development.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барна Н. В. Іміджологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. В. М. Бебика. К.: Університет «Україна», 2008. 217 с.
2. Безлюдний Р. До проблеми навчання читанню й перекладу професійно-орієнтованого тексту на заняттях англійської мови у ВНЗ. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. № 46. С. 70-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_46_13 (дата звернення: 07.07.2022).
3. Богачик М. С. Формування навичок читання у процесі дистанційного навчання англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. 2020. Вип. 10. С. 184–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2020_10_48 (дата звернення: 07.07.2022).
4. Данильчук Л. О. Формування професійно-особистісного іміджу майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2007. 20 с.
5. Кравчина Т. В. Психологічні особливості читання та розуміння професійно орієнтованих текстів англійською мовою студентами немовних спеціальностей. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія. 2012. № 38. С. 204–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2012_38_49 (дата звернення: 07.07.2022).
6. Митцева О. С. Професійний імідж фахівця: суть, функції, структура. *Педагогіка та психологія*.

2018. Вип. 59. С. 191–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphknpu_ped_2018_59_23 (дата звернення: 07.07.2022).

7. Моренцова А. Самостійне екстенсивне читання адаптованих книг англійською мовою у немовних вищих навчальних закладах. *Молодий вчений*. 2020. № 4 (2). С. 605–608. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_4\(2\)_83](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_4(2)_83) (дата звернення: 07.07.2022).

8. Навчання читання англійською мовою студентів мовних факультетів. Навчальний посібник з курсу методики викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. / Єременко Т. Є., Трубіщина О. М., Лук'янченко О. І., Юмрукуз А. А. Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Уш., 2018. 201 с.

9. Освітньо-професійна програма «Готельно-ресторанна справа» другого рівня вищої освіти за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа», ОНАХТ. URL: <http://nmv.ontu.edu.ua/opp/241m-grs2021.pdf>

10. Шпак І. Використання автентичних матеріалів при навчанні читанню англійською мовою. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199 (1). С. 421–425. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2014_199\(1\)_68](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2014_199(1)_68) (дата звернення: 07.07.2022).

11. Baron M. J. B. Building ESP Content-Based Materials to Promote Strategic Reading Profile. *Issues in Teachers' Professional Development*. 2013. Vol. 15. № 1. P. 139–169. URL: <https://revistas.unal.edu.co/index.php/profile/article/view/37874/40127> (дата звернення: 07.07.2022).

12. Berardo S., The Use of Authentic Materials in the Teaching Reading. *The Reading Matrix*. 2006. Vol. 6. № 2. P. 64–66. URL: https://www.researchgate.net/publication/237413136_The_Use_of_Authentic_Materials_in_the_Teaching_of_Reading (дата звернення: 07.07.2022)

13. Case A. Advantages and disadvantages of using authentic texts in Class. URL: <https://www.usingenglish.com/teachers/articles/advantages-disadvantages-using-authentic-texts-in-class.html> (дата звернення: 07.07.2022)

14. Grabe W., Stoller F. Teaching and Researching Reading. London : Pearson Education Longman, 2011. 291 p.

15. Haerazi H., Prayati Z., Vikasari R. M. Practicing Contextual Teaching and Learning (CTL) Approach to Improve Students' Reading Comprehension in Relation to Motivation. *English Review: Journal of English Education*. 2019. Vol. 8. № 1. С. 139. URL: <https://doi.org/10.25134/erjee.v8i1.2011> (дата звернення: 07.07.2022).

16. Hizriani N. Main Principles for Developing Reading Skills in IN ESL/FL Classroom. *LET: Linguistics, Literature and English Teaching Journal*. 2017. Vol. 4. № 1. С. 31–37. URL: <http://jurnal.uin-antasari.ac.id/index.php/let/article/view/1398/1016> (дата звернення: 07.07.2022).

17. Image. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/image?q=image>

REFERENCES

1. Barna, N. V. (2008). Imidzhelohiia (V. Bebyk, eds.). University «Ukraina».

2. Bezliudnyi, R. (2013). *Do problemy navchannia chytanniu u perekladu*

profesiino-orientovanoho tekstu na zaniattiakh anhliiskoi movy u VNZ [To the Problem of Teaching to Read and Translate Professionally Oriented Text in the English Language Classes at Universities]. *Psykholohopedahohichni problemy silskoi shkoly*. 46. 70-75. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_46_13

3. Bohachyk, M. (2020). *Formuvannia navychok chytannia u protsesi dystantsiinoho navchannia anhliiskoi movy* [Formation of Reading Skills in the English Language Remote Teaching Process]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia: Filolohiia*. 10. 184–187.

4. Danyl'chuk, L.O. (2007). *Formuvannia profesiino-osobystisnoho imidzhu maibutnikh fakhivtsiv finansovo-ekonomichnoho profilu* [The formation of the professional-personal image of future specialists of financial-economic sphere]. Candidate's thesis. Zhytomyr State University named after Ivan Franko.

5. Yeremenko, T. Y., Trubitsyna, O. M., Luk'ianchenko, O. I., & Yumrukuz, A.

A. (2018). Navchannia chytannia anhliiskoiu movoiu studentiv movnykh fakultetiv. Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichni universytet imeni K. D. Ushynskoho.

6. Kravchyna, T. (2012). *Psykholohichni osoblyvosti chytannia ta rozuminnia profesiino orientovanykh tekstiv anhliiskoiu movoiu studentamy nemovnykh spetsialnosti* [Psychological Features of Reading and Understanding Professionally Oriented Texts in English by Students of Non-Linguistic Majors]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia : Pedahohika i psykholohiia*, 38, 204–208.

7. Myttseva, O. S. (2018). Profesiinyi imidzh fakhivtsia: sut, funktsii, struktura

[Professional image of the factor: soft, functions, structure]. *Pedahohika ta psykholohiia*, 59, 191-200. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphknpu_ped_2018_59_23.

8. Morentsova, A. V. (2020). Samostiine ekstensyivne chytannia adaptovanykh

knyh anhliiskoiu movoiu u nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh [Individual Extensive Reading of Adapted Books in English in Non-Linguistic Universities]. *Molodyi vchenyi*, 4(2), 605–608. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_4\(2\)_83](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_4(2)_83).

9. Osvitno-profesiina prohrama «Hotelno-restoranna справа» druhoho rivnia

vyshchoi osvity za spetsialnistiu 241 «Hotelno-restoranna справа» [Educational and Professional Programme “Hotel and Restaurant Business”]. (2021). *ONTU*. URL: <http://nmv.ontu.edu.ua/opp/241m-grs2021.pdf>.

10. Shpak, I. (2014). Vykorystannia avtentychnykh materialiv pry navchanni chytanniu anhliiskoiu movoiu [Using Authentic Materials while Teaching Reading in English]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriia: Pedahohika, psykholohiia, filozofia*, 199(1), 421–425. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2014_199\(1\)_68](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2014_199(1)_68)

11. Baron, M. J. B. (2013). Building ESP Content-Based Materials to Promote Strategic Reading Profile. *Issues in Teachers' Professional Development*. 15(1). 139–169. <https://revistas.unal.edu.co/index.php/profile/article/view/37874/40127>.

12. Berardo, S. (2006). The Use of Authentic Materials in the Teaching of Reading. *The Reading Matrix*. 6(2), 64–66. https://www.researchgate.net/publication/237413136_The_Use_of_Authentic_Materials_in_the_Teaching_of_Reading

13. Case, A. (n. d.). Advantages and disadvantages of using authentic texts in Class. UE. *UsingEnglish.com*. <https://www.usingenglish.com/teachers/articles/advantages-disadvantages-using-authentic-texts-in-class.html>

14. Grabe, W., & Stoller, F. (2011). *Teaching and Researching Reading*. Pearson Education Longman.

15. Haerazi, H., Prayati, Z., & Vikasari, R. M. (2019). Practicing Contextual Teaching and Learning (CTL) Approach to Improve Students' Reading Comprehension in Relation to Motivation. *English Review: Journal of English Education*, 8(1), 139. <https://doi.org/10.25134/erjee.v8i1.2011>.

16. Hizriani, N. (2017b). Main Principles for Developing Reading Skills in IN ESL/FL Classroom. *LET: Linguistics, Literature and English Teaching Journal*, 4(1), 31–37. <http://jurnal.uin-antasari.ac.id/index.php/let/article/view/1398/1016>.

17. Image (n.d.). Oxford Learner's Dictionaries <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/image?q=image>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЯКОВЛЄВА Марина Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземної філології Одеського національного технологічного університету.

Наукові інтереси: формування загальнокультурної компетентності студентів немовних спеціальностей вищих технічних навчальних закладів.

ШЕПЕЛЬ Марина Євгенівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української та іноземної філології Одеського національного технологічного університету.

Наукові інтереси: викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, становлення особистості професіонала.

КОЖЕВНИКОВА Вікторія Олегівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу Одеського національного технологічного університету.

Наукові інтереси: створення іміджу, персональний бренд, професійні комунікації.

ТРЕТЯК Вікторія Валеріївна – старший викладач кафедри української та іноземної філології Одеського національного технологічного університету.

Наукові інтереси: викладання ділової іноземної мови здобувачам професійно орієнтованих на готельно-ресторану та туристичну діяльність.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

YAKOVLEVA Maryna Leonidivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Chair of Ukrainian and Foreign Philology, Odesa National University of Technology.

Research interests: the formation of the students' cultural competence of non-linguistic specialities of higher technical universities.

SHEPEL Maryna Yevhenivna – PhD in Pedagogy, Senior Lecturer, Chair of Ukrainian and Foreign Philology, Odesa National University of Technology

Research interests: methodology of teaching foreign languages for specific purposes, future professionals' development.

KOZHEVNIKOVA Viktoriia Olehivna – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Chair of Hotel and Restaurant Business, Odesa National University of Technology.

Research interests: public image building, personal branding, professional communications

TRETIK Viktoriia Valeriivna – Senior Lecturer, Chair of Ukrainian and Foreign Philology, Odesa National University of Technology.

Research interests: teaching a business foreign language to students professionally oriented to hotel and restaurant and tourism activities.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

УДК 378.091.31-027.22:79 6(043.3)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-236-241

ЯНЧУК Дмитро Олександрович –

викладач кафедри теорії і методики фізичної культури і Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9828-7393>

e-mail: yanchukda77@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В НОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність проблеми зумовлена потребою суспільства у самодостатній, відповідальній особистості, яка здатна брати участь у суспільному житті,

проявляти соціальну активність та ініціативність, усвідомлювати свою роль у житті держави, бути відданою її інтересам та готова до її захисту. Саме тому національно – патріотичне виховання визнано одним із

головних пріоритетів держави та регулюється рядом законодавчих документів. Формування у майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту національно-культурної ідентичності є проблемою державної ваги і національної безпеки з огляду на анексію Криму, військові дії на Донбасі, а зараз (2022 рік) і відкрита збройна агресія Російської федерації проти України, які стали можливі через маргінальні настрої та національну невизначеність значної частини молоді переважно з півдня і сходу України.

Актуальністю дослідження також є формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту, які повинні здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013–2014 років, Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, захисників від військової агресії російської федерації на Україні у 2022 році.

Основним нормативно-правовим забезпеченням національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту є: закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про позашкільну освіту» (2020), укази Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019), «Про День захисника та захисниць України» (2014), «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» (2014), «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» (2014), Постанова Кабінету міністрів України «Про деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання» (2018), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2015) та інші.

У національно-патріотичному вихованні важливо використати й виховний потенціал, пов'язаний із героїзмом українців, які боролися в арміях держав – учасників Антигітлерівської коаліції та в рухах опору нацистській

Німеччині та її союзникам під час Другої світової війни 1939–1945 років, учасників міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки [4].

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до національнопатріотичного виховання майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання молоді. Вона вже ввійшла до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній українській науці, починаючи умовно з 90-х років ХХ століття, проблема національно – патріотичного виховання пов'язана з іменами українських вчених (І. Бех, Н. Волошина, Т. Гавлітіна, К. Журба, В. Івашковський О. Стьопіна, В. Кириченко, Р. Петронговський, Р. Соичук, М. Тимчик, Ю. Руденко, К. Чорна, В. Мірошніченко та інші), чії наукові праці стали одними з основних у даній статті. Внесок у філософське обґрунтування сутності національно-патріотичного виховання раніше зроблено В. Андрущенком, В. Антоновичем, М. Драгомановим, В. Кременем, В. Малаховим, І. Огієнком, Г. Сковородою. У психологічному дискурсі висвітлювалися різні сторони формування національної ідентичності, серед яких: проблеми патріотичного виховання, особистісної і національної ідентифікації (І. Бех), національної самосвідомості (М. Боришевський), етносоціальних уявлень (О. Васильченко), етнічної самосвідомості (Л. Дробижева), конструювання ідентичності засобами рефлексії (Н. Висоцька), ідеї культурно-гуманістичної психології (О. Росинський), вчинкового осередку різних історико-культурних епох (В. Роменець). Авторське бачення особливостей формування національної ідентичності представлено у дисертаційних дослідженнях С. Веселовського, І. Вільчинської, Г. Лозко, М. Обушного, Т. Потапчук. **Мета статті** – формування готовності майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту через систему національно-патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та

захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливими чинниками, які сьогодні впливають на процес формування майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту є, з одного боку, глобалізаційні процеси, а з іншого – рухи за збереження своєї аутентичності; відірваність значної частини населення від національного ґрунту та зорієнтованість виключно на радянські чи західні цінності та зразки поведінки; системна криза українського суспільства; невизначеність національної ідеї; відсутність реформ і позитивних зрушень.

Зараз, в новому історичному осмисленні, в умовах військової агресії РФ по відношенню до України серед негативних чинників у вихованні майбутніх фахівців галузі варто визначити інформаційну війну, де особливий акцент зроблений на [1, с. 9]

- російськомовному населенні, відлученому від української мови;

- перекручуванні історичних фактів та запереченні автентичності української мови, культури та самого існування нації;

- боротьбу за утвердження російської мови як другої державної та витіснення української мови з медіа-ринку;

- використанні політтехнологій та передвибірчих компаній з метою розмежування регіонів України, зіткнення інтересів на основі різниці та поглиблення суперечностей;

- ностальгії за радянським минулим.

Усі зазначені чинники, спрямовані на нівелювання національних цінностей, виключення молоді з національно-культурного контексту, формування меншовартісної свідомості та самосвідомості по відношенню до інших культур, які борються за панівне становище на теренах України [1, с. 9].

У 2014 році в Україні відбулась Революція Гідності. Наслідками її стали:

- Відвернення безпосередньої загрози знищення України Росією.

- Відновлення основних громадянських свобод, порушених «диктаторськими законами».

- Припинення визискування ресурсів країни кримінальним кланом колишнього президента.

- Відновлення можливостей для реформування країни.

- Відновлення руху України до Європи.

- Становлення України у світовій громадській думці як держави з власною самобутністю, історією та гідністю.

- Зростання самоповаги, патріотизму та солідарності громадян України.

Майдан показав здатність українців до самоорганізації, взаємодопомоги та самопожертви.

Революція Гідності відродила в українцях впевненість у своїх силах та велике прагнення справедливості. Народ прагнув швидких змін. Однак українське суспільство, виховане на схиблених радянських цінностях, деморалізоване напівкримінальним пострадянським ладом, виявилось надзвичайно вразливим до впливу демагогів. Росія хоче знищити Україну руками самих українських громадян, а олігархи прагнуть повернути часи свого всевладдя й безкарного грабунку ресурсів України, і тому в різних політичних авантюристів не було проблем з грішми та ЗМІ. Кремль почав регулярно, щороку на пам'ятні дні Революції Гідності різноманітним шумовинням притуплювати увагу українців, аби вони не усвідомили масштабу звершень Майдану.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала новий етап восьмирічної війни проти України – повномасштабний наступ. Ворог здійснює масовані обстріли та бомбардування мирних українських міст та сіл.

З початком війни проявилось погане забезпечення української армії, якій не вистачало навіть їжі та обмундирування. Через це в Україні виник потужний волонтерський рух, що став надавати військовим різноманітну допомогу – від продуктів і ліків до дорогої техніки (тепловізори, приціли, безпілотні літальні апарати, протикумулятивні екрани тощо). Інші волонтери займаються медичною допомогою потерпілим, підтримкою переселенців, пошуком зниклих безвісти та роботою зі звільнення полонених. Зазвичай великі волонтерські групи працюють на основі краудфандингу, і деякі з них досягли стандартів прозорості, що значно перевищили державні. Волонтерські організації діють у всіх підконтрольних Україні великих містах і багатьох інших населених пунктах; значну підтримку надає також українська діаспора.

У контексті виховання майбутніх фахівців галузі фізичної культури проаналізуємо та можемо порівняти опитування (Соціологічна група «Рейтинг» в рамках Сімнадцятого загальнонаціонального опитування) в умовах війни з соціологічним дослідженням в рамках «Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення» (2012 рік) [2, с. 40]. Було проведено комплексне дослідження різноманітних маркерів патріотизму українців. Напередодні Дня Незалежності України у 2022 році респондентам ставилися питання щодо віри у перемогу, емоцій, які сьогодні відчувають

громадяни стосовно країни та себе, оцінки становища нашої держави у світі, громадянської та мовної ідентичності, частоти споживання російського інформаційного контенту, ставлення до різноманітних етнічних груп. Окремо досліджувалася динаміка змін цінностей українського суспільства (за скороченою методикою Шварца (Schwartz Shalom H.)) [3].

Три чверті українців (74%) оцінюють напрям розвитку країни як правильний. Лише 13% вважають, що вона рухається у неправильному напрямку, стільки ж – не змогли відповісти. Після незначно падіння у травні 2022 року, показники стабілізувались.

Абсолютна більшість (93%) впевнені, що Україна зможе відбити напад росії. Близько 60% зазначили, що для перемоги у війні необхідний більш тривалий час: 20% вважають, що необхідно більше року, 40% – півроку-рік. Водночас, майже чверть оцінюють необхідний для перемоги час до кількох місяців.

Головна емоція, яку відчувають респонденти, думаючи про Україну – гордість (75%). Серед інших – сум (29%) та радість (26%). Близько 10% відчувають зацікавлення або страх. Думаючи про себе, емоції розділилися рівною мірою: гордість (34%), сум (31%), зацікавленість (29%), радість (23%). За останній рік вдвічі зросла гордість та радість за країну. На індивідуальному рівні також зросли показники гордості, водночас є приріст по суму і страху. При цьому страх і сум відносно себе більш виражені, ніж щодо країни. Аналогічно з гордістю. А от з зацікавленістю навпаки – щодо себе відчувають значно частіше, ніж щодо країни. Сум за країну відносно частіше відчувають мешканці півдня та жінки. Страх – жінки та бідніші категорії населення. На індивідуальному рівні страх частіше відчувають мешканці сходу, жінки та бідніші. Радість частіше відчувають молодші.

Якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України, то абсолютна більшість (86% однозначно і 11% скоріше) зробили б це. Порівняно з минулим роком цей показник зріс з 80 до 97%, порівняно з 2012 роком – з 62 до 97%.

За 7-бальною шкалою, де 7 – найвища сходишка, а 1 – найнижча, більшість опитаних оцінили положення України вище середнього – 4,6 балів, що в 1,5 рази перевищує минулорічний показник (3,0).

Більшість українців бачать свою країну у майбутньому вільною, незалежною і багатою.

Аналіз за віковими групами показав: якщо молодь частіше від інших вікових категорій бачить майбутню Україну як вільну, незалежну і сильну, середній вік – мирну, процвітаючу та успішну, а старші – багату, квітучу і щасливу. За статтю теж є різниці: чоловіки частіше

бачать майбутню Україну вільною, незалежною, сильною, прогресивною, демократичною, європейською без корупції. Тоді як жінки, – багатою, квітучою, мирною, щасливою та непереможною.

Абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадян України (94%). Майже стільки ж – мешканцем свого регіону. Половина ідентифікують себе європейцями (близько 30% – ні). «Радянською людиною» ототожнюють себе майже 10%, натомість більше 80% – ні.

Продовжує зростати кількість тих, хто частіше розмовляє українською вдома. Так, сьогодні 51% зазначили, що розмовляють вдома українською (у квітні 2022 – 48%), третина – двома мовами, 13% – російською. Більше половини мешканців півдня і сходу двомовні, близько чверті – російськомовні. Використання російською у побуті зменшилося приблизно вдвічі.

86% вважають, що українська мова повинна бути єдиною державною мовою. 10% підтримують статус російської, як офіційної в окремих регіонах, лише 3% за російську як другу державну мову в Україні.

Більше половини опитаних до війни постійно спілкувалися українською мовою, чверть – інколи, кожен п'ятий – рідко або ніколи. За останні півроку кількість тих, хто почав постійно спілкуватися українською, збільшилася до 64%. Інколи говорять українською 24%, рідко або ніколи – 12%. Частіше почали використовувати українську мешканці Півдня і Сходу, переселенці. 19% українців з початку війни перейшли на постійне або частіше використання української мови. Загалом з початку війни 41% російськомовних та двомовних почали частіше говорити українською, з них 24% – постійно, 17% – частіше.

Ціннісна шкала українців в умовах війни зазнала незначних змін. Загалом спостерігається динаміка у бік цінностей самовизначення та відкритості до змін. Традиційно домінують універсалізм та доброта. На високому рівні залишилися конформність і на противагу їй самостійність. Також значимими є цінності безпеки і традиційності. Найменше, як і минулого року українці цінують багатство. За рік дещо зросли значення цінності традиційності, гедонізму, стимуляції та особливо самостійності.

Традиційно цінності самостійності, багатства та гедонізму притаманні більше молоді. На противагу їм у середній та особливо у старшій вікових групах більш схильні до консервативних цінностей (традиційності та конформізму). Натомість такі цінності як самостійність, універсалізм, доброта, безпека та досягнення притаманні представникам усіх

вікових категорій. Якщо для чоловіків значно вищими є цінності стимуляції, досягнення та багатства (влади), то для жінок – безпеки, традиційності, конформізму, універсалізму і доброти.

А зараз повернемося у 2012 рік. Аналіз рівня патріотичної свідомості народу України яскраво продемонстрований у «Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення». Дані соціологічних досліджень засвідчують, що рівень патріотизму населення України був недостатньо високим. Патріотами себе вважали близько 45% населення, кожен шостий громадянин України бажав емігрувати назавжди, кожен десятий не пишається своїм громадянством. Серед молоді у віці 18–29 років показник готовності до еміграції становив 50,4%, а у віковій групі 30–39 років – 42,4%. Таким чином, серед вікової категорії людей, від яких залежить майбутнє України, практично кожен другий допускав для себе можливість еміграції [2, с. 41].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, ми робимо висновок, що два роки Революції гідності, криваві події в Києві, жертвність Небесної Сотні, окупація Крємлем Криму й агресія РФ на Донбасі, і сучасна збройна агресія Російської федерації проти України сколихнули українців, дають уроки героїзму, національного єднання, спонукають до пошуку нових шляхів утвердження продемонстрованої світу самобутності українського народу, його консолідації навколо спільного майбутнього, захисту незалежності, територіальної цілісності країни.

Розв'язання фактичної війни проти України різко загостило потребу в піднесенні патріотизму задля подальшої національної консолідації народу перед реальними мілітаристськими загрозами з боку Росії і озброєних нею терористичних угруповань і сепаратистів, тобто проросійських сил.

Аналізуючи вищевикладене, робимо висновки, що на сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту, формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей [1, с. 9]: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); активна участь у громадсько-політичному житті країни; верховенство права, повага до прав людини; готовності до природоохоронної діяльності;

толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Процес національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку фахівця та особистісним характеристикам, ґрунтуватися на духовно-моральних засадах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Журба К. О. Концептуальне осмислення формування у підлітків національно-культурної ідентичності у сучасних умовах. Національна академія педагогічних наук України. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського*. 2019 р. С. 9-10.
2. Гула Р. В. Патріотизм в Україні: уроки минулого, сучасний стан, погляд у майбутнє. *Статті та повідомлення*. 2019. С. 41-43.
3. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування. Ідентичність. Патріотизм. Цінності. Соціологічна група «Рейтинг». (Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Результати зважені з використанням актуальних даних Державної служби статистики України).
4. Стратегія національно-патріотичного виховання затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019.
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2015 р.) затверджена наказом Міністерства освіти і науки 16 червня 2015 р.

REFERENCES

1. Bekh, I. D., Zhurba, K. O. (2019). *Kontseptual'ne osmyslennya formuvannya u pidlitkiv natsional'no-kul'turnoyi identychnosti u suchasnykh umovakh* [Conceptual understanding of the formation of national and cultural identity among teenagers in modern conditions]. *Natsional'na akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny. Derzhavna naukovopedahohichna biblioteka Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlyns'koho*. S. 9-10.
2. Hula, R. V. (2019). *Patriotyzm v Ukrayini: uroky mynuloho, suchasnyy stan, pohlyad u maybutnye* [Patriotism in Ukraine: lessons from the past, current state, a look into the future]. *Statti ta povidomlennya*. 2019. S. 41-43.
3. *Simnadtsyate zahal'nonatsional'ne opytuvannya. Identychnist'. Patryotyzm. Tsinnosti. Sotsiolohichna hrupa «Reytynh»*. (Audytoriya: naseleennya Ukrayiny vikom vid 18 rokiv i starshi v usikh oblastiakh, krim tymchasovo okupovanykh terytoriy Krymu ta Donbasu, a takozh terytoriy, de na moment opytuvannya vidсутniy ukrayins'ky mobil'nyy zv'yazok. Rezul'taty zvazheni z vykorystannyam aktual'nykh danykh Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny) [Seventeenth national survey. Identity. Patriotism. Values. Sociological group «Rating». (Audience: the population of Ukraine aged 18 and older in all regions, except for the temporarily

occupied territories of Crimea and Donbas, as well as territories where there is no Ukrainian mobile connection at the time of the survey. The results are weighted using current data from the State Statistics Service of Ukraine)].

4. *Stratehiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 18 travnya 2019 roku № 286/2019* [The strategy of national and patriotic education was approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 18, 2019 No. 286/2019]

5. *Kontseptsiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrainy (2015 r.) zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky 16 chervnya 2015 r.* [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine (2015) was approved by the order of the Ministry of Education and Science on June 16, 2015].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯНЧУК Дмитро Олександрович – викладач

кафедри теорії і методики фізичного виховання факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: сутність феномена «готовність майбутніх галузі фізичної культури та спорту до реалізації концепції національно-патріотичного виховання в сучасних умовах».

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YANCHUK Dmytro Oleksandrovych – is a teacher of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Faculty of Physical Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Scientific interests: the essence of the phenomenon «the readiness of the future fields of physical culture and sports to implement the concept of national-patriotic education in modern conditions».

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.

УДК 378.017.41

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-241-246

ДЗЮБЕНКО Ірина Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6409-0074>

e-mail: dzubenko_i@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині в умовах неоголошеної повномасштабної війни, спровокованої Російською Федерацією в Україні, анексії Криму, протизаконних референдумів та приєднання південних областей України, український народ захищає свою незалежність, соборну державність, стверджуючи національну ідею. Відтак, актуалізується проблема визначення й обґрунтування цінностей української нації як центральної умови національної єдності, безпеки й успішного розвитку України.

З огляду на це, системі вітчизняної освіти має бути властива випереджувальна роль у розбудові державності, національній консолідації та у вихованні української політичної нації. За таких обставин нагальним завданням освіти постає громадянське виховання особистості, її громадянської культури, національного самоствердження, що проявляється як усвідомлення себе членом української нації, прагнення до духовно-морального самовдосконалення, відданість Батьківщині, визначається толерантним ставленням до всіх етносів, що становлять український народ, та готовністю солідарно

відстоювати національні інтереси суверенної демократичної Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На нашу думку, вагомий внесок у розроблення теоретичних засад формування громадянськості здійснили В. Сухомлинський, П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька та ін.

Площина й вектор розгляду проблеми громадянського виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогічній думці постійно змінювалися, залежно від тих соціально-політичних процесів, які відбувалися в суспільстві, політики держави в галузі освіти, все це спонукало до постійного її перегляду, наповнення новим змістом.

Мета – розкрити особливості формування громадянської культури студентської молоді закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка громадянського виховання студентської молоді у вищій школі визначається, передусім особливостями такого типу освітнього закладу в порівнянні з іншими (ліцей, технікум, коледж), а саме, як відзначено в педагогічному словнику «...вища освіта представляє собою сукупність

систематизованих знань і практичних навичок, які дають змогу розв'язати теоретичні та практичні завдання за профілем підготовки... Вища освіта розглядається як система підготовки спеціалістів вищої кваліфікації та здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей» [16, с. 88].

До специфічних характеристик громадянського виховання в системі вищої освіти відносяться:

- зміст освітньої діяльності, що зумовлює вибір напрямів роботи з формування громадянськості у представників студентської молоді;

- низка завдань, що вирішується в площині закладів вищої освіти;

- функції, що реалізовані закладами вищої освіти в системі громадянського виховання;

- особливість студентського віку, що визначає специфіку та принципи організації громадянського виховання студентів.

Освітня діяльність, що здійснюється у закладі вищої освіти, забезпечує актуалізацію теоретичних знань студентів, спрямовує їх у практичну площину, звертає увагу молодих людей на найбільш гострі соціальні проблеми, формує їхню соціальну зрілість. Освітній процес у вищій школі передбачає формування в студентської молоді громадянської культури, гуманістичного та демократичного світогляду, високих моральних якостей [15].

Перед закладами вищої освіти стоїть завдання формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню й оновленню інтелектуального прошарку сучасного суспільства, що представлено молодим поколінням української держави. Оновлення змісту загальноосвітніх, соціально-гуманітарних дисциплін спрямовано на досягнення певної мети, а саме формування в студентської молоді громадянської самосвідомості, патріотизму, правової й економічної грамотності, соціальної активності, загальної культури особистості, що базується на надбаннях української та світової культури. Означені якості у представників студентської молоді необхідно виробляти та розвивати, саме це передбачено Державним стандартом вищої освіти, що розробляється Міністерством освіти і науки України та Науково-методичним центром вищої освіти [13].

Виховання у закладі вищої освіти зумовлено особливостями студентського віку. До ЗВО вступають молоді люди – практично сформовані особистості, ціннісні орієнтації яких піддаються випробуванням в умовах більшої, ніж у закладі середньої освіти, свободи. Організація освітнього процесу створює більше можливостей самостійного

вибору в отриманні знань, професійних навичок, реалізації лідерських якостей, творчих здібностей. Викладачі у процесі діалогу здатні допомогти зробити правильний вибір, співпрацювати й сприяти розвитку громадянськості студентської молоді [17, с. 76].

М. Євтух у науково-педагогічному дослідженні [9] визначив можливості вищої освіти в здійсненні громадянського виховання студентів, застосування яких дозволяє вирішувати широкий спектр питань, пов'язаних із формуванням у студентської молоді громадянської свідомості (почуттів, знань, понять, уявлень, поглядів, переконань, ідеалів, позицій, світогляду), а також громадянської активності, що представлено системою інтересів, орієнтацій, потреб, діяльністю, поведінкою особистості, організацією повсякденного життя, спілкування, праці, навчання й творчості.

Л. Хомич підкреслює, що «...в сучасних умовах розвитку суспільства важливим є забезпечення системи громадянського виховання, метою якого є процеси формування в молоді комплексу громадянських якостей, розуміння належності до свого народу, держави, внутрішньої потреби й готовності відстоювати та захищати її інтереси, реалізувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави. Необхідно виховати людину з певним типом соціально зумовленої поведінки, що характеризується набором прав і обов'язків, поважає та дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у суспільстві, традицій своїх співвітчизників» [17, с. 355].

Аналіз сучасних українських педагогічних досліджень із проблеми громадянського виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневецький, П. Вербицька, О. Шестопалюк) дав змогу дослідити означений процес з точки зору особливостей його перебігу, а також чинників впливу. Зокрема, у праці І. Беха «Особистісно зорієнтоване виховання» (1998) зазначено, що «...ключовим принципом виховання є принцип ціннісної орієнтації, реалізація якого передбачає залучення молоді до взаємодії з навколишнім світом і сприяння формуванню ціннісних ставлень до цього світу з позицій сучасної культури» [1, с. 14]. Таким чином, у процесі громадянського виховання важливим чинником впливу на формування громадянськості є система ціннісних орієнтацій, що постійно змінюється під натиском тих чи інших чинників, а в сучасних реаліях розвитку суспільства взагалі спостерігається тенденція до їх девальвації.

Таким чином, на процес громадянського виховання молоді впливають різні об'єктивні й суб'єктивні чинники, що, в свою чергу, виступають домінантами організації цього

процесу у вищій школі. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дав змогу визначити об'єктивні чинники до яких належать: девальвація загальнолюдських і громадянських цінностей серед молоді, розширення інформаційного простору, виконання різних соціальних ролей; а також суб'єктивні, якими є набуття самостійності, входження в «доросле» життя, критичність, емоційна чутливість, сформованість світогляду, певних переконань, ставлення до подій, що відбуваються в країні.

Нижче, більш детально розкриємо зміст кожного з них.

Для функціонування суспільства було обрано вектор, який є протилежний тому, що існував на теренах України багато століть і був спрямований на такі процеси, як відродження духовності, культури, громадянськості, моралі в молодого покоління.

Розширення інформаційного простору – процес, який відбувається в студентському середовищі за рахунок збільшення обсягу та джерел інформації, а також розширення кола спілкування. Однією з важливих особливостей студентського віку є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання у закладі вищої освіти створюють для них певні можливості для спілкування, яке характеризується інтенсивністю. Отже, період студентства – це час для самовизначення, інтенсивного спілкування з іншими людьми, прагнення контактувати зі значно ширшим колом друзів і знайомих [14].

Спільна праця сприяє виробленню у студентської молоді таких якостей як згуртованість і колективізм. Процес навчання у закладі вищої освіти передбачає включення молоді в систему соціальних відносин і засвоєння громадянських цінностей.

Вища освіта в інформаційному суспільстві – це середовище інформаційного обміну, який передбачає не лише засвоєння, але й передачу та генерування нової інформації в обмін на отриману, а також продукування знань. У цьому контексті проводиться чітке розмежування понять: знання – це результат пізнання дійсності, що має системне та несуперечливе оформлення й є за характером об'єктивним (незалежним від волі людини); інформація – це відомості будь-якого роду, що часто виражають суб'єктивну думку мовця, можуть бути недостовірними та суперечливими [7].

Вища освіта сприяє становленню громадянина інформаційного суспільства, в якому кожен має можливість отримати оперативну та достовірну інформацію будь-якого виду та призначення за допомогою глобальних інформаційних мереж із будь-якої точки географічного простору; наявна

можливість реалізації миттєвої комунікації як між окремими членами суспільства, так і з державними та суспільними структурами; трансформується діяльність засобів масової інформації, розвивається та інтегрується з інформаційними мережами цифрове телебачення; зникають географічні та політичні кордони держав у межах інформаційних мереж [7].

В юнацький період виявляється «громадянська активність», яку розглядають як процес включення особистості в самостійну діяльність, участь у громадсько-правових процесах, які відбуваються в суспільстві [13]. Студентські роки супроводжуються зміненням мотивації, системи ціннісних орієнтацій, формуванням професійних здібностей, відтак, саме цей період життя стає центральним для становлення характеру й інтелекту, громадянської свідомості у студентів [13].

Важливою складовою громадянської свідомості є моральність особистості, яку утворюють гуманістичні риси, що представляють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей, до яких відносяться доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага та любов до своїх батьків, роду [11]. Означені вище якості визначають поведінку особистості, її громадянську спрямованість.

Зокрема, М. Боришевський зазначає, що «...громадянська спрямованість є відносно стійкою системою мотивів, яка виникає на основі присвоєння індивідом громадянських цінностей, які стали для нього суб'єктивно значущими і виступають внутрішніми спонуканнями до вияву самоактивності з метою реалізації таких цінностей у процесі життєдіяльності. Отже, громадянська спрямованість є результатом виникнення в індивіда стійкої самоідентифікації зі змістом громадянських цінностей, що є внутрішньою потребою, засобом самоствердження і самореалізації, умовою визначення основних життєвих орієнтирів, сценаріїв» [3, с. 93].

Набуття самостійності, входження в «доросле» життя – це індивідуальний прояв кожного представника студентської молоді. В цей період людина визначає свій майбутній життєвий шлях, оволодіває професією та починає реалізовувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує свою діяльність і поведінку, активно відтворює самостійність суджень і дій [12].

Критичність – це особливість студентства, як соціальної групи, що знаходить відображення в усіх процесах, у тому числі, громадянському вихованні студентської молоді в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Соціально значущою рисою студентської молоді виступає також напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей. Проте, в силу недостатності життєвого досвіду, поверховості в оцінюванні явищ суспільного життя деякі студенти від справедливої критики переходять до критицизму та навіть до нігілізму [13].

Студентський вік – це період становлення моральної зрілості та духовного засвоєння системи цінностей, стабілізація характеру, найбільш активного розвитку етичних і естетичних відчуттів, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини, серед яких громадянські, професійно-трудова. На думку В. Сухомлинського, це пора «...глибокого осмислення ставлення до навколишнього й до власного життя та діяльності, відчуття повноти і розквіту своїх фізичних і духовних сил, усвідомлення щойно відкритої перспективи духовно багатого, головного смислу життя» [18, с. 25].

Результатом сформованості світогляду, певних переконань молоді є громадянська самосвідомість. Самосвідомість, як вищий рівень розвитку свідомості, є основою формування розумової активності та самостійності особистості в її судженнях і діях. Коротко самосвідомість можна визначити як образ себе та ставлення до себе. Цей образ і ставлення нерозривно пов'язані з прагненням до змінювання себе, самовдосконалення. *Громадянська самосвідомість* – це рівень свідомості, що дає змогу особистості ототожнювати себе з певною державою, бути патріотом [4, с. 234]. Громадянська самосвідомість є показником громадянськості. У становленні громадянськості найважливіше значення має ідентифікація себе як громадянина певної країни. Ідентифікація є двостороннім процесом, в якому індивід не тільки засвоює характерні риси своєї спільноти, але й привносить до неї особистісні властивості, а завдяки цьому впливає на соціальну систему [4, с. 123].

Студентська молодь перебуває в ситуація вибору, прийняття важливих рішень у своєму житті, визначення особистих поглядів і переконань щодо цінностей усталених у громадянському суспільстві.

Отже, розкриті вище об'єктивні й суб'єктивні чинники перебігу процесу громадянського виховання сприяють дотриманню певних вимог організації означеного аспекту виховання у вищій школі.

Громадянське виховання студентської молоді є складним процесом, у якому важливе значення мають «...внутрішні й зовнішні, змістові й процесуальні, загальні й конкретні, соціальні та психологічні вияви. Саме тому вища освіта покликана адекватно реагувати на

особливості громадянського виховання студентів, урахувати його закономірності, пропонувати на практиці освітньо-виховні моделі та технології, які б забезпечували системний характер такого процесу. Досвід показує, що директивна модель виховання за таких умов малоефективна, разом із тим вона найбільше поширена у вищій школі. Найефективнішою є модель співпраці й сприяння» [17, с. 76].

Формування громадянськості студентської молоді

На основі вище розглянутої системи, а також визначення сутності поняття «громадянське виховання студентської молоді», яке ми трактуємо як цілеспрямований процес формування громадянськості студентської молоді, що передбачає розвиток громадянської самосвідомості та вироблення громадянської позиції й поведінки особистості, супроводжується підвищенням рівня громадянської культури молоді нами розроблено схему етапів реалізації громадянського виховання студентів ЗВО (рис. 1.1).

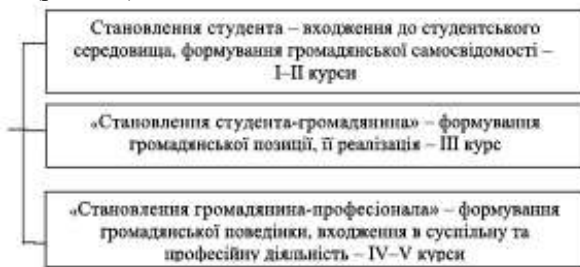

Рис. 1.1. Етапи реалізації громадянського виховання студентів ЗВО

В означеній схемі особливий акцент зроблено на формуванні структурних компонентів громадянськості, а саме: громадянській самосвідомості, позиції й поведінці. Визначеній системі громадянського виховання відповідає структура громадянської культури студентської молоді.

Рис. 1.2. Структура громадянської культури студентської молоді

У дослідженні В. Борисова зазначається, що для реалізації громадянського виховання важливо «...забезпечити поєднання громадянських знань і вмінь, досвід соціально-політичного життя, громадянські якості, усвідомлення демократичних норм та установок поведінки. Всі ці компоненти складають основу громадянської культури

особистості, яка формується в аспекті загальнолюдських, національних надбань і пріоритетів відкритого громадянського суспільства» [2, с. 16].

У статті В. Борисова та С. Борисової «Педагогічні умови підвищення ефективності системи громадянського виховання особистості» громадянську культуру представлено як «...різновид політичної культури, її вищий щабель. Вона передбачає, що суб'єкти політичного процесу в своїй діяльності керуються насамперед інтересами всього суспільства і саме йому підпорядковують свої часткові, корпоративні цілі, що дії цих суб'єктів спрямовуються на дотримання громадянського консенсусу і здійснюються в межах правової держави. Можна вважати, що це політична культура громадянського суспільства, яка передбачає єдність громадянських прав і обов'язків. Громадянська культура визначається не тільки правовими, а й етичними (моральними) чинниками політичної діяльності» [2, с. 17].

Громадянська культура особистості визначається Н. Дерев'янко, як «...інтегральна системна властивість, що характеризується мірою сформованості суспільно-значущих громадянських якостей, набутих у результаті функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки та зовнішніх громадянських відносин особи в процесі її життєдіяльності та спілкування» [8, с. 10].

Ми розглядаємо громадянську культуру студентської молоді як інтегративне явище, яке містить у собі відповідний синтез понять і відносин, передусім «свобода», «активність», «необхідність», «відповідальність».

Громадянська культура особистості – це сукупність певного світогляду, системи знань і навичок, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність із оптимального задоволення суспільних потреб; зумовлена загальною культурою суспільства власність, яка характеризується особистісними чеснотами, це громадянська свідомість у дії [16, с. 168].

Принципи виховання – вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики й організації [12, с. 361].

І. Підласий до принципів виховання висунув такі вимоги: обов'язковість, комплексність, рівнозначність [12, с. 361].

У сучасній педагогіці існує різні класифікації принципів виховання. До принципів національного виховання відносяться: виховання у громадянському, національному дусі; гуманізм, демократизм, природовідповідність, діяльнісно-особистісний;

єдності родинного та шкільного виховання, наступність, спадкоємність поколінь [12, с. 363].

Розглянуті принципи тісно пов'язані, взаємодіють, взаємодоповнюють один одного та являють собою головні ідеї, що регулюють, орієнтують і спрямовують виховні впливи з погляду їх змісту, методики й організаційних форм. Вони забезпечують глибоке засвоєння студентами культурно-історичної спадщини українського народу, виховання високоморальної особистості, громадянина й патріота.

Процес громадянського виховання передбачає цілеспрямоване формування в студентської молоді громадянськості й спрямоване на підвищення рівня їх громадянської культури, що відображає психологічні особливості цього віку, характеру, самосвідомості, способу мислення й спрямованості діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, визначені об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на процес громадянського виховання студентської молоді сприяють чіткій організації освітнього процесу у закладі вищої освіти; сприяють формуванню громадянської культури студентської молоді. Усе це визначає специфіку громадянського виховання студентів в освітньому процесі ЗВО, яка зумовлена психологічними особливостями розвитку студентства як соціальної групи й впливає на формування громадянськості у представників студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : шляхи реалізації. Рідна школа. 1996. № 7. С. 2–5.
2. Борисов В. Педагогічні умови підвищення ефективності системи громадянського виховання особистості. *Педагогічний альманах*. 2011. № 10. С. 15–18.
3. Боришевський М. Й. Громадянська спрямованість як міра соціальної відповідальності особистості. *Педагогічна та психологічні науки в Україні*. К.: Педагогічна думка, 2007. Т. 3. С. 93–102.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Вербицька П. Понятійний апарат громадянського виховання особистості. *Вісник Житомирського державного університету*: Випуск 43. Педагогічні науки. 2009. С. 39–43.
6. Вишне夫斯基 А. Современное украинское воспитание. Педагогические очерки. Л.: Львовский областной научно-методический институт; Львовское областное педагогическое общество имени Г. Ващенко, 1996. 238 с.
7. Вища освіта в Україні : навч. посіб. за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. К.: Знання, 2005. 327 с.
8. Виховання громадянина : Сутність громадянського виховання [П. Ігнатенко,

В. Поплузний, Н. Косарева, Л. Крицька]. *Шкільна бібліотека*. 2003. № 8. С. 3–19.

9. Свтух М. Б. Організація навчально-виховного процесу у педагогічних навчальних закладах. Енциклопедія освіти. АПНУ гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 613–614.

10. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. К.: Знання, 2005. 486 с.

11. Моральне та громадянське виховання. Х.: Вид. група «Основа»: «Триада+», 2007. 256 с.

12. Оржеховська В. М. Нові підходи до виховання учнів у сучасній школі. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. К., 1997. Вип. 19. С. 52–60.

13. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

14. Панчук А. П. Громадянське виховання студентів педагогічних університетів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2012. 21 с.

15. Педагогічний словник (за ред. М. Д. Чумаченка). К.: Пед. думка, 2001. 514 с.

16. Психологія: навч. посіб. За наук. ред. О. В. Винославської. Київ, фірма «ІНККОС», 2005. 352 с.

17. Сергієнко В., Костін В. Проблеми виховання студентської молоді. *Вища школа*. 2010. № 7/8. С. 75–79.

18. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори : [в 5 т.]. К., 1976. Т. 1. 651 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1996). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia : shliakhy realizatsii* [Personally oriented education: ways of implementation]. *Ridna shkola*. № 7. S. 2–5.

2. Borysov, V. (2011). *Pedahohichni umovy pidvyshchennia efektyvnosti systemy hromadianskoho vykhovannia osobystosti* [Pedagogical conditions for improving the effectiveness of the civic education system]. *Pedahohichniy almanakh*. № 10. S. 15–18.

3. Boryshevskiy, M. Y. (2007). *Hromadianska spriamovanist yak mira sotsialnoi vidpovidalnosti osobystosti* [Civic orientation as a measure of social responsibility of an individual]. *Pedahohichna ta psykholohichni nauky v Ukraini*. K.: Pedahohichna dumka. T. 3. S. 93–102.

4. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* (2004) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] [uklad. i holov. red. V. T. Busel]. K., Irpin: VTF «Perun». 1440 s.

5. Verbytska, P. (2009). *Poniatynyi aparat hromadianskoho vykhovannia osobystosti* [Conceptual apparatus of civil personality education]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu: Vypusk 43. Pedahohichni nauky*. S. 39–43.

6. Vyshnevskiy, A. (1996). *Sovremennoe ukraynskoe vospytanye. Psychology* [Modern Ukrainian education. Pedagogical essays]. L.: Lvovskiy oblastnoy nauchno-metodycheskyy ynstitut; Lvovskoe oblastnoe pedahohicheskoe obshchestvo ymeni H. Vashchenko. 238 s.

7. *Vyshcha osvita v Ukraini* (2005) [Higher education in Ukraine]: navch. posib. za red. V. H. Kremenia, S. M. Nikolaienka. K.: Znannia. 327 s.

8. *Vykhovannia hromadianyna : Sutnist hromadianskoho vykhovannia* (2003) [Education of a citizen: The essence of civic education]. P. Ihnatenko, V. Popluzhnyi, N. Kosarieva, L. Krytska. *Shkilna biblioteka*. № 8. S. 3–19.

9. Ievtukh, M. B. (2008). *Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu u pedahohichnykh navchalnykh zakladakh* [Organization of the educational process in pedagogical educational institutions]. *Entsyklopediia osvity*. APNU hol. red. V. H. Kremen. K.: Yurinkom Inter. S. 613–614.

10. Kuzminskiy, A. I. (2007). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]: navch. posibnyk. K.: Znannia.

11. *Moralne ta hromadianske vykhovannia* (2007) [Moral and civic education]. Kh.: Vyd. hrupa «Osnova»: «Triada+». 256 s.

12. Orzhekhovska, V. M. (1997). *Novi pidkhody do vykhovannia uchniv u suchasni shkoli* [New approaches to education of students in a modern school]. *Novi tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. zb. K. Vyp. 19*. S. 52–60.

13. Ortynskyi, V. L. (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]: navch. posibnyk dlia studentiv vyshch. navch. zakladiv K.: Tsentru uchbovoi literatury. 472 s.

14. Panchuk, A. P. (2012). *Hromadianske vykhovannia studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi turystsko-kraieznavchoi diialnosti* [Civic education of students of pedagogical universities in the process of tourism and local history activities]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.07 «Teoriia ta metodyka vykhovannia». Kyiv: Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy. 21 s.

15. *Pedahohichniy slovnyk* (2001) [Pedagogical dictionary]. (za red. M. D. Chumachenka). K.: Ped. dumka. 514 s.

16. *Psykhohihiia* (2005) [Psychology]: navch. posib. Za nauk. red. O. V. Vynoslavskoi. Kyiv, firma «ІНККОС». 352 s.

17. Serhiienko, V., Kostin, V. (2010). *Problemy vykhovannia studentskoi molodi* [Problems of education of student youth]. *Vyshcha shkola*. № 7/8. S. 75–79.

18. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti* [Problems of raising a comprehensively developed personality]. *Vybrani tvory* : [v 5 t.]. K. T. 1. 651 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЗЮБЕНКО Ірина Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: формування громадянської культури студентської молоді закладу вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DZYUBENKO Iryna Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnya.

Scientific interests: formation of civic culture of student youth of a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2022 р.

УДК 378.093.2.015.31:502/504

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-247-252

КОВАЛЬ Юлія Андріївна –

аспірант кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7160-5240>
e-mail: kovalu1981@gmail.com

МЕТОД ПРОЄКТІВ – ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ми живемо в сучасному світі, який постійно змінюється. З появою нової техніки, швидкою та доступною інформацією, різноманітних електронних носіїв, стало змінюватися і саме суспільство. Світ змінився на стільки, що на перший план із глобальних проблем стало висуватися питання про взаємини людини з природою або іншими словами відсутність у людини екологічної культури.

Екологічна культура студентів технічного коледжу багатofункціональна, оскільки визначає успіх розв'язання багатьох проблем у повсякденній, професійній і соціальній сферах життя людини; міжпредметна, оскільки формується щодо всіх дисциплін, включених у зміст професійної освіти технічного коледжу.

Екологічна культура розуміється двоюко: згідно з однією точкою зору, це сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі «людина – довкілля»; відповідно до іншої, це теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, що організує її структурні та функціональні блоки, як чинника регуляції стану біосфери, що дедалі зростає у своїх можливостях.

Екологічна ситуація, що склалася нині, виводить на перший план проблеми взаємодії суспільства та природи. Передумови розв'язання цих проблем, можуть дозволити створення й оптимізацію екологічної освіти й екологічного виховання. Екологічна криза може бути розв'язана під час формування екологічної культури суспільства. Ця культура має мати в собі як матеріальні, так і творчі та духовні цінності, які створюються людиною у взаємодії з природою.

У своєму дослідженні, Г. Науменко зазначає, що «стимулюючи екологічну освіту і самоосвіту, практична діяльність водночас є своєрідним трансформатором у процесі вироблення переконань у магістральному напрямі виховання свідомого і відповідального ставлення до природи, тобто високої екологічної свідомості. У цьому плані практична діяльність: живить її учасників

безпосередніми знаннями про природне середовище, які «переплаваються» в переконання; дає можливість (на основі набутого соціально-екологічного досвіду) продумати і відчуті знання, одержані з теоретичних джерел, і тим самим сприяє створенню цих знань у переконання; є «діловим критерієм», своєрідним перевіряючим засобом для визначення рівня екологічної культури, бо про людину судять не за її думками і розмовами, а за її вчинками» [10, с. 13].

Варто зазначити, що питання про екологічну освіту й екологічне виховання розглядалися і раніше не тільки в природничих наукових, а й у соціально-педагогічних роботах.

У роботі українського науковця Г. Науменка «стверджується, що терміни «екологічна освіта» й «екологічне виховання» тлумачилися то як самостійні й автономні, то як загальна справа багатьох академічних дисциплін. Вузкопрофільний підхід до освітньо-виховного процесу – в нас є спеціалісти з кожного типу виховання (крім екологічного можна назвати ще й етичне, правове, економічне, моральне, патріотичне, фізичне й ін.) – призводить до розмивання зв'язків між ними. А між тим, саме екологічне виховання відіграє важливу роль інтегратора у сучасному виховному процесі, оскільки поєднує в єдину функціональну систему всі традиційні форми виховання, спирається на них і може бути продуктивним чинником подолання вузьковідомчих підходів у цій важливій сфері людської діяльності» [10, с. 13].

Безперечно, щоб дослідити перебіг формування екологічної культури здобувачів технічної освіти, необхідно змінити сам підхід до дослідження цього питання. В умовах сучасної освіти на цей момент, це стає реальним. Так, до прикладу, в контексті Державного стандарту професійної та фахової передвищої освіти значна увага приділяється методу проєктів. Цей метод може включати в себе універсальні навчальні дії в рамках навчальної та поза-навчальної діяльності.

Вимоги Державного стандарту спрямовані на розширення академічних меж навчання.

Нам імпонує думка дослідників О. Алексійчук, В. Федорчук, що «нові цінності й орієнтири освіти і, навіть, сучасні досягнення науки та техніки багато у чому визначають вибір методів навчання, у якому педагоги віддають перевагу активним та інтерактивним педагогічним технологіям. Яскравим прикладом може бути метод проєктів» [1, с. 5-10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проєктні технології все більше входять до сфери наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, досліджують концепти проєктного мислення, самопроєктування особистості, проєктування життєвого шляху, проєктування освітнього простору, проєктності соціокультурного середовища тощо (М. Алексеєв, Н. Борисова, С. Генкал, В. Гесле, Р. Гуревич, М. Кадемія, З. Кіреєва, О. Коберник, О. Любарська, С. Максименко, Ю. Машбиць, Н. Матяш, І. Пасічник, О. Пометун, В. Поттер, Г. Романова, С. Сисоєва, М. Смульсон, Т. Ткач, Л. Шевченко й ін.).

Метод проєктів так само дозволяє створювати умови для становлення та саморозвитку здобувача технічної освіти. Цей метод поєднує в собі теоретичні знання і практичні застосування для розв'язання конкретних проблем (у цьому випадку формування екологічної культури).

Метою статті є обґрунтування сутності й особливостей застосування в освітньому процесі в технічних коледжах проєктної технології навчання під час формування екологічної культури студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метод проєктів у професійній та фаховій передвищій освіті є гнучкою системою навчання, яка здатна створити навіть поза коледжем – модель організації освітнього процесу, яка націлена на творчу самореалізацію особистості здобувача технічної освіти.

Основні характеристики методу проєктів можна розділити на кілька основних етапів:

1. Наявність проблеми, яка була б цікава студентам.
2. Практична та пізнавальна значимість результатів, яких можна досягти.
3. Індивідуальна чи групова діяльність.
4. Використання дослідницьких прийомів.

Робота над проєктом відбувається поетапно. Однак не можна розглядати проєктну діяльність як чіткий алгоритм, оскільки це процес творчого мислення й прийняття рішень [11, с. 241-251].

Український науковець Н. Довмантович, акцентує увагу на тому, що «можливо виділити основні етапи проєкту:

1. *Обґрунтування проєкту.* Формулювання мети й завдання проєкту, обґрунтування його соціальної значущості, визначення теми проєкту; організація робочих груп, розподіл завдань між учасниками проєкту. Студенти обговорюють предмет разом з науковим керівником.

2. *Пошуковий етап.* Дослідження проблеми й збір інформації (визначення кола джерел та пошук необхідних відомостей; аналіз можливих варіантів вирішення проблеми); вибір оптимального варіанта виконання проєктного завдання (генерування ідеї); розроблення плану роботи над проєктним завданням; добір матеріалів та інструментів; вибір форми презентації результатів проєкту. Студенти розробляють план дій, науковий керівник коректує, пропонує ідеї, допомагає спрогнозувати результат.

3. *Технологічний етап.* Здійснення діяльності кожного учасника проєкту згідно з планом роботи над проєктним завданням (реалізація проєкту); підготовка презентації результатів проєкту. Студенти виконують дослідження, вирішуючи проміжні навчальні завдання. Науковий керівник опосередковано спостерігає, допомагає (якщо є потреба), консультує.

4. *Заключний етап.* Узагальнення результатів дослідження. Проведення презентації (захист проєкту); оцінка результатів виконання проєкту, колективних і особистих досягнень учасників проєкту. Студенти звітують, доповідають, науковий керівник разом з експертами слухає, ставить питання та проводить оцінку дослідження» [4, с. 93].

Погоджуємося з думкою В. Каламаж, що «психолого-педагогічною метою формування проєктної діяльності є розвиток у студентів умінь самостійно здійснювати всі її етапи: від формулювання мети власної діяльності до адекватного виконання проєктних операцій, реалізації проєкту та самоконтролю і самооцінки. Кінцевою метою формування проєктних умінь є здатність студентів до самостійного навчання, розвиток їх навчальної автономії та мотивації...» [5, с. 3].

У дослідженні Л. Коношевського, Н. Черчик йдеться про те, що «метод проєктів завжди орієнтований на самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну, групову, яку вони виконують упродовж певного відрізка часу. З іншого боку метод проєктів – це спільна діяльність викладача та студента, спрямована на пошук розв'язання проблеми, що виникла. Вирішенням цієї проблеми є вплітання проєктної методики в канву заняття, що дозволяє збільшити долю дослідницької діяльності в освітньому процесі» [6, с. 143].

Українські науковці А. Гуржій, Р. Гуревич, Л. Коношевський, О. Коношевський акцен-

тують увагу, на тому, що «Результатом індивідуальної роботи студента може бути не лише реферат, а й повідомлення, звіт, методична розробка, проєкт, програма, педагогічний програмний засіб, презентація, модель, комплект дидактичних навчальних матеріалів, змонтований за власним сценарієм навчальний аудіо- або відео-фрагмент тощо. Головною вимогою й критерієм підсумкової оцінки індивідуальної роботи є самостійний творчий підхід студента до розкриття її змісту» [2, с. 9].

Під час формування екологічної культури здобувачів технічної освіти, можна використовувати як мінімум два типи проєктів: дослідницькі та творчі.

Дослідницькі проєкти мають структуру наукового дослідження. Цей проєкт вимагає обґрунтування й актуальності теми, висування гіпотези та її перевірку. Творчий проєкт передбачає максимально вільний підхід до оформлення результатів.

Критерії ефективності формування екологічної культури в здобувачів технічної освіти, використовуючи метод проєктів є такі: екологічні знання, пов'язані з вивченням екологічних проблем; готовність до природоохоронної діяльності; потреба в гармонізації відносин «людина – природа – суспільство» – художньо-творча діяльність (творча активність у розв'язанні або прилученні екологічних проблем); об'єктивність судження здобувачів технічної освіти з проблеми, що вивчається; спрямованість на безпечну взаємодію людини з природою.

Проєктну діяльність визначають як сумісну навчально-пізнавальну, творчу чи ігрову діяльність, що має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямовану на досягнення певного результату; як обмежений в часі завершений цикл дій, спрямований на досягнення поставленої мети, на розв'язання певної проблеми, що здійснюється студентами спільно, у співробітництві один з іншим у проєктних групах; «спеціально організована спільна діяльність суб'єктів навчання у складі малих груп, спрямована на розв'язання певної проблеми, метою якої є одержання професійних знань, умінь та навичок і яка завершується реалізацією реального суб'єктивно або об'єктивно нового практичного результату (продукту)» [8]; певним способом організована пошукова, дослідницька діяльність, яка не просто передбачає досягнення того чи іншого результату, а й організацію процесу досягнення цього результату тощо.

«Під час створення самостійних проєктів розвивається пізнавальна активність студентів,

формується дослідницькі й конструктивні уміння, навички аналізу інформації, добутої з різних джерел. Викладач при цьому стимулює проєктну діяльність, спрямовуючи роботу студентів на досягнення кінцевого результату – презентації геоекологічного проєкту. Зазвичай проєкт оформлюється у довільній формі, залежно від творчого потенціалу виконавців, але має відповідати певним вимогам, зокрема наявності значущої проблеми і практичної цінності отриманих результатів» [7].

Враховуючи все вищесказане, проаналізувавши наукову літературу та досвід попередніх авторів, можна зробити висновок: розроблений проєкт, спрямований на виховання екологічної культури здобувачів технічної освіти повинен враховувати, що головною метою екологічної освіти в технічних коледжах є саме становлення екологічної культури особистості студентів і суспільства, як можливість духовної взаємодії людини та природи.

«Проєкти, які пропонуємо студентам, – це дослідницькі роботи, які потребують знань із різних галузей науки, почерпнутих із спеціальної літератури, періодичних видань та Інтернету. Обов'язковою умовою проєктного дослідження, під час вивчення природничих дисциплін у технікумах та коледжах, є його професійна спрямованість. Використання проєктної технології дозволяє студентам коледжу синтезувати знання із професійних та природничонаукових дисциплін, застосовувати їх на практиці. Такий підхід дає можливість викладачам підвищити ефективність професійної спрямованості природничонаукової підготовки майбутніх молодших спеціалістів технічного профілю» [7].

Погоджуємося з думкою академіка НАПН України А. Гуржія «Важлива роль на всіх етапах діяльності відводиться педагогу, котрий з одного боку, є організатором проєкту, а з іншого, рівноправним членом робочої групи і висуває власні цілі, аналізує ситуацію, пропонує цікаві ідеї для обговорення. Наставники можуть поділитися власним життєвим досвідом, допомогти учням (студентам) відшукати різнобічні джерела інформації щодо проблеми дослідження, посприяти у контакті з фахівцями» [3, с. 309].

Результати дослідження, проведеного нами на базі Вінницького технічного фахового коледжу, підтвердили ефективність методу проєктів у формуванні професійної спрямованості природничонаукових дисциплін. На початку навчального року студентам були запропоновані наступні теми проєктів: «Екологічний стан Вінниччини»; «Визначення стану деревних рослин в різних зонах міста»; «Дослідження комплексного впливу транспортних магістралей на фауну

прилягаючих територій»; «Дослідження комплексного впливу магістралей радіопередач на фауну прилягаючих територій»; «Проблеми утилізації побутових відходів у м. Вінниця»; «Проблема контролю викидів монооксиду карбону та вуглеводнів автомобілями та вплив їх на флору та фауну» [9].

Хочемо поділитися досвідом впровадження індивідуального проєкту в освітню діяльність технічного коледжу, до прикладу однієї дослідницької роботи студента 1 курсу «Пластик – досягнення цивілізації та глобальне сміття».

Нині пластикові вироби виробляють із традиційного пластику та біологічно розкладного. Відповідно до сучасного словника біологічно розкладний пластик – це пластик, що повністю розкладається під дією мікроорганізмів. За словами маркетологів – головна відмінність таких пластиків від «традиційних» – це здатність повністю розкладатися на нешкідливі речовини за відносно короткий період часу. Вирішили експериментально перевірити цей вислів.

Для дослідження було відібрано 4 види пластикових виробів: «традиційний» поліетиленовий пакет (зразок 1); пакет, що біологічно розкладається (зразок 2); пластикова пляшка (зразок 3); екологічна пляшка (зразок 4). Усі зразки на місяць помістили до агресивних середовищ (луг NaOH, оцтову кислоту CH_3COOH , концентровану H_2SO_4 і розведenu H_2SO_4).

У результаті дослідження виявили, що із зразками 1 і 2 не сталося жодних змін. Зразки 3, 4 тільки від концентрованої сірчаної кислоти H_2SO_4 повністю зруйнувалися, і в зразку 3 утворився осад. У зв'язку з цим зроблено висновок, що утилізація пластового сміття не розв'яже цієї екологічної проблеми.

Дослідження продовжили у навчальному корпусі Вінницького технічного фахового коледжу. Було підраховано кількість пластику, що накопичується у сміттєвих кошиках навчальних кабінетів.

У результаті було одержано, що в середньому в кошику для сміття одного кабінету за 1 місяць накопичується – 3240 пластикових пляшок, що відповідає 64 800 грамів. Виходячи з розрахунків, вторинна переробка – це основний метод утилізації пластикових відходів.

За результатами досліджень підготовлено рекомендації щодо покращення екологічної обстановки у м. Вінниці: провести екологічну освіту та виховання населення; запропонувати замінити поліетиленові пакети на паперові / тканинні; встановити у дворах міста контейнери для збору пластикового сміття; увести роздільне збирання твердих побутових відходів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, проєктно-дослідницька діяльність дозволяє не тільки викладачеві здійснювати індивідуальний підхід до кожного студента, а й формувати в підростаючого покоління навички комунікативної, навчально-дослідницької та проєктної діяльності, здатності творчо мислити, аналізувати та робити висновки.

Метод проєктів надає викладачеві найширші можливості зміни традиційних підходів до змісту, форм та методів навчальної діяльності, виводячи на якісно новий рівень всю систему організації навчання. Він може знайти застосування на будь-яких етапах навчання, у роботі зі студентами різних здібностей та під час вивчення матеріалу різного ступеня складності. Метод адаптується до особливостей практично всіх навчальних дисциплін, зокрема хімії, біології та фізики.

Екологічна освіта допомагає підвищити рівень обізнаності щодо охорони навколишнього середовища та сформувати суспільну екологічну позицію. Аналіз сучасного стану екологічної освіти свідчить про недостатню реалізацію її структури і змісту. Крім того, необхідно забезпечити екологічну підготовку здобувачів технічної освіти для формування у них активної громадської позиції щодо розв'язання проблем захисту навколишнього середовища та сталого розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алексійчук О. С., Федорчук В. В. Проєктна діяльність студентів у процесі опанування навчальної дисципліни «Шкільний курс світової художньої культури та методика його викладання»: Навч. посібн. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 5–10.
2. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. Мультимедійні технології та засоби навчання : навчальний посібник ; за ред. академіка НАПН України Гуржія А. М. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 556 с.
3. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. та ін. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно технічній освіті: [монографія] ; за ред. академіка НАПН України Гуржія А. М. У 2 частинах. Частина 2. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 376 с.
4. Довмантович Н. Г. Проєктна діяльність як засіб формування самоосвітньої компетентності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 1 (40). С. 92–95.
5. Каламаж В. О. Психологічні чинники ефективності групової проєктної діяльності студентів ЗВО у процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Східноєвропейський національний університет імені

Лесі Українки ; Національний університет «Острозька академія». Луцьк, 2019. 225 с.

6. Коношевський Л. Л., Черчик Н. Л. Використання проектних-технологій в процесі фахової підготовки фельдшерів. Становлення особистості майбутнього фахівця в умовах підготовки до професійно-педагогічної діяльності: діалог зі стейкхолдерами: монографія / за ред. акад. Р. С. Гуревича. Вінниця : ТОВ «Друк», 2022. С. 142–154.

7. Коровіна В. А. Метод проєктів як форма організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Екологія». *Актуальні проблеми підготовки майбутніх вчителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти*: Випуск 72 том 1'2019 Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи (заочна) науково-практична конференція. 2013. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3718/> (Дата звернення 11.10.2021).

8. Ловка О. В. Психологічні умови організації групової проєктної діяльності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 20 с.

9. Моторна Л. В. Педагогічні умови застосування освітніх технологій в процесі викладання природничо-наукових дисциплін у технічних коледжах. *IX Міжнар. наук.-практ. конф. Гуманізм та освіта*, Вінниця, 2008. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Motorna.php>. (Дата звернення 15.05.2022).

10. Науменко Г. Г. Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.10. Київ, 2009. 20 с.

11. Сисоєва С. О., Батечко Н. Г. Вища освіта України : реалії сучасного розвитку. *Міністерство освіти і науки молоді та спорту України, Київський університет ім. Б. Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України*. Київ : ВД ЕКМО, 2011 С. 241–251.

REFERENCES

1. Aleksiychuk, O. S., Fedorchuk, V. V. (2008). *Proyektna diyal'nist' studentiv u protsesi opanuvannya navchal'noyi dystsypliny «Shkil'nyy kurs svitovoyi khudozhn'oyi kul'tury ta metodyka yoho vykladannya»* [Project activities of students in the process of mastering the educational discipline "School course of world artistic culture and its teaching methods"]: Navch. posibn. Kam"yanets'-Podil's'kyu. S. 5–10.

2. Hurzhiy, A. M., Hurevych, R. S., Konoshevs'kyu, L. L., Konoshevs'kyu O. L. (2017). *Mul'tymediyini tekhnolohiyi ta zasoby navchannya* [Multimedia technologies and teaching aids]: navchal'nyy posibnyk ; za red. akademika NAPN Ukrainy Hurzhiya A. M. Vinnytsya : Nilan-LTD. 556 s.

3. Hurzhiy, A. M., Hurevych, R. S., Kademiya, M. YU. ta in. (2016). *Informatsiyno-komunikatsiyini tekhnolohiyi u profesiyno tekhnichnyy osviti* [Information

and communication technologies in professional technical education]: monohrafiya ; za red. akademika NAPN Ukrainy Hurzhiya A. M. U 2 chastynakh. Chastyna 2. Vinnytsya : Nilan-LTD. 376 s.

4. Dovmantovych, N. H. (2017). *Proyektna diyal'nist' yak zasib formuvannya samoosvitn'oyi kompetentnosti* [Project activity as a means of forming self-educational competence]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsial'na robota»*. Vyp. 1 (40). S. 92–95.

5. Kalamazh, V. O. (2019). *Psykhlohichni chynnyky efektyvnosti hrupovoyi proyektnoyi diyal'nosti studentiv ZVO u protsesi vyvchennya inozemnoyi movy* [Psychological factors of effectiveness of group project activity of students of higher education institutions in the process of learning a foreign language]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Skhidnoyevropeys'kyu natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrainky; Natsional'nyy universytet «Ostroz'ka akademiya». Luts'k. 225 s.

6. Konoshevs'kyu, L. L., Cherchyk, N. L. (2022). *Vykorystannya proyektnykh-tekhnolohiy v protsesi fakhovoyi pidhotovky fel'dsheriv. Stanovlennya osobystosti maybutn'oho fakhivtsya v umovakh pidhotovky do profesiyno-pedahohichnoyi diyal'nosti: dialoh zi steykholderamy* [The use of project technologies in the process of professional training of paramedics. Formation of the personality of the future specialist in the conditions of preparation for professional and pedagogical activity]: dialogue with stakeholders: monohrafiya / za red. akad. R. S. Hurevycha. Vinnytsya : TOV «Druk». S. 142–154.

7. Korovina, V. A. (2013). *Metod proyektiv yak forma orhanizatsiyi samostiyanoi roboty studentiv u protsesi vyvchennya kursu «Ekolohiya»* [The method of projects as a form of organization of independent work of students in the process of studying the course "Ecology"]. *Aktual'ni problemy pidhotovky maybutnikh vchyteliv pochatkovoyi shkoly v umovakh humanizatsiyi vyshchoyi osvity: Vypusk 72 tom 1'2019 Seriya 5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy (zaochna) nauково-praktychna konferentsiya*. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3718/> (Data zvernennya 11.10.2021).

8. Lovka, O. V. (2013). *Psykhlohichni umovy orhanizatsiyi hrupovoyi proyektnoyi diyal'nosti studentiv u protsesi vyvchennya psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin* [Psychological conditions of the organization of group project activities of students in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]: avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk. Kyiv. 20 c.

9. Matorna, L. V. (2008). *Pedahohichni umovy zastosuvannya osvithnikh tekhnolohiy v protsesi vykladannya pryrodnycho-naukovykh dystsyplin u tekhnichnykh koledzhakh* [Pedagogical conditions of application of educational technologies in the process of teaching natural and scientific disciplines in technical colleges]. *IKH Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Humanizm ta osvita*, Vinnytsya. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Motorna.php>. (Дата zvernennya 15.05.2022).

10. Naumenko, H. H. (2009). *Osvita yak systemnyy chynnyk formuvannya ekolohichnoyi kultury maybutnikh vchyteliv* [Education as a systemic factor in the formation of the ecological culture of future teachers]: avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.10. Kyiv. 20 s.

11. Sysoyeva, S. O., Batechko, N. H. (2011). *Vyshcha osvita Ukrainy : realiyi suchasnoho rozvytku* [Higher education of Ukraine: realities of modern development]. Ministerstvo osvity i nauky molodi ta sportu Ukrainy, Kyiv: Kyivskyy universytet im. B. Hrinchenka, Natsional'nyy universytet biosursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Kyiv : VD EKMО. S. 241–251.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОВАЛЬ Юлія Андріївна – аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та

управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: дослідницька діяльність, екологічна культура, екологічна діяльність, метод проєктів, проєктна діяльність, проєктні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOVAL Yuliya Andriivna – graduate student of the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky.

Research interests: research, environmental culture, environmental activities, project method, project activities, project technologies.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2022 р.

УДК 371:81

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-252-256

КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович –

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-1882>
e-mail: anatoliy230743@ukr.net

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

БІЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3372-9100>
e-mail: iryana.biletska@ukr.net

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розбудова України як незалежної, суверенної держави вимагає виховання громадянина-патріота, здатного жити й працювати в умовах демократії, забезпечувати соборність України, відчувати постійну відповідальність за себе, свій народ, країну, прагнути здійснити реальний внесок у реформаторські процеси.

Саме комплексне поєднання освітніх заходів взагалі, і включаючи практичний досвід реальної демократії в закладі вищої освіти,

зокрема – запорука виховання відповідальних громадян, які беруть активну участь у житті суспільства. У процесі розвитку громадянської компетентності важливо спиратися на пропагований зусиллями Ради Європи та Європейського центру ім. Вергеланда загальний підхід, який передбачає:

- наскрізну інтеграцію демократичних принципів і цінностей у всі дисципліни;
- орієнтацію усього освітнього процесу на розвиток компетентностей для життя у демократичному суспільстві;

• побудову партнерських стосунків між членами освітнього процесу, залучення усіх учасників освітнього процесу до ухвалення рішень [1]. Разом з тим, у значної частини молоді спостерігаються прояви апатичного ставлення до суспільно-політичних процесів у суспільстві, соціальної та моральної деградації, пов'язаної з зростанням злочинності, нехтуванням загальнолюдськими моральними цінностями, неприйняттям духовних ідеалів, що свідчить про необхідність посилення уваги всіх інституцій держави до виховання громадянської позиції студентської молоді, зокрема майбутніх учителів іноземної мови до підсилення їх громадянської відповідальності у системі виховної роботи.

Сучасна модернізація системи освіти вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, громадянською відповідальністю яка передбачає не тільки оволодіння студентами знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій. У розробці такої технології формування громадянської позиції особистості в умовах закладу вищої освіти полягає актуальність дослідження [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концептуальні засади громадянської компетентності, громадянського виховання, громадянської відповідальності молоді обґрунтовано в працях М. Євтуха, П. Ігнатенка, В. Кузя, О. Любара, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін.; філософський та юридичний аспекти формування громадянських якостей особистості представлено Г. Білоною, Р. Гуровою та ін.; психологічне обґрунтування проблеми виховання громадянина здійснено Б. Ананьєвим, Л. Божович, І. Бехом, М. Левітовим; гуманістичні засади громадянського виховання, громадянської відповідальності особистості широко розкрито у працях І. Беха, О. Дем'янчук, О. Пометун та ін.

Мета статті. З'ясувати основні позиції, що враховуються при вихованні громадянської відповідальності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові політичні явища в Україні, явні протиріччя між декларованими громадянськими цінностями та їх нехтування, руйнація у реальному житті значно актуалізували потребу кореляції методологічних і теоретичних підходів до виховання громадянина.

Громадянська відповідальність визначається єдністю думок, почуттів і діяльності, тому важливо дбати про розвиток емоційного, інтелектуального та практично-дійового компоненту громадянської культури, щоб повага до законів і символів Батьківщини, до її святинь, розуміння своїх прав і обов'язків поєднувалися з реалізацією власних патріотичних почуттів, прав і обов'язків у повсякденному житті.

Результативність формування громадянської відповідальності залежить від того, як педагоги стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління студентів, демократичного стилю взаємодії; сприяють формуванню критичного мислення, творчості й самостійності, усвідомленню власних світоглядних орієнтацій [2].

Громадянська відповідальність є відображенням громадянського суспільства, громадянської сфери суспільного життя, громадянських прав і статусу громадянина; це культура громадянського суспільства, яка передбачає єдність громадянських прав і обов'язків; сукупність духовних, моральних, якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської відповідальності є громадянська освіченість, компетентність, активність, досвід громадської діяльності. Центральним місцем є формування в студентської молоді демократичних цінностей, свобод, громадянської позиції, вміння робити власні об'єктивні оцінки щодо різних життєвих явищ та подій, щодо самих людей та сенсу життя і завдяки цьому протистояти механічному та експансивному нав'язуванню ззовні готових еталонів та орієнтирів. Важливим є також виховання свідомого і відповідального ставлення до прав та обов'язків громадян відповідно до державного законодавства [6].

Одним із актуальних факторів і засобів формування громадянськості є реалізація додаткової тематичної лінії «громадянська відповідальність» у рамках окремих предметів, що вимагає змін у традиційних методах роботи зі студентами. Такий інноваційний Підхід передбачає, що методи навчання мають інтегрувати завдання виховання свідомого та активного громадянина в навчальні цілі кожного предмету. Це, вочевидь, вимагає спільних зусиль усіх педагогів, які беруть участь в освітньому процесі, тісної міжпредметної взаємодії під час реалізації змісту навчання, а також змін в організації діяльності усього ЗВО як інституції. На передній план виходить готовність майбутнього педагога реалізовувати своє право на академічну автономію у поєднанні зі

зміцненню автономії закладу, актуалізує потребу в допоміжних методичних матеріалах.

Розвиток соціальної та громадянської компетентності на заняттях англійської мови в межах наскрізної змістової лінії «громадянська відповідальність» спрямовано на формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми їх функціонування, а також демонструє готовність до міжкультурної комунікації. Наскрізна змістова лінія «громадянська відповідальність» під час вивчення іноземної мови реалізується відповідно до принципів людиноцентризму та концентричного представлення тематичного матеріалу, що передбачає виклад матеріалу та залучення до практичної діяльності у напрямку від студента (центр) до навколишнього світу, отже, зона пізнання та розвитку особистості поступово, покрово розширюється, поглиблюються у таких сферах: «Я», «Ми (родина, друзі)», «Освіта», «Громада», «Країна», «Світ». Разом із концентричним представленням матеріалу розвиток соціальної та громадянської компетентності у процесі вивчення англійської мови в ЗВО, її методика викладання у школі може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), розвитку розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»).

Наприклад, майбутнього вчителя іноземної мови у ЗВО готують до того, щоб він допомогти учневі з'ясувати основні позиції, що враховуються при вихованні громадянської відповідальності. У 5 класі учень/иця занурюється у процес усвідомлення власних індивідуальних особливостей та своїх уподобань; у 6 класі – досліджує не тільки здібності, уміння та знання свої власні й інших людей, а й шляхи (як?) та місця (де?) отримання знань і навичок; у 7 класі – аналізує свої бажання та потреби у середовищі, обґрунтовуючи власні погляди конкретними прикладами із життя; у 8 класі учень/иця усвідомлює, що людина є частиною усього світу, і практикує уміння спиратися на різноманітні знання і досвід інших людей для розуміння власної особистості; у 9 класі – усвідомлює готовність нести відповідальність за свої дії та аналізує проблемні ситуації на різних рівнях, від особистого до глобального. Таким чином, діти, за допомогою вчителя іноземної мови, отримують можливість подивитися на себе, дослідити власну особистість крізь лінзи «Знання самого себе та критична самооцінка» у режимах «Я», «Інші (родина, друзі)», «Школа», «Громада, країна»,

«Світ» та краще, глибше зрозуміти себе у світлі інших.

Крім цього, налагодження зворотного зв'язку, обговорення варіантів домашніх завдань чи завдань для самостійних та контрольних робіт – усе це теж формує відповідального і зрілого громадянина, який вчиться робити зважений вибір [1].

Основними методологічними позиціями, що враховуються у конструюванні структури й динаміки формування громадянської відповідальності особистості, є:

- уявлення про громадянську культуру особи як інтегральну властивість, ідеальну систему, яка проглядається через основні показники: структурність, системність, цілісність, функціональність;

- основні складові підсистеми цілісної системи громадянської культури особистості функціонують у рамках замкнутого кола, в якому існують різноманітні взаємозалежності: як одно-однозначні, одно-багатозначні, так і багато-однозначні й багато-багатозначні детермінації;

- існування в цих підсистемах природних, соціальних та системних якостей, які виступають одночасно й основними показниками сформованості громадянської культури як системної інтегральної якості; поділ соціальних та системних якостей на якості «першого» та «другого» порядку;

- ієрархічність, взаємопідпорядкованість елементів цілісної системи громадянської культури особи, накладання і взаємозв'язок окремих підсистем у їх цілісній системі; виступ природних якостей «другого порядку» в ролі соціальних якостей «першого порядку» та соціальних якостей «другого порядку» в ролі системних якостей «першого порядку»;

- інтеріоризація зовнішніх впливів, цінностей, обставин у взаємодії цілісних систем та екстеріоризація внутрішніх складових елементів системи, зміна зовнішніх обставин під впливом внутрішніх чинників;

- існування активних центрів у цілісній системі громадянської відповідальності особистості, домінантні прояви у її структурі окремих підсистем.

Структура громадянської відповідальності як цілісної системи включає три підсистеми, що характеризують природні, соціальні та системні якості громадянськості, взаємопов'язані ієрархічно та синергетично. Складовими елементами структурної частини моделі громадянської культури особистості (на рівні трьох підсистем) є:

- перша підсистема внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи, кінцевим результатом функціонування якої виступають соціальні якості «першого порядку» – громадянські дії-відношення:

збалансованість у задоволенні й формуванні основних життєво необхідних потреб особи;

– усвідомлення норм громадянської поведінки; сформованість громадянських цінностей та ідеалів, усвідомлених установок особистості; адекватність самооцінки та рівня домагань особистості відповідно до створеного суспільного блага та реалізації в його умовах потенційних можливостей особи; сформованість і повнота функцій мотиваційної сфери тощо;

– друга підсистема: громадянські ставлення особистості (соціальні якості «першого порядку») до представників рідної нації і національних меншин, вселюдських і національних цінностей, прав і обов'язків громадянина, до ідеї національного (державного) буття і національної ідеології, до рідної Вітчизни та інших держав, загальносуспільного надбання і природи отчого краю, до справ державотворення і державної вірності, суспільних груп (родини; гурту, громади), до громадянських традицій і обрядів, до мови й символіки держави, до громадян тощо як можливість функціонування у вигляді регулятивної системи, що виявляється через актуальну діяльність громадянської поведінки й можливість розвитку сукупності громадянських якостей (соціальних якостей «другого порядку»);

– третя підсистема: системні якості «першого порядку» – риси громадянськості особистості (повага до національних традицій, приязнь до громадянських обрядів, національний менталітет і духовність, національна самосвідомість, збереження родоводу й честі сім'ї, громадянський обов'язок, національна гідність і громадянська мужність, прихильність до вселюдських цінностей і місцевий патріотизм, державна патріотичність, громадянська дисциплінованість і громадянська активність, вірність та відданість справі національного державотворення, національна одномовність тощо) та системні якості «другого порядку» – її громадянська спрямованість (космополітична, патріотична, націоналістична).

Громадянська відповідальність особистості трактується як спільна творча діяльність, взаємодія педагогів та їх вихованців, яка стимулює розвиток в студентів кращих громадянських якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції громадянської поведінки особистості та включення її в різноманітні громадянські відносини. Такий педагогічний процес передбачає кінцевий результат (гармонійний особистісний розвиток громадян, оптимізацію громадянської міжособистісної взаємодії) і засоби його

реалізації (наявність мети, програм, засобів, методів і виконавців) [3; 4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Сучасна модернізація системи освіти, яка зумовила появу навчальних закладів нового типу, вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, яка передбачає не тільки оволодіння учнями знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій. Розвиток соціальної та громадянської компетентності на заняттях англійської мови в межах наскрізної змістової лінії «громадянська відповідальність» є необхідною умовою підготовки майбутніх фахівців.

Перспективи подальших розвідок із напрямку вбачаємо у розробці і впровадженні у навчальний процес навчально-методичний комплекс, що сприятиме вихованню громадянської відповідальності у системі виховної роботи ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Х. : Вид. група «Основа», 2017. 136 с.
2. Виховання громадянської культури. URL: <http://readbookz.com/book/172/5496.html>
3. Виховання громадянськості старшокласників. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7914/97/>
4. Дерев'яно Н., Костів В. Формування громадянської культури особистості школяра: навч.-метод. посіб. / Н. Дерев'яно, В. Костів; за ред. В. Костіва. К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. 352 с.
5. Никітіна Н. П. Формування громадянської позиції учнів у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею. автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Луганськ, 2007. 23 с.
6. Педагогічні умови виховання громадянської правової культури старшокласників у процесі позакласної роботи URL: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106/19891-pedagogichni-umovi-vixovannya-gromadyansko%D1%97-pravovo%D1%97-kulturi-starshoklasnikiv-u-procesi-pozaklasno%D1%97-roboti.html>

REFERENCES

1. *Hromadyans'ka vidpovidal'nist': 80 vprav dlya formuvannya hromadyans'koyi ta sotsial'noyi kompetentnostey pid chas vyvchennya riznykh shkil'nykh predmetiv. 5–9 klas* [Civic responsibility: 80 exercises for the formation of civic and social competences during

the study of various school subjects. 5-9 grade.]. Posibnyk dlya vchytelya / Rafal's'ka M., Boyarchuk O., Herasym N. ta in. KH. : Vyd. hrupa «Osнова», 2017. 136.

2. *Vykhovannya hromadyans'koyi kul'tury* [Education of civil culture]. URL: <http://readbookz.com/book/172/5496.html>

3. *Vykhovannya hromadyans'kosti starshoklasnykiv* [Education of citizenship of high school students]. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7914/97/>

4. Derev'yanko N., Kostiv V. (2011) *Formuvannya hromadyans'koyi kul'tury osobystosti shkolyara* [Formation of the civic culture of the schoolboy's personality]: navch.- metod. posib. / N. Derev'yanko, V. Kostiv; za red. V. Kostiva. K. : TOV «Praymdruk». 352.

5. Nikitina N. P. (2007). *Formuvannya hromadyans'koyi pozysiyi uchniv u navchal'no-vykhovnomu protsesi pedahohichnoho litseyu* [Formation of the civic position of students in the educational process of the pedagogical lyceum]. avtofef. dys. ... na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata pedahohichnykh nauk: spets. 13.00.07 – teoriya i metodyka vykhovannya. Luhans'k. 23.

6. *Pedahohichni umovy vykhovannya hromadyans'koyi pravovoyi kul'tury starshoklasnykiv u protsesi pozaklasnoyi roboty* [Pedagogical conditions for education of civil legal culture of high school students in the process of extracurricular work]. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19891-pedagogichni-umovi-vixovannya-gromadyansko%D1%97-pravovo%D1%97-kulturi-starshoklasnykiv-u-procesi-pozaklasno%D1%97-roboti.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту

Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

БІЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUZMINSKYI Anatoliy Ivanovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Professor, Department of Pedagogy and Management of Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy and psychology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

BILETSKA Iryna Oleksandrivna – Doctor of Science in Pedagogy, Full Professor, Head of Foreign Languages Theory and Practice Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2022 р.

АНОТАЦІЇ

БІДА Олена Анатоліївна, ОРОС Ільдїка Імрїївна, ЧИЧУК Антонїна Петрївна. ЗАСТОСУВАННЯ АНДРОГОГІЧНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ЗВО

У статті вилучено актуальність питання про необхідність навчання впродовж усього життя. З'ясовано сутність понять «освіта», «освіта дорослих», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «андрагогіка», «андрогогічний підхід». Виокремлено характерні риси освіти дорослих (здобуття освіти в дорослому віці; використання різних форм освіти в дорослому віці; тривалий процес здобуття освіти в дорослому віці). Підкреслено, що зміст і структура андрагогічного підходу містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної перепідготовки й умови їх ефективного застосування (врахування індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо). Виділено етапи навчання, за якими необхідно проводити організацію процесу навчання в межах андрагогічного підходу (визначення реальної проблеми, для вирішення якої необхідне навчання; діагностика того, хто навчається; планування процесу навчання; створення умов реалізації процесу навчання; реалізація процесу навчання; оцінювання процесу й результатів навчання; корекція процесу навчання. Запропоновано компоненти моделі професійної перепідготовки вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти на засадах андрагогічного підходу. Ними вважаються вимоги до діяльності, методи і принципи навчання дорослої людини. Виокремлено принципи андрагогічного підходу, зокрема: пріоритетність самостійності; індивідуалізація; усвідомленість навчання, актуалізація його результатів; використання життєвого досвіду, компетентностей тощо.

Ключові слова: андрагогічний підхід, підготовка фахівців, заклад вищої освіти, освіта дорослих, неформальна освіта, інформальна освіта, андрагогіка.

BIDA Olena Anatoliivna, OROS Ildiko Imriivna, CHYCHUK Antonina Petrivna. APPLICATION OF THE ANDROGOGIC APPROACH IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article describes the relevance of the issue of the need for lifelong learning. The essence of the concepts "education", "adult education", "informal education", "informal education", "andragogy", "androgogic approach" is clarified. Characteristic features of adult education are singled out (acquiring education in adulthood; use of various forms of education in adulthood; long process of acquiring education in adulthood). It is emphasized that the content and structure of the andragogic approach include: requirements for activity, principles, forms and methods of organizing professional retraining and conditions for their effective application (taking into account individual characteristics, restructuring the technique of teacher interaction with students, independent study, joint activity, reliance on life and professional experience, development of educational needs, etc.). The stages of training are identified, according to which it is necessary to organize the training process within the framework of the andragogic approach (identification of a real problem for the solution of which training is necessary; diagnosis of the learner; planning of the training process; creation of conditions for the implementation of the training process; implementation of the training process; evaluation of the process and results training; correction of the training process. The components of the professional retraining model of the teacher in the post-graduate pedagogical education system based on the andragogic approach are proposed. They are considered the requirements for activities, methods and principles of adult learning. The principles of the andragogic approach are singled out, in particular: priority of independence; individualization; awareness of learning, actualization of its results, use of life experience, competences, etc.

The issues of organization of the learning process within the andragogic approach require further consideration.

Keywords: androgogical approach, training of specialists, institution of higher education, adult education, non-formal education, informal education, andragogy.

БОРОДІЄНКО Олександра Володимирівна. ГРОМАДСЬКО-ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

У статті проаналізовано прогресивний досвід публічно-громадського управління університетами окремих країн ЄС, які посідають провідні позиції у Шанхайському академічному міжнародному рейтингу університетів.

Проаналізовано значення поглиблення публічно-громадського управління у стратегічних пріоритетах досліджуваних закладів. На основі осмислення досвіду та кращих практик обґрунтовано моделі розвитку публічно-громадського управління університетами.

Представлено функціональні та правові особливості функціонування інституцій публічно-громадського управління у досліджуваних університетах. Проаналізовано архітектуру багаторівневої системи публічно-громадського управління.

Ключові слова: публічно-громадське управління університетом; стратегічний розвиток; управлінська спроможність; інституції публічно-громадського управління; модель залучення громадськості; модель академічних партнерств; модель інституціоналізованого публічно-громадського управління університетами; модель багаторівневого публічно-громадського управління

BORODIYENKO Olexandra Volodymyrivna. PUBLIC AND PRIVATE-BASED UNIVERSITY GOVERNANCE: EU COUNTRIES' EXPERIENCE

The article analyzes the experience of public and private-based governance of EU universities, which occupy leading positions in The Academic Ranking of World Universities (ARWU) (L'Université Paris-Saclay, Ludwig-Maximilians-Universität München, Oxford University, Sorbonne University, Stockholm University, The Karolinska Institutet, TUM, University of Cambridge, University of Oxford, University of Warsaw).

The significance of the deepening of public and private-based university governance in the strategic priorities of the studied institutions is analyzed. It was determined that the strategic goal of the development of private-based university governance

is to deepen the innovative culture of universities; to create of a world-class regional innovation ecosystem; to grow influence of universities at the regional, national and global levels; to build constructive relations with local and regional communities; to encourage the wide use of research results.

Based on the understanding of experience and best practices, the models of public and private-based university governance are substantiated - the model of public engagement, the model of academic partnerships, the model of institutionalized public and private-based university governance, the model of multi-level public and private-based university governance.

The functional peculiarities and legal support of the functioning of institutions of public and private-based university governance in the studied universities are presented - the Council of the University of Stockholm, the Council of the University of Warsaw, the University Council and the Advisory Council of the Ludwig-Maximilians-Universität München, the Advisory Council of the University of the TUM, the Supervisory Council and the Council of the Technical University of Munich, the Board of Directors of L'Université Paris-Saclay, Board of Directors of Sorbonne University).

The architecture of the multi-level public and private-based governance system of the United Kingdom Research and Innovation organization is analyzed. It was concluded that this model promotes transparency, accountability, efficiency, ensures the development and implementation of the institution's strategy, the accountability of its officials, the leadership and responsibility of each structural unit, allows to implement result-based activities, promotes industry representation and diversification of activities, provides a wide coverage and involvement in the process of governance representatives of various stakeholders – professional communities, state and local self-government bodies, charitable and public organizations, opinion makers, trade unions.

Ключові слова: public and private-based university governance; strategic development; managerial capacity; institutions of public and private-based university governance; model of public engagement; model of academic partnerships; model of institutionalized public and private-based university governance; model of multi-level public and private-based university governance.

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович, КОЗЛЕНКО Володимир Григорович. ТЕХНОЛОГІЯ ОСВІТНЬОГО МАРКЕТИНГУ ЯК НАПРЯМ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено актуальні теоретичні та практичні питання маркетингу освітніх послуг та інноваційні підходи до просування освітніх послуг. Проаналізовано передовий досвід просування освітніх послуг в різних країнах. Особливу увагу приділено застосуванню інноваційних інструментів маркетингу на ринку освітніх послуг – цифрового маркетингу та маркетингу партнерських стосунків, а також інтернаціоналізації освіти. Розглянуто питання підвищення якості освітніх.

Ключові слова: освітні технології, управління, маркетинг, освітній заклад, інновації.

HALETA Yaroslav Volodymyr, KOZLENKO Volodymyr Grigorievich. TECHNOLOGY OF EDUCATIONAL MARKETING AS DIRECTION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY

It is marked in the article, that development and efficiency of functioning of educational establishment at the market of educational services are impossible without marketing technologies that give an opportunity to forecast the dynamics of basic indexes of functioning of educational establishment depending on the economic state of affairs, the basic marketing instruments of management the competitiveness of закладу освіти are analysed. In the conditions of high-competition marketing environment effective administrative decisions in relation to functioning of educational establishment can not be base on intuition or simple reasoning, that is why for successful realization of the marketing programs it is necessary to conduct marketing researches.

Attention is accented on that market of educational services and labour-market, marketing dissociated from all complex, research will not provide educational establishment of competition status at the market, and such research is the first stage of increase of his competitiveness, as exactly due to researches basic instruments that can form the competitive edge of educational establishment are determined.

Essence of positioning of educational services of educational establishment is certain as attractive presentation of educational establishment and him educational services, the aim of that is a conquest of leadership on a certain market of educational services segment, his stages (choice of target group of consumers, development of strategy of positioning, introduction of strategy of positioning in the marketing program) and strategies are described. Meaningfulness of such elements of marketing communications is found out, as: advertisement, public relations, exhibition activity, representative office of educational establishment in Internet.

Attention is accented on the most popular element of marketing communications is a representative office of educational establishment in the Internet.

Drawn conclusion that the increase of competitiveness of educational establishment is possible on condition of the use of all elements of marketing complex, and for this purpose it is necessary creation at educational establishment of separate subdivision or even setting of responsible persons, that would investigate the market of educational services and labour-market and on the basis of analysis of research results offered a commodity, sale, price and communication politicians of educational establishment.

Keywords: educational technologies, managements, marketing, educational establishment, innovations.

ЗАДОРЖНА Ірина Павлівна. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ЕНЕРГЕТИКІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ

У статті доведено доцільність використання навчальних проєктів як засобу формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків, зумовлену їх можливостями у створенні індивідуальної траєкторії для вивчення іноземної мови, удосконалення мовленнєвих умінь і навичок. Подано авторську дефініцію понять «проєктні технології навчання», «проєктна робота», «навчальний проєкт». Експериментально перевірено ефективність створення професійно-орієнтованих проєктів в освітньому процесі на прикладі формування іншомовної компетентності здобувачів спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та

електромеханіка» з використанням матеріалів англомовних сайтів. За результатами дослідження встановлено, що робота над навчальним проектом з іноземної мови спонукає здобувачів вищої освіти проявити свої інтелектуальні можливості, підвищити внутрішню мотивацію до оволодіння іношомовними знаннями, удосконалити навички самоорганізації та саморозвитку, забезпечує активізацію та автоматизацію навичок володіння рецептивними та продуктивними видами мовленнєвої діяльності. Визначено комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних особливостей, які характеризують процес формування іношомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків засобами навчальних проектів.

Ключові слова: іношомовна компетентність, іноземна мова, проектні технології, проектна робота, навчальний проект, майбутні інженери-енергетики.

ZADOROZHNA Iryna Pavlivna. PECULIARITIES OF FORMING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENERGY ENGINEERS BY MEANS OF APPLYING EDUCATIONAL PROJECTS

The paper substantiates the expediency of applying educational projects as a means of forming future energy engineers' foreign language competence based on the opportunities they provide to create an individual trajectory for learning a foreign language and to improve communication skills. The author's own definitions of the concept of «project learning technologies», «project work» and «educational project» have been formulated. The efficiency of creating profession-oriented projects in the course of educational process has been experimentally verified by the example of forming foreign language competence of the students majoring in 141 «Electric Power, Electrical Engineering and Electro-mechanics» with the use of English site materials. According to the results obtained in the investigation, it has been determined that the work on an educational project makes students exhibit their intellectual skills, enhance their intrinsic motivation to mastering new knowledge, improve their skills of self-organization and self-development, provide activation and automation of their receptive and productive communication skills. A complex of interrelated and complementary features, which characterize the process of forming future energy engineers' foreign language communication skills by means of educational projects has been determined, namely: creation of an individual trajectory for learning a foreign language; revealing of the inner potential of every higher education student regardless of their foreign language competence level; autonomy in the process of carrying out educational work, encouragement to self-education and self-development; computerization of foreign language training, expanding personal and professional horizons; improvement of speaking activity skills; formation of a complex of competences (information, communication, professional, project and investigation ones) that are necessary for successful self-realization under the conditions of intellectual and innovative society development.

Key words: foreign language competence, foreign language, project technologies, project work, educational project, future energy engineers.

КОСТЕНКО Лариса Давидівна. ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У 1994–2014 РР.

У статті проаналізовано діяльність Малої академії наук – освітньої системи, що сприяє цілісному та багаторівневому виявленню й відбору обдарованих дітей, залученню їх до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської, винахідницької, пошукової діяльності, забезпеченню духовного, інтелектуального, творчого розвитку, створенню умов для соціального та професійного самовизначення особистості з орієнтуванням на національні інтереси держави в історичний період 1994–2014 рр.

Автор зупиняється на формах роботи Малої академії наук учнівської молоді: освітніх проектах Малої академії наук України; проведення масових заходів із обдарованою молоддю; співпраця із закладами освіти, науковими установами, громадськими організаціями.

Ключові слова: Мала академія наук, форми роботи Малої академії наук, освітні проекти, масові заходи із обдарованою молоддю, турнір.

KOSTENKO Larysa Davydivna. ACTIVITIES OF THE SMALL ACADEMY OF SCIENCES IN 1994–2014RR.

In the article analyzes the activities of the Small Academy of Sciences - an educational system that uses new forms of out-of-school education and promotes holistic, multilevel identification and selection of gifted children, involving them in research, experimental, design, inventive, exploratory activities, providing spiritual, intellectual, creative development, creating conditions for social and professional self-determination of the individual with a focus on the national interests of the state in the historical period 1994–2014.

The author dwells upon the forms of work of the Small Academy of Sciences of students: educational projects of the Small Academy of Sciences of Ukraine, which become the main forms of activity aimed at the development of intellectual and creative abilities of the individual; conducting mass events with gifted youth (the results of their research are presented by students - members of the Small Academy of Sciences of Ukraine at students' scientific conferences, colloquia, seminars, presentations); cooperation with educational institutions, scientific institutions, public organizations of all-Ukrainian and international level.

The publication considers organizational forms by which the social demand for the search, development and support of gifted researchers is realized: public funding for district, city, regional contests, festivals, exhibitions, competitions, tournaments in various fields of intellectual, artistic, environmental, scientific and technical creative activity of students; state funding of the annual All-Ukrainian contest on defending students' research works. Attention is also paid to such forms of work of the Small Academy of Sciences as training sessions, individual consultations, tournaments, lectures, seminars, etc.

The author concludes that today the Small Academy of Sciences of Ukraine became a nationwide research and educational project that aims to create and implement an effective system of search and selection, training and development, support of gifted children, attempting to combine for this the activity and resources of state and public institutions, the society, business structures.

Key words: Small Academy of Sciences, forms of work of the Small Academy of Sciences, educational projects, mass events with gifted youth, tournament.

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна, ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович. СІМ'Я ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕТНОРЕГІОНАЛЬНОГО

У статті розкрито погляди на сім'ю та сімейне виховання в Херсонській губернії (ХІХ – перша чверть ХХ століття), опираючись на історичне коріння та традиції українців. Виховання дітей у селянській сім'ї ХІХ – першої чверті ХХ ст. автори розглядають як форму виховання, що ґрунтувалося на: досвіді народу у сукупності народних форм, методів, засобів виховання та соціалізації; поєднанні цілеспрямованих, усвідомлених та соціально бажаних дій батьків з повсякденним впливом родинного побуту; взаємодії дітей і батьків у процесі спільної життєдіяльності; спрямуванні на підготовку дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для трудового життя в умовах традиційного суспільства. На виховання селянських дітей Херсонської губернії впливали культурні, соціальні та етнічні процеси, що відбувалися в цьому регіоні.

Ключові слова: етнос, сімейне виховання, українська селянська сім'я, дитинство, Херсонська губернія.

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna, YAKOVENKO Serhii Anatoliiovych. FAMILY AND FAMILY EDUCATION IN KHERSON GUBERNIYA OF THE XIX - FIRST QUARTER OF THE XX CENTURY THROUGH THE PRISM OF SOCIAL AND ETHNOREGIONAL FACTORS

The article reveals views on the family and family upbringing in the Kherson guberniya (XIX – first quarter of XX century), based on the historical background and traditions of the Ukrainians. The authors emphasize that the family in Ukraine in the XIX – first quarter of the XX century had a traditional background, which was characterized by the dominance of agriculture and that contributed to the formation of the first and most valuable experience – children acquired important work skills, learned basic moral norms and rules of behavior; it contributed to understanding various aspects of social life and self-assertion in it.

The publication regards the family in the traditional society of the XIX – first quarter of the XX century as a social institution with an orderly mechanism of internal relations, with clearly defined responsibilities of each of its members in accordance with the sex and age distribution of labor and upbringing of children.

Children's upbringing of the XIX – first quarter of the XX century is considered as purposeful influence aimed at spiritual, social and work experience of generations, by means of which the individual was supposed to acquire the desired traits and properties in the socio-pedagogical interaction of adults and children during the time of their living together.

The upbringing of peasant children in the Kherson guberniya was influenced by the cultural, social and ethnic processes that took place in this region. The greater part of the population of Kherson guberniya, during the period under study, lived in rural areas. The peasantry formed the basis of the Kherson guberniya. The most common was a nuclear family of parents and children. At the end of the XIX century the process of separation of undivided families took place, in the relationship between parents and children the individuality of each family member was recognized. Even in the early twentieth century the concepts of family and household were identical and meant a number of close relatives who lived together and ran the same farm.

The authors conclude that the upbringing of children in a peasant family of the XIX – first quarter of the XX century – was a form of education based on: the experience of the people in a number of folk forms, methods, means of education and socialization; in combination of purposeful, conscious and socially desirable actions of parents with the daily influence of family life; interaction of children and parents during the time of living together; aimed at preparing children for life in the existing social conditions, their acquisition of knowledge, skills and abilities necessary for labor in the traditional society.

Key words: ethnos, family upbringing, Ukrainian peasant family, childhood, Kherson guberniya.

РАДУЛ Ольга Сергіївна. УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Початкова школа є найдавнішою ланкою в системі освіти. У сучасному світі найбільше саме вчителів початкової школи, оскільки світ розвивається нерівномірно, і в багатьох сучасних країнах, що належать до таких, що розвиваються, доступною і масовою ланкою освіти є тільки початкова. Зважаючи на масовість професії вчителя початкової школи в сучасному світі, завжди актуальним напрямком порівняльних педагогічних досліджень буде вивчення становища вчителя в різних країнах світу. У статті проаналізовано найбільш поширені кількісні показники і характеристики професії вчителя початкової школи у сучасному світі, його педагогічної праці, особливостей підвищення, подальшого підвищення кваліфікації тощо. Статистичні дані засвідчують нерівномірне збільшення кількості вчителів початкової школи у світі: найбільше зростання відбувається в країнах, що розвиваються у зв'язку із масовістю початкової ланки освіти. Кількість вчителів у розвинених країнах збільшується завдяки зменшенню учнів у класах та введенню нових категорій педагогів. Стійким показником професії вчителя початкової школи є фемінізація. По-різному оцінюються праця вчителів початкової школи. Різними є її умови праці, що виявляється у співвідношенні коефіцієнту «вчитель–учні», у навчальному навантаженні вчителів. Оскільки професія учителя початкової школи є масовою, то важливого значення набуває проблема підготовки майбутніх учителів. Згідно проведених реформ педагогічної освіти загальнонавчальною у професійному становленні вчителя є вища педагогічна освіта. Вона представлена різними різними типами закладів.

Ключові слова: вчитель, початкова школа, сучасний світ, порівняння, характеристики.

RADUL Olga Serhiyivna. PRIMARY SCHOOL TEACHER IN MODERN WORLD

Primary school is the oldest unit in the system of education. In modern world it is the primary school teachers that make up the biggest part of the total number of teachers since the world is developing unevenly and in many developing countries only elementary stage of education is widely accessible. Due to the mass character of the primary school teacher profession the study of the position of the teacher in different countries remains a topical direction in comparative pedagogical researches. The article presents the analysis of the most widely spread parameters and characteristics of the primary school teacher in modern world, their work, peculiarities of training and further professional development. The statistics show the uneven increase of the number of primary school teachers: the biggest rise takes place in the developing countries

as the result of the mass character of elementary education there. The number of teachers in the developing countries increases following the decrease of class size and the introduction of new teacher categories. A firm indicator of the primary school teacher is feminization. There are different approaches to the assessment of the teachers' work. Working conditions differ as well, which manifests itself in the "teacher-students" coefficient ratio and the teaching workload. All this predetermines the high importance of the problem of professional training of teachers. According to the implemented reforms higher pedagogical education is generally recognized for professional development of a teacher. It is represented by different types of educational establishments.

Primary education will continue to be the most massive part of the educational systems of all countries of the world - developed and developing - and therefore, among all the world's teachers, there will be the largest number of primary school teachers. Every country will always need the most primary school teachers. Accordingly, the study of the qualitative and quantitative characteristics of the primary school teacher's profession, as well as his training and professional development in different countries, will always be a relevant topic of comparative research.

Keywords: teacher, primary school, modern world, comparison, characteristics.

РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна. ЛЕВИЦЬКА Наталія Валентинівна. ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розкрито термін «змішане навчання», що позначає оптимальне поєднання дистанційного (електронного) й аудиторного навчання; схарактеризовано моделі «змішаного навчання» (ротаційні, які включають ротацію за станціями, ротацію за лабораторіями, «перевернутий клас», індивідуальну ротацію; гнучкі моделі; моделі самостійного змушування); детально розглянуто модель змішаного навчання «перевернутий клас», в якій типова подача лекцій і організація домашнього завдання міняються місцями; для розуміння сутності проведення занять із використанням моделі «перевернутий клас», здійснено спробу порівняти її із класичним варіантом проведення занять; визначено особливості моделі «перевернутий клас», які передбачають зміну ролі викладача на занятті; використання електронних освітніх ресурсів; підвищення вимог до навчальної діяльності студентів; доступність та гнучкість навчального процесу; використання індивідуального підходу до кожного студента; застосування активного навчання; запропоновано технологію проведення «перевернутого» заняття, яка складається з чотирьох етапів (викладач записує пояснення нового матеріалу за допомогою спеціальних програм та розміщує навчальне відео чи електронний освітній ресурс в навчальному середовищі; студенти отримують домашнє завдання у вигляді навчального відео, електронного освітнього ресурсу та самостійно опрацьовують його; на занятті викладач організовує навчальну діяльність, залучає до різних видів роботи всіх студентів за допомогою завдань, які допомагають перевірити отримані студентами самостійно знання і дають можливість використати їх на практиці; викладач допомагає студентам підсумувати вивчений матеріал з певної теми та зробити висновки з досвіду, який вони здобули під час самостійного отримання знань); представлено інструменти (презентації; відеофрагменти епізодів екранізованих творів; «стрічка часу»; «хмари слів»; «інтерактивна віртуальна дошка», месенджер Viber), які сприяють реалізації моделі «перевернутого навчання» на заняттях з дисципліни «Історія зарубіжної літератури», та допомагають здійснити зміщення акценту на процес пізнавальної діяльності студентів, у ході якої вони відкривають для себе нові знання – розв'язують завдання через обговорення і дискусії, критично переосмислюють існуючі припущення, розвивають комунікативні навички, самостійно генерують рішення, роблять висновки з досвіду, який здобули під час самостійного отримання знань.

Ключові слова: змішане навчання, «перевернутий клас», історія зарубіжної літератури, дистанційне навчання, електронні освітні ресурси.

ROGULSKA Oksana Oleksandrivna, LEVYTSKA Natalia Valentinivna. THE IMPLEMENTATION OF "FLIPPED CLASSROOM" MODEL OF BLENDED LEARNING AT THE HISTORY OF FOREIGN LITERATURE LESSONS IN DISTANCE EDUCATION

The article reveals the term "blended learning", which means the optimal combination of distance (electronic) and classroom learning; models of "blended learning" (rotational, which include rotation by stations, rotation by laboratories, "flipped classroom", individual rotation; flexible models; self-imposed models) are characterized; the model of blended learning "flipped classroom", where the typical presentation of lectures and the organization of homework change places, is considered; in order to understand the importance of conducting classes using the "flipped classroom" model, an attempt to compare it with the classic variant of conducting classes is made; the features of the "flipped classroom" model, which involve changing the teacher's role in the lesson; use of electronic educational resources; increasing the requirements for students' educational activities; accessibility and flexibility of the educational process; using an individual approach to each student; application of active learning, are determined; the technology of conducting a "flipped" lesson, which consists of four stages is proposed (the teacher records an explanation of new material using special programs and places an educational video or an electronic educational resource in the educational environment; students receive homework in the form of an educational video, an electronic educational resource and work on it independently; during the lesson, the teacher organizes educational activities, involves students in various types of work with the help of tasks that help to check the knowledge acquired by students on their own and give the opportunity to use it in practice; the teacher helps students to summarize the studied material on a certain topic and draw conclusions from the experience they gained during independent acquisition of knowledge); tools (presentations; video fragments of episodes of screened works; "time tape"; "word clouds"; "interactive virtual whiteboard", Viber messenger) that help to realize the "flipped learning" model at the History of Foreign Literature classes are presented. Such tools help shift the emphasis to the process of students' cognitive activity, during which they discover new knowledge for themselves – solve problems through discussions and debates, critically rethink existing assumptions, develop communication skills, independently generate solutions, draw conclusions from the experience they have gained during independent acquisition of knowledge.

Keywords: *blended learning, “flipped classroom”, history of foreign literature, distance learning, electronic educational resources.*

РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна. ОРГАНІЗАЦІЯ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

У статті проведено аналіз європейських та національних актів у сфері європейського простору вищої освіти (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), Паризьке комюніке (2018), Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в Україні (2019), Довідник користувача ЄКТС (2015) тощо), а також наукової літератури з проблематики статті. Узагальнення результатів проведеного аналізу дозволило встановити, що реалізація студентоцентрованого навчання – обов’язкова умова забезпечення й постійного підвищення якості вищої освіти. Виявлено, що формами реалізації студентоцентрованого навчання як такого, що найбільш повно враховує потреби й інтереси здобувачів освіти, є розробка і впровадження міждисциплінарних освітніх програм, поєднання академічного навчання й навчання на робочому місці, навчання – з інноваційною діяльністю, дослідженнями. З’ясовано, що в основі такого навчання – взаємоповага, а також комунікація, діалог студента й викладача, в якому ці основні суб’єкти освітнього процесу є рівноправними. Констатовано, що організація такого навчання вимагає застосування відповідних методів і технологій навчання й оцінювання, зокрема інноваційних. Аналіз здатностей, умінь та навичок викладача ЗВО, формалізованих у відповідному Професійному стандарті, дозволяє стверджувати, що значна їх частина є умінями реалізувати саме студентоцентрований підхід в освітньому процесі – під час навчання, оцінювання, організації наукової діяльності здобувачів освіти, а саме: викладачі ЗВО мають реалізувати студентоцентрований підхід, розробляючи навчально-методичне забезпечення у формі, оптимальній для сприймання й розуміння студентами, а також враховувати вимоги цього підходу під час проведення навчальних занять та консультування студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб, забезпечувати індивідуальний супровід, надавати групі й індивідуальні консультації з різних питань, у тому числі, щодо побудови ІОТ, проведення наукової/ творчої діяльності; під час оцінювання викладачі обов’язково мають підтримувати зворотний зв’язок зі студентами, надавати рекомендації щодо покращення їх результатів навчання; важливими для втілення студентоцентрованого навчання є врахування потреб, запитів, відгуків студентів під час перегляду й оновлення ОП як головних стейкголдерів. У результаті проведеного дослідження сформувано висновок: вміння організувати й реалізувати студентоцентроване навчання – невід’ємний складник професійної діяльності викладача ЗВО, інваріантний компонент відповідної загальної професійної компетентності.

Ключові слова: *професійна компетентність викладача ЗВО; єдиний простір вищої освіти; здобувачі вищої освіти; акредитація освітніх програм; методики і технології навчання, викладання й оцінювання; якість вищої освіти.*

RIABOVOL Liliia Tarasivna. ORGANIZATION OF STUDENT-CENTERED LEARNING AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The article analyzes European and national acts in the field of the European area of higher education (Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education (2015), the Paris Communiqué (2018), Regulations on the accreditation of educational programs, according to which higher education students are trained in Ukraine (2019), EKTS User Guide (2015), etc.), as well as scientific literature on the issues of the article. Summarizing the results of the analysis made it possible to establish that, it was established that the implementation of student-centered education is a mandatory condition for ensuring and constantly improving the quality of higher education. It was found that the forms of implementation of student-centered education as the one that most fully takes into account the needs and interests of education seekers are the development and implementation of interdisciplinary educational programs, the combination of academic education and training at the workplace, education – with innovative activities, research. It was found that the basis of such training is mutual respect, as well as communication, dialogue between the student and the teacher, in which these main subjects of the educational process are equal. It was established that the organization of such training requires the use of appropriate methods and technologies of training and evaluation, in particular innovative ones. An analysis of the abilities and skills of a teacher of higher educational institutions, formalized in the relevant Professional Standard, allows us to state that a significant part of them is the ability to implement a student-centered approach in the educational process – during training, evaluation, organization of the scientific activity of students, namely: teachers of higher education have implement a cold-centered approach, developing educational and methodological support in a form that is optimal for perception and understanding by students, as well as take into account the requirements of this approach during training sessions and advising students taking into account their individual characteristics and educational needs, provide individual support, provide group and individual consultations on various issues, including construction of individual educational trajectory, conducting scientific/ creative activities; during evaluation, teachers must provide feedback to students, provide recommendations for improving their learning results; taking into account the needs, requests, and feedback of students during the revision and updating of the educational programs as the main stakeholders is important for the implementation of student-centered learning. As a result of the conducted research, a conclusion was formed: the ability to organize and implement student-centered learning is an integral component of the professional activity of a teacher of higher education, an invariant component of the corresponding general professional competence.

Key words: *professional competence of the teacher of higher educational institutions; a single space of higher education; students of higher education; accreditation of educational programs; methods and technologies of learning, teaching and evaluation; quality of higher education.*

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна. ОСВІТНІЙ ЗВ'ЯЗОК «ВЧИТЕЛЬ – УЧЕНЬ» У РЕФЛЕКСІЯХ НАУКОВЦІВ МИНУЛОГО (ІІ ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті аналізуються особливості функціонування системи «Учитель – Учень» в автобіографіях науковців, написаних у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Зокрема, визначається популярність образів «Я-Учень», «Учень», «Я-Вчитель», «Вчитель», що дозволяє зробити висновки про усвідомлення авторами автобіографій механізмів побудови університетської кар'єри та особливостей наукової творчості дослідника.

Визначено, що для науковців-авторів автобіографій найважливішою складовою системи «Учитель – Учень» був образ «Я-Учня». Змальовуючи освіту як автобіографічний факт, мемуаристи основну увагу зосереджували на моменті власного учнівства, яке, на їхню думку, багато в чому було результатом самоосвіти та підтримувалося вірою у власне призначення. «Учитель» виступав у ролі каталізатора, надаючи певного напрямку процесу здобуття «майстерності». Перехід у статус «Майстра» інколи супроводжувався розривом із особою, яка претендувала на роль «Учителя», зокрема, у випадку, коли наставник не міг забезпечити входження учня до університетського середовища через невідповідні моральні або професійні якості. У такому випадку постать учителя заступав «патрон», який фактично легітимізував зміну статусу, засвідчував рівень «майстерності». На цьому етапі «майстерність» підтверджувалася науковими досягненнями та визнанням з боку авторитетних осіб. Постать «Учня» залишилась поза межами автобіографічних текстів, що, скоріш за все, можна пояснити різними причинами: з одного боку тим, що процес формування наукових шкіл тільки розпочинався, і цей феномен не був осмислений мемуаристами; з іншого – історією написання автобіографічних текстів, більшість з яких не були закінчені через різні обставини. До того ж можна зробити припущення, що особливості бачення системи «Учитель – Учень» у зазначених автобіографічних текстах зумовлені специфікою наукової творчості, що подібно до творчості літературної, є, передусім, результатом індивідуальної роботи.

Ключові слова: автобіографія, наукове середовище, наукові школи, спадкоємність поколінь, академічна кар'єра, специфіка наукової творчості.

SAVCHENKO Natalia Sergeevna. EDUCATIONAL RELATIONSHIP "TEACHER – STUDENT" IN THE REFLECTIONS OF SCIENTISTS OF THE PAST (SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURY)

The article analyzes the peculiarities of the functioning of the "Teacher-Student" system in the autobiographies of scientists written in the second half of the 19th and early 20th centuries. In particular, the popularity of the images "I-Student", "Student", "I-Teacher", "Teacher" is determined, which allows us to draw conclusions about the awareness of the authors of autobiographies of the mechanisms of building a university career and the peculiarities of the researcher's scientific creativity.

It was determined that for scientists-authors of autobiographies the most important component of the "Teacher-Student" system was the image of "I-Student". Depicting education as an autobiographical fact, the memoirists focused their attention on the moment of their own apprenticeship, which, in their opinion, was largely the result of self-education and supported by a belief in one's own destiny. The "teacher" acted as a catalyst, giving a certain direction to the process of acquiring "mastery". The transition to the status of "Master" was sometimes accompanied by a break with the person who claimed the role of "Teacher", in particular, in the case when the mentor could not ensure the student's entry into the university environment due to inappropriate moral or professional qualities. In such a case, the figure of the teacher was replaced by a "patron", which actually legitimized the change of status, certified the level of "mastery". At this stage, "mastery" was confirmed by scientific achievements and recognition by authoritative persons. The figure of the "Student" remained outside the boundaries of autobiographical texts, which, most likely, can be explained by various reasons: on the one hand, the fact that the process of formation of scientific schools was just beginning, and this phenomenon was not understood by memoirists; on the other - the history of writing autobiographical texts, most of which were not finished due to various circumstances. In addition, it can be assumed that the peculiarities of the vision of the "Teacher-Student" system in the mentioned autobiographical texts are due to the specifics of scientific creativity, which, like literary creativity, is primarily the result of individual work.

Key words: autobiography, scientific environment, scientific schools, succession of generations, academic career, specifics of scientific creativity.

ТЕРЕЩУК Андрій Іванович, АБРАМОВА Оксана Віталіївна, ПУЛЯК Ольга Василівна. НАСКРІЗНІ УМІННЯ ПРИТАМАННІ КЛЮЧОВИМ КОМПЕТЕНТНОСТЯМ: УМОВИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено розкриттю умов та шляхів формування наскрізних умінь, які притаманні усім ключовим компетентностям у здобувачів та здобувачок освіти на заняттях з технологій (трудового навчання). Теоретичним підґрунтям дослідження стало вивчення педагогічного досвіду й загальноєвропейських засад побудови освітніх стандартів та вітчизняних державних стандартів, зокрема Державного стандарту початкової освіти (2018) та Державного стандарту базової середньої освіти (2020) України. Саме ці документи ґрунтуються на компетентнісному підході, результатах навчання та наскрізних умінь спільних для усіх компетентностей. На думку авторів, м'які навички є співзвучними до формування наскрізних умінь Держстандарту, які є притаманними усім ключовим компетентностям. До таких наскрізних умінь належать: читати з розумінням; висловлювати власну думку в усній і письмовій формі; критично і системно мислити; логічно обґрунтовувати позицію; діяти творчо, що передбачає креативне мислення; продукування нових ідей; виявляти ініціативу; конструктивно керувати емоціями, що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших; оцінювати ризики; приймати рішення; розв'язувати проблеми; співпрацювати з іншими.

Авторами було детально розглянуто потенційні можливості технологічної освітньої галузі та одноіменного предмету технології у формуванні наскрізних умінь, притаманних усім ключовим компетентностям Нової української школи. Характеристику умінь здійснено з огляду на особливості предмету технології, застосування проєктної та інтерактивної технологій, відповідні методичні особливості роботи вчителя трудового навчання та технології. Зазначено, що кожне наскрізне уміння потребує окремої уваги та дослідження з метою

розроблення спеціальної методики для його формування в учнів та учениць. Автори рекомендують розроблення системи спеціальних завдань на основі інтерактивних вправ у поєднанні з проєктною діяльністю учнів, яка для уроків трудового навчання (технології) має усталені етапи проєктування. Також більш конкретно згрупувати наскрізні уміння за цими етапами проєктування з метою їх розподілу у часі, що дозволить вчителю розвивати необхідні м'які навички.

Ключові слова: наскрізні вміння, м'які навички, ключові компетентності, інтерактивна технологія, проєктна технологія, технології, трудове навчання, базова середня освіта.

TERESHCHUK Andriy Ivanovich, ABRAMOVA Oksana Vitalyevna, PULIAK Olha Vasilivna. TRANSVERSAL SKILLS BELONGING TO KEY COMPETENCES: CONDITIONS AND WAYS OF FORMATION IN TECHNOLOGY LESSONS

The article is devoted to the disclosure of the conditions and ways of forming end-to-end skills that are inherent in all key competencies of those acquiring education in technology classes (on-the-job training). The theoretical basis of the research was the study of the pedagogical experience and the general European principles of building educational standards and national state standards, in particular the State Standard of Primary Education (2018) and the State Standard of Basic Secondary Education (2020) of Ukraine. These documents are based on the competency approach, learning outcomes, and cross-cutting skills common to all competencies. According to the authors, soft skills are consistent with the formulation of cross-cutting skills of the State Standard, which are inherent in all key competencies. Such cross-cutting skills include: reading with understanding; expressing one's own opinion orally and in writing; thinking critically and systematically; logically justifying the position; acting creatively, which involves creative thinking; production of new ideas; showing initiative; constructively managing emotions, which consists of the ability to recognize one's own emotions and the emotional state of others; assess risks; make a decision; solve problems; cooperate with others.

The authors considered in detail the potential opportunities of the technological educational field and the technology subject of the same name in the formation of cross-cutting skills inherent in all the key competencies of the New Ukrainian School. Characterization of skills was carried out by taking into account the peculiarities of the subject of technology, the use of project and interactive technologies, and the corresponding methodological features of the work of a teacher of labor training and technologies. It is noted that each comprehensive skill needs separate attention and research in order to develop a special methodology for its formation in male and female students. The authors recommend developing a system of special tasks based on interactive exercises in combination with students' project activities, which for labor training (technology) lessons have established design stages.

Key words: cross-cutting skills, soft skills, key competencies, interactive technology, project technology, technology, work-based learning, basic secondary education.

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна. НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито основні напрями науково-дослідницької діяльності майбутніх викладачів у ЗВО.

З'ясовано, що науково-дослідницька діяльність майбутнього викладача є важливою умовою розвитку творчого, ініціативного фахівця з орієнтацією на постійне пізнання, прагнення до визначення сутності будь-якого явища, пошуку найкращих засобів розв'язання професійних проблем, постійного експериментування, самоаналізу і самооцінки. Участь у науково-дослідницькій діяльності розвиває у майбутніх викладачів рефлексію власних життєвих і професійних потреб та інтересів, яка здійснюється у процесі професійно зорієнтованих дослідницьких завдань, що забезпечує об'єктивність та формує критичне і конструктивне ставлення до себе, допомагає усвідомити свою відповідність вимогам професії і науково-дослідній діяльності, коли майбутній викладач набуває навичок самостійного осмислення, знаходить сенс і шляхи удосконалення себе у цій діяльності. Дослідницька діяльність задовольняє потреби майбутнього викладача у досягненні успіху, самопізнанні, самореалізації, в розумінні змісту своєї діяльності, у системному баченні своїх перспектив.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній викладач, заклад вищої освіти, творчість, науково-дослідницька діяльність.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna. SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article reveals the main areas of scientific research activity of future teachers in higher education institutions.

Research activity is a means of training a new type of specialist and an important condition for the development of a creative, proactive future teacher with an orientation towards constant knowledge, a desire to determine the essence of any phenomenon, search for the best means of solving professional problems, constant experimentation, self-analysis and self-evaluation.

Participation in research activities develops in future teachers a reflection of their own life and professional needs and interests, which is carried out in the process of professionally oriented research tasks, which ensures objectivity and forms a critical and constructive attitude towards oneself, helps to realize one's compliance with the requirements of the profession and scientifically -research activity, when the future teacher acquires the skills of independent understanding, finds meaning and ways of self-improvement in this activity.

Research activity satisfies the needs of the future teacher in achieving success, self-knowledge, self-realization, in understanding the content of his activity, in a systematic vision of his prospects. The shift of emphasis from teaching to the organization of student learning as an independent systematic self-educational activity, which is only accompanied and supported by the teacher, becomes one of the most important guidelines for substantiating the content of the training of highly qualified pedagogical staff, defining its strategic goals and guidelines.

The shift of emphasis from teaching to the organization of student learning as an independent systematic self-educational activity, which is only accompanied and supported by the teacher, becomes one of the most important guidelines for substantiating the content of the training of highly qualified pedagogical staff, defining its strategic goals and guidelines.

Therefore, it is necessary to promote the strengthening of the role of scientific activity in the professional training of future teachers; to ensure the joint participation of students and teachers in the performance of specific research works; create conditions for creative scientific growth of students; to stimulate their development of sustainable professional interest in scientific work; integration of educational and research activities of students; intensification and individualization of the educational process.

Keywords: professional training, future teacher, institution of higher education, creativity, research activity.

ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна, ПІДГІРНА Валентина Никтфорівна, ЄМЧУК Тетяна Володимирівна, ІЛКУ Вікторія Володимирівна. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»)

У статті проаналізовано сучасні аспекти викладання географії на прикладі науково-педагогічного проекту «Інтелект України» та можливості використання навчально-методичних розробок проекту при викладанні географії в закладах загальної середньої освіти України.

Ключові слова: викладання географії, науково-педагогічний проект «Інтелект України», нетипові освітні програми, навчально-методичні розробки, заклади загальної середньої освіти, вчителі географії.

CHUBREI Oleksandra Stepanivna, PIDGIRNA Valentyna Nikiforovna, YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna, ILKU Viktoriya Volodymyrivna. MODERN ASPECTS OF TEACHING GEOGRAPHY (ON THE EXAMPLE OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PROJECT "INTELLIGENCE OF UKRAINE")

The article analyzes modern aspects of teaching geography on the example of the scientific and pedagogical project "Intellect of Ukraine" and the possibility of using educational and methodological developments of the project in teaching geography in general secondary education in Ukraine.

Atypical educational programs operating within the regulatory framework of Ukraine are characterized, it is revealed that such educational programs and other educational materials have the necessary stamps of the Ministry of Education and Science of Ukraine and are aimed at improving the educational process, introducing new technologies, and give a comprehensive development of the child.

In the course of the research, it was determined that one of such programs is the all-Ukrainian scientific and pedagogical project "Intellect of Ukraine" which aims to introduce into the national educational space a system of search, education, and upbringing of gifted and talented children. The conceptual goal of this project in primary school is to create conditions for the formation of a socially mature, creative personality with a conscious civic position, a sense of national identity, prepared for professional self-determination, and capable of self-actualization in professional, social and personal spheres; to implement the basic ideas of STEM-education - the leading trend of modernization of educational systems of highly developed countries. The main advantages of the project are a strong scientific and methodological base; professional authors; the only scalable program in Ukraine; systemic medical and psychological support.

The modern aspects of teaching geography in the example of the scientific and pedagogical project "Intellect of Ukraine" are analyzed and it is determined that teaching geography, according to the project, is more effective in learning through constant repetition, a large amount of information in a more accessible format. It was found that the biggest advantage is that in the scientific and pedagogical project acquaintance with geography begins in the first grade and lasts throughout the study, in addition, all disciplines, starting from primary school are focused on the natural cycle.

Key words: teaching of geography, scientific and pedagogical project "Intellect of Ukraine", atypical educational programs, educational and methodical developments, general secondary education institutions, teachers of geography.

ГОНЧАРУК Віталій Володимирович, ЛЮЛЕНКО Світлана Олександрівна, ПАРАХНЕНКО Владислав Геннадійович. ЕКОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розкрито особливості екологічної підготовки майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, формування у них екологічної культури. Досліджено важливість системи професійної підготовки фахівців Державної служби з надзвичайних ситуацій, оскільки на території нашої держави наявна достатня кількість наслідків небезпечного виробництва, мають місце регіональні техногенні та природні катастрофи. Встановлено потребу в екологічно підготовлених фахівцях державної служби надзвичайних ситуацій, екологічну культуру, культуру безпеки життєдіяльності та поняття «екологічна безпека». Доведено, що застосуванням інноваційних форм та активних методів навчання з використанням екологічного змісту дисциплін сприяють ефективній екологічній підготовці майбутніх фахівців державної служби надзвичайних ситуацій, формуванню у них екологічної культури.

Ключові слова: екологічна підготовка, майбутні фахівці, державна служба надзвичайних ситуацій, формування, культура безпеки життєдіяльності, екологічна культура, екологічна безпека.

HONCHARUK Vitaliy Volodymyrovych, LIULENKO Svetlana Oleksandrivna, PARAKHLENKO Vladyslav Gennadiyovych. ENVIRONMENTAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE

The article is devoted to the problem of preparing future specialists of the State Emergency Service of Ecology for professional activity by means of information and communication technologies. The concept of "ecological culture", which is considered as a basic element of the system of environmental education, equips a person with the necessary knowledge about the peculiarities of the interaction of society and nature, the course of natural processes, the influence of anthropogenic loads on them and the adverse consequences of such influence, is considered in detail.

This especially applies to civil defense specialists who, by virtue of their professional duties, must possess not only specialized knowledge and skills, but also a developed environmental culture. Ecological culture contributes to the development of an ecologically oriented strategy of life and regulates the attitude to the natural environment by moral and

scientific means. The basis of the formation of ecological culture is ecological education and upbringing, therefore, precisely in the process of professional training, it is most appropriate to instill ecological culture.

The formation of ecological culture should take place by involving specialists in active, creative activities. Such education should be carried out in an active form, using "direct contact" with the natural environment. Specialists should qualitatively build the educational process, select such material that will be understood by the audience and reinterpreted in a valuable way by it, which will contribute to the formation of socially valuable motives in the attitude to nature, instilling the necessary abilities and skills of interaction with the natural environment, raising the level of environmental culture in general. Summarizing what has been said, it should be said that the level of environmental culture of specialists remains low and society needs to intensify the process of forming an ecological culture by means of formal and informal environmental education and training.

Environmental education is represented by a system of knowledge aimed at mastering the theory and practice of general ecology, and includes elements of geographical, socio-economic, technical and legal fields of knowledge. Environmental culture of a person is a complex psychological formation, which consists of a system of knowledge, practical abilities and skills, beliefs and learned norms of interaction with the environment. Ecological culture as a basic element of the system of environmental education equips a person with the necessary knowledge about the peculiarities of the interaction of society and nature, the course of natural processes, the influence of anthropogenic loads on them and the adverse consequences of such influence.

Key words: environmental training, future specialists, state emergency service, formation, culture of life safety, ecological culture, environmental safety.

ГОРЯЧОК Інна Владиславівна, ВОЙТАЛЮК Світлана Василівна. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ПОЛОНІСТІВ

Стаття розкриває особливості використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі викладання філологічних дисциплін для студентів-полоністів. З'ясовано суть поняття «інформаційно-комунікативні технології», окреслено розуміння інформаційно-комунікативної компетентності, вказано на позитивні чинники ІКТ в сучасному освітньому процесі. У статті визначено головні дидактичні функції, які реалізуються за допомогою ІКТ у процесі викладання філологічних дисциплін для студентів-полоністів. Зроблено огляд та характеристику інформаційно-комунікативних технологій, які використовуємо у процесі вивчення філологічних дисциплін студентами-полоністами, зокрема це онлайн-ресурси для створення презентацій, вікторин, буктрейлерів, тестів, інтелект-карт та інші. Увага у статті акцентована на ефективності навчання студентів із використання ІКТ.

Ключові слова: сучасний освітній процес, інформаційно-комунікативні технології, онлайн-ресурси, філологічні дисципліни, студенти-полоністи.

HORYACHOK Inna Vladyslavivna, VOYTALYUK Svitlana Vasylivna. THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES FOR POLONIST STUDENTS

The article reveals the peculiarities of the use of information and communication technologies in the process of teaching philological disciplines for Polonist students. It was determined that information and communication competence is one of the key competences of a modern educated person. The essence of the concept of "information and communication technologies" is clarified, the understanding of information and communication competence is outlined, and the positive factors of ICT in the modern educational process are pointed out. The article defines the main didactic functions that are implemented with the help of ICT in the process of teaching philological disciplines for Polonist students: cognitive, developmental, research, communicative.

An overview and description of the information and communication technologies used in the process of studying philological disciplines by Polonist students was made, in particular, these are online resources for creating presentations, quizzes, book trailers, tests, mind maps, etc.

It is suggested to use Prezi, Google Docs, Haiku Deck - these are cloud services that can be used to create various presentations in classes on "History of Polish Literature", "Polish Literature in the Art System", "Linguistic Studies" and others. For practical lessons on "Practical Course of the Polish Language", "Phonetics, Morphology, Lexicology and Phraseology of the Polish Language", we suggest using various platforms for creating quizzes, practical tasks and flashcards with didactic tasks. Conducting electronic monitoring of students, which is the basis for obtaining an objective assessment of the level of educational achievements, should be carried out using various online resources.

Attention in the article is focused on the effectiveness of teaching students using ICT. It is indicated that information and communication technologies allow to intensify the educational process, to increase the speed of perception, understanding and depth of assimilation of knowledge.

Key words: modern educational process, information and communication technologies, online resources, philological disciplines, Polonist students.

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович. ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті досліджено особливості та важливість професійного саморозвитку як складової професійної культури майбутнього вчителя. Розглянуто основні визначення поняття «розвиток», «саморозвиток». Визначено й охарактеризовано основні умови для професійного саморозвитку студентів, які в подальшому планують бути педагогами, а саме: позитивне ставлення до професії педагога та реалізації педагогічної діяльності; професійно важливі якості та мотиви професійної діяльності, а також внутрішнє прагнення студента до професійного саморозвитку; знання, вміння, навички професійного саморозвитку, які виступають засобами саморозвитку.

Ключові слова: саморозвиток, особистість, майбутній вчитель, педагог, студент, професійна діяльність, професійна культура.

HONCHARENKO Ivan Serhiyovych. PROFESSIONAL PERSONALITY DEVELOPMENT AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHER

The article examines the peculiarities and importance of professional self-development as a component of the professional culture of the future teacher. The professional and personal development of an individual as a specialist in his field is possible only if a person has a certain value-motivational attitude towards his professional and personal future, which ultimately translates into self-development and self-improvement. Professional and personal self-development cannot be considered without a relationship, since professional self-development is a continuation of personal development. Special attention was paid to the fact that the professional self-development of future teachers is a purposeful, self-discovery and self-projecting type of activity of a person who wants to realize himself as a professional in a certain field of employment. The basic definitions of the concepts of "development" and "self-development" are explained. The main conditions for the professional self-development of students who plan to be teachers in the future are defined and characterized, namely: a positive attitude towards the profession of a teacher and the implementation of pedagogical activities; professionally important qualities and motives of professional activity, as well as the student's internal desire for professional self-development; knowledge, skills, skills of professional self-development, which act as means of self-development. An important factor in the professional self-development of a future teacher is the educational environment. Because this environment is a flexible, open, sometimes conflicting and critical structure that "lives" in constant dynamics, which as a result provokes and stimulates a person to professional self-development.

It is stated that professional self-development of future pedagogues and teachers is a purposeful activity of the individual, which includes aspects of self-knowledge and self-projection to improve one's activity and profession in the educational institution and realize oneself as a professional and specialist.

Key words: self-development, personality, future teacher, pedagogue, student, professional activity, professional culture.

ДУБІНКА Микола Михайлович. «Я-КОНЦЕПЦІЯ» ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЙ Р. БЕРНСА

У статті, на основі дослідження Роберта Бернса, розкривається сутність поняття «Я-концепція», яке характеризує як відносно стійку, усвідомлену систему уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе. Автор теоретично обґрунтовує зазначений феномен як визначальний фактор професійного самовизначення особистості, яка усвідомлює себе як суб'єкт конкретної професійної діяльності, включаючи самооцінку власних індивідуально-психологічних якостей та зіставляючи свої можливості з вимогами до даного напрямку підготовки.

Ключові слова: особистість, професійне самовизначення, Я-концепція, пошук себе, образ Я, установка, самосвідомість, самооцінка.

DUBINKA Mykola Mikhaylovich. «I-CONCEPT» AS A FACTOR OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF THE PERSONALITY FROM THE POSITIONS OF R. BURNS

The article, based on the research of Robert Burns, reveals the essence of the concept of «self-concept», which characterizes it as a relatively stable, conscious system of ideas of an individual about himself, on the basis of which he builds his interaction with other people and treats himself. The author theoretically substantiates the mentioned phenomenon as a determining factor of the professional self-determination of an individual who is aware of himself as a subject of a specific professional activity, including self-assessment of his own individual and psychological qualities and comparing his capabilities with the requirements for this field of training.

Professional self-determination of the future specialist is presented as one of the important stages of the process of personality development, which is quite complex in its content. The author characterizes it as a dynamic, integral process of entry into the profession, the result of which is the selection and design of future pedagogical activities, which takes place in the educational environment of a higher education institution, through a conscious and active attitude of the student to his own life perspective, to mastering the future profession, and provides a high the level of professional and pedagogical communication, developed empathy, respect for the individual, psychological insight and the ability to work in a team.

He defines the self-concept as an important factor in the professional self-determination of the future specialist, which significantly affects his success, and also accumulates at its core a set of ideas: what an individual is, what he thinks about himself, his understanding of the basics of his own activity, comparison of opportunities and abilities, outline of development prospects in the future. In order to ensure the success of professional formation and self-determination, the student must comprehensively know and evaluate himself, his capabilities, develop pedagogical reflection in himself, which contributes to the formation of a conscious attitude to the problem of self-determination and purposefulness of this process, the dynamics of which are significantly influenced by pedagogical creativity.

The student's self-concept is gradually formed through his awareness of himself as a subject of action, through his perception of himself as a subject in the system of relationships in the new student environment, which orients him to self-affirmation in educational and social activities. In the future, this directs him to self-determination and conscious self-regulation of his actions based on the internal formation of a professional position and to the feeling of himself as the author of his own activity, the creator of his actions.

Key words: personality, professional self-determination, self-concept, self-discovery, self-image, attitude, self-awareness, self-esteem.

ДУШЕЧКІНА Наталія Юрївна. ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті розглядається педагогічна спрямованість екологічної культури та висвітлено її формування на фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Розкрито взаємозв'язок педагогічних та екологічних знань, необхідних для екокультурного розвитку фахівця цивільного захисту. Представлено та доведено систему

критеріїв оцінки якості еколого-педагогічної освіти, яка дає можливість оцінити результати формування екологічної культури фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Виходячи з методологічних позицій, вивчення екології спрямоване на систему взаємодії людини з оточуючим середовищем та визначення місця і ролі людини в цій системі. Представлено експериментальні дані результатів засвоєння екологічних знань, які підтвердили ефективність впровадження системи еколого-педагогічної освіти у формуванні екологічної культури фахівця.

Ключові слова: екологічна культура, фахівець оперативно-рятувальної служби, екокультурний розвиток, еколого-педагогічна освіта, критерії оцінки впровадження системи еколого-педагогічної освіти.

DUSHECHKINA Nataliia Yuriivna. PEDAGOGICAL ORIENTATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE OF SPECIALISTS OF THE OPERATIONAL AND RESCUE SERVICE OF THE CIVIL PROTECTION

The article examines the pedagogical orientation of ecological culture and highlights its formation on specialists of the operational rescue service of civil protection. The relationship between pedagogical and ecological knowledge, necessary for the eco-cultural development of a civil defense specialist, is revealed.

The system of criteria for assessing the quality of ecological and pedagogical education is presented and proven, which makes it possible to evaluate the results of the formation of the ecological culture of civil defense specialists. Environmental pedagogical education combines classroom and extracurricular forms, which allow combining theoretical and practical learning, as well as combining learning with professional activity. The pedagogical function is the leading one for the system of ecological and pedagogical education. It provides the pedagogical essence of the professional training of the future emergency rescue service specialist and strengthens the formation of the specialist's ecological culture. Pedagogical and methodical training and especially such educational disciplines and optional courses as "Fundamentals of the specialist's ecological culture", "Methodology of environmental education" contribute to the professionalization of the operational and rescue service specialist in the formation of ecological culture.

To develop the theoretical foundations of ecological and pedagogical education, it is not enough to simply accumulate information from ecological, pedagogical, psychological, methodical and other sciences, since ecological and pedagogical education has the most important aspects - the formation of ecological culture and the personal and professional readiness of students for an ecological worldview. Based on methodological positions, the study of ecology is aimed at the system of human interaction with the environment and determining the place and role of man in this system.

Experimental data on the results of assimilation of ecological knowledge are presented, which confirmed the effectiveness of the implementation of the ecological pedagogical education system in the formation of the ecological culture of a specialist. It has been proven that this method of forming the ecological culture of future specialists contributes to more effective professional training of specialists, reveals his rational and emotional sphere, makes it possible to understand the main meaning of universal human values, gradually changing both the system of relations and the behavior of the acquirer in the ecological environment, directing him towards genuine concern for the surrounding world.

Key words: ecological culture, emergency rescue service specialist, ecocultural development, ecological pedagogical education, criteria for evaluating the implementation of the ecological pedagogical education system.

ЖИГОРА Ірина Валеріївна. ЖИГОРА Валерій Сергійович. ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті робиться огляд проблеми впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій у сучасній освітній системі, що демонструє нові можливості для оптимізації процесу навчання, зокрема навчання мов, на всіх рівнях. Обґрунтовано вибір теми роботи, її актуальність, подано теоретичне значення й практичну цінність досліджуваної проблеми.

Особливу увагу приділено мережі «Інтернет», веб-технологіям, можливостям мас-медіа, активному використанню дидактичного потенціалу віртуальної мережі. Автори розглядають можливості підготовки нового покоління педагогів, які володітимуть не тільки традиційними, а й інноваційними технологіями навчання, які здатні не лише обробляти певну інформацію, а й продукувати її, творчо використовуючи під час розв'язання навчально-виховних задач.

Пропоновану роботу присвячено проблемі формування інформаційної культури майбутніх педагогів, їхньої готовності до використання новітніх інформаційних технологій у своїй професійній діяльності; організації навчального процесу за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. З'ясовано, що сучасний урок сьогодні неможливий без залучення потужних можливостей Інтернет-ресурсів, використання яких сприяє формуванню справді сучасного учня, озброєного найновішими технологіями пошуку, одержання та використання пізнавальної інформації.

Визначено, що формування готовності до роботи з інформаційними технологіями в професійній діяльності – тривалий процес, що є важливим компонентом професійної педагогічної підготовки майбутніх фахівців, тому цей процес відбувається через цілеспрямовану діяльність, власну активність майбутнього педагога та спеціальні умови.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційні технології, веб-технології, Інтернет-ресурси, медіаосвіта.

ZHYHORA Iryna Valeriivna, ZHYHORA Valerii Serhiiovych. INFORMATION CULTURE IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article provides an overview on the problem of the introduction of information and telecommunication technologies in the modern educational system, which demonstrates new opportunities for optimizing the learning process, particularly language learning, at all levels. The choice of the topic, its relevance, the theoretical significance and practical value of the investigated problem are substantiated.

A special attention is paid to the Internet, web technologies, possibilities of mass media, active use of the didactic potential of the virtual network. The authors consider the possibilities of training new generation teachers who possess not only traditional, but also innovative learning technologies, who are able not only to process certain information, but also to produce it, creatively using the time to solve educational tasks.

The proposed work is devoted to the problem of forming the information culture of future teachers, their readiness to use the latest information technologies in their professional activities; organization of the educational process using modern information and communication technologies. It was found that a modern lesson today is impossible without involving the powerful capabilities of Internet resources, the usage of which contributes to the formation of a truly modern student, armed with the latest technologies for searching, receiving and using cognitive information.

It was determined that the formation of readiness to work with information technologies in professional activity is a long process, which is an important component of the professional pedagogical training of future specialists, therefore this process takes place through purposeful activity, the future teacher's own activity and special conditions. The following conditions are considered as the most important for the formation of future teachers' information culture: student's involvement in active information activities; professionalism of the teacher; technical equipment; active learning methods; arming students with rational methods of knowledge acquisition.

Using of technical tools in education allows solving the following tasks: the usage of innovative information technologies and their compliance with the conditions of modern educational technology; increasing visibility of methodical materials in education; improving the organization of students' independent cognitive activities; the usage of global and regional systems; application of interactive learning methods.

Keywords: information culture, information technologies, web technologies, Internet resources, media education.

ЖИТОМИРСЬКА Тетяна Михайлівна. ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ТЕХНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті виокремлено та проаналізовано можливості використання інтерактивних технологій навчання та їх вплив на розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі.

З'ясовано, що підготовка кваліфікованого фахівця, який вмє торчо підходити до вирішення поставлених завдань, використовуючи наукові знання, володіє високим рівнем технічної культури та професійної компетенції стає головною проблемою у всій системі неперервної освіти.

Встановлено, що використання інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів морської галузі дає можливість здобувачам усвідомлено підходити до теоретичних знань, бачити їх практичну значущість, вміло застосовувати теорію на практиці; суттєво поліпшити професійну спрямованість своєї діяльності, що визначає активність та спрямованість взаємодії менеджера морської галузі та техніки та сприяє формуванню професійних якостей менеджера, таких як: цілеспрямованість, підвищена працездатність, дисципліна і контроль над собою, комунікабельність, ініціативність тощо; сприяє розвитку менеджерських здібностей (інтелектуальних, організаційних, комунікативних, перцептивних, сугестивних, пізнавальних, дослідницьких та ін.); формуванню комплексу знань та умінь: поступово освоювати сконцентрований у наукових знаннях та уявленнях найкращий соціальний досвід у галузі її створення та застосування технологій, забезпечують здатність створювати, вивчати та освоювати техніку та технології у всіх її проявах, свідомо та творчо обирати оптимальні шляхи вирішення проблем, використовуючи сучасні технології; самостійно, критично, системно і творчо мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином набутті знання можуть бути застосовані; безперервно опановувати нові знання, застосовувати їх як методи і засоби перетворюючої діяльності і мобільно використовувати їх в умовах майбутньої професійної діяльності менеджера морської галузі. Перспективи подальших досліджень стосуються питань дослідження виокремлення умов, що сприятимуть розвитку технічної культури майбутнього менеджера морської галузі.

Ключові слова: менеджер морської галузі, підготовка менеджерів морської галузі, технічна культура, інтерактивне навчання, інтерактивні технології.

ZHYTOMIRSKA Tetiana Mykhailivna. THE INFLUENCE OF INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF THE TECHNICAL CULTURE OF FUTURE MANAGERS OF THE MARITIME INDUSTRY

It has been found that the training of a qualified specialist who knows how to creatively approach the solution of tasks, using scientific knowledge, possesses a high level of technical culture and professional competence becomes the main problem in the entire system of continuing education.

It was established that the use of interactive technologies in the process of professional training enables students to consciously approach theoretical knowledge, see their practical significance, skillfully apply theory in practice; to significantly improve the professional orientation of one's activities, which determines the activity and orientation of the interaction of the manager of the maritime industry and technology and contributes to the formation of professional qualities of the manager, such as: focus, increased efficiency, discipline and self-control, sociability, initiative, etc.; development of managerial abilities (intellectual, organizational, communicative, perceptive, suggestive, cognitive, research, etc.); formation of a complex of knowledge and skills: gradually master the best social experience concentrated in scientific knowledge and ideas in the field of its creation and application of technologies, provide the ability to create, study and master technology and technology in all its manifestations, consciously and creatively choose optimal solutions problems using modern technologies; think independently, critically, systematically and creatively, clearly understand where and how the acquired knowledge can be applied; continuously acquire new knowledge, apply them as methods and means of transforming activity and mobile use them in the conditions of the future professional activity of the manager of the maritime industry.

Key words: maritime industry manager, training of maritime industry managers, technical culture, interactive training, interactive technologies.

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна. БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна. ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ (ДЦП)

У статті розглядається проблема дітей із порушенням функцій опорно-рухового апарату, яким характерні розлади емоційно-вольової сфери.

З точки зору науковців створення спеціальної системи підготовки дитини з порушеннями психофізичного розвитку до навчання в інтегрованому освітньому просторі, де така дитина знаходиться у спільноті дітей з нормальним розвитком, дає можливість дитині з порушеннями реалізувати себе та пристосуватися у сучасному загальноосвітньому середовищі.

У своїх вчинках діти з інвалідністю керуються в основному емоцією задоволення, бажанням даного моменту. Ступінь порушення рухових функцій не визначає ступінь порушення емоційно-вольової та інших сфер особистості у таких дітей. При ДЦП можна говорити про особливий вид психічного дизонтогенезу – дефіцитарний розвиток. Виражена диспропорційність і нерівномірний, порушений темп розвитку, а також якісна своєрідність у формуванні психіки – це головні особливості пізнавальної діяльності та всієї особистості дитини з ДЦП. Разом з тим, важкі рухові розлади можуть бути поєднані із затримкою психічного розвитку, спостерігаються мовленнєві та сенсорні дефекти. Дитячі церебральні паралічі характеризуються особливостями порушень пізнавальної діяльності, моторної, мовної а також нервовопсихічної сфери, при цьому міра вираженості залежить від локалізації і важкості ураження кори головного мозку. Ці особливості чинять негативний вплив на розвиток дітей дошкільного віку і становлення особистості в цілому.

Встановлено основні особливості психічного розвитку дітей із порушенням опорно-рухового апарату, описано характерні для дітей із церебральним паралічем специфічні відхилення в психічному розвитку. Визначено, що хронологічне дозрівання психічних функцій дітей з церебральним паралічем різко затримується, на цьому тлі виявлено різні форми порушення психіки, перш за все пізнавальної діяльності

Зроблено висновок, що дитячий церебральний параліч є складним захворюванням центральної нервової системи, і це веде не тільки до рухових порушень, але і визиває затримку чи патологію розумового розвитку, мовну недостатність, порушення слуху, зору і таке інше. Усе це свідчить про своєрідний дисгармонійний психічний розвиток дитини з ДЦП. Запропоновано програму корекції емоційно-пізнавальної сфери для дітей з порушенням функцій опорно-рухового апарату.

Ключові слова: діти з порушенням функцій опорно-рухового апарату, дитячий церебральний параліч, програма корекції емоційно-пізнавальної сфери, особливості розвитку, психічний розвиток, сенсорні порушення, мовні дефекти, психічні функції дітей із церебральним паралічем.

ZAVITRENKO Dolores Zhoraiivna. BEREZENKO Nataliia Olegivna. THE FEATURES OF PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH CERIBRAL PARALICITY

The article reveals with the problem of children with musculoskeletal disorders, which are characterized by disorders of the emotional and volitional sphere.

From the point of view of scientists, the creation of a special system for preparing a child with psychophysical development disorders to study in an integrated educational space, where such a child is in a community of children with normal development, gives a child with disorders the opportunity to realize himself and adapt in a modern general education environment.

In their actions, children with disabilities are guided mainly by the emotion of satisfaction, the desire of the given moment. The degree of impairment of motor functions does not determine the degree of impairment of emotional-volitional and other spheres of personality in such children. With cerebral palsy, we can talk about a special type of mental dysontogenesis - deficient development. Pronounced disproportionality and an uneven, disturbed pace of development, as well as qualitative originality in the formation of the psyche, are the main features of cognitive activity and the entire personality of a child with cerebral palsy. At the same time, severe movement disorders can be combined with delayed mental development, speech and sensory defects are observed. Children's cerebral palsy is characterized by the peculiarities of disorders of cognitive activity, motor, speech and neuropsychological spheres, while the degree of severity depends on the localization and severity of damage to the cerebral cortex. These features have a negative impact on the development of preschool children and the formation of personality as a whole.

The main features of the mental development of children with musculoskeletal disorders are established, and the specific deviations in mental development characteristic of children with cerebral palsy are described. It was determined that the chronological maturation of the mental functions of children with cerebral palsy is sharply delayed, against this background, various forms of mental disorders, primarily cognitive activity, were found

It was concluded that cerebral palsy is a complex disease of the central nervous system, and it leads not only to movement disorders, but also causes a delay or pathology of mental development, language deficiency, impaired hearing, vision, and so on. All this indicates a kind of disharmonious mental development of a child with cerebral palsy. A program of correction of the emotional and cognitive sphere for children with impaired musculoskeletal functions is proposed.

Key words: psychological development, cerebral palsy, sensory disturbances, linguistic defects, mental functions of children with cerebral palsy.

ЛІШТАБА Тетяна Василівна. МОВЛЕННЄВИЙ ІМІДЖ ТРЕНЕРА

У статті висвітлено сутність іміджу з позицій лінгвістики на основі аналітичного огляду релевантних за тематикою наукових праць. Зауважено, що мовні ресурси відіграють важливу роль у процесі формування іміджу. Наголошено, що імідж тренера багато в чому залежить від його вкладу в підготовку видатних спортсменів, команд, розвиток теорії і методики спорту, його кваліфікації та авторитету. Зазначено, що важливою особливістю іміджу в спорті є вербалізація, яка виявляється через спортивний сленг у різноманітних формах. Доведено, що масштаби вербалізації при формуванні іміджу спортсмена залежать від рівня агресивності виду спорту. Окреслено, що тренерська діяльність – це процес безперервної взаємодії тренера та спортсмена. Вони разом працюють для досягнення поставленого результату. Важливим чинником їхньої ефективної взаємодії є комунікативна майстерність тренера.

Ключові слова: імідж, властивості іміджу, структура іміджу, вербальні засоби, лінгвістика.

LISHTABA Tetyana Vasylivna. SPEECH IMAGE OF THE COACH

The article highlights the essence of the image from the standpoint of linguistics based on an analytical review of relevant scientific works. It is noted that the image as an object of linguistic research attracts more and more attention of scientists who consider its various aspects. Image analysis cannot be thorough without the use of linguistic research methods, since the verbal component is represented in all types of image communication. Linguistic resources play an important role in the process of image formation. It was found that the image is a mental formation with a certain emotional coloring, which is formed with the help of purposeful communicative influence in order to establish in the mind of the addressee a complete system of ideas and evaluations related to the object, in order to achieve certain goals. It is proven that the main functions of the image are communicative, nominative, aesthetic and address.

It is emphasized that the relevance of considering the image problem in sports today is determined by a number of factors. The image of a coach largely depends on his contribution to the training of outstanding athletes, teams, the development of the theory and methodology of sports, his qualifications and authority. It is noted that an important feature of the image in sports is verbalization, which is manifested through sports slang in various forms. Among modern sociolects, sports jargon is one of the most common, which can be explained by the mass and prevalence of various types of sports and sports activities among the population.

It has been proven that the scale of verbalization in the formation of an athlete's image depends on the level of aggressiveness of a sport, which in turn significantly shapes the level of attractiveness of a particular sport in society.

It is outlined that coaching activity is a process of continuous interaction between the coach and the athlete. They work together to achieve the set result. An important factor in their effective interaction is the coach's communication skills. Knowledge and ability to solve conflict situations that arise not only in the educational and training process, but also in other areas of the coach's activity are an actual problem today in the coach's professional activity.

Key words: image, image properties, image structure, verbal means, linguistics.

МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович. ДИСТАНЦІЙНЕ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У АМЕРИКАНСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

У статті розглядаються сучасні підходи до дистанційного викладання фізичної культури в американській системі освіти та впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес. Розкривається передовий педагогічний досвід в організації фізичного виховання молоді на прикладі американських освітніх установ.

Система дистанційного навчання фізичної культури в освітніх установах США дає можливість здобувачам активно поєднувати аудиторні заняття і самостійну роботу, використовувати нові технічні можливості (відеолекції, аудіолекції, віртуальні роботи в групах); викладачам - надавати навчальні матеріали в електронному вигляді; організовувати спілкування на форумах або за допомогою електронної пошти, мати повне уявлення про діяльність студентів.

Платформа дистанційного навчання Moodle в освітніх установах США пропонує структурований план навчання, тестові завдання, глосарії, форуми, чати, бази даних, онлайн-опитування, творчі завдання, вправи, проекти та інше. В Академії спорту США представлені курси, які дозволяють дистанційно навчатися і отримувати необхідний матеріал, як бакалаврам і майстрам спортивних наук, так і докторам педагогічних наук. За допомогою дистанційних технологій в системі середньої освіти США для викладання фізичної культури використовуються наступні форми передачі знань: дистанційний курс, чат-заняття, веб-заняття, веб-форум, телеконференція, онлайн-семінар. Досвід використання сучасних технологій дистанційного навчання для викладання фізичної культури в системі освіти США вказує на той факт, що сучасні технологічні тенденції кардинально змінюють сприйняття освіти.

Ключові слова: дистанційне викладання фізичної культури, американська система освіти, інтерактивні технології навчання.

MALETS Dmytro Oleksandrovich. DISTANCE TEACHING OF PHYSICAL CULTURE IN THE AMERICAN EDUCATION SYSTEM

The article examines modern approaches to remote teaching of physical culture in the American education system and the introduction of interactive technologies into the educational process. Advanced pedagogical experience in the organization of physical education of young people is revealed on the example of American educational institutions.

Currently, the relevance of electronic education of students of higher education institutions with the use of distance educational technologies is being popularized.

The system of distance learning of physical culture in educational institutions of the United States enables applicants to actively combine classroom classes and independent work, to use new technical possibilities (video lectures, audio lectures, virtual work in groups); teachers - to provide educational materials in electronic form; to organize communication on forums or by e-mail, to have a complete picture of the students' activities.

The Moodle distance learning platform in US educational institutions offers a structured learning plan, quizzes, glossaries, forums, chat rooms, databases, online surveys, creative tasks, exercises, projects and more. The US Sports Academy offers courses that allow distance learning and obtaining the necessary material for both bachelors and masters of sports sciences, as well as doctors of pedagogical sciences. With the help of distance technologies, the following forms of knowledge transfer are used in the US secondary education system for teaching physical culture: distance course, chat class, web class, web forum, teleconference, online seminar. The experience of using modern distance learning technologies for teaching physical culture in the US education system points to the fact that modern technological trends are radically changing the perception of education.

Further research related to the transformation of the positive experience of teaching physical education in the distance education system in the USA in the realities of the education system of Ukraine is promising.

Key words: distance teaching of physical culture, American education system, interactive learning technologies.

МАРТИН Аліна Миколаївна. УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито теоретичні та методичні основи застосування здоров'язберезувальних технологій у освітньому середовищі. Науково обґрунтовано особливості застосування здоров'язберезувальних технологій у закладах дошкільної освіти. Узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття «здоров'язберезувальні технології» та їх класифікацію. Проаналізовано здоров'язберезувальний компонент освітнього процесу у закладах дошкільної освіти.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язберігаючі технології, діти дошкільного віку, компетентність, освітнє середовище.

MARTIN ALINA MYKOLAIVNA. INTRODUCTION OF HEALTH PRESERVING TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL PROCESS OF ESTABLISHMENTS OF PRESCHOOL EDUCATION

Theoretical and methodological basis of application of health-preserving technologies in modern educational environment have been revealed in the article. Peculiarities of the application of the health-preserving technologies in establishments of preschool education have been scientifically substantiated.

Current stage of society development is characterized by increasing attention of researchers to all aspects of human health preservation. In view of this, making the problem of formation and preservation of children's health relevant is of paramount importance for the modern Ukrainian society, requires historical analysis of approaches to health preservation in educational establishments, highlighting main stages of its development, outlining methodological and scientific content, formation of definition apparatus.

The problem of studying the theoretical and methodological foundations of teaching children and young people with the means of health preserving technologies at the present stage of development of psychological and pedagogical science bears great scientific, educational and social importance. Most scientists define the use of health preserving technologies as the main direction of solving problems of preservation and strengthening of the young people's health in today's conditions of educational environment.

Relevance of health preservation research is caused by realities of today's life regarding the preschool children's health, their lifestyle and the existing culture of health.

Teaching health preservation to children in the education system includes not only the process of acquiring subject knowledge and vitally important competencies, but also the formation of respective life values, the result of which is their ability to "manage" their own health independently.

Content of health preserving technologies is determined by the main health preservation components of the educational environment: the content, the axiological, the epistemological, the ecological, the emotional-volitional, the physical culture and health-improving, the activity ones.

The technology of formation of health preservation competence in preschool children performs the following functions: the didactic, the educational, the developmental, the stimulating, the psychological ones.

Thus, the purpose of health preserving educational technologies is to provide preschoolers with the opportunity to preserve health during the period of school studies, to give them necessary knowledge and skills for a healthy lifestyle, to teach them to use the acquired knowledge in everyday life.

Introduction of technology of preschoolers' health preservation competence formation in the educational process of establishments of preschool education provides the students with knowledge of various forms of health support, promotes the formation of value attitude towards their own health and the health of others, provides an opportunity to implement the acquired knowledge in practical activity, acquisition of health-preserving life skills.

Key words: health, health preserving technologies, preschool children, competence, educational environment.

МОГИЛОВ Олександр Дмитрович, ПАНЧЕНКО Кирило Ігорович, ТАРАСОВ Андрій Валерійович, РУДЕНКО Сергій Вікторович, ЛЯШКО Юрій Юрійович ПОЛЬОВА АРХЕОЛОГІЧНА ШКОЛА – ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СИСТЕМИ

Стаття присвячена узагальненню досвіду проведення літніх польових археологічних шкіл в Україні. Протягом 2015-2021 рр. автори даної публікації виступали організаторами археологічних шкіл. Успішним результатом такої роботи стало залучення майбутніх істориків до розкопок відомих в Україні пам'яток – Більського та Мотронинського городища скіфського часу, окремих поселень та курганів, а також пам'ятки ранньомодерної доби на замковій горі у Чигирині. Таким чином учасники школи працювали на різних типах археологічних пам'яток. Фундатором такого проекту став Інститут археології Національної академії наук України.

Підготовка майбутніх фахівців з історичної галузі вимагає оволодіння спеціальними фаховими компетентностями, у тому числі – практичних навиків роботи з археологічними джерелами та самостійної організації й здійснення розкопок. Навчаючись у закладі вищої освіти, частину таких навиків студенти отримують під час проходження практик. Останнім часом популярності набуває ще одна форма організації освітнього та наукового процесу – літня польова археологічна школа.

Базою для організації літніх шкіл найчастіше слугують наукові археологічні експедиції. Школа дозволяє поєднувати практичні роботи на археологічних об'єктах, лекційні курси з археології та історії, а також екскурсійно-просвітницьку діяльність. В результаті участь в археологічній школі дає можливість не лише закріпити здобуті знання, а й отримати практичні навички роботи. Подібні заходи є корисними й з точки зору підвищення кваліфікації, вони слугують майданчиком для обміну досвідом між фахівцями і дозволяють реалізувати підхід, за яким здобуття нових навичок відбувається протягом життя.

Ключові слова: археологія, археологічна експедиція, археологічна практика, польова археологічна школа, компетентності майбутніх істориків.

MOHYLOV Oleksandr Dmytrovych, PANCHENKO Kyrylo Ihorovych, TARASOV Andriy Valeriyovych, RUDENKO Serhii Viktorovych, LYASHKO Yuriy Yuriiovych FIELD ARCHAEOLOGICAL SCHOOL AS AN ELEMENT OF THE MODERN EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC SYSTEM

The article is devoted to summarizing the experience of conducting summer archaeological field schools in Ukraine. During 2015–2021, the authors of this publication acted as organizers of archaeological schools. The successful result of such work was the involvement of historians in the excavations of monuments in Ukraine – Bilsk and Motronyn hillforts of the Scythian period, settlements and barrows, as well as monuments of the early modern era on the castle hill in Chyhyryn. In this way, school participants worked on different types of archaeological sites. The founder of this project was the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Oleksandr Mohylov, a Senior Researcher at the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, became the head of the project. Specialists in archeology from Ukraine, Moldova, Poland and Japan were involved in the work of the archaeological school.

The training of future specialists in the field of history and especially future archaeologists requires the mastery of special professional competences, including practical skills in working with archaeological sources and independently organizing and carrying out excavations. While studying at universities, students acquire some of these skills during internships. Recently, another form of organizing the educational and scientific process is gaining popularity – the summer field archaeological school.

Scientific archaeological expeditions are often the basis for summer school organizations. The school allows you to combine practical work at archaeological sites, lecture courses on archeology and history, as well as excursion and educational activities. As a result, participation in the archeology school provides an opportunity not only to consolidate the acquired knowledge, but also to gain practical work skills. Such events are also useful from the point of view of professional development, they serve as a platform for the exchange of experience between specialists and allow the implementation of an approach in which the acquisition of new skills occurs throughout life.

Key words: archaeology, archaeological expedition, archaeological practice, field archaeological school, competences of future historians.

ОНОФРІЙЧУК Людмила Миколаївна, ЧЕРВОНІЙ Марія Вікторівна, ГРИГА Маргарита Василівна. ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ

У статті розкрито форми і методи вокально-хорового виховання дітей молодшого шкільного віку в Україні. Аналіз музично-виховного процесу в нашій країні свідчить про домінування співу як провідного виду музичної діяльності, про існування основ для подальшого розвитку національних традицій вокально-хорового виховання дітей різного віку. Саме інтерес молодого покоління до українського національного мистецтва, до виконання найкращих зразків народної творчості сприяє забезпеченню музично-освітнього та особистісного розвитку дитини, реалізації її творчого потенціалу.

Запропоновано підхід до організації процесу прилучення дітей до історичних надбань людства і національної культури. Розглянуто роль і можливості позаурочної художньо-естетичної діяльності у поглибленні та диференціації художніх знань і умінь школярів, що ґрунтується на співтворчості та взаємоповазі.

Виявлено основні напрями позаурочних занять художнього циклу, які вимагають нових форм і методик. Визначено шляхи музично-естетичного виховання учнів на прикладах української народної музики у процесі набуття і вдосконалення вокально-хорових навичок, що впливають на успішне вирішення проблеми. Запропоновано організаційно-педагогічні методи ґрунтового засвоєння художніх знань, які спонукають до самостійних творчих пошуків у галузі вокально-хорової діяльності у контексті українських національних традицій.

Для успішної реалізації цих цілей потрібно розвивати насамперед соціальну та культурну обізнаність, цікавість, адаптивність та комунікативність. Це покращить спроможність учнів оцінювати, одержувати та застосовувати знання, самостійно думати, виробляти належні судження та співпрацювати з іншими в контексті аналізу нових викликів майбутнього.

Ключові слова: вокально-хорове виховання, молодші школярі, національні традиції.

ONOFRIYCHUK Lyudmila Mykolayivna, CHERVONIY Maria Viktorivna, GRIGA Margarita Vasilivna. VOCAL AND CHORAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN NATIONAL TRADITIONS

The article opens forms and methods of primary school students' vocal and choral education in Ukraine. The analysis of musical and educating process in our country reveals to singings' dominance as a leading type of musical activity, the existence of foundations for the further development of national traditions of vocal and choral education of different ages children. Just the young generations' interest to Ukrainian national art, the performance the best examples of folklore promotes to the provision of musical and educational and personal child's development, the realization his creative potential.

It offers the approach to organization of the process of involvement children to historical heritage of mankind and national culture. It considers the role and the opportunities of the extracurricular artistic and aesthetic activity in in the deepening and differentiation of students' artistic knowledge and skills which based on co-creation and mutual respect.

The article reveals the main vectors of extracurricular activities of the art cycle involving novelty techniques and methods. It defines the ways of students' aesthetic education by the examples of Ukrainian folk music in the process of acquisition and improvement of vocal and choral skills that affects the successful solution of the problem. The author offers the organization and pedagogical methods of thorough mastering of artistic knowledge assisting personal creative search in the direction of vocal and choral activity in the context of Ukrainian national traditions.

For successful reaching these goals it need to develop first of all social and cultural awareness, curiosity, adaptability and communication. It improve students' ability to assess, obtain and apply knowledge, to think independently, to make proper judgments and to collaborate with others in the context of analyzing new challenges of the future.

The substantive aspects of vocal and choral personality education in the works of modern composers of Ukraine, which open new horizons for world perception and world understanding of our present, require further consideration.

Key words: *vocal and choral education, junior schoolchildren, national traditions.*

ПАЩЕНКО Валентина Василівна. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТВОРЕННЯ КОМАНДНО-ЦІЛЬОВОЇ МОТИВАЦІЇ ДЛЯ НОВИХ ЧЛЕНІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРУПИ

Актуалізація уваги сучасної педагогічної спільноти на формування професійної компетентності майбутнього фахівця є, на наш погляд, одним із основних шляхів підвищення якості освіти.

У статті актуалізується значущість підготовки компетентних психологів, обумовлена перетвореннями сучасного суспільства, модернізацією системи вищої професійної освіти.

У роботі використувалися методи порівняльного аналізу, синтезу та узагальнення змісту вітчизняних та зарубіжних досліджень, що описують методологічні підходи формування професійної компетентності у системі вищої освіти.

У контексті пошуку нових ресурсів для вирішення даної проблеми виділяється категорія компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи та аналізуються особливості її формування на етапі навчання психологів у ЗВО.

З метою формування найбільш цілісного уявлення про сутність компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи, її структурно-змістовні характеристики, а також про закономірності її розвитку у студентів – майбутніх психологів – було систематизовано фундаментальні методологічні підходи до її дослідження: компетентнісний, системний, особистісно-орієнтований, акмеологічний, синергетичний, діяльнісний, рефлексивний, інтегративний, креативний.

Урахування даних підходів сприятиме формуванню у майбутніх психологів компетентності створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи, розвитку необхідних знань, умінь, професійних та індивідуальних якостей, і, як результат, формування конкурентоздатного фахівця на ринку праці.

Ключові слова: *фахова підготовка, психолог, компетентність створення командно-цільової мотивації для нових членів професійної групи.*

PASHCHENKO Valentyna Vasylivna. METHODOLOGICAL APPROACHES TO BUILDING COMPETENCE AMONG FUTURE PSYCHOLOGISTS TO CREATE COMMAND AND TARGET MOTIVATION FOR NEW PROFESSIONAL TEAM MEMBERS

The professional competence of various specialists is the main resource for the optimal solution of crisis phenomena and problems of modern society, an important factor in its progressive development.

Updating the attention of the modern pedagogical community to the formation of professional competence of the future specialist is, in our opinion, one of the main ways to improve the quality of education.

The article updates the importance of training competent psychologists, due to the transformations of modern society, the modernization of the system of higher professional education.

The work used methods of comparative analysis, synthesis and generalization of the content of domestic and foreign studies describing methodological approaches to the formation of professional competence in the higher education system.

In the context of the search for new resources to solve this problem, the category of competence to create command and target motivation for new members of the professional group is distinguished and the peculiarities of its formation at the stage of training psychologists in the Western Military District are analyzed.

In order to form the most holistic idea of the essence of competence to create command-targeted motivation for new members of the professional group, its structural and meaningful characteristics, as well as the laws of its development among students - future psychologists - fundamental methodological approaches to its study were systematized: competent, systemic, personality-oriented, acmeological, synergistic, activity, reflective, integrative, creative.

Taking into account these approaches will contribute to the formation of competence among future psychologists to create command and target motivation for new members of the professional group, the development of the necessary knowledge, skills, professional and individual qualities and, as a result, the formation of a competitive specialist in the labor market.

Key words: *professional training, psychologist, competence of creation of command-and-target motivation of new members of professional group.*

ПЕРЦОВ Олександр Володимирович. ВІЙСЬКОВА ОСВІТА НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ У 1865–1917 РР. (ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ, ОСНОВІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ВНУТРІШНІЙ УСТРІЙ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ)

В статті розкрито особливості військової освіти на Єлисаветградщині у 1865–1917 рр. Представлені результати аналізу історико-педагогічних джерел щодо проблеми розвитку військової освіти загалом і діяльності Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища зокрема дослідників другої половини XIX – початку XXI ст. Обґрунтовано передумови створення, основні етапи розвитку та внутрішній устрій військових закладів. Визначено мету і основні завдання юнкерських училищ. Проаналізовано питання навчально-виховної та господарської роботи в тогочасних військових училищах Єлисаветградщини, охарактеризовано роботу комітетів закладів та склад юнкерів, що навчалися. Розкрито особливості посадового склад адміністративної і навчальної частини училища та їх функціональні обов'язки. Особливу увагу приділено аналізу специфіки курсу навчання, виокремлено терміни навчання та випусків з досліджуваних військових закладів. Детального опису набув і процес навчання і виховання юнкерів. Звернено увагу на пріоритетне значення професійної підготовки офіцерських кадрів та обґрунтовано актуальність дослідження особливостей заснування, розвитку та організації діяльності досліджуваних закладів військової освіти.

Ключові слова: *військова освіта, військові заклади освіти, Єлисаветградщина, кавалерійське училище, юнкер, офіцер, навчання, устрій.*

PERTSOV Oleksandr Volodymyrovych. MILITARY EDUCATION IN YELISAVETHRAD REGION IN 1865–1917. (PRECONDITIONS FOR CREATION, MAIN STAGES OF DEVELOPMENT AND INTERNAL ORGANIZATION OF MILITARY INSTITUTIONS)

One of the ways to further improve the education of command staff in modern conditions is to study the rich experience of developing the theory and practice of education of military personnel, in particular, the second half of the 19th – the first third of the 20th century, when important reforms of military education took place, which led to the formation of a system of military education of youth.

In the article peculiarities of the military education in Yelisavethrad region in 1865–1917 have been revealed, Results of the analysis of historical and pedagogical sources regarding a problem of military education development in general and activity of Yelisavethrad cavalry junker school particularly by the researchers of second half of the 19th – the beginning of the 21st century have been presented.

Preconditions for creation, main stages of development and internal organization of military institutions have been substantiated. Purpose and tasks of the junker schools have been defined. Questions of training and upbringing process and economic activity in the military educational establishments of the Yelisavethrad region of that time have been analyzed. Work of the committees of the establishments and composition of the officers and the junkers studying in the above mentioned military educational establishments have been characterized. Peculiarities of the composition of line of work and job positions of administration and educational parts of the schools and their functional responsibilities and duties.

Special attention has been paid to the analysis of the specificity of the course of education, terms of the education and graduation from the researched military establishments have been determined. The process of education and upbringing of junkers have received a detailed description. Author's attention has been also paid to the professional development of officers' staff. Relevance of the present research regarding the peculiarities of establishing, development and organizational activity of the military establishments under research has been substantiated.

Key words: military education, military educational establishments, Yelisavethrad region, cavalry school, junker, officer, training, organization.

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна. ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ПОЛОНІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ»

У системі фахової підготовки майбутнього філолога-полоніста особливе місце займає обов'язкова пропедевтична дисципліна «Вступ до слов'янської філології», яка своїм змістом забезпечує подальше вивчення усіх українознавчих та полоністичних дисциплін на бакалавраті. Дисципліна закладає основи славістичної підготовки, ознайомлює з актуальними проблемами сучасної славістики, особливостями слов'янських мов, культур, готує до поглибленого вивчення однієї зі слов'янських (польської) мов і культури відповідної країни. У статті проаналізовано й показано взаємозв'язок вивчення дисципліни зі шкільним курсом української та польської мов, а також філологічними дисциплінами, що вивчаються у ЗВО здобувачами освіти. Таким чином стає зрозуміла роль фахової підготовки майбутнього філолога-полоніста, починаючи із вивчення основ слов'янської філології, продовжуючи суміжними (основними чи вибірковими) навчальними дисциплінами у ЗВО та завершуючи застосуванням набутих практичних умінь і навичок під час професійної діяльності за здобутою кваліфікацією.

Ключові слова: слов'янська філологія, майбутні філологи-полоністи, фахова підготовка, професійна кваліфікація.

PODLEVSKA Nelia Volodymyrivna. PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGIST POLONISTS IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE 'INTRODUCTION TO SLAVIC PHILOLOGY'

In the professional training system of the future philologist polonist, a special place is occupied by the obligatory propaedeutic discipline 'Introduction to Slavic Philology', which, by its content, ensures further study of all Ukrainian studies and Polonist disciplines at the undergraduate level. The discipline lays the foundations of Slavic studies, introduces the current problems of modern Slavic studies, features of Slavic languages and cultures, and prepares for an in-depth study of one of the Slavic (Polish) languages, literature and culture of the respective country.

The article analyzes and shows the relationship between the study of the discipline and the school course of the Ukrainian and Polish languages, as well as the philological disciplines studied in the institution of higher education by the students.

In particular, it was important to analyze the specific topics of the disciplines 'Introduction to Linguistics', 'Introduction to Literary Studies', 'Slavic Folklore', 'Modern Ukrainian Literary Language', 'Modern Polish Language', 'Comparative Grammar of Slavic Languages', 'History of Polish Linguistics', etc., which are included in the undergraduate training of future Polonist philologists and are interconnected with 'Introduction to Slavic Philology'. After all, it is during this discipline that the foundations of the study of Slavic studies are laid, which have the opportunity for further study in the disciplines mentioned above, and it was also equally important to show the implementation of such training by the future philologist during his professional activity as a teacher of Polish/Ukrainian languages and literature, teaching students of relevant subjects in institutions of general secondary education.

In this way, the role of the professional training of the future philologist polonist becomes clear, starting with the study of the basics of Slavic philology, continuing with related (main or optional) educational disciplines in institutions of higher education and ending with the application of acquired practical skills and abilities during professional activity according to the obtained qualification.

Key words: Slavic philology, educational disciplines, educational programs, future philologist polonists, professional training, professional qualification.

ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович. ПИТАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Статтю присвячено аналізу теоретико-методичних засад музично-естетичного виховання особистості. Сучасний період оновлення українського суспільства, його духовне відродження висувають перед педагогічною наукою завдання щодо посилення зв'язку між культурою та освітою, що зумовлено ствердженням ідей самоцінності людської особистості, гуманістичної сутності національно орієнтованого світогляду молоді.

Ключові слова: виховання, музично-естетичне виховання, музична освіта України, фахова підготовка, фахівці музичного виховання.

PRYSYAZHNYI Vitaly Viktorovich. THE ISSUE OF MUSICAL AND AESTHETIC EDUCATION IN SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF UKRAINIAN RESEARCHERS

The article is devoted to the analysis of the theoretical and methodological foundations of musical and aesthetic education of the individual.

The modern period of renewal of Ukrainian society, its spiritual revival presents pedagogical science with the task of strengthening the connection between culture and education, which is conditioned by the affirmation of the ideas of the self-worth of the human personality, the humanistic essence of the nationally oriented worldview of young people. Education as the basis of spiritual, cultural, socio-economic development of society is a state priority of any country. It is obvious that the modernization of education is an important foundation for the social and cultural progress of society. The current state of reforming the education system in Ukraine, both at the secondary and higher levels, is determined by the requirements of the times, integration into the world, in particular European, educational and scientific space, ensuring its competitiveness in the international community, which puts forward new requirements for the quality of training of future teachers, in particular, music art, and sharpens the need to study domestic and foreign experience in this direction. Today, the educational system faces new tasks, the education of a creative personality, the development of abilities, and the creation of conditions for the disclosure of creativity as an important component of its formation are of great importance. Musical education has a priority role in the development of a creative personality. One of the most important tasks facing a teacher in an educational institution is the musical-aesthetic and creative development of an individual, the formation of his musical abilities, because it is well known that the educational value of music is very important and great. Music has a direct effect on a person's feelings, helps him learn about the environment, and actively shapes his attitude to the world around him.

In modern conditions, the musical and aesthetic education of children, youth and youth should be based on the best examples of Ukrainian national folklore, foster love for Ukrainian folk traditions, for the native land and history of our ancestors, and contribute to the formation of the main components of the spiritual world of the individual, national self-awareness and patriotic thinking.

Key words: education, musical and aesthetic education, musical education of Ukraine, professional training, specialists in musical education.

РЕЗНІК Сніжана Дмитрівна. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто сутність понять «кваліметрія», «факторно-критеріальна модель», «параметр», «фактор», «критерій», розкрито алгоритм розробки факторно-критеріальної моделі з детальним описом визначення параметрів, факторів, критеріїв та здійснення оцінювання результатів відповідно до них.

Визначено чотири параметри оцінювання освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти: освітнє середовище; система оцінювання освітньої діяльності учнів; система педагогічної діяльності; система управлінської діяльності, а також відповідні їм фактори і критерії.

Доведено, що використання факторно-критеріальної моделі є доцільним, так як саме вона при проведенні внутрішнього аудиту освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти дає цілісне уявлення якості освіти як внутрішньої системи взаємопов'язаних складників.

У дослідженні підкреслено, що для успішного функціонування закладу освіти, який зможе забезпечити високий рівень якості освіти, надзвичайно важливо використовувати інструменти оцінювання якості з чітко визначеними критеріями, проводячи оцінювання своєї діяльності, яке розглядається як процес збору даних для опису або кращого розуміння питання.

Ключові слова: внутрішній аудит, самооцінювання, моніторинг, кваліметрія, параметри, фактори, критерії, факторно-критеріальна модель.

RESNIK Snizhana Dmytrivna. TOOLKIT FOR INTERNAL AUDIT OF THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Nowadays the issue of developing tools for conducting an internal audit of the educational activities of a general secondary education institution remains insufficiently studied, so the article considers the factor-criterion model as a means of conducting an objective assessment of all processes in an educational institution in order to determine or adjust the direction of the institution's development.

The article examines the essence of the concepts "qualimetrics", "factor-criterion model", "parameter", "factor", "criteria", reveals the algorithm for the development of a factor-criterion model with a detailed description of the determination of parameters, factors, criteria and the evaluation of results in accordance with them.

Four parameters for evaluating the educational activity of a general secondary education institution were determined: educational environment; system for evaluating the educational activity of students; system of pedagogical activity; the system of management activities, as well as the corresponding factors and criteria.

It is proved that the use of the factor-criterion model is expedient, since it gives a holistic view of the quality of education as an internal system of interrelated components during conducting an internal audit of the educational activity of a general secondary education institution.

The study emphasizes that for the successful functioning of an educational institution that will be able to provide a high level of quality education, it is extremely important to use quality assessment tools with clearly defined criteria, conducting an assessment of its activities, which is considered as a process of collecting data to describe or better understand an issue. In the process of research, we managed to determine the features of the application of factor-criterion evaluation models, as one of the tools for conducting an internal audit of the educational activities of a general secondary education institution, which consist in the fact that they give an accurate and unambiguous result with a certain vagueness of the information that is used for evaluation in social processes (be it expert or sociological information).

Keywords: *internal audit, self-assessment, monitoring, quality metrics, parameters, factors, criteria, factor-criterion model.*

СТРИЖАКОВ Артем Олегович. СОЦІУМ ТА ЛЮДИНА

У статті показано, що взаємодія людини з суспільством визначається поняттям «соціалізація», яке має міждисциплінарний статус і широко використовується в педагогіці. Однак його зміст не є стабільним і однозначним.

Обґрунтовано, що суспільство з метою відтворення соціальної системи, збереження своїх соціальних структур прагне сформулювати соціальні стереотипи і стандарти (групові, класові, етнічні, професійні і інші.), зразки рольової поведінки. Щоб не бути в опозиції по відношенню до суспільства, особистість засвоює цей соціальний досвід шляхом входження в соціальне середовище, систему існуючих соціальних зв'язків. Однак внаслідок своєї природної активності особистість зберігає і розвиває тенденцію до автономії, незалежності, свободи, формування власної позиції, неповторної індивідуальності. Наслідком дії цієї тенденції є розвиток і перетворення не тільки самої особистості, але і суспільства.

У процесі соціалізації особистість примірює на себе і виконує різні ролі, які називаються соціальними. Через ролі особистість має можливість виявити себе. За динамікою ролей, що виконуються можна отримати уявлення про входження в соціальний світ, які були пройдені особистістю. Про досить хороший рівень соціалізації свідчить здатність людини входити до різних соціальних груп органічно, без демонстративності і без самоприниження.

Ключові слова: *соціум, суспільство, людина, соціалізація, соціальна система, особистість, соціальний досвід, соціальне середовище, роль, індивідуальність.*

STRYZHAKOV Artem Olegovich. SOCIAL MEDIUM AND INDIVIDUAL

Socialization is accomplished by a wide set of methods specific to a certain society, social stratum and age. For instance, it can include the methods of nursing a baby; the methods of encouraging and punishing in a family, age-mate groups, training or task teams; various methods and types of relations in basic life spheres (communication, games, sport) etc.

The better organization of social groups is the more opportunities it provides with socializing influence on an individual. However social groups are unequal in their ability to provide influence on a personality at different stages of its ontogenetic development. Thus, family has the greatest influence at tender and preschool age. In teenage years and adolescence, the most effective influence of age-mate groups appears and grows. Status, labour collective or professional team and individual people take the central stage in adulthood. There are some factors of socialization, the value of which remains throughout an individual's life. They are nation, mentality, ethnos.

Recent years scientists attach greater importance to macro level socialization issues including natural and geographical conditions as it is determined that they have influence on formation of personality both directly and indirectly. Macro level socialization issues knowledge let comprehend the peculiarity of disclosure of general laws of development of individual as Homo sapiens.

Recognition of personality activity as a dominant factor of its formation raises the question of purposeful activity, self-development of personality i.e. permanent work on self-improvement and spiritual development. The possibility to complicate tasks and creation content gradually, implementation of age and individual approach, formation of creative individuality equally to implementation of collective education and stimulation of personal self-governance through its further development are ensured by self-development.

Personality as a product of life in the meantime is a living organism. The relation between social and biological things in the formation and behavior of a personality is extremely complex and has an unequal impact on it at different stages of individual development, in different situations and types of communication with other people. Courage can run into imprudent when the desire to draw attention to oneself (natural need for recognition) is stimulated. Courage prompts another people to brave life obstacles, although no one but them know about it. It is important to see the level of expression of the corresponding trait (or even to notice it).

It is proved that socialization is a non-linear process of self-development of individual under the influence of social medium, the whole environment. The determine factor of socialization is not natural inclinations themselves but personal qualities formed by the external environment as a product of education and upbringing.

Key words: *society, society, person, socialization, social system, personality, social experience, social environment, role, individualit.*

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна, ПИЛИПЕНКО Олена Олексіївна, КОСТИВ Микола Володимирович, КОСТИВ Андрій Володимирович БІЛІНГВАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ПОВЕРХНЕВОГО НАТЯГУ ДЕЯКИХ ЛІКАРСЬКИХ РЕЧОВИН З АНТИСЕПТИЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

В статті розглядаються особливості застосування білінгвального підходу при вивченні студентами поверхневого натягу рідких лікарських препаратів з яскраво вираженими антисептичними властивостями. Дані сполуки цікаві тим, що широко використовуються в медицині. А з появою пандемії COVID-19 антисептичні препарати з'явилися в кожному домі та установі. Тому тема даного дослідження є досить актуальною з різних боків. Студентам необхідно знати процес їх дії та розуміти різницю між ними. Тому саме експериментальні дослідження наочно пояснюють поставлену проблему. В процесі навчання було задіяно студентів медичного факультету № 2 (україномовна група) та студентів міжнародного медичного факультету № 1 (англомовна група). Для впровадження даної методики було розроблено картки, в яких зазначаються завдання двома мовами і описана покрокова інструкція дії. Здобувачі вищої медичної освіти з зацікавленням поставилися до даного виду взаємодії та успішно засвоїли матеріал, що пропонувався для вивчення. Закріплення вивченого матеріалу відбувалося шляхом виконання експериментального дослідження в інтегрованих двомовних групах. Всі дослідження виконувалися під чітким наглядом викладачів та лаборантів. Студенти були проінструктовані та максимально задіяні в експериментальну частину. Результати даного дослідження виправдали всі поставлені задачі. Всі дані експериментального дослідження були вчасно отримані, порашовані та порівнювалися між собою. Успішність студентів обох факультетів була на достатньому та високому рівні. Результати дослідів, які виконувалися

студентами мають важливі дані, що підтверджують їх поверхневу активність. Майбутні лікарі могли наочно переконалися у тому, що різні сполуки мають різну поверхневу активність, а отже – різну антисептичну дію. Вони навчилися пояснювати різницю та розуміти поняття детергентів та ПАР. Описана в статті методика білінгвального підходу має не лише теоретичні позитивні аспекти, а й практичні підтвердження її позитивного використання.

Ключові слова: поверхневий натяг, білінгвальний підхід, антисептичні властивості, лікарські речовини, медичний заклад вищої освіти.

SUKHOVIRSKA Lyudmila Pavlivna, PYLYPENKO Olena Oleksiivna, KOSTIV Mykola Volodymyrovych, KOSTIV Andriy Volodymyrovych. BILINGUAL APPROACH IN THE STUDY OF SURFACE INDUCTION OF SOME MEDICINAL SUBSTANCES WITH ANTISEPTIC PROPERTIES

The article describes the features of using a bilingual approach when students study the surface tension of liquid drugs with pronounced antiseptic properties. These compounds are interesting because they are widely used in medicine. These compounds are interesting because they are widely used in medicine. Moreover, with the advent of the COVID-19 pandemic, antiseptic drugs appeared in every home and institution. Therefore, the topic of this study is quite relevant from various angles. Students need to know the process of their action and understand the difference between them. Therefore, the experimental studies clearly explain the problem. Students of the medical faculty No. 2 (Ukrainian-speaking group) and students of the international medical faculty No. 1 (English-speaking group) were involved in the educational process. For the implementation of this technique, cards were developed, in which tasks are indicated in two languages and step-by-step instructions for actions are described. Students of higher medical education were interested in this type of interaction and successfully learned the material offered for study. Consolidation of the studied material took place by conducting an experimental research in integrated bilingual groups. All experiments were performed under the strict supervision of teachers and laboratory assistants. Students were instructed and maximally involved in the experimental part. The results of this study justified all the tasks set. All data of the experimental study were obtained in time, calculated and compared with each other. The success of students of both faculties was at a sufficient and high level. The results of experiments performed by students have important data confirming their surface activity. Future doctors could see for themselves that different compounds have different surface activity and, therefore, different antiseptic effects. They learned to explain the difference and understand the concepts of detergents and surfactants. The method of bilingual approach described in the article has not only theoretical positive aspects, but also practical confirmation of its positive use.

Key words: surface tension, bilingual approach, antiseptic properties, medicinal substances, medical institution of higher education.

ТИМОЩУК Ганна Василівна. ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ДОШОК В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто функціональні можливості сервісів для створення віртуальних дошок, зокрема Padlet, Jamboard, Miro, Stormboard, IDroo, Classroomscreen. Узагальнено та систематизовано інформацію щодо їхнього дидактичного потенціалу, а також здійснено порівняння переваг і недоліків. Зазначено, що під час вибору необхідного сервісу освітянам слід враховувати заплановану мету, педагогічну позицію успішного розв'язання завдань, що виникають під час дистанційного навчання, особливості індивідуального стилю професійної діяльності, власні уподобання та досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій. Виокремлено основні функції використання віртуальних дошок у навчальному процесі: візуальну, інформативну та інтерактивну; наведено основні принципи їхнього створення (лаконічність, автономність, структурність, якість, стабільність, естетичність, вплив на максимальну кількість органів чуття, простота та доступність) і комплекс вимог (педагогічних, психологічних, ергономічних, естетичних), яких слід дотримуватись розробнику. Конкретизовано дидактичні можливості застосування віртуальних дошок (узагальнюючи дієвість функціоналу), а також підкреслено актуальність їхнього використання в освітньому процесі у контексті його інформатизації та появи стійкої тенденції до онлайн-форм організації навчання.

Ключові слова: віртуальна дошка, сервіс для створення віртуальної дошки, Padlet, Jamboard, Miro, Stormboard, IDroo, Classroomscreen.

TYMOSCHUK Hanna Vasyivna. DIDACTIC ASPECTS OF USING SERVICES FOR CREATING VIRTUAL BOARDS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Purpose of the article is to summarize the functionality of services for creating virtual boards and identify their didactic capabilities in the educational process. Methodology. The methods of analysis of scientific pedagogical literature of the problem of using virtual boards in the educational process; generalization and systematization of information of the didactic potential of Padlet, Jamboard, Miro, Stormboard, IDroo, Classroomscreen services; comparison of their advantages and disadvantages are used in the article. Results. It is shown that the in the context of the rapid development of information and communication technologies the use of virtual boards in the educational process is becoming increasingly popular. This is partly due to the fact that these visualization tools do not require a significant change in the pedagogical paradigm – the presentation of information is familiar, but adapted to the virtual environment. The virtual board should be considered as a new, promising and multifunctional service – a workspace, a "white sheet" for collaboration on creating and editing images and documents in real-time communication. In most cases, the functionality of services for creating virtual boards is similar, but there are really unique solutions. When choosing a service, educators should take into account the planned goal, the pedagogical position of successfully solving problems arising during distance learning, the peculiarities of the individual style of professional activity, their own preferences and experience in using information and communication technologies. Visual, informative and interactive are the main functions of using virtual boards. The didactic possibilities of using virtual boards are specified (summarizing the effectiveness of their functionality) in the article. Practical value. The theoretical and practical achievements presented in the article can be used by scientists who work upon the problems of pedagogical education; by pedagogical staff of postgraduate pedagogical education institutions, and by the teachers and methodologists in educational practice especially in the process of distance learning.

Key words: virtual board, service for creating virtual boards, Padlet, Jamboard, Miro, Stormboard, IDroo, Classroomscreen.

ТКАЧУК Тетяна Іванівна, ПАСЛАВСЬКА Інга Болеславівна. СТИЛІСТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ В СУЧАСНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

В статті описані загальні закономірності художнього текстового перекладу, які містять комунікативно-продукційні та когнітивно-інтерпретаційні складові. Метою статті є обґрунтування стилістичних перспектив перекладу англомовних джерел в сучасній інтерпретації майбутніх філологів. Матеріалом дослідження слугували автентичні англомовні й українськомовні тексти художніх творів. Використано такі методи дослідження: загальнонауковий гіпотетико-дедуктивний метод; зіставний аналіз; аналіз і синтез; вільний асоціативний експеримент; кореляційний аналіз Пірсона (для визначення кореляції між оригіналом і перекладами) та інші. Психолінгвістичний аналіз зазначених тенденцій свідчить про те, що в індивідуальних перекладах систематично мають місце деформаційні закономірності, які є наслідком когнітивної асиметрії у перекладах, на стилістичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. За результатами дослідження існує підтвердження взаємозв'язку між когнітивним стилем особистості перекладача відповідно та його ступеня вербальної креативності, що обумовлює стилістичне представлення перекладу англомовних джерел в сучасній інтерпретації майбутніми філологами.

Ключові слова: вербальна креативність, перекладознавство, когнітивний стиль, вільний асоціативний експеримент, стилістичні перспективи перекладу, англомовні джерела.

TKACHUK Tetyana Ivanivna, PASLAVSKA Inha Boleslavivna. STYLISTIC PERSPECTIVES OF THE TRANSLATION OF ENGLISH-SPEAKING SOURCES IN THE MODERN INTERPRETATION OF FUTURE PHILOLOGISTS

The article describes the general regularities of artistic text translation, which contain communicative-production and cognitive-interpretive components. The purpose of the article is to justify the stylistic perspectives of the translation of English-language sources in the modern interpretation of future philologists. The research material was authentic English and Ukrainian texts of works of art. The following research methods were used: general scientific hypothetico-deductive method; comparative analysis; analysis and synthesis; free associative experiment; Pearson's correlation analysis (correlation analysis of data) and others.

The psycholinguistic analysis of these trends shows that individual translations systematically have deformation patterns that are a consequence of cognitive asymmetry in translations at the stylistic, morphological, and syntactic levels. According to the results of the research, there is confirmation of the relationship between the cognitive style of the translator's personality, respectively, and his degree of verbal creativity, which determines the stylistic representation of the translation of English-language sources in the modern interpretation by future philologists.

The target versions of students of lower courses during translation are characterized by cognitive simplification, which leads to the distortion of the cognitive structure of the original source and prevents the alignment of the text according to the original, while the personal transformations of the individual style justify the narrative style of presenting information. On the other hand, the reverse tendency of the prerogative of cognitive complexity prevails among those who have acquired higher education, as a result of the increase in the equivalent of knowledge.

Further perspectives on the topic of the research consist in clarifying the interrelationships of the laws of artistic text translation on the materials of other involved speech pairs and text genres.

Key words: verbal creativity, translation studies, cognitive style, free associative experiment, stylistic perspectives of translation, English-language sources.

ТОМАСШЕВСЬКА Ірина Петрівна. ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО З БАТЬКАМИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглядається один із напрямків діяльності закладу дошкільної освіти – взаємодія ЗДО та сім'ї. Єдність сім'ї та закладу дошкільної освіти традиційно розглядалася як найважливіший фактор створення єдиного виховного простору.

У статті доведено, що взаємодія ЗДО та сім'ї один із головних напрямків діяльності закладу дошкільної освіти. Розкрито стан проблеми з проблеми взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Представлені інноваційні методи та форми взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. ЗДО – перший соціальний інститут, перший виховний заклад, з яким вступають у контакт батьки, де починається їхня педагогічна освіта.

У статті обґрунтовано створення освітнього простору у закладі дошкільної освіти із залученням сім'ї як середовища розвитку особистості дитини дошкільного віку як одного із перспективних напрямків розвитку системи дошкільної освіти. Визначальним соціальним фактором, що впливає на становлення особистості є сім'я.

У статті зроблено висновок про необхідність використовувати педагогами інноваційних методів співпраці з батьками з метою формування довірчих відносин між усіма учасниками педагогічного процесу.

Визначено, що головною умовою розвитку взаємодії з сім'єю – є спілкування в системі «педагог-дитина-батьки». Участь батьків у житті дошкільників допомагає виявляти щире зацікавлення у діях дитини та бути готовим до емоційної підтримки.

Ключові слова: сім'я, батьки, заклад дошкільної освіти, взаємодія, педагог, дошкільник, інноваційні форми роботи з сім'єю.

TOMASHEVS'KA Iryna Petrivna. INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE INTERACTION OF PRESCHOOL WITH PARENTS IN MODERN CONDITIONS

The article describes one of the activities of preschool educational institutions – the interaction of the preschool and the family. The unity of the family and the preschool has traditionally been considered as the most important factor in creating a unified educational space.

It investigates the role of the family in the preschoolers' education. The authors analyze scientific sources of information on cooperation with parents of preschool children. They depict the essence of such notions as "interaction" and "cooperation" in the paper.

This paper argues that the interaction between preschool and family one of the main activities of the pre-school educational organization. Reveals the state of the problem on the issue of the interaction of preschool educational institutions and families. Presents a innovative technologies of forms and methods of interaction between pre-school educational and family. Preschool is the first social institution, the first educational institution with which come into contact parents at their pedagogical education. The creation of the educational environment in pre-school institutions with the involvement of the family as an environment for personal development of the child of preschool age is one of the promising directions of development of preschool education. Determining social factors that influence the formation of personality is the family.

In the article, there is a conclusion about the need in using by the teachers of varied contemporary forms and active innovative methods of cooperation with the parents, pursuing the aim to build the trustful relationship between all participants of the pedagogical process. The main condition for the development of interaction with the family communication in the system "teacher-child-parent".

The article covers various forms of interaction of specialists of preschool education institutions with families of pupils. The main purpose of introducing this or that form of interaction is determined.

The participation of parents in the lives of their children helps them to distinguish the world of children from the adult world; to treat him as an equal to himself, to show a sincere interest in the actions of the child and to be prepared for emotional support.

In conclusion, to work with parents and preschool children the study expands the model of future teachers' training.

Keywords: family, parents, preschool education institution, interaction, teacher, preschooler, a innovative forms of work with the family.

ТУРЧАК Анатолій Леонідович, МАРКОВА Олена Віталіївна. ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ТРЕНЕРА ЗА ОСВІТНИМИ КОМПОНЕНТАМИ «БІОМЕХАНІКА» І «БІОХІМІЯ»

У статті розкриті окремі аспекти формування педагогічної майстерності майбутнього тренера у фаховій підготовці за освітніми компонентами «Біомеханіка» і «Біохімія». Охарактеризовані педагогічні здібності майбутнього фахівця (гностичні, проєктувальні, організаційні, конструктивні, комунікативні) та їх застосування у професійній діяльності, розкриті рівні педагогічної майстерності тренера (мінімальний, середній, високий, найвищий) та вимоги до його професійної індивідуально-психологічної характеристики (знання, професійно-педагогічні уміння і навички, професійно-педагогічна спрямованість, загальна обдарованість, творчість, артистизм, імпровізація, оптимізм, ерудиція).

Визначена роль освітніх компонентів «Біомеханіка» і «Біохімія» та особливості формування системи знань з біохімічних процесів, що відбуваються в організмі при виконанні тренувальної і змагальної діяльності. Встановлено, що біомеханічний аналіз спортивної техніки у власному виді спорту юними спортсменами під керівництвом тренера є важливою передумовою для ефективного навчання і правильного розуміння технічних прийомів. Педагогічна майстерність тренера полягає саме в тому, щоб дати можливість юним вихованцям навчитися самостійно аналізувати причини швидкої втоми, певних спортивних травм, зниження результативності на змаганнях, коли виконання техніки є ідеальним. Як швидко відновити організм, яке має бути харчування та питний режим, доцільність вживання вітамінних комплексів, біологічно активних добавок, адаптогенів. Спираючись на біохімічні знання, тренер має можливість науково та методологічно грамотно забезпечити підтримку здоров'я дитини не самостійно, а разом з вихованцем.

Ключові слова: педагогічні здібності, педагогічна модель, освітні компоненти, рівні педагогічної майстерності, фахова підготовка тренера.

TURCHAK Anatoly Leonidovych, Markova Olena Vitaliyvna. FORMATION OF THE PEDAGOGICAL SKILLS OF THE FUTURE COACH BASED ON THE EDUCATIONAL COMPONENTS OF "BIOMECHANICS" AND "BIOCHEMISTRY"

The activity of a coach can be varied in nature and depends on the specific pedagogical system: sports teams, sections, clubs, children of the youth sports school, specialization of the children of the youth sports school of the Olympic reserve, sports school of the military.

The article discloses certain aspects of the formation of the pedagogical skill of the future coach in professional training in the educational components "Biomechanics" and "Biochemistry". The pedagogical abilities of the future specialist are characterized (gnostic, projective, organizational, constructive, communicative) and their application in professional activity, the levels of the trainer's pedagogical skills (minimum, average, high, highest) and the requirements for his professional individual and psychological characteristics (knowledge, professional-pedagogical abilities and skills, professional and pedagogical orientation, general giftedness, creativity, artistry, improvisation, optimism, erudition).

The role of the educational components "Biomechanics" and "Biochemistry" and the peculiarities of the formation of a system of knowledge on biochemical processes occurring in the body during training and competitive activities are determined. It has been established that the biomechanical analysis of sports technique in their own sport by young athletes under the guidance of a coach is an important prerequisite for effective learning and a correct understanding of technical techniques. injuries, reduced performance in competitions when the execution of the technique is perfect. How to quickly restore the body, what should be the diet and drinking regime, the feasibility of using vitamin complexes, biologically active supplements, adaptogens. Relying on biochemical knowledge, the coach has the opportunity to scientifically and methodologically competently ensure the health of the child not independently, but together with the pet.

Key words: pedagogical abilities, pedagogical model, educational components, levels of pedagogical skill, professional training of the coach.

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна. ПРОЄКТУВАННЯ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві, висувають нові вимоги до формування і розвитку особистості. Нагальною потребою часу є прояв творчості, пошук раціональних нестандартних шляхів рішення завдань у будь-якій сфері діяльності, підвищення інтелектуального потенціалу кожного члена суспільства, максимальний розвиток творчих здібностей людини. Проведене нами дослідження дає змогу стверджувати, що ефективність розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання можна значно підвищити, якщо організований вчителем навчально-виховний процес буде спеціально орієнтований на формування цілого комплексу властивостей і якостей особистості, які дають їй можливість творчості у будь-якому виді людської діяльності. Якщо побудувати уроки таким чином, щоб здійснювалося тривале повторення одного й того ж конструкторського прийому в дії, тоді діти втрачають інтерес до знань.

Саме тому розроблена нами система творчих завдань побудована таким чином, що здійснюється циклічне повторення конструкцій, виконується технічне моделювання на більш високому рівні складності. Окрім цього, в процесі виконання розробки моделі на всіх послідовних етапах конструкторської діяльності (проектування моделі, розробка конструкції і виконання технічного моделювання виробу) постійно вдосконалюється і підвищується майстерність учнів.

Необхідно постійно слідкувати за тим, щоб формування знань, вмінь і навичок здійснювалось через особистісну зацікавленість школярів. З цією метою нами був розроблений та запропонований, крім основного, комплекс варіативних завдань, нетрадиційних для виконання проектування моделей, у рамках шкільної програми.

Ключові слова: проектування, креслення, творчість, завдання, картки, здібність, діяльність, модель, предмет, виріб

KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna. DESIGNING SEWING PRODUCTS IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Social processes taking place in society put forward new requirements for the formation and development of personality. The urgent need of the hour is the manifestation of creativity, the search for rational, non-standard ways of solving tasks in any field of activity, increasing the intellectual potential of every member of society, and maximizing the development of human creative abilities. Our research makes it possible to assert that the effectiveness of the development of students' creative abilities in labor training lessons can be significantly increased if the educational process organized by the teacher is specially focused on the formation of a whole complex of personality properties and qualities that give it the opportunity to be creative in any way human activity. If the lessons are built in such a way that the same design technique is repeated for a long time in action, then children lose interest in knowledge. The monotony of activity is tiring, and this contradicts the psychological characteristics of teenagers. It is not possible to achieve high professionalism in design and construction activities even when performing several works (within the same design) in a row.

That is why the system of creative tasks developed by us is built in such a way that cyclic repetition of constructions is carried out, technical modeling is performed at a higher level of complexity. In addition, in the process of developing a model at all successive stages of design activity (designing a model, developing a design and performing technical modeling of a product), the students' skills are constantly improved and improved.

It is necessary to constantly monitor that the formation of knowledge, abilities and skills is carried out through the personal interest of schoolchildren. For this purpose, we have developed and proposed, in addition to the main, a set of variable tasks, unconventional for performing model design, as part of the school program.

The following generalized directions have been established, according to which we propose to evaluate the peculiarities of the organization of special activities of schoolchildren in the lessons of labor training: the organization of activities that promotes the development of creative abilities of the individual at each stage of design activity; organization of independent participation of schoolchildren in special activities; creation of conditions for activation of creative abilities; humanistic approach to the educational process.

Key words: design, drawing, creativity, task, cards, ability, activity, model, subject, product

ХОМЯК Григорій Григорович. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ВМІННЯ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РОБОТИ

У статті виокремлено та схарактеризовано професійно-педагогічні вміння вчителя фізичної культури для організації позакласної фізкультурно-спортивної роботи. Виокремлено компоненти професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури: конструктивний, організаторський, комунікативний, гностичний, руховий. Розкрито вимоги до майбутнього вчителя фізичної культури у педагогічній фізкультурно-спортивній роботі. Встановлено відсутність вимог до якостей вчителя фізичної культури, який здійснює позакласну фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу. Класифіковано необхідні вчителю фізичної культури вміння за функціями: конструктивна, комунікативна, організаторська та гностична. Проведено опитування студентів-практикантів та викладачів ЗВО, які займаються позааудиторною фізкультурно-спортивною діяльністю для дослідження сформованості виявлених умінь вчителя фізичної культури, необхідних при організації позакласної роботи.

Ключові слова: професійно-педагогічні вміння, вчитель, фізична культура, організація, позакласна фізкультурно-спортивна робота, фізкультурно-масові заходи, функції, компоненти.

KHOMYAK Hryhoriy Grigorovich. PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL SKILLS OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER FOR ORGANIZATION EXTRA-CLASS PHYSICAL AND SPORT WORK

The article highlights and characterizes the professional and pedagogical skills of a physical education teacher for the organization of extracurricular physical education and sports work. The components of the professional activity of the future physical culture teacher are highlighted: constructive, organizational, communicative, gnostic, activity. The requirements for the future physical culture teacher in pedagogical physical culture and sports work are revealed: responsibility for the implementation of the curriculum, for mastering the necessary knowledge, abilities and skills in

physical culture lessons; compliance with sanitary and hygienic requirements and implementation of measures to prevent sports injuries and accidents; systematic consideration of students' physical fitness; involvement of schoolchildren in sports sections, as well as in various physical culture and mass events; organization of physical culture mass and sports work at school; the guiding work of the school physical education team, as well as the training of public instructors and judges among students and their maximum involvement, in accessible forms, in the implementation of various physical education classes and events; organization of intra-school competitions and physical culture holidays.

The importance of the formation of qualities necessary for the pedagogical activity of a teacher of physical culture, psychological-pedagogical, natural-scientific, professional disciplines and pedagogical practice has been established. Personal qualities include: love and interest in one's work, presence of cognitive features, flexible thinking, emotional sphere, presence of willpower, pedagogical tact. It was established that there are no requirements for the qualities of a physical education teacher who performs extracurricular physical education and sports work. The skills necessary for a physical culture teacher are classified according to their functions: constructive, communicative, organizational and gnostic. A survey was conducted of students-interns and teachers of higher education institutions who are engaged in extracurricular physical culture and sports activities to study the formation of the revealed skills of the physical culture teacher, necessary for the organization of extracurricular work.

Key words: professional and pedagogical skills, teacher, physical culture, organization, extracurricular physical culture and sports work, physical culture and mass events, functions, components.

ХРАПАЧ Дмитро Миколайович. РОБОЧИЙ ЗОШИТ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ПРАКТИК БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ТРАНСПОРТ»

У статті схарактеризовано зміст методичного забезпечення практичної підготовки бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт», а саме: нормативна база МОН України та Хмельницького національного університету, що складає програмно-методичне (накази на проведення практик, угоди на проведення практик, освітньо-професійні програми; навчальні та робочі навчальні плани, графіки навчального процесу) та навчально-методичне (програми практик, методичні вказівки до проведення практик, щоденники та направлення на практики) забезпечення тощо.

Запропоновано склад навчально-методичного забезпечення виробничої (автообслуговуючої) практики доповнювати робочим зошитом, який містить певний дидактичний матеріал, що сприяє планомірному формуванню та розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців, передбачених освітньої програмою та програмою практики, шляхом виконання системи відповідних завдань та вправ. Висвітлена практика використання робочого зошита як складової методичного забезпечення виробничих практик бакалаврів професійного освіти за спеціалізацією «Транспорт».

Схарактеризована структура робочого зошиту, яка складається з двох частин, а саме, перша – перелік навчально-виробничих завдань та вправ формування фахових компетентностей; друга – результати моніторингу процесу формування та розвитку професійних компетентностей практиканта.

Ключові слова: бакалавр професійної освіти, спеціалізація «Транспорт», практична підготовка, виробнича практика, методичне забезпечення, робочий зошит.

KHRAPACH Dmytro Mykolajovych. WORKBOOK AS A COMPONENT OF METHODOLOGICAL PROVISION OF PRODUCTION PRACTICES OF BACHELORS OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE «TRANSPORT» MAJOR

The article characterizes the content of methodological support for the internship of bachelors of vocational education in the «Transport» major such as the regulatory documents of the Ministry of Education and Culture of Ukraine and Khmelnytskyi National University. They include the program and methodological support (orders for conducting internships, agreements for conducting internships, educational-vocational syllabuses; educational and current curricula, schedules of the educational process), as well as educational and methodical support (internship programs, methodological instructions for conducting internships, diaries and referrals to internship, etc.).

It is proposed to supplement the educational and methodological support of production (car-servicing) internship with a workbook, which contains certain didactic material. Such material contributes to the systematic formation and development of professional competencies of future specialists, provided for by the educational program and the internship program, which can be done by performing a system of relevant tasks and exercises. The practice of using the workbook as a component of methodological support of industrial internship of bachelors of vocational education in the «Transport» major is highlighted.

The characterized structure of the workbook consists of two parts: the first is a list of educational and production tasks and exercises for the formation of professional competences; the second includes the results of monitoring the process of formation and development of the intern's professional competencies. Each exercise contains information about the content of actions (operations) and the conditions for their execution, objects and means of work (technology, equipment, materials, tools, etc.). When performing each exercise, the intern must do the following verbally reproduce the content correctly with a detailed description of the performance conditions; observe the performance of labor actions, similar to the content of the exercise, by the worker; perform trial actions (operations) envisaged in the exercise, under the guidance of the worker; perform the exercise independently the planned number of times. The date of completion of each type of work is fixed by the head of internship from the enterprise with a corresponding entry in the workbook.

Key words: bachelor of vocational education, «Transport» major, practical training, industrial internship, methodological support, workbook.

ЧЕРНІЙ Валентина Петрівна, ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна, НЕВОРОВА Олена Валеріївна. ГІГІЄНИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ ДІВЧАТ З НАДЛИШКОВОЮ МАСОЮ ТІЛА ПІД ЧАС ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ ШЕЙПІНГОМ

У статті теоретично та експериментально обґрунтовано гігієнічні особливості харчування під час оздоровчих занять шейпінгом спрямованих на нормалізацію маси тіла в досліджуваних осіб. Основна мета запропонованої

методики полягала у нормалізації ваги студенток, зміцненні їхнього здоров'я, підвищенні зацікавленості та залученні дівчат до регулярних фізкультурно-оздоровчих занять шляхом застосування засобів шейпінгу.

Встановлено необхідність внесення певних коректив у раціон харчування студенток з урахуванням фізіологічних потреб їхнього організму, дотриманням гігієнічних вимог до раціонального харчування досліджуваних.

Наведено власний варіант корекції фактичного раціону харчування досліджуваних на прикладі складеного добового раціону харчування студенток з урахуванням виявлених недоліків. Здійснено порівняльний аналіз антропометричних показників досліджуваних студенток.

Ефективність використання занять шейпінгом із дотриманням корекції харчування студенток, які мають надлишкову масу тіла, підтверджена експериментально, що виявилось у позитивній динаміці в антропометричних показниках дівчат.

Ключові слова: гігієна харчування, надлишкова маса тіла, оздоровчі заняття, студентки, шейпінг.

CHERNII Valentyna Petrivna, SHEVCHENKO Olha Volodymyrivna, NIEVOROVA Olena Valeriivna. HYGIENIC FEATURES OF NUTRITION OF GIRLS WITH EXCESS BODY WEIGHT DURING HEALTHY SHAPING CLASSES

The article theoretically and experimentally substantiates the hygienic value of nutrition during health shaping classes aimed at normalizing body weight in the studied persons. The main goal of the proposed method was to normalize the weight of female students, strengthen their health, increase interest and involve female students in regular physical education and health classes through the use of shaping tools.

The need to make certain corrections in the diet of female students, considering the physiological needs of their bodies, observing the hygienic requirements for the rational nutrition of the subjects, was established. An own version of the correction of the actual diet of the researched subjects is given, using the example of the daily diet of female students, taking into account the identified shortcomings.

A comparative analysis of the anthropometric indicators of the studied female students was carried out. The anthropometric research data obtained at the beginning of the experiment, namely the determination and analysis of body weight, body mass index, waist-thigh index, abdominal circumference, body fat content by body mass index level, revealed the presence of excess body weight in the studied female students.

The analysis of the data obtained in the course of scientific research made it possible to draw the following conclusions. Deficiencies in the nutrition of the studied girls were revealed. The need to make certain corrections in the diet of female students, considering the physiological needs of their bodies, observing the hygienic requirements for the rational nutrition of the subjects, was established.

An own version of the correction of the actual diet of the researched subjects is presented, using the example of the daily diet of female students, considering the identified shortcomings.

The effectiveness of the use of shaping classes with the observance of nutritional correction of female students who have excess body weight has been confirmed experimentally, which was manifested in positive dynamics in the anthropometric indicators of girls. We observe positive changes in indicators: body weight; total thickness of subcutaneous fat folds; body fat content according to body mass index.

Key words: food hygiene, excess body weight, health classes, female students, shaping.

ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

У статті досліджено та проаналізовано застосування інноваційних технологій в освіті дорослих в сучасних умовах суспільного розвитку України. Визначено значення та теоретичну сутність поняття «освіти дорослих», основні її компоненти та їх особливості. Окреслено важливість застосування основних інноваційних технологій в освіті дорослих. Аналіз практики освітньої діяльності показав, що саме інноваційні форми навчання стимулюють до отримання нових знань і розкриватимуть та розвиватимуть інтелектуальний потенціал дорослої особистості. Одним із досить ефективних інструментів застосування ефективних інноваційних технологій у навчанні дорослих є використання «кейс-методу».

Слід також наголосити, що у тлумаченні даного поняття і навіть у його написанні, а саме: «кейс-стаді» або «кейс стаді» немає однозначності. Однак домінятою цього методу є аналіз, тобто проблемно-ситуаційний аналіз, розігрування, дискусія відповідної ситуації. Основною метою застосування методу «case-study» являється спільними зусиллями групи дорослих учнів досить детально та системно проаналізувати визначену ситуацію, а саме «case», що виникає при конкретному положенні справ. А також виробити відповідне практичне рішення, закінчення процесу, надати оцінку запропонованих алгоритмів та здійснити відповідний вибір кращого та ефективного рішення в контексті поставленої проблеми.

Якісним вважається той кейс, який відповідає певним характеристикам, а саме: вміло сформульованою історією, стосуватися важливої проблеми, описувати проблемну ситуацію з прийняттям критичного рішення, містити конкретні порівняння, надавати можливість для узасявлення висновків, мати центральну проблемну ситуацію, давати змогу оцінити ефективність вже прийнятих рішень, бути оптимальним за розміром, містити оптимальний обсяг інформації, мати широкий спектр вирішення проблеми, забезпечувати зацікавленість аудиторії при вирішенні відповідної проблемної ситуації, стимулювати до роботи в групах, вчити командній роботі, формувати лідерські якості дорослої особистості.

Ключові слова: освіта дорослих, інноваційні технології навчання, кейс-технології, навчальний процес, кейс-метод.

SHAMANSKA Olena Ihorivna. THE FEATURES OF THE CASE-STUDY USING IN THE CONTEXT OF FORMATION OF THE ADULT EDUCATION EFFECTIVENESS SYSTEM IN UKRAINE

The article analyses the application of innovation technologies in adult education of the modern terms of community development of Ukraine. Also, the author determines value and theoretical essence of adult education concept and its basic components and the main features. There has been shown the importance of application of basic innovative technologies in adult education concept. The analysis of education practice showed that exactly the innovative forms of studies stimulate to

the receipt of new knowledge and will expose and develop intellectual potential of adult person. One of the effectiveness instruments of innovation application technologies in the studies of adults is the "case-study" method.

Also, there should be admit that the interpretation of this concept and even in its writing as "case-study" there is not unanimity. However, the main dominant of this method is the analysis, the problem-situational analysis, performing, and the discussion of corresponding situation. The primary purpose of application of "case-study" method is by joint efforts groups of adult students in detail and system to analyze a certain situation, called "case", that arises up at certain matter-position. More over to produce a corresponding practical decision, completion of process, give the estimation of offer algorithms and carry out the corresponding choice of the effectiveness decision in the context of the problem.

The quality case-study has different characteristics, among them: by the skillfully set forth history; the main problem; describe a problem situation with the acceptance of critical decision; to contain certain comparisons; enable generalization of conclusions; to have a central problem situation; to give an opportunity to estimate efficiency already made decision; be optimal in size; contain the optimal volume of information; have a wide spectrum of problem decision; provide the personal interest of audience at the corresponding problem situation decision; to stimulate working in groups; to teach the teamworking; to form leader qualities of adult personality.

Key words: adult education, innovation technologies of studying, case-study technology, educational process, case study methods.

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджено теоретичні питання стосовно застосування інноваційних технологій у фізичному вихованні в закладі загальної середньої освіти. З'ясовано особливості інноваційних процесів у фізичній культурі школярів. Визначено варіанти впровадження інноваційних технологій на уроках фізичної культури та в позаурочний час, які спрямовані на підвищення рівня рухової активності, удосконалення життєво необхідних умінь та навичок, вміння використовувати їх у навчальній та повсякденній діяльності, зміцнення здоров'я.

Ключові слова: інновація, інноваційні технології, інтерактивне навчання, фізичне виховання, інформаційно-комунікаційні технології.

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna. INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN

The priority direction of the work of each educational institution is to improve the quality of education through the use of innovative technologies on the lessons and after-hours. A physical education teacher, using modern technologies, can improve not only physical qualities, form key competencies and also develop the creative potential of pupils.

Innovative technologies in modern scientific literature are considered as a structured set of techniques and methods aimed at studying, actualizing and optimizing innovative activities, as a result of which innovations are created that cause qualitative changes.

Such innovative technologies associated with various forms of modern physical education classes can be: health-preserving technologies; use of multimedia equipment; implementation of intersubject connections, conducting integrated lessons; implementation of interactive learning technologies; project learning technologies; introduction and active involvement of schoolchildren in new sports; use of non-standard equipment; organization and holding of modern physical culture and health activities with an innovative approach, aimed at popularizing a healthy lifestyle and physical activity; use of information and communication technologies.

The use of modern technologies is an effective method of improving the educational process of physical culture in an educational institution, it allows to increase the interest of schoolchildren in physical self-improvement, motivation for educational activities, accustoms to leadership healthy lifestyle.

The implementation of innovations is impossible without a teacher-researcher who possesses systemic thinking, a developed ability to be creative, and readiness to develop and implement innovations.

Prospects for further research are in the scientific substantiation of innovative technologies with elements of various fitness programs, which will contribute to increasing the level of motor activity of schoolchildren, interest in physical education and sports activities.

Key words: innovation, innovative technologies, interactive learning, physical education, information and communication technologies.

ЯКОВЛЄВА Марина Леонідівна, ШЕПЕЛЬ Марина Євгенівна, КОЖЕВНИКОВА Вікторія Олегівна, ТРЕТЯК Вікторія Валеріївна. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ ЧЕРЕЗ ЧИТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена розвитку професійного іміджу фахівців готельно-ресторанної справи за допомогою читання англomовних текстів професійного спрямування. Зазначено, що дисципліни загальної підготовки відіграють важливу роль у формуванні професійного іміджу майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи. Дисципліна «Іноземна мова професійних комунікацій» відноситься до даного циклу. Метою статті виступило висвітлити вплив англomовних професійних текстів на розвиток професійного іміджу майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи. У статті розглянуто погляди науковців з питань іміджу, професійного іміджу, розвитку навичок читання, підбору текстів до читання та методики роботи з англomовними текстами. Автори вважають, що робота з іноземними текстами професійного спрямування відіграє важливу роль у формуванні професійного іміджу майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи. На думку авторів важливого значення у роботі із професійно-орієнтованими текстами відіграють до-текстові, текстові та після текстові вправи. Зазначено, що робота із текстами стимулює здобувачів до самостійної роботи, розвиває вміння шукати потрібну інформацію. При виборі текстів для читання особлива увага приділяється текстам присвяченим професійному іміджу фахівців готельно-ресторанної справи (професійна компетентність, м'які навички, зовнішній вигляд). У якості матеріалів для читання використовуються автентичні тексти, пости з блогів фахівців готельно-

ресторанної справи та тексти з вебсайтів всесвітньо відомих готелів та ресторанів. Важливого значення у роботі з текстами набуває розширення словникового запасу, що у свою чергу впливає на комунікативну компетенцію, яка є складовою професійного іміджу. Розглянуто різні платформи – Moodle, Всеосвіта, Quizlet, Google docs, Google presentations and Canva які використовуються для роботи з текстами у режимі онлайн. Зазначено, що робота з професійними текстами навчить здобувачів працювати з різними видами документів. Подальшого вивчення набуває проблема вивчення ділового етикету майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи.

Ключові слова: професійний імідж, здобувачі, майбутні фахівці готельно-ресторанної справи, навички читання, англомовні професійні тексти.

YAKOVLEVA Maryna Leonidivna, SHEPEL Maryna Yevhenivna, KOZHEVNIKOVA Viktoriia Olehivna, TRETYAK Viktoriia Valeriivna. FUTURE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS SPECIALISTS' PROFESSIONAL IMAGE DEVELOPMENT THROUGH READING ENGLISH PROFESSIONAL TEXTS

The article deals with future hotel and restaurant professional image development with the help of reading professionally oriented texts in English. It is noted that the general training courses play an important role in the future hotel and restaurant specialists' professional image formation. The course "The Foreign Language of Professional Communications" belongs to the general training courses. Reading is considered as one of the important elements of speech activity. It is a system-forming basis for the information and academic skills formation, and affects the future specialists' image. The aim of the article is to highlight the influence of the English professional texts on future hotel and restaurant specialists' professional image development. The scholars' viewpoints concerning image, professional image, choosing texts and the methodology of working with the texts are considered in the article. The authors believe that working with the English language texts of professional direction plays an important role in shaping the future hotel and restaurant business specialists' professional image development. The authors' own experience of teaching at high school let them to elaborate their own strategy of the students' working with professionally oriented texts. The authors believe that pre-text, text, and post-text activities are used to help the students working with the texts. It is noted that working with texts stimulates students to independent work, develops the ability to search for the necessary information. Expanding the vocabulary becomes important when working with texts, which in turn affects communicative competence, which is a component of professional image. Different online platforms such as Moodle, Vseosvita, Quizlet, Google docs, Google presentations and Canva used to work with texts online are considered. It is noted that working with professional texts will teach the students to work with various types of documents: a job application, a resume, a cover letter, and other types of business and e-mails. The problem of studying the future hotel and restaurant business specialists' business etiquette of acquires further study.

Key words: professional image, students, future hotel and restaurant business specialists, reading skills, English professional texts.

ЯНЧУК Дмитро Олександрович. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В НОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ

Стаття присвячена проблемі національно – патріотичного виховання майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту в новому історичному осмисленні. У постановці та обґрунтуванні проблеми національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців фізичної культури та спорту ми визначаємо актуальність проблеми, визначаємо на чому формуються ціннісні орієнтири і громадянська самосвідомість у майбутніх фахівців галузі, яким нормативно-правовим забезпеченням ми керуємося та анонсуємо нові підходи і шляхи до національно – патріотичного виховання.

Аналізуємо останні дослідження та публікації на тему національно – патріотичного виховання майбутніх фахівців фізичної культури та спорту в новому історичному осмисленні.

В меті та викладенні основного матеріалу дослідження визначаємо формування готовності майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту через систему національно - патріотичних цінностей, розуміємо які чинники впливають на процес формування, аналізуємо та можемо порівняти опитування у серпні 2022 року (Соціологічна група «Рейтинг» в рамках Сімнадцятого загальнонаціонального опитування) в умовах війни з соціологічним дослідженням в рамках «Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення» (2012 рік) щодо різноманітних маркерів патріотизму українців тощо.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національні цінності, соціологічні дослідження, патріотична свідомість, фахівці галузі фізичної культури та спорту.

YANCHUK Dmytro Oleksandrovych. NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN A NEW HISTORICAL MEANING

The article is devoted to the problem of national-patriotic education of future specialists in the field of physical culture and sports in a new historical understanding.

The urgency of the problem is determined by society's need for a self-sufficient, responsible individual who is able to participate in public life, to show social activity and initiative, to be aware of his role in the life of the state, to be devoted to its interests and ready to protect it.

In formulating and substantiating the problem of nationally patriotic education of future specialists in physical culture and sports, we determine the relevance of the problem, determine what value orientations and civic self-awareness are formed in future specialists in the field, what regulatory and legal support we are guided by, and announce new approaches and ways to nationally patriotic education.

We analyze the latest research and publications on the topic of national and patriotic education of future specialists in physical culture and sports in a new historical understanding.

In the purpose and presentation of the main material of the research, we determine the formation of the readiness of future specialists in the field of physical culture and sports through the system of national and patriotic values, we understand what factors affect the process of formation, we analyze and can compare the survey in August 2022 (Sociological group

"Rating" within the framework of the Seventeenth national survey) in the conditions of war with a sociological study within the framework of the "Concept of the nationwide targeted social program of patriotic education of the population" (2012) regarding various markers of patriotism of Ukrainians, etc.

The process of national-patriotic education of future specialists in the field of physical culture and sports should be anticipatory in nature, correspond to the age and sensitive periods of the specialist's development and personal characteristics, and be based on spiritual and moral principles.

Key words: national and patriotic education, national values, sociological research, patriotic consciousness, specialists in the field of physical culture and sports.

ДЗЮБЕНКО Ірина Анатоліївна. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито особливості специфіки громадянського виховання студентської молоді у вищій школі, яка визначається, передусім особливостями такого типу освітнього закладу в порівнянні з іншими. Особливий акцент зроблено на формуванні структурних компонентів громадянськості, а саме: громадянській самосвідомості, позиції й поведінці. Визначеній системі громадянського виховання відповідає структура громадянської культури студентської молоді.

Процес громадянського виховання передбачає цілеспрямоване формування в студентській молоді громадянськості й спрямоване на підвищення рівня їх громадянської культури, що відображає психологічні особливості цього віку, характеру, самосвідомості, способу мислення й спрямованості діяльності.

Отже, визначені об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на процес громадянського виховання студентської молоді сприяють чіткій організації освітнього процесу у закладі вищої освіти; сприяють формуванню громадянської культури студентської молоді. Усе це визначає специфіку громадянського виховання студентів в освітньому процесі ЗВО, яка зумовлена психологічними особливостями розвитку студентства як соціальної групи й впливає на формування громадянськості у представників студентської молоді.

Ключові слова: громадянськість, громадянська самосвідомість, громадянська культура, формування громадянськості, формування культури, студентська молоді.

DYUBENKO Iryna Anatoliivna. FORMATION OF CIVIL CULTURE OF STUDENT YOUTH

The article reveals the peculiarities of the specifics of civic education of student youth in higher education, which is determined primarily by the features of this type of educational institution in comparison with others.

The plane and vector of consideration of the problem of civic education in domestic and foreign pedagogical thought were constantly changing, depending on the socio-political processes that took place in society, the state policy in the field of education, all this prompted its constant revision, filling with new content.

Special emphasis is placed on the formation of structural components of citizenship, namely: civic self-awareness, position and behavior. The structure of the civic culture of student youth corresponds to the defined system of civic education. The process of civic education involves the purposeful formation of citizenship in student youth and is aimed at increasing the level of their civic culture, which reflects the psychological features of this age, character, self-awareness, way of thinking and direction of activity.

Specific characteristics of civic education in the higher education system include: the content of educational activities, which determines the choice of areas of work on the formation of citizenship among representatives of student youth; a number of tasks that are solved at the level of higher education institutions; functions implemented by institutions of higher education in the system of civic education; a feature of the student age, which determines the specifics and principles of the organization of civic education of students.

So, the determined objective and subjective factors of influence on the process of civic education of student youth contribute to the clear organization of the educational process in the institution of higher education; contribute to the formation of civic culture of student youth. All this determines the specificity of civic education of students in the educational process of higher education institutions, which is determined by the psychological features of the development of students as a social group and affects the formation of citizenship among representatives of student youth.

Key words: citizenship, civic self-awareness, civic culture, citizenship formation, culture formation, student youth.

КОВАЛЬ Юлія Андріївна. МЕТОД ПРОЄКТІВ – ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В статті описані теоретико-методичні аспекти методу проєктів та особливості його впровадження в екологічну підготовку здобувачів технічної освіти. Показано, що метод проєктів є одним із ефективних методів формування екологічної культури студентів технічного фахового коледжу, що дозволяє розв'язати певну екологічну проблему внаслідок самостійних дій здобувачів технічної освіти з обов'язковим показом результатів. Підкреслено про необхідність уведення проєктних технологій у навчання студентів технічного коледжу для підвищення мотивації та якості екологічної освіти, розкриття персональних можливостей здобувачів технічної освіти в освоєнні нових і використаних знань.

Ключові слова: дослідницька діяльність, екологічна культура, екологічна діяльність, метод проєктів, проєктна діяльність, проєктні технології.

KOVAL Yuliia Andriivna. PROJECT METHOD - MEANS OF FORMATION IN ENGINEERS OF TECHNICAL EDUCATION OF ECOLOGICAL CULTURE

The article describes the theoretical and methodological aspects of the project method and features of its implementation in the environmental training of applicants for technical education. It is shown that the project method is one of the effective methods of forming the ecological culture of students of technical vocational college, which allows to solve a certain environmental problem due to the independent actions of students of technical education with the mandatory display of results. It is emphasized the need to introduce project technologies in the education of technical college students to increase the motivation and quality of environmental education, the disclosure of personal capabilities of students of technical education in the development of new and use of acquired knowledge.

Project activity is considered to be one of the most promising methods teaching. In essence, the work on the project is innovative: requires the application of new knowledge; forms the ability to act and make decisions independently according to or complex commands, look for and apply a new one information from various sources, using information and computer technologies, develops critical thinking, promotes self-development personality.

The new Ukrainian school requires an innovative specialist from the future creative approach to self-development and professional activity. Ago project activities occupy an increasingly important place in pedagogy. Gives possibility of formation of ecological orientation, key competencies; continuous process of self-knowledge and self improvement; individual direction of education and further program vital activity of the individual; mastering the methods of activity in their own opportunities and interests; formation of a culture of thinking and behavior in including environmental.

Using the project method in the educational process always involves the presence and consideration in two planes: the activity that aimed at achieving the design result, the other - the solution educational and developmental tasks in the process of activity. For Applicants are always based on design activities. Knowledge, the skills and abilities they will gain as a result of designing for them are not an end in itself, and a means of project implementation. As for the teacher, the situation is reversed: students' mastery of educational material is a priority, and design is seen as a means of learning. The method approach is defined projects provides for the appropriate training of the teacher who has imagine what knowledge will be relevant to students at each stage designing to ensure their timely transmission. So in the initiated research, features are allocated project method, namely: effectiveness, interdisciplinary, problem, independence, dichotomy, which are important to consider marked during implementation of each educational project.

Key words: *research activity, ecological culture, ecological activity, project method, project activity, project technologies.*

КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович, БІДА Олена Анатоліївна, БІЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна. ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті громадянську відповідальність особистості потрактовано як спільну творчу діяльність, взаємодію педагогів та їх вихованців, яка стимулює розвиток в студентів кращих громадянських якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції громадянської поведінки особистості та включення її в різноманітні громадянські відносини. Такий педагогічний процес передбачає кінцевий результат (гармонійний особистісний розвиток громадян, оптимізацію громадянської міжособистісної взаємодії) і засоби його реалізації (наявність мети, програм, засобів, методів і виконавців). Сучасна модернізація системи освіти, яка зумовила появу навчальних закладів нового типу, вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, яка передбачає не тільки оволодіння учнями знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських чинків, дій. Обґрунтовано структуру громадянської відповідальності як цілісної системи, що включає три підсистеми, які характеризують природні, соціальні та системні якості громадянськості, взаємопов'язані ієрархічно та синергетично. Подано складові елементи структурної частини моделі громадянської культури особистості. Складовими громадянської відповідальності є громадянська освіченість, компетентність, активність, досвід громадської діяльності. Показано розвиток соціальної та громадянської компетентності на заняттях англійської мови в межах наскрізної змістової лінії «громадянська відповідальність». Розкрито основні методологічні позиції, що враховуються у конструюванні структури й динаміки формування громадянської відповідальності особистості.

Ключові слова: *громадянська відповідальність, модернізація, вища освіта, виховна робота.*

KUZMINSKYI Anatoliy Ivanovych, BIDA Olena Anatoliivna, BILETSKA Iryna Oleksandrivna. EDUCATION OF CIVIC RESPONSIBILITY IN THE PROCESS OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS PROFESSIONAL TRAINING

In the article, the civic responsibility of the individual is interpreted as a joint creative activity, the interaction of teachers and their pupils, which stimulates the development of the best civic qualities in students by ensuring the necessary conditions for the effective functioning of the mechanism of the internal value-normative regulation of the civic behavior of the individual and its inclusion in various civic relations. Such a pedagogical process provides for the final result (harmonious personal development of citizens, optimization of civil interpersonal interaction) and the means of its implementation (availability of goals, programs, means, methods and performers). The modern modernization of the education system, which led to the emergence of new types of educational institutions, requires the search for new pedagogical technologies capable of ensuring the formation of a citizen with an active civic position, which involves not only mastering the knowledge of the rights and duties of citizens, convincing them of the expediency of democratic transformations society, the formation of high moral-willed, patriotic qualities and feelings, as well as the identification of motivated civic actions and actions. The structure of civic responsibility as a whole system, which includes three subsystems that characterize the natural, social and systemic qualities of citizenship, interconnected hierarchically and synergistically, is substantiated. The constituent elements of the structural part of the model of civil culture of the individual are presented. The components of civic responsibility are civic education, competence, activity, and experience in public activities. The development of social and civic competence in English classes within the cross-cutting content line "civic responsibility" is shown. The main methodological positions that are taken into account in the construction of the structure and dynamics of the formation of the civil responsibility of the individual are revealed.

Key words: *civic responsibility, modernization, higher education, educational work.*

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:

Педагогічні науки

Випуск 205

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15526-4098Р від 19.06.2009 р.
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 12.09.2022 р.
Формат 60x84 ¹/₆. Папір офсетний. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 32,4. Тираж 300. Замовлення № 9652.

Друк з оригінал-макету замовника

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84
Факс.: (0522) 24 85 44
E-mail.: mails@kspu.kr.ua

